तैत्तिरीय ब्राह्मणम्

Colophon

This document was typeset using XƎLaTeX, and uses the Siddhanta font extensively. It also uses several LaTeX macros designed by *H. L. Prasād*. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (`http://www.aupasana.com/`).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from `http://sanskritdocuments.org/` and `https://sa.wikisource.org/`. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (`http://sanskritweb.de/`) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma.
See also `http://stotrasamhita.github.io/about/`

For Personal Use Only
Not For Commercial Printing/Distribution

अनुक्रमणिका

अष्टकम् १ 1

प्रथमः प्रश्नः 1
द्वितीयः प्रश्नः 26
तृतीयः प्रश्नः 43
चतुर्थः प्रश्नः 64
पञ्चमः प्रश्नः 87
षष्ठमः प्रश्नः 108
सप्तमः प्रश्नः 133
अष्टमः प्रश्नः 155

अष्टकम् २ 168

प्रथमः प्रश्नः 168
द्वितीयः प्रश्नः 187
तृतीयः प्रश्नः 211
चतुर्थः प्रश्नः 229
पञ्चमः प्रश्नः 255
षष्ठमः प्रश्नः 272
सप्तमः प्रश्नः 306

अष्टमः प्रश्नः 329

अष्टकम् ३ 357

प्रथमः प्रश्नः 357
द्वितीयः प्रश्नः 380
तृतीयः प्रश्नः 409
चतुर्थः प्रश्नः 435
पञ्चमः प्रश्नः 441
षष्ठमः प्रश्नः 452
सप्तमः प्रश्नः 469
अष्टमः प्रश्नः 511
नवमः प्रश्नः 544

तैत्तिरीय आरण्यकम् 575

प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः 575
द्वितीयः प्रश्नः 617
तृतीयः प्रश्नः 635
चतुर्थः प्रश्नः 652
पञ्चमः प्रश्नः 683
षष्ठः प्रश्नः 719

सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली 736
अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली 743
नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली 749
दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् 755

कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् 800

प्रथमः प्रश्नः 800
द्वितीयः प्रश्नः 816
तृतीयः प्रश्नः 834

॥ अष्टकम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

ब्रह्म॒ सन्ध॑त्तं॒ तन्मे॑ जिन्वतम्। क्ष॒त्र꣣ꣳ सन्ध॑त्तं॒ तन्मे॑ जिन्वतम्। इष॒꣣ꣳ सन्ध॑त्तं॒ तां मे॑ जिन्वतम्। ऊर्ज॒꣣ꣳ सन्ध॑त्तं॒ तां मे॑ जिन्वतम्। र॒यि꣣ꣳ सन्ध॑त्तं॒ तां मे॑ जिन्वतम्। पुष्टि॒꣣ꣳ सन्ध॑त्तं॒ तां मे॑ जिन्वतम्। प्र॒जा꣣ꣳ सन्ध॑त्तं॒ तां मे॑ जिन्वतम्। प॒शून्त्सन्ध॑त्तं॒ तान्मे॑ जिन्वतम्। स्तु॒तो॑ऽसि॒ जन॑धाः। दे॒वास्त्वा॑ शुक्र॒पाः प्रण॑यन्तु॥१॥

सु॒वीराः॑ प्र॒जाः प्र॑ज॒नय॒न्परी॑हि। शु॒क्रः शु॒क्रशो॑चिषा। स्तु॒तो॑ऽसि॒ जन॑धाः। दे॒वास्त्वा॑ मन्थि॒पाः प्रण॑यन्तु। सु॒प्र॒जाः प्र॒जाः प्र॑ज॒नय॒न्परी॑हि। म॒न्थी म॒न्थिशो॑चिषा। स॒ञ्ज॒ग्मा॒नौ दि॒व आपृ॑थि॒व्यायुः॑। सन्ध॑त्तं॒ तन्मे॑ जिन्वतम्। प्रा॒ण꣣ꣳ सन्ध॑त्तं॒ तं मे॑ जिन्वतम्। अ॒पा॒न꣣ꣳ सन्ध॑त्तं॒ तं मे॑ जिन्वतम्॥२॥

व्या॒न꣣ꣳ सन्ध॑त्तं॒ तं मे॑ जिन्वतम्। चक्षुः॒ सन्ध॑त्तं॒ तन्मे॑ जिन्वतम्। श्रोत्र॒꣣ꣳ सन्ध॑त्तं॒ तन्मे॑ जिन्वतम्। मनः॒ सन्ध॑त्तं॒ तन्मे॑ जिन्वतम्। वाच॒꣣ꣳ सन्ध॑त्तं॒ तां मे॑ जिन्वतम्। आयुः॑ स्थ॒

आयुर्मे धत्तम्। आयुर्यज्ञाय धत्तम्। आयुर्यज्ञपतये धत्तम्। प्राणः स्थः प्राणं मे धत्तम्। प्राणं यज्ञाय धत्तम्॥३॥

प्राणं यज्ञपतये धत्तम्। चक्षुः स्थश्चक्षुर्मे धत्तम्। चक्षुर्यज्ञाय धत्तम्। चक्षुर्यज्ञपतये धत्तम्। श्रोत्रꣳ स्थः श्रोत्रं मे धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञाय धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञपतये धत्तम्। तौ देवौ शुक्रामन्थिनौ। कल्पयतं दैवीर्विशः। कल्पयतं मानुषीः॥४॥

इषमूर्जमस्मासु धत्तम्। प्राणान्पशुषु। प्रजां मयि च यजमाने च। निरस्तः शण्डः। निरस्तो मर्कः। अपनुत्तौ शण्डामर्कौ सहामुना। शुक्रस्य समिदसि। मन्थिनः समिदसि। स प्रथमः सङ्कृतिर्विश्वकर्मा। स प्रथमो मित्रो वरुणो अग्निः। स प्रथमो बृहस्पतिश्चिकित्वान्। तस्मा इन्द्राय सुतमा जुहोमि॥५॥

नयन्त्वपानꣳ सन्धत्तं तं मे जिन्वतं प्राणं यज्ञाय धत्तं मानुषीरग्निर्द्वे च॥ (ब्रह्म क्षत्रं तदिषमूर्जꣳ रयिं पुष्टिं प्रजां तां पशून्तान्त्सन्धत्तं तत्प्राणमपानं व्यानं तं चक्षुः श्रोत्रं मनस्तद्वाचं ताम्। इषादिपश्चके वाचं तां मे पशून्त्सन्धत्तं तान्मै प्राणादित्रितये तं मेऽन्यत्र तन्मै)॥——[१]

कृत्तिकास्वग्निमादधीत। एतद्वा अग्नेर्नक्षत्रम्। यत्कृत्तिकाः। स्वायामेवैनं देवतायामाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा एतन्नक्षत्राणाम्। यत्कृत्तिकाः। यः कृत्तिकास्वग्निमाधत्ते। मुख्यं

एव भवति। अथो खलु॥६॥

अग्निनक्षत्रमित्यपचायन्ति। गृहान् ह दाहुको भवति। प्रजापती रोहिण्यामग्निमसृजत। तं देवा रोहिण्यामादधत। ततो वै ते सर्वान्रोहानरोहन्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। यो रोहिण्यामग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। सर्वान्रोहान्रोहति। देवा वै भद्राः सन्तोऽग्निमाधित्सन्त॥७॥

तेषामनाहितोऽग्निरासीत्। अथैभ्यो वामं वस्वपाक्रामत्। ते पुनर्वस्वोरादधत। ततो वै तान् वामं वसूपावर्तत। यः पुराऽभद्रः सन्पापीयान्त्स्यात्। स पुनर्वस्वोरग्निमादधीत। पुनरेवैनं वामं वसूपावर्तते। भद्रो भवति। यः कामयेत दानकामा मे प्रजाः स्युरिति। स पूर्वयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत॥८॥

अर्यम्णो वा एतन्नक्षत्रम्। यत्पूर्वे फल्गुनी। अर्यमेति तमाहुर्यो ददाति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यः कामयेत भगी स्यामिति। स उत्तरयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत। भगस्य वा एतन्नक्षत्रम्। यदुत्तरे फल्गुनी। भग्येव भवति। कालकञ्जा वै नामासुरा आसन्॥९॥

ते सुवर्गाय लोकायाग्निमचिन्वत। पुरुष इष्टकामुपादधात्-पुरुष इष्टकाम्। स इन्द्रो ब्राह्मणो ब्रुवाण इष्टकामुपाधत्त। एषा मे चित्रा नामेति। ते सुवर्गं लोकमा प्रारोहन्। स इन्द्र इष्टकामावृहत्। तेऽवाकीर्यन्त। येऽवाकीर्यन्त। त ऊर्णावभयोऽभवन्। द्वावुदपतताम्॥१०॥

तौ दिव्यौ श्वानावभवताम्। यो भ्रातृव्यवान्त्स्यात्। स चित्रायामग्निमादधीत। अवकीर्येव भ्रातृव्यान्। ओजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्धत्ते। वसन्तो ब्राह्मणोऽग्निमादधीत। वसन्तो वै ब्राह्मणस्यर्तुः। स्व एवैनमृतावाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा एतदृतूनाम्॥११॥

यद्वसन्तः। यो वसन्ताऽग्निमाधत्ते। मुख्य एव भवति। अथो योनिमन्तमेवैनं प्रजातमाधत्ते। ग्रीष्मे राजन्य आदधीत। ग्रीष्मो वै राजन्यस्यर्तुः। स्व एवैनमृतावाधाय। इन्द्रियावी भवति। शरदि वैश्य आदधीत। शरद्वै वैश्यस्यर्तुः॥१२॥

स्व एवैनमृतावाधाय। पशुमान्भवति। न पूर्वयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत। एषा वै जघन्या रात्रिः संवत्सरस्य। यत्पूर्वे फल्गुनी। पृष्टित एव संवत्सरस्याग्निमाधाय।

पापी॑यान्भवति। उत्त॑रयो॒रा द॑धीत। ए॒षा वै प्र॑थ॒मा रात्रिः॑ संवत्स॒रस्य॑। यदुत्त॑रे॒ फल्गु॑नी। मु॒ख॒त ए॒व सं॑वत्स॒रस्या॒ग्निमा॒धाय॑। वसी॑यान्भवति। अथो॒ खलु॑। य॒दैवैनं॑ य॒ज्ञ उ॑प॒नमे॑त्। अथाद॑धीत। सैवास्यर्द्धिः॑॥१३॥

खल्वा॑धित्सन्त॒ फल्गु॑न्योर॒ग्निमाद॑धीतासन्नपततामृतू॒नां वैश्य॑स्य॒र्तुरुत्त॑रे॒ फल्गु॑नी॒ षट्च॑॥——[२]

उद्ध॑न्ति। यदे॒वास्या॑ अमे॒ध्यम्। तदप॑हन्ति। अ॒पोऽवो॑क्षति॒ शान्त्यै॑। सिक॑ता॒ निव॑पति। ए॒तद्वा अ॒ग्नेर्वै॑श्वान॒रस्य॑ रू॒पम्। रू॒पेणै॒व वै॑श्वान॒रमव॑रुन्धे। ऊषां॒ निव॑पति। पुष्टि॒र्वा ए॒षा प्र॒जन॑नम्। यदूषाः॑॥१४॥

पुष्ट्या॑मे॒व प्र॒जन॑ने॒ऽग्निमाध॑त्ते। अथो॑ सं॒ज्ञान॑ ए॒व। सं॒ज्ञान॒ꣳ ह्येत॑त्प॑शू॒नाम्। यदूषाः॑। द्यावा॑पृथि॒वी स॒हास्ता॑म्। ते वि॑य॒ती अ॑ब्रूताम्। अस्त्वे॒व नौ॑ स॒ह य॒ज्ञिय॒मिति॑। यद॒मुष्या॑ य॒ज्ञिय॒मासी॑त्। तद॒स्याम॑दधात्। त ऊषा॑ अभवन्॥१५॥

यद॒स्या य॒ज्ञिय॒मासी॑त्। तद॒मुष्या॑मदधात्। तद॒दश्च॒न्द्रम॑सि कृ॒ष्णम्। ऊषा॑न्नि॒वप॑न्न॒दो ध्या॑येत्। द्यावा॑पृथि॒व्योरे॒व य॒ज्ञिये॒ऽग्निमाध॑त्ते। अ॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॒ निला॑यत। आ॒खू रू॒पं कृ॒त्वा। स पृ॑थि॒वीं प्रावि॑शत्। स ऊ॒तीः कु॑र्वा॒णः पृ॑थि॒वीमनु॒ सम॑चरत्।

तदाखुकरीषमभवत्॥१६॥

यदाखुकरीषꣳ सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्। तदेवावरुन्धे। ऊर्जं वा एतꣳ रसं पृथिव्या उपदीका उद्दिहन्ति। यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अवरुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रꣳ ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः॥१७॥

अबधिरो भवति। य एवं वेद। प्रजापतिः प्रजा असृजत। तासामन्नमुपाक्षीयत। ताभ्यः सूदमुपप्राभिनत्। ततो वै तासामन्नं नाक्षीयत। यस्य सूदः सम्भारो भवति। नास्य गृहेऽन्नं क्षीयते। आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्। तेन प्रजापतिरश्राम्यत्॥१८॥

कथमिदꣳ स्यादिति। सोऽपश्यत्पुष्करपर्णं तिष्ठत्। सोऽमन्यत। अस्ति वै तत्। यस्मिन्निदमधि तिष्ठतीति। स वराहो रूपं कृत्वोप न्यमज्जत्। स पृथिवीमध आर्च्छत्। तस्या उपहत्योदमज्जत्। तत्पुष्करपर्णेऽप्रथयत्। यदप्रथयत्॥१९॥

तत्पृथिव्यै पृथिवित्वम्। अभूद्वा इदमिति। तद्भूम्यै भूमित्वम्। तां दिशोऽनु वातः समवहत्। ताꣳ शर्कराभिरदꣳहत्। शं

वै नोऽभूदिति। तच्छर्कराणा५ शर्करत्वम्। यद्वराहविहत५ सम्भारो भवति। अस्यामेवाछम्बट्कारमग्निमाधत्ते। शर्करा भवन्ति धृत्यै॥२०॥

अथो शन्त्वाय। सरेता अग्निराधेय इत्याहुः। आपो वरुणस्य पत्नय आसन्। ता अग्निरभ्यध्यायत्। ताः समभवत्। तस्य रेतः परांऽपतत्। तद्धिरण्यमभवत्। यद्धिरण्यमुपास्यति। सरेतसमेवाग्निमाधत्ते। पुरुष इन्वै स्वाद्रेतसो बीभत्सत इत्याहुः॥२१॥

उत्तरत उपास्यत्यबीभत्सायै। अति प्रयच्छति। आर्तिमेवाति प्रयच्छति। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। अश्वो रूपं कृत्वा। सोऽश्वत्थे संवत्सरमतिष्ठत्। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्। यदाश्वत्थः सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्। तदेवावरुन्धे॥२२॥

देवा वा ऊर्जं व्यभजन्त। तत उदुम्बर उदतिष्ठत्। ऊग्वा उदुम्बरः। यदौदुम्बरः सम्भारो भवति। ऊर्जमेवावरुन्धे। तृतीयस्यामितो दिवि सोम आसीत्। तं गायत्र्याऽहरत्। तस्य पर्णमच्छिद्यत। तत्पर्णोऽभवत्। तत्पर्णस्य पर्णत्वम्॥२३॥

यस्य॑ पर्ण॒मयः॑ सम्भा॒रो भव॑ति। सो॒म॒पी॒थमे॒वाव॑रुन्धे। दे॒वा वै ब्रह्म॑न्नवदन्त। तत्प॒र्ण उपा॑शृणोत्। सु॒श्रवा॒ वै नाम॑। यत्प॑र्ण॒मयः॑ सम्भा॒रो भव॑ति। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒समे॒वाव॑ रुन्धे। प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑सृजत। सो॑ऽबिभे॒त्प्र मा॑ धक्ष्य॒तीति॑। तꣳ श॒म्याऽ॑शमयत्॥२४॥

तच्छ॒म्यै शमि॒त्वम्। यच्छ॑मी॒मयः॑ सम्भा॒रो भव॑ति। शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय। अ॒ग्नेः सृ॒ष्टस्य॑ य॒तः। विक॑ङ्कतं॒ भा आ॑र्च्छत्। यद्वैक॑ङ्कतः सम्भा॒रो भव॑ति। भा ए॒वाव॑ रुन्धे। सह॑दयो॒-ऽग्निरा॒धेय॒ इत्या॑हुः। म॒रुतो॒ऽद्भिर॒ग्निम॑तमयन्। तस्य॑ ता॒न्तस्य॒ हृद॑य॒माच्छि॑न्दन्। साऽशनि॑रभवत्। यद॒शनि॑हतस्य वृ॒क्षस्य॑ सम्भा॒रो भव॑ति। सह॑दयमे॒वाग्निमा ध॑त्ते॥२५॥

ऊषा॑ अभवन्नभवद्वल्मी॒कौऽश्राम्य॒दप्र॑थय॒द्धृत्यै॑ बीभत्सत॒ इत्या॑हू रुन्धे पर्ण॒त्वम॑शमयदच्छिन्द॒ꣳस्त्रीणि॑ च॥ [३]

द्वा॒द॒शसु॑ विक्रा॒मेष्व॒ग्निमा द॑धीत। द्वाद॑श॒ मासाः॑ संवत्स॒रः। स॒व॒त्स॒रादे॒वैन॑मव॒रुध्या ध॑त्ते। यद्वा॑द॒शसु॑ विक्रा॒मेष्वा॒ दधी॑त। परि॑मित॒मव॑ रुन्धीत। चक्षु॑र्निमित॒ आद॑धीत। इय॒द्वाद॑श विक्रा॒मा(३) इति॑। परि॑मितं चै॒वाप॑रिमितं॒ चाव॑ रुन्धे। अनृ॑तं॒ वै वा॒चा व॑दति। अनृ॑तं॒ मन॑सा ध्यायति॥२६॥

चक्षुर्वै सत्यम्। अद्रा(३)गित्याह। अदर्शमिति। तत्सत्यम्। यश्चक्षुर्निमितेऽग्निमाधत्ते। सत्य एवैनमा धत्ते। तस्मादाहिताग्निर्नानृतं वदेत्। नास्य ब्राह्मणोऽनाश्वान्गृहे वसेत्। सत्ये ह्यस्याग्निराहितः। आग्नेयी वै रात्रिः॥२७॥

आग्नेयाः पशवः। ऐन्द्रमहः। नक्तं गार्हपत्यमा दधाति। पशूनेवाव रुन्धे। दिवाऽऽहवनीयम्। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। अर्धोदिते सूर्य आहवनीयमा दधाति। एतस्मिन्वै लोके प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। अथो भूतं चैव भविष्यच्चाव रुन्धे॥२८॥

इडा वै मानवी यज्ञानूकाशिन्यासीत्। साऽशृणोत्। असुरा अग्निमादधत इति। तदगच्छत्। त आहवनीयमग्र आदधत। अथ गार्हपत्यम्। अथान्वाहार्यपचनम्। साऽब्रवीत्। प्रतीच्येषाꣳ श्रीरगात्। भद्रा भूत्वा परा भविष्यन्तीति॥२९॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्रतीच्यस्य श्रीरेति। भद्रो भूत्वा पराभवति। साऽशृणोत्। देवा अग्निमादधत इति। तदगच्छत्। तेऽन्वाहार्यपचनमग्र आदधत। अथ गार्हपत्यम्। अथाऽऽहवनीयम्। साऽब्रवीत्॥३०॥

प्राच्येषाᳬ श्रीरगात्। भद्रा भूत्वा सुवर्गं लोकमैष्यन्ति। प्रजां तु न वेत्स्यन्त इति। यस्यैवमग्निराधीयते। प्राच्यस्य श्रीरेति। भद्रो भूत्वा सुवर्गं लोकमेति। प्रजां तु न विन्दते। साऽब्रवीदिडा मनुम्। तथा वा अहं तवाग्निमाधास्यामि। यथा प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जनिष्यसे॥ ३१॥

प्रत्यस्मिँल्लोके स्थास्यसि। अभि सुवर्गं लोकं जेष्यसीति। गार्हपत्यमग्र आदधात्। गार्हपत्यं वा अनु प्रजाः पशवः प्रजायन्ते। गार्हपत्येनैवास्मै प्रजां पशून्प्राजनयत्। अथान्वाहार्यपचनम्। तिर्यङ्ङिव वा अयं लोकः। अस्मिन्नेव तेन लोके प्रत्यतिष्ठत्। अथाऽऽहवनीयम्। तेनैव सुवर्गं लोकमभ्यजयत्॥ ३२॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते। प्रत्यस्मिँल्लोके तिष्ठति। अभि सुवर्गं लोकं जयति। यस्य वा अयथादेवतमग्निराधीयते। आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यस्य यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति॥ ३३॥

भृगूणां त्वाऽङ्गिरसां व्रतपते व्रतेनादधामीति भृग्वङ्गिरसा-

मादध्यात्। आदित्यानां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामी-त्यन्यासां ब्राह्मणीनां प्रजानाम्। वरुणस्य त्वा राज्ञो व्रतपते व्रतेनादधामीति राज्ञः। इन्द्रस्य त्वेन्द्रियेण व्रतपते व्रतेनादधामीति राजन्यस्य। मनोस्त्वा ग्राम्ण्यो व्रतपते व्रतेनादधामीति वैश्यस्य। ऋभूणां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीति रथकारस्य। यथादेवतमग्निराधीयते। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति॥ ३४॥

ध्यायति वै रात्रिश्चावरुन्धे भविष्यन्तीत्यब्रवीन्नभिष्यसेऽजयद्वसीयान्भवति नव च॥——[४]

प्रजापतिर्वाचः सत्यमपश्यत्। तेनाग्निमाधत्त। तेन वै स आर्ध्नोत्। भूर्भुवः सुवरित्याह। एतद्वै वाचः सत्यम्। य एतेनाग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। अथो सत्यप्राशूरेव भवति। अथो य एवं विद्वानभिचरति। स्तृणुत एवैनम्॥ ३५॥

भूरित्याह। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। भुव इत्याह। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। सुवरित्याह। सुवर्ग एव लोके प्रतितिष्ठति। त्रिभिरक्षरैर्गार्हपत्यमा दधाति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमाधत्ते। सर्वैः पञ्चभिराहवनीयम्॥ ३६॥

सुवर्गाय वा एष लोकायाधीयते। यदाहवनीयः। सुवर्ग एवास्मै लोके वाचः सत्य꣣ꣳ सर्वमाप्नोति। त्रिभिर्गार्हपत्यमा दधाति। पञ्चभिराहवनीयम्। अष्टौ सम्पद्यन्ते। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रौऽग्निः। यावानेवाग्निः। तमाधत्ते॥ ३७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्। ताभ्यो ज्योतिरुदगृह्णात्। तं ज्योतिः पश्यन्तीः प्रजा अभि समावर्तन्त। उपरीवाग्निमुद्गृह्णीयादुद्धरन्। ज्योतिरेव पश्यन्तीः प्रजा यजमानमभि समावर्तन्ते। प्रजापतेरक्ष्यश्वयत्। तत्परा-ऽपतत्। तदश्वोऽभवत्। तदश्वस्याश्वत्वम्॥ ३८॥

एष वै प्रजापतिः। यदग्निः। प्राजापत्योऽश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। स्वमेव चक्षुः पश्यन्प्रजापतिरनूदेति। वज्री वा एषः। यदश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। जातानेव भ्रातृव्यान्प्रणुदते। पुनरा वर्तयति॥ ३९॥

जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। न्याहवनीयो गार्हपत्य-मकामयत। निगार्हपत्य आहवनीयम्। तौ विभाजं नाशक्नोत्। सोऽश्वः पूर्ववाङ्भूत्वा। प्राञ्चं पूर्वमुदवहत्। तत्पूर्ववाहः पूर्ववाट्वम्। यदश्वं पुरस्तान्नयति। विभक्ति-

रे॒वैन॑योः॒ सा। अथो॒ नाना॑वीर्यावे॒वैनौ॑ कुरुते॥४०॥

यदु॒पर्यु॑परि॒ शिरो॒ हरे॑त्। प्रा॒णान् विच्छि॑न्द्यात्। अ॒धो॑ऽधः॒ शिरो॑ हरति। प्रा॒णाना॑ं गोपी॒थाय॑। इय॒त्यग्रे॑ हरति। अथेय॒त्यथेय॑ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वे॑वैन॑ं लो॒केषु॒ प्रति॑ष्ठित॒माध॑त्ते। प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑सृजत। सो॑ऽबिभे॒त्प्र मा॑ धक्ष्य॒तीति॑॥४१॥

तस्य॑ त्रे॒धा म॑हि॒मान॒ं व्यौ॑हत्। शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय। यत्रे॒धाऽग्निरा॑धी॒यते॑। म॒हि॒मान॑मे॒वास्य॒ तद्व्यू॑हति। शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय। पुन॒रा व॑र्तयति। म॒हि॒मान॑मे॒वास्य॒ सन्द॑धाति। प॒शुर्वा ए॒षः। यदश्व॑ः। ए॒ष रु॒द्रः॥४२॥

यद॒ग्निः। यदश्व॑स्य प॒दे॑ऽग्निमा॑द॒ध्यात्। रु॒द्राय॑ प॒शूनपि॑दध्यात्। अ॒प॒शुर्यज॑मानः स्यात्। यन्नाक्र॒मये॑त्। अन॑वरुद्धा अस्य प॒शव॑ः स्युः। पा॒र्श्व॒त आक्र॑मयेत्। यथाऽऽहि॑तस्या॒ग्नेरङ्गा॑रा अभ्यव॒वर्त॑रन्। अव॑रुद्धा अस्य प॒शवो॒ भव॑न्ति। न रु॒द्रायापि॑दधाति॥४३॥

त्रीणि॑ ह॒वीꣳषि॒ निर्व॑पति। वि॒राज॑ ए॒व विक्रा॑न्तं॒ यज॑मा॒नोऽनु॒ विक्र॑मते। अ॒ग्नये॒ पव॑मानाय। अ॒ग्नये॑ पाव॒काय॑। अ॒ग्नये॒

शुचये। यदग्नये पवमानाय निर्वपति। पुनात्येवैनम्। यदग्नये पावकाय। पूत एवास्मिन्नन्नाद्यं दधाति। यदग्नये शुचये। ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्नुपरिष्टाद्दधाति॥४४॥

एनमाहवनीयं धत्तेऽश्वत्वं वर्तयति कुरुत इति रुद्रो दधाति यदग्नये शुचय एकं च॥—[५]

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। अग्नौ वामं वसु सं न्यदधत। इदमु नो भविष्यति। यदि नो जेष्यन्तीति। तदग्निर्नोत्सहमशक्नोत्। तत् त्रेधा विन्यदधात्। पशुषु तृतीयम्। अप्सु तृतीयम्। आदित्ये तृतीयम्॥४५॥

तद्देवा विजित्य। पुनरवारुरुत्सन्त। तेऽग्नये पवमानाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। पशवो वा अग्निः पवमानः। यदेव पशुष्वासीत्। तत्तेनावारुन्धत। तेऽग्नये पावकाय। आपो वा अग्निः पावकः। यदेवाप्स्वासीत्। तत्तेनावारुन्धत॥४६॥

तेऽग्नये शुचये। असौ वा आदित्योऽग्निः शुचिः। यदेवादित्य आसीत्। तत्तेनावारुन्धत। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। तनुवो वावैता अग्न्याधेयस्य। आग्नेयो वा अष्टाकपालोऽग्न्याधेयमिति। यत्तं निर्वपेत्। नैतानि। यथाऽऽत्मा स्यात्॥४७॥

नाङ्गानि। तादृगेव तत्। यदेतानि निर्वपेत्। न तम्।

यथाऽङ्गा॑नि॒ स्युः। नाऽऽत्मा। ता॒दृगे॒व तत्। उ॒भया॑नि स॒ह नि॒रुप्या॑णि। य॒ज्ञस्य॑ सात्म॒त्वाय॑। उ॒भयं॒ वा ए॒तस्यै॑न्द्रि॒यं वी॒र्य॑माप्यते॥४८॥

यो॑ऽग्निमा॑ध॒त्ते। ऐ॒न्द्रा॒ग्नमेका॑दशकपाल॒मनु॒ निर्व॑पेत्। आ॒दि॒त्यं च॒रुम्। इ॒न्द्रा॒ग्नी वै दे॒वाना॒मया॑तयामानौ। ये ए॒व दे॒वते॒ अया॑तयाम्नी। ताभ्या॑मे॒वास्मा॑ इन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मव॑ रुन्धे। आ॒दि॒त्यो भ॑वति। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्यामे॒व प्रति॑तिष्ठति। धे॒न्वै वा ए॒तद्रेत॑ः॥४९॥

यदाज्यम्॑। अ॒न॒डुह॑स्तण्डु॒लाः। मि॒थु॒नमे॒वाव॑रुन्धे। घृ॒ते भ॑वति। य॒ज्ञस्याला॑ऽक्षान्तत्वाय। च॒त्वार॑ आर्ष॒ेयाः प्राश्न॑न्ति। दि॒शामे॒व ज्योति॑षि जुहोति। प॒शवो॒ वा ए॒तानि॑ ह॒वीꣳषि॑। ए॒ष रु॒द्रः। यद॒ग्निः॥५०॥

यत्स॒द्य ए॒तानि॑ ह॒वीꣳषि॑ नि॒र्वपे॑त्। रु॒द्राय॑ प॒शूनपि॑ दध्यात्। अ॒प॒शुर्यज॑मानः स्यात्। यन्नानु॑नि॒र्वपे॑त्। अन॑वरुद्धा अस्य प॒शव॑ः स्युः। द्वा॒द॒शसु॒ रात्री॒ष्वनु॒ निर्व॑पेत्। स॒व॒त्स॒रप्र॑तिमा॒ वै द्वाद॑श॒ रात्र॑यः। स॒व॒त्स॒रेणै॒वास्मै॑ रु॒द्रꣳ श॑मयि॒त्वा। प॒शूनव॑रुन्धे। यदेक॑मेकमे॒तानि॑ ह॒वीꣳषि॑ नि॒र्वपे॑त्॥५१॥

यथा॒ त्रीण्या॒वप॑नानि पू॒रयेँ॑त्। ता॒दृक्त॑त्। न प्र॒जन॑न॒-मुच्छि॑ꣳषेत्। एकं॑ नि॒रुप्य॑। उत्त॑रे॒ सम॑स्येत्। तृ॒तीय॑मे॒वास्मै॑ लो॒कमुच्छि॑ꣳषति प्र॒जन॑नाय। तं प्र॒जया॑ प॒शुभि॒रनु॒ प्रजा॑यते। अथो॑ य॒ज्ञस्यै॒वैषाऽभिक्राँ॑न्तिः। र॒थ॒च॒क्रं प्रव॑र्तयति। म॒नु॒ष्य॒र॒थेने॒व दे॑वर॒थं प्र॒त्यव॑रोहति॥५२॥

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। हो॒त॒व्य॑मग्निहो॒त्राँ(३) न हो॑त॒व्या(३) मिति॑। यद्यजु॑षा जुहु॒यात्। अय॑थापूर्व॒माहु॑ती जुहुयात्। यन्न जु॑हु॒यात्। अ॒ग्निः परा॑ भवेत्। तू॒ष्णीमे॒व हो॑त॒व्यम्॑। य॒था॒पू॒र्वमाहु॑ती जु॒होति॑। नाग्निः परा॑भवति। अ॒ग्नीधे॑ ददाति॥५३॥

अ॒ग्निमु॑खाने॒वर्तून्प्री॑णाति। उ॒प॒बर्ह॑णं ददाति। रू॒पाणा॒मव॑-रुद्ध्यै। अश्वं॑ ब्र॒ह्मणे॑। इ॒न्द्रि॒यमे॒वाव॑रुन्धे। धे॒नुꣳ होत्रे॑। आ॒शिष॑ ए॒वाव॑रुन्धे। अ॒न॒ड्वाह॑मध्व॒र्यवे॑। वह्नि॒र्वा अ॑न॒ड्वान्। वह्नि॑रध्व॒र्युः॥५४॥

वह्नि॑ने॒व वह्निं॑ य॒ज्ञस्याव॑रुन्धे। मि॒थु॒नौ गावौ॑ ददाति। मि॒थु॒नस्याव॑रुद्ध्यै। वासो॑ ददाति। स॒र्व॒दे॒व॒त्यं॑ वै वासः॑। सर्वा॑ ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणाति। आ द्वा॑द॒शभ्यो॑ ददाति। द्वाद॑श॒ मासाः॑

संवत्सरः। संवत्सर एव प्रतितिष्ठति। काममूर्ध्वं देयम्। अपरिमितस्यावरुद्ध्यै॥५५॥

आदित्ये तृतीयमप्स्वासीत्तत्तेनावारुन्धत स्यादाप्यते रेतोऽग्निरेकमेकमेतानि हवीꣳषि निर्वपेत्प्रत्यवरोहति ददात्यध्वर्युर्देयमेकं च॥ [६]

घर्मः शिरस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। छर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छ। वातः प्राणस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पच। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वान्। अग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा आशा दीद्यानो विभाहि। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे॥५६॥

अर्कश्चक्षुस्तदसौ सूर्यस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। यत्ते शुक्र शुक्रं वर्चः शुक्रा तनूः। शुक्रं ज्योतिरजस्रम्। तेन मे दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्ने ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। विराट्च स्वराट्च। ते माविशतां ते मा जिन्वताम्॥५७॥

ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। सम्राट्चाभिभूश्च। ते माविशतां ते मा जिन्वताम्। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। विभूश्च परिभूश्च। ते मा विशतां ते मा जिन्वताम्। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। प्रभ्वी

च प्रभूतिश्च। ते मा विशतां ते मा जिन्वताम्। यास्ते अग्ने शिवास्तनुवः। ताभिस्त्वाऽऽदधे। यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। ताभिरमुं गच्छ॥५८॥

चतुष्पदे जिन्वतां तनुवस्त्रीणि च॥ [७]

इमे वा एते लोका अग्नयः। ते यदव्यावृत्ता आधीयेरन्। शोचयेयुर्यजमानम्। घर्मः शिर इति गार्हपत्यमा दधाति। वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। तेनैवैनान्व्यावर्तयति। तथा न शोचयन्ति यजमानम्। रथन्तरमभिगायते गार्हपत्य आधीयमाने। राथन्तरो वा अयं लोकः॥५९॥

अस्मिन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमा धत्ते। वामदेव्यमभिगायत उद्ध्रियमाणे। अन्तरिक्षं वै वामदेव्यम्। अन्तरिक्ष एवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते। अथो शान्तिर्वै वामदेव्यम्। शान्तमेवैनं पशव्यमुद्धरते। बृहदभिगायत आहवनीय आधीयमाने। बार्हतो वा असौ लोकः। अमुष्मिन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत॥६०॥

सोऽश्वोऽवारो भूत्वा परा डैत्। तं वारवन्तीयेनावारयत।

तद्वा॑रव॒न्तीय॑स्य वारवन्तीय॒त्वम्। श्ये॒तेन॑ श्ये॒ती अ॑कुरुत। तच्छ्यै॒तस्य॑ श्यैत॒त्वम्। यद्वा॑रव॒न्तीय॑मभि॒ गाय॑ते। वा॒र॒यि॒त्वैवैन॑ं प्रति॑ष्ठित॒मा ध॑त्ते। श्ये॒तेन॑ श्ये॒ती कु॑रुते। घ॒र्मः शिर॒ इति॒ गार्ह॑पत्य॒माद॑धाति। सशी॑र्षाणमे॒वैन॒मा ध॑त्ते॥ ६१॥

उपै॑न॒मुत्त॑रो य॒ज्ञो न॑मति। रु॒द्रो वा ए॒षः। यद॒ग्निः। स आ॑धी॒यमा॑न ईश्व॒रो यज॑मानस्य प॒शून् हि॒ꣳसि॑तोः। सम्प्रि॑यः प॒शुभि॑र्भुव॒दित्या॑ह। प॒शुभि॑रे॒वैन॒ꣳ सम्प्रि॑यं करोति। प॒शू॒नामहि॒ꣳसायै। छ॒र्दिस्तो॒काय॒ तन॑याय य॒च्छेत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा॑स्ते। वात॑ः प्रा॒ण इत्य॑न्वाहार्य॒पच॑नम्॥ ६२॥

सप्रा॑णमे॒वैन॒मा ध॑त्ते। स्व॒दि॒तं तो॒काय॒ तन॑याय पि॒तुं प॒चेत्या॑ह। अन्न॑मे॒वास्मै॑ स्वदयति। प्राची॒मनु॑ प्र॒दिशं॒ प्रेहि॑ वि॒द्वानित्या॑ह। विभ॑क्तिरे॒वैन॑यो॒ः सा। अथो॒ नाना॑वीर्यावे॒वैनौ॑ कुरुते। ऊर्ज॑ं नो धेहि द्वि॒पदे॒ चतु॑ष्पद॒ इत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा॑स्ते। अ॒र्कश्चक्षु॒रित्या॑हव॒नीयम्॑। अ॒र्को वै दे॒वाना॒मन्नम्॑॥ ६३॥

अन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धे। तेन॑ मे दीदि॒हीत्या॑ह। समि॑न्ध ए॒वैनम्॑। आ॒न॒शे व्या॑नश॒ इति॒ त्रिरुदि॑ङ्गयति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः।

एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमा धत्ते। तत्तथा न कार्यम्। वीङ्गितमप्रतिष्ठितमा दधीत। उद्धृत्यैवाधायाभिमन्त्रियः। अवीङ्गितमेवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते। विराड्वं स्वराड्व यास्ते अग्ने शिवास्तनुवस्ताभिस्त्वाऽऽदध इत्याह। एता वा अग्नेः शिवास्तनुवः। ताभिरेवैनꣳ समर्धयति। यास्ते अग्ने घोरास्तनुवस्ताभिरमुं गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। ताभिरेवैनं पराभावयति॥ ६४॥

लोकोऽसृजतैनमाधत्तेऽन्वाहार्यपचनं देवानामन्नमेनं प्रतिष्ठितमाधत्ते पञ्च च॥ [८]

शमीगर्भादग्निं मन्थति। एषा वा अग्नेर्यज्ञिया तनूः। तामेवास्मै जनयति। अदितिः पुत्रकामा। साध्येभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मौदनमपचत्। तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्यै धाता चार्यमा चाजायेताम्। सा द्वितीयमपचत्॥ ६५॥

तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्यै मित्रश्च वरुणश्चाजायेताम्। सा तृतीयमपचत्। तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या अꣳशश्च भगश्चाजायेताम्। सा चतुर्थमपचत्॥ ६६॥

तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या

इन्द्रश्च विवस्वाꣳश्चाजायेताम्। ब्रह्मौदनं पचति। रेत एव तद्दधाति। प्राश्नन्ति ब्राह्मणा औदनम्। यदाज्यमुच्छिष्यते। तेन समिधोऽभ्यज्या दधाति। उच्छेषणाद्वा अदितीरेतोऽधत्त॥६७॥

उच्छेषणादेव तद्रेतो धत्ते। अस्थि वा एतत्। यत्समिधः। एतद्रेतः। यदाज्यम्। यदाज्येन समिधोऽभ्यज्यादधाति। अस्थ्येव तद्रेतसि दधाति। तिस्र आदधाति मिथुनत्वाय। इयतीर्भवन्ति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताः॥६८॥

इयतीर्भवन्ति। यज्ञपुरुषा सम्मिताः। इयतीर्भवन्ति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मिताः। आर्द्रा भवन्ति। आर्द्रमिव हि रेतः सिच्यते। चित्रियस्याश्वत्थस्यादधाति। चित्रमेव भवति। घृतवतीभिरा दधाति॥६९॥

एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम। यद्घृतम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति। अथो तेजसा। गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्यादध्यात्। गायत्रछन्दा वै ब्राह्मणः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। त्रिष्टुग्भी राजन्यस्य। त्रिष्टुप्छन्दा वै राजन्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय॥७०॥

जगतीभिर्वैश्यस्य। जगतीछन्दा वै वैश्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। तꣳ संवत्सरं गोपायेत्। संवत्सरꣳ हि रेतो हितं वर्धते। यद्येनꣳ संवत्सरे नोपनमेत्। समिधः पुनरादध्यात्। रेत एव तद्धितं वर्धमानमेति। न माꣳसमश्नीयात्। न स्त्रियमुपेयात्॥ ७१॥

यन्माꣳसमश्नीयात्। यत्स्त्रियमुपेयात्। निर्वीर्यः स्यात्। नैनमग्निरुपनमेत्। श्व आधास्यमानो ब्रह्मौदनं पचति। आदित्या वा इत उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्। ते वा इतो यन्तं प्रतिनुदन्ते। एते खलु वावाऽऽदित्याः। यद्ब्राह्मणाः। तैरेव सन्त्वं गच्छति॥ ७२॥

नैनं प्रतिनुदन्ते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। क्वा सः। अग्निः कार्यः। योऽस्मै प्रजां पशून्प्रजनयतीति। शल्कैस्ताꣳरात्रिमग्निमिन्धीत। तस्मिन्नुपव्युषमरणी निष्टपेत्। यथर्षभाय वाशिता न्याविच्छायति। तादृगेव तत्। अपोदूह्य भस्माग्निं मन्थति॥ ७३॥

सैव साऽग्नेः सन्ततिः। तं मथित्वा प्राञ्चमुद्धरति। संवत्सरमेव तद्रेतो हितं प्रजनयति। अनाहितस्तस्याग्निरित्याहुः।

यः स॒मिधोऽना॑धायाग्निमा॑ध॒त्त इति॑। ताः सं॑वत्स॒रे पु॒रस्ता॒दाद॑ध्यात्। सं॒व॒त्सरादे॒वैन॑मव॒रुध्याध॑त्ते। यदि॑ संवत्स॒रेऽनाद॒ध्यात्। द्वा॒द॒श्यां॑ पु॒रस्ता॒दाद॑ध्यात्। सं॒व॒त्स॒रप्र॑तिमा॒ वै द्वाद॑श॒ रात्र॑यः। सं॒व॒त्स॒रमे॒वास्याहि॑ता भवन्ति। यदि॑ द्वाद॒श्यां॑ नाद॒ध्यात्। त्र्य॒हे पु॒रस्ता॒दाद॑ध्यात्। आहि॑ता ए॒वास्य॑ भवन्ति॥ ७४॥

द्वि॒तीय॑मपचच्चतु॒र्थम॑पच॒दद॑दिती॒ रेतो॑ऽधत्त॒ सम्मि॑ता घृ॒तव॑तीभि॒राद॑धाति राज॒न्यः॑ स्वस्य॒ छन्द॑सः प्रत्ययन॒स्त्वाय॑याद्गच्छति मन्थति॒ रात्र॑यश्च॒त्वारि॑ च॥ [९]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। स रि॑रिचा॒नो॑ऽमन्यत। स तपो॑ऽतप्यत। स आ॒त्मन्वी॒र्य॑मपश्यत्। तद॑वर्धत। तद॑स्मा॒त्सह॑सो॒र्ध्वम॑सृज्यत। सा वि॒राड॑भवत्। तां दे॑वासु॒रा व्य॑गृह्णत। सौ॑ऽब्रवीत्प्र॒जाप॑तिः। मम॒ वा ए॒षा॥ ७५॥

दोहा॑ ए॒व यु॒ष्माक॒मिति॑। सा ततः॒ प्राच्युद॑क्रामत्। तत्प्र॒जाप॑तिः॒ पर्य॑गृह्णात्। अथ॑र्व पि॒तुं मे॑ गोपा॒येति॑। सा द्वि॒तीय॒मुद॑क्रामत्। तत्प्र॒जाप॑तिः॒ पर्य॑गृह्णात्। नर्य॑ प्र॒जां मे॑ गोपा॒येति॑। सा तृ॒तीय॒मुद॑क्रामत्। तत्प्र॒जाप॑तिः॒ पर्य॑गृह्णात्। शꣳस्य॑ प॒शून्मे॑ गोपा॒येति॑॥ ७६॥

सा चतुर्थमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। सप्रथ सभां मे गोपायेति। सा पञ्चममुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेति। अग्नीन् वाव सा तान्व्यक्रमत। तान्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथो पङ्क्तिमेव। पङ्क्तिर्वा एषा ब्राह्मणे प्रविष्टा॥ ७७॥

तामात्मनोऽधि निर्मिमीते। यदग्निराधीयते। तस्मादेतावन्तोऽग्नय आधीयन्ते। पाङ्क्तं वा इदꣳ सर्वम्। पाङ्क्तेनैव पाङ्क्तꣳ स्पृणोति। अथर्व पितुं मे गोपायेत्याह। अन्नमेवैतेन स्पृणोति। नर्य प्रजां मे गोपायेत्याह। प्रजामेवैतेन स्पृणोति। शꣳस्य पशून्मे गोपायेत्याह॥ ७८॥

पशूनेवैतेन स्पृणोति। सप्रथ सभां मे गोपायेत्याह। सभामेवैतेनेन्द्रियꣳ स्पृणोति। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेत्याह। मन्त्रमेवैतेन श्रियꣳ स्पृणोति। यदान्वाहार्यपचनेऽन्वाहार्यं पचन्ति। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यद्गार्हपत्य आज्यमधिश्रयन्ति सम्पत्नीर्याजयन्ति। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदाहवनीये जुह्वति॥ ७९॥

तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यत्सभायां विजयन्ते। तेन

सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदावसथेऽन्नꣳ हरन्ति। तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। तथाऽस्य सर्वे प्रीता अभीष्टा आधीयन्ते। प्रवसथमेष्यन्नेवमुपतिष्ठतेकमेकम्। यथा ब्राह्मणाय गृहेवासिने परिदाय गृहानेति। तादृगेव तत्। पुनरागत्योपतिष्ठते। सा भागेयमेवैषां तत्। सा तत ऊर्ध्वारोहत्। सा रोहिण्यभवत्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। रोहिण्यामग्निमादधीत। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठितमाधत्ते। ऋध्नोत्येनेन॥८०॥

एषा पशून्मे गोपायेति प्रविष्टा पशून्मे गोपायेत्याह जुह्वति तिष्ठते सप्त च॥——[१०]

ब्रह्म सन्धत्तं कृत्तिकासूद्धन्ति द्वादशसु प्रजापतिर्वाचो देवासुरास्तदग्निर्नोद्धर्मः शिर इमे वै शमीगर्भात्प्रजापतिः स रिरिचानः स तपः स आत्मन्वीर्यं दश॥१०॥

ब्रह्म सन्धत्तं तौ दिव्यावथौ शन्त्वाय प्राच्येषां यदुपर्युपरि यत्सद्यः सोऽश्वोऽवारौ भूत्वा जगतीभिरशीतिः॥८०॥

ब्रह्म सन्धत्तमृध्नोत्येनेन॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

उ॒द्धन्यमा॑नम॒स्या अ॑मे॒ध्यम्। अप॑ पा॒प्मानं॒ यज॑मानस्य हन्तु। शि॒वा नः॑ सन्तु प्र॒दिश॒श्चत॑स्रः। शं नो॑ मा॒ता पृ॑थि॒वी तोक॑साता। शं नो॑ दे॒वीर॒भिष्ट॑ये। आपो॑ भवन्तु पी॒तये॑। शं योर॒भि स्र॑वन्तु नः। वै॒श्वा॒न॒रस्य॑ रू॒पम्। पृ॒थि॒व्यां प॑रि॒स्रसा॑। स्यो॒नमा वि॑शन्तु नः॥१॥

यदि॒दं दि॒वो यद॒दः पृ॑थि॒व्याः। स॒ञ्ज्ञा॒ने रोद॑सी सम्बभू॒वतुः॑। ऊषा॑न्कृ॒ष्णम॑वतु कृ॒ष्णमूषाः॑। इ॒होभयौ॑र्य॒ज्ञिय॒माग॑मिष्ठाः। ऊ॒तीः कु॑र्वा॒णो यत्पृ॑थि॒वीमच॑रः। गु॒हा॒कार॑माखुरू॒पं प्र॒तीत्य॑। तत्ते॒ न्य॑क्तमि॒ह स॒म्भर॑न्तः। श॒तं जी॑वेम श॒रदः॒ सवी॑राः। ऊर्जं॑ पृथि॒व्या रस॑मा॒भर॑न्तः। श॒तं जी॑वेम श॒रदः॑ पुरू॒चीः॥२॥

व॒म्रीभि॒रनु॑वित्तं॒ गुहा॑सु। श्रोत्रं॑ त उ॒र्व्यब॑धिरा भवामः। प्र॒जाप॑तिसृष्टानां प्र॒जाना॑म्। क्षु॒धोऽप॑हत्यै सुवि॒तं नो॑ अस्तु। उप॒ प्रभि॑न्न॒मिष॒मूर्जं॑ प्र॒जाभ्यः॑। सूद॑ गृ॒हेभ्यो॒ रस॒माभ॑रामि। यस्य॑ रू॒पं बिभ्र॑दि॒मामवि॑न्दत्। गुहा॒ प्रवि॑ष्टा२ सरि॒रस्य॒ मध्ये॑। तस्ये॒दं विह॑तमा॒भर॑न्तः। अछ॑म्बट्कारम॒स्यां वि॑धेम॥३॥

यत्पर्यपश्यत्सरिरस्य मध्ये। उर्वीमपश्यज्जगतः प्रतिष्ठाम्। तत्पुष्करस्यायतनाद्धि जातम्। पर्णं पृथिव्याः प्रथनꣳ हरामि। याभिरदृꣳहज्जगतः प्रतिष्ठाम्। उर्वीमिमां विश्वजनस्य भर्त्रीम्। ता नः शिवाः शर्कराः सन्तु सर्वाः। अग्ने रेतश्चन्द्रꣳ हिरण्यम्। अद्भ्यः सम्भूतममृतं प्रजासु। तत्सम्भरन्नुत्तरतो निधाय॥४॥

अतिप्रयच्छं दुरितिं तरेयम्। अश्वो रूपं कृत्वा यदश्वत्थेऽतिष्ठः। संवत्सरं देवेभ्यो निलाय। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः सवीराः। ऊर्जः पृथिव्या अध्युत्थितोऽसि। वनस्पते शतवल्शो विरोह। त्वया वयमिषमूर्जं मदन्तः। रायस्पोषेण समिषा मदेम। गायत्रिया ह्रियमाणस्य यत्ते॥५॥

पर्णमपतत्तृतीयस्यै दिवोऽधि। सोऽयं पर्णः सोमपर्णाद्धि जातः। ततो हरामि सोमपीथस्यावरुद्ध्यै। देवानां ब्रह्मवादं वदतां यत्। उपाशृणोः सुश्रवा वै श्रुतोऽसि। ततो मामाविशतु ब्रह्मवर्चसम्। तत्सम्भरꣳस्तदवरुन्धीय साक्षात्। ययां ते सृष्टस्याग्नेः। हेतिमशमयत्प्रजापतिः। तामिमामप्रदाहाय॥६॥

शमीꣳ शान्त्यै हराम्यहम्। यत्ते सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आर्च्छज्जातवेदः। तया भासा सम्मितः। उरुं नो

लो॒कमनु॒ प्रभा॑हि। यत्ते॑ ता॒न्तस्य॒ हृद॑य॒माच्छि॑न्दञ्जातवेदः। म॒रुतो॒ऽद्भिस्त॑मयि॒त्वा। ए॒तत्ते॒ तद॑श॒नेः सम्भ॑रामि। सात्मा॑ अग्ने॒ सहृ॑दयो भवे॒ह। चित्रि॑यादश्व॒त्थात्सम्भृ॑ता बृह॒त्यः॑॥७॥

शरी॑रम॒भि सꣳस्कृ॑ताः स्थ। प्र॒जाप॑तिना यज्ञमु॒खेन॒ सम्मि॑ताः। ति॒स्रस्त्रि॒वृद्भि॑र्मिथु॒नाः प्रजा॑त्यै। अ॒श्व॒त्थाद्धव्य-वा॒हाद्धि जा॒ताम्। अ॒ग्नेस्त॒नूं य॒ज्ञिया॒ꣳ सम्भ॑रामि। शा॒न्तयो॑निꣳ शमीग॒र्भम्। अ॒ग्नये॒ प्रज॑नयि॒तवै॑। यो अ॑श्व॒त्थः श॑मीग॒र्भः। आ॒रु॒रोह॒ त्वे सचा॑। तं ते॑ हरामि॒ ब्रह्म॑णा॥८॥

य॒ज्ञियै॑ः के॒तुभि॑ः स॒ह। यं त्वा॑ स॒मभ॑रञ्जातवेदः। य॒था॒श॒रीरं भू॒तेषु॒ न्य॑क्तम्। स सम्भृ॑तः सीद शि॒वः प्र॒जाभ्यः॑। उ॒रुं नो॑ लो॒कमनु॑नेषि वि॒द्वान्। प्रवे॒धसे॑ क॒वये॒ मेध्या॑य। वचो॑ व॒न्दारु॑ वृष॒भाय॒ वृष्णे॑। यतो॑ भ॒यमभ॑यं॒ तन्नो॑ अस्तु। अव॑ दे॒वान् य॑जे॒ हेड्या॑न्। स॒मिधा॒ऽग्निं दु॑वस्यत॥९॥

घृ॒तैर्बो॑धय॒तातिथिम्। आऽस्मि॑न् ह॒व्या जु॑होतन। उप॑ त्वाऽग्ने ह॒विष्म॑तीः। घृ॒ताची॑र्यन्तु हर्यत। जु॒षस्वं स॒मिधो॒ मम॑। तं त्वा॑ स॒मिद्भि॑रङ्गिरः। घृ॒तेन॑ वर्धयामसि। बृ॒हच्छो॑चा यविष्ठ्य। स॒मि॒ध्यमा॑नः प्रथ॒मो नु धर्मः॑। सम॒क्तुभि॑रज्यते

वि॒श्ववा॑रः॥१०॥

शो॒चिष्के॑शो घृ॒तनि॑र्णिक्पाव॒कः। सु॒य॒ज्ञो अ॒ग्निर्य॒जथा॑य दे॒वान्। घृ॒तप्र॑तीको घृ॒तयो॑निर॒ग्निः। घृ॒तैः समि॑द्धो घृ॒तम॒स्यान्नम्॑। घृ॒त॒प्रुष॑स्त्वा स॒रितो॑ वहन्ति। घृ॒तं पिब॑न्त्सु॒यजा॑ यक्षि दे॒वान्। आ॒यु॒र्दा अ॑ग्ने ह॒विषो॑ जुषा॒णः। घृ॒तप्र॑तीको घृ॒तयो॑निरेधि। घृ॒तं पी॒त्वा मधु॒ चारु॒ गव्यम्॑। पि॒तेव॑ पु॒त्रम॒भिर॑क्षतादि॒मम्॥११॥

त्वाम॑ग्ने समिधा॒नं य॑विष्ठ। दे॒वा दू॒तं च॑क्रिरे हव्य॒वाहम्॑। उ॒रु॒ज्रय॑सं घृ॒तयो॑नि॒माहु॑तम्। त्वे॒षं चक्षु॑र्दधिरे चोद॒यन्व॑ति। त्वाम॑ग्ने प्र॒दिव॒ आहु॑तं घृ॒तेन॑। सु॒म्ना॒यव॑ः सुष॒मिधा॒ समी॑धिरे। स वा॑वृधा॒न ओष॑धीभिरुक्षि॒तः। उ॒रु ज्रया॑ꣳसि॒ पार्थि॑वा॒ विति॑ष्ठसे। घृ॒तप्र॑तीकं व ऋ॒तस्य॑ धूर्ष॒दम्॑। अ॒ग्निं मि॒त्रं न स॑मिधा॒न ऋ॑ञ्जते॥१२॥

इन्धा॑नो अ॒क्रो वि॒दथे॑षु॒ दीद्य॑त्। शु॒क्रव॑र्णा॒मुदु॑ नो यꣳसते॒ धियम्॑। प्र॒जा अ॑ग्ने॒ संवा॑सय। आशा॑श्च प॒शुभि॑ः स॒ह। रा॒ष्ट्राण्य॑स्मा॒ आधे॑हि। यान्यास॑न्त्सवि॒तुः स॒वे। म॒ही वि॒श्पत्नी॒ सद॑ने ऋ॒तस्य॑। अ॒र्वाची॒ एतं॑ धरुणे रयी॒णाम्। अ॒न्तर्व॑त्नी॒ जन्यं॑ जा॒तवे॑दसम्। अ॒ध्व॒राणां॑ जनयथः पुरो॒गाम्॥१३॥

आरोहतं दशतꣳ शक्वरीर्मम। ऋतेनाग्न आयुषा वर्चसा सह। ज्योग्जीवन्त उत्तरामुत्तराꣳ समाम्। दर्शमहं पूर्णमासं यज्ञं यथा यजै। ऋत्वियवती स्थो अग्निरेतसौ। गर्भं दधाथां ते वामहं ददे। तत्सत्यं यद्वीरं बिभृथः। वीरं जनयिष्यथः। ते मत्प्रातः प्रजनिष्येथे। ते मा प्रजाते प्रजनयिष्यथः॥१४॥

प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन सुवर्गे लोके। अनृतात्सत्यमुपैमि। मानुषाद्दैव्यमुपैमि। दैवीं वाचं यच्छामि। शल्कैरग्निमिन्धानः। उभौ लोकौ संनेमहम्। उभयोर्लोकयोर् ऋध्वा। अति मृत्युं तराम्यहम्। जातवेदो भुवनस्य रेतः। इह सिञ्च तपसो यज्ञनिष्यते॥१५॥

अग्निमश्वत्थादधि हव्यवाहम्। शमीगर्भाज्जनयन् यो मयोभूः। अयं ते योनिर्ऋत्वियः। यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्नग्न आरोह। अथा नो वर्धया रयिम्। अपेत वीत वि च सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अदादिदं यमोऽवसानं पृथिव्याः। अक्रन्निमं पितरो लोकमस्मै॥१६॥

अग्नेर्भस्मास्यग्नेः पुरीषमसि। संज्ञानमसि कामधरणम्। मयि ते कामधरणं भूयात्। संवः सृजामि हृदयानि। सꣳसृष्टं

मनो॑ अस्तु वः। स꣡ꣳसृ॑ष्टः प्रा॒णो अ॑स्तु वः। सं या वः॑ प्रि॒यास्त॒नुवः॑। सं प्रि॒या हृद॑यानि वः। आ॒त्मा वो॑ अस्तु॒ सम्प्रि॑यः। सम्प्रि॑यास्त॒नुवो॒ मम॑॥१७॥

कल्पे॑तां॒ द्यावा॑पृथि॒वी। कल्प॑न्ता॒माप॒ ओष॑धीः। कल्प॑न्ताम॒ग्नयः॒ पृथ॑क्। मम॒ ज्यैष्ठ्या॑य॒ सव्र॑ताः। ये॑ऽग्नयः॒ सम॑नसः। अ॒न्त॒रा द्यावा॑पृथि॒वी। वास॑न्तिकावृ॒तू अ॒भि कल्प॑मानाः। इन्द्र॑मिव दे॒वा अ॒भि सं वि॑शन्तु। दि॒वस्त्वा॑ वी॒र्ये॑ण। पृ॒थि॒व्यै म॑हि॒म्ना॥१८॥

अ॒न्तरि॑क्षस्य॒ पोषे॑ण। स॒र्वप॑शु॒माद॑धे। अजी॑जनन्न॒मृतं॒ मर्त्या॑सः। अ॒स्रे॒माणं॑ त॒रणिं॑ वी॒डुज॑म्भम्। दश॒ स्वसा॑रो अ॒ग्रुवः॑ समी॒चीः। पुमा꣡ꣳसं जा॒तम॒भि स꣡ꣳर॑भन्ताम्। प्र॒जाप॑तेस्त्वा प्रा॒णेनाभि॒ प्राणि॑मि। पू॒ष्णः पोषे॑ण॒ मह्यम्॑। दी॒र्घा॒यु॒त्वाय॑ श॒तशा॑रदाय। श॒तꣳ श॒रद्भ्य॒ आयु॑षे॒ वर्च॑से॥१९॥

जी॒वात्वै पुण्या॑य। अ॒हं त्वद॑स्मि॒ मद॑सि॒ त्वमे॒तत्। ममा॑सि॒ योनि॒स्तव॒ योनि॑रस्मि। ममै॒व सन्वह॑ ह॒व्यान्य॑ग्ने। पु॒त्रः पि॒त्रे लो॑क॒कृज्जा॑तवेदः। प्रा॒णे त्वा॒ऽमृत॒माद॑धामि। अ॒न्ना॒दम॒न्नाद्या॑य। गो॒प्तारं॒ गुप्त्यै॑। सु॒गा॒र्ह॒प॒त्यो वि॒दह॒न्नरा॑तीः। उ॒षसः॒ श्रेय॑सीः

श्रेयसी॒र्दध॑त्॥२०॥

अग्ने॑ स॒पत्ना॑ꣳ अप॒ बाध॑मानः। रा॒यस्पोष॒मिष॒मूर्ज॑म॒स्मासु॑ धेहि। इ॒मा उ॒ मामुप॑तिष्ठन्तु॒ रायः॑। आ॒भिः प्र॒जाभि॑रि॒ह संव॑सेय। इ॒हो इडा॑ तिष्ठतु विश्वरू॒पी। मध्ये॒ वसो॑र्दीदिहि जातवेदः। ओज॑से॒ बला॑य॒ त्वोद्य॑च्छे। वृष॑णे॒ शुष्मा॒यायु॑षे॒ वर्च॑से। स॒प॒त्न॒तूर॑सि वृत्र॒तूः। यस्ते॑ दे॒वेषु॑ महि॒मा सु॑व॒र्गः॥२१॥

यस्त॑ आ॒त्मा प॒शुषु॒ प्रवि॑ष्टः। पुष्टि॒र्या ते॑ मनु॒ष्ये॑षु पप्र॒थे। तया॑ नो अग्ने जु॒षमा॑ण॒ एहि॑। दि॒वः पृ॑थि॒व्याः पर्य॒न्तरि॑क्षात्। वाता॑त्प॒शुभ्यो॒ अध्योष॑धीभ्यः। यत्र॑ यत्र जातवेदः सम्ब॒भूथ॑। ततो॑ नो अग्ने जु॒षमा॑ण॒ एहि॑। प्राची॒मनु॑ प्र॒दिशं॒ प्रेहि॑ वि॒द्वान्। अ॒ग्नेर॑ग्ने पु॒रो अ॑ग्निर्भवे॒ह। विश्वा॒ आशा॒ दीद्या॑नो॒ वि भा॑हि॥२२॥

ऊर्जं॑ नो धेहि द्वि॒पदे॒ चतु॑ष्पदे। अन्व॒ग्निरु॒षसा॒मग्र॑मख्यत्। अन्वहा॑नि प्रथ॒मो जा॒तवे॑दाः। अनु॒ सूर्य॑स्य पुरु॒त्रा च॑ र॒श्मीन्। अनु॒ द्यावा॑पृथि॒वी आत॑तान। विक्र॑मस्व म॒हाꣳ अ॑सि। वे॒दि॒षन्मानु॑षेभ्यः। त्रि॒षु लो॒केषु॑ जागृहि। यदि॒दं दि॒वो यद॒दः पृ॑थि॒व्याः। सं॒वि॒दा॒ने रोद॑सी सं बभूव॒तुः॥२३॥

तयोः॑ पृ॒ष्ठे सी॑दतु जा॒तवे॑दाः। श॒म्भूः प्र॒जाभ्य॑स्त॒नुवे॑ स्यो॒नः। प्रा॒णं त्वा॒ऽमृत॒ आ द॑धामि। अ॒न्ना॒दम॒न्नाद्या॑य। गो॒प्तार॒ं गुप्त्यै॑। यत्ते॑ शुक्र शु॒क्रं वर्चः॑ शु॒क्रा त॒नूः। शु॒क्रं ज्योति॒रज॑स्रम्। तेन॑ मे दीदिहि॒ तेन॒ त्वाऽऽद॑धे। अ॒ग्निना॑ऽग्ने॒ ब्रह्म॑णा। आ॒न॒शे व्या॑नशे॒ सर्व॒मायु॒र्व्या॑नशे॥ २४॥

नय॑ प्र॒जां मे॑ गोपाय। अ॒मृ॒त॒त्वाय॑ जी॒वसे॑। जा॒तां ज॑नि॒ष्यमा॑णां च। अ॒मृते॑ स॒त्ये प्रति॑ष्ठिताम्। अथ॑र्व पि॒तुं मे॑ गोपाय। रस॒मन्न॑मि॒हायु॑षे। अद॑ब्धा॒योऽशी॑ततनो। अवि॑षन्नः पि॒तुं कृ॑णु। शꣳस्य॑ प॒शून्मे॑ गोपाय। द्वि॒पादो॒ ये चतु॑ष्पदः॥ २५॥

अ॒ष्टाश॑फाश्च॒ य इ॒हाग्ने॑। ये चैक॑शफा आशु॒गाः। सप्र॑थ स॒भां मे॑ गोपाय। ये च॒ सभ्याः॑ सभा॒सदः॑। तानि॑न्द्रि॒यावतः॑ कुरु। सर्व॒मायु॒रुपा॑सताम्। अहे॑ बुध्निय॒ मन्त्रं॑ मे गोपाय। यमृष॑यस्त्रैवि॒दा वि॒दुः। ऋचः॒ सामा॑नि॒ यजूꣳ॑षि। सा हि श्रीर॒मृता॑ स॒ताम्॥ २६॥

चतु॑ः शिखण्डा युव॒तिः सु॒पेशाः॑। घृ॒तप्र॑तीका॒ भुव॑नस्य॒ मध्ये॑। म॒र्मृ॒ज्यमा॑ना मह॒ते सौभ॑गाय। मह्यं॑ धुक्ष्व॒ यज॑मानाय॒

कामान्। इहैव सन्तत्र सतो वो अग्नयः। प्राणेन वाचा मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत्। ज्योतिषा वो वैश्वानरेणोपतिष्ठे। पञ्चधाऽग्नीन्व्यक्रामत्। विराड्वृष्टा प्रजापतेः। ऊर्ध्वाऽऽरोहद्रोहिणी। योनिरग्नेः प्रतिष्ठितिः॥२७॥

विशन्तु नः पुरूचीर्विधेम निधाय यत्तेऽप्रदाहाय बृहत्यौ ब्रह्मणा दुवस्यत विश्ववार इममृञ्जते पुरोगां प्रजनयिष्यथो जनिष्यतेऽस्मै मम महिम्ना वर्चसे दधत्सुवर्गो भाहि सम्बभूवतुरायुर्व्यानशे चतुष्पदः सतां प्रजापतेर्द्वे च॥ [१]

नवैतान्यहानि भवन्ति। नव वै सुवर्गा लोकाः। यदेतान्यहान्युपयन्ति। नवस्वेव तत्सुवर्गेषु लोकेषु सत्रिणः प्रतितिष्ठन्तो यन्ति। अग्निष्टोमाः परः सामानः कार्या इत्याहुः। अग्निष्टोमसम्मितः सुवर्गो लोक इति। द्वादशाग्निष्टोमस्य स्तोत्राणि। द्वादश मासाः संवत्सरः। तत्तन्न सूक्ष्यम्। उक्थ्या एव सप्तदशाः परः सामानः कार्याः॥२८॥

पशवो वा उक्थानि। पशूनामवरुद्ध्यै। विश्वजिदभिजितावग्निष्टोमौ। उक्थ्याः सप्तदशाः परः सामानः। ते सꣳस्तुता विराजमभि सम्पद्यन्ते। द्वे चर्चावतिरिच्येते। एकया गौरतिरिक्तः। एकयाऽऽयुरूनः। सुवर्गो वै लोको ज्योतिः।

ऊर्ग्विराट्॥२९॥

सुवर्गमेव तेन लोकमभि जयन्ति। यत्परꣳ राथन्तरम्। तत्प्रथमेऽहन्कार्यम्। बृहद्द्वितीये। वैरूपं तृतीये। वैराजं चतुर्थे। शाक्करं पञ्चमे। रैवतꣳ षष्ठे। तदु पृष्ठेभ्यो नयन्ति। सन्तनय एते ग्रहा गृह्यन्ते॥३०॥

अतिग्राह्याः परः सामसु। इमानेवैतैर्लोकान्त्सन्तन्वन्ति। मिथुना एते ग्रहा गृह्यन्ते। अतिग्राह्याः परः सामसु। मिथुनमेव तैर्यजमाना अवरुन्धते। बृहत्पृष्ठं भवति। बृहद्वै सुवर्गो लोकः। बृहतैव सुवर्गं लोकं यन्ति। त्रयस्त्रिꣳशि नाम साम। माध्यं दिने पवमाने भवति॥३१॥

त्रयस्त्रिꣳशद्वै देवताः। देवता एवावरुन्धते। ये वा इतः पराञ्चꣳ संवत्सरमुपयन्ति। न हैनं ते स्वस्ति समश्नुवते। अथ येऽमुतोऽर्वाञ्चमुपयन्ति। ते हैनꣳ स्वस्ति समश्नुवते। एतद्वा अमुतोऽर्वाञ्चमुपयन्ति। यदेवम्। यो ह खलु वाव प्रजापतिः। स उवेवेन्द्रः। तदु देवेभ्यो नयन्ति॥३२॥

कार्या विराड्गृह्यन्ते पवमाने भवतीन्द्र एकं च॥ [२]

सन्तति र्वा एते ग्रहाः। यत्परः सामानः। विषूवान्दिवाकीर्त्यम्।

यथा॒ शाला॑यै॒ पक्ष॑सी। ए॒व꣣ सं॑वत्स॒रस्य॒ पक्ष॑सी। यदे॒तेन गृ॒ह्येरन्॑। विषू॑ची संवत्स॒रस्य॒ पक्ष॑सी॒ व्यव॑स्र꣣सेयाताम्। आर्ति॒माच्छे॑युः। यदे॒ते गृ॒ह्यन्ते॑। यथा॒ शाला॑यै॒ पक्ष॑सी मध्य॒मं व॒꣣शम॒भि स॑मा॒यच्छ॑ति॥ ३३॥

ए॒व꣣ सं॑वत्स॒रस्य॒ पक्ष॑सी दिवाकी॒र्त्यम॒भि सं त॑न्वन्ति। नार्ति॒माच्छ॑न्ति। ए॒क॒वि॒꣣शमह॑र्भवति। शु॒क्राग्रा॒ ग्रहा॑ गृह्यन्ते। प्रत्युत्त॑ब्ध्यै सय॒त्वाय॑। सौ॒र्य ए॒तदहः॑ प॒शुराल॑भ्यते। सौ॒र्यो॑ऽतिग्रा॒ह्यो॑ गृह्यते। अह॑रे॒व रू॒पेण॒ सम॑र्धयन्ति। अथो॒ अह्न॑ ए॒वैष ब॒लिर्ह्रि॑यते। स॒प्तैतदह॑रतिग्रा॒ह्या॑ गृह्यन्ते॥ ३४॥

स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः॑ प्रा॒णाः। अ॒सावा॑दि॒त्यः शिरः॑ प्र॒जाना॑म्। शी॒र्ष॒न्नेव प्र॒जानां॑ प्रा॒णान्द॑धाति। तस्मा॑त्स॒प्त शी॒र्ष॒न्प्रा॒णाः। इन्द्रो॑ वृ॒त्रꣳ ह॒त्वा। असु॑रान्परा॒भाव्य॑। स इ॒माँल्लो॒कान॒भ्य॑जयत्। तस्या॒सौ लो॒कोऽन॑भिजित आसीत्। तं वि॒श्वक॑र्मा भू॒त्वाऽभ्य॑जयत्। यद्वै॑श्वकर्म॒णो गृ॒ह्यते॑॥ ३५॥

सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै। प्र वा ए॒तेऽस्माल्लो॒काच्च्य॑वन्ते। ये वै॑श्वकर्म॒णं गृ॒ह्णते॑। आ॒दि॒त्यः श्वो गृ॑ह्यते। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्याम॒ेव प्रति॑ तिष्ठन्ति। अ॒न्यो॑न्यो गृह्येते।

विश्वा॑न्येवान्येन॒ कर्मा॑णि कुर्वा॒णा य॑न्ति। अ॒स्याम॒न्येन॒ प्रति॑तिष्ठन्ति। तावाऽप॑रा॒र्धात्स॑ंवत्स॒रस्या॒न्यौ॑न्यो गृह्येते। तावु॒भौ स॒ह म॑हाव्र॒ते गृ॑ह्येते। य॒ज्ञस्यै॒वान्तं॑ ग॒त्वा। उ॒भयौ॑र्लो॒कयोः॒ प्रति॑तिष्ठन्ति। अ॒र्क्यमु॒क्थं भ॑वति। अ॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्ध्यै॥ ३६॥

स॒मा॒यच्छ॑त्यतिग्रा॒ह्या॑ गृह्यन्ते गृ॒ह्यते॑ संवत्स॒रस्या॒न्यौ॑न्यो गृह्येते॒ पञ्च॑ च॥ [३]

ए॒क॒वि॒ꣳश ए॒ष भ॑वति। ए॒तेन॒ वै दे॒वा ए॑कवि॒ꣳशेन॑। आ॒दि॒त्यमि॒त उ॑त्त॒मꣳ सु॑व॒र्गं लो॒कमारो॑हयन्। स वा ए॒ष इ॒त ए॑कवि॒ꣳशः। तस्य॒ दशा॒वस्ता॒दहा॑नि। दश॑ प॒रस्ता॑त्। स वा ए॒ष वि॒राज्यु॑भ॒यतः॒ प्रति॑ष्ठितः। वि॒राजि॒ हि वा ए॒ष उ॑भ॒यतः॒ प्रति॑ष्ठितः। तस्मा॑दन्त॒रेमौ लो॒कौ यन्। सर्वे॑षु सुव॒र्गेषु॑ लो॒केष्वभि॒तप॑न्नेति॥ ३७॥

दे॒वा वा आ॑दि॒त्यस्य॑ सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑। परा॑चोऽतिपा॒दा-द॑बिभयुः। तं छन्दो॑भिरदꣳहं॒ धृत्यै॑। दे॒वा वा आ॑दि॒त्यस्य॑ सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑। अवा॑चोऽवपा॒दाद॑बिभयुः। तं प॒ञ्चभी॑ र॒श्मिभि॒रुद॑वयन्। तस्मा॑देकवि॒ꣳशेऽह॒न्पञ्च॑ दिवाकी॒र्त्यानि क्रियन्ते। र॒श्मयो॒ वै दि॑वाकी॒र्त्यानि। ये गा॑य॒त्रे। ते गा॑य॒त्रीषूत्त॑रयो॒ः पव॑मानयोः॥ ३८॥

महादिवाकीर्त्यꣳ होतुः पृष्ठम्। विकर्णं ब्रह्मसामम्। भासौऽग्निष्टोमः। अथैतानि पराणि। परैर्वै देवा आदित्यꣳ सुवर्गं लोकमपारयन्। यदपारयन्। तत्पराणां परत्वम्। पारयन्त्येनं पराणि। य एवं वेद। अथैतानि स्पराणि। स्परैर्वै देवा आदित्यꣳ सुवर्गं लोकमस्पारयन्। यदस्पारयन्। तत्स्पराणाꣳ स्परत्वम्। स्पारयन्त्यैनꣳ स्पराणि। य एवं वेद॥३९॥

एति पवमानयोः स्पराणि पञ्च च॥ [४]

अप्रतिष्ठां वा एते गच्छन्ति। येषाꣳ संवत्सरेऽनाप्तेऽथ। एकादशिन्याप्यते। वैष्णवं वामनमालभन्ते। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञमेवालभन्ते प्रतिष्ठित्यै। ऐन्द्राग्नमालभन्ते। इन्द्राग्नी वै देवानामयातयामानौ। ये एव देवते अयातयाम्नी। ते एवालभन्ते॥४०॥

वैश्वदेवमालभन्ते। देवता एवावरुन्धते। द्यावापृथिव्यां धेनुमालभन्ते। द्यावापृथिव्योरेव प्रति तिष्ठन्ति। वायव्यं वत्समालभन्ते। वायुरेवैभ्यो यथाऽऽयतनाद्देवता अवरुन्धे। आदित्यामविं वशामालभन्ते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। मैत्रावरुणीमालभन्ते॥४१॥

मित्रेणैव यज्ञस्य स्विष्टꣳ शमयन्ति। वरुणेन दुरिष्टम्। प्राजापत्यं तूपरं महाव्रत आलभन्ते। प्राजापत्योऽतिग्राह्यो गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अह्न एवैष बलिर्ह्रियते। आग्नेयमालभन्ते प्रति प्रज्ञात्यै। अजपेत्वान् वा एते पूर्वैर्मासैरव रुन्धते। यदेते गव्याः पशव आलभ्यन्ते। उभयेषां पशूनामवरुद्ध्यै॥४२॥

यदतिरिक्तामेकादशिनीमालभेरन्। अप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्येत। यद्द्वौ द्वौ पशू समस्येयुः। कनीय आयुः कुर्वीरन्। यदेते ब्राह्मणवन्तः पशव आलभ्यन्ते। नाप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्यते। न कनीय आयुः कुर्वते॥४३॥

ते एवालभन्ते मैत्रावरुणीमालभन्तेऽवरुद्ध्यै सप्त च॥ [५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा वृत्तोऽशयत्। तं देवा भूतानाꣳ रसं तेजः सम्भृत्य। तेनैनमभिषज्यन्। महानवर्तीति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महद्व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महतो व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। पञ्चविꣳशः स्तोमो भवति॥४४॥

चतुर्विꣳशत्यर्धमासः संवत्सरः। यद्वा एतस्मिन्त्संवत्सरेऽधि प्राजायत। तदन्नं पञ्चविꣳशमभवत्। मध्यतः क्रियते। मध्यतो

ह्यन्नमशितं धिनोति। अथो मध्यत एव प्रजानामूर्ध्वीयते। अथ यद्वा इदमन्ततः क्रियते। तस्मादुदन्ते प्रजाः समेधन्ते। अन्ततः क्रियते प्रजननायैव। त्रिवृच्छिरो भवति॥४५॥

त्रेधाविहितꣳ हि शिरः। लोमं छवीरस्थि। परांचा स्तुवन्ति। तस्मात्तत्सदृगेव। न मेद्यतोऽनु मेद्यति। न कृश्यतोऽनु कृश्यति। पञ्चदशोऽन्यः पक्षो भवति। सप्तदशोऽन्यः। तस्माद्वयाꣳस्यन्यतरमर्धमभि पर्यावर्तन्ते। अन्यतरतो हि तद्गरीयः क्रियते॥४६॥

पञ्चविꣳश आत्मा भवति। तस्मान्मध्यतः पशवो वरिष्ठाः। एकविꣳशं पुच्छम्। द्विपदासु स्तुवन्ति प्रतिष्ठित्यै। सर्वेण सह स्तुवन्ति। सर्वेण ह्यात्मनाऽऽत्मन्वी। सहोत्पतन्ति। एकैकामुच्छिꣳषन्ति। आत्मन् ह्यङ्गानि बद्धानि। न वा एतेन सर्वः पुरुषः॥४७॥

यदित इतो लोमानि दतो नखान्। परिमादः क्रियन्ते। तान्येव तेन प्रत्युप्यन्ते। औदुम्बरस्तल्पो भवति। ऊर्ग्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। यस्य तल्पसद्यमनभिजितꣳ स्यात्। स देवानाꣳ

साम्यक्षे। तल्पसद्यमभिजयानीति तल्पमारुह्योद्गायेत्। तल्पसद्यमेवाभि जयति॥४८॥

यस्य तल्पसद्यमभिजितꣳ स्यात्। स देवानाꣳ साम्यक्षे। तल्पसद्यं मा पराजेषीति तल्पमारुह्योद्गायेत्। न तल्पसद्यं पराजयते। प्लेङ्खे शꣳसति। महो वै प्लेङ्खः। महस एवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। देवासुराः संयत्ता आसन्। त आदित्ये व्यायच्छन्त। तं देवाः समजयन्॥४९॥

ब्राह्मणश्च शूद्रश्च चर्मकर्ते व्यायच्छेते। दैव्यो वै वर्णो ब्राह्मणः। असुर्यः शूद्रः। इमेऽरात्सुरिमे सुभूतमक्रन्नित्यन्यतरो ब्रूयात्। इम उद्वासीकारिण इमे दुर्भूतमक्रन्नित्यन्यतरः। यदेवैषाꣳ सुकृतं या राद्धिः। तदन्यतरोऽभि श्रीणाति। यदेवैषां दुष्कृतं याऽराद्धिः। तदन्यतरोऽप हन्ति। ब्राह्मणः सं जयति। अमुमेवादित्यं भ्रातृव्यस्य संविन्दन्ते॥५०॥

भवति भवति क्रियते पुरुषो जयत्यजयञ्जयत्येकं च॥ [६]

उद्धन्यमानं नवैतानि सन्ततिरेकविꣳश एषोऽप्रतिष्ठां प्रजापतिर्वृत्तः षट्॥६॥

उद्धन्यमानꣳ शोचिष्केशोऽग्नेः सपत्नानतिग्राह्यां वैश्वदेवमालभन्ते पञ्चाशत्॥५०॥

उद्धन्यमानꣳ संविन्दन्ते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। अग्नीषोमयोस्तेजस्विनीस्तनूः सन्न्यदधत। इदमु नो भविष्यति। यदि नो जेष्यन्तीति। तेनाग्नीषोमावपाक्रामताम्। ते देवा विजित्य। अग्नीषोमावन्वैच्छन्। तेऽग्निमन्वविन्दन्नृतुषूत्सन्नम्। तस्य विभक्तीभिस्तेजस्विनीस्तनूरवारुन्धत॥१॥

ते सोममन्वविन्दन्। तमघ्नन्। तस्य यथाऽभिज्ञाय तनूर्व्यगृह्णत। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्। यस्यैवं विदुषो ग्रहा गृह्यन्ते। तस्य त्वेव गृहीताः। नानाऽऽग्नेयं पुनराधेयं कुर्यात्। यदनाग्नेयं पुनराधेयं कुर्यात्। व्यृद्धमेव तत्॥२॥

अनाग्नेयं वा एतत्क्रियते। यत्समिधस्तनूनपातमिडो बर्हिर्यजति। उभावाग्नेयावाज्यभागौ स्याताम्। अनाज्यभागौ भवत इत्याहुः। यदुभावाग्नेयावन्वञ्चाविति। अग्नये पवमानायोत्तरः स्यात्। यत्पवमानाय। तेनाज्यभागः।

तेन॑ सौ॒म्यः। बुध॑न्वत्याग्ने॒यस्याज्य॑भागस्य पुरोऽनुवा॒क्यां भवति॥३॥

यथा॑ सु॒प्तं बो॒धय॑ति। ता॒दृगे॒व तत्। अ॒ग्निन्य॑क्ताः पत्नीसंया॒जाना॒मृचः॑ स्युः। तेना॑ग्ने॒य॒ꣳ सर्वं॑ भवति। ए॒क॒धा ते॑ज॒स्विनी॑ दे॒वता॒मुपै॒तीत्या॑हुः। सैन॑मीश्व॒रा प्र॒दह॒ इति॑। नेति॑ ब्रूयात्। प्र॒जन॑नं॒ वा अ॒ग्निः। प्र॒जन॑नमे॒वोपै॒तीति॑। कृ॒तय॑जुः॒ सम्भृ॑तसम्भार॒ इत्या॑हुः॥४॥

न स॒म्भृत्या॑ः सम्भा॒राः। न यजुः॑ का॒र्य॑मिति॑। अथो॒ खलु॑। स॒म्भृत्या॑ ए॒व स॑म्भा॒राः। का॒र्यं॑ यजुः॑। पु॒न॒रा॒धेय॑स्य॒ समृ॑द्ध्यै। तेनो॑पा॒ꣳशु प्रच॑रति। एष्य॑ इव॒ वा ए॒षः। यत्पु॑नरा॒धेयः॑। यथो॑पा॒ꣳशु न॒ष्टमि॒च्छति॑॥५॥

ता॒दृगे॒व तत्। उ॒च्चैः स्विष्ट॒कृत॒मुत्सृ॑जति। यथा॑ न॒ष्टं वि॒त्त्वा प्राहा॒यमिति॑। ता॒दृगे॒व तत्। ए॒क॒धा ते॑ज॒स्विनी॑ दे॒वता॒मुपै॒तीत्या॑हुः। सैन॑मीश्व॒रा प्र॒दह॒ इति॑। तत्तथा॒ नोपै॑ति। प्र॒या॒जा॒नू॒या॒जेष्वे॒व विभ॑क्तीः कुर्यात्। य॒था॒पू॒र्वमाज्य॑भागौ॒ स्याता॑म्। ए॒वं प॑त्नीसंया॒जाः॥६॥

तद्वै॑श्वान॒रव॑त्प्र॒जन॑नवत्तर॒मुपै॒तीति॑। तदा॑हुः। व्यृ॑द्धं॒ वा ए॒तत्।

अनाग्नेयं वा एतत्क्रियत इति। नेति ब्रूयात्। अग्निं प्रथमं विभक्तीनां यजति। अग्निमुत्तमं पत्नीसंयाजानाम्। तेनाग्नेयम्। तेन समृद्धं क्रियत इति॥७॥

अरुन्धतैव तद्भवति सम्भृतसम्भार इत्याहुरिच्छति पत्नीसंयाजा नव च॥ [१]

देवा वै यथादर्शं यज्ञानाहरन्त। योऽग्निष्टोमम्। य उक्थ्यम्। योऽतिरात्रम्। ते सहैव सर्वे वाजपेयमपश्यन्। ते। अन्योऽन्यस्मै नातिष्ठन्त। अहमनेन यजा इति। तेऽब्रुवन्। आजिमस्य धावामेति॥८॥

तस्मिन्नाजिमधावन्। तं बृहस्पतिरुदजयत्। तेनायजत। स स्वाराज्यमगच्छत्। तमिन्द्रोऽब्रवीत्। मामनेन याजयेति। तेनेन्द्रमयाजयत्। सोऽग्रं देवतानां पर्यैत्। अगच्छत्स्वाराज्यम्। अतिष्ठन्तास्मै ज्यैष्ठ्याय॥९॥

य एवं विद्वान् वाजपेयेन यजते। गच्छति स्वाराज्यम्। अग्रꣳ समानानां पर्येति। तिष्ठन्तेऽस्मै ज्यैष्ठ्याय। स वा एष ब्राह्मणस्य चैव राजन्यस्य च यज्ञः। तं वा एतं वाजपेय इत्याहुः। वाजाप्यो वा एषः। वाजꣳ ह्येतेन देवा ऐप्सन्। सोमो वै वाजपेयः। यो वै सोमं वाजपेयं वेद॥१०॥

वाज्येवैनं पीत्वा भवति। आऽस्य वाजी जायते। अन्नं वै वाजपेयः। य एवं वेद। अत्यन्नम्। आऽस्यान्नादो जायते। ब्रह्म वै वाजपेयः। य एवं वेद। अत्ति ब्रह्मणाऽन्नम्। आऽस्य ब्रह्मा जायते॥११॥

वाग्वै वाजस्य प्रसवः। य एवं वेद। करोति वाचा वीर्यम्। ऐनं वाचा गच्छति। अपिवतीं वाचं वदति। प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन्वाजपेयमधत्त। तं देवा अब्रुवन्। एष वाव यज्ञः। यद्वाजपेयः॥१२॥

अप्येव नोऽत्रास्त्विति। तेभ्य एता उज्जितीः प्रायच्छत्। ता वा एता उज्जितयो व्याख्यायन्ते। यज्ञस्य सर्वत्वाय। देवतानामनिर्भागाय। देवा वै ब्रह्मणश्चान्नस्य च शमलमपाघ्नन्। यद्ब्रह्मणः शमलमासीत्। सा गाथा नाराशꣳस्यभवत्। यदन्नस्य। सा सुरा॥१३॥

तस्माद्गायतश्च मत्तस्य च न प्रतिगृह्यम्। यत्प्रतिगृह्णीयात्। शमलं प्रतिगृह्णीयात्। सर्वा वा एतस्य वाचोऽवरुद्धाः। यो वाजपेययाजी। या पृथिव्यां याऽग्नौ या रथन्तरे। याऽन्तरिक्षे या वायौ या वामदेव्ये। या दिवि याऽऽदित्ये या बृहति। याऽप्सु यौषधीषु या वनस्पतिषु।

तस्माᳬद्वाजपेययाज्यार्त्विजीनः। सर्वा ह्यस्य वाचोऽवरुद्धाः॥१४॥

धावामेति ज्यैष्ठ्याय वेदं ब्रह्मा जायते वाजपेयः सुराऽऽर्त्विजीन एकं च॥——[२]

देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावारुन्धत। तदतिग्राह्यैरतिगृह्यावारुन्धत। तदतिग्राह्याणामतिग्राह्यत्वम्। यदतिग्राह्या गृह्यन्तेᳬ। यदेवान्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावरुन्धे। तदेव तैरतिगृह्यावरुन्धे। पञ्च गृह्यन्ते। पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तमाप्त्वाऽवरुन्धे॥१५॥

सर्व ऐन्द्रा भवन्ति। एकधैव यजमान इन्द्रियं दधति। सप्तदश प्राजापत्या ग्रहा गृह्यन्ते। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यैᳬ। एकयर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। सोमग्रहाᳬश्च सुराग्रहाᳬश्च गृह्णाति। एतद्वै देवानाᳬ परममन्नम्ᳬ। यत्सोमः॥१६॥

एतन्मनुष्याणाम्। यत्सुराᳬ। परमेणैवास्मा अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमवरुन्धे। सोमग्रहान्गृह्णाति। ब्रह्मणो वा एतत्तेजः। यत्सोमः। ब्रह्मण एव तेजसा तेजो यजमाने दधाति। सुराग्रहान्गृह्णाति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यत्सुराᳬ॥१७॥

अन्नस्यैव शमलेन शमलं यजमानादपहन्ति। सोमग्रहाᳬश्च

सुराग्रहाꣳश्च गृह्णाति। पुमान् वै सोमः। स्त्री सुरा। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। आत्मानमेव सोमग्रहैः स्पृणोति। जाया꣣ सुराग्रहैः। तस्माद्वाजपेययाज्यमुष्मिँल्लोके स्त्रिय꣣ सम्भवति। वाजपेयाभिजित꣣ ह्यस्य॥१८॥

पूर्वे सोमग्रहा गृह्यन्ते। अपरे सुराग्रहाः। पुरोऽक्ष꣣ सोमग्रहान्त्सादयति। पश्चादक्ष꣣ सुराग्रहान्। पापवस्यसस्य विधृत्यै। एष वै यजमानः। यत्सोमः। अन्न꣣ सुरा। सोमग्रहाꣳश्च सुराग्रहाꣳश्च व्यतिषजति। अन्नाद्येनैवैनं व्यतिषजति॥१९॥

सम्पृचः स्थ सं मा भद्रेण पृङ्क्त्याह। अन्नं वै भद्रम्। अन्नाद्येनैवेन꣣ स꣣सृजति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यत्सुरा। पाप्मेव खलु वै शमलम्। पाप्मना वा एनमेतच्छमलेन व्यतिषजति। यत्सोमग्रहाꣳश्च सुराग्रहाꣳश्च व्यतिषजति। विपृचः स्थ वि मा पाप्मना पृङ्क्त्याह। पाप्मनैवेन꣣ शमलेन व्यावर्तयति॥२०॥

तस्माद्वाजपेययाजी पूतो मेध्यो दक्षिण्यः। प्राङुद्द्रवति

सोमग्रहैः। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। प्रत्यङ्ख्सुराग्रहैः। इममेव तैर्लोकमभिजयति। प्रतिष्ठन्ति सोमग्रहैः। यावदेव सत्यम्। तेन सूयते। वाजसृब्भ्यः सुराग्रहान् हरन्ति। अनृतेनैव विशꣳ सꣳसृजति। हिरण्यपात्रं मधोः पूर्णं ददाति। मधव्योऽसानीति। एकधा ब्रह्मण उप हरति। एकधैव यजमान आयुस्तेजो दधाति॥२१॥

आत्वाऽवरुन्धे सोमः शमलं यत्सुरा ह्यस्यैनं व्यतिषजति व्यावर्तयति सृजति चत्वारि च॥[३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। नाग्निष्टोमो नोक्थ्यः। न षोडशी नातिरात्रः। अथ कस्माद्वाजपेये सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरुध्यन्त इति। पशुभिरिति ब्रूयात्। आग्नेयं पशुमालभते। अग्निष्टोममेव तेनावरुन्धे। ऐन्द्राग्नेनोक्थ्यम्। ऐन्द्रेण षोडशिनः स्तोत्रम्। सारस्वत्याऽतिरात्रम्॥२२॥

मारुत्या बृहतः स्तोत्रम्। एतावन्तो वै यज्ञक्रतवः। तान्पशुभिरेवावरुन्धे। आत्मानमेव स्पृणोत्यग्निष्टोमेन। प्राणापानावुक्थ्येन। वीर्यꣳ षोडशिनः स्तोत्रेण। वाचमतिरात्रेण। प्रजां बृहतः स्तोत्रेण। इममेव लोकमभिजयत्यग्निष्टोमेन। अन्तरिक्षमुक्थ्येन॥२३॥

सुवर्गं लोकꣳ षोडशिनः स्तोत्रेण। देवयानानेव पथ आरोहत्यतिरात्रेण। नाकꣳ रोहति बृहतः स्तोत्रेण। तेज एवात्मन्धत्त आग्नेयेन पशुना। ओजो बलमैन्द्राग्नेन। इन्द्रियमैन्द्रेण। वाचꣳ सारस्वत्या। उभावेव देवलोकं च मनुष्यलोकं चाभिजयति मारुत्या वशया। सप्तदश प्राजापत्यान्पशूनालभते। सप्तदशः प्रजापतिः॥२४॥

प्रजापतेराप्त्यै। श्यामा एकरूपा भवन्ति। एवमिव हि प्रजापतिः समृद्ध्यै। तान्पर्यग्निकृतानुत्सृजति। मरुतो यज्ञमजिघाꣳसन्प्रजापतेः। तेभ्य एतां मारुतीं वशामालभत। तयैवैनानशमयत्। मारुत्या प्रचर्य। एतान्त्संज्ञपयेत्। मरुत एव शमयित्वा॥२५॥

एतैः प्रचरति। यज्ञस्याघाताय। एकधा वपा जुहोति। एकदेवत्या हि। एते। अथो एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। नैवारेण सप्तदशशरावेणेतर्हि प्रचरति। एतत्पुरोडाशा ह्येते। अथो पशूनामेव छिद्रमपिदधाति। सारस्वत्योत्तमया प्रचरति। वाग्वै सरस्वती। तस्मात्प्राणानां वागुत्तमा। अथो प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। प्रजापतिर्हि वाक्।

अप॑न्नदती भवति। तस्मा॑न्मनु॒ष्याः॑ सर्वा॒ वाच॑ वदन्ति॥२६॥

अ॒ति॒रा॒त्रम॒न्तरि॑क्षमु॒क्थ्यै॑न प्र॒जाप॑तिः शमयि॒त्वोत्त॒मया॒ प्रच॑रति॒ षट् च॑॥[४]

सा॒वि॒त्रं जु॑होति॒ कर्म॑णः कर्मणः पु॒रस्ता॑त्। कस्तद्वे॒देत्या॑हुः। यद्वा॑ज॒पेय॑स्य॒ पूर्वं॒ यदप॑र॒मिति॑। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒व य॑थापू॒र्वं कर्मा॑णि करोति। सव॑नेसवने जुहोति। आ॒क्रम॑णमे॒व तत्से॑तुं॒ यज॑मानः कुरुते। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। वा॒चस्पति॒र्वाच॑म॒द्य स्व॑दाति न॒ इत्या॑ह। वाग्वै दे॒वानां॑ पु॒राऽन्न॑मासीत्। वाच॑मे॒वास्मा॒ अन्नꣳ॑ स्वदयति॥२७॥

इन्द्र॑स्य॒ वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्र॑घ्न॒ इति॒ रथ॑मु॒पाव॑हरति॒ विजि॑त्यै। वाज॑स्य॒ नु प्र॑स॒वे मा॒तर॑ं म॒हीमित्या॑ह। यच्चै॒वेयम्। यच्चा॒स्यामधि॑। तदे॒वाव॑रुन्धे। अथो॒ तस्मि॑न्ने॒वोभये॒ऽभि-षि॑च्यते। अ॒प्स्व॑न्तर॒मृत॑म॒प्सु भे॑ष॒जमित्यश्वा॑न्पल्पूलयति। अ॒प्सु वा अश्व॑स्य॒ तृती॑यं॒ प्रवि॑ष्टम्। तद॑नु॒वेन॒न्वव॑प्लवते। यद॒प्सु प॑ल्पूल॒यति॑॥२८॥

यदे॒वास्या॒प्सु प्रवि॑ष्टम्। तदे॒वाव॑रुन्धे। ब॒हु वा अश्वो॑ऽमे॒ध्यमुप॑-गच्छति। यद॒प्सु प॑ल्पूल॒यति॑। मेध्या॑ने॒वैना॑न्करोति। वा॒युर्वा॑

त्वा॒ मनु॑र्वा॒ त्वेत्या॑ह। ए॒ता वा ए॒तं दे॒वता॒ अग्रे॒ अश्व॑मयुञ्जन्। ताभि॑रे॒वैनान्॑ युनक्ति। स॒वस्योज्जि॑त्यै। यजु॑षा युनक्ति॒ व्यावृ॑त्त्यै॥२९॥

अपा॑न्नपादाशुहेम॒न्निति॒ सम्मा॑र्ष्टि। मेध्या॑ने॒वैना॑न्करोति। अथो॒ स्तौत्ये॒वैना॑ना॒जि॒ꣳ स॑रिष्य॒तः। वि॒ष्णु॒क्रमान्क्रमते। विष्णो॑रे॒व भू॒त्वेमाँ॑ल्लो॒कान॒भिज॑यति। वै॒श्व॒दे॒वो वै रथः॑। अ॒ङ्कौ न्य॒ङ्कावि॒तो॒ रथं॒ यावित्या॑ह। या ए॒व दे॒वता॒ रथे॒ प्रवि॑ष्टाः। ताभ्य॑ ए॒व नम॑स्करोति। आ॒त्मनोऽना॑र्त्यै। अश॑मरथं भावुकोऽस्य॒ रथो॑ भवति। य ए॒वं वेद॑॥३०॥

स्व॒द॒य॒ति॒ प॒ल्पू॒लय॑ति॒ व्यावृ॑त्त्या॒ अना॑र्त्यै॒ द्वे च॑॥ [५]

दे॒वस्या॒हꣳ स॑वि॒तुः प्र॑स॒वे बृह॒स्पति॑ना वाज॒जिता॒ वाजं॑ जेष॒मित्या॑ह। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒व ब्रह्म॑णा॒ वाज॒मुज्ज॑यति। दे॒वस्या॒हꣳ स॑वि॒तुः प्र॑स॒वे बृह॒स्पति॑ना वाज॒जिता॒ वर्षि॑ष्ठं॒ नाकꣳ॑ रुहेय॒मित्या॑ह। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒व ब्रह्म॑णा॒ वर्षि॑ष्ठं॒ नाकꣳ॑ रोहति। चात्वा॑ले रथच॒क्रं निमि॑तꣳ रोहति। अतो॒ वा अङ्गि॑रस उत्त॒माः सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। सा॒क्षादे॒व यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति। आवे॑ष्टयति। वज्रो॒ वै रथः॑। वज्रे॑णै॒व दिशो॒ऽभिज॑यति॥३१॥

वा॒जिना॒ꣳ साम॑ गायते। अन्नं॒ वै वाज॑ः। अन्न॑मे॒वाव॑रुन्धे। वा॒चो वर्ष्म॑ दे॒वेभ्योऽपा॑क्रामत्। तद्वन॒स्पती॒न्प्राविं॑शत्। सैषा वाग्वन॒स्पति॑षु वदति। या दु॑न्दु॒भौ। तस्मा॑द्दुन्दु॒भिः सर्वा॒ वाचो-ऽति॑वदति। दु॒न्दु॒भीन्त्स॒माघ्न॑न्ति। प॒र॒मा वा ए॒षा वाक्॥३२॥

या दु॑न्दु॒भौ। प॒र॒मयै॒व वा॒चाऽव॑रां॒ वाच॒मव॑रुन्धे। अथो॑ वा॒च ए॒व वर्ष्म॒ यज॑मा॒नोऽव॑रुन्धे। इन्द्रा॑य॒ वाचं॑ वद॒तेन्द्रं॒ वाजं॑ जापय॒तेन्द्रो॒ वाज॑मजयि॒दित्या॑ह। ए॒ष वा ए॒तर्ह्यिन्द्रः॑। यो यज॑ते। यज॑मान ए॒व वाज॒मुज्ज॑यति। स॒प्तद॑श प्रव्या॒धाना॒जिं धा॑वन्ति। स॒प्त॒द॒शꣳ स्तो॒त्रं भ॑वति। स॒प्तद॑शसप्तदश दीयन्ते॥३३॥

स॒प्त॒द॒शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। अर्वा॑ऽसि॒ सप्ति॑रसि वा॒ज्य॑सीत्या॑ह। अ॒ग्निर्वा अर्वा॑। वा॒युः सप्तिः॑। आ॒दि॒त्यो वा॒जी। ए॒ताभि॑रे॒वास्मै॑ दे॒वता॑भिर्देवर॒थं यु॑नक्ति। प्र॒ष्टि॒वा॒हिनं॑ युनक्ति। प्र॒ष्टि॒वा॒ही वै दे॑वर॒थः। दे॒व॒र॒थमे॒वास्मै॑ युनक्ति॥३४॥

वाजि॑नो॒ वाज॑ धावत॒ काष्ठां॑ गच्छ॒तेत्या॑ह। सु॒व॒र्गो वै लो॒कः काष्ठा॑। सु॒व॒र्गमे॒व लो॒कं य॑न्ति। सु॒व॒र्गं वा ए॒ते लो॒कं य॑न्ति। य आ॒जिं धाव॑न्ति। प्राञ्चो॑ धावन्ति। प्राङि॑व॒ हि

सुवर्गो लोकः। चतसृभिरनु मन्त्रयते। चत्वारि छन्दाꣳसि। छन्दोभिरेवैनान्त्सुवर्गं लोकं गमयति॥३५॥

प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्च्यवन्ते। य आजिं धावन्ति। उद च आवर्तन्ते। अस्मादेव तेन लोकान्नयन्ति। रथविमोचनीयं जुहोति प्रतिष्ठित्यै। आ मा वाजस्य प्रसवो जगम्यादित्याह। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवावरुन्धे। यथालोकं वा एत उज्जयन्ति। य आजिं धावन्ति॥३६॥

कृष्णलं कृष्णलं वाजसृद्भ्यः प्रयच्छति। यमेव ते वाजं लोकमुज्जयन्ति। तं परिक्रीयावरुन्धे। एकधा ब्रह्मण उपहरति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। देवा वा ओषधीष्वाजिमयुः। ता बृहस्पतिरुदजयत्। स नीवारान्निरवृणीत। तन्नीवाराणां नीवारत्वम्। नैवारश्चरुर्भवति॥३७॥

एतद्वै देवानां परममन्नम्। यन्नीवाराः। परमेणैवास्मा अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमवरुन्धे। सप्तदशशरावो भवति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। क्षीरे भवति। रुचमेवास्मिन्दधाति। सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय। बार्हस्पत्यो वा एष देवतया॥३८॥

यो वाजपेयेन यजते। बार्हस्पत्य एष चरुः। अश्वान्त्सरिष्यतः सस्रुषश्चावं घ्रापयति। यमेव ते वाजं लोकमुज्जयन्ति। तमेवावरुन्धे। अजीजिपत वनस्पतय इन्द्रं वाजं विमुच्यध्वमिति दुन्दुभीन् विमुञ्चति। यमेव ते वाजं लोकमिन्द्रियं दुन्दुभय उज्जयन्ति। तमेवावरुन्धे॥३९॥

अभिजयति वा एषा वाग्दीयन्तेऽस्मै युनक्ति गमयति य आजिं धावन्ति भवति देवतयाऽष्टौ च॥ [६]

तार्प्यं यजमानं परिधापयति। यज्ञो वै तार्प्यम्। यज्ञेनैवैनꣳ समर्धयति। दर्भमयं परिधापयति। पवित्रं वै दर्भाः। पुनात्येवैनम्। वाजं वा एषोऽवरुरुत्सते। यो वाजपयेन यजते। ओषधयः खलु वै वाजः। यद्दर्भमयं परिधापयति॥४०॥

वाजस्यावरुद्ध्यै। जाय एहि सुवो रोहावेत्याह। पत्निया एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्त्यै। सप्तदशारत्निर्यूपो भवति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरात्यै। तूपरश्चतुरश्रिर्भवति। गौधूमं चषालम्। न वा एते व्रीहयो न यवाः। यद्गोधूमाः॥४१॥

एवमिव हि प्रजापतिः समृद्ध्यै। अथो अमुमेवास्मै

लो॒कमन्न॑वन्तं करोति। वासो॑भिर्वेष्टयति। ए॒ष वै यज॑मानः। यद्यूपः॑। स॒र्वदे॑व॒त्यं॑ वासः॑। सर्वा॑भिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भिः॒ सम॑र्धयति। अथो॑ आ॒क्रम॑णमे॒व तत्सेतुं॒ यज॑मानः कुरुते। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। द्वाद॑श वाजप्रस॒वीया॑नि जुहोति॥४२॥

द्वाद॑श॒ मासाः॑ संवत्स॒रः। स॒ंव॒त्स॒रमे॒व प्री॑णाति। अथो॑ संवत्स॒रमे॒वास्मा॒ उप॑दधाति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। द॒शभिः॒ कल्पै॑ रोहति। नव॒ वै पुरु॑षे प्रा॒णाः। नाभि॑र्दश॒मी। प्रा॒णाने॒व य॑थास्था॒नं क॑ल्पयि॒त्वा। सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति। ए॒ताव॒द्वै पुरु॑षस्य॒ स्वम्॥४३॥

याव॑त्प्रा॒णाः। याव॑दे॒वास्यास्ति॑। तेन॑ स॒ह सु॑व॒र्गं लो॒कमे॑ति। सुव॑र्दे॒वाः॒ अ॑ग॒न्मेत्या॑ह। सु॒व॒र्गमे॒व लो॒कमे॑ति। अ॒मृता॑ अभू॒मेत्या॑ह। अ॒मृत॑मिव॒ हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। प्र॒जाप॑तेः प्र॒जा अ॑भू॒मेत्या॑ह। प्रा॒जा॒प॒त्यो वा अ॒यं लो॒कः। अ॒स्मादे॒व तेन॑ लो॒कान्नैति॑॥४४॥

सम॒हं प्र॒जया॒ सं मया॑ प्र॒जेत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा॑स्ते। आ॒स॒पु॒टैर्घ्न॑न्ति। अन्नं॒ वा इ॒यम्। अ॒न्नाद्ये॑ने॒वैन॒ꣳ सम॑र्धयन्ति। ऊषै॑र्घ्नन्ति। ए॒ते हि सा॒क्षादन्नम्॑। यदूषाः॑। सा॒क्षादे॒वैन॑म॒न्नाद्ये॑न॒

समर्धयन्ति। पुरस्तात्प्रत्यञ्चं घ्नन्ति॥४५॥

पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते। शीर्षतो घ्नन्ति। शीर्षतो ह्यन्नमद्यते। दिग्भ्यो घ्नन्ति। दिग्भ्य एवास्मा अन्नाद्यमवरुन्धते। ईश्वरो वा एष पराङ्ङ्दघः। यो यूपꣳ रोहति। हिरण्यमध्यवरोहति। अमृतं वै हिरण्यम्। अमृतꣳ सुवर्गो लोकः॥४६॥

अमृत एव सुवर्गे लोके प्रतितिष्ठति। शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। पुष्टै वा एतद्रूपम्। यदजा। त्रिः संवत्सरस्यान्यान्पशून्परि प्रजायते। बस्ताजिनमध्यव रोहति। पुष्टामेव प्रजनने प्रतितिष्ठति॥४७॥

परिधापयति गोधूमा जुहोति स्वं नैति प्रत्यञ्चं घ्नन्ति लोको नव च॥ [७]

सप्तान्नहोमाञ्जुहोति। सप्त वा अन्नानि। यावन्त्येवान्नानि। तान्येवावरुन्धे। सप्त ग्राम्या ओषधयः। सप्तारण्याः। उभयीषामवरुद्ध्यै। अन्नस्यान्नस्य जुहोति। अन्नस्यान्नस्यावरुद्ध्यै। यद्वाजपेययाज्यनवरुद्धस्याश्नीयात्॥४८॥

अवरुद्धेन व्यृद्ध्येत। सर्वस्य समवदाय जुहोति।

अनवरुद्धस्यावरुद्ध्यै। औदुम्बरेण स्रुवेण जुहोति। ऊग्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह। सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरभिषिञ्चति। अन्नस्यान्नस्याभिषिञ्चति। अन्नस्यान्नस्यावरुद्ध्यै॥४९॥

पुरस्तात्प्रत्यञ्चमभिषिञ्चति। पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते। शीर्षतोऽभिषिञ्चति। शीर्षतो ह्यन्नमद्यते। आ मुखादन्ववस्रावयति। मुखत एवास्मा अन्नाद्यं दधाति। अग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। एष वा अग्नेः सवः। तेनैवैनमभिषिञ्चति। इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह॥५०॥

इन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति। बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनमभिषिञ्चति। सोमग्रहाꣳश्चावदानीयानि चर्त्विग्भ्य उपहरन्ति। अमुमेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। सुराग्रहाꣳश्चानवदानीयानि च वाजसृद्भ्यः। इममेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। अथो उभयीष्वेवाभिषिच्यते। विमाथं कुर्वते वाजसृतः॥५१॥

इन्द्रियस्यावरुद्ध्यै। अनिरुक्ताभिः प्रातः सवने स्तुवते।

अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। वाजवतीभिर्माध्यं दिने। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवावरुन्धे। शिपिविष्टवतीभिस्तृतीयसवने। यज्ञो वै विष्णुः। पशवः शिपिः। यज्ञ एव पशुषु प्रति तिष्ठति। बृहदन्त्यं भवति। अन्तमेवैनꣳ श्रियै गमयति॥५२॥

अश्नीयादन्नस्यान्नस्यावरुद्ध्या इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह वाजसृतः शिपिस्त्रीणि च॥ [८]

नृषदं त्वेत्याह। प्रजा वै नृन्। प्रजानामेवैतेन सूयते। द्रुषदमित्याह। वनस्पतयो वै द्रु। वनस्पतीनामेवैतेन सूयते। भुवनसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। भुवनमगन्निति वै तमाहुः। भुवनमेवैतेन गच्छति॥५३॥

अप्सुषदं त्वा घृतसदमित्याह। अपामेवैतेन घृतस्य सूयते। व्योमसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। व्योमागन्निति वै तमाहुः। व्योमैवैतेन गच्छति। पृथिविषदं त्वाऽन्तरिक्षसदमित्याह। एषामेवैतेन लोकानाꣳ सूयते। तस्माद्वाजपेययाजी न कश्चन प्रत्यवरोहति। अपीव हि देवतानाꣳ सूयते॥५४॥

नाकसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। नाकमगन्निति वै तमाहुः। नाकमेवैतेन गच्छति। ये ग्रहाः पञ्चजनीना इत्याह। पञ्चजनानामेवैतेन सूयते। अपा रसमुद्वयसमित्याह। अपामेवैतेन रसस्य सूयते। सूर्यरश्मिꣳ समाभृतमित्याह सशुक्रत्वाय॥५५॥

गच्छति सूयते नव च॥ [९]

इन्द्रो वृत्रꣳ हत्वा। असुरान्पराभाव्य। सोऽमावास्यां प्रत्यागच्छत्। ते पितरः पूर्वेद्युरागच्छन्। पितॄन् यज्ञोऽगच्छत्। तं देवाः पुनरयाचन्त। तमेभ्यो न पुनरददुः। तेऽब्रुवन्वरं वृणामहै। अथ वः पुनर्दास्यामः। अस्मभ्यमेव पूर्वेद्युः क्रियाता इति॥५६॥

तमेभ्यः पुनरददुः। तस्मात्पितृभ्यः पूर्वेद्युः क्रियते। यत्पितृभ्यः पूर्वेद्युः करोति। पितृभ्य एव तद्यज्ञं निष्क्रीय यजमानः प्रतनुते। सोमाय पितृपीताय स्वधा नम इत्याह। पितुरेवाधि सोमपीथमवरुन्धे। न हि पिता प्रमीयमाण आहैष सोमपीथ इति। इन्द्रियं वै सोमपीथः। इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्धे। तेनेन्द्रियेण द्वितीयां जायामभ्यश्नुते॥५७॥

एतद्वै ब्राह्मणं पुरा वाजवश्रवसा विदामक्रन्। तस्मात्ते द्वेद्वे जाये अभ्याक्षत। य एवं वेद। अभि द्वितीयां जायामश्नुते। अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नम इत्याह। य एव पितृणामग्निः। तं प्रीणाति। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षड्वम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। तूष्णीं मेक्षणमादधाति। अस्ति वा हि षष्ठ ऋतुर्न वा। देवान् वै पितॄन्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षड्वम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः॥५९॥

ऋतवः खलु वै देवाः पितरः। ऋतूनेव देवान्पितॄन्प्रीणाति। तान्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। सकृदाच्छिन्नं बर्हिर्भवति। सकृदिव हि पितरः। त्रिर्निदधाति। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। पराङावर्तते॥६०॥

ह्लीका हि पितरः। ओष्मणो व्यावृत उपास्ते। ऊष्मभागा हि पितरः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्राश्या (३) न्न प्राश्या (३) मिति। यत्प्राश्नीयात्। जन्यमन्नमद्यात्। प्रमायुकः स्यात्। यन्न प्राश्नीयात्। अहविः स्यात्॥६१॥

पितृभ्य आवृश्च्येत। अवघ्रेयमेव। तन्नेव प्राशितं नेवाप्राशितम्। वीरं वा वै पितरः प्रयन्तो हरन्ति। वीरं वा ददति। दशां छिनत्ति। हरणभागा हि पितरः। पितॄनेव निरवदयते। उत्तर आयुषि लोमं छिन्दीत। पितॄणाꣳ ह्येतर्हि नेदीयः॥६२॥

नमस्करोति। नमस्कारो हि पितॄणाम्। नमो वः पितरो रसाय। नमो वः पितरः शुष्माय। नमो वः पितरो जीवाय। नमो वः पितरः स्वधायै। नमो वः पितरो मन्यवे। नमो वः पितरो घोराय। पितरो नमो वः। य एतस्मिँल्लोके स्थ॥६३॥

युष्माꣳस्तेऽनु। यँऽस्मिँल्लोके। मां तेऽनु। य एतस्मिँल्लोके स्थ। यूयं तेषां वसिष्ठा भूयास्त। यँऽस्मिँल्लोके। अहं तेषां वसिष्ठो भूयासमित्याह। वसिष्ठः समानानां भवति। य एवं विद्वान्पितृभ्यः करोति। एष वै मनुष्याणां यज्ञः॥६४॥

देवानां वा इतरे यज्ञाः। तेन वा एतत्पितृलोके चरति। यत्पितृभ्यः करोति। स ईश्वरः प्रमेतोः। प्राजापत्ययर्चा पुनरेति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञेनैव सह पुनरेति। न प्रमायुको भवति। पितृलोके वा एतद्यजमानश्चरति। यत्पितृभ्यः करोति। स ईश्वर आर्तिमार्तोः। प्रजापतिस्त्वावैनं

तत् उन्नेतुमर्हतीत्याहुः। यत्प्राजापत्ययर्चा पुनरेति। प्रजापतिरेवैनं तत् उन्नयति। नार्तिमार्च्छति यजमानः॥६५॥

इत्यश्रुते पद्यन्ते पद्यन्ते षड्वा ऋतवो वर्ततेऽहर्विः स्यान्नेर्दीयः स्थ यज्ञो यजमानश्चरति यत्पितृभ्यः करोति पश्च च॥ [१०]

देवासुरा अग्नीषोमयोर्देवा वै यथादर्शं देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्ब्रह्मवादिनो नाग्निष्टोमो न सावित्रं देवस्याहं तार्प्य२ सप्तान्नहोमान्नृषदं त्वेन्द्रो वृत्र२ हत्वा दर्श॥१०॥

देवासुरा वाज्येवैनं तस्माद्वाजपेययाजी देवस्याहं वाजस्यावरुद्ध्या इन्द्रियमेवास्मिन् ह्रीका हि पितरः पश्चषष्टिः॥६५॥

देवासुरा यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

उ॒भये॒ वा ए॒ते प्र॒जाप॑ते॒रध्य॑सृज्यन्त। दे॒वाश्चासु॑राश्च। तान्न व्य॑जानात्। इ॒मेँऽन्य इ॒मेँऽन्य इति॑। स दे॒वान॒ꣳशून॑करोत्। तान॒भ्य॑षुणोत्। तान्प॒वित्रे॑णापुनात्। तान्प॒रस्ता॑त्प॒वित्र॑स्य॒ व्य॑गृह्णात्। ते ग्रहा॑ अभवन्। तद्ग्रहा॑णां ग्रह॒त्वम्॥१॥

दे॒वता॒ वा ए॒ता यज॑मानस्य गृ॒हे गृ॑ह्यन्ते। यद्ग्रहाः॑। वि॒दुरे॑नं दे॒वाः। यस्यै॒वं वि॒दुष॑ ए॒ते ग्रहा॑ गृ॒ह्यन्ते॑। ए॒षा वै सोम॒स्याऽऽहु॑तिः। यदु॑पा॒ꣳशुः। सोमे॑न दे॒वाꣳस्त॑र्पया॒णीति॒ खलु॒ वै सोमे॑न यजते। यदु॑पा॒ꣳशुं जु॒होति॑। सोमे॑नै॒व तद्दे॒वाꣳस्त॑र्पयति। यद्ग्रहा॑ जु॒होति॑॥२॥

दे॒वा ए॒व तद्दे॒वान्ग॑च्छन्ति। यच्च॑म॒सां जु॒होति॑। तेनै॒वानु॑रूपेण॒ यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति। किं न्वे॑तदग्र॑ आसी॒दित्या॑हुः। यत्पात्रा॒णीति॑। इ॒यं वा ए॒तदग्र॑ आसीत्। मृ॒न्मया॑नि॒ वा ए॒तान्या॑सन्। तैर्दे॒वा न व्या॒वृत॑मगच्छन्। त ए॒तानि॑ दारु॒मया॑णि॒ पात्रा॑ण्यपश्यन्। तान्य॑कुर्वत॥३॥

तैर्वै ते व्या॒वृत॑मगच्छन्। यद्दा॑रु॒मया॑णि॒ पात्रा॑णि॒ भव॑न्ति।

व्या॒वृत॑मे॒व तैर्यज॑मानो गच्छति। यानि॑ दारु॒मया॑णि॒ पात्रा॑णि॒ भव॑न्ति। अ॒मुमे॒व तैर्लो॒कम॒भिज॑यति। यानि॑ मृ॒न्मया॑नि। इ॒ममे॒व तैर्लो॒कम॒भिज॑यति। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। काश्चत॑स्रः स्था॒लीर्वा॑य॒व्याः॑ सोम॒ग्रह॑णी॒रिति॑। दे॒वा वै पृश्नि॑मदुह्रन्॥४॥

तस्या॑ ए॒ते स्तना॑ आसन्। इ॒यं वै पृश्निः॑। तामा॑दि॒त्या आ॑दित्यस्था॒ल्या चतु॑ष्पदः प॒शून॑दुह्रन्। यदा॑दित्यस्था॒ली भव॑ति। चतु॑ष्पद ए॒व तया॑ प॒शून् यज॑मान इ॒मां दु॑हे। तामिन्द्र॑ उक्थ्यस्था॒ल्येन्द्रि॒यम॑दुहत्। यदु॑क्थ्यस्था॒ली भव॑ति। इ॒न्द्रि॒यमे॒व तया॒ यज॑मान इ॒मां दु॑हे। तां विश्वे॑ दे॒वा आ॑ग्रयणस्था॒ल्योर्ज॑मदुह्रन्। यदा॑ग्रयणस्था॒ली भव॑ति॥५॥

ऊर्ज॑मे॒व तया॒ यज॑मान इ॒मां दु॑हे। तां म॑नु॒ष्या॑ ध्रुवस्था॒ल्या-ऽऽयु॑रदुह्रन्। यद्ध्रु॑वस्था॒ली भव॑ति। आयु॑रे॒व तया॒ यज॑मान इ॒मां दु॑हे। स्था॒ल्या गृ॒ह्णाति॑। वा॒य॒व्ये॑न जुहोति। तस्मा॑द॒न्येन॒ पात्रे॑ण प॒शून्दु॒हन्ति॑। अ॒न्येन॒ प्रति॑गृह्णन्ति। अथो॑ व्या॒वृत॑मे॒व तद्यज॑मानो गच्छति॥६॥

ग्र॒ह॒त्वं ग्रहा॑ जु॒होत्य॑कुर्वतादुह्रन्नाग्रयणस्था॒ली भव॑ति॒ नव॑ च॥ [१]

यु॒व॒ꣳ सु॒राम॑मश्विना। नमु॑चावासु॒रे सचा॑। वि॒पि॒पा॒ना

शुंभस्पती। इन्द्रं कर्म स्वावतम्। पुत्रमिव पितरावश्विनोभा। इन्द्रावतं कर्मणा दꣳसनाभिः। यत्सुरामं व्यपिबः शचीभिः। सरस्वती त्वा मघवन्नभीष्णात्। अहाव्यग्ने हविरास्येते। स्रुचीव घृतं चमू इव सोमः॥७॥

वाजसनिꣳ रयिमस्मे सुवीरम्। प्रशस्तं धेहि यशसं बृहन्तम्। यस्मिन्नश्वास ऋषभास उक्षणः। वशा मेषा अवसृष्टास आहुताः। कीलालपे सोमपृष्ठाय वेधसे। हृदा मतिं जनय चारुमग्नये। नाना हि वां देवहितꣳ सदो मितम्। मा सꣳसृक्षाथां परमे व्योमन्। सुरा त्वमसि शुष्मिणी सोम एषः। मा मा हिꣳसीः स्वां योनिमाविशन्॥८॥

यदत्र शिष्टꣳ रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबच्छचीभिः। अहं तदस्य मनसा शिवेन। सोमꣳ राजानमिह भक्षयामि। द्वे स्रुती अश्रृणवं पितॄणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्। ताभ्यामिदं विश्वं भुवनꣳ समेति। अन्तरा पूर्वमपरं च केतुम्। यस्ते देव वरुण गायत्रछन्दाः पाशः। तं त एतेनाव यजे॥९॥

यस्ते देव वरुण त्रिष्टुप्छन्दाः पाशः। तं त एतेनाव यजे। यस्ते देव वरुण जगतीछन्दाः पाशः। तं त एतेनाव यजे। सोमो वा

एतस्य राज्यमादत्ते। यो राजा सन्राज्यो वा सोमेन यजते। देवसुवामेतानि हवीꣳषि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानाꣳ सवाः। त एवास्मै सवान्प्रयच्छन्ति। त एनं पुनः सुवन्ते राज्याय। देवसू राजा भवति॥१०॥

सोम आविशन् यजे राज्यायैकं च॥ [२]

उदस्थाद्देव्यदितिर्विश्वरूपी। आयुर्यज्ञपतावधात्। इन्द्राय कृण्वती भागम्। मित्राय वरुणाय च। इयं वा अग्निहोत्री। इयं वा एतस्य निषीदति। यस्याग्निहोत्री निषीदति। तामुत्थापयेत्। उदस्थाद्देव्यदितिरिति। इयं वै देव्यदितिः॥११॥

इमामेवास्मा उत्थापयति। आयुर्यज्ञपतावधादित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। इन्द्राय कृण्वती भागं मित्राय वरुणाय चेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अवर्तिं वा एषैतस्य पाप्मानं प्रतिख्याय निषीदति। यस्याग्निहोत्र्युपसृष्टा निषीदति। तां दुग्ध्वा ब्राह्मणाय दद्यात्। यस्यान्नं नाद्यात्। अवर्तिमेवास्मिन्पाप्मानं प्रतिमुञ्चति॥१२॥

दुग्ध्वा ददाति। न ह्यदृष्टा दक्षिणा दीयते। पृथिवीं वा एतस्य पयः प्रविशति। यस्याग्निहोत्रं दुह्यमानꣳ स्कन्दति। यदद्य

दुग्धं पृथिवीमसक्त। यदोषधीरप्यसरद्यदापः। पयो गृहेषु पयो अघ्न्यासु। पयो वत्सेषु पयो अस्तु तन्मयीत्याह। पय एवात्मन्गृहेषु पशुषु धत्ते। अप उपसृजति॥१३॥

अद्भिरेवैनदाप्नोति। यो वै यज्ञस्यार्ते नानार्तꣳ सꣳसृजति। उभे वै ते तर्ह्यार्च्छतः। आर्च्छति खलु वा एतदग्निहोत्रम्। यद्दुह्यमानꣳ स्कन्दति। यदभिदुह्यात्। आर्ते नानार्तं यज्ञस्य सꣳसृजेत्। तदेव यादृक्कीदृक्कं होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा पुनरहोतव्यम्। अनार्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१४॥

यद्युद्धृतस्य स्कन्देत्। यत्ततोऽहुत्वा पुनरेयात्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। यत्र स्कन्देत्। तन्निषद्य पुनर्गृह्णीयात्। यत्रैव स्कन्दति। तत एवैनत्पुनर्गृह्णाति। तदेव यादृक्कीदृक्कं होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा पुनरहोतव्यम्। अनार्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१५॥

वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते। यस्याग्निहोत्रेऽधिश्रिते श्वाऽन्तरा धावति। रुद्रः खलु वा एषः। यदग्निः। यद्गामन्वत्या वर्तयेत्। रुद्राय पशूनपि दध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्। यदपोऽन्वतिषिञ्चेत्। अनाद्यमग्नेरापः। अनाद्यमाभ्यामपि दध्यात्।

गार्हपत्याद्भस्मादाय। इदं विष्णुर्विचक्रम इति वैष्णव्यर्चा-ऽऽहवनीयाद्धꣳसयन्नुद्रवेत्। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञेनैव यज्ञꣳ सन्तनोति। भस्मना पदमपि वपति शान्त्यै॥१६॥

वै देव्यदितिर्मुञ्चति सृजति करोति करोत्याभ्यामपि दध्यात् पञ्च च॥ [३]

नि वा एतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। निगार्हपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्योऽभि निम्रोचति। दर्भेण हिरण्यं प्रबद्ध्य पुरस्ताद्धरेत्। अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यद्धिरण्यं पुरस्ताद्धरति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेवैनं पश्यन्नुद्धरति। यदग्निं पूर्वꣳ हरत्यथाग्निहोत्रम्॥१७॥

भागधेयेनैवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः। सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति। अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत। व्रतमेव हुतमनु म्रियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति। यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्योऽभि निम्रोचति॥१८॥

पुनः समन्यं जुहोति। अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति। वरुणो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्योऽभि

निम्रोचति। वारुणं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते। नि वा एतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। नि गार्हपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृत ँ सूर्योऽभ्युदेति। चतुर्गृहीतमाज्यं पुरस्ताद्धरेत्॥१९॥

अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यदाज्यं पुरस्ताद्धरति। एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम। यदाज्यम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति। यदग्निं पूर्व ँ हरत्यथाग्निहोत्रम्। भागधेयेनैवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः॥२०॥

सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति। पराची वा एतस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छति। यस्याग्निमनुद्धृत ँ सूर्योऽभ्युदेति। उषाः केतुना जुषताम्। यज्ञं देवेभिरिन्वितम्। देवेभ्यो मधुमत्तम ँ स्वाहेति प्रत्यङ्निषद्याज्येन जुहुयात्। प्रतीचीमेवास्मै विवासयति। अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत। व्रतमेव हतमनु म्रियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति॥२१॥

यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृत ँ सूर्योऽभ्युदेति। पुनः समन्य जुहोति। अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति। मित्रो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृत ँ

सूर्योऽभ्युदेति। मैत्रं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते। यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्य उद्वायेत्॥२२॥

यदाहवनीयमनुद्वाप्य गार्हपत्यं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यद्वै यज्ञस्य वास्तव्यं क्रियते। तदनु रुद्रोऽवचरति। यत्पूर्वमन्ववस्येत्। वास्तव्यमग्निमुपासीत। रुद्रोऽस्य पशून्घातुकः स्यात्। आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यं मन्थेत्॥२३॥

इतः प्रथमं जज्ञे अग्निः। स्वाद्योनेरधि जातवेदाः। स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या। देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्निति। छन्दोभिरेवैनꣳ स्वाद्योनेः प्रजनयति। गार्हपत्यं मन्थति। गार्हपत्यं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उपतिष्ठन्ते। स यदुद्वायति। तदनु पशवोऽप क्रामन्ति। इषे रय्यै रमस्व॥२४॥

सहसे द्युम्नाय। ऊर्जेऽपत्यायेत्याह। पशवो वै रयिः। पशूनेवास्मै रमयति। सारस्वतौ त्वोत्सौ समिन्धातामित्याह। ऋख्सामे वै सारस्वतावुत्सौ। ऋख्सामाभ्यामेवैनꣳ समिन्धे। सम्राडसि विराडसीत्याह। रथन्तरं वै सम्राट्।

बृ॒हद्वि॒राट्॥२५॥

ताभ्यां॑मे॒वैन॒ꣳ समि॑न्धे। वज्रो॒ वै च॒क्रम्। वज्रो॒ वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञं विच्छि॑नत्ति। यस्यानो॑ वा॒ रथो॑ वाऽन्त॒राऽग्नी याति॑। आ॒ह॒व॒नीय॑मु॒द्वाप्य॑। गार्ह॑पत्या॒दुद्धे॑रेत्। यद॑ग्ने॒ पूर्वं॒ प्रभृ॑तं प॒दꣳ हि ते॑। सूर्य॑स्य र॒श्मीनन्वा॑त॒तान॑। तत्र॑ रयि॒ष्ठामनु॒ सं भ॑रै॒तम्। सं नः॑ सृज सुम॒त्या वाज॑व॒त्येति॑॥२६॥

पूर्वे॑णै॒वास्य॑ य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञमनु॒ सन्त॑नोति। त्वम॑ग्ने स॒प्रथा॑ अ॒सीत्या॑ह। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑। दे॒वता॑भिरे॒व य॒ज्ञꣳ सन्त॑नोति। अ॒ग्नये॑ पथि॒कृते॑ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पेत्। अ॒ग्निमे॒व प॑थि॒कृत॒ꣳ स्वेन॑ भागधेये॒नोप॑धावति। स ए॒वैनं॑ य॒ज्ञिय॒ं पन्था॒मपि॑ नयति। अ॒न॒ड्वान्दक्षि॑णा। व॒ही ह्ये॑ष समृ॑द्ध्यै॥२७॥

ह॒र॒त्यथा॑ग्निहो॒त्रं नि॒म्रोच॑ति हरेद्दे॒वता॑ गच्छत्यु॒द्वायै॑न्मन्थेद्रमस्व बृ॒हद्वि॒राडिति॒ नव॑ च (नि वै पूर्वं॒ त्रीणि॑ नि॒म्रोच॑ति द॒र्भेण॒ यद्धिर॑ण्यमग्निहो॒त्रं पुन॒र्वरु॑णो वारु॒णं नि वा ए॒तस्या॒भ्युदे॑ति॑ चतुर्गृहीतमाज्यं॒ यदाज्यं॒ परा॑च्यु॒षाः पुन॑र्मि॒त्रो मै॒त्रं यस्या॑ऽऽहव॒नीयेऽनु॑द्वाते॒ गार्ह॑पत्यो॒ यद्वै मन्थे॒दुद्धे॑रेत्॥)॥ [४]

यस्य॑ प्रातः सव॒ने सोमो॑ऽति॒रिच्य॑ते। माध्य॑ं दिन॒ꣳ सव॑नं

कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौर्धयति मरुतामिति धयद्वतीषु कुर्वन्ति। हिनस्ति वै सन्ध्यधीतम्। सन्धीव खलु वा एतत्। यत्सवनस्यातिरिच्यते। यद्धयद्वतीषु कुर्वन्ति। सन्धेः शान्त्यै। गायत्रꣳ साम भवति पञ्चदशः स्तोमः। तेनैव प्रातः सवनान्नयन्ति॥२८॥

मरुत्वतीषु कुर्वन्ति। तेनैव माध्यं दिनात्सवनान्नयन्ति। होतुश्चमसमनून्नयन्ते। होताऽनु शꣳसति। मध्यत एव यज्ञꣳ समादधाति। यस्य माध्यं दिने सवने सोमोऽतिरिच्यते। आदित्यं तृतीयसवनं कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौरिवीतꣳ साम भवति। अतिरिक्तं वै गौरिवीतम्। अतिरिक्तं यत्सवनस्यातिरिच्यते॥२९॥

अतिरिक्तस्य शान्त्यै। बण्महाꣳ असि सूर्येति कुर्वन्ति। यस्यैवाऽऽदित्यस्य सवनस्य कामेनातिरिच्यते। तेनैवैनं कामेन समर्धयन्ति। गौरिवीतꣳ साम भवति। तेनैव माध्यं दिनात्सवनान्नयन्ति। सप्तदशः स्तोमः। तेनैव तृतीयसवनान्नयन्ति। होतुश्चमसमनून्नयन्ते। होताऽनु शꣳसति॥३०॥

म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञꣳ स॒मादधाति। यस्य॑ तृतीयसव॒ने सोमो॑ऽति॒रिच्ये॑त। उ॒क्थ्यं॑ कुर्वीत। यस्यो॒क्थ्ये॑ऽति॒रिच्ये॑त। अ॒ति॒रा॒त्रं कु॑र्वीत। यस्या॑तिरा॒त्रेऽति॒रिच्य॑ते। तत्त्वै दु॑ष्प्रज्ञा॒नम्। यज॑मानं॒ वा ए॒तत्प॒शव॑ आ॒साह्य॑यन्ति। बृ॒हत्साम॑ भवति। बृ॒हद्वा इ॒माँल्लो॒कान्दा॑धार। बार्ह॑ताः प॒शवः॑। बृ॒ह॒तैवास्मै॑ प॒शून्दा॑धार। शि॒पि॒वि॒ष्टव॑तीषु कुर्वन्ति। शि॒पि॒वि॒ष्टो वै दे॒वानां॑ पु॒ष्टम्। पुष्ट्यै॒वैन॒ꣳ समर्धयन्ति। होतु॑श्चम॒समनून्न॑यन्ते। होताऽनु॑शꣳसति। म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञꣳ स॒मादधाति॥ ३१॥

य॒न्ति॒ सव॑नस्याति॒रिच्य॑ते शꣳसति दाधारा॒ष्टौ च॑॥ [५]

एकै॑को॒ वै ज॒नता॑या॒मिन्द्रः॑। एकं॒ वा ए॒ताविन्द्र॑म॒भि सꣳसु॑नुतः। यौ द्वौ सꣳ सुनु॑तः। प्र॒जाप॑ति॒र्वा ए॒ष विता॑यते। यद्य॒ज्ञः। तस्य॒ ग्रावा॑णो॒ दन्ताः॑। अ॒न्य॒तरं वा ए॒ते सꣳसुन्व॒तोर्निर्ब॑प्सति। पूर्वे॑णोप॒सृत्या॑ दे॒वता॒ इत्या॑हुः। पूर्वो॑प॒सृत॑स्य॒ वै श्रेयाँ॑न्भवति। एति॑व॒न्त्याज्या॑नि भवन्त्य॒भिजि॑त्यै॥ ३२॥

म॒रुत्व॑तीः प्रति॒पदः॑। म॒रुतो॒ वै दे॒वाना॒मप॑राजितमा॒यत॑नम्। दे॒वाना॑मे॒वाप॑राजित आ॒यत॑ने यतते। उ॒भे बृ॑हद्रथन्त॒रे भ॑वतः। इ॒यं वाव र॑थन्त॒रम्। अ॒सौ बृ॒हत्। आ॒भ्यामे॒वैन॑म॒न्तरे॑ति।

वाचश्च मनसश्च। प्राणाच्चापानाच्च। दिवश्च पृथिव्याश्च॥ ३३॥

सर्वस्माद्वित्ताद्वेद्यात्। अभिवर्तो ब्रह्मसामं भवति। सुवर्गस्य लोकस्याभिवृत्त्यै। अभिजिद्भवति। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। विश्वजिद्भवति। विश्वस्य जित्यै। यस्य भूयाꣳसो यज्ञक्रतव इत्याहुः। स देवता वृङ्क्त इति। यद्यग्निष्टोमः सोमः परस्तात्स्यात्॥ ३४॥

उक्थ्यं कुर्वीत। यद्युक्थः स्यात्। अतिरात्रं कुर्वीत। यज्ञक्रतुभिरेवास्य देवता वृङ्क्ते। यो वै छन्दोभिरभिभवति। स सꣳसुन्वतोरभिभवति। संवेशाय त्वोपवेशाय त्वेत्याह। छन्दाꣳसि वै संवेश उपवेशः। छन्दोभिरेवास्य छन्दाꣳस्यभिभवति। इष्टर्गो वा ऋत्विजामध्वर्युः॥ ३५॥

इष्टर्गः खलु वै पूर्वोऽर्ष्टुः क्षीयते। प्राणापानौ मृत्योर्मा पातमित्याह। प्राणापानयोरेव श्रयते। प्राणापानौ मा माहासिष्टमित्याह। नैनं पुराऽऽयुषः प्राणापानौ जहितः। आर्तिं वा एते नियन्ति। येषां दीक्षितानां प्रमीयते। तं यदवजेयुः। क्रूरकृतामिवैषां लोकः स्यात्। आहर दहेति ब्रूयात्॥ ३६॥

तं द॑क्षिण॒तो वेद्यै॑ नि॒धाय॑। स॒र्प॒रा॒ज्ञिया॑ ऋ॒ग्भिः स्तु॑युः। इ॒यं वै सर्प॑तो॒ राज्ञी॑। अ॒स्या ए॒वैनं॒ परि॑ददति। व्यृ॑द्धं॒ तदित्या॑हुः। यत्स्तु॒तमन॑नुशस्त॒मिति॑। होता॑ प्रथ॒मः प्रा॑चीनावी॒ती मा॑र्जा॒लीयं॒ परी॑यात्। या॒मीर॑नुब्रु॒वन्। स॒र्प॒रा॒ज्ञीनां॑ कीर्तयेत्। उ॒भयो॑रे॒वैनं॑ लो॒कयोः॒ परि॑ददति॥३७॥

अथो॑ धु॒वन्त्ये॒वैनम्॑। अथो॒ न्ये॑वास्मै॑ ह्वुवते। त्रिः परि॑यन्ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यो॑ धुवते। त्रिः पुनः॒ परि॑यन्ति। षड्व॒म्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तुभि॑रे॒वैनं॑ धुवते। अग्न॒ आयू॑ꣳषि पवस॒ इति॑ प्रति॒पदं॑ कुर्वीरन्। र॒थ॒न्त॒रसा॑मैषा॒ꣳ सोमः॑ स्यात्। आयु॑रे॒वात्मन्द॑धते। अथो॑ पा॒प्मान॑मे॒व वि॒जह॑तो यन्ति॥३८॥

अ॒भिजि॑त्यै पृथि॒व्याश्च॒ स्यादध्व॒र्युर्ब्रू॑याल्लो॒कयोः॒ परि॑ददति कुर्वीर॒ꣳस्त्रीणि॑ च॥ [६]

अ॒सुर्यं॑ वा ए॒तस्मा॒द्वर्णं॑ कृ॒त्वा। प॒शवो॑ वी॒र्यमप॑ क्रामन्ति। यस्य॒ यूपो॑ वि॒रोह॑ति। त्वा॒ष्ट्रं ब॑हुरू॒पमाल॑भेत। त्वष्टा॒ वै रू॒पाणा॑मीशे। य ए॒व रू॒पाणा॒मीशे॑। सो॑ऽस्मिन्प॒शून् वी॒र्यं॑ यच्छति। नास्मा॑त्प॒शवो॑ वी॒र्यमप॑ क्रामन्ति। आर्तिं॒ वा ए॒ते नियं॑न्ति। येषां॑ दीक्षि॒तानां॑म॒ग्निरु॒द्वाय॑ति॥३९॥

यदा॑हव॒नीय॑ उ॒द्वायेँ॑त्। यत्तं मन्थेँ॑त्। विच्छि॑न्द्यात्। भ्रातृ॑व्यमस्मै जनयेत्। यदा॑हव॒नीय॑ उ॒द्वायेँ॑त्। आग्नीँ॑द्धा॒दुद्ध॑-रेत्। यदाग्नीँ॑द्ध्र उ॒द्वायेँ॑त्। गार्ह॑पत्या॒दुद्ध॑रेत्। यद्गार्ह॑पत्य उ॒द्वायेँ॑त्। अत॑ ए॒व पुन॑र्मन्थेत्॥४०॥

अत्र॒ वाव स निल॑यते। यत्र॒ खलु॒ वै निली॑नमुत्त॒मं पश्य॑न्ति। तदे॑नमिच्छन्ति। यस्मा॒द्वारो॑रु॒द्वायेँ॑त्। तस्या॒रणीं॑ कुर्यात्। क्रु॒मु॒कमपि॑ कुर्यात्। ए॒षा वा अ॒ग्नेः प्रि॒या त॒नूः। यत्क्रु॑मु॒कः। प्रि॒ययै॒वैन॑ं त॒नुवा॒ सम॑र्धयति। गार्ह॑पत्यं मन्थति॥४१॥

गार्ह॑पत्यो॒ वा अ॒ग्नेर्योनिः॑। स्वादे॒वैन॒ं योनेँ॑र्जनयति। नास्मै॒ भ्रातृ॑व्यं जनयति। यस्य॒ सोम॑ उप॒दस्येँ॑त्। सु॒वर्ण॒ꣳ हिर॑ण्यं द्वे॒धा वि॒च्छिद्य॑। ऋ॒जी॒षेँ॑ऽन्यदा॑धूनु॒यात्। जु॒हु॒या॒द॒न्यत्। सोम॑मे॒वाभि॑षु॒णोति॑। सोम॑ं जुहोति। सोम॑स्य॒ वा अ॑भिषू॒यमा॑णस्य प्रि॒या त॒नूरुद॑क्रामत्॥४२॥

तत्सु॒वर्ण॒ꣳ हिर॑ण्यमभवत्। यत्सु॒वर्ण॒ꣳ हिर॑ण्यं कु॒र्वन्ति॑। प्रि॒ययै॒वैन॑ं त॒नुवा॒ सम॑र्धयन्ति। यस्याक्री॑त॒ꣳ सोम॑मप॒हरे॑युः। क्री॒णी॒यादे॒व। सैव ततः॒ प्राय॑श्चित्तिः। यस्य॑ क्री॒तम॑प॒हरे॑युः। आ॒दा॒राꣳश्च॑ फाल्गु॒नानि॑ चा॒भिषु॑णुयात्। गा॒य॒त्री यꣳ

सोम॒माह॑रत्। तस्य॒ योऽꣳशुः प॒राऽप॑तत्॥४३॥

त आ॑दा॒रा अ॑भवन्। इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन्। तस्य॑ व॒ल्कः परा॑-ऽपतत्। तानि॑ फाल्गु॒नान्य॑भवन्। प॒शवो॒ वै फा॑ल्गु॒नानि॑। प॒शवः॒ सोमो॒ राजा॑। यदा॑दा॒राꣳश्च॑ फाल्गु॒नानि॑ चाभिषु॒णोति॑। सोम॑मे॒व राजा॑नम॒भिषु॑णोति। शृ॒तेन॑ प्रातः सव॒ने श्री॑णीयात्। द॒ध्ना म॒ध्यं दि॑ने॥४४॥

नी॒त॒मि॒श्रेण॑ तृतीयसव॒ने। अ॒ग्नि॒ष्टो॒मः सोमः॑ स्याद्रथन्त॒रसा॑मा। य ए॒वर्त्विजो॑ वृ॒ताः स्युः। त ए॑नं याजयेयुः। एका॒ं गां दक्षि॑णां दद्या॒त्तेभ्य॑ ए॒व। पुनः॒ सोम॑ं क्रीणीयात्। य॒ज्ञेनै॒व तद्य॒ज्ञमि॑च्छति। सैव ततः॒ प्राय॑श्चित्तिः। सर्वा॑भ्यो॒ वा ए॒ष दे॒वता॑भ्यः॒ सर्वे॑भ्यः पृ॒ष्ठेभ्य॑ आ॒त्मान॒माग॑ुरते। यः स॒त्रायाग॑ुरते॑। ए॒तावा॒न्खलु॒ वै पुरु॑षः। याव॑दस्य वि॒त्तम्। स॒र्व॒वे॒द॒सेन॑ यजेत। सर्व॑पृष्ठोऽस्य॒ सोमः॑ स्यात्। सर्वा॑भ्य ए॒व दे॒वता॑भ्यः॒ सर्वे॑भ्यः पृ॒ष्ठेभ्य॑ आ॒त्मानं॒ निष्क्री॑णीते॥४५॥

उ॒द्वाय॑ति मन्थेन्मन्थत्यक्रामत्प॒राऽप॑तन्म॒ध्यन्दि॑न आगु॒रते॒ पञ्च॑ च॥ [७]

पव॑मानः॒ सुव॒र्जनः॑। प॒वित्रे॑ण॒ विच॑र्षणिः। यः पोता॒ स पु॑नातु मा। पु॒नन्तु॑ मा देवज॒नाः। पु॒नन्तु॒ मन॑वो धि॒या। पु॒नन्तु॒ विश्व॑

आ॒यवः॑। जात॑वेदः प॒वित्र॑वत्। प॒वित्रे॑ण पुनाहि मा। शु॒क्रेण॑ देव॒ दीद्य॑त्। अग्ने॒ क्रत्वा॒ क्रतू॒ꣳ रनु॑॥४६॥

यत्ते॑ प॒वित्र॑म॒र्चिषि॑। अग्ने॒ वित॑तमन्त॒रा। ब्रह्म॒ तेन॑ पुनीमहे। उ॒भाभ्या॑ँ देव सवितः। प॒वित्रे॑ण स॒वेन॑ च। इ॒दं ब्रह्म॑ पुनीमहे। वै॒श्व॒दे॒वी पु॑न॒ती दे॒व्यागा॑त्। यस्यै॑ ब॒ह्वीस्त॒नुवो॑ वी॒तपृ॑ष्ठाः। तया॒ मद॑न्तः सध॒माद्ये॑षु। व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्॥४७॥

वै॒श्वा॒न॒रो र॒श्मिभि॑र्मा पुनातु। वातः॑ प्रा॒णेने॑षि॒रो म॑यो॒भूः। द्यावा॑पृथि॒वी पय॑सा॒ पयो॑भिः। ऋ॒तावरी॑ य॒ज्ञिये॑ मा पुनीताम्। बृ॒हद्भिः॑ सवि॒तस्तृभिः॑। वर्षि॑ष्ठैर्देव॒ मन्म॑भिः। अग्ने॒ दक्षैः॑ पुनाहि मा। येन॑ दे॒वा अपु॑नत। येनाऽऽपो॑ दि॒व्यं कशः॑। तेन॑ दि॒व्येन॒ ब्रह्म॑णा॥४८॥

इ॒दं ब्रह्म॑ पुनीमहे। यः पा॑वमा॒नीर॒ध्येति॑। ऋषि॑भि॒ः सम्भृ॑त॒ꣳ रसम्॑। सर्व॒ꣳ स पू॒तम॑श्नाति। स्व॒दि॒तं मा॑त॒रिश्व॑ना। पा॒व॒मा॒नीर्यो अ॒ध्येति॑। ऋषि॑भि॒ः सम्भृ॑त॒ꣳ रसम्॑। तस्मै॒ सर॑स्वती दुहे। क्षी॒रꣳ स॒र्पिर्मधू॑दकम्। पा॒व॒मा॒नीः स्व॒स्त्यय॑नीः॥४९॥

सु॒दुघा॒ हि पय॑स्वतीः। ऋषि॑भि॒ः सम्भृ॑तो॒ रसः॑। ब्रा॒ह्म॒णेष्व॒मृत॑ꣳ

हि॒तम्। पा॒व॒मानीर्दि॑शन्तु नः। इ॒मं लो॒कमथो॑ अ॒मुम्। कामा॒न्त्समर्ध॑यन्तु नः। दे॒वीर्दे॒वैः स॒माभृ॑ताः। पा॒व॒मा॒नीः स्व॒स्त्ययनीः। सु॒दुघा॒ हि घृ॑त॒श्चुतः॑। ऋषि॑भिः॒ सम्भृ॑तो॒ रसः॑॥५०॥

ब्रा॒ह्म॒णेष्व॒मृतꣳ॑ हि॒तम्। येन॑ दे॒वाः प॒वित्रे॑ण। आ॒त्मान॑ पुन॒ते सदा॑। तेन॑ स॒हस्र॑धारेण। पा॒व॒मा॒न्यः पु॑नन्तु मा। प्रा॒जा॒प॒त्यं प॒वित्रम्॑। श॒तोद्या॑मꣳ हिर॒ण्मयम्॑। तेन॑ ब्रह्म॒विदो॑ व॒यम्। पू॒तं ब्रह्म॑ पुनीमहे। इन्द्रः॑ सुनी॒ती स॒ह मा॑ पुनातु। सोमः॑ स्व॒स्त्या वरु॑णः स॒मीच्या॑। य॒मो राजा॑ प्रमृ॒णाभिः॑ पुनातु मा। जा॒तवे॑दा मो॒र्जय॑न्त्या पुनातु॥५१॥

अनु॑ रयी॒णां ब्रह्म॑णा स्व॒स्त्ययनीः॑ सु॒दुघा॒ हि घृ॑त॒श्चुत॒ ऋषि॑भिः॒ सम्भृ॑तो॒ रसः॑ पुनातु॒ त्रीणि॑ च॥ [८]

प्र॒जा वै स॒त्रमा॑सत॒ तप॒स्तप्य॑माना॒ अजु॑ह्वतीः। दे॒वा अ॑पश्यञ्चम॒सं घृ॒तस्य॑ पू॒र्णꣳ स्व॒धाम्। तमुपोद॑तिष्ठ॒न्तम॑-जुहवुः। तेना॑र्धमा॒स ऊर्ज॒मवा॑रुन्धत। तस्मा॑दर्धमा॒से दे॒वा इ॑ज्यन्ते। पि॒तरो॑ऽपश्यञ्चम॒सं घृ॒तस्य॑ पू॒र्णꣳ स्व॒धाम्। तमुपोद॑तिष्ठ॒न्तम॑जुहवुः। तेन॑ मा॒स्यूर्ज॒मवा॑रुन्धत। तस्मा॑न्मा॒सि पि॒तृभ्यः॑ क्रियते। म॒नु॒ष्या॑ अपश्यञ्चम॒सं

घृतस्य पूर्णꣳ स्वधाम्॥५२॥

तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन त्रयीमूर्जमवारुन्धत। तस्मात्त्रिरह्नो मनुष्येभ्य उपह्रियते। प्रातश्च सायं च। पशवोऽपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णꣳ स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन त्रयीमूर्जमवारुन्धत। तस्मात्त्रिरह्नः पशवः प्रेरते। प्रातः सङ्गवे सायम्। असुरा अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णꣳ स्वधाम्॥५३॥

तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन संवत्सर ऊर्जमवारुन्धत। ते देवा अमन्यन्त। अमी वा इदमभूवन्। यद्वयꣳ स्म इति। त एतानि चातुर्मास्यान्यपश्यन्। तानि निरवपन्। तैरेवैषान्तामूर्जमवृञ्जत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥५४॥

यद्यजते। यामेव देवा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावरुन्धे। यत्पितृभ्यः करोति। यामेव पितर ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावरुन्धे। यदावसथेऽन्नꣳ हरन्ति। यामेव मनुष्या ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावरुन्धे। यद्दक्षिणां ददाति॥५५॥

यामेव पशव ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावरुन्धे। यच्चातुर्मास्यैर्यजते। यामेवासुरा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावरुन्धे।

भवत्यात्मना। परास्य भ्रातृव्यो भवति। विराजो वा एषा विक्रान्तिः। यच्चातुर्मास्यानि। वैश्वदेवेनास्मिँल्लोके प्रत्यतिष्ठत्। वरुणप्रघासैरन्तरिक्षे। साकमेधैरमुष्मिँल्लोके। एष ह त्वावैतत्सर्वं भवति। य एवं विद्वाꣳश्चातुर्मास्यैर्यजते॥५६॥

मनुष्या अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णꣳ स्वधामसुरा अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णꣳ स्वधामसुरा ददात्यतिष्ठच्चत्वारि च॥ [९]

अग्निर्वाव संवत्सरः। आदित्यः परिवत्सरः। चन्द्रमा इदावत्सरः। वायुरनुवत्सरः। यद्वैश्वदेवेन यजते। अग्निमेव तत्संवत्सरमाप्नोति। तस्माद्वैश्वदेवेन यजमानः। संवत्सरीणाꣳ स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत। यद्वरुणप्रघासैर्यजते। आदित्यमेव तत्परिवत्सरमाप्नोति॥५७॥

तस्माद्वरुणप्रघासैर्यजमानः। परिवत्सरीणाꣳ स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत। यत्साकमेधैर्यजते। चन्द्रमसमेव तदिदावत्सरमाप्नोति। तस्मात्साकमेधैर्यजमानः। इदावत्सरीणाꣳ स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत। यत्पितृयज्ञेन यजते। देवानेव तदन्ववस्यति। अथवा अस्य वायुश्चानुवत्सरश्चाप्रीतावुच्छिष्येते। यच्छुनासीरीयेण यजते॥५८॥

वा॒युमे॒व तद॑नुवत्स॒रमा॑प्नोति। तस्मा॑च्छुनासी॒रीये॑ण यज॑मानः। अ॒नु॒व॒त्स॒रीणाꣳ स्व॒स्तिमाशा॑स्त॒ इत्याशा॑सीत। सं॒व॒त्स॒रं वा ए॒ष ई॑प्स॒तीत्या॑हुः। यश्चा॑तुर्मा॒स्यैर्यज॑त॒ इति॑। ए॒ष ह॒ त्वै सं॑वत्स॒रमा॑प्नोति। य ए॒वं वि॒द्वाꣳश्चा॑तुर्मा॒स्यैर्यज॑ते। विश्वे॑ दे॒वाः सम॑यजन्त। ते॑ऽग्निमे॒वाय॑जन्त। त ए॒तं लो॒कम॑जयन्॥ ५९॥

यस्मि॑न्न॒ग्निः। यद्वै॑श्वदे॒वेन॒ यज॑ते। ए॒तमे॒व लो॒कं ज॑यति। यस्मि॑न्न॒ग्निः। अ॒ग्नेरे॒व सायु॑ज्य॒मुपै॑ति। य॒दा वै॑श्वदे॒वेन॒ यज॑ते। अथ॑ संवत्स॒रस्य॑ गृ॒हप॑तिमाप्नोति। य॒दा स॑ंवत्स॒रस्य॑ गृ॒हप॑तिमा॒प्नोति॑। अथ॑ सहस्रया॒जिन॑माप्नोति। य॒दा स॑हस्रया॒जिन॑मा॒प्नोति॑॥ ६०॥

अथ॑ गृहमे॒धिन॑माप्नोति। य॒दा गृ॑हमे॒धिन॑मा॒प्नोति॑। अथा॒ग्निर्भ॑वति। य॒दाग्निर्भ॑वति। अथ॒ गौर्भ॑वति। ए॒षा वै वै॑श्वदे॒वस्य॒ मात्रा॑। ए॒तद्वा ए॒तेषा॑मव॒मम्। अतो॑तो॒ वा उत्त॑राणि॒ श्रेया॑ꣳसि भवन्ति। यद्विश्वे॑ दे॒वाः स॒मय॑जन्त। तद्वै॑श्वदे॒वस्य॑ वैश्वदेव॒त्वम्॥ ६१॥

अथा॑ऽऽदि॒त्यो वरु॑ण॒ꣳ रा॑जानं वरुणप्रघा॒सैर॑यजत। स

एतं लोकमजयत्। यस्मिन्नादित्यः। यद्वरुणप्रघासैर्यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नादित्यः। आदित्यस्यैव सायुज्यमुपैति। यदादित्यो वरुणꣳ राजानं वरुणप्रघासैरयजत। तद्वरुणप्रघासानां वरुणप्रघासत्वम्। अथ सोमो राजा छन्दाꣳसि साकमेधैरयजत॥६२॥

स एतं लोकमजयत्। यस्मिꣳश्चन्द्रमा विभाति। यत्साकमेधैर्यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिꣳश्चन्द्रमा विभाति। चन्द्रमस एव सायुज्यमुपैति। सोमो वै चन्द्रमाः। एष ह त्वै साक्षात्सोमं भक्षयति। य एवं विद्वान्त्साकमेधैर्यजते। यत्सोमश्च राजा छन्दाꣳसि च समैधन्त॥६३॥

तत्साकमेधानाꣳ साकमेधत्वम्। अथर्तवः पितरः प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। त एतं लोकमजयन्। यस्मिन्नृतवः। यत्पितृयज्ञेन यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नृतवः। ऋतूनामेव सायुज्यमुपैति। यदृतवः पितरः प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। तत्पितृयज्ञस्य पितृयज्ञत्वम्॥६४॥

अथौषधय इमं देवं त्र्यम्बकैरयजन्त प्रथेमहीति। ततो वै

ता अप्रथन्त। य एवं विद्वाꣳस्त्र्यम्बकैर्यजते। प्रथते प्रजया पशुभिः। अथ वायुः परमेष्ठिनꣳ शुनासीरीयेणायजत। स एतं लोकमजयत्। यस्मिन्वायुः। यच्छुनासीरीयेण यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्वायुः॥६५॥

वायोरेव सायुज्यमुपैति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्र चातुर्मास्ययाजी मीयता (३) न प्रमीयता (३) इति। जीवन्वा एष ऋतूनप्येति। यदि वसन्तां प्रमीयते। वसन्तो भवति। यदि ग्रीष्मे ग्रीष्मः। यदि वर्षासु वर्षाः। यदि शरदि शरत्। यदि हेमन् हेमन्तः। ऋतुर्भूत्वा संवत्सरमप्येति। संवत्सरः प्रजापतिः। प्रजापतिर्वावैषः॥६६॥

परिवत्सरमाप्नोति शुनासीरीयेण यजतेऽजयन्त्सहस्रयाजिनमाप्नोति वैश्वदेवत्वꣳ साकमेधैरयजत समैधन्त पितृयज्ञत्वं जयति यस्मिन्वायुरहेमन्तस्त्रीणि च॥ [१०]

उभये युवꣳ सुराममुदस्थान्नि वै यस्य प्रातः सवन एकैकोऽसुर्यं पवमानः प्रजा वै सत्रमासताग्निर्वाव संवत्सरो दश॥१०॥

उभये वा उदस्थात्सर्वाभिर्मध्यतोऽत्र वाव ब्राह्मणेष्वथ गृहमेधिनꣳ षट्थष्टिः॥६६॥

उभये वा वैषः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

अग्नेः कृत्तिकाः। शुक्रं परस्ताज्ज्योतिरवस्तात्। प्रजापते रोहिणी। आपः परस्तादोषधयोऽवस्तात्। सोमस्येन्वका वितानि। परस्ताद्व्यन्तोऽवस्तात्। रुद्रस्य बाहू। मृगयवः परस्ताद्विक्षारोऽवस्तात्। अदित्यै पुनर्वसू। वातः परस्तादार्द्रमवस्तात्॥१॥

बृहस्पतेस्तिष्यः। जुह्वतः परस्ताद्यजमाना अवस्तात्। सर्पाणामाश्रेषाः। अभ्यागच्छन्तः परस्तादभ्यानृत्यन्तोऽवस्तात्। पितॄणां मघाः। रुदन्तः परस्तादपभ्रꣳशोऽवस्तात्। अर्यम्णः पूर्वे फल्गुनी। जाया परस्तादृषभोऽवस्तात्। भगस्योत्तरे। वहतवः परस्ताद्वहमाना अवस्तात्॥२॥

देवस्य सवितुरहस्तः। प्रसवः परस्तात्सनिरवस्तात्। इन्द्रस्य चित्रा। ऋतं परस्तात्सत्यमवस्तात्। वायोर्निष्ट्या व्रततिः। परस्तादसिद्धिरवस्तात्। इन्द्राग्नियोर्विशाखे। युगानि परस्तात्कृषमाणा अवस्तात्। मित्रस्यानूराधाः। अभ्यारोहत्परस्तादभ्यारूढमवस्तात्॥३॥

इन्द्र॑स्य रोहि॒णी। शृ॒णत्प॒रस्ता॑त्प्रतिशृ॒णद॒वस्ता॑त्। निर्ऋ॑त्यै मूल॒वर्ह॑णी। प्र॒ति॒भ॒ञ्जन्तः॑ प॒रस्ता॑त्प्रतिशृ॒णन्तो॒ऽवस्ता॑त्। अ॒पां पूर्वा॑ अषा॒ढाः। वर्चः॑ प॒रस्ता॒त्समि॑तिर॒वस्ता॑त्। विश्वे॑षां दे॒वाना॒मुत्त॑राः। अ॒भि॒जय॑त्प॒रस्ता॑द॒भिजि॑तम॒वस्ता॑त्। विष्णोः॑ श्रो॒णा पृ॒च्छमा॑नाः। प॒रस्ता॒त्पन्था॑ अ॒वस्ता॑त्॥४॥

वसू॑ना॒ꣳ श्रवि॑ष्ठाः। भूतं॑ प॒रस्ता॒द्भूति॑र॒वस्ता॑त्। इन्द्र॑स्य श॒तभि॑षक्। वि॒श्वव्य॑चाः प॒रस्ता॑द्वि॒श्वक्षि॑तिर॒वस्ता॑त्। अ॒जस्यै॑कप॒दः पूर्वे॑ प्रोष्ठप॒दाः। वै॒श्वा॒न॒रं प॒रस्ता॑द्वैश्वाव॒स॒वम्-वस्ता॑त्। अहे॑र्बु॒ध्नि॒य॒स्योत्त॑रे। अ॒भि॒षि॒श्चन्तः॑ प॒रस्ता॑दभि-षु॒ण्वन्तो॒ऽवस्ता॑त्। पू॒ष्णो रे॒वती॑। गावः॑ प॒रस्ता॑द्व॒त्सा अ॒वस्ता॑त्। अ॒श्विनो॑रश्व॒युजौ॑। ग्रामः॑ प॒रस्ता॒त्सेना॒ऽवस्ता॑त्। य॒मस्या॑प॒भर॑णीः। अ॒प॒कर्ष॑न्तः प॒रस्ता॑दप॒वह॑न्तो॒ऽवस्ता॑त्। पू॒र्णा प॒श्चाद्यत्ते॑ दे॒वा अद॑धुः॥५॥

आ॒र्द्रम॒वस्ता॒द्वह॑माना अ॒वस्ता॑द॒भ्यारू॑ढम॒वस्ता॒त्पन्था॑ अ॒वस्ता॑द्व॒त्सा अ॒वस्ता॒त्पश्च॑ च॥——[१]

यत्पुण्यं॒ नक्ष॑त्रम्। तद्ब्रह्म॑कुर्वीतोपव्यु॒षम्। य॒दा वै सूर्य॑ उ॒देति॑। अथ॒ नक्ष॑त्रं॒ नैति॑। याव॑ति॒ तत्र॒ सूर्यो॒ गच्छे॑त्। यत्र॑ जघ॒न्यं॑ पश्ये॑त्। ताव॑ति कुर्वीत यत्का॒री स्यात्। पु॒ण्या॒ह ए॒व कु॑रुते।

एवꣳ ह वै यज्ञेषु च शतद्युम्नं च मात्स्यो निरवसाययां चकार॥६॥

यो वै नक्षत्रियं प्रजापतिं वेद। उभयोरेनं लोकयोर्विदुः। हस्त एवास्य हस्तः। चित्रा शिरः। निष्ट्या हृदयम्। ऊरू विशाखे। प्रतिष्ठाऽनूराधाः। एष वै नक्षत्रियः प्रजापतिः। य एवं वेद। उभयोरेनं लोकयोर्विदुः॥७॥

अस्मिꣳश्चामुष्मिꣳश्च। यां कामयेत दुहितरं प्रिया स्यादिति। तां निष्ट्यायां दद्यात्। प्रियैव भवति। नेव तु पुनरागच्छति। अभिजिन्नाम नक्षत्रम्। उपरिष्टादषाढानाम्। अवस्ताच्छ्रोणायै। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवास्तस्मिन्नक्षत्रेऽभ्यजयन्॥८॥

यदभ्यजयन्। तदभिजितोऽभिजित्त्वम्। यं कामयेतानपजय्यं जयेदिति। तमेतस्मिन्नक्षत्रे यातयेत्। अनपजय्यमेव जयति। पापपराजितमिव तु। प्रजापतिः पशूनसृजत। ते नक्षत्रं नक्षत्रमुपातिष्ठन्त। ते समावन्त एवाभवन्। ते रेवतीमुपातिष्ठन्त॥९॥

ते रेवत्यां प्राभवन्। तस्माद्रेवत्यां पशूनां कुर्वीत।

यत्किं चा॑र्वा॑चीन॒ꣳ सोमा॑त्। प्रैव भ॑वन्ति। स॒लि॒लं वा इ॒दम॑न्त॒रासी॑त्। यदत॑रन्। तत्तार॑काणां तारक॒त्वम्। यो वा इ॒ह यज॑ते। अ॒मुꣳ स लो॒कं न॑क्षते। तन्नक्ष॑त्राणां नक्षत्र॒त्वम्॥१०॥

दे॒व॒गृ॒हा वै नक्ष॑त्राणि। य ए॒वं वेद॑। गृ॒ह्येव भ॑वति। यानि॒ वा इ॒मानि॑ पृथि॒व्याश्चि॒त्राणि॑। तानि॒ नक्ष॑त्राणि। तस्मा॑दश्ली॒लना॑मꣳश्चि॒त्रे। नाव॑स्ये॒न्न य॑जेत। यथा॑ पापा॒हे कु॑रु॒ते। ता॒दृगे॒व तत्। दे॒व॒न॒क्ष॒त्राणि॒ वा अ॒न्यानि॑॥११॥

य॒म॒न॒क्ष॒त्राण्य॒न्यानि॑। कृत्ति॑काः प्रथ॒मम्। विशा॑खे उत्त॒मम्। तानि॑ देवनक्ष॒त्राणि॑। अ॒नू॒रा॒धाः प्र॑थ॒मम्। अ॒प॒भर॑णीरुत्त॒मम्। तानि॑ यमनक्ष॒त्राणि॑। यानि॑ देवनक्ष॒त्राणि॑। तानि॒ दक्षि॑णेन॒ परि॑यन्ति। यानि॑ यमनक्ष॒त्राणि॑॥१२॥

तान्युत्त॑रेण। अन्वे॑षामरा॒त्स्मेति॑। तद॑नूरा॒धाः। ज्ये॒ष्ठमे॑षाम-वधि॒ष्मेति॑। तज्ज्ये॑ष्ठ॒घ्नी। मूल॑मेषामवृक्षा॒मेति॑। तन्मू॑ल॒वर्ह॑णी। यन्नास॑हन्त। तद॑षा॒ढाः। यदश्रो॑णत्॥१३॥

तच्छ्रो॒णा। यदशृ॑णोत्। तच्छ्रवि॑ष्ठाः। यच्छ॒तमभि॑षज्यन्। तच्छ॒तभि॑षक्। प्रो॒ष्ठ॒प॒देषू॒दय॑च्छन्त। रे॒वत्या॑मरवन्त। अ॒श्व॒युजो॑रयुञ्जत। अ॒प॒भर॑णी॒ष्वपा॑वहन्। तानि॒ वा ए॒तानि॑

यमनक्षत्राणि। यान्येव देवनक्षत्राणि। तेषु कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव कुरुते॥१४॥

चकारैवं वेदोभयोरेनं लोकयोर्विदुरजयत्रेवतीमुपातिष्ठन्त नक्षत्रत्वमन्यानि यानि यमनक्षत्राण्यश्लोणद्यम-नक्षत्राणि त्रीणि च॥ [२]

देवस्य सवितुः प्रातः प्रसवः प्राणः। वरुणस्य सायमासवो-ऽपानः। यत्प्रतीचीनं प्रातस्तनात्। प्राचीनꣳ सङ्गवात्। ततो देवा अग्निष्टोमं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। मित्रस्य सङ्गवः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि पशवः समायन्ति। यत्प्रतीचीनꣳ सङ्गवात्॥१५॥

प्राचीनं मध्यं दिनात्। ततो देवा उक्थ्यं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। बृहस्पतेर्मध्यं दिनः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि तेक्षिणष्ठं तपति। यत्प्रतीचीनं मध्यं दिनात्। प्राचीनमपराह्णात्। ततो देवाः षोडशिनं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः॥१६॥

भगस्यापराह्णः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मादपराह्णे कुमार्यो भगमिच्छमानाश्चरन्ति। यत्प्रतीचीनमपराह्णात्। प्राचीनꣳ सायात्। ततो देवा अतिरात्रं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं

निर्मार्गः। वरुणस्य सायम्। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि नानृतं वदेत्॥१७॥

ब्राह्मणो वा अष्टाविꣳशो नक्षत्राणाम्। समानस्याह्नः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यश्लीलानि। तानि नव। यच्च परस्तान्नक्षत्राणां यच्चावस्तात्। तान्येकादश। ब्राह्मणो द्वादशः। य एवं विद्वान्त्संवत्सरं व्रतं चरति। संवत्सरेणैवास्य व्रतं गुप्तं भवति। समानस्याह्नः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यश्लीलानि। तानि नव। आग्नेयी रात्रिः। ऐन्द्रमहः। तान्येकादश। आदित्यो द्वादशः। य एवं विद्वान्त्संवत्सरं व्रतं चरति। संवत्सरेणैवास्य व्रतं गुप्तं भवति॥१८॥

सङ्गवाथ्षोडशिनं निरमिमत तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गो वदेद्भवति समानस्याह्नः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राण्यष्टौ च॥ [३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कति पात्राणि यज्ञं वहन्तीति। त्रयोदशेति ब्रूयात्। स यद्ब्रूयात्। कस्तानि निरमिमीतेति। प्रजापतिरिति ब्रूयात्। स यद्ब्रूयात्। कुतस्तानि निरमिमीतेति। आत्मन इति। प्राणापानाभ्यामेवोपाꣳश्वन्तर्यामौ निरमिमीत॥१९॥

व्या॒नाद॑ुपा॒ꣳशु॒सव॑नम्। वा॒च ऐ॑न्द्रवाय॒वम्। द॒क्ष॒क्र॒तुभ्यां॑ मैत्रावरु॒णम्। श्रोत्रा॑दाश्वि॒नम्। चक्षु॑षः शु॒क्राम॒न्थिनौ॑। आ॒त्मन॑ आग्रय॒णम्। अङ्गे॑भ्य उ॒क्थ्यम्॑। आयु॑षो ध्रु॒वम्। प्र॒ति॒ष्ठाया॑ ऋतुपा॒त्रे। य॒ज्ञं वाव तं प्र॒जाप॑तिर्निर॑मिमीत। स निर्मि॑तो॒ नाद्रि॑यत॒ सम॑ब्लीयत। स ए॒तान्प्र॒जाप॑तिरपिवा॒पान॑पश्यत्। तां निर॑वपत्। तैर्वै स य॒ज्ञमप्य॑वपत्। यद॑पिवा॒पा भव॑न्ति। य॒ज्ञस्य॒ धृत्या॒ असं॑ब्लयाय॥२०॥

उ॒पा॒ꣳश्वन्त॒र्यामौ निर॑मिमीतामिमीत॒ षड्व॑॥ [४]

ऋ॒तमे॒व प॑रमे॒ष्ठि। ऋ॒तं नात्ये॑ति॒ किञ्च॒न। ऋ॒ते स॑मु॒द्र आहि॑तः। ऋ॒ते भूमि॑रि॒यꣳश्रि॒ता। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑। तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वै॒श्वा॒न॒रस्य॒ तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि व॑र्तये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि व॑र्तये। तद॒तं तत्स॒त्यम्। तद्ध्रु॒तं तच्छ॑केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२१॥

यद्घ॒र्मः प॒र्यव॑र्तयत्। अन्ता॑न्पृथि॒व्या दि॒वः। अ॒ग्निरीशा॑न॒ ओज॑सा। वरु॑णो धी॒तिभिः॑ स॒ह। इन्द्रो॑ म॒रुद्भिः॒ सखि॑भिः

स॒ह। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑। तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वै॒श्वा॒न॒रस्य॒ तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि व॑र्तये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि व॑र्तये। तद॒तं तत्स॒त्यम्। तद्व्र॒तं तच्छ॑केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२२॥

यो अ॒स्याः पृ॑थि॒व्यास्त्व॒चि। नि॒व॒र्तय॒त्योष॑धीः। अ॒ग्निरीशा॑न॒ ओज॑सा। वरु॑णो धी॒तिभिः॑ स॒ह। इन्द्रो॑ म॒रुद्भिः॒ सखि॑भिः स॒ह। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑। तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वै॒श्वा॒न॒रस्य॒ तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि व॑र्तये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि व॑र्तये। तद॒तं तत्स॒त्यम्। तद्व्र॒तं तच्छ॑केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२३॥

एकं॒ मास॒मुद॑सृजत्। प॒र॒मे॒ष्ठी प्र॒जाभ्यः॑। तेना॑भ्यो॒ मह॒ आव॑हत्। अ॒मृतं॒ मर्त्या॑भ्यः। प्र॒जामनु॒ प्र जा॑यसे। तदु॑ ते मर्त्या॒मृतम्॑। येन॒ मासा॑ अर्धमा॒साः। ऋ॒तवः॑ परिवत्स॒राः। येन॒ ते ते॑ प्रजापते। ई॒जा॒नस्य॒ न्यव॑र्तयन्। तेना॒हम॒स्य ब्रह्म॑णा। निव॑र्तयामि जी॒वसे॑। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑। तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वै॒श्वा॒न॒रस्य॒

तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तद्दृतं तत्सत्यम्। तद्ध्रुतं तच्छ्रुकेयम्। तेन शकेयं तेन राध्यासम्॥२४॥

परिवर्तये सहाभिवर्तय उष्णिहा राध्यासं न्यवर्तयन्नुपवर्तये चत्वारि च। (ऋतमेव षोडश। यद्घर्मो यो अस्याः सप्तदशसप्तदश। एकं मासं चतुर्विꣳशतिः)॥ [५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत। तदसुरा अकुर्वत। तेऽसुरा ऊर्ध्वं पृष्ठेभ्यो नापश्यन्। ते केशानग्रेऽवपन्त। अथ श्मश्रूणि। अथोपपक्षौ। ततस्तेऽवाञ्च आयन्। परांऽभवन्। यस्यैवं वपन्ति। अवांङेति॥२५॥

अथो परैव भवति। अथ देवा ऊर्ध्वं पृष्ठेभ्योऽपश्यन्। त उपपक्षावग्रेऽवपन्त। अथ श्मश्रूणि। अथ केशान्। ततस्तेऽभवन्। सुवर्गं लोकमायन्। यस्यैवं वपन्ति। भवत्यात्मना। अथो सुवर्गं लोकमेति॥२६॥

अथैतन्मनुर्वप्त्रे मिथुनमपश्यत्। स श्मश्रूण्यग्रेऽवपत। अथोपपक्षौ। अथ केशान्। ततो वै स प्राजायत प्रजया पशुभिः। यस्यैवं वपन्ति। प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते।

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते संवत्सरे व्यायच्छन्त। तान्देवाश्चातुर्मास्यैरेवाभि प्रायुञ्जत॥२७॥

वैश्वदेवेन चतुरो मासोऽवृञ्जतेन्द्रराजानः। ताञ्छीर्षं नि चावर्तयन्त परि च। वरुणप्रघासैश्चतुरो मासोऽवृञ्जत वरुणराजानः। ताञ्छीर्षं नि चावर्तयन्त परि च। साकमेधैश्चतुरो मासोऽवृञ्जत सोमराजानः। ताञ्छीर्षं नि चावर्तयन्त परि च। या संवत्सर उपजीवाऽऽसीत्। तामेषामवृञ्जत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥२८॥

य एवं विद्वाꣳश्चातुर्मास्यैर्यजते। भ्रातृव्यस्यैव मासो वृक्ता। शीर्षं नि च वर्तयते परि च। यैषा संवत्सर उपजीवा। वृङ्क्ते तां भ्रातृव्यस्य। क्षुधाऽस्य भ्रातृव्यः परा भवति। लोहितायसेन नि वर्तयते। यद्वा इमामग्निर्ऋतावागते निवर्तयति। एतदेवैनाꣳ रूपं कृत्वा निवर्तयति। सा ततः श्वश्वो भूयसी भवन्त्येति॥२९॥

प्र जायते। य एवं विद्वाँल्लोहितायसेन निवर्तयते। एतदेव रूपं कृत्वा नि वर्तयते। स ततः श्वश्वो भूयान्भवन्नेति। प्रैव जायते। त्रेण्या शलल्या नि वर्तयेत। त्रीणि त्रीणि वै देवानामृद्धानि।

त्रीणि॒ छन्दाꣳ॑सि। त्रीणि॒ सव॑नानि। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः॥३०॥

ऋ॒ध्यामे॒व तद्वी॒र्य॑ ए॒षु लो॒केषु॒ प्रति॑ तिष्ठति। यच्चा॑तुर्मास्य-या॒ज्या॑त्मनो॒ नाव॒द्येत्। दे॒वेभ्य॒ आवृ॑श्च्येत। च॒तृ॒षु च॑तृषु॒ मासे॑षु॒ नि व॑र्तयेत। प॒रोक्ष॑मे॒व तद्दे॒वेभ्य॑ आ॒त्मनोऽव॑द्य॒त्यना॑व्रस्काय। दे॒वानां॒ वा ए॒ष आनी॑तः। यश्चा॑तुर्मास्यया॒जी। य ए॒वं वि॒द्वान्नि च॑ व॒र्तय॑ते॒ परि॑ च। दे॒वता॑ ए॒वाप्ये॑ति। नास्य॑ रु॒द्रः प्र॒जां प॒शून॒भि म॑न्यते॥३१॥

ए॒त्ये॒त्य॒यु॒ञ्ज॒तासु॑रा एति लो॒का म॑न्यते॥ [६]

आयु॑षः प्रा॒णꣳ सन्त॑नु। प्रा॒णाद॑पा॒नꣳ सन्त॑नु। अ॒पा॒नाद्व्या॒नꣳ सन्त॑नु। व्या॒नाच्चक्षुः॒ सन्त॑नु। चक्षु॑षः॒ श्रोत्र॒ꣳ सन्त॑नु। श्रोत्रा॒न्मनः॒ सन्त॑नु। मन॑सो॒ वाच॒ꣳ सन्त॑नु। वा॒च आ॒त्मान॒ꣳ सन्त॑नु। आ॒त्मनः॑ पृथि॒वीꣳ सन्त॑नु। पृ॒थि॒व्या अ॒न्तरि॑क्ष॒ꣳ सन्त॑नु। अ॒न्तरि॑क्षा॒द्दिव॒ꣳ सन्त॑नु। दिवः॒ सुवः॒ सन्त॑नु॥३२॥

अ॒न्तरि॑क्ष॒ꣳ सन्त॑नु॒ द्वे च॑॥ [७]

इन्द्रो॑ दधी॒चो अ॒स्थभिः॑। वृ॒त्राण्यप्र॑तिष्कुतः। ज॒घान॑ नव॒तीर्नव॑। इ॒च्छन्नश्व॑स्य॒ यच्छिरः॑। पर्व॑ते॒ष्वप॑श्रितम्। तद्वि॑दच्छर्य॒णाव॑ति। अत्राह॒ गोरम॑न्वत। नाम॒ त्वष्टु॑रपी॒च्यम्॑।

इत्था चन्द्रमसो गृहे। इन्द्रमिद्गाथिनो बृहत्॥३३॥

इन्द्रमर्केभिरर्किणः। इन्द्रं वाणीरनूषत। इन्द्र इद्धर्योः सचा। सम्मिश्ल आवचो युजा। इन्द्रो वज्री हिरण्ययः। इन्द्रो दीर्घाय चक्षसे। आ सूर्यꣳ रोहयद्दिवि। वि गोभिरद्रिमैरयत्। इन्द्र वाजेषु नो अव। सहस्रप्रधनेषु च॥३४॥

उग्र उग्राभिरूतिभिः। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। इन्द्रः स दामने कृतः। ओजिष्ठः स बले हितः। द्युम्नी श्लोकी स सोम्यः। गिरा वज्रो न सम्भृतः। सबलो अनपच्युतः। ववक्षुरुग्रो अस्तृतः॥३५॥

बृहच्चास्तृतः॥ [८]

देवासुराः संयत्ता आसन्। स प्रजापतिरिन्द्रं ज्येष्ठं पुत्रमप न्यधत्त। नेदेनमसुरा बलीयाꣳसोऽहन्निति। प्रह्लादो ह वै कायाधवः। विरोचनꣳ स्वं पुत्रमप न्यधत्त। नेदेनं देवा अहन्निति। ते देवाः प्रजापतिमुपसमेत्योचुः। नाराजकस्य युद्धमस्ति। इन्द्रमन्विच्छामेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छन्॥३६॥

तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दन्। तमिष्टिभिरन्वैच्छन्। तमिष्टिभिरन्व-विन्दन्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय

इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। तस्मा एतमाग्नावैष्णवमेकादशकपालं दीक्षणीयं निरवपन्। तदपद्रुत्यातन्वत। तान्पत्नीसंयाजान्त उपानयन्॥ ३७॥

ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। ते प्रायणीयमभि समारोहन्। तदपद्रुत्यातन्वत। ताञ्छ्रय्यँन्त उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। त आतिथ्यमभि समारोहन्। तदपद्रुत्यातन्वत। तानिडान्त उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। तस्मादेता एतदन्ता इष्टयः सन्तिष्ठन्ते॥ ३८॥

एवꣳ हि देवा अकुर्वत। इति देवा अकुर्वत। इत्यु वै मनुष्याः कुर्वते। ते देवा ऊचुः। यद्वा इदमुच्चैर्यज्ञेन चराम। तन्नोऽसुराः पाप्माऽनुविन्दन्ति। उपाꣳशूपसदा चराम। तथा नोऽसुराः पाप्मा नानुवेत्स्यन्तीति। त उपाꣳशूपसदमतन्वत। तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य॥ ३९॥

स्रुवेणाघारमाघार्य। तिस्रः पराचीराहुतीर्हुत्वा। स्रुवेणोपसदं जुहवां चक्रुः। उग्रं वचो अपावधीन्त्वेषं वचो अपावधीꣳ स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः। एनश्च वैरहत्यं च त्वेषं वचः। एतꣳ ह वाव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं

देवा अपजघ्निरे। तथो एवैतदेवंविद्यजमानः। तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य। स्रुवेणाघारमाघार्य॥४०॥

तिस्रः पराचीराहुतीर्हुत्वा। स्रुवेणोपसदं जुहोति। उग्रं वचो अपावधीन्त्वेषं वचो अपावधीꣳ स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः। एनश्च वैरहत्यं च त्वेषं वचः। एतमेव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं यजमानोऽप हते। तेऽभिनीयैवाहः पशुमाऽलभन्त। अह्न एव तद्देवा अवर्तिं पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे। तेनाभिनीयैव रात्रेः प्राचरन्। रात्रिया एव तद्देवा अवर्तिं पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे॥४१॥

तस्मादभिनीयैवाहः पशुमा लभेत। अह्न एव तद्यजमानोऽवर्तिं पाप्मानं भ्रातृव्यानप नुदते। तेनाभिनीयैव रात्रेः प्रचरेत्। रात्रिया एव तद्यजमानोऽवर्तिं पाप्मानं भ्रातृव्यानप नुदते। स एष उपवसथीयेऽह्नि द्विदेवत्यः पशुरा लभ्यते। द्वयं वा अस्मिँल्लोके यजमानः। अस्थि च माꣳसं च। अस्थि चैव तेन माꣳसं च यजमानः सꣳस्कुरुते। ता वा एताः पञ्च देवताः। अग्नीषोमावग्निर्मित्रावरुणौ॥४२॥

पञ्चपञ्ची वै यजमानः। त्वङ्माꣳसꣳ स्नावाऽस्थि मज्जा।

एतमेव तत्पञ्चधाविहितमात्मानं वरुणपाशान्मुञ्चति। भेषजतायै निर्वरुणत्वाय। तꣳ सप्तभिश्छन्दोभिः प्रातरह्वयन्। तस्मात्सप्त चतुरुत्तराणि छन्दाꣳसि प्रातरनुवाकेऽनूच्यन्ते। तमेतयोपसमेत्योपासीदन्। उपास्मै गायता नर इति। तस्मादेतया बहिष्पवमान उपसद्यः॥४३॥

ऐच्छन्ननयꣳस्तिष्ठन्तेऽनूच्यानूच्यं स्रुवेणाघारमाघार्य रात्रिया एव तद्देवा अवर्तिं पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे मित्रावरुणौ नव च (देवा यजमानो देवा देवा यजमानो यजमानः प्राचरं प्रचरेदालभन्तालभेत मृत्युमपजघ्निरे भ्रातृव्यान्॥)॥ [९]

स समुद्र उत्तरतः प्राज्वलद्धूम्यन्तेन। एष वाव स समुद्रः। यच्चात्वालः। एष उवेव स भूम्यन्तः। यद्वेद्यन्तः। तदेतत्त्रिशलं त्रिपूरुषम्। तस्मात्तं त्रिवितस्तं खनन्ति। स सुवर्णरजताभ्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। तं यदस्या अध्यजनयन्। तस्मादादित्यः॥४४॥

अथ यत्सुवर्णरजताभ्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। साऽस्य कौशिकता। तं त्रिवृताऽभि प्रास्तुवत। तं त्रिवृताऽददत। तं त्रिवृताऽहरन्। यावती त्रिवृतो मात्रा। तं पञ्चदशेनाभि प्रास्तुवत। तं पञ्चदशेनाददत। तं पञ्चदशेनाहरन्। यावती पञ्चदशस्य मात्रा॥४५॥

तꣳ सप्तदशेनाभि प्रास्तुवत। तꣳ सप्तदशेनाददत। तꣳ सप्तदशेनाहरन्। यावती सप्तदशस्य मात्रा। तस्य सप्तदशेनं ह्रियमाणस्य तेजो हरोऽपतत्। तमेकविꣳशेनाभि प्रास्तुवत। तमेकविꣳशेनाददत। तमेकविꣳशेनाहरन्। यावत्येकविꣳशस्य मात्रा। ते यत्त्रिवृता स्तुवते॥४६॥

त्रिवृतैव तद्यजमानमाददते। तं त्रिवृतैव हरन्ति। यावती त्रिवृतो मात्रा। अग्निर्वै त्रिवृत्। यावद्वा अग्नेर्दहतो धूम उदेत्यानु व्येति। तावती त्रिवृतो मात्रा। अग्नेरेवैनं तत्। मात्राꣳ सायुज्यꣳ सलोकतां गमयन्ति। अथ यत्पञ्चदशेनं स्तुवते। पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते॥४७॥

तं पञ्चदशेनैव हरन्ति। यावती पञ्चदशस्य मात्रा। चन्द्रमा वै पञ्चदशः। एष हि पञ्चदश्यामपक्षीयते। पञ्चदश्यामापूर्यते। चन्द्रमस एवैनं तत्। मात्राꣳ सायुज्यꣳ सलोकतां गमयन्ति। अथ यत्सप्तदशेनं स्तुवते। सप्तदशेनैव तद्यजमानमाददते। तꣳ सप्तदशेनैव हरन्ति॥४८॥

यावती सप्तदशस्य मात्रा। प्रजापतिर्वै सप्तदशः। प्रजापतेरेवैनं तत्। मात्राꣳ सायुज्यꣳ सलोकतां गमयन्ति। अथ

यदे॑कवि॒ꣳशेन॑ स्तु॒वते॑। ए॒क॒वि॒ꣳशेने॒व तद्यज॑मान॒माद॑दते। तमे॑कवि॒ꣳशेने॒व ह॑रन्ति। याव॑त्येकवि॒ꣳशस्य॒ मात्रा॑। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्य ए॑कवि॒ꣳशः। आ॒दि॒त्यस्यै॒वैनं॒ तत्॥४९॥

मात्रा॒ꣳ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑ं गमयन्ति। ते कु॒श्यौ॑। व्य॑घ्नन्। ते अ॑होरा॒त्रे अ॑भवताम्। अह॑रे॒व सु॒वर्णा॑ऽभवत्। र॒ज॒ता रात्रिः॑। स यदा॑दि॒त्य उ॒देति॑। ए॒तामे॒व तत्सु॒वर्णां॑ कु॒शीमनु॒ समे॑ति। अथ॒ यद॑स्त॒मेति॑। ए॒तामे॒व तद्र॑ज॒तां कु॒शीमनु॒संवि॑शति। प्र॒ह्लादो॑ ह॒ वै का॑याध॒वः। वि॒रोच॑न॒ꣳ स्वं पु॒त्रमुदा॑स्यत्। स प्र॑द॒रो॑ऽभवत्। तस्मा॑त्प्रद॒रादु॑द॒कं नाचा॑मेत्॥५०॥

आ॒दि॒त्यः प॑ञ्चद॒शस्य॒ मात्रा॑ स्तु॒वते॑ पञ्चद॒शेने॒व तद्यज॑मान॒माद॑दते सप्तद॒शेने॒व ह॑रन्त्यादि॒त्यस्यै॒वैनं॒ तद्वि॑शति च॒त्वारि॑ च॥ [१०]

ये वै च॒त्वारः॒ स्तोमाः॑। कृ॒तं तत्। अथ॒ ये पञ्च॑। कलि॒ः सः। तस्मा॒च्चतु॑ष्टोमः। तच्चतु॑ष्टोमस्य चतुष्टोम॒त्वम्। तदा॑हुः। कृ॒तमानि॒ तानि॒ ज्योती॑ꣳषि। य ए॒तस्य॒ स्तोमा॒ इति॑। त्रि॒वृत्प॑ञ्चद॒शः स॑प्तद॒श ए॑कवि॒ꣳशः॥५१॥

ए॒तानि॒ वाव तानि॒ ज्योती॑ꣳषि। य ए॒तस्य॒ स्तोमाः॑।

सोऽब्रवीत्। सप्तदशेन ह्रियमाणो व्यलेशिषि। भिषज्यत मेति। तमश्विनौ धानाभिरभिषज्यताम्। पूषा करम्भेण। भारती परिवापेण। मित्रावरुणौ पयस्यया। तदाहुः॥५२॥

यदश्विभ्यां धानाः। पूष्णः करम्भः। भारत्यै परिवापः। मित्रावरुणयोः पयस्याऽथ। कस्मादेतेषाꣳ हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैर्हविर्भिरभिषज्यꣳस्तस्मादिति। तं वसवोऽष्टाकपालेन प्रातः सवनेऽभिषज्यन्। रुद्रा एकादशकपालेन माध्यं दिने सवने। विश्वे देवा द्वादशकपालेन तृतीयसवने॥५३॥

स यदष्टाकपालान्प्रातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने। द्वादशकपालाꣳस्तृतीयसवने। विलोम तद्यज्ञस्य क्रियेत। एकादशकपालानेव प्रातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने। एकादशकपालाꣳस्तृतीयसवने। यज्ञस्य सलोमत्वाय। तदाहुः। यद्वसूनां प्रातः सवनम्। रुद्राणां माध्यं दिनꣳ सवनम्। विश्वेषां देवानां तृतीयसवनम्। अथ कस्मादेतेषाꣳ हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैर्हविर्भिरभि-

षज्य॒ꣳस्तस्मा॒दिति॑॥५४॥

ए॒कवि॒ꣳश आ॑हुस्तृतीयसव॒ने प्रा॑तः सव॒नं पञ्च॑ च॥ [११]

तस्यावा॑चोऽवपा॒दाद॑बिभयुः। तमे॒तेषु॑ स॒प्तसु॒ छन्दः॑ स्वश्रयन्। यदश्र॑यन्। तच्छ्रा॑य॒न्तीय॑स्य श्रायन्तीय॒त्वम्। यदवा॑रयन्। तद्वा॑रव॒न्तीय॑स्य वारवन्तीय॒त्वम्। तस्यावा॑च ए॒वाव॑पा॒दाद॑बिभयुः। तस्मा॑ ए॒तानि॑ स॒प्त च॑तुरुत्त॒राणि॒ छन्दा॒ꣳस्युपा॑दधुः। तेषा॒मति॒ त्रीण्य॑रिच्यन्त। न त्रीण्युद॑भवन्॥५५॥

स बृ॑ह॒तीमे॒वास्पृ॑शत्। द्वाभ्या॑म॒क्षरा॑भ्याम्। अ॒हो॒रा॒त्राभ्या॑मे॒व। तदा॑हुः। क॒त॒मा सा दे॒वाक्ष॑रा बृह॒ती। यस्या॒न्तत्प्र॒त्यति॑ष्ठत्। द्वाद॑श पौर्णमा॒स्यः॑। द्वाद॒शाष्ट॑काः। द्वाद॑शामावा॒स्याः॑। ए॒षा वाव सा दे॒वाक्ष॑रा बृह॒ती॥५६॥

यस्या॒न्तत्प्र॒त्यति॑ष्ठ॒दिति॑। यानि॑ च॒ छन्दाꣳ॑स्य॒त्यरि॑च्यन्त। यानि॑ च॒ नोदभ॑वन्। तानि॒ निर्वी॑र्याणि ही॒नान्य॑मन्यन्त। साऽब्र॑वीद्बृह॒ती। मामे॒व भू॒त्वा। मामुप॒ सꣳश्र॑य॒तेति॑। च॒तुर्भि॑र॒क्षरै॑रनु॒ष्टुग्बृ॑ह॒तीं नोद॑भवत्। च॒तुर्भि॑र॒क्षरै॑ः प॒ङ्क्तिर्बृ॑ह॒ती-मत्य॑रिच्यत। तस्या॑मे॒तानि॑ च॒त्वार्य॒क्षरा॑ण्यप॒च्छिद्या॑-

दधात्॥५७॥

ते बृ॑ह॒ती ए॒व भू॒त्वा। बृ॒ह॒तीमुप॒ सम॑श्रयताम्। अ॒ष्टा॒भि-र॒क्षरै॑रु॒ष्णिग्बृ॑ह॒तीं नोद॑भवत्। अ॒ष्टा॒भिर॒क्षरै॑स्त्रि॒ष्टुग्बृ॑ह॒तीमत्य॑-रिच्यत। तस्या॑मे॒तान्य॒ष्टाव॒क्षरा॑ण्यप॒च्छिद्या॑दधात्। ते बृ॑ह॒ती ए॒व भू॒त्वा। बृ॒ह॒तीमुप॒ सम॑श्रयताम्। द्वा॒द॒शभि॑र॒क्षरै॑र्गाय॒त्री बृ॑ह॒तीं नोद॑भवत्। द्वा॒द॒शभि॑र॒क्षरै॒र्जग॑ती बृह॒तीमत्य॑रिच्यत। तस्या॑मे॒तानि॒ द्वाद॑शा॒क्षरा॑ण्यप॒च्छिद्या॑दधात्॥५८॥

ते बृ॑ह॒ती ए॒व भू॒त्वा। बृ॒ह॒तीमुप॒ सम॑श्रयताम्। सो॑ऽब्रवीत्प्र॒जाप॑तिः। छन्दा॑ꣳसि॒ रथो॑ मे भवत। यु॒ष्माभि॑र॒हमे॒तमध्वा॑न॒मनु॒ सञ्च॑रा॒णीति॑। तस्य॑ गाय॒त्री च॒ जग॑ती च प॒क्षाव॑भवताम्। उ॒ष्णिक्क॑ त्रि॒ष्टुप्च॒ प्रष्ठौ॑। अ॒नु॒ष्टुप्च॑ प॒ङ्क्तिश्च॒ धुर्यौ॑। बृ॒ह॒त्यै॑वोद्धिर॑भवत्। स ए॒तं छ॑न्दोर॒थमा॒स्थाय॑। ए॒तमध्वा॑न॒मनु॒ सम॑चरत्। ए॒तꣳ ह॒ वै छ॑न्दोर॒थमा॒स्थाय॑। ए॒तमध्वा॑न॒मनु॒ सञ्च॑रति। येनै॒ष ए॒तत्स॒ञ्चर॑ति। य ए॒वं वि॒द्वान्त्सोमे॑न॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥५९॥

अ॒भ॒व॒न्वाव सा दे॒वाक्ष॑रा बृहत्य॑दधा॒द्द्वाद॑शा॒क्षरा॑ण्यप॒च्छिद्या॑दधादा॒स्थाय॒ षड्व॑॥ [१२]

अ॒ग्नेः कृत्ति॑का॒ यत्पुण्य॑ दे॒वस्य॑ सवि॒तुर्ब्र॑ह्मवा॒दिनः॒ कत्यृ॑तमे॒व दे॒वा वा आयु॑षः प्रा॒णमिन्द्रो॑

दधीचो देवासुराः स प्रजापतिः स समुद्रो ये वै चत्वारस्तस्यावाचो द्वादश॥१२॥

अग्नेः कृत्तिका देवगृहा ऋतमेवर्ध्यामेव तिस्रः पराचीर्ये वै चत्वारो नवपञ्चाशत्॥५९॥

अग्नेः कृत्तिका य उ चैनमेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अनुमत्यै पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति। ये प्रत्यञ्चः शम्यायाः अवशीयन्ते। तन्नैर्ऋतमेककपालम्। इयं वा अनुमतिः। इयं निर्ऋतिः। नैर्ऋतेन पूर्वेण प्रचरति। पाप्मानमेव निर्ऋतिं पूर्वां निरवदयते। एककपालो भवति। एकधैव निर्ऋतिं निरवदयते। यदहुत्वा गार्हपत्य ईयुः॥१॥

रुद्रो भूत्वाऽग्निरनूत्थायः। अध्वर्युं च यजमानं च हन्यात्। वीहि स्वाहाऽऽहुतिं जुषाण इत्याह। आहुत्यैवैनꣳ शमयति। नार्तिमार्च्छत्यध्वर्युर्न यजमानः। एकोल्मुकेन यन्ति। तद्धि निर्ऋत्यै भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै निर्ऋत्यै दिक्। स्वायामेव दिशि निर्ऋतिं निरवदयते॥२॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै निर्ऋत्या आयतनम्। स्व एवायतने निर्ऋतिं निरवदयते। एष ते निर्ऋते भाग इत्याह। निर्दिशत्यैवैनाम्। भूते हविष्मत्यसीत्याह। भूतिमेवोपावर्तते। मुञ्चेममꣳहस इत्याह। अꣳहस एवैनं

मुञ्चति। अङ्गुष्ठाभ्याँ जुहोति॥३॥

अन्तत एव निर्ऋतिं निरवदयते। कृष्णं वासः कृष्णतूषं दक्षिणा। एतद्वै निर्ऋत्यै रूपम्। रूपेणैव निर्ऋतिं निरवदयते। अप्रतीक्षमायन्ति। निर्ऋत्या अन्तर्हित्यै। स्वाहा नमो य इदं चकारेति पुनरेत्य गार्हपत्ये जुहोति। आहुत्यैव नमस्यन्तो गार्हपत्यमुपावर्तन्ते। आनुमतेन प्रचरति। इयं वा अनुमतिः॥४॥

इयमेवास्मै राज्यमनु मन्यते। धेनुर्दक्षिणा। इमामेव धेनुं कुरुते। आदित्यं चरुं निर्वपति। उभयीष्वेव प्रजास्वभिषिच्यते। दैवीषु च मानुषीषु च। वरो दक्षिणा। वरो हि राज्यꣳ समृद्ध्यै। आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति। अग्निः सर्वा देवताः॥५॥

विष्णुर्यज्ञः। देवताश्चैव यज्ञं चाव रुन्धे। वामनो वही दक्षिणा। यद्वही। तेनाग्नेयः। यद्वामनः। तेन वैष्णवः समृद्ध्यै। अग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति। अग्नीषोमाभ्यां वा इन्द्रो वृत्रमहन्निति। यदग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति॥६॥

वार्त्रघ्नमेव विजित्यै। हिरण्यं दक्षिणा समृद्ध्यै। इन्द्रो वृत्रꣳ हत्वा। देवताभिश्चेन्द्रियेण च व्यार्ध्यत। स एतमैन्द्राग्नमेकादशकपालमपश्यत्। तन्निरवपत्। तेन वै स देवताश्चेन्द्रियं चावारुन्ध। यदैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपति। देवताश्चैव तेनैन्द्रियं च यजमानोऽवरुन्धे। ऋषभो वही दक्षिणा॥ ७॥

यद्वही। तेनाग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्ध्यै। आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। ऐन्द्रं दधि। यदाग्नेयो भवति। अग्निर्वै यज्ञमुखम्। यज्ञमुखमेवर्द्धिं पुरस्ताद्धत्ते। यदैन्द्रं दधि॥ ८॥

इन्द्रियमेवावरुन्धे। ऋषभो वही दक्षिणा। यद्वही। तेनाग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्ध्यै। यावतीर्वै प्रजा ओषधीनामहुतानामाश्ञन्। ताः परोऽभवन्। आग्रयणं भवति हुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय॥ ९॥

देवा वा ओषधीष्वाजिमयुः। ता इन्द्राग्नी उदजयताम्। तावेतमैन्द्राग्नं द्वादशकपालं निरवृणाताम्। यदैन्द्राग्नो भवत्युज्जित्यै। द्वादशकपालो भवति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मा अन्नमवरुन्धे। वैश्वदेवश्चरुर्भवति। वैश्वदेवं

वा अन्नम्। अन्नमेवास्मै स्वदयति॥१०॥

प्रथमजो वत्सो दक्षिणा समृद्ध्यै। सौम्यꣳ श्यामाकं चरुं निर्वपति। सोमो वा अकृष्टपच्यस्य राजा। अकृष्टपच्यमेवास्मै स्वदयति। वासो दक्षिणा। सौम्यꣳ हि देवतया वासः समृद्ध्यै। सरस्वत्यै चरुं निर्वपति। सरस्वते चरुम्। मिथुनमेवाव रुन्धे। मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्ध्यै। एति वा एष यज्ञमुखादृध्याः। योऽग्नेर्देवतया एति। अष्टावेतानि हवीꣳषि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रोऽग्निः। तेनैव यज्ञमुखादृध्या अग्नेर्देवतायै नैति॥११॥

ईयुर्निरवदयतेऽङ्गुष्ठाभ्यां जुहोत्यनुमतिर्देवता निर्वपति वही दक्षिणा यदैन्द्रं दध्यपराभावाय स्वदयति गावौ दक्षिणा समृद्ध्यै षट्च॥ [१]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टा न प्राजायन्त। सोऽग्निरकामयत। अहमिमाः प्रजनयेयमिति। स प्रजापतये शुचमदधात्। सोऽशोचत्प्रजामिच्छमानः। तस्माद्यं च प्रजा भुनक्ति यं च न। तावुभौ शोचतः प्रजामिच्छमानौ। तास्वग्निमप्यसृजत्। ता अग्निरध्यैत्॥१२॥

सोमो रेतोऽदधात्। सविता प्राजनयत्। सरस्वती

वाचमदधात्। पूषाऽपोषयत्। ते वा एते त्रिः संवत्सरस्य प्रयुज्यन्ते। ये देवाः पुष्टिपतयः। संवत्सरो वै प्रजापतिः। संवत्सरेणैवास्मै प्रजाः प्राजनयत्। ताः प्रजा जाता मरुतोऽघ्नन्। अस्मानपि न प्रायुक्षतेति॥१३॥

स एतं प्रजापतिर्मारुतꣳ सप्तकपालमपश्यत्। तन्निरवपत्। ततो वै प्रजाभ्योऽकल्पत। यन्मारुतो निरुप्यते। यज्ञस्य क्लृप्त्यै। प्रजानामघाताय। सप्तकपालो भवति। सप्तगणा वै मरुतः। गणश एवास्मै विशं कल्पयति। स प्रजापतिरशोचत्॥१४॥

याः पूर्वाः प्रजा असृक्षि। मरुतस्ता अवधिषुः। कथमपराः सृजेयेति। तस्य शुष्म आण्डं भूतं निरवर्तत। तद्व्युदहरत्। तदपोषयत्। तत्प्राजायत। आण्डस्य वा एतद्रूपम्। यदामिक्षा। यद्व्युद्धरति॥१५॥

प्रजा एव तद्यजमानः पोषयति। वैश्वदेव्यामिक्षा भवति। वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। प्रजा एवास्मै प्रजनयति। वाजिनमानयति। प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति। द्यावापृथिव्य एककपालो भवति। प्रजा एव प्रजाता

द्यावापृथिवीभ्यामुभयतः परि गृह्णाति। देवासुराः संयत्ता आसन्। सोऽग्निरब्रवीत्॥१६॥

मामग्रे यजत। मया मुखेनासुराञ्जेष्यथेति। मां द्वितीयमिति सोमोऽब्रवीत्। मया राज्ञा जेष्यथेति। मां तृतीयमिति सविता। मया प्रसूता जेष्यथेति। मां चतुर्थीमिति सरस्वती। इन्द्रियं वोऽहं धास्यामीति। मां पञ्चममिति पूषा। मया प्रतिष्ठया जेष्यथेति॥१७॥

तेऽग्निना मुखेनासुरानजयन्। सोमेन राज्ञा। सवित्रा प्रसूताः। सरस्वतीन्द्रियमदधात्। पूषा प्रतिष्ठाऽऽसीत्। ततो वै देवा व्यजयन्त। यदेतानि हवीꣳषि निरुप्यन्ते विजित्यै। नोत्तरवेदिमुपवपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। अजाता इव ह्येतर्हि पशवः॥१८॥

ऐदित्यशोचद्युद्धरत्यब्रवीत्प्रतिष्ठया जेष्यथेत्येतर्हि पशवः॥ [२]

त्रिवृद्बर्हिर्भवति। माता पिता पुत्रः। तदेव तन्मिथुनम्। उल्बं गर्भो जरायु। तदेव तन्मिथुनम्। त्रेधा बर्हिः सन्नद्धं भवति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति। एकधा पुनः सन्नद्धं भवति। एक इव ह्ययं लोकः॥१९॥

अस्मिन्नेव तेन लोके प्रतितिष्ठति। प्रसुवो भवन्ति। प्रथमजामेव पुष्टिमवरुन्धे। प्रथमजो वत्सो दक्षिणा समृद्ध्यै। पृषदाज्यं गृह्णाति। पशवो वै पृषदाज्यम्। पशूनेवाव रुन्धे। पश्चगृहीतं भवति। पाङ्क्ता हि पशवः। बहुरूपं भवति॥२०॥

बहुरूपा हि पशवः समृद्ध्यै। अग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। यदग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा एव तत्प्रजा यजमानः सृजते। नव प्रयाजा इज्यन्ते। नवानूयाजाः। अष्टौ हवीꣳषि। द्वावाघारौ। द्वावाज्यभागौ॥२१॥

त्रिꣳशत्सम्पद्यन्ते। त्रिꣳशदक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। यजमानो वा एककपालः। तेज आज्यम्। यदेककपाल आज्यमानयति। यजमानमेव तेजसा समर्धयति। यजमानो वा एककपालः। पशव आज्यम्॥२२॥

यदेककपाल आज्यमानयति। यजमानमेव पशुभिः समर्धयति। यदल्पमानयेत्। अल्पा एनं पशवो भुञ्जन्त उपतिष्ठेरन्। यद्बह्वानयेत्। बहव एनं पशवोऽभुञ्जन्त

उप॑तिष्ठेरन्। ब॒ह्वा॑नीया॒विः पृ॑ष्ठं कुर्यात्। ब॒हव॑ ए॒वैनं॑ प॒शवो॑ भुञ्जन्त॒ उप॑तिष्ठन्ते। यज॑मानो॒ वा एक॑कपालः। यदेक॑कपालस्याव॒द्येत्॥ २३॥

यज॑मान॒स्याव॑द्येत्। उद्वा॒ माद्ये॒द्यज॑मानः। प्र वा॑ मीयेत। स॒कृदे॒व हो॑त॒व्यः॑। स॒कृदि॑व॒ हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। हु॒त्वाऽभि जु॑होति। यज॑मानमे॒व सु॑व॒र्गं लो॒कं ग॑मयि॒त्वा। तेज॑सा॒ सम॑र्धयति। यज॑मानो॒ वा एक॑कपालः। सु॒व॒र्गो लो॒क आ॑हव॒नीय॑ः॥ २४॥

यदेक॑कपालमाहव॒नीये॑ जु॒होति॑। यज॑मानमे॒व सु॑व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति। यद्धस्ते॑न जुहु॒यात्। सु॒व॒र्गाल्लो॒काद्यज॑मान॒मव॑-विध्येत्। स्रु॒चा जु॑होति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। यत्प्राङ्द्ये॑त। दे॒व॒लो॒कम॒भिज॑येत्। यद्द॑क्षि॒णा पि॑तृलो॒कम्। यत्प्र॒त्यक्॥ २५॥

रक्षा॑ꣳसि य॒ज्ञꣳ ह॑न्युः। यदुदङ्ङ्। म॒नु॒ष्य॒लो॒कम॒भिज॑येत्। प्रति॑ष्ठितो होत॒व्य॑ः। एक॑कपालं॒ वै प्र॑ति॒तिष्ठ॑न्तं॒ द्यावा॑पृथि॒वी अनु॒ प्रति॑तिष्ठतः। द्यावा॑पृथि॒वी ऋ॒तवः॑। ऋ॒तून् य॒ज्ञः। य॒ज्ञं यज॑मानः। यज॑मानं प्र॒जाः। तस्मा॒त्प्रति॑ष्ठितो होत॒व्य॑ः॥ २६॥

वा॒जिनो॑ यजति। अ॒ग्निर्वा॒युः सूर्यः॑। ते वै वा॒जिनः॑। तानेव तद्य॑जति। अथो॒ खल्वा॑हुः। छन्दा॑ꣳसि॒ वै वा॒जिन॒ इति॑। तान्ये॒व तद्य॑जति। ऋ॒ख्सा॒मे वा इन्द्र॑स्य॒ हरी॑ सोम॒पानौ॑। तयोः॑ परि॒धय॑ आ॒धानम्॑। वाजि॑नं भाग॒धेयम्॑॥२७॥

यदप्र॑हृत्य परि॒धीं जु॑हु॒यात्। अ॒न्तरा॑धानाभ्यां घा॒सं प्रय॑च्छेत्। प्र॒हृत्य॑ परि॒धीं जु॑होति। निरा॑धानाभ्यामे॒व घा॒सं प्रय॑च्छति। ब॒र्हिषि॑ विषि॒ञ्चन्वाजि॑न॒मा न॑यति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। रेतो॒ वाजि॑नम्। प्र॒जास्वे॒व रेतो॑ दधाति। स॒मु॒प॒हूय॑ भक्षयन्ति। ए॒तत्सो॑मपीथा॒ ह्ये॑ते। अथो॑ आ॒त्मन्ने॒व रेतो॑ दधते। यज॑मान उत्त॒मो भ॑क्षयति। प॒शवो॒ वै वाजि॑नम्। यज॑मान ए॒व प॒शून्प्रति॑ष्ठापयन्ति॥२८॥

लो॒को ब॑हुरू॒पं भ॑व॒त्याज्य॑भागौ प॒शव॒ आज्य॑मव॒द्येदा॑हव॒नीयः॑ प्र॒त्यक्तस्मा॒त्प्रति॑ष्ठितो होत॒व्यौ भाग॒धेय॑मे॒ते च॒त्वारि॑ च॥ [३]

प्र॒जाप॑तिः सवि॒ता भू॒त्वा प्र॒जा अ॑सृजत। ता ए॑न॒मत्य॑मन्यन्त। ता अ॑स्मा॒दपा॑क्रामन्। ता वरु॑णो भू॒त्वा प्र॒जा वरु॑णेनाग्राहयत्। ताः प्र॒जा वरु॑णगृहीताः। प्र॒जाप॑तिं॒ पुन॒रुपा॑धावन्ना॒थमि॒च्छमा॑नाः। स ए॒तान्प्र॒जाप॑तिर्वरुण-प्रघा॒सान॑पश्यत्। तां निर॑वपत्। तैर्वै स प्र॒जा

वरुणपाशादमुञ्चत्। यद्वरुणप्रघासा निरुप्यन्ते॥२९॥

प्रजानामवरुणग्राहाय। तासां दक्षिणो बाहुर्न्यक्र आसीत्। सव्यः प्रसृतः। स एतां द्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुदहन्। ततो वै स प्रजानां दक्षिणं बाहुं प्रासारयत्। यद्द्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुद्धन्ति। प्रजानामेव तद्यजमानो दक्षिणं बाहुं प्रसारयति। तस्माच्चातुर्मास्ययाज्यमुष्मिँल्लोक उभयाबाहुः। यज्ञाभिजित ँ ह्यस्य। पृथमात्राद्वेदी असम्भिन्ने भवतः॥३०॥

तस्मात्पृथमात्रं व्यꣳसौ। उत्तरस्यां वेद्यामुत्तरवेदिमुप वपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। पशूनेवावरुन्धे। अथो यज्ञपुरुषोऽनन्तरित्यै। एतद्ब्राह्मणान्येव पञ्च हवीꣳषि। अथैष ऐन्द्राग्नो भवति। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति॥३१॥

प्राणापानावेवावरुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति। ओजो बलमेवावरुन्धे। मारुत्यामिक्षा भवति। वारुण्यामिक्षा। मेषी च मेषश्च भवतः। मिथुना एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। लोमशौ भवतो मेध्यत्वाय॥३२॥

शमीपर्णान्युप वपति। घासमेवाभ्यामपि यच्छति। प्रजापतिमन्नाद्यं नोपानमत्। स एतेन शतेध्मेन हविषा-ऽन्नाद्यमवारुन्ध। यत्परः शतानि शमीपर्णानि भवन्ति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। सौम्यानि वै करीराणि। सौम्या खलु वा आहुतिर्दिवो वृष्टिं च्यावयति। यत्करीराणि भवन्ति। सौम्ययैवाहुत्या दिवो वृष्टिमवरुन्धे। काय एककपालो भवति। प्रजानां कन्त्वाय। प्रतिपूरुषं करम्भपात्राणि भवन्ति। जाता एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति॥ ३३॥

निरुप्यन्ते भवतो भवति मेध्यत्वाय रुन्धे षट्च॥ [४]

उत्तरस्यां वेद्यामन्यानि हवीꣳषि सादयति। दक्षिणायां मारुतीम्। अपधुरमेवैना युनक्ति। अथो ओज एवासामव हरति। तस्माद्ब्रह्मणश्च क्षत्राच्च विशोऽन्यतोऽपक्रमिणीः। मारुत्या पूर्वया प्रचरति। अनृतमेवाव यजते। वारुण्योत्तरया। अन्तत एव वरुणमव यजते। यदेवाध्वर्युः करोति॥ ३४॥

तत्प्रतिप्रस्थाता करोति। तस्माद्यच्छ्रेयान्करोति। तत्पापीयान्करोति। पत्नीं वाचयति। मेध्यामेवैना करोति।

अथो॒ तप॑ ए॒वैना॒मुप॑ नयति। यज्जा॒रꣳ सन्त॒न्न प्र॑ब्रू॒यात्। प्रि॒यं ज्ञा॒तिꣳ रु॑न्ध्यात्। अ॒सौ मे॑ जा॒र इति॒ निर्दि॑शेत्। नि॒र्दिश्यै॒वैनं॑ वरुणपा॒शेन॑ ग्राहयति॥३५॥

प्र॒घा॒स्यान्॒ हवामह॒ इति॒ पत्नी॑मु॒दान॑यति। अह्व॑ते॒वैना॑म्। यत्पत्नी॑ पुरोनुवा॒क्या॑मनुब्रू॒यात्। निर्वी॑र्यो॒ यज॑मानः स्यात्। यज॑मा॒नोऽन्वा॑ह। आ॒त्मन्ने॒व वी॒र्यं॑ धत्ते। उ॒भौ या॒ज्याꣳ॑ सवीर्य॒त्वाय॑। यद्ग्रामे॒ यदर॑ण्य॒ इत्या॑ह। य॒थो॒दि॒तमे॒व वरु॑ण॒मव॑ यजते। य॒ज॒मा॒न॒दे॒व॒त्यो॑ वा आ॑हव॒नीयः॑॥३६॥

भ्रा॒तृ॒व्य॒दे॒व॒त्यो॑ दक्षि॑णः। यदा॑हव॒नीये॑ जुहु॒यात्। यज॑मानं वरुणपा॒शेन॑ ग्राहयेत्। दक्षि॑णे॒ऽग्नौ जु॑होति। भ्रातृ॑व्यमे॒व व॑रुणपा॒शेन॑ ग्राहयति। शूर्प॑ण जुहोति। अन्य॑मे॒व वरु॑ण॒मव॑ यजते। शी॒र्ष॒न्नधि॑ नि॒धाय॑ जुहोति। शी॒र्ष॒त ए॒व वरु॑ण॒मव॑ यजते। प्र॒त्यङ्ति॑ष्ठं जुहोति॥३७॥

प्र॒त्यङे॒व व॑रुणपा॒शान्निर्मु॑च्यते। अक्र॒न्कर्म॑ कर्म॒कृत॒ इत्या॑ह। दे॒वाऽनृ॑णं निर॑व॒दाय॑। अ॒नृ॒णा गृ॒हानुप॒ प्रेतेति॒ वावैतदा॑ह। वरु॑णगृहीतं॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यद्यजु॑षा गृही॒तस्या॑ति॒रिच्य॑ते।

तुषाँश्च निष्कासश्च। तुषैश्च निष्कासेन चावभृथमवैति। वरुणगृहीतेनैव वरुणमवयजते। अपोऽवभृथमवैति॥३८॥

अप्सु वै वरुणः। साक्षादेव वरुणमवयजते। प्रतियुतो वरुणस्य पाश इत्याह। वरुणपाशादेव निर्मुच्यते। अप्रतीक्षमा यन्ति। वरुणस्यान्तर्हित्यै। एधोऽस्येधिषीमहीत्याह। समिधैवाग्निं नमस्यन्त उपायन्ति। तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्याह। तेज एवात्मन्धत्ते॥३९॥

करोति ग्राहयत्याहवनीयस्तिष्ठं जुहोत्यपोऽवभृथमवैति धत्ते॥ [५]

देवासुराः संयत्ता आसन्। सोऽग्निरब्रवीत्। ममेयमनीकवती तनूः। तां प्रीणीत। अथासुरानभि भविष्यथेति। ते देवा अग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। सोऽग्निरनीकवान्त्स्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकान्यजनयत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥४०॥

यदग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति। अग्निमेवानीकवन्तꣳ स्वेन भागधेयेन प्रीणाति। सोऽग्निरनीकवान्त्स्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकानि जनयते। असौ वा आदित्योऽग्निरनीकवान्। तस्य रश्मयो-

ऽनीकानि। साक꣣ꣳ सूर्येणोद्यता निर्वपति। साक्षादेवास्मा अनीकानि जनयति। तेऽसुराः पराजिता यन्तः। द्यावापृथिवी उपाश्रयन्॥४१॥

ते देवा मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निरवपन्। तान्द्यावापृथिवीभ्यामेवोभयतः समतपन्। यन्मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निर्वपति। द्यावापृथिवीभ्यामेव तदुभयतो यजमानो भ्रातृव्यान्त्सन्तपति। मध्यन्दिने निर्वपति। तर्हि हि तेक्ष्णिष्ठं तपति। चरुर्भवति। सर्वत एवैनान्त्सन्तपति। ते देवाः श्वोविजयिनः सन्तः। सर्वासान्दुग्धे गृहमेधीयं चरुं निरवपन्॥४२॥

आशिता एवाद्योपवसाम। कस्य वाऽहेदम्। कस्य वा श्वो भविते। स शृतोऽभवत्। तस्याहुतस्य नाश्नन्। न हि देवा अहुतस्याश्नन्ति। तेऽब्रुवन्। कस्मा इमꣳ होष्याम इति। मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्य इत्यब्रुवन्। तं मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्योऽजुहवुः॥४३॥

ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यस्यैवं विदुषो मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यो गृहे जुह्वति। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो

भवति। यद्वै यज्ञस्य पाकत्रा क्रियते। पशव्यं तत्। पाकत्रा वा एतत्क्रियते। यन्नेध्माबर्हिर्भवति। न सामिधेनीरन्वाह॥४४॥

न प्रयाजा इज्यन्ते। नानूयाजाः। य एवं वेद। पशुमान्भवति। आज्यभागौ यजति। यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरेति। मरुतो गृहमेधिनो यजति। भागधेयेनैवैनान्त्समर्धयति। अग्निꣳस्विष्टकृतं यजति प्रतिष्ठित्यै। इडान्तो भवति। पशवो वा इडा। पशुष्वेवोपरिष्टात्प्रतितिष्ठति॥४५॥

असुरा अश्रयन्गृहमेधीयं चरुं निरवपन्नजुहवुरन्वाहेडान्तो भवति द्वे च॥ [६]

यत्पत्नी गृहमेधीयस्याश्नीयात्। गृहमेध्येव स्यात्। वि त्वस्य यज्ञ ऋध्येत। यन्नाश्नीयात्। अगृहमेधी स्यात्। नास्य यज्ञो व्यृद्ध्येत। प्रतिवेशं पचेयुः। तस्याश्नीयात्। गृहमेध्येव भवति। नास्य यज्ञो व्यृद्ध्यते॥४६॥

ते देवा गृहमेधीयेनेष्ट्वा। आशिता अभवन्। आञ्जताभ्यञ्जत। अनु वत्सानवासयन्। तेभ्योऽसुराः क्षुधं प्राहिण्वन्। सा देवेषु लोकमवित्वा। असुरान्पुनरगच्छत्। गृहमेधीयेनेष्ट्वा। आशिता भवन्ति। आञ्जतेऽभ्यञ्जते॥४७॥

अनु वत्सान् वासयन्ति। भ्रातृव्यायैव तद्यजमानः क्षुधं

प्रहि॑णोति। ते दे॒वा गृ॑हमे॒धीये॑ने॒ष्ट्वा। इन्द्रा॑य निष्का॒सं न्य॑दधुः। अ॒स्मानेव श्व इन्द्रो॒ निहि॑तभाग उपावर्ति॒तेति॑। तानिन्द्रो॒ निहि॑तभाग उ॒पाव॑र्तत। गृ॒ह॒मे॒धीये॑ने॒ष्ट्वा। इन्द्रा॑य निष्का॒सं निद॑ध्यात्। इन्द्र॑ ए॒वैनं॒ निहि॑तभाग उ॒पाव॑र्तते। गार्ह॑पत्ये जुहोति॥४८॥

भा॒ग॒धेये॑नै॒वैन॒ꣳ समर्धयति। ऋ॒ष॒भमाह्व॑यति। व॒ष॒ट्का॒र ए॒वास्य॒ सः। अथो॑ इन्द्रि॒यमे॒व तद्वी॒र्यं॑ यज॑मानो॒ भ्रातृ॒व्य॑स्य वृङ्क्ते। इन्द्रो॑ वृ॒त्रꣳ ह॒त्वा। परां॑ परा॒वत॑मगच्छत्। अपा॑राध॒मिति॒ मन्य॑मानः। सोऽब्रवीत्। क इ॒दं वे॑दिष्य॒तीति॑। तेऽब्रुवन्म॒रुतो॒ वरं॑ वृणामहै॥४९॥

अथ॑ व॒यं वे॑दाम। अ॒स्मभ्य॑मे॒व प्र॑थ॒मꣳ ह॒विर्निरु॑प्याता॒ इति॑। त ए॑न॒मध्य॑क्रीडन्। तत्क्री॒डिनां॑ क्रीडि॒त्वम्। यन्म॒रुद्भ्यः॑ क्री॒डिभ्य॑ः प्रथ॒मꣳ ह॒विर्निरु॒प्यते॒ विजि॑त्यै। सा॒कꣳ सूर्ये॑णोद्य॒ता निर्व॑पति। ए॒तस्मि॒न्वै लो॒क इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑ह॒न्त्समृ॑द्ध्यै। ए॒तद्ब्रा॑ह्मणान्ये॒व पञ्च॑ ह॒वीꣳषि॑। ए॒तद्ब्रा॑ह्मण ऐन्द्रा॒ग्नः। अथै॒ष ऐ॒न्द्रश्च॒रुर्भ॑वति॥५०॥

उ॒द्धा॒रं वा ए॒तमिन्द्र॒ उद॑हरत। वृ॒त्रꣳ ह॒त्वा। अ॒न्यासु॑

देवतास्वधि। यदेष ऐन्द्रश्चरुर्भवति। उद्धारमेव तं यजमान उद्धरते। अन्यासु प्रजास्वधि। वैश्वकर्मण एककपालो भवति। विश्वान्येव तेन कर्माणि यजमानोऽवरुन्धे॥५१॥

ऋध्यतेऽभ्यञ्जते जुहोति वृणामहै भवत्यष्टौ च॥ [७]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता वरुणप्रघासैर्वरुणपाशादमुञ्चत्। साकमेधैः प्रत्यस्थापयत्। त्र्यम्बकै रुद्रं निरवादयत। पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकमगमयत्। यद्वैश्वदेवेन यजते। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। ता वरुणप्रघासैर्वरुणपाशान्मुञ्चति। साकमेधैः प्रतिष्ठापयति। त्र्यम्बकै रुद्रं निरवदयते॥५२॥

पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकं गमयति। दक्षिणतः प्राचीनावीती निर्वपति। दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। अनादृत्य तत्। उत्तरत एवोपवीय निर्वपेत्। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। अथो यदेव दक्षिणार्धेऽधि श्रयति। तेन दक्षिणावृत्। सोमाय पितृमते पुरोडाशꣳ षट्कपालं निर्वपति। संवत्सरो वै सोमः पितृमान्॥५३॥

संवत्सरमेव प्रीणाति। पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो धानाः। मासा

वै पितरो बर्हिषदः। मासानेव प्रीणाति। यस्मिन्वा ऋतौ पुरुषः प्रमीयते। सोऽस्यामुष्मिँल्लोके भवति। बहुरूपा धाना भवन्ति। अहोरात्राणामभिजित्यै। पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यो मन्थम्। अर्धमासा वै पितरोऽग्निष्वात्ताः॥५४॥

अर्धमासानेव प्रीणाति। अभिवान्यायै दुग्धे भवति। सा हि पितृदेवत्यं दुहे। यत्पूर्णम्। तन्मनुष्याणाम्। उपर्यर्धो देवानाम्। अर्धः पितॄणाम्। अर्ध उपमन्थति। अर्धो हि पितॄणाम्। एकयोपमन्थति॥५५॥

एका हि पितॄणाम्। दक्षिणोपमन्थति। दक्षिणावृद्धि पितॄणाम्। अनारभ्योपमन्थति। तद्धि पितॄन्गच्छति। इमान्दिशं वेदिमुद्धन्ति। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। चतुः स्रक्तिर्भवति। सर्वा ह्यनु दिशः पितरः। अखाता भवति॥५६॥

खाता हि देवानाम्। मध्यतोऽग्निराधीयते। अन्ततो हि देवानामाधीयते। वर्षीयानिध्म इध्माद्भवति व्यावृत्त्यै। परिश्रयति। अन्तर्हितो हि पितृलोको मनुष्यलोकात्। यत्परुषि दिनम्। तद्देवानाम्। यदन्तरा।

तन्मनुष्याणाम्॥५७॥

यत्समूलम्। तत्पितॄणाम्। समूलं बर्हिर्भवति व्यावृत्त्यै। दक्षिणा स्तृणाति। दक्षिणावृद्धि पितॄणाम्। त्रिः पर्येति। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। त्रिः पुनः पर्येति। षट्त्रम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। यत्प्रस्तरं यजुषा गृह्णीयात्। प्रमायुको यजमानः स्यात्। यन्न गृह्णीयात्। अनायतनः स्यात्। तूष्णीमेव न्यस्येत्। न प्रमायुको भवति। नानायतनः। यत्रीन्परिधीन्परिदध्यात्॥५९॥

मृत्युना यजमानं परिगृह्णीयात्। यन्न परिदध्यात्। रक्षाꣳसि यज्ञꣳ हन्युः। द्वौ परिधी परिदधाति। रक्षसामपहत्यै। अथो मृत्योरेव यजमानमुत्सृजति। यत्रीणि त्रीणि हवीꣳष्युदाहरेयुः। त्रयस्त्रय एषाꣳ साकं प्रमीयेरन्। एकैकमनूचीनान्युदाहरन्ति। एकैक एवैषामन्वञ्चः प्रमीयते। कशिपु कशिपव्याय। उपबर्हणमुपबर्हण्याय। आञ्जनमाञ्जन्याय। अभ्यञ्जनमभ्यञ्जन्याय। यथाभागमेवैनान्प्रीणाति॥६०॥

निरवदयते पितृमानग्निष्वात्ता एकयोपं मन्थत्यखाता भवति मनुष्याणां पद्यन्ते परिदध्यान्मीयते पश्च च॥ [८]

अग्नये देवेभ्यः पितृभ्यः समिध्यमानायानु ब्रूहीत्याह। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। एकामन्वाह। एका हि पितृणाम्। त्रिरन्वाह। त्रिर्हि देवानाम्। आघारावाघारयति। यज्ञपरुषोरनन्तरित्यै। नार्षेयं वृणीते। न होतारम्॥६१॥

यदार्षेयं वृणीत। यद्धोतारम्। प्रमायुको यजमानः स्यात्। प्रमायुको होता। तस्मान्न वृणीते। यजमानस्य होतुर्गोपीथाय। अप बर्हिषः प्रयाजान् यजति। प्रजा वै बर्हिः। प्रजा एव मृत्योरुत्सृजति। आज्यभागौ यजति॥६२॥

यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरेति। प्राचीनावीती सोमं यजति। पितृदेवत्या हि। एषाऽऽहुतिः। पश्चकृत्वोऽवं द्यति। पश्च ह्येता देवताः। द्वे पुरोऽनुवाक्ये। याज्या देवता वषट्कारः। ता एव प्रीणाति। सन्तत्मवं द्यति॥६३॥

ऋतूनाꣳ सन्तत्यै। प्रैवैभ्यः पूर्वया पुरोऽनुवाक्यया ऽऽह। प्रणयति द्वितीयया। गमयति याज्यया। तृतीये वा इतो लोके पितरः। अह्न एवैनान्पूर्वया पुरोऽनुवाक्यया-

ऽत्यानयति। रात्रियै द्वितीयया। ऐवैनान् याज्यया गमयति। दक्षिणतोऽवदाय। उदङ्ङिति क्रामति व्यावृत्त्यै॥६४॥

आ स्वधेत्याश्रावयति। अस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति। स्वधा नम इति वषट्करोति। स्वधाकारो हि पितॄणाम्। सोममग्रे यजति। सोमप्रयाजा हि पितरः। सोमं पितृमन्तं यजति। संवत्सरो वै सोमः पितृमान्। संवत्सरमेव तद्यजति। पितॄन्बर्हिषदो यजति॥६५॥

ये वै यज्वानः। ते पितरो बर्हिषदः। तानेव तद्यजति। पितॄनग्निष्वात्तान् यजति। ये वा अयज्वानो गृहमेधिनः। ते पितरोऽग्निष्वात्ताः। तानेव तद्यजति। अग्निं कव्यवाहनं यजति। य एव पितॄणामग्निः। तमेव तद्यजति॥६६॥

अथो यथाऽग्निꣳ स्विष्टकृतं यजति। तादृगेव तत्। एतत्ते तत ये च त्वामन्विति तिसृषु स्रक्तीषु निदधाति। तस्मादा तृतीयात्पुरुषान्नाम न गृह्णन्ति। एतावन्तो हीज्यन्ते। अत्र पितरो यथाभागं मन्दध्वमित्याह। ह्लीका हि पितरः। उदश्चो निष्क्रामन्ति। एषा वै मनुष्याणां दिक्। स्वामेव तद्दिशमनु निष्क्रामन्ति॥६७॥

आ॒ह॒व॒नीय॒मुप॑तिष्ठन्ते। न्ये॑वास्मै॒ तद्भ॑वते। यत्स॒त्याह॑व॒नीये॑। अथा॒न्यत्र॒ चर॑न्ति। आतमि॑तो॒रुप॑तिष्ठन्ते। अ॒ग्निमे॒वोप॑द्रष्टारं॑ कृ॒त्वा। पि॒तृन्नि॒रव॑दयन्ते। अन्तं॒ वा ए॒ते प्रा॒णानां॑ गच्छन्ति। य आतमि॑तोरुप॒ तिष्ठ॑न्ते। सु॒स॒न्दृशं॑ त्वा व॒यमित्या॑ह॥६८॥

प्रा॒णो वै सु॑स॒न्दृक्। प्रा॒णमे॒वात्मन्द॑धते। योजा॒ न्विन्द्र ते॒ हरी॒ इत्या॑ह। प्रा॒णमे॒व पुन॑रयुक्त। अक्ष॒न्नमी॑मदन्त॒ हीति॒ गार्ह॑पत्य॒मुप॑तिष्ठन्ते। अक्ष॒न्नमी॑मद॒न्ताथ॒ त्वोप॑तिष्ठामह॒ इति॒ वावैतदा॑ह। अमी॑मदन्त पि॒तरः॑ सो॒म्या इत्य॒भि प्रप॑द्यन्ते। अमी॑मदन्त पि॒तरोऽथ॑ त्वा॒ऽभि प्रप॑द्यामह॒ इति॒ वावैतदा॑ह। अ॒पः परि॑षिञ्चति। मा॒र्जय॑त्ये॒वैनान्॑॥६९॥

अथो॑ त॒र्पय॑त्ये॒व। तृप्य॑ति प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। य ए॒वं वेद॑। अप॑ बर्हि॒षावनूया॒जौ य॑जति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। प्र॒जा ए॒व मृ॒त्योरुत्सृ॑जति। च॒तुरः॑ प्रया॒जान् य॑जति। द्वाव॑नूया॒जौ। षड्वम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति। न पत्न्यन्वा॑स्ते। न संया॑जयन्ति। यत्पत्न्य॒न्वासी॑त। यत्सं॑या॒जये॑युः। प्र॒मायु॑का स्यात्। तस्मा॒न्नान्वा॑स्ते। न संया॑जयन्ति। पत्नि॑यै गोपी॒थाय॑॥७०॥

होतार॒माज्य॑भागौ यजति॒ सन्त॑त॒मव॑द्यति॒ व्यावृ॑त्त्यै बर्हि॒षदौ॑ यजति॒ तमे॒व तद्य॑ज॒त्यनु॒

निष्क्रामन्त्याहैनानृतवो नव च॥ [९]

प्रतिपूरुषमेकंकपालां निर्वपति। जाता एव प्रजा रुद्रान्निरवदयते। एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव प्रजा रुद्रान्निरवदयते। एकंकपाला भवन्ति। एकधैव रुद्रं निरवदयते। नाभिघारयति। यदभिघारयेत्। अन्तरवचारिणꣳ रुद्रं कुर्यात्। एकोल्मुकेन यन्ति॥ ७१॥

तद्धि रुद्रस्य भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। रुद्रो वा अपशुकाया आहुत्यै नातिष्ठत। असौ ते पशुरिति निर्दिशेद्यं द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तमस्मै पशुं निर्दिशति। यदि न द्विष्यात्। आखुस्ते पशुरिति ब्रूयात्॥ ७२॥

न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति। नारण्यान्। चतुष्पथे जुहोति। एष वा अग्नीनां पड्वीशो नाम। अग्निवत्येव जुहोति। मध्यमेन पर्णेन जुहोति। स्रुग्घ्येषा। अथो खलु। अन्तमेनैव होतव्यम्। अन्तत एव रुद्रं निरवदयते॥ ७३॥

एष ते रुद्र भागः सह स्वस्राऽम्बिकयेत्याह। शरद्वा अस्याम्बिका स्वसा। तया वा एष हिनस्ति। यꣳ हिनस्ति।

तयै॒वैनꣳ स॒ह श॑मयति। भे॒ष॒जङ्गव॒ इत्या॑ह। याव॑न्त ए॒व ग्रा॒म्याः प॒शवः॑। तेभ्यो॑ भेष॒जं क॑रोति। अवा॑म्ब रु॒द्रम॑दिम॒हीत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा॑स्ते॥७४॥

त्र्य॑म्बकं यजामह॒ इत्या॑ह। मृ॒त्योर्मु॑क्षीय॒ माऽमृता॒दिति॒ वावैतदा॑ह। उत्कि॑रन्ति। भग॑स्य लीप्सन्ते। मूते॑कृ॒त्वा-ऽऽस॑जन्ति। यथा॒ जनं॑ य॒ते॑ऽव॒सं क॒रोति॑। ता॒दृगे॒व तत्। ए॒ष ते॑ रुद्र भा॒ग इत्या॑ह नि॒रव॑त्त्यै। अप्र॑तीक्ष॒मा य॑न्ति। अ॒पः परि॑षिञ्चति। रु॒द्रस्या॒न्तर्हि॑त्यै। प्र वा ए॒ते॑ऽस्माल्लो॒काच्च्य॑वन्ते। ये त्र्य॑म्बकै॒श्चर॑न्ति। आ॒दि॒त्यं च॒रुं पुन॒रेत्य॒ निर्व॑पति। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्यामे॒व प्रति॑ तिष्ठन्ति॥७५॥

य॒न्ति॒ ब्रू॒या॒न्नि॒रव॑दयते शास्ते सिञ्चति॒ षट्च॑॥ [१०]

अनु॑मत्यै वैश्वदे॒वेन॒ ताः सृ॒ष्टास्त्रि॒वृत्प्र॒जाप॑तिः सवि॒तोत्त॑रस्यान्देवासु॒राः सो॑ऽग्निर्यत्पत्नी॑ वैश्वदे॒वेन॒ ता व॑रुणप्रघा॒सैर॒ग्नये॑ दे॒वेभ्यः॑ प्रतिपूरु॒षं दश॑॥१०॥

अनु॑मत्यै प्रथम॒जो व॒त्सो ब॑हुरू॒पा हि प॒शव॒स्तस्मा॑त्पृथमा॒त्रं यद॒ग्नयेऽनी॑कवत उद्धा॒रं वा अ॒ग्नये॑ दे॒वेभ्यः॑ प्रतिपूरु॒षं पञ्च॑सप्ततिः॥७५॥

अनु॑मत्यै॒ प्रति॑तिष्ठन्ति॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

एतद्ब्राह्मणान्येव पञ्च हवीꣳषि। अथेन्द्राय शुनासीराय पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। संवत्सरो वा इन्द्राशुनासीरः। संवत्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। वायव्यं पयो भवति। वायुर्वै वृष्ट्यै प्रदापयिता। स एवास्मै वृष्टिं प्रदापयति। सौर्य एककपालो भवति। सूर्येण वा अमुष्मिँल्लोके वृष्टिर्धृता। स एवास्मै वृष्टिं नियच्छति॥१॥

द्वादशगवꣳ सीरं दक्षिणा समृद्ध्यै। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा अग्निमब्रुवन्। त्वया वीरेणासुरानभिभवामेति। सोऽब्रवीत्। त्रेधाऽहमात्मानं विकरिष्य इति। स त्रेधाऽऽत्मानं व्यकुरुत। अग्निं तृतीयम्। रुद्रं तृतीयम्। वरुणं तृतीयम्॥२॥

सोऽब्रवीत्। क इदं तुरीयमिति। अहमितीन्द्रोऽब्रवीत्। सन्तु सृजावहा इति। तौ समसृजेताम्। स इन्द्रस्तुरीयमभवत्। यदिन्द्रस्तुरीयमभवत्। तदिन्द्रतुरीयस्येन्द्रतुरीयत्वम्। ततो वै देवा व्यजयन्त। यदिन्द्रतुरीयं निरुप्यते विजित्यै॥३॥

व॒हिनी॑ धे॒नुर्दक्षि॑णा। यद्व॒हिनी॑। तेना॑ग्ने॒यी। यद्गौः। तेन॑ रौ॒द्री। यद्धे॒नुः। तेने॒न्द्री। यत्स्त्री स॒ती दा॒न्ता। तेन॑ वारु॒णी समृ॑द्ध्यै। प्र॒जाप॑तिर्य॒ज्ञम॑सृजत॥४॥

त॒ꣳ सृष्ट॒ꣳ रक्षाꣳ॑स्यजिघा॒ꣳसन्। स ए॒ताः प्र॒जाप॑तिरा॒त्मनो॑ दे॒वता॒ निर॑मिमीत। ताभि॒र्वै स दि॒ग्भ्यो रक्षाꣳ॑सि॒ प्राणु॑दत। यत्प॑श्चाव॒त्तीयं॑ जु॒होति॑। दि॒ग्भ्य ए॒व तद्यज॑मानो॒ रक्षाꣳ॑सि॒ प्रणु॑दते। समू॑ढ॒ꣳ रक्षः॒ सन्द॑ग्ध॒ꣳ रक्ष॒ इत्या॑ह। रक्षाꣳ॑स्ये॒व सन्द॑हति। अ॒ग्नये॑ रक्षो॒घ्ने स्वाहेत्या॑ह। दे॒वता॑भ्य ए॒व वि॑जिग्या॒नाभ्यो॑ भाग॒धेयं॑ करोति। प्र॒ष्टि॒वा॒ही रथो॒ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै॥५॥

इन्द्रो॑ वृ॒त्रꣳ ह॒त्वा। असु॑रान्परा॒भाव्य॑। नमु॑चिमासु॒रं नाल॑भत। त॒ꣳ श॒च्या॑ऽगृह्णात्। तौ सम॑लभेताम्। सो॑ऽस्माद॒भिशु॑नतरोऽभवत्। सो॑ऽब्रवीत्। स॒न्धाꣳ सन्द॑धावहै। अथ॒ त्वाऽव॑ स्रक्ष्यामि। न मा॒ शुष्के॑ण॒ नार्द्रे॑ण॑ हनः॥६॥

न दिवा॒ न नक्त॒मिति॑। स ए॒तम॒पां फेन॑मसिञ्चत्। न वा ए॒ष शुष्को॒ नार्द्रो व्यु॑ष्टाऽऽसीत्। अनु॑दितः॒ सूर्यः॑। न वा ए॒तद्दिवा॒ न नक्तम्॑। तस्यै॒तस्मि॑ँल्लो॒के। अ॒पां फेने॑न॒ शिर॒ उद॑वर्तयत्।

तदे॑न॒मन्व॑वर्तत। मित्र॑द्रु॒गिति॑॥७॥

स ए॒तान॑पामा॒र्गान॑जनयत्। तान॑जुहोत्। तैर्वै स रक्षा॒ꣳस्यपा॑हत। यद॑पामार्गहो॒मो भव॑ति। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। ए॒को॒ल्मु॒केन॑ यन्ति। तद्धि रक्ष॑सां भाग॒धेयम्॑। इ॒मान्दिशं॑ यन्ति। ए॒षा वै रक्ष॑सां॒ दिक्। स्वाया॑मे॒व दि॒शि रक्षाꣳ॑सि हन्ति॥८॥

स्वकृ॑त॒ इरि॑णे जुहोति प्रद॒रे वा॑। ए॒तद्वै रक्ष॑सामा॒यतन॑म्। स्व ए॒वायत॑ने॒ रक्षाꣳ॑सि हन्ति। प॒र्ण॒मये॑न स्रु॒वेण॑ जुहोति। ब्रह्म॒ वै प॒र्णः। ब्रह्म॑णै॒व रक्षाꣳ॑सि हन्ति। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्या॑ह। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒व रक्षाꣳ॑सि हन्ति। ह॒तꣳ रक्षो॒ऽव॑धिष्म॒ रक्ष॒ इत्या॑ह। रक्ष॑सा॒ꣳ स्तृत्यै॑। यद्वस्ते॒ तद्दक्षि॑णा नि॒रव॑त्यै। अप्र॑तीक्ष॒माय॑न्ति। रक्ष॑साम॒न्तर्हि॑त्यै॥९॥

य॒च्छति॒ वरु॑णं॒ तृती॑यं॒ विजि॑त्या असृजत॒ समृ॑द्ध्यै हनो॒ मित्र॑द्रु॒गिति॑ हन्ति॒ स्तृत्यै॒ त्रीणि॑ च॥[१]

धा॒त्रे पु॑रो॒डाशं॒ द्वाद॑शकपालं॒ निर्व॑पति। स॒व॒त्स॒रो वै धा॒ता। स॒व॒त्स॒रेणै॒वास्मै॑ प्र॒जाः प्रज॑नयति। अन्वे॒वास्मा॒ अनु॑मतिर्मन्यते। रा॒ते रा॒का। प्र सि॑नीवा॒ली ज॑नयति। प्र॒जास्वे॒व प्रजा॑तासु कु॒ह्वा॑ वाचं॑ दधाति। मि॒थु॒नौ गावौ॒

दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। आ॒ग्ना॒वै॒ष्ण॒वमेका॑दशकपालं॒ निर्व॑पति। ऐ॒न्द्रा॒वै॒ष्ण॒वमेका॑दशकपालम्॥१०॥

वै॒ष्ण॒वं त्रि॑कपा॒लम्। वी॒र्यं॑ वा अ॒ग्निः। वी॒र्य॑मिन्द्रः॑। वी॒र्यं॑ विष्णुः॑। प्र॒जा ए॒व प्रजा॑ता वी॒र्ये॑ प्रति॑ष्ठापयति। तस्मा॑त्प्र॒जा वी॒र्या॑वतीः। वा॒म॒न ऋ॑ष॒भो व॒ही दक्षि॑णा। यद्व॒ही। तेना॑ग्ने॒यः। यदृ॑ष॒भः॥११॥

तेनै॒न्द्रः। यद्वा॑म॒नः। तेन॑ वैष्ण॒वः समृ॑द्ध्यै। अ॒ग्नी॒षो॒मी॒य॒मेका॑-दशकपालं॒ निर्व॑पति। इ॒न्द्रा॒सो॒मी॒य॒मेका॑दशकपालम्। सौ॒म्यं च॒रुम्। सोमो॒ वै रे॑तो॒धाः। अ॒ग्निः प्र॒जाना॑ं प्रजनयि॒ता। वृ॒द्धाना॒मिन्द्रः॑ प्रदापयि॒ता। सोम॑ ए॒वास्मै॒ रेतो॒ दधा॑ति॥१२॥

अ॒ग्निः प्र॒जां प्रज॑नयति। वृ॒द्धामिन्द्रः॒ प्रय॑च्छति। ब॒भ्रुर्दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। सो॒मा॒पौ॒ष्णं च॒रुं निर्व॑पति। ऐ॒न्द्रा॒पौ॒ष्णं च॒रुम्। सोमो॒ वै रे॑तो॒धाः। पू॒षा प॑शू॒नां प्र॑जनयि॒ता। वृ॒द्धाना॒मिन्द्रः॑ प्रदापयि॒ता। सोम॑ ए॒वास्मै॒ रेतो॒ दधा॑ति। पू॒षा प॒शून्प्रज॑नयति॥१३॥

वृ॒द्धानिन्द्रः॒ प्रय॑च्छति। पौ॒ष्णश्च॒रुर्भ॑वति। इ॒यं वै पू॒षा। अ॒स्यामे॒व प्रति॑तिष्ठति। श्या॒मो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। ब॒हु वै

पुरुषो मेध्यमुपगच्छति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति। संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः। संवत्सरेणैवैनꣳ स्वदयति। हिरण्यं दक्षिणा॥१४॥

पवित्रं वै हिरण्यम्। पुनात्येवैनम्। बहु वै राजन्योऽनृतं करोति। उप जाम्यै हरते। जिनाति ब्राह्मणम्। वदत्यनृतम्। अनृते खलु वै क्रियमाणे वरुणो गृह्णाति। वारुणं यवमयं चरुं निर्वपति। वरुणपाशादेवैनं मुञ्चति। अश्वो दक्षिणा। वारुणो हि देवतयाऽश्वः समृद्ध्यै॥१५॥

ऐन्द्रावैष्णवमेकादशकपालं यदृषभो दधाति पूषा पशून्प्रजनयति हिरण्यं दक्षिणा दक्षिणैकं च॥ [२]

रत्निनामेतानि हवीꣳषि भवन्ति। एते वै राष्ट्रस्य प्रदातारः। एतेऽपादातारः। य एव राष्ट्रस्य प्रदातारः। येऽपादातारः। त एवास्मै राष्ट्रं प्रयच्छन्ति। राष्ट्रमेव भवति। यत्समाहृत्य निर्वपेत्। अरत्निनः स्युः। यथायथं निर्वपति रत्नित्वाय॥१६॥

यत्सद्यो निर्वपेत्। यावतीमेकेन हविषाऽऽशिषमव रुन्धे। तावतीमवरुन्धीत। अन्वहन्निर्वपति। भूयसीमेवाशिषमव रुन्धे। भूयसो यज्ञक्रतूनुपैति। बार्हस्पत्यं चरुं निर्वपति

ब्रह्मणो॑ गृ॒हे। मु॒ख॒त ए॒वास्मै॒ ब्रह्म॒ स꣡ꣳश्य॑ति। अथो॒ ब्रह्म॑न्ने॒व क्ष॒त्रम॒न्वार॑म्भयति। शि॒ति॒पृ॒ष्ठो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै॥१७॥

ऐ॒न्द्रमेका॑दशकपालꣳ राज॒न्य॑स्य गृ॒हे। इ॒न्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे। ऋ॒ष॒भो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। आ॒दि॒त्यं च॒रुं महि॑ष्यै गृ॒हे। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्याम॒ेव प्रति॑तिष्ठति। धे॒नुर्दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। भगा॑य च॒रुं वा॒वाता॑यै गृ॒हे। भग॑मे॒वास्मि॑न्दधाति। विचि॑त्तगर्भा पष्ठौ॒ही दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै॥१८॥

नै॒र्ऋ॒तं च॒रुं प॑रिवृ॒त्त्यै गृ॒हे कृ॒ष्णानां॑ व्रीही॒णां न॒खनि॑र्भिन्नम्। पा॒प्मान॑मे॒व निर्ऋ॑तिं नि॒रव॑दयते। कृ॒ष्णा कू॒टा दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। आ॒ग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालꣳ सेना॒न्यो॑ गृ॒हे। सेना॑मे॒वास्य॒ सꣳश्य॑ति। हिर॑ण्यं॒ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। वा॒रु॒णं दश॑कपालꣳ सू॒तस्य॑ गृ॒हे। व॒रु॒ण॒स॒वमे॒वाव॑ रुन्धे। म॒हानि॑रष्टो॒ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। मा॒रु॒तꣳ स॒प्तक॑पालं ग्राम॒ण्यो॑ गृ॒हे॥१९॥

अन्नं॒ वै म॒रुतः॑। अन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धे। पृश्नि॒र्दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। सा॒वि॒त्रं द्वाद॑शकपालं क्ष॒त्तुर्गृ॒हे प्रसू॑त्यै। उ॒प॒ध्व॒स्तो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। आ॒श्वि॒नं द्वि॑कपा॒लꣳ स꣡ङ्ग्र॑ही॒तुर्गृ॒हे। अ॒श्विनो॒ वै दे॒वानां॑ भि॒षजौ॑। ताभ्या॑मे॒वास्मै॑ भेष॒जं क॑रोति। स॒वा॒त्यौ॑

दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। पौ॒ष्णं च॒रुं भा॑गदु॒घस्य॑ गृ॒हे॥२०॥

अन्नं॒ वै पू॒षा। अन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धे। श्या॒मो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। रौ॒द्रं गा॑वीधु॒कं च॒रुम॑क्षावा॒पस्य॑ गृ॒हे। अ॒न्त॒त ए॒व रु॒द्रं नि॒रव॑दयते। श॒बल॒ उद्वा॑रो॒ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। द्वाद॑शै॒तानि॑ ह॒वीꣳषि॑ भवन्ति। द्वाद॑श॒ मासाः॑ संवत्स॒रः। स॒ꣳव॒त्स॒रेणै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रमव॑रुन्धे। रा॒ष्ट्रमे॒व भ॑वति॥२१॥

यन्न प्र॑ति नि॒र्वपे॑त्। र॒त्निन॑ आ॒शिषोऽव॑रुन्धीरन्। प्रति॒निर्व॑पति। इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑ पुरो॒डाश॒मेका॑दशकपालम्। इन्द्रा॑याꣳहो॒मुचे॑। आ॒शिष॑ ए॒वाव॑रुन्धे। अ॒यं नो॒ राजा॑ वृत्र॒हा राजा॑ भू॒त्वा वृ॒त्रं व॑ध्या॒दित्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा॑स्ते। मै॒त्रा॒बा॒र्ह॒स्प॒त्यं भ॑वति। श्वे॒तायै॑ श्वे॒तव॑त्सायै दु॒ग्धे॥२२॥

बा॒र्ह॒स्प॒त्ये मै॒त्रमपि॑ दधाति। ब्रह्म॑ चै॒वास्मै॑ क्ष॒त्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति। अथो॒ ब्रह्म॑न्ने॒व क्ष॒त्रं प्रति॑ष्ठापयति। बा॒र्ह॒स्प॒त्येन॒ पूर्वे॑ण॒ प्रच॑रति। मु॒ख॒त ए॒वास्मै॒ ब्रह्म॒ सꣳश्य॑ति। अथो॒ ब्रह्म॑न्ने॒व क्ष॒त्रम॒न्वार॑म्भयति। स्व॒यं॒कृता वेदि॑र्भवति। स्व॒यं॒दि॒नं ब॒र्हिः। स्व॒यं॒कृत इ॒ध्मः। अन॑भिजितस्या॒भिजि॑त्यै। तस्मा॒द्राज्ञा॒मर॑ण्यम॒भिजि॑तम्। सैव श्वे॒ता श्वे॒तव॑त्सा॒ दक्षि॑णा॒

समृंद्ध्यै॥२३॥

रत्नित्वाय समृंद्ध्यै पष्ठौही दक्षिणा समृंद्ध्यै ग्रामण्यो गृहे भागदुघस्य गृहे भवति दुग्धेऽभिजित्यै द्वे च॥ [३]

देवसुवामेतानि हवीꣳषि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानाꣳ सवाः। त एवास्मै सवान्प्रयच्छन्ति। त एनꣳ सुवन्ते। अग्निरेवैनं गृहपतीनाꣳ सुवते। सोमो वनस्पतीनाम्। रुद्रः पशूनाम्। बृहस्पतिर्वाचाम्। इन्द्रो ज्येष्ठानाम्। मित्रः सत्यानाम्॥२४॥

वरुणो धर्मपतीनाम्। एतदेव सर्वं भवति। सविता त्वा प्रसवानाꣳ सुवतामिति हस्तं गृह्णाति प्रसूत्यै। ये देवा देवः सुवः स्थेत्याह। यथायजुरेवैतत्। महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। एष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानाꣳ राजेत्याह। तस्मात्सोमराजानो ब्राह्मणाः। प्रति त्यन्नाम राज्यमधायीत्याह॥२५॥

राज्यमेवास्मिन्प्रतिदधाति। स्वां तनुवं वरुणो अशिश्रेदित्याह। वरुणसवमेवावरुन्धे। शुचैर्मित्रस्य व्रत्या

अभूमेत्याह। शुचिमेवैनं व्रत्यं करोति। अमन्महि महत ऋतस्य नामेत्याह। मनुत एवैनम्। सर्वे व्राता वरुणस्याभूवन्नित्याह। सर्वव्रातमेवैनं करोति। वि मित्र एवैररातिमतारीदित्याह॥२६॥

अरातिमेवैनं तारयति। असूषुदन्त यज्ञिया ऋतेनेत्याह। स्वदयत्येवैनम्। व्यु त्रितो जरिमाणं न आनडित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। द्वाभ्यां विमृष्टे। द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। अग्नीषोमीयस्य चैकादशकपालस्य देवसुवां च हविषामग्नये स्विष्टकृते समवद्यति। देवताभिरेवैनमुभयतः परिगृह्णाति। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति॥२७॥

सत्यानामधायीत्याहातारीदित्याह क्रमत एकं च॥ [४]

अर्थतः स्थेति जुहोति। आहुत्यैवैना निष्क्रीय गृह्णाति। अथो हविष्कृतानामेवाभिघृतानां गृह्णाति। वहन्तीनां गृह्णाति। एता वा अपाꣳ राष्ट्रम्। राष्ट्रमेवास्मै गृह्णाति। अथो श्रियमेवैनमभिवहन्ति। अपां पतिरसीत्याह। मिथुनमेवाकः। वृषाऽस्यूर्मिरित्याह॥२८॥

ऊर्मिमन्तमेवैनं करोति। वृषसेनोऽसीत्याह। सेनामेवास्य सꣳश्यति। व्रजक्षितः स्थेत्याह। एता वा अपां विशः। विशमेवास्मै पर्यूहति। मरुतामोजः स्थेत्याह। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवावरुन्धे। सूर्यवर्चसः स्थेत्याह॥२९॥

राष्ट्रमेव वर्चस्व्यकः। सूर्यत्वचसः स्थेत्याह। सत्यं वा एतत्। यद्वर्षति। अनृतं यदातपति वर्षति। सत्यानृते एवावरुन्धे। नैनꣳ सत्यानृते उदिते हिꣳस्तः। य एवं वेद। मान्दाः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव ब्रह्मवर्चस्यकः॥३०॥

वाशाः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव वश्यकः। शक्करीः स्थेत्याह। पशवो वै शक्करीः। पशूनेवावरुन्धे। विश्वभृतः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव पयस्व्यकः। जनभृतः स्थेत्याह। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। अग्नेस्तेजस्याः स्थेत्याह॥३१॥

राष्ट्रमेव तेजस्व्यकः। अपामोषधीनाꣳ रसः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव मधव्यमकः। सारस्वतं ग्रहं गृह्णाति। एषा वा अपां पृष्ठम्। यत्सरस्वती। पृष्ठमेवैनꣳ समानानां करोति। षोडशभिर्गृह्णाति। षोडशकलो वै पुरुषः। यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। षोडशभिर्जुहोति

षोडशभिर्गृह्णाति। द्वात्रिꣳशत्सम्पद्यन्ते। द्वात्रिꣳशदक्षरा-ऽनुष्टुक्। वागनुष्टुप्सर्वाणि छन्दाꣳसि। वाचैवैनꣳ सर्वैभिश्छन्दोभिरभिषिञ्चति॥ ३२॥

ऊर्मिरित्याह सूर्यवर्चसः स्थेत्याह ब्रह्मवर्चस्यकस्तेजस्याः स्थेत्याहैव पुरुषः षट् च॥—[५]

देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्याह। ब्रह्मणैवैनाः सꣳसृजति। अनाधृष्टाः सीदतेत्याह। ब्रह्मणैवैनाः सादयति। अन्तरा होतुश्च धिष्ण्यं ब्राह्मणाच्छꣳसिनश्च सादयति। आग्नेयो वै होता। ऐन्द्रो ब्राह्मणाच्छꣳसी। तेजसा चैवेन्द्रियेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृह्णाति। हिरण्येनोत्पुनाति। आहुत्यै हि पवित्राभ्यामुत्पुनन्ति व्यावृत्त्यै॥ ३३॥

शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। अनिभृष्टमसीत्याह। अनिभृष्टꣳ ह्येतत्। वाचो बन्धुरित्याह। वाचो ह्येष बन्धुः। तपोजा इत्याह। तपोजा ह्येतत्। सोमस्य दात्रमसीत्याह॥ ३४॥

सोमस्य ह्येतद्दात्रम्। शुक्रा वः शुक्रेणोत्पुनामीत्याह। शुक्रा ह्यापः। शुक्रꣳ हिरण्यम्। चन्द्राश्चन्द्रेणेत्याह। चन्द्रा ह्यापः। चन्द्रꣳ हिरण्यम्। अमृता अमृतेनेत्याह। अमृता ह्यापः।

अ॒मृत॒ꣳ हिर॑ण्यम्॥३५॥

स्वाहा॑ राज॒सूया॒येत्या॑ह। रा॒ज॒सूया॑य॒ ह्येना उत्पु॒नाति॑। स॒ध॒मादौ॑ द्यु॒म्निनी॒रूर्ज॑ ए॒ता इति॑ वारु॒ण्यर्चा गृ॑ह्णाति। व॒रु॒ण॒स॒वमे॒वाव॑रुन्धे। एक॑या गृह्णाति। ए॒क॒धैव यज॑माने वी॒र्यं॑ दधाति। क्ष॒त्रस्योल्ब॑मसि क्ष॒त्रस्य॒ योनि॑र॒सीति॑ ता॒र्प्यं चो॒ष्णीषं॑ च॒ प्रय॑च्छति सयोनि॒त्वाय॑। एक॑शतेन दर्भपुञ्जी॒लैः प॑वयति। श॒तायु॒र्वै पुरु॑षः श॒तवी॑र्यः। आ॒त्मैक॑श॒तः॥३६॥

यावा॑ने॒व पुरु॑षः। तस्मि॑न्वी॒र्यं॑ दधाति। दध्या॑शयति। इ॒न्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे। उ॒दु॒म्बर॑माशयति। अ॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्ध्यै। शष्पा॑ण्याशयति। सुरा॑बलिमे॒वैनं॑ करोति। आ॒विद॑ ए॒ता भ॑वन्ति। आ॒विद॑मे॒वैनं॑ गमयन्ति॥३७॥

अ॒ग्निरे॒वैनं॒ गार्ह॑पत्येनावति। इन्द्र॑ इन्द्रि॒येण॑। पू॒षा प॒शुभिः॑। मि॒त्रावरु॑णौ प्राणापा॒नाभ्या॑म्। इन्द्रो॑ वृ॒त्राय॒ वज्र॒मुद॑यच्छत्। स दिव॑मलिखत्। सौ॑ऽर्य॒म्णः पन्था॑ अभवत्। स आवि॑न्ने॒ द्यावा॑पृथि॒वी धृ॒तव्र॑ते॒ इति॒ द्यावा॑पृथि॒वी उपा॑धावत्। स आ॒भ्यामे॒व प्रसू॑त॒ इन्द्रो॑ वृ॒त्राय॒ वज्रं॒ प्राह॑रत्। आवि॑न्ने॒ द्यावा॑पृथि॒वी धृ॒तव्र॑ते॒ इति॒ यदाह॑॥३८॥

आ॒भ्यामे॒व प्रसू॑तो॒ यज॑मानो॒ वज्रं॒ भ्रातृ॑व्याय॒ प्रह॑रति। आवि॑न्ना दे॒व्यदि॑तिर्विश्वरू॒पीत्या॑ह। इ॒यं वै दे॒व्यदि॑तिर्विश्वरू॒पी। अ॒स्यामे॒व प्रति॑ तिष्ठति। आवि॑न्नो॒ऽयम॒सावा॑मुष्याय॒णोऽस्यां वि॒श्यस्मिन्रा॒ष्ट्र इत्या॑ह। वि॒शैवैनꣳ रा॒ष्ट्रेण॒ सम॑र्धयति। म॒ह॒ते क्ष॒त्राय॑ मह॒त आधि॑पत्याय मह॒ते जान॑राज्या॒येत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा॑स्ते। ए॒ष वो॑ भरता॒ राजा॒ सोमो॒ऽस्माक॑ ब्राह्म॒णाना॒ꣳ राजेत्या॑ह। तस्मा॒त्सोम॑राजानो ब्राह्म॒णाः॥३९॥

इन्द्र॑स्य॒ वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्र॑घ्न इति॒ धनुः॒ प्रय॑च्छति॒ विजि॑त्यै। श॒त्रु॒बाध॑नाः॒ स्थेतीषून्। शत्रू॑नेवास्य॑ बाधन्ते। पा॒त मा॑ प्र॒त्यञ्च॑ पा॒त मा॑ ति॒र्यञ्च॑म॒न्वञ्च॑ मा पा॒तेत्या॑ह। ति॒स्रो वै श॑र॒व्याः॑। प्र॒तीची॑ ति॒रश्च्य॒नूची॑। ताभ्य॑ ए॒वैन॑ पान्ति। दि॒ग्भ्यो मा॑ पा॒तेत्या॑ह। दि॒ग्भ्य ए॒वैन॑ पान्ति। विश्वा॑भ्यो मा नाष्ट्राभ्यः॑ पा॒तेत्या॑ह। अप॑रिमितादे॒वैन॑ पान्ति। हिर॑ण्यवर्णावु॒षसा॑ विरो॒क इति॑ त्रि॒ष्टुभा॑ बा॒हू उद्गृ॑ह्णाति। इ॒न्द्रि॒यं वै वी॒र्य॑ त्रि॒ष्टुक्। इ॒न्द्रि॒यमे॒व वी॒र्य॑मु॒परि॑ष्टादा॒त्मन्ध॑त्ते॥४०॥

व्यावृ॑त्त्यै दा॒त्रम॒सीत्या॑हा॒मृत॒ꣳ हिर॑ण्यमेकश॒तो ग॑मय॒न्त्याह॑ ब्राह्म॒णा ना॒ष्ट्राभ्यः॑ पा॒तेत्या॑ह च॒त्वारि॑ च॥ [६]

दिशो॒ व्यास्था॑पयति। दि॒शाम॒भिजि॑त्त्यै। यद॑नु प्र॒क्रामे॑त्। अ॒भि दिशो॑ जयेत्। उत्तु मा॑द्येत्। मन॒साऽनु॒ प्रक्रा॑मति। अ॒भि दिशो॑ जयति। नोन्मा॑द्यति। स॒मिध॒मा ति॒ष्ठेत्या॑ह। तेज॑ ए॒वाव॑रुन्धे॥४१॥

उ॒ग्रामा ति॒ष्ठेत्या॑ह। इ॒न्द्रि॒यमे॒वाव॑रुन्धे। वि॒राज॒माति॒ष्ठेत्या॑ह। अ॒न्नाद्य॑मे॒वाव॑रुन्धे। उदी॑ची॒मा ति॒ष्ठेत्या॑ह। प॒शूने॒वाव॑रुन्धे। ऊ॒र्ध्वामाति॒ष्ठेत्या॑ह। सु॒व॒र्गमे॒व लो॒कम॒भिज॑यति। अनूज्जि॑हीते। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै॥४२॥

मा॒रु॒त ए॒ष भ॑वति। अन्नं॒ वै म॒रुतः॑। अन्न॑मे॒वाव॑रुन्धे। एक॑वि॒ꣳशतिकपालो भवति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। यो॑ऽरण्येऽनुवा॒क्यो॑ ग॒णः। तं म॑ध्य॒त उप॑दधाति। ग्रा॒म्यैरे॒व प॒शुभि॑रार॒ण्यान्प॒शून्परि॑ गृह्णाति। तस्मा॑द्ग्रा॒म्यैः प॒शुभि॑रार॒ण्याः प॒शवः॒ परि॑गृहीताः। पृथि॑वै॒न्यः। अ॒भ्य॑षिच्यत॥४३॥

स रा॒ष्ट्रं नाभ॑वत्। स ए॒तानि॑ पा॒र्थान्य॑पश्यत्। तान्य॑जुहोत्। तैर्वै स रा॒ष्ट्रम॑भवत्। यत्पा॒र्थानि॑ जु॒होति॑। रा॒ष्ट्रमे॒व भ॑वति। बा॒र्ह॒स्प॒त्यं पूर्वे॑षामुत्त॒मं भ॑वति। ऐ॒न्द्रमुत्त॑रेषां प्रथ॒मम्। ब्रह्म॑ चै॒वास्मै॑ क्ष॒त्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति। अथो॒ ब्रह्म॑न्ने॒व क्ष॒त्रं

प्रतिष्ठापयति॥४४॥

षट्वरस्तादभिषेकस्य जुहोति। षडुपरिष्टात्। द्वादश सम्पद्यन्ते। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरः खलु वै देवानां पूः। देवानामेव पुरं मध्यतो व्यवसर्पति। तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति। भूतानामवेष्टीर्जुहोति। अत्रात्र वै मृत्युर्जायते। यत्रयत्रैव मृत्युर्जायते। तत एवैनमवयजते। तस्माद्राजसूयेनेजानो नाभिचरितवै। प्रत्यगेनमभिचारः स्तृणुते॥४५॥

रुन्धे समष्ठा असिच्यत स्थापयति जायते पश्च च॥ [७]

सोमस्य त्विषिरसि तवेव मे त्विषिर्भूयादिति शार्दूल-चर्मोपस्तृणाति। यैव सोमे त्विषिः। या शार्दूले। तामेवावरुन्धे। मृत्योर्वा एष वर्णः। यच्छार्दूलः। अमृतꣳ हिरण्यम्। अमृतमसि मृत्योर्मा पाहीति हिरण्यमुपास्यति। अमृतमेव मृत्योरन्तर्धत्ते। शतमानं भवति॥४६॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। दिद्योन्मा पाहीत्युपरिष्टादधि निदधाति। उभयत एवास्मै

शर्म दधाति। अवैष्टा दन्दशूका इति क्लीबꣳ सीसेन विध्यति। दन्दशूकानेवावयजते। तस्मात्क्लीबं दन्दशूका दꣳशुकाः। निरस्तं नमुचेः शिर इति लोहितायसं निरस्यति। पाप्मानमेव नमुचिं निरवदयते। प्राणा आत्मनः पूर्वेऽभिषिच्या इत्याहुः॥४७॥

सोमो राजा वरुणः। देवा धर्मसुवश्च ये। ते ते वाचꣳ सुवन्तां ते ते प्राणꣳ सुवन्तामित्याह। प्राणानेवाऽऽत्मनः पूर्वानभिषिञ्चति। यद्ब्रूयात्। अग्नेस्त्वा तेजसाऽभिषिञ्चामीति। तेजस्व्येव स्यात्। दुश्चर्मा तु भवेत्। सोमस्य त्वा द्युम्नेनाभिषिञ्चामीत्याह। सौम्यो वै देवतया पुरुषः॥४८॥

स्वयैवैनं देवतयाऽभिषिञ्चति। अग्नेस्तेजसेत्याह। तेज एवास्मिन्दधाति। सूर्यस्य वर्चसेत्याह। वर्च एवास्मिन्दधाति। इन्द्रस्येन्द्रियेणेत्याह। इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। मित्रावरुणयोर्वीर्येणेत्याह। वीर्यमेवास्मिन्दधाति। मरुतामोजसेत्याह॥४९॥

ओज एवास्मिन्दधाति। क्षत्राणां क्षत्रपतिरसीत्याह। क्षत्राणामेवैनं क्षत्रपतिं करोति। अति दिवस्पाहीत्याह। अत्यन्यान्पाहीति वावैतदाह। समावृत्रन्नधरागुदीचीरित्याह।

राष्ट्रमेवास्मिन्ध्रुवमकः। उच्छेषणेन जुहोति। उच्छेषणभागो वै रुद्रः। भागधेयेनैव रुद्रं निरवदयते॥५०॥

उदङ्त्वरेत्याग्नीध्रे जुहोति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। रुद्र यत्ते क्रयी परं नामेत्याह। यद्वा अस्य क्रयी परं नाम। तेन वा एष हिनस्ति। यꣳ हिनस्ति। तेनैवैनꣳ सह शमयति। तस्मै हुतमसि यमेष्टमसीत्याह। यमादेवास्य मृत्युमवयजते॥५१॥

प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इति तस्यै गृहे जुहुयात्। यां कामयेत राष्ट्रमस्यै प्रजा स्यादिति। राष्ट्रमेवास्यै प्रजा भवति। पर्णमयेनाध्वर्युरभिषिञ्चति। ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्त्विषिं दधाति। औदुम्बरेण राजन्यः। ऊर्जमेवास्मिन्नन्नाद्यं दधाति। आश्वत्थेन वैश्यः। विशमेवास्मिन्पुष्टिं दधाति। नैयग्रोधेन जन्यः। मित्राण्येवास्मै कल्पयति। अथो प्रतिष्ठित्यै॥५२॥

भवत्याहुः पुरुष ओजसेत्याह निरवदयते यजते जन्यो द्वे च॥ [८]

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै। मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्मीत्याह। ब्रह्मणैवैनं देवताभ्यां युनक्ति। प्रष्टिवाहिनं युनक्ति। प्रष्टिवाही वै देवरथः।

देवरथमेवास्मै युनक्ति। त्रयोऽश्वा भवन्ति। रथश्चतुर्थः। द्वौ सव्येष्ठसारथी। षड्वम्पद्यन्ते॥५३॥

षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं युनक्ति। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति। यः क्षत्रियः प्रतिहितः। सोऽन्वारभते। राष्ट्रमेव भवति। त्रिष्टुभाऽन्वारभते। इन्द्रियं वै त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति॥५४॥

मरुतां प्रसवे जेषमित्याह। मरुद्भिरेव प्रसूत उज्जयति। आप्तं मन इत्याह। यदेव मनसैप्सीत्। तदापत्। राजन्यं जिनाति। अनाक्रान्त एवाक्रमते। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यो राजन्यं जिनाति। समहमिन्द्रियेण वीर्येणेत्याह॥५५॥

इन्द्रियमेव वीर्यमात्मन्धत्ते। पशूनां मन्युरसि तवेव मे मन्युर्भूयादिति वाराही उपानहावुप मुञ्चते। पशूनां वा एष मन्युः। यद्वराहः। तेनैव पशूनां मन्युमात्मन्धत्ते। अभि वा इयꣳ सुषुवाणं कामयते। तस्यैश्वरेन्द्रियं वीर्यमादातोः। वाराही उपानहावुपमुञ्चते। अस्या एवान्तर्धत्ते। इन्द्रियस्य वीर्यस्यानात्यै॥५६॥

नमो॑ मा॒त्रे पृ॑थि॒व्या इत्या॒हाहिꣳसायै। इय॑द॒स्यायु॑र॒स्यायु॑र्मे धे॒हीत्या॑ह। आयु॑रे॒वात्मन्ध॑त्ते। ऊर्ग॒स्यूर्जं॑ मे धे॒हीत्या॑ह। ऊर्ज॑मे॒वात्मन्ध॑त्ते। युङ्क्ष्व॑सि॒ वर्चो॑ऽसि॒ वर्चो॒ मयि॑ धे॒हीत्या॑ह। वर्च॑ ए॒वात्मन्ध॑त्ते। ए॒कधा ब्र॒ह्मण॒ उप॑हरति। ए॒कधैव यज॑मान॒ आयु॒रूर्जं॒ वर्चो॑ दधाति। र॒थ॒वि॒मो॒च॒नीया॑ जुहोति॒ प्रति॑ष्ठित्यै॥५७॥

त्रयोऽश्वा॑ भवन्ति। रथ॑श्चतु॒र्थः। तस्मा॑च्चतुर्जु॑होति। यदु॒भौ स॒हाव॒तिष्ठे॑ताम्। स॒मा॒नं लो॒कमि॑याताम्। स॒ह स॑ङ्ग्रही॒त्रा र॑थ॒वाह॑ने॒ रथ॒माद॑धाति। सु॒व॒र्गादे॒वैन॑ं लो॒काद॒न्तर्द॑धाति। ह॒ꣳसः शु॑चि॒षदित्याद॑धाति। ब्रह्म॑णै॒वैन॑मुपाव॒हर॑ति। ब्रह्म॒णाऽऽद॑धाति। अति॑च्छन्द॒साऽऽद॑धाति। अति॑च्छन्दा॒ वै सर्वा॑णि॒ छन्दाꣳसि। सर्वे॑भिरे॒वैन॒ं छन्दो॑भि॒राद॑धाति। वर्ष्म॒ वा ए॒षा छन्द॑साम्। यदति॑च्छन्दाः। यदति॑च्छन्दसा॒ दधा॑ति। वर्ष्मै॒वैनꣳ समा॒नानां॑ करोति॥५८॥

प॒द्य॒न्ते द॒धा॒ति॒ वी॒र्य॑णेत्या॒हानां॑त्यै॒ प्रति॑ष्ठित्यै॒ ब्रह्म॒णाऽऽद॑धाति स॒प्त च॑॥ [९]

मि॒त्रो॑ऽसि॒ वरु॑णो॒ऽसीत्या॑ह। मै॒त्रं वा अहः॑। वा॒रु॒णी रात्रिः॑। अ॒हो॒रा॒त्राभ्या॑मे॒वैन॑मु॒पाव॑हरति। मि॒त्रो॑ऽसि॒ वरु॑णो॒ऽसीत्या॑ह।

मैत्रो वै दक्षिणः। वारुणः सव्यः। वैश्वदेव्यामिक्षा। स्वमेवैनौ भागधेयमुपावहरति। समहं विश्वैर्देवैरित्याह॥५९॥

वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। ता एवाद्याः कुरुते। क्षत्रस्य नाभिरसि क्षत्रस्य योनिरसीत्यधीवासमास्तृणाति सयोनित्वाय। स्योनामा सीद सुषदामा सीदेत्याह। यथायजुरेवैतत्। मा त्वा हिꣳसीन्मा मा हिꣳसीदित्याहाहिꣳसायै। निषसाद धृतव्रतो वरुणः पस्त्यास्वा साम्राज्याय सुक्रतुरित्याह। साम्राज्यमेवैनꣳ सुक्रतुं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ राजन्ब्रह्माऽसि सविताऽसि सत्यसव इत्याह। सवितारमेवैनꣳ सत्यसवं करोति॥६०॥

ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ राजन्ब्रह्माऽसीन्द्रोऽसि सत्यौजा इत्याह। इन्द्रमेवैनꣳ सत्यौजसं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ राजन्ब्रह्माऽसि मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। मित्रमेवैनꣳ सुशेवं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ राजन्ब्रह्मासि वरुणोऽसि सत्यधर्मेत्याह। वरुणमेवैनꣳ सत्यधर्माणं करोति। सविताऽसि सत्यसव इत्याह। गायत्रीमेवैतेनाभिव्याहरति। इन्द्रोऽसि सत्यौजा इत्याह। त्रिष्टुभमेवैतेनाभिव्याहरति॥६१॥

मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। जगतीमेवैतेनाभि व्याहरति। सत्यमेता देवताः। सत्यमेतानि छन्दाꣳसि। सत्यमेवावरुन्धे। वरुणोऽसि सत्यधर्मेत्याह। अनुष्टुभमेवैतेनाभि व्याहरति। सत्यानृते वा अनुष्टुप्। सत्यानृते वरुणः। सत्यानृते एवावरुन्धे॥ ६२॥

नैनꣳ सत्यानृते उदिते हिꣳस्तः। य एवं वेद। इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति स्फ्यं प्रयच्छति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रेणैवास्मा अवरपरꣳ रन्धयति। एवꣳ हि तच्छ्रेयः। यदस्मा एते रध्येयुः। दिशोऽभ्ययꣳ राजाऽभूदिति पञ्चाक्षान्प्रयच्छति। एते वै सर्वेऽयाः। अपराजायिनमेवैनं करोति॥ ६३॥

ओदनमुद्भवते। परमेष्ठी वा एषः। यदोदनः। परमामेवैनꣳ श्रियं गमयति। सुश्लोकाँ(४) सुमङ्गलाँ(४) सत्यराजा(३)-नित्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। शौनः शेपमाख्यापयते। वरुणपाशादेवैनं मुञ्चति। परः शतं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। मारुतस्य चैकविꣳशतिकपालस्य वैश्वदेव्यै चामिक्षाया अग्नये स्विष्टकृते समवद्यति। देवताभिरेवैनमुभयतः परि गृह्णाति।

अ॒पान्नप्त्रे॒ स्वाहो॒र्जो नप्त्रे॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ गृ॒हप॑तये॒ स्वाहेति॑ ति॒स्र आहु॑तीर्जुहोति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वे॑व लो॒केषु॒ प्रति॑ तिष्ठति॥६४॥

दे॒वैरित्या॑ह स॒त्यस॑वं करोति त्रि॒ष्टुभ॑मे॒वैतेना॑भि॒ व्याह॑रति सत्यानृ॒ते ए॒वाव॑रुन्धे करोति श॒तेन्द्रि॑यः॒ षट् च॑॥ [१०]

ए॒तद्ब्रा॑ह्मणानि धा॒त्रे र॒त्निना॑न्देवसु॒वाम॒र्थेतो॒ देवी॒र्दिशः॒ सोम॒स्येन्द्र॑स्य मि॒त्रो दश॑॥१०॥

ए॒तद्ब्रा॑ह्मणानि वैष्ण॒वं त्रि॑कपा॒लमन्नं॒ वै पू॒षा वाशाः॒ स्थेत्या॑ह॒ दिशो॒ व्यास्था॑पय॒त्युद॑ङ्ग॒रेत्य॒ ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ रा॑ज॒ञ्चतु॑ष्षष्टिः॥६४॥

ए॒तद्ब्रा॑ह्मणानि॒ प्रति॑तिष्ठति॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

वरुणस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं परा ऽपतत्। तत्सꣳसृद्भिरनु समसर्पत्। तत्सꣳसृपाꣳ सꣳसृत्त्वम्। अग्निना देवेन प्रथमेऽहन्ननु प्रायुङ्क्त। सरस्वत्या वाचा द्वितीयेऽ। सवित्रा प्रसवेन तृतीयेऽ। पूष्णा पशुभिश्चतुर्थे। बृहस्पतिना ब्रह्मणा पञ्चमे। इन्द्रेण देवेन षष्ठे। वरुणेन स्वया देवतया सप्तमे॥१॥

सोमेन राज्ञाऽष्टमे। त्वष्ट्रा रूपेण नवमे। विष्णुना यज्ञेनाऽऽप्नोत्। यत्सꣳसृपो भवन्ति। इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान आप्नोति। पूर्वापूर्वा वेदिर्भवति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यावरुद्ध्यै। पुरस्तादुपसदाꣳ सौम्येन प्रचरति। सोमो वै रेतोधाः। रेत एव तद्दधाति। अन्तरा त्वाष्ट्रेण। रेत एव हितं त्वष्टा रूपाणि विकरोति। उपरिष्टाद्वैष्णवेन। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञ एवान्ततः प्रतितिष्ठति॥२॥

सप्तमे दधाति पञ्च च॥ [१]

जामि वा एतत्कुर्वन्ति। यत्सद्यो दीक्षयन्ति सद्यः सोमं

क्रीणन्ति। पुण्डरिस्रजां प्रयच्छत्यजामित्वाय। अङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तः। अप्सु दीक्षातपसी प्रावेशयन्। तत्पुण्डरीकमभवत्। यत्पुण्डरिस्रजां प्रयच्छति। साक्षादेव दीक्षातपसी अवरुन्धे। दशभिर्वत्सतरैः सोमं क्रीणाति। दशाक्षरा विराट्॥३॥

अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। मुष्करा भवन्ति सेन्द्रत्वाय। दशपेयो भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। शतं ब्राह्मणाः पिबन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। सप्तदशꣳ स्तोत्रं भवति। सप्तदशः प्रजापतिः॥४॥

प्रजापतेराप्त्यै। प्राकाशावध्वर्यवे ददाति। प्रकाशमेवैनं गमयति। स्रजमुद्गात्रे। व्येवास्मै वासयति। रुक्मꣳ होत्रे। आदित्यमेवास्मा उन्नयति। अश्वं प्रस्तोतृप्रतिहर्तृभ्याम्। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतेराप्त्यै॥५॥

द्वादश पष्ठौहीर्ब्रह्मणे। आयुरेवावरुन्धे। वशां मैत्रावरुणाय। राष्ट्रमेव वश्यकः। ऋषभं ब्राह्मणाच्छꣳसिने। राष्ट्रमेवेन्द्रिया-व्यकः। वासंसी नेष्टापोतृभ्याम्। पवित्रे एवास्यैते। स्थूरिं

यवाचितमच्छावाकाय। अन्तत एव वरुणमव यजते॥६॥

अनड्वाहमग्नीधे। वह्निर्वा अनड्वान्। वह्निरग्नीत्। वह्निनैव वह्नि यज्ञस्यावरुन्धे। इन्द्रस्य सुषुवाणस्य त्रेधेन्द्रियं वीर्यं परा-ऽपतत्। भृगुस्तृतीयमभवत्। श्रायन्तीयं तृतीयम्। सरस्वती तृतीयम्। भार्गवो होता भवति। श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति। वारवन्तीयमग्निष्टोमसामम्। सारस्वतीरपो गृह्णाति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यावरुद्ध्यै। श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति। इन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यꣳ श्रयति। वारवन्तीयमग्निष्टोमसामम्। इन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यं वारयति॥७॥

विराड्वा प्रजापतिरश्वः प्रजापतेरास्यै यजते ब्रह्मसामं भवति सप्त च॥ [२]

ईश्वरो वा एष दिशोऽनून्मदितोः। यं दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति। दिशामवेष्टयो भवन्ति। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठत्यनुन्मादाय। पञ्च देवता यजति। पञ्च दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। हविषोहविष इष्ट्वा बार्हस्पत्यमभिघारयति। यजमानदेवत्यो वै बृहस्पतिः। यजमानमेव तेजसा समर्धयति॥८॥

आदित्यां मल्हां गर्भिणीमा लभते। मारुतीं पृश्निं पष्ठौहीम्। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीची दधाति। आदित्यया पूर्वया

प्रचरति। मारुत्योत्तरया। राष्ट्र एव विशमनुबध्नाति। उच्चैरादित्याया आश्रावयति। उपाꣳशु मारुत्यै। तस्माद्राष्ट्रं विशमतिवदति। गर्भिण्यादित्या भवति॥९॥

इन्द्रियं वै गर्भः। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। अगर्भा मारुती। विड्वै मरुतः। विशमेव निरिन्द्रियामकः। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा अश्विनोः पूषन्वाचः सत्यꣳ सन्निधाय। अनृतेनासुरानभ्यभवन्। तेऽश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निरवपन्। ततो वै ते वाचः सत्यमवारुन्धत॥१०॥

यदश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। अनृतेनैव भ्रातृव्यानभिभूय। वाचः सत्यमवरुन्धे। सरस्वते सत्यवाचे चरुम्। पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणाति। सवित्रे सत्यप्रसवाय पुरोडाशं द्वादशकपालं प्रसूत्यै। दूतान्प्रहिणोति। आविद एता भवन्ति। आविदमेवैनं गमयन्ति। अथो दूतेभ्य एव न छिद्यते। तिसृधन्वꣳ शुष्कदृतिर्दक्षिणा समृद्ध्यै॥११॥

अर्धयति भवत्यरुन्धत गमयन्ति द्वे च॥ [३]

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। तस्माच्छिशिरे कुरुपञ्चालाः प्राञ्चो यान्ति। सौम्यं चरुम्। तस्माद्वसन्तं व्यवसायादयन्ति। सावित्रं द्वादशकपालम्। तस्मात्पुरस्ताद्यवाना ँ सवित्रा विरुन्धते। बार्हस्पत्यं चरुम्। सवित्रैव विरुध्य। ब्रह्मणा यवानादधते। त्वाष्ट्रमष्टाकपालम्॥१२॥

रूपाण्येव तेन कुर्वते। वैश्वानरं द्वादशकपालम्। तस्माज्जघन्ये नैदाघे प्रत्यञ्चः कुरुपञ्चाला यान्ति। सारस्वतं चरुं निर्वपति। तस्मात्प्रावृषि सर्वा वाचो वदन्ति। पौष्णेन व्यवस्यन्ति। मैत्रेण कृषन्ते। वारुणेन विधृता आसते। क्षैत्रपत्येन पाचयन्ते। आदित्येनादधते॥१३॥

मासिमास्येतानि हवी ँ षि निरुप्याणीत्याहुः। तेनैवर्तून्प्रयुङ्क्त इति। अथो खल्वाहुः। कः संवत्सरं जीविष्यतीति। षडेव पूर्वेद्युर्निरुप्याणि। षडुत्तरेद्युः। तेनैवर्तून्प्रयुङ्क्ते। दक्षिणो रथवाहनवाहः पूर्वेषां दक्षिणा। उत्तर उत्तरेषाम्। संवत्सरस्यैवान्तौ युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥१४॥

त्वाष्ट्रमष्टाकपालं दधते युनत्त्येकं च॥ [४]

इन्द्रस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं परा ऽपतत्। स

यत्प्र॑थ॒मं नि॒रष्ठी॑वत्। तत्क॑लमभवत्। यद्वि॒तीयम्॑। तद्ब॒दर॑म्। यत्तृ॒तीयम्॑। तत्क॒र्कन्धु॑। यन्न॒स्तः। स सि॒ꣳहः। यदक्ष्यो॑ः॥१५॥

स शा॑र्दू॒लः। यत्कर्ण॑योः। स वृक॑ः। य ऊ॒र्ध्वः। स सोम॑ः। याऽवा॑ची। सा सुरा॑। त्र॒याः सत्त॑वो भवन्ति। इ॒न्द्रि॒यस्याव॑रुद्ध्यै। त्र॒याणि॒ लोमा॑नि॥१६॥

त्विषि॑मे॒वाव॑रुन्धे। त्रयो॒ ग्रहा॑ः। वी॒र्य॑मे॒वाव॑रुन्धे। नाम्ना॑ दश॒मी। नव॒ वै पुरु॑षे प्रा॒णाः। नाभि॑र्दश॒मी। प्रा॒णा इ॑न्द्रि॒यं वी॒र्यम्॑। प्रा॒णाने॒वेन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ यज॑मान आ॒त्मन्ध॑त्ते। सीसे॑न क्ली॒बाच्छष्पा॑णि क्रीणाति। न वा ए॒तदयो॒ न हिर॑ण्यम्॥१७॥

यत्सीसम्॑। न स्त्री न पुमान्॑। यत्क्ली॒बः। न सोमो॒ न सुरा॑। यत्सौ॑त्राम॒णी समृ॑द्ध्यै। स्वा॒द्वीन्त्वा॑ स्वा॒दुनेत्या॑ह। सोम॑मे॒वैना॑ करोति। सोमो॑ऽस्य॒श्विभ्या॑ पच्यस्व॒ सर॑स्वत्यै पच्य॒स्वेन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑ पच्य॒स्वेत्या॑ह। ए॒ताभ्यो॒ ह्ये॑षा दे॒वता॑भ्यः पच्य॑ते। ति॒स्रः स॑ꣳसृ॑ष्टा वसति॥१८॥

ति॒स्रो हि रात्री॑ः क्री॒तः सोमो॒ वस॑ति। पु॒नातु॑ ते परि॒स्रुत॒मिति॒ यजु॑षा पुनाति॒ व्यावृ॑त्त्यै। प॒वित्रे॑ण पुनाति। प॒वित्रे॑ण॒ हि सोम॑ं पु॒नन्ति॑। वारे॑ण॒ शश्व॑ता॒ तनेत्या॑ह। वारे॑ण॒ हि सोम॑

पुनन्ति। वायुः पूतः पवित्रेणेति नैतया पुनीयात्। व्यृद्धा ह्येषा। अतिपवितस्यैतया पुनीयात्। कुविदङ्गेत्यनिरुक्तया प्राजापत्यया गृह्णाति॥१९॥

अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। एकयर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। आश्विनं धूम्रमालभते। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। सारस्वतं मेषम्। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनं भिषज्यति। ऐन्द्रमृषभꣳ सैन्द्रत्वाय॥२०॥

अक्ष्योर्लोमानि हिरण्यं वसति गृह्णाति भिषज्यत्येकं च॥ [५]

यत्रिषु यूपेष्वालभेत। बहिर्धाऽस्मादिन्द्रियं वीर्यं दध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एकयूप आलभते। एकधैवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं दधाति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। नैतेषां पशूनां पुरोडाशा भवन्ति। ग्रहपुरोडाशा ह्येते। युवꣳ सुरामममश्विनेति सर्वदेवत्ये याज्यानुवाक्ये भवतः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति॥२१॥

ब्राह्मणं परिक्रीणीयादुच्छेषणस्य पातारम्। ब्राह्मणो ह्याहुत्या उच्छेषणस्य पाता। यदि ब्राह्मणं न विन्देत्।

व॒ल्मी॒क॒व॒पाया॒मव॑ नयेत्। सैव ततः॒ प्राय॑श्चित्तिः। यद्वै सौ॑त्राम॒ण्ये व्यृ॑द्धम्। तद॑स्यै॒ समृ॑द्धम्। ना॒ना॒दे॒व॒त्याः॑ प॒शव॑श्च पुरो॒डाशा॑श्च भवन्ति॒ समृ॑द्ध्यै। ऐ॒न्द्रः प॑शू॒नामु॑त्त॒मो भ॑वति। ऐ॒न्द्रः पु॑रो॒डाशा॑नां प्रथ॒मः॥२२॥

इ॒न्द्रि॒ये ए॒वास्मै॑ स॒मीचीं॑ दधाति। पु॒रस्ता॑दनूया॒जानां॑ पुरो॒डाशै॒ः प्रच॑रति। प॒शवो॒ वै पु॑रो॒डाशाः॑। प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे। ऐ॒न्द्रमेका॑दशकपालं॒ निर्व॑पति। इ॒न्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे। सा॒वि॒त्रं द्वाद॑शकपालं॒ प्रसू॑त्यै। वा॒रु॒णं दश॑कपालम्। अ॒न्त॒त ए॒व वरु॑ण॒मव॑ यजते। वड॑बा॒ दक्षि॑णा॥२३॥

उ॒त वा ए॒षाऽश्वꣳ सू॒ते। उ॒ताऽश्व॑त॒रम्। उ॒त सोम॑ उ॒त सुरा॑। यत्सौ॑त्राम॒णी समृ॑द्ध्यै। बा॒र्ह॒स्प॒त्यं प॒शुं च॑तु॒र्थम॑तिपवि॒तस्या ल॑भते। ब्रह्म॒ वै दे॒वानां॒ बृह॒स्पतिः॑। ब्रह्म॑णै॒व य॒ज्ञस्य॒ व्यृ॑द्ध॒मपि॑ वपति। पु॒रो॒डाश॑वाने॒ष प॒शुर्भ॑वति। न ह्ये॑तस्य॒ ग्रहं॑ गृह्णन्ति॑। सोम॑प्रतीकाः पितरस्तृप्णु॒तेति॑ शतातृ॒ण्णायाꣳ स॒मव॑नयति॥२४॥

श॒तायुः॒ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॒ये प्रति॑तिष्ठति। दक्षि॑णे॒ऽग्नौ जु॑होति। पा॒प॒व॒स्य॒सस्य॒ व्यावृ॑त्त्यै। हिर॑ण्यमन्त॒रा

धारयति। पूतामेवैनां जुहोति। शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। यत्रैव शतातृण्णां धारयति॥२५॥

तन्निदधाति प्रतिष्ठित्यै। पितॄन् वा एतस्येन्द्रियं वीर्यं गच्छति। यꣳ सोमोऽति पवते। पितॄणां याज्यानुवाक्याभिरुप तिष्ठते। यदेवास्य पितॄनिन्द्रियं वीर्यं गच्छति। तदेवाव रुन्धे। तिसृभिरुप तिष्ठते। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। अथो त्रीणि वै यज्ञस्येन्द्रियाणि। अध्वर्युर्होता ब्रह्मा। त उपतिष्ठन्ते। यान्येव यज्ञस्येन्द्रियाणि। तैरेवास्मै भेषजं करोति॥२६॥

प्रीणाति प्रथमो दक्षिणा समवनयति धारयतीन्द्रियाणि चत्वारि च॥ [६]

अग्निष्टोममग्र आहरति। यज्ञमुखं वा अग्निष्टोमः। यज्ञमुखमेवारभ्य सवमा क्रमते। अथैषोऽभिषेचनीयश्चतुस्त्रिꣳशपवमानो भवति। त्रयस्त्रिꣳशद्वै देवताः। ता एवाप्नोति। प्रजापतिश्चतुस्त्रिꣳशः। तमेवाप्नोति। सꣳशर एष स्तोमानामयथापूर्वम्। यद्विषमाः स्तोमाः॥२७॥

एतावान् वै यज्ञः। यावान्पवमानाः। अन्तः श्लेषणं त्वा

अ॒न्यत्। यत्स॒माः पव॑मानाः। तेनाऽस॑ꣳशरः। तेन॑ यथापू॒र्वम्। आ॒त्मने॒वाग्निष्टो॒मेन॒र्ध्नोति॑। आ॒त्मना॒ पुण्यो॑ भवति। प्र॒जा वा उ॒क्थानि॑। प॒शव॑ उ॒क्थानि॑। यदु॒क्थ्यो॑ भव॒त्यनु॒ सन्त॑त्त्यै॥२८॥

स्तोमाः॑ प॒शव॑ उ॒क्थान्येक॑ च॥ [७]

उप॑ त्वा जा॒मयो॒ गिर॒ इति॑ प्रति॒पद्भ॑वति। वाग्वै वा॒युः। वा॒च ए॒वैषो॑ऽभिषे॒कः। सर्वा॑साम॒ेव प्र॒जाना॑ꣳ सूयते। सर्वा॑ एनं प्र॒जा राजेति॑ वदन्ति। ए॒तमु॒ त्यन्दश॒ क्षिप॒ इत्या॑ह। आ॒दि॒त्या वै प्र॒जाः। प्र॒जाना॑मे॒वैतेन॑ सूयते। यन्ति॒ वा ए॒ते य॑ज्ञमु॒खात्। ये स॑म्भा॒र्या॑ अक्रन्॑॥२९॥

यदाह॒ पव॑स्व वा॒चो अ॑ग्रिय॒ इति॑। तेने॒व य॑ज्ञमु॒खान्नय॑न्ति। अ॒नु॒ष्टुक्प्र॑थ॒मा भ॑वति। अ॒नु॒ष्टुगु॑त्त॒मा। वाग्वा अ॑नु॒ष्टुक्। वा॒चैव प्र॒यन्ति॑। वा॒चोद्य॑न्ति। उद्व॑तीर्भवन्ति। उद्व॒द्वा अ॑नु॒ष्टुभो॑ रू॒पम्। आनु॑ष्टुभो राज॒न्यः॑॥३०॥

तस्मा॒दुद्व॑तीर्भवन्ति। सौ॒र्य॑नु॒ष्टुगु॑त्त॒मा भ॑वति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सन्त॑त्यै। यो वै स॒वादेति॑। नैन॑ꣳ स॒व उप॑नमति। यः साम॑भ्य॒ एति॑। पापी॑यान्त्सुषुवा॒णो भ॑वति। ए॒तानि॒ खलु॒ वै सामा॑नि। यत्पृ॒ष्ठानि॑। यत्पृ॒ष्ठानि॒ भव॑न्ति॥३१॥

तैरेव सवान्नैति। यानि देवराजानाꣳ सामानि। तैरमुष्मिँल्लोक ऋध्नोति। यानि मनुष्यराजानाꣳ सामानि। तैरस्मिँल्लोक ऋध्नोति। उभयोरेव लोकयोर् ऋध्नोति। देवलोके च मनुष्यलोके च। एकविꣳशोऽभिषेचनीयस्योत्तमो भवति। एकविꣳशः केशवपनीयस्य प्रथमः। सप्तदशो दशपेयः॥३२॥

विड्वा एकविꣳशः। राष्ट्रꣳ सप्तदशः। विश एवैतन्मध्यतोऽभिषिच्यते। तस्माद्वा एष विशां प्रियः। विशो हि मध्यतोऽभिषिच्यते। यद्वा एनमदो दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति। तत्सुवर्गं लोकमभ्या रोहति। यदिमं लोकं न प्रत्यवरोहेत्। अतिजनं वेयात्। उद्वा माद्येत्। यदेष प्रतीचीनः स्तोमो भवति। इममेव तेन लोकं प्रत्यवरोहति। अथो अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यनुन्मादाय॥३३॥

अक्रत्राजन्यौ भवन्ति दशपेयौ माद्येत्रीणि च॥ [८]

इयं वै रजता। असौ हरिणी। यद्रुक्मौ भवतः। आभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णाति। वरुणस्य वा अभिषिच्यमानस्यापः। इन्द्रियं वीर्यं निरघ्नन्। तत्सुवर्णꣳ हिरण्यमभवत्। यद्रुक्ममन्तर्दधाति। इन्द्रियस्य वीर्यस्या-

निर्घाताय। शतमानो भवति शतक्षरः। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। आयुर्वै हिरण्यम्। आयुष्या एवैनमभ्यति क्षरन्ति। तेजो वै हिरण्यम्। तेजस्या एवैनमभ्यति क्षरन्ति। वर्चो वै हिरण्यम्। वर्चस्या एवैनमभ्यति क्षरन्ति॥३४॥

शतक्षरोऽष्टौ च॥ [९]

अप्रतिष्ठितो वा एष इत्याहुः। यो राजसूयेन यजत इति। यदा वा एष एतेन द्विरात्रेण यजते। अथ प्रतिष्ठा। अथ संवत्सरमाप्नोति। यावन्ति संवत्सरस्याहोरात्राणि। तावतीरेतस्य स्तोत्रीयाः। अहोरात्रेष्वेव प्रति तिष्ठति। अग्निष्टोमः पूर्वमहर्भवति। अतिरात्र उत्तरम्॥३५॥

नानैवाहोरात्रयोः प्रति तिष्ठति। पौर्णमास्यां पूर्वमहर्भवति। व्यष्टकायामुत्तरम्। नानैवार्धमासयोः प्रतितिष्ठति। अमावास्यायां पूर्वमहर्भवति। उद्दृष्ट उत्तरम्। नानैव मासयोः प्रतितिष्ठति। अथो खलु। ये एव समानपक्षे पुण्याहे स्याताम्। तयोः कार्यं प्रतिष्ठित्यै॥३६॥

अपशव्यो द्विरात्र इत्याहुः। द्वे ह्येते छन्दसी। गायत्रं

च त्रैष्टुभं च। जगतीमन्तर्यन्ति। न तेन जगती कृतेत्याहुः। यदेनान्तृतीयसवने कुर्वन्तीति। यदा वा एषाऽहीनस्याहर्भजते। साह्नस्य वा सवनम्। अथैव जगती कृता। अथ पशव्यः। व्युष्टिर्वा एष द्विरात्रः। य एवं विद्वान्द्विरात्रेण यजते। व्येवास्मा उच्छति। अथो तम एवापहते। अग्निष्टोममन्तत आ हरति। अग्निः सर्वा देवताः। देवतास्वेव प्रति तिष्ठति॥३७॥

उत्तरं प्रतिष्ठित्यै पशव्यः सप्त च॥ [१०]

वरुणस्य जामि वा ईश्वर आग्नेयमिन्द्रस्य यत्रिष्वग्निष्टोममुप त्वेयं वै रजताऽप्रतिष्ठितो दश॥१०॥

वरुणस्य यदश्विभ्यां यत्रिषु तस्मादुद्वतीः सप्तत्रिꣳशत्॥३७॥

वरुणस्य प्रतितिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अङ्गिरसो वै सत्रमासत। तेषां पृश्निर्घर्मधुगासीत्। सर्जीषेणाजीवत्। तेऽब्रुवन्। कस्मै नु सत्रमास्महे। येऽस्या ओषधीर्न जनयाम इति। ते दिवो वृष्टिमसृजन्त। यावन्तः स्तोका अवापद्यन्त। तावतीरोषधयोऽजायन्त। ता जाताः पितरो विषेणालिम्पन्॥१॥

तासां जग्ध्वा रुप्यन्त्यैत्। तेऽब्रुवन्। क इदमित्थमकरिति। वयं भागधेयमिच्छमाना इति पितरोऽब्रुवन्। किं वो भागधेयमिति। अग्निहोत्र एव नोऽप्यस्त्वित्यब्रुवन्। तेभ्य एतद्भागधेयं प्रायच्छन्। यद्धुत्वा निमार्ष्टि। ततो वै त ओषधीरस्वदयन्। य एवं वेद॥२॥

स्वदन्तेऽस्मा ओषधयः। ते वत्समुपावासृजन्। इदं नो हव्यं प्रदापयेति। सोऽब्रवीद्वरं वृणै। दश मा रात्रीर्जातं न दोहन्। आसङ्गवं मात्रा सह चराणीति। तस्माद्वत्सं जातं दश रात्रीर्न दुहन्ति। आसङ्गवं मात्रा सह चरति। वारेवृतꣳ

ह्य॑स्य। तस्मा॑द्व॒त्सꣳ सꣳसृष्टध॒यꣳ रु॒द्रो घातु॑कः। अति॒ हि स॒न्धान्धय॑ति॥३॥

अ॒लि॒म्प॒न्वेद॒ घातु॑क॒ एकं॑ च॥ [१]

प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑सृजत। तं प्र॒जा अन्व॑सृज्यन्त। तम॑भा॒ग उपा॑स्त। सो॑ऽस्य प्र॒जाभि॒रपा॑क्रामत्। तम॑व॒रुरु॑त्समा॒नो-ऽन्वै॑त्। तम॑व॒रुधं॒ नाश॑क्नोत्। स तपो॑ऽतप्यत। सो॑ऽग्निरुपा॑रम॒ताता॑पि॒ वै स्य प्र॒जाप॑ति॒रिति॑। स र॒राटा॒दुद॑मृष्ट॥४॥

तद्घृ॒तम॑भवत्। तस्मा॒द्यस्य॑ दक्षिण॒तः केशा॒ उन्मृ॑ष्टाः। ताञ्ज्ये॑ष्ठल॒क्ष्मी प्रा॑जाप॒त्येत्या॑हुः। यद्र॒राटा॑दु॒दमृ॑ष्ट। तस्मा॑द्र॒राटे॒ केशा॒ न स॑न्ति। तद॒ग्नौ प्रागृ॑ह्णात्। तद्व्य॑चिकित्सत्। जु॒हवा॒नी(३) मा हौ॒षा(३)मिति॑। तद्वि॑चिकि॒त्सायै॒ जन्म॑। य ए॒वं वि॒द्वान् वि॑चि॒कित्स॑ति॥५॥

वसी॑य ए॒व चे॑तयते। तं वाग॒भ्य॑वदज्जु॒हुधीति॑। सो॑ऽब्रवीत्। कस्त्वम॒सीति॑। स्वैव ते॒ वागित्य॑ब्रवीत्। सो॑ऽजुहो॒त्स्वाहेति॑। तत्स्वा॑हाका॒रस्य॒ जन्म॑। य ए॒वꣳस्वा॑हाका॒रस्य॒ जन्म॒ वेद॑। क॒रोति॑ स्वाहाका॒रेण॑ वी॒र्यम्॑। यस्यै॒वं वि॒दुषः॑ स्वाहाका॒रेण॒ जुह्व॑ति॥६॥

भोगा॑यै॒वास्य॑ हु॒तं भ॑वति। तस्या॒ आहु॑त्यै॒ पुरु॑षमसृजत। द्वि॒तीय॑मजुहोत्। सोऽश्व॑मसृजत। तृ॒तीय॑मजुहोत्। स गाम॑सृजत। च॒तु॒र्थम॑जुहोत्। सोऽवि॑मसृजत। प॒ञ्च॒मम॑जुहोत्। सो॑ऽजाम॑सृजत॥ ७॥

सो॑ऽग्निर॑बिभेत्। आहु॑तीभि॒र्वै मा॑ऽऽप्नो॒तीति॑। स प्र॒जाप॑तिं॒ पुनः॒ प्राविं॑शत्। तं प्र॒जाप॑तिरब्रवीत्। जाय॒स्वेति॑। सो॑ऽब्रवीत्। किं भा॑ग॒धेय॑म॒भि ज॑निष्य॒ इति॑। तुभ्य॑मे॒वेद꣣ हू॑याता॒ इत्य॑ब्रवीत्। स ए॒तद्भा॑ग॒धेय॑म॒भ्य॑जायत। यद॑ग्निहो॒त्रम्॥ ८॥

तस्मा॑दग्निहो॒त्रमु॑च्यते। तद्धू॒यमा॑नमादि॒त्यो॑ऽब्रवीत्। मा हौ॑षीः। उ॒भयो॒र्वै ना॑वे॒तदिति॑। सो॑ऽग्निर॑ब्रवीत्। क॒थं नौ॑ होष्य॒न्तीति॑। सा॒यमे॒व तुभ्यं॑ जु॒हवन्। प्रा॒तर्मह्य॒मित्य॑ब्रवीत्। तस्मा॑द॒ग्नये॑ सा॒य꣣ हू॑यते। सूर्या॑य प्रा॒तः॥ ९॥

आ॒ग्ने॒यी वै रात्रिः॑। ऐ॒न्द्रमह॑ः। यदनु॑दिते॒ सूर्ये॑ प्रा॒तर्जु॑हु॒यात्। उ॒भय॑मे॒वाग्ने॒यꣳ स्या॑त्। उदि॑ते॒ सूर्ये॑ प्रा॒तर्जु॑होति। तथा॒ऽग्नये॑ सा॒य꣣ हू॑यते। सूर्या॑य प्रा॒तः। रात्रिं॒ वा अनु॑ प्र॒जाः प्र जा॑यन्ते। अह्ना॒ प्रति॑ तिष्ठन्ति। यत्सा॒यं जु॒होति॑॥ १०॥

प्रैव तेन॑ जायते। उदि॑ते॒ सूर्ये॑ प्रा॒तर्जु॑होति। प्रत्ये॒व तेन॑ तिष्ठति। प्र॒जाप॑तिरकामयत॒ प्रजा॑ये॒येति॑। स ए॒तद॑ग्निहो॒त्रं मि॑थु॒नम॑पश्यत्। तदुदि॑ते॒ सूर्ये॑ऽजुहोत्। यजु॑षा॒ऽन्यत्। तू॒ष्णीम॒न्यत्। ततो॒ वै स प्राजा॑यत। यस्यै॒वं वि॒दुष॒ उदि॑ते॒ सूर्ये॑ऽग्निहो॒त्रं जुह्व॑ति॥११॥

प्रैव जा॑यते। अथो॒ यथा॒ दिवा॑ प्रजा॒नन्नेति॑। ता॒दृगे॒व तत्। अथो॒ खल्वा॑हुः। यस्य॒ वै द्वौ पुण्यौ॑ गृ॒हे वस॑तः। यस्तयो॑र॒न्यꣳ रा॒धय॑त्य॒न्यं न। उ॒भौ वाव स तावृ॑च्छ॒तीति॑। अ॒ग्निं वावा-ऽऽदि॒त्यः सा॒यं प्र वि॑शति। तस्मा॑द॒ग्निर्दू॒रान्नक्तं॑ ददृशे। उ॒भे हि तेज॑सी स॒म्पद्ये॑ते॥१२॥

उ॒द्यन्तं॒ वावाऽऽदि॒त्यम॒ग्निरनु॑ स॒मारो॑हति। तस्मा॑द्धू॒म ए॒वाग्नेर्दिवा॑ ददृशे। यद॒ग्नये॑ सा॒यं जु॑हु॒यात्। आ सूर्या॑य वृश्च्येत। यत्सूर्या॑य प्रा॒तर्जु॑हु॒यात्। आऽग्नये॑ वृश्च्येत। दे॒वता॑भ्यः स॒मदं॑ दध्यात्। अ॒ग्निर्ज्योति॒र्ज्योतिः॒ सूर्यः॒ स्वाहेत्ये॒व सा॒यꣳ हो॑त॒व्यम्॑। सूर्यो॒ ज्योति॒र्ज्योति॑र॒ग्निः स्वाहेति॑ प्रा॒तः। तथो॒भाभ्या॑ꣳ सा॒यꣳ हू॑यते॥१३॥

उ॒भाभ्या॑ँ प्रा॒तः। न दे॒वता॑भ्यः स॒मद॑ दधाति। अ॒ग्निर्ज्योति॒-रित्या॑ह। अ॒ग्निर्वै रे॑तो॒धाः। प्र॒जा ज्योति॒रित्या॑ह। प्र॒जा ए॒वास्मै॒ प्र ज॑नयति। सूर्यो॒ ज्योति॒रित्या॑ह। प्र॒जास्वे॒व प्रजा॑तासु॒ रेतो॑ दधाति। ज्योति॑र॒ग्निः स्वाहेत्या॑ह। प्र॒जा ए॒व प्रजा॑ता अ॒स्यां प्रति॑ष्ठापयति॥१४॥

तू॒ष्णीमुत्त॑रा॒माहु॑तिं जुहोति। मि॒थु॒न॒त्वाय॒ प्रजा॑त्यै। यदुदि॑ते॒ सूर्ये॑ प्रा॒तर्जु॑हु॒यात्। यथाऽति॑थये॒ प्रद्रु॑ताय शू॒न्याया॑वस॒थाया॑हा॒र्य॑ꣳ हर॑न्ति। ता॒दृगे॒व तत्। क्वाऽऽह॒ तत॒स्तद्भव॒तीत्या॑हुः। यत्स न वेद॑। यस्मै॒ तद्धर॒न्तीति॑। तस्मा॒द्यदौ॑ष॒सं जु॒होति॑। तदे॒व स॑म्प्र॒ति। अथो॒ यथा॒ प्रार्थ॑मौष॒सं प॑रि॒वेवे॑ष्टि। ता॒दृगे॒व तत्॥१५॥

अ॒मृ॒ष्ट॒ वि॒चि॒कित्स॑ति॒ जुह्व॑त्य॒जाम॑सृजताग्निहो॒त्रꣳ सूर्या॑य प्रा॒तर्जु॒होति॒ जुह्व॑ति स॒म्पद्यते॑ हूयते स्थापयति सम्प्र॒ति द्वे च॑॥ [२]

रु॒द्रो वा ए॒षः। यद॒ग्निः। पत्नी॑ स्था॒ली। यन्मध्ये॒ऽग्नेर॑धि॒श्रयेत्। रु॒द्राय॒ पत्नी॒मपि॑ दध्यात्। प्र॒मायु॑का स्यात्। उदी॒चो-ऽङ्गा॑रान्नि॒रूह्याधि॑ श्रयति। पत्नि॑यै गोपी॒थाय॑। व्य॑न्तान्करोति। तथा॒ पत्न्यप्र॑मायुका भवति॥१६॥

घर्मो वा एषोऽशान्तः। अहरहः प्र वृज्यते। यदग्निहोत्रम्। प्रतिषिञ्चेत्पशुकामस्य। शान्तमिव हि पशव्यम्। न प्रतिषिञ्चेद्ब्रह्मवर्चसकामस्य। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्। अथो खलु। प्रतिषिच्यमेव। यत्प्रतिषिञ्चति॥१७॥

तत्पशव्यम्। यज्जुहोति। तद्ब्रह्मवर्चसि। उभयमेवाकः। प्रच्युतं वा एतदस्माल्लोकात्। अगतं देवलोकम्। यच्छृतꣳ हविरनभिघारितम्। अभि द्योतयति। अभ्येवैनद्घारयति। अथो देवत्रैवैनद्गमयति॥१८॥

पर्यग्नि करोति। रक्षसामपहत्यै। त्रिः पर्यग्नि करोति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। यत्प्राचीनमुद्वासयेत्। यजमानꣳ शुचाऽर्पयेत्। यद्दक्षिणा। पितृदेवत्यꣳ स्यात्। यत्प्रत्यक्॥१९॥

पत्नीꣳ शुचाऽर्पयेत्। उदीचीनमुद्वासयति। एषा वै देवमनुष्याणाꣳ शान्ता दिक्। तामेवैनदनूद्वासयति शान्त्यै। वर्त्म करोति। यज्ञस्य सन्तत्यै। निष्टपति। उपैव तत्स्तृणाति। चतुरुन्नयति। चतुष्पादः पशवः॥२०॥

पशूनेवावरुन्धे। सर्वान्पूर्णानुन्नयति। सर्वे हि पुण्या राद्धाः।

अनूच उन्नयति। प्रजायां अनूचीनत्वाय। अनूच्येवास्य प्रजाऽर्धुका भवति। सम्मृशति व्यावृत्त्यै। नाहोष्यन्नुप सादयेत्। यदहोष्यन्नुपसादयेत्। यथाऽन्यस्मा उपनिधाय॥२१॥

अन्यस्मै प्रयच्छति। तादृगेव तत्। आऽस्मै वृश्च्येत। यदेव गार्हपत्येऽधि श्रयति। तेन गार्हपत्यं प्रीणाति। अग्निरबिभेत्। आहुतयो माऽत्येष्यन्तीति। स एताꣳ समिधमपश्यत्। तामाऽधत्त। ततो वा अग्नावाहुतयोऽध्रियन्त॥२२॥

यदेनꣳ समयच्छत्। तत्समिधः समित्त्वम्। समिधमा दधाति। समेवैनं यच्छति। आहुतीनां धृत्यै। अथो अग्निहोत्रमेवेध्मवत्करोति। आहुतीनां प्रतिष्ठित्यै। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यदेकाꣳ समिधमाधाय द्वे आहुती जुहोति। अथ कस्याꣳ समिधि द्वितीयामाहुतिं जुहोतीति॥२३॥

यद्वे समिधावा दध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एकाꣳ समिधमाधाय। यजुषाऽन्यामाहुतिं जुहोति। उभे एव समिद्वती आहुती जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। आदीप्तायां जुहोति। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्। अथो यथाऽतिथिं ज्योतिष्कृत्वा परि वेवेष्टि। तादृगेव तत्।

च॒तुरुन्न॑यति। द्विर्जु॑होति। तस्मा॑द्द्वि॒पाच्चतु॑ष्पादमत्ति। अथो॑ द्वि॒पद्येव चतु॑ष्पदः॒ प्रति॑ष्ठापयति॥२४॥

भ॒व॒ति॒ प्र॒ति॒षि॒ञ्चति॑ गमयति प्र॒त्यक्प॒शवं॑ उपनि॒धायाँ॑ध्रियन्तेति॒ तच्च॒त्वारि॑ च॥ [३]

उ॒त्त॒रावं॑तीं॒ वै दे॒वा आहु॑ति॒मजु॑हवुः। अवा॑ची॒मसु॑राः। ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। पराऽसु॑राः। यं का॒मये॑त॒ वसी॑यान्त्स्या॒दिति॑। कनी॑य॒स्तस्य॒ पूर्वꣳ॑ हु॒त्वा। उत्त॑रं॒ भूयो॑ जुहुयात्। ए॒षा वा उ॑त्त॒राव॒त्याहु॑तिः। तान्दे॒वा अ॑जुहवुः। तत॒स्ते॑ऽभवन्॥२५॥

यस्यै॒वं जुह्व॑ति। भव॑त्ये॒व। यं का॒मये॑त॒ पापी॑यान्त्स्या॒दिति॑। भूय॒स्तस्य॒ पूर्वꣳ॑ हु॒त्वा। उत्त॑रं॒ कनी॑यो जुहुयात्। ए॒षा वा अवा॒च्याहु॑तिः। तामसु॑रा अजुहवुः। तत॒स्ते परा॑ऽभवन्। यस्यै॒वं जुह्व॑ति। परै॒व भ॑वति॥२६॥

हु॒त्वोप॑ सादय॒त्यजा॑मित्वाय। अथो॒ व्यावृ॑त्त्यै। गार्ह॑पत्यं॒ प्रती॑क्षते। अन॑नुध्यायिनमे॒वैनं॑ करोति। अ॒ग्नि॒हो॒त्रस्य॒ वै स्था॒णुर॑स्ति। तं य ऋ॒च्छेत्। य॒ज्ञ॒स्था॒णुमृ॑च्छेत्। ए॒ष वा अ॑ग्निहो॒त्रस्य॑ स्था॒णुः। यत्पूर्वा॑ऽऽहु॑तिः। तां यदुत्त॑रया॒ऽभि जु॑हु॒यात्॥२७॥

य॒ज्ञ॒स्था॒णुमृ॑च्छेत्। अ॒ति॒हाय॒ पूर्वा॒माहु॑तिं जुहोति।

य॒ज्ञ॒स्था॒णुमे॒व परि॑ वृणक्ति। अथो॒ भ्रातृ॑व्यमे॒वास्वाऽति॑ क्रामति। अ॒वा॒चीन॑ꣳ सा॒यमुप॑मार्ष्टि। रेत॑ ए॒व तद्द॑धाति। ऊ॒र्ध्वं प्रा॒तः। प्र ज॑नयत्ये॒व तत्। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। च॒तुरुन्न॑यति॥२८॥

द्विर्जु॑होति। अथ॒ क्व॑ द्वे आहु॑ती भवत॒ इति॑। अ॒ग्नौ वै॑श्वान॒र इति॑ ब्रूयात्। ए॒ष वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः। यद्ब्रा॑ह्म॒णः। हु॒त्वा द्विः प्राश्ञा॑ति। अ॒ग्नावे॒व वै॑श्वान॒रे द्वे आहु॑ती जुहोति। द्विर्जु॒होति॑। द्विर्निमा॑र्ष्टि। द्विः प्राश्ञा॑ति॥२९॥

षड्वम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। किं॒ दे॒व॒त्य॑मग्निहो॒त्रमिति॑। वै॒श्व॒दे॒वमिति॑ ब्रूयात्। यद्यजु॑षा जु॒होति॑। तदै॑न्द्रा॒ग्नम्। यत्तू॒ष्णीम्। तत्प्रा॑जापत्यम्॥३०॥

यन्नि॒मार्ष्टि॑। तदोष॑धीनाम्। यद्वि॒तीयम्॑। तत्पि॑तॄ॒णाम्। यत्प्राश्ञा॑ति। तद्गर्भा॑णाम्। तस्मा॒द्गर्भा॒ अन॑श्ञन्तो वर्धन्ते। यदा॒चाम॑ति। तन्म॑नु॒ष्या॑णाम्। उद॑ङ्ङ्य॒र्यावृत्याचा॑मति॥३१॥

आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। निर्णे॑नेक्ति॒ शुद्ध्यै॑। निष्ट॑पति स्व॒गाकृ॑त्यै। उद्दि॑शति। स॒प्त॒र्षीने॒व प्री॑णाति। द॒क्षि॒णा प॒र्याव॑र्तते। स्वमे॒व

वीर्यमनु पर्यावर्तते। तस्माद्दक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरः। अथो आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तते। हुत्वोप समिन्धे॥३२॥

ब्रह्मवर्चसस्य समिद्ध्यै। न बर्हिरनु प्र हरेत्। असꣳस्थितो वा एष यज्ञः। यदग्निहोत्रम्। यदनु प्रहरेत्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। तस्मान्नानु प्रहृत्यम्। यज्ञस्य सन्तत्यै। अपो नि नयति। अवभृथस्यैव रूपमकः॥३३॥

अभवन्भवति जुहुयान्नयति मार्ष्टि द्विः प्राश्नाति प्राजापत्यमाचामतीन्धेऽकः॥ [४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। अग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः। किं प्रायणमग्निहोत्रमिति। वत्सो वा अग्निहोत्रस्य प्रायणम्। अग्निहोत्रं यज्ञानाम्। तस्य पृथिवी सदः। अन्तरिक्षमाग्नीध्रम्। द्यौर्हविर्धानम्। दिव्या आपः प्रोक्षणयः। ओषधयो बर्हिः॥३४॥

वनस्पतय इध्मः। दिशः परिधयः। आदित्यो यूपः। यजमानः पशुः। समुद्रोऽवभृथः। संवत्सरः स्वगाकारः। तस्मादाहिताग्नेः सर्वमेव बर्हिष्यं दत्तं भवति। यत्सायं जुहोति। रात्रिमेव तेन दक्षिण्यां कुरुते। यत्प्रातः॥३५॥

अहरेव तेन दक्षिण्यं कुरुते। यत्ततो ददाति। सा दक्षिणा।

यावन्तो वै देवा अहुतमादन्। ते परांऽभवन्। त एतदग्निहोत्रꣳ सर्वस्यैव समवदायाजुहवुः। तस्मादाहुः। अग्निहोत्रं वै देवा गृहाणां निष्कृतिमपश्यन्निति। यत्सायं जुहोति। रात्रिया एव तद्धुताद्याय॥ ३६॥

यजमानस्यापराभावाय। यत्प्रातः। अह्न एव तद्धुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय। यत्ततोऽश्नाति। हुतमेव तत्। द्वयोः पयसा जुहुयात्पशुकामस्य। एतद्वा अग्निहोत्रं मिथुनम्। य एवं वेद। प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते॥ ३७॥

इमामेव पूर्वया दुहे। अमूमुत्तरया। अधिश्रित्योत्तरमा नयति। योनावेव तद्रेतः सिञ्चति प्रजनने। आज्येन जुहुयात्तेजस्कामस्य। तेजो वा आज्यम्। तेजस्व्येव भवति। पयसा पशुकामस्य। एतद्वै पशूनाꣳ रूपम्। रूपेणैवास्मै पशूनवरुन्धे॥ ३८॥

पशुमानेव भवति। दध्नेन्द्रियकामस्य। इन्द्रियं वै दधि। इन्द्रियाव्येव भवति। यवाग्वा ग्रामकामस्यौषधा वै मनुष्याः। भागधेयेनैवास्मै सजातानव रुन्धे। ग्राम्येव भवति। अयज्ञो वा एषः। योऽसामा॥ ३९॥

च॒तुरुन्न॑यति। चतु॑रक्षरꣳ रथन्त॒रम्। र॒थ॒न्त॒रस्यै॒ष वर्णः॑। उ॒परी॑व हरति। अ॒न्तरि॑क्षं वामदे॒व्यम्। वा॒म॒दे॒व्यस्यै॒ष वर्णः॑। द्विर्जु॑होति। द्व्य॑क्षरं बृ॒हत्। बृ॒ह॒त ए॒ष वर्णः॑। अ॒ग्नि॒हो॒त्रमे॒व तत्साम॑न्वत्करोति॥४०॥

यो वा अ॑ग्निहो॒त्रस्यो॑प॒सदो॒ वेद॑। उपै॑नमुप॒सदो॑ नमन्ति। वि॒न्दत॑ उपस॒त्तारम्॑। उ॒न्नीयोप॑ सादयति। पृ॒थि॒वीमे॒व प्री॑णाति। हो॒ष्यन्नुप॑सादयति। अ॒न्तरि॑क्षमे॒व प्री॑णाति। हु॒त्वोप॑ सादयति। दिव॑मे॒व प्री॑णाति। ए॒ता वा अ॑ग्निहो॒त्रस्यो॑प॒सदः॑॥४१॥

य ए॒वं वेद॑। उपै॑नमुप॒सदो॑ नमन्ति। वि॒न्दत॑ उपस॒त्तारम्॑। यो वा अ॑ग्निहो॒त्रस्याश्रा॑वितं प्र॒त्याश्रा॑वित॒ꣳ होता॑रं ब्र॒ह्माण॑ं वषट्का॒रं वेद॑। तस्य॒ त्वे॑व हु॒तम्। प्रा॒णो वा अ॑ग्निहो॒त्रस्याश्रा॑वितम्। अ॒पा॒नः प्र॒त्याश्रा॑वितम्। मनो॒ होता॑। चक्षु॑र्ब्र॒ह्मा। नि॒मे॒षो व॑षट्का॒रः॥४२॥

य ए॒वं वेद॑। तस्य॒ त्वे॑व हु॒तम्। सा॒यं॒ यावा॑नश्च॒ वै दे॒वाः प्रा॑त॒र्यावा॑णश्चाग्निहो॒त्रिणो॑ गृ॒हमाग॑च्छन्ति। तान् यन्न त॒र्पये॑त्। प्र॒जया॑ऽस्य प॒शुभि॒र्वि ति॑ष्ठेरन्। यत्त॒र्पये॑त्। तृ॒प्ता ए॑नं प्र॒जया॑

प॒शुभि॑स्तर्पयेयुः। स॒जूर्दे॒वैः सा॒यं याव॑भि॒रिति॑ सा॒य꣣ सम्मृ॑शति। स॒जूर्दे॒वैः प्रा॒तर्याव॑भि॒रिति॑ प्रा॒तः। ये चै॒व दे॒वाः सा॑यं॒ यावा॑नो॒ ये च॑ प्रात॒र्यावा॑णः॥४३॥

तानै॒वोभयाꣳ॑स्तर्पयति। त ए॑नं तृ॒प्ताः प्र॒जया॑ प॒शुभि॑स्तर्पयन्ति। अ॒रु॒णो ह॑ स्मा॒हौप॑वेशिः। अ॒ग्नि॒हो॒त्र ए॒वाह꣣ सा॒यं प्रा॑त॒र्वज्रं॒ भ्रातृ॑व्येभ्यः॒ प्र ह॑रामि। तस्मा॒न्मत्पापी॑या꣣सो॒ भ्रातृ॑व्या॒ इति॑। च॒तुरुन्न॑यति। द्विर्जु॑होति। स॒मित्स॑म्प॒मी। स॒प्तप॑दा॒ शक्व॑री। शा॒क्व॒रो वज्रः॑। अ॒ग्नि॒हो॒त्र ए॒व तत्सा॒यं प्रा॑त॒र्वज्रं॒ यज॑मानो॒ भ्रातृ॑व्याय॒ प्र ह॑रति। भव॑त्या॒त्मना॑। परा॑ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति॥४४॥

ब॒र्हिः प्रा॒तरहु॒ताद्या॑य जायते रुन्धेऽसा॒मा क॑रोत्ये॒ता वा अ॑ग्निहो॒त्रस्यो॑प॒सदो॑ वषट्का॒रश्च॑ प्रात॒र्यावा॑णो॒ वज्र॒स्त्रीणि॑ च॥ [५]

प्र॒जाप॑तिरकामयताऽऽत्म॒न्वन्मे॑ जाये॒तेति॑। सो॑ऽजुहोत्। तस्या॑ऽऽत्म॒न्वद॑जायत। अ॒ग्निर्वा॒युरा॑दि॒त्यः। तेऽब्रुवन्। प्र॒जाप॑तिरहौषीदात्म॒न्वन्मे॑ जाये॒तेति॑। तस्य॑ व॒यम॑जनिष्महि। जाय॑तान्न आत्म॒न्वदिति॒ तेऽजु॒हवुः। प्रा॒णाना॑म॒ग्निः। त॒नुवै॑ वा॒युः॥४५॥

चक्षु॑ष आदि॒त्यः। तेषाꣳ॑ हु॒ताद॑जायत॒ गौरे॒व। तस्यै॒

पयसि व्यायच्छन्त। ममं हुतादजनि ममेतिं। ते प्रजापतिं प्रश्नमायन्। स आदित्योऽग्निमब्रवीत्। यतरो नौ जयात्। तन्नौ सहासदितिं। कस्यै कोऽहौषीदितिं प्रजापतिरब्रवीत्कस्यै क इतिं। प्राणानामहमित्यग्निः॥४६॥

तनुवा अहमितिं वायुः। चक्षुषोऽहमित्यादित्यः। य एव प्राणानामहौषीत्। तस्यं हुतादजनीतिं। अग्नेर्हुतादजनीतिं। तदग्निहोत्रस्याग्निहोत्रत्वम्। गौर्वा अग्निहोत्रम्। य एवं वेद गौरग्निहोत्रमितिं। प्राणापानाभ्यामेवाग्निꣳ समर्धयति। अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति॥४७॥

य एवं वेदं। तौ वायुरब्रवीत्। अनु मा भजतमितिं। यदेव गार्हपत्येऽधिश्रित्याहवनीयमभ्युद्रवान्। तेन त्वां प्रीणानित्यब्रूताम्। तस्माद्यद्गार्हपत्येऽधिश्रित्याहवनीयमभ्युद्रवति। वायुमेव तेन प्रीणाति। प्रजापतिर्देवताः सृजमानः। अग्निमेव देवतानां प्रथममसृजत। सोऽन्यदालम्भ्यमवित्वा॥४८॥

प्रजापतिमभि पर्यावर्तत। स मृत्योरबिभेत्। सोऽमुमादित्यमात्मनो निरमिमीत। तꣳ हुत्वा पराङ्व्यावर्तत। ततो वै स

मृत्युमपाजयत्। अप मृत्युं जयति। य एवं वेद। तस्माद्यस्यैवं विदुषः। उतैकाहमुत द्व्यहं न जुह्वति। हुतमेवास्य भवति। असौ ह्यादित्योऽग्निहोत्रम्॥४९॥

तनुवै वायुरग्निर्भवत्यवित्वा भवत्येकं च॥ [६]

रौद्रं गवि। वायव्यमुपसृष्टम्। आश्विनं दुह्यमानम्। सौम्यं दुग्धम्। वारुणमधि श्रितम्। वैश्वदेवा भिन्दवः। पौष्णमुदन्तम्। सारस्वतं विष्यन्दमानम्। मैत्रꣳ शरः। धातुरुद्वासितम्। बृहस्पतेरुन्नीतम्। सवितुः प्र क्रान्तम्। द्यावापृथिव्यꣳ ह्रियमाणम्। ऐन्द्राग्नमुपसन्नम्। अग्नेः पूर्वाऽऽहुतिः। प्रजापतेरुत्तरा। ऐन्द्रꣳ हुतम्॥५०॥

उद्वासितꣳ सप्त च॥ [७]

दक्षिणत उप सृजति। पितृलोकमेव तेन जयति। प्राचीमावर्तयति। देवलोकमेव तेन जयति। उदीचीमावृत्य दोग्धि। मनुष्यलोकमेव तेन जयति। पूर्वां दुह्याज्ज्येष्ठस्य ज्यैष्ठिनेयस्य। यो वा गतश्रीः स्यात्। अपरां दुह्यात्कनिष्ठस्य कानिष्ठिनेयस्य। यो वा बुभूषेत्॥५१॥

न सं मृशति। पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै। वायव्यं वा

एतदुपसृष्टम्। आश्विनं दुह्यमानम्। मैत्रं दुग्धम्। अर्यम्ण उद्वास्यमानम्। त्वाष्ट्रमुन्नीयमानम्। बृहस्पतेरुन्नीतम्। सवितुः प्रक्रान्तम्। द्यावापृथिव्यꣳ ह्रियमाणम्॥५२॥

ऐन्द्राग्नमुपसादितम्। सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्यो जुहोति। योऽग्निहोत्रं जुहोति। यथा खलु वै धेनुं तीर्थे तर्पयति। एवमग्निहोत्री यजमानं तर्पयति। तृप्यति प्रजया पशुभिः। प्र सुवर्गं लोकं जानाति। पश्यति पुत्रम्। पश्यति पौत्रम्। प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति। य उ चैनदेवं वेद॥५३॥

बुभूषेद्ध्रियमाणञ्जायते द्वे च॥ [८]

त्रयो वै प्रैयमेधा आसन्। तेषां त्रिरेकोऽग्निहोत्रमजुहोत्। द्विरेकः। सकृदेकः। तेषां यस्त्रिरजुहोत्। स ऋचाऽजुहोत्। यो द्विः। स यजुषा। यः सकृत्। स तूष्णीम्॥५४॥

यश्च यजुषाऽजुहोद्यश्च तूष्णीम्। तावुभावार्ध्नुताम्। तस्माद्यजुषाऽऽहुतिः पूर्वा होतव्या। तूष्णीमुत्तरा। उभे एवर्धी अवरुन्धे। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति सायं जुहोति। रेत एव तद्दधाति। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः

स्वाहेति प्रातः। रेत एव हितं प्र जनयति। रेतो वा एतस्य हितं न प्र जायते॥५५॥

यस्याग्निहोत्रमहुतꣳ सूर्योऽभ्युदेति। यद्यन्ते स्यात्। उन्नीय प्राङुदाद्रवेत्। स उपसाद्यातमितोरासीत। स यदा ताम्येत्। अथ भूः स्वाहेति जुहुयात्। प्रजापतिर्वै भूतः। तमेवोपासरत्। स एवैनं तत उन्नयति। नार्तिमार्च्छति यजमानः॥५६॥

तूष्णीं जायते यजमानः॥ [९]

यदग्निमुद्धरति। वसवस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। वसुष्वेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। निहितो धूपायञ्छेते। रुद्रास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। रुद्रेष्वेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। प्रथममिध्ममर्चिरा लभते। आदित्यास्तर्ह्यग्निः॥५७॥

तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। आदित्येष्वेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। सर्व एव सर्वश इध्म आदीप्तो भवति। विश्वे देवास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। विश्वेष्वेवास्य देवेष्वग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। नितरामर्चिरुपावैति लोहिनीकेव भवति। इन्द्रस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। इन्द्रं

एवास्याँग्निहोत्रꣳ हुतं भवति॥५८॥

अङ्गारा भवन्ति। तेभ्योऽङ्गारेभ्योऽर्चिरुदेति। प्रजापतिस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। प्रजापतावेवास्याँग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। शरोऽङ्गारा अध्यूहन्ते। ब्रह्म तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। ब्रह्मन्नेवास्याँग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। वसुषु रुद्रेष्वादित्येषु विश्वेषु देवेषु। इन्द्रे प्रजापतौ ब्रह्मन्। अपरिवर्गमेवास्यैतासु देवतासु हुतं भवति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति। य उ चैनदेवं वेद॥५९॥

आदित्यास्तर्ह्यग्निरिन्द्र एवास्याँग्निहोत्रꣳ हुतं भवति देवेषु चत्वारि च (यदग्निर्निहितः प्रथमꣳ सर्व एव नितरामङ्गाराः शरोऽङ्गारा ब्रह्म वसुष्वष्टौ॥)॥ [१०]

ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामीति सायं परिषिञ्चति। सत्यं त्वर्तेन परिषिञ्चामीति प्रातः। अग्निर्वा ऋतम्। असावादित्यः सत्यम्। अग्निमेव तदादित्येन सायं परिषिञ्चति। अग्निनाऽऽदित्यं प्रातः सः। यावदहोरात्रे भवतः। तावदस्य लोकस्य। नार्तिर्न रिष्टिः। नान्तो न पर्यन्तोऽस्ति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति। य उचैनदेवं वेद॥६०॥

अ॒स्ति॒ द्वे च॑॥ [११]

अङ्गि॑रसः प्र॒जाप॑तिर॒ग्निꣳ रु॒द्र उ॑त्त॒राव॑तीं ब्रह्मवा॒दिनो॑ऽग्निहो॒त्रप्रा॑यणा य॒ज्ञाः प्र॒जाप॑तिरकामयताऽऽत्म॒न्वद्रौ॒द्रङ्गवि॑ दक्षिण॒तस्त्रयो॒ वै यद॒ग्निमृ॒तं त्वा॑ स॒त्येनैका॑दश॥११॥

अङ्गि॑रसः॒ प्रैव तेन॑ प॒शूने॒व यन्नि॒माष्टि॒ यो वा अ॑ग्निहो॒त्रस्यो॑प॒सदो॑ दक्षिण॒तः ष॒ष्टिः॥६०॥

अङ्गि॑रसो॒ य उ॑चैनदे॒वं वेद॑॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

प्र॒जाप॑तिरकामयत प्र॒जाः सृ॑ज॒येति॑। स ए॒तं दश॑होतारम-पश्यत्। तं मन॑साऽनु॒द्रुत्य॑ दर्भस्त॒म्बेऽजुहोत्। ततो॒ वै स प्र॒जा अ॑सृजत। ता अ॑स्मात्सृ॒ष्टा अपा॑क्रामन्। ता ग्रहे॑णागृह्णात्। तद्ग्रह॑स्य ग्रह॒त्वम्। यः का॒मये॑त॒ प्रजा॑ये॒येति॑। स दश॑होतारं॒ मन॑साऽनु॒द्रुत्य॑ दर्भस्त॒म्बे जु॑हुयात्। प्र॒जाप॑ति॒र्वै दश॑होता॥१॥

प्र॒जाप॑तिरे॒व भू॒त्वा प्रजा॑यते। मन॑सा जुहोति। मन॑ इव॒ हि प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। पू॒र्णया॑ जुहोति। पू॒र्ण इ॑व॒ हि प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। न्यू॑नया जुहोति। न्यू॑ना॒द्धि प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा असृ॑जत। प्र॒जाना॒ꣳ सृष्ट्यै॑॥२॥

द॒र्भ॒स्त॒म्बे जु॑होति। ए॒तस्मा॒द्वै योनेः॑ प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। यस्मा॑दे॒व योनेः॑ प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा असृ॑जत। तस्मा॑दे॒व योने॒ः प्रजा॑यते। ब्रा॒ह्म॒णो द॑क्षिण॒त उपा॑स्ते। ब्रा॒ह्म॒णो वै प्र॒जाना॑मुपद्र॒ष्टा। उ॒प॒द्र॒ष्टु॒मत्ये॒व प्रजा॑यते। ग्रहो॑ भवति। प्र॒जाना॑ꣳ सृ॒ष्टानां॒ धृत्यै॑। यं ब्रा॑ह्म॒णं वि॒द्यां वि॒द्वाꣳसं॒ यशो॒ नर्च्छे॑त्॥३॥

सोऽरण्यं परेत्य। दर्भस्तम्बमुद्ग्रथ्य। ब्राह्मणं दक्षिणतो निषाद्य। चतुर्होतॄन्व्याचक्षीत। एतद्वै देवानां परमं गुह्यं ब्रह्म। यच्चतुर्होतारः। तदेव प्रकाशं गमयति। तदेनं प्रकाशं गतम्। प्रकाशं प्रजानां गमयति। दर्भस्तम्बमुद्ग्रथ्य व्याचष्टे॥४॥

अग्निवान् वै दर्भस्तम्बः। अग्निवत्येव व्याचष्टे। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते। ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येवैनं यश ऋच्छति। ईश्वरन्तं यशोर्तोरित्याहुः। यस्यान्ते व्याचष्ट इति। वरस्तस्मै देयः। यदेवैनं तत्रोपनमति। तदेवावरुन्धे॥५॥

अग्निमादधानो दशहोत्राऽरणिमव दध्यात्। प्रजातमेवैनमाधत्ते। तेनैवोद्धृत्याग्निहोत्रं जुहुयात्। प्रजातमेवैनञ्जुहोति। हविर्निर्वप्स्यं दशहोतारं व्याचक्षीत। प्रजातमेवैनं निर्वपति। सामिधेनीरनुवक्ष्यं दशहोतारं व्याचक्षीत। सामिधेनीरेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते। अथो यज्ञो वै दशहोता। यज्ञमेव तनुते॥६॥

अभिचरं दशहोतारं जुहुयात्। नव वै पुरुषे प्राणाः।

नाभिर्दशमी। सप्राणमेवैनमभि चरति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्। यावत्प्राणाः। यावदेवास्यास्ति। तदभि चरति। स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वा अस्यै निर्ऋतिगृहीतम्। निर्ऋतिगृहीत एवैनं निर्ऋत्या ग्राहयति। यद्वाचः क्रूरम्। तेन वषट्करोति। वाच एवैनं क्रूरेण प्र वृश्चति। ताजगार्तिमार्च्छति॥७॥

दशहोता सृष्ट्वा ऋच्छेद्व्याचष्टे रुन्ध एव तनुते निर्ऋतिगृहीतं पञ्च च॥ [१]

प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति। स एतं चतुर्होतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स दर्शपूर्णमासावसृजत। तावस्मात्सृष्टावपाक्रामताम्। तौ ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। दर्शपूर्णमासावालभमानः। चतुर्होतारं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीये जुहुयात्। दर्शपूर्णमासावेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते॥८॥

ग्रहो भवति। दर्शपूर्णमासयोः सृष्टयोर्धृत्यै। सोऽकामयत चातुर्मास्यानि सृजेयेति। स एतं पञ्चहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स चातुर्मास्यान्यसृजत। तान्यस्मात्सृष्टान्यपाक्रामन्। तानि ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। चातुर्मास्यान्यालभमानः॥९॥

पञ्चहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। चातुर्मास्यान्येव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते। ग्रहो भवति। चातुर्मास्यानाꣳ सृष्टानां धृत्यै। सोऽकामयत पशुबन्धꣳ सृजेयेति। स एतꣳ षड्होतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स पशुबन्धमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्॥१०॥

तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। पशुबन्धेन यक्ष्यमाणः। षड्होतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। पशुबन्धमेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते। ग्रहो भवति। पशुबन्धस्य सृष्टस्य धृत्यै। सोऽकामयत सौम्यमध्वरꣳ सृजेयेति। स एतꣳ सप्तहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स सौम्यमध्वरमसृजत॥११॥

सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। दीक्षिष्यमाणः। सप्तहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। सौम्यमेवाध्वरꣳ सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते। ग्रहो भवति। सौम्यस्याध्वरस्य सृष्टस्य धृत्यै। देवेभ्यो वै यज्ञो न प्राभवत्। तमेतावच्छः समभरन्॥१२॥

यत्सम्भाराः। ततो वै तेभ्यो यज्ञः प्राभवत्। यत्सम्भारा भवन्ति। यज्ञस्य प्रभूत्यै। आतिथ्यमासाद्य व्याचष्टे। यज्ञमुखं वा आतिथ्यम्। मुखत एव यज्ञꣳ सम्भृत्य प्र तनुते। अयज्ञो वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। पत्नीर्व्याचष्टे। यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। उपसत्सु व्याचष्टे। एतद्वै पत्नीनामायतनम्। स्व एवैना आयतनेऽवकल्पयति॥१३॥

तनुत आलभमानोऽगृह्णादसृजताभरञ्जायेरन्थ्षड्ड्व॥ [२]

प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स त्रिवृत्ꣳ स्तोममसृजत। तं पञ्चदशः स्तोमो मध्यत उदतृणत्। तौ पूर्वपक्षश्चापरपक्षश्चाभवताम्। पूर्वपक्षं देवा अन्वसृज्यन्त। अपरपक्षमन्वसुराः। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यं कामयेत वसीयान्त्स्यादिति॥१४॥

तं पूर्वपक्षे याजयेत्। वसीयानेव भवति। यं कामयेत पापीयान्त्स्यादिति। तमपरपक्षे याजयेत्। पापीयानेव भवति। तस्मात्पूर्वपक्षोऽपरपक्षात्करुण्यतरः। प्रजापतिर्वै दशहोता। चतुर्होता पञ्चहोता। षड्ढोता सप्तहोता। ऋतवः संवत्सरः॥१५॥

प्रजाः पशव इमे लोकाः। य एवं प्रजापतिं बहोर्भूयाꣳसं

वेद। बहोरेव भूयान्भवति। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति। सोऽब्रवीत्। यथाऽहं युष्माꣳस्तपसाऽसृक्षि। एवमिन्द्रं जनयध्वमिति॥१६॥

ते तपोऽतप्यन्त। त आत्मन्निन्द्रमपश्यन्। तमब्रुवन्। जायस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति। ऋतून्त्संवत्सरम्। प्रजाः पशून्। इमाँल्लोकानित्यब्रुवन्। तं वै माऽऽहुत्या प्र जनयतेत्यब्रवीत्॥१७॥

तं चतुर्होत्रा प्राजनयन्। यः कामयेत वीरो म आजायेतेति। स चतुर्होतारं जुहुयात्। प्रजापतिर्वै चतुर्होता। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहेति ग्रहेण जुहोति। आऽस्य वीरो जायते। वीरꣳ हि देवा एतयाऽऽहुत्या प्राजनयन्। आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकेऽस्पर्धन्त। वयं पूर्वे सुवर्गं लोकमियाम वयं पूर्व इति॥१८॥

त आदित्या एतं पञ्चहोतारमपश्यन्। तं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीध्रेऽजुहवुः। ततो वै ते पूर्वे सुवर्गं लोकमायन्। यः सुवर्गकामः स्यात्। स पञ्चहोतारं पुरा

प्रातरनुवाकादाग्नीध्रे जुहुयात्। संवत्सरो वै पञ्चहोता। संवत्सरः सुवर्गो लोकः। संवत्सर एवर्तुषु प्रतिष्ठाय। सुवर्गं लोकमेति। तेऽब्रुवन्नङ्गिरस आदित्यान्॥१९॥

क्व स्थ। क्व वः सन्द्यो हव्यं वक्ष्याम इति। छन्दः स्वित्यब्रुवन्। गायत्रियात्रिष्टुभि जगत्यामिति। तस्माच्छन्दः सु सन्द्य आदित्येभ्यः। आङ्गीरसीः प्रजा हव्यं वहन्ति। वहन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं वेद। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य एकविꣳशः। एतस्मिन्वा एष श्रितः। एतस्मिन्प्रतिष्ठितः। य एवमेतꣳ श्रितं प्रतिष्ठितं वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥२०॥

स्यादिति संवत्सरो जनयध्वमितीत्यब्रवीत्पूर्व इत्यादित्यानृतवः षट्च॥ [३]

प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तेन दशधाऽऽत्मानं विधाय। दशहोत्राऽतप्यत। तस्य चित्तिः स्रुगासीत्। चित्तमाज्यम्। तस्यैतावत्येव वागासीत्। एतावान् यज्ञक्रतुः। स चतुर्होतारमसृजत। सोऽनन्दत्॥२१॥

असृक्षि वा इममिति। तस्य सोमो हविरासीत्। स चतुर्होत्राऽतप्यत। सोऽताम्यत्। स भूरिति व्याहरत्। स भूमिमसृजत। अग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासौ यजूꣳषि। स

द्वि॒तीय॑मतप्यत। सो॑ऽताम्यत्। स भुव॒ इति॒ व्याह॑रत्॥२२॥
सो॑ऽन्तरि॑क्षमसृजत। चा॒तु॒र्मा॒स्यानि॒ सामा॑नि। स तृ॒तीय॑मतप्यत। सो॑ऽताम्यत्। स सुव॒रिति॒ व्याह॑रत्। स दिव॑मसृजत। अ॒ग्निष्टो॒ममु॒क्थ्य॑मतिरा॒त्रमृच॑ः। ए॒ता वै व्याहृ॑तय इ॒मे लो॒काः। इ॒मान्खलु॒ वै लो॒काननु॑ प्र॒जाः प॒शव॒श्छन्दा॑ꣳसि॒ प्राजा॑यन्त। य ए॒वमे॒ताः प्र॒जाप॑तेः प्रथ॒मा व्याहृ॑तीः॒ प्रजा॑ता॒ वेद॑॥२३॥

प्र प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्मिथु॒नैर्जा॑यते। स पञ्च॑होतारमसृजत। स ह॒विर्नावि॑न्दत। तस्मै॒ सोम॑स्त॒नुवं॒ प्राय॑च्छत्। ए॒तत्ते॑ ह॒विरिति॑। स पञ्च॑होत्राऽतप्यत। सो॑ऽताम्यत्। स प्र॒त्यङ्ङ॑बाधत। सोऽसु॑रानसृजत। तद॒स्याप्रि॑यमासीत्॥२४॥

तद्दु॒र्वर्ण॒ꣳ हिर॑ण्यमभवत्। तद्दु॒र्वर्ण॑स्य॒ हिर॑ण्यस्य॒ जन्म॑। स द्वि॒तीय॑मतप्यत। सो॑ऽताम्यत्। स प्राङ॑बाधत। स दे॒वान॑सृजत। तद॑स्य प्रि॒यमा॑सीत्। तत्सु॒वर्ण॒ꣳ हिर॑ण्यमभवत्। तत्सु॒वर्ण॑स्य॒ हिर॑ण्यस्य॒ जन्म॑। य ए॒वꣳ सु॒वर्ण॑स्य॒ हिर॑ण्यस्य॒ जन्म॒ वेद॑॥२५॥

सुवर्ण आत्मना भवति। दुर्वर्णोऽस्य भ्रातृव्यः। तस्मात्सुवर्णꣳ हिरण्यं भार्यम्। सुवर्ण एव भवति। ऐनं प्रियं गच्छति नाप्रियम्। स सप्तहोतारमसृजत। स सप्तहोत्रैव सुवर्गं लोकमैत्। त्रिणवेन स्तोमेनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदत। त्रयस्त्रिꣳशेन प्रत्यतिष्ठत्। एकविꣳशेन रुचमधत्त॥२६॥

सप्तदशेन प्राजायत। य एवं विद्वान्त्सोमेन यजते। सप्तहोत्रैव सुवर्गं लोकमेति। त्रिणवेन स्तोमेनैभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्यान्प्रणुदते। त्रयस्त्रिꣳशेन प्रतितिष्ठति। एकविꣳशेन रुचं धत्ते। सप्तदशेन प्र जायते। तस्मात्सप्तदशः स्तोमो न निर्हृत्यः। प्रजापतिर्वै सप्तदशः। प्रजापतिमेव मध्यतो धत्ते प्रजात्यै॥२७॥

अनन्दद्भुव इति व्याहरद्वेदासीद्वेदाधत्त प्रजात्यै॥ [४]

देवा वै वरुणमयाजयन्। स यस्यैयस्यै देवतायै दक्षिणामनयत्। तामब्लीनात्। तेऽब्रुवन्। व्यावृत्य प्रतिगृह्णाम। तथा नो दक्षिणा न ब्लेष्यतीति। ते व्यावृत्य प्रत्यगृह्णन्। ततो वै तान्दक्षिणा नाब्लीनात्। य एवं विद्वान्व्यावृत्य दक्षिणां प्रतिगृह्णाति। नैनं दक्षिणा ब्लीनाति॥२८॥

राजा॑ त्वा॒ वरु॑णो नयतु देवि दक्षिणे॒ऽग्नये॒ हिर॑ण्य॒मित्या॑ह। आ॒ग्ने॒यं वै हिर॑ण्यम्। स्वये॒वैनं॑द्दे॒वत॑या॒ प्रति॑गृह्णाति। सोमा॑य॒ वास॒ इत्या॑ह। सौ॒म्यं वै वासः॑। स्वये॒वैनं॑द्दे॒वत॑या॒ प्रति॑गृह्णाति। रु॒द्राय॒ गामित्या॑ह। रौ॒द्री वै गौः। स्वये॒वैनां॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑-गृह्णाति। वरु॑णा॒याश्व॒मित्या॑ह॥२९॥

वा॒रु॒णो वा अश्वः॑। स्वये॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑गृह्णाति। प्र॒जाप॑तये पुरु॑ष॒मित्या॑ह। प्रा॒जा॒प॒त्यो वै पुरु॑षः। स्वये॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑ गृह्णाति। मन॑वे॒ तल्प॒मित्या॑ह। मा॒न॒वो वै तल्पः॑। स्वये॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑ गृह्णाति। उ॒त्ता॒नायाङ्गिर॒सायान॒ इत्या॑ह। इ॒यं वा उ॑त्ता॒न आङ्गिर॒सः॥३०॥

अ॒नये॒वैन॒त्प्रति॑ गृह्णाति। वै॒श्वा॒न॒र्यर्चा रथं॒ प्रति॑ गृह्णाति। वै॒श्वा॒न॒रो वै दे॒वत॑या॒ रथः॑। स्वये॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑ गृह्णाति। तेना॑मृत॒त्वम॑श्या॒मित्या॑ह। अ॒मृत॑मे॒वात्मन्ध॑त्ते। वयो॑ दा॒त्र इत्या॑ह। वय॑ ए॒वैनं॑ कृ॒त्वा। सु॒व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति। मयो॒ मह्य॑मस्तु प्रतिग्रही॒त्र इत्या॑ह॥३१॥

यद्वै शि॒वम्। तन्मयः॑। आ॒त्मन॑ ए॒वैषा परी॑त्तिः। क इ॒दं कस्मा॑ अदा॒दित्या॑ह। प्र॒जाप॑ति॒र्वै कः। स प्र॒जाप॑तये ददाति। काम॒ः

कामायेत्याह। कामेन हि ददाति। कामेन प्रतिगृह्णाति। कामो दाता कामः प्रतिग्रहीतेत्याह॥ ३२॥

कामो हि दाता। कामः प्रतिग्रहीता। कामꣳ समुद्रमाविशेत्याह। समुद्र इव हि कामः। नेव हि कामस्यान्तोऽस्ति। न समुद्रस्य। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामीत्याह। येन कामेन प्रतिगृह्णाति। स एवैनममुष्मिँल्लोके काम आगच्छति। कामैतत्त एषा ते काम दक्षिणेत्याह। काम एव तद्यजमानोऽमुष्मिँल्लोके दक्षिणामिच्छति। न प्रतिग्रहीतरि। य एवं विद्वान्दक्षिणां प्रतिगृह्णाति। अनृणामेवैनां प्रति गृह्णाति॥ ३३॥

व्रीनात्यश्वमित्याहाङ्गीरसः प्रतिग्रहीत्र इत्याह प्रतिग्रहीतेत्याह दक्षिणेत्याह चत्वारि च॥—[५]

अन्तो वा एष यज्ञस्य। यद्दशममहः। दशमेऽहन्त्सर्पराज्ञियां ऋग्भिः स्तुवन्ति। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। अन्नाद्यमव रुन्धते। तिसृभिः स्तुवन्ति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्योऽन्नाद्यमव रुन्धते। पृश्निवतीर्भवन्ति। अन्नं वै पृश्नि॥ ३४॥

अन्नमेवाव रुन्धते। मनसा प्रस्तौति। मनसोद्गायति। मनसा प्रति हरति। मन इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। देवा वै सर्पाः। तेषामियꣳ राज्ञी। यत्सर्पराज्ञियां ऋग्भिः स्तुवन्ति।

अ॒स्याम॒ेव प्रति॑ तिष्ठन्ति॥३५॥

चतु॑र्होतॄ॒न् होता॒ व्याच॑ष्टे। स्तु॒तमनु॑शꣳसति॒ शान्त्यै॑। अन्तो॒ वा ए॒ष य॒ज्ञस्य॑। यद्द॑श॒ममहः॑। ए॒तत्खलु॒ वै दे॒वानां॑ पर॒मं गुह्यं॒ ब्रह्म॑। यच्चतु॑र्होतारः। द॒श॒मेऽह॒ꣳश्चतु॑र्होतॄ॒न्व्याच॑ष्टे। य॒ज्ञस्यै॒वान्तं॑ ग॒त्वा। प॒र॒मं दे॒वानां॒ गुह्यं॒ ब्रह्मा॑व रुन्धे। तदे॒व प्र॑का॒शं ग॑मयति॥३६॥

तदे॑नं प्रका॒शं ग॒तम्। प्र॒का॒शं प्र॒जानां॑ गमयति। वाचं॑ यच्छति। य॒ज्ञस्य॒ धृत्यै॑। य॒ज॒मा॒न॒दे॒व॒त्यं॑ वा अहः॑। भ्रा॒तृ॒व्य॒दे॒व॒त्यां रात्रिः॑। अह्ना॒ रात्रिं॑ ध्यायेत्। भ्रातृ॑व्यस्यै॒व तल्लो॒कं वृ॑ङ्क्ते। यद्दिवा॒ वाचं॑ विसृ॒जेत्। अह॒र्भ्रातृ॑व्या॒योच्छि॑ꣳषेत्। यन्नक्तं॑ विसृ॒जेत्। रात्रिं॒ भ्रातृ॑व्या॒योच्छि॑ꣳषेत्। अ॒धि॒वृ॒क्ष॒सूर्ये वाचं॒ विसृ॑जति। ए॒तावं॑न्तमे॒वास्मै॑ लो॒कमुच्छि॑ꣳषति। यावं॑दादि॒त्यो॑ऽस्त॒मेति॑॥३७॥

पृश्निं॒ तिष्ठन्ति गमयति शिꣳषे॒त्पश्चं॑ च॥ [६]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ताः सृ॒ष्टाः सम॑श्लिष्यन्। ता रू॒पेणानु॒प्राविं॑शत्। तस्मा॑दाहुः। रू॒पं वै प्र॒जाप॑ति॒रिति॑। ता नाम्नाऽनु॒ प्राविं॑शत्। तस्मा॑दाहुः। नाम॒ वै प्र॒जाप॑ति॒रिति॑।

तस्मा॒दप्या॑मि॒त्रौ स॒ङ्गत्य॑। नाम्ना॒ चेद्धय॑ते॥३८॥

मि॒त्रमे॒व भ॑वतः। प्र॒जाप॑तिर्देवासु॒रान॑सृजत। स इन्द्र॒मपि॒ नासृ॑जत। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। इन्द्रं॑ नो जन॒येति॑। स आ॒त्मन्निन्द्र॑मपश्यत्। तम॑सृजत। तं त्रि॒ष्टुग्वीर्यं॑ भू॒त्वाऽनु॒ प्राविं॑शत्। तस्य॒ वज्रः॑ पञ्चद॒शो हस्त॒ आप॑द्यत। तेनो॒दय्यासु॑रान॒भ्य॑भवत्॥३९॥

य ए॒वं वेद॑। अ॒भि भ्रातृ॑व्यान्भवति। ते दे॒वा असु॑रैर्वि॒जित्य॑। सु॒व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। ते॑ऽमुष्मि॑ँल्लो॒के व्य॑क्षुध्यन्। ते॑ऽब्रुवन्। अ॒मुतः॑ प्रदानं॒ वा उप॑जिजीवि॒मेति॑। ते स॒प्तहो॑तारं य॒ज्ञं वि॒धाया॒यास्यम्॑। आ॒ङ्गीर॒सं प्राहि॑ण्वन्। ए॒तेना॒मुत्र॑ कल्प॒येति॑॥४०॥

तस्य॒ वा इ॒यं क्लृप्तिः॑। यदि॒दं किं च॑। य ए॒वं वेद॑। कल्प॑तेऽस्मै। स वा अ॒यं म॑नु॒ष्ये॑षु य॒ज्ञः स॒प्तहो॑ता। अ॒मुत्र॑ स॒द्यो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हति। य ए॒वं वेद॑। उपै॑नं य॒ज्ञो न॑मति। सो॑ऽमन्यत। अ॒भि वा इ॒मे॑ऽस्माल्लो॒काद॒मुं लो॒कं क॑मिष्यन्त॒ इति॑। स वाच॑स्पते॒ हृदिति॒ व्याह॑रत्। तस्मा॑त्पु॒त्रो हृद॑यम्। तस्मा॑द॒स्माल्लो॒काद॒मुं लो॒कं नाभि का॑मयन्ते। पु॒त्रो हि

हृदयम्॥४१॥

ह्वयेंते अभवत्कल्पयेतीति चत्वारि च॥ [७]

देवा वै चतुर्होतृभिर्यज्ञमतन्वत। ते वि पाप्मना भ्रातृव्येणाजयन्त। अभि सुवर्गं लोकमजयन्। य एवं विद्वाꣳश्चतुर्होतृभिर्यज्ञं तनुते। वि पाप्मना भ्रातृव्येण जयते। अभि सुवर्गं लोकं जयति। षड्ढोत्रा प्रायणीयमा सादयति। अमुष्मै वै लोकाय षड्होता। घ्नन्ति खलु वा एतत्सोमम्। यदभिषुण्वन्ति॥४२॥

ऋजुधैवैनममुं लोकं गमयति। चतुर्होत्राऽऽतिथ्यम्। यशो वै चतुर्होता। यश एवात्मन्धत्ते। पञ्चहोत्रा पशुमुपसादयति। सुवर्ग्यो वै पञ्चहोता। यजमानः पशुः। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति। ग्रहान्गृहीत्वा सप्तहोतारं जुहोति। इन्द्रियं वै सप्तहोता॥४३॥

इन्द्रियमेवात्मन्धत्ते। यो वै चतुर्होतृननुसवनं तर्पयति। तृप्यति प्रजया पशुभिः। उपैनꣳ सोमपीथो नमति। बहिष्पवमाने दशहोतारं व्याचक्षीत। माध्यं दिने पवमाने चतुर्होतारम्। आर्भवे पवमाने पञ्चहोतारम्।

पितृयज्ञे षड्ढोतारम्। यज्ञायज्ञियस्य स्तोत्रे सप्तहोतारम्। अनुसवनमेवैनाꣳस्तर्पयति॥४४॥

तृप्यति प्रजया पशुभिः। उपैनꣳ सोमपीथो नमति। देवा वै चतुर्होतृभिः सत्रमासत। ऋद्धिपरिमितं यशस्कामाः। तेऽब्रुवन्। यन्नः प्रथमं यश ऋच्छात्। सर्वेषान्नस्तत्सहासदिति। सोमश्चतुर्होत्रा। अग्निः पञ्चहोत्रा। धाता षड्ढोत्रा॥४५॥

इन्द्रः सप्तहोत्रा। प्रजापतिर्दशहोत्रा। तेषाꣳ सोमꣳ राजानं यश आर्च्छत्। तन्न्यकामयत। तेनापाक्रामत्। तेन प्रलायमचरत्। तं देवाः प्रैषैः प्रैषमैच्छन्। तत्प्रैषाणां प्रैषत्वम्। निविद्भिर्न्यवेदयन्। तन्निविदान्निवित्त्वम्॥४६॥

आप्रीभिराप्नुवन्। तदाप्रीणामाप्रित्वम्। तमघ्नन्। तस्य यशो व्यगृह्णत। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्। यस्यैवं विदुषो ग्रहा गृह्यन्ते। तस्य त्वेव गृहीताः। तेऽब्रुवन्। यो वै नः श्रेष्ठोऽभूत्॥४७॥

तमवधिष्म। पुनरिमꣳ सुवामहा इति। तं छन्दोभिरसुवन्त। तच्छन्दसां छन्दस्त्वम्। साम्ना समानयन्। तत्साम्नः

साम॒त्वम्। उ॒क्थैरुद॑स्थापयन्। तदु॒क्थाना॑मुक्थ॒त्वम्। य ए॒वं वेद॑। प्रत्ये॒व ति॑ष्ठति॥४८॥

सर्व॒मायु॑रेति। सोमो॒ वै यशः॑। य ए॒वं वि॒द्वान्त्सोम॑मा॒गच्छ॑ति। यश॑ ए॒वैन॑मृच्छति। तस्मा॑दाहुः। यश्चै॒वं वेद॒ यश्च॒ न। तावु॒भौ सोम॒माग॑च्छतः। सोमो॒ हि यशः॑। तं त्वाऽव यश॑ ऋच्छ॒तीत्या॑हुः। यः सोमे॒ सोमं॒ प्राहेति॑। तस्मा॒त्सोमे॒ सोमः॒ प्रोच्यः॑। यश॑ ए॒वैन॑मृच्छति॥४९॥

अ॒भि॒षु॒ण्वन्ति॑ स॒प्तहो॑ता तर्पयति॒ षड्डौ॑त्रा निवि॒त्त्वमभू॑त्तिष्ठति॒ प्राहेति॒ द्वे च॑॥ [८]

इ॒दं वा अग्रे॒ नैव किं च॒ नाऽऽसी॑त्। न द्यौरा॑सीत्। न पृ॑थि॒वी। नान्तरि॑क्षम्। तदस॑दे॒व सन्मनो॑ऽकुरुत॒ स्यामिति॑। तद॑तप्यत। तस्मा॑त्तेपा॒नाद्धूमो॑ऽजायत। तद्धूयो॑ऽतप्यत। तस्मा॑त्तेपा॒नाद॒ग्निर॑जायत। तद्धूयो॑ऽतप्यत॥५०॥

तस्मा॑त्तेपा॒नाज्ज्योति॑रजायत। तद्धूयो॑ऽतप्यत। तस्मा॑त्तेपा॒ना-द॒र्चिर॑जायत। तद्धूयो॑ऽतप्यत। तस्मा॑त्तेपा॒नान्मरी॑चयो-ऽजायन्त। तद्धूयो॑ऽतप्यत। तस्मा॑त्तेपा॒नाद॑दु॒दारा॑ अ॑जायन्त। तद्धूयो॑ऽतप्यत। तद॒भ्रमि॑व॒ सम॑हन्यत। तद्वस्ति॑म॑भिनत्॥५१॥

स स॑मु॒द्रो॑ऽभवत्। तस्मा॑त्समु॒द्रस्य॒ न पि॑बन्ति। प्र॒जन॑नमिव॒

हि मन्य॑न्ते। तस्मा॑त्प॒शोर्जाय॑माना॒दापः॑ पु॒रस्ता॑द्यन्ति। तद्दश॑हो॒ताऽन्व॑सृज्यत। प्र॒जाप॑ति॒र्वै दश॑होता। य ए॒वं तप॑सो वी॒र्यं॑ वि॒द्वाꣳस्तप्य॑ते। भव॑त्ये॒व। तद्वा इ॒दमापः॑ सलि॒लमा॑सीत्। सो॑ऽरोदीत्प्र॒जाप॑तिः॥५२॥

स कस्मा॑ अज्ञि। यद्य॒स्या अप्र॑तिष्ठाया॒ इति॑। यद॒प्स्व॑वाप॑द्यत। सा पृ॑थि॒व्य॑भवत्। यद्यमृ॑ष्ट। तद॒न्तरि॑क्षमभवत्। यदू॒र्ध्वमु॒दमृ॑ष्ट। सा द्यौर॑भवत्। यदरो॑दीत्। तद॒नयो॑ रोद॒स्त्वम्॥५३॥

य ए॒वं वेद॑। नास्य॑ गृ॒हे रु॑दन्ति। ए॒तद्वा ए॒षां लो॒कानां॒ जन्म॑। य ए॒वमे॒षां लो॒कानां॒ जन्म॒ वेद॑। नैषु लो॒केष्वार्ति॒माच्छ॑ति। स इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठाम॑विन्दत। स इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठां वि॒त्वाऽका॑मयत॒ प्रजा॑ये॒येति॑। स तपो॑ऽतप्यत। सो॑ऽन्तर्वा॑नभवत्। स ज॒घना॒दसु॑रानसृजत॥५४॥

तेभ्यो॑ मृ॒न्मये॒ पात्रेऽन्न॑मदुहत्। याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॑त्। तामपा॑हत। सा तमि॑स्राऽभवत्। सो॑ऽकामयत॒ प्रजा॑ये॒येति॑। स तपो॑ऽतप्यत। सो॑न्तर्वा॑नभवत्। स प्र॒जन॑नादे॒व प्र॒जा अ॑सृजत। तस्मा॑दि॒मा भूयि॑ष्ठाः। प्र॒जन॑ना॒द्ध्येना॒

असृ॑जत॥५५॥

ताभ्यो॑ दारु॒मये॒ पात्रे॒ पयो॑ऽदुहत्। याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॑त्। तामपा॑हत। सा जोत्स्ना॑ऽभवत्। सो॑ऽकामयत॒ प्रजा॑ये॒येति॑। स तपो॑ऽतप्यत। सौ॑ऽन्तर्वा॑नभवत्। स उ॑पप॒क्षाभ्या॑मे॒वर्तू॑नसृजत। तेभ्यो॑ रज॒ते पात्रे॑ घृ॒तम॑दुहत्। याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॑त्॥५६॥

तामपा॑हत। सो॑ऽहोरा॒त्रयोः॑ स॒न्धिर॑भवत्। सो॑ऽकामयत॒ प्रजा॑ये॒येति॑। स तपो॑ऽतप्यत। सौ॑ऽन्तर्वा॑नभवत्। स मुखा॑द्दे॒वान॑सृजत। तेभ्यो॒ हरि॑ते॒ पात्रे॒ सोम॑मदुहत्। याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॑त्। तामपा॑हत। तदह॑रभवत्॥५७॥

ए॒ते वै प्र॒जाप॑ते॒र्दोहाः॑। य ए॒वं वेद॑। दु॒ह ए॒व प्र॒जाः। दिवा॒ वै नो॑ऽभू॒दिति॑। तद्दे॒वानां॑ देव॒त्वम्। य ए॒वं दे॒वानां॑ देव॒त्वं वेद॑। दे॒ववा॑ने॒व भ॑वति। ए॒तद्वा अ॑होरा॒त्राणां॒ जन्म॑। य ए॒वम॑होरा॒त्राणां॒ जन्म॒ वेद॑। नाहो॑रा॒त्रेष्वार्ति॒माच्छ॑ति॥५८॥

अस॒तोऽधि॒ मनो॑ऽसृज्यत। मनः॑ प्र॒जाप॑तिमसृजत। प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। तद्वा इ॒दं मन॑स्ये॒व प॑र॒मं प्रति॑ष्ठितम्। यदि॒दं किं च॑। तदे॒तच्छ्वो॑वस्य॒सन्नाम॒ ब्रह्म॑।

व्यु॒च्छन्ती॑व्युच्छन्त्यस्मै॒ वस्य॑सीवस्यसी॒ व्यु॑च्छति। प्रजा॑यते प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। प्र प॑रमे॒ष्ठिनो॒ मात्रा॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑॥५९॥

अ॒ग्निर॑जायत॒ तद्भूयो॑ऽतप्यताभिनदरोदीत्प्र॒जाप॑तीरोद॒स्त्वम॑सृज॒तासृ॑जत घृ॒तम॑दुह॒द्याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॒दह॑रभवदृच्छति॒ वेद॑ (इ॒दं धू॒मो॑ऽग्निर्ज्योति॑र॒र्चिर्मरी॑चय उदा॒रास्तद॒ब्भ्रꣳ स ज॒घना॒त्सा तमि॑स्रा॒ स प्र॒जन॑ना॒त्सा जोत्स्रा॒ स उ॑पप॒क्षाभ्या॒ꣳ सो॑ऽहोरा॒त्रयो॑ः स॒न्धिः स मुखा॒त्तदह॑र्दे॒ववा॑न्मृ॒न्मये॑ दारु॒मये॑ रज॒ते हरि॑ते॒ तेभ्य॒स्ताभ्यो॒ द्वे तेऽन्नं॒ पयो॑ घृ॒तꣳ सोमम्॑॥)॥ [९]

प्र॒जाप॑ति॒रिन्द्र॑मसृजतानुजाव॒रं दे॒वाना॑म्। तं प्राहि॑णोत्। परे॑हि। ए॒तेषां॑ दे॒वाना॒मधि॑पतिरे॒धीति॑। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। कस्त्वमसि॑। व॒यं वै त्वच्छ्रेयाꣳसः स्म॒ इति॑। सो॑ऽब्रवीत्। कस्त्वमसि॑ व॒यं वै त्वच्छ्रेयाꣳसः स्म॒ इति॑ मा दे॒वा अ॑वोच॒न्निति॑। अथ॒ वा इ॒दं तर्हि॑ प्र॒जाप॑तौ॒ हर॑ आसीत्॥६०॥

यद॒स्मिन्ना॑दि॒त्ये। तदे॑नमब्रवीत्। ए॒तन्मे॒ प्रय॑च्छ। अथा॒हमे॒तेषां॑ दे॒वाना॒मधि॑पतिर्भविष्या॒मीति॑। को॑ऽहꣳ स्या॒मित्य॑ब्रवीत्। ए॒तत्प्र॒दायेति॑। ए॒तत्स्या॒ इत्य॑ब्रवीत्। यदे॒तद्ब्रवी॒षीति॑। को ह॒ वै नाम॑ प्र॒जाप॑तिः। य ए॒वं वेद॑॥६१॥

वि॒दुरे॑नं॒ नाम्ना॑। तद॑स्मै रु॒क्मं कृ॒त्वा प्रत्य॑मुञ्चत्। ततो॒ वा इन्द्रो॑

देवानामधिपतिरभवत्। य एवं वेद। अधिपतिरेव समानानां भवति। सोऽमन्यत। किं किं वा अकरमिति। स चन्द्रं म आहरेति प्रालपत्। तच्चन्द्रमसश्चन्द्रमस्त्वम्। य एवं वेद॥६२॥

चन्द्रवानेव भवति। तं देवा अब्रुवन्। सुवीर्यो मर्या यथा गोपायत इति। तत्सूर्यस्य सूर्यत्वम्। य एवं वेद। नैनं दभ्नोति। कश्च नास्मिन्वा इदमिन्द्रियं प्रत्यस्थादिति। तदिन्द्रस्येन्द्रत्वम्। य एवं वेद। इन्द्रियाव्येव भवति॥६३॥

अयं वा इदं परमोऽभूदिति। तत्परमेष्ठिनः परमेष्ठित्वम्। य एवं वेद। परमामेव काष्ठां गच्छति। तं देवाः समन्तं पर्यविशन्। वसवः पुरस्तात्। रुद्रा दक्षिणतः। आदित्याः पश्चात्। विश्वे देवा उत्तरतः। अङ्गिरसः प्रत्यञ्चम्॥६४॥

साध्याः पराञ्चम्। य एवं वेद। उपैनꣳ समानाः संविशन्ति। स प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा आवयत्। ता अस्मै नातिष्ठन्तान्नाद्याय। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। दक्षिणतः पर्यायन्। स दक्षिणतः पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः॥६५॥

प॒श्चात्पर्या॑यन्। स प॒श्चात्पर्य॑वर्तयत। ता मुखं॑ पु॒रस्ता॒त्पश्य॑न्तीः। मुखं॑ दक्षिण॒तः। मुखं॑ प॒श्चात्। उ॒त्त॒र॒तः पर्या॑यन्। स उ॑त्तर॒तः पर्य॑वर्तयत। ता मुखं॑ पु॒रस्ता॒त्पश्य॑न्तीः। मुखं॑ दक्षिण॒तः। मुखं॑ प॒श्चात्॥६६॥

मुख॑मुत्तर॒तः। ऊ॒र्ध्वा उदा॑यन्। स उ॒परि॑ष्टा॒न्न्य॑वर्तयत। ताः स॒र्वतो॑मुखो भू॒त्वाऽऽव॑यत्। ततो॒ वै तस्मै॑ प्र॒जा अति॑ष्ठन्ता॒न्नाद्या॑य। य ए॒वं वि॒द्वान्परि॑ च व॒र्तय॑ते॒ नि च॑। प्र॒जाप॑तिरे॒व भू॒त्वा प्र॒जा अ॑त्ति। तिष्ठ॑न्तेऽस्मै प्र॒जा अ॒न्नाद्या॑य। अ॒न्ना॒द ए॒व भ॑वति॥६७॥

आ॒सी॒द्वेदं चन्द्रम॒स्त्वं य ए॒वं वेदै॑न्द्रिया॒व्यै॑व भ॑वति प्र॒त्यञ्चं॒ मुखं॑ दक्षिण॒तो मुखं॑ प॒श्चान्नव॑ च॥ [१०]

प्र॒जाप॑तिरकामयत ब॒होर्भूया॑न्त्स्या॒मिति॑। स ए॒तं दश॑होतारमपश्यत्। तं प्रायु॑ङ्क्त। तस्य॒ प्रयु॑क्ति ब॒होर्भूया॑नभवत्। यः का॒मये॑त ब॒होर्भूया॑न्त्स्या॒मिति॑। स दश॑होतारं॒ प्रयु॑ञ्जीत। ब॒होरे॒व भूया॑न्भवति। सो॑ऽकामयत वी॒रो म॒ आजा॑ये॒तेति॑। स दश॑होतु॒श्चतु॑र्होतारं॒ निर॑मिमीत। तं प्रायु॑ङ्क्त॥६८॥

तस्य॒ प्रयु॒क्तीन्द्रो॑ऽजायत। यः का॒मये॑त वी॒रो म॒ आजा॑ये॒तेति॑।

स चतु॑र्होतारं॒ प्रयु॑ञ्जीत। आऽस्य॑ वी॒रो जा॑यते। सो॑ऽकामयत पशु॒मान्त्स्या॒मिति॑। स चतु॑र्होतुः॒ पञ्च॑होतारं॒ निर॑मिमीत। तं प्रायु॑ङ्क्त। तस्य॒ प्रयु॑क्ति पशु॒मान॑भवत्। यः का॒मये॑त पशु॒मान्त्स्या॒मिति॑। स पञ्च॑होतारं॒ प्रयु॑ञ्जीत॥६९॥

प॒शु॒मानेव भ॑वति। सो॑ऽकामयत॒र्तवो॑ मे कल्पेर॒न्निति॑। स पञ्च॑होतुः॒ षड्डो॑तारं॒ निर॑मिमीत। तं प्रायु॑ङ्क्त। तस्य॒ प्रयु॑क्त्यृ॒तवो॑ऽस्मा अकल्पन्त। यः का॒मये॑त॒र्तवो॑ मे कल्पेर॒न्निति॑। स षड्डो॑तारं॒ प्रयु॑ञ्जीत। कल्प॑न्तेऽस्मा ऋ॒तवः॑। सो॑ऽकामयत सोम॒पः सो॑मया॒जी स्याम्। आ मे॑ सोम॒पः सो॑मया॒जी जा॑ये॒तेति॑॥७०॥

स षड्डो॑तुः स॒प्तहो॑तारं॒ निर॑मिमीत। तं प्रायु॑ङ्क्त। तस्य॒ प्रयु॑क्ति सोम॒पः सो॑मया॒ज्य॑भवत्। आऽस्य॑ सोम॒पः सो॑मया॒ज्य॑जायत। यः का॒मये॑त सोम॒पः सो॑मया॒जी स्याम्। आ मे॑ सोम॒पः सो॑मया॒जी जा॑ये॒तेति॑। स स॒प्तहो॑तारं॒ प्रयु॑ञ्जीत। सो॒म॒प ए॒व सो॑मया॒जी भ॑वति। आऽस्य॑ सोम॒पः सो॑मया॒जी जा॑यते। स वा ए॒ष प॒शुः प॑ञ्च॒धा प्रति॑तिष्ठति॥७१॥

प॒द्भिर्मुखे॑न। ते दे॒वाः प॒शून् वि॒त्वा। सु॒व॒र्गं लो॒कमा॑यन्।

तेऽमुष्मिँल्लोके व्यक्षुध्यन्। तेऽब्रुवन्। अमुतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारं यज्ञं विधायायास्यम्। आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्र कल्पयेति। तस्य वा इयं क्लृप्तिः॥७२॥

यदिदं किं च। य एवं वेद। कल्पतेऽस्मै। स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्र सद्यो देवेभ्यो हव्यं वहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नमति। यो वै चतुर्होतृणां निदानं वेद। निदानवान्भवति। अग्निहोत्रं वै दशहोतुर्निदानम्। दर्शपूर्णमासौ चतुर्होतुः। चातुर्मास्यानि पञ्चहोतुः। पशुबन्धः षड्होतुः। सौम्योऽध्वरः सप्तहोतुः। एतद्वै चतुर्होतृणां निदानम्। य एवं वेद। निदानवान्भवति॥७३॥

अमिमीत तं प्रायुङ्क्त पञ्चहोतारं प्र युञ्जीत जायेतेति तिष्ठति क्लृप्तिर्दशहोतुर्निदानꣳ सप्त च॥ [११]

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति स तपः स त्रिवृतं प्रजापतिरकामयत दशहोतारं तेन दशधाऽऽत्मानं देवा वै वरुणमन्तो वै प्रजापतिस्ताः सृष्टाः समश्लिष्यं देवा वै चतुर्होतृभिरिदं वा अग्रे प्रजापतिरिन्द्रं प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयानेकादश॥११॥

प्रजापतिस्तद्बृहस्य प्रजापतिरकामयतानयैवैनत्तस्य वा इयं क्लृप्तिस्तस्मात्तेपानाज्ज्योतिर्-

यद॒स्मिन्नादि॒त्ये स षड्ढोतुः स॒प्तहोतार॒त्रिसंप्ततिः॥७३॥

प्र॒जापतिरकामयत नि॒दानवान्भवति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वमिति। यदेवैषु चतुर्धा होतारः। तेन चतुर्होतारः। तस्माच्चतुर्होतार उच्यन्ते। तच्चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। सोमो वै चतुर्होता। अग्निः पञ्चहोता। धाता षड्होता। इन्द्रः सप्तहोता॥१॥

प्रजापतिर्दशहोता। य एवं चतुर्होतृणामृद्धिं वेद। ऋध्नोत्येव। य एषामेवं बन्धुतां वेद। बन्धुमान्भवति। य एषामेवं क्लृप्तिं वेद। कल्पतेऽस्मै। य एषामेवमायतनं वेद। आयतनवान्भवति। य एषामेवं प्रतिष्ठां वेद॥२॥

प्रत्येव तिष्ठति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। दशहोता चतुर्होता। पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। अथ कस्माच्चतुर्होतार उच्यन्त इति। इन्द्रो वै चतुर्होता। इन्द्रः खलु वै श्रेष्ठो देवतानामुपदेशनात्। य एवमिन्द्रꣳ श्रेष्ठं देवतानामुपदेशनाद्वेद। वसिष्ठः समानानां भवति। तस्माच्छ्रेष्ठमायन्तं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति। कीर्तिरस्य पूर्वाऽऽगच्छति जनतामायतः। अथो एनं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्।

अ॒यमवा॑सा॒दिति॑॥ ३॥

स॒प्तहो॑ता प्रति॒ष्ठां वेद॑ बुध्यन्ते॒ षड्ढ॑॥ [१]

दक्षि॑णां प्रतिग्रही॒ष्यन्त्स॒प्तद॑श॒कृत्वोऽपा॑न्यात्। आ॒त्मान॑मे॒व समि॑न्धे। तेज॑से वी॒र्या॑य। अथो॑ प्र॒जाप॑तिरे॒वैनां॑ भू॒त्वा प्रति॑गृह्णाति। आ॒त्मनोऽना॑र्त्यै। यद्ये॑न॒मार्त्वि॑ज्याद्घृ॒तꣳ सन्तं॑ नि॒र्हरे॑रन्। आग्नी॑ध्रे जुहुया॒द्दश॑होतारम्। च॒तु॒र्गृ॒ही॒तेनाज्ये॑न। पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यङ्ति॑ष्ठन्। प्र॒ति॒लो॒मं वि॒ग्राहम्॑॥ ४॥

प्रा॒णाने॒वास्योप॑ दासयति। यद्ये॑नं॒ पुन॑रुप॒ शिक्षे॑युः। आग्नी॑ध्र ए॒व जु॑हुया॒द्दश॑होतारम्। च॒तु॒र्गृ॒ही॒तेनाज्ये॑न। प॒श्चात्प्राङा॑सी॑नः। अ॒नु॒लो॒ममवि॑ग्राहम्। प्रा॒णाने॒वास्मै॑ कल्पयति। प्राय॑श्चित्ती॒ वाग्घोतेत्यृ॑तुमु॒खऋ॑तुमुखे जुहोति। ऋ॒तूने॒वास्मै॑ कल्पयति। कल्प॑न्तेऽस्मा ऋ॒तवः॑॥ ५॥

क्लृ॒प्ता अ॑स्मा ऋ॒तव॒ आय॑न्ति। षड्ढो॑ता॒ वै भू॒त्वा प्र॒जाप॑तिरि॒दꣳ सर्व॑मसृजत। स मनो॑ऽसृजत। मन॒सोऽधि॑ गाय॒त्रीम॑सृजत। तद्गा॑य॒त्रीं यश॑ आर्च्छत्। तामाऽल॑भत। गा॒य॒त्रि॒या अधि॒ छन्दाꣳ॑स्यसृजत। छन्दो॒भ्योऽधि॒ साम॑। तत्साम॒ यश॑ आर्च्छत्। तदाऽल॑भत॥ ६॥

साम्नोऽधि यजूꣳष्यसृजत। यजुर्भ्योऽधि विष्णुम्। तद्विष्णुं यशः आर्च्छत्। तमाऽलभत। विष्णोरध्योषधीरसृजत। ओषधीभ्योऽधि सोमम्। तत्सोमं यशः आर्च्छत्। तमाऽलभत। सोमादधि पशूनसृजत। पशुभ्योऽधीन्द्रम्॥ ७॥

तदिन्द्रं यशः आर्च्छत्। तदेनन्नाति प्राच्यवत। इन्द्र इव यशस्वी भवति। य एवं वेद। नैनं यशोऽति प्रच्यवते। यद्वा इदं किं च। तत्सर्वमुत्तान एवाऽऽङ्गीरसः प्रत्यगृह्णात्। तदेनं प्रतिगृहीतं नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृह्णीयात्। तत्सर्वमुत्तानस्त्वाऽऽङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृह्णीयात्। इयं वा उत्तान आङ्गीरसः। अनयैवैनत्प्रतिगृह्णाति। नैनꣳ हिनस्ति। बर्हिषा प्रतीयाद्गां वाऽश्वं वा। एतद्वै पशूनां प्रियं धाम। प्रियेणैवैनं धाम्ना प्रत्येति॥ ८॥

विग्राहमृतवस्तदाऽलभतेन्द्रं गृह्णीयाथ्यद्वं॥ [२]

यो वा अविद्वान्निवर्तयते। विशीर्षा सपाप्माऽमुष्मिँल्लोके भवति। अथ यो विद्वान्निवर्तयते। सशीर्षा विपाप्माऽमुष्मिँल्लोके भवति। देवता वै सप्त पुष्टिकामा न्यवर्तयन्त। अग्निश्च पृथिवी च। वायुश्चान्तरिक्षं च। आदित्यश्च द्यौश्च

च॒न्द्रमाः॑। अ॒ग्निर्न्य॑वर्तयत। स सा॑ह॒स्रम॑पुष्यत्॥९॥

पृ॒थि॒वी न्य॑वर्तयत। सौष॑धीभि॒र्वन॒स्पति॑भिरपुष्यत्। वा॒युर्न्य॑-वर्तयत। स मरी॑चीभिरपुष्यत्। अ॒न्तरि॑क्षं॒ न्य॑वर्तयत। तद्वयो॑भिरपुष्यत्। आ॒दि॒त्यो न्य॑वर्तयत। स र॒श्मिभि॑रपुष्यत्। द्यौर्न्य॑वर्तयत। सा नक्ष॑त्रैरपुष्यत्। च॒न्द्रमा॒ न्य॑वर्तयत। सो॑ऽहोरा॒त्रैर॑र्धमा॒सैर्मासै॑र॒ऋतु॑भिः संवत्स॒रेणा॑पुष्यत्। ताम्पोषा॑न्पुष्यति। याꣳस्तेऽपु॑ष्यन्। य ए॒वं वि॒द्वान्नि च॑ व॒र्तय॑ते॒ परि॑ च॥१०॥

अ॒पु॒ष्य॒न्नक्ष॑त्रैरपुष्य॒त्पश्च॑ च॥ [३]

तस्य॒ वा अ॒ग्नेर्हिर॑ण्यं प्रतिजग्र॒हुषः॑। अ॒र्धमि॑न्द्रि॒यस्यापा॑-क्रामत्। तदे॒तेने॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै सो॑ऽर्धमि॑न्द्रि॒य-स्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्त। अ॒र्धमि॑न्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्ते। य ए॒वं वि॒द्वान् हिर॑ण्यं प्रतिगृ॒ह्णाति॑। अथ॒ योऽवि॑द्वान्प्रतिगृ॒ह्णाति॑। अ॒र्धम॑स्येन्द्रि॒यस्याप॑क्रामति। तस्य॒ वै सोम॑स्य॒ वासः॑ प्रतिजग्र॒हुषः॑। तृती॑यमिन्द्रि॒यस्यापा॑क्रामत्॥११॥

तदे॒तेने॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै स तृती॑यमिन्द्रि॒यस्या॒-ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्त। तृती॑यमिन्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्ते। य

एवं विद्वान् वासः प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। तृतीयमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै रुद्रस्य गां प्रतिजग्रहुषः। चतुर्थमिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तामेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त॥१२॥

चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्गां प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। चतुर्थमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै वरुणस्याश्वं प्रतिजग्रहुषः। पञ्चममिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वानश्वं प्रतिगृह्णाति॥१३॥

अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। पञ्चममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै प्रजापतेः पुरुषं प्रतिजग्रहुषः। षष्ठमिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स षष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। षष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्पुरुषं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। षष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामति॥१४॥

तस्य वै मनोस्तल्पं प्रतिजग्रहुषः। सप्तममिन्द्रिय-

स्यापाँक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स सप्तममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। सप्तममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वाꣳस्तल्पं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। सप्तममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वा उत्तानस्याँऽऽङ्गीरसस्याप्राणत्प्रतिजग्रहुषः। अष्टममिन्द्रियस्यापाँक्रामत्॥१५॥

तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै सोँऽष्टममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। अष्टममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वानप्राणत्प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। अष्टममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। यद्वा इदं किं च। तत्सर्वमुत्तान एवाऽऽङ्गीरसः प्रत्यगृह्णात्। तदेनं प्रतिगृहीतं नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृह्णीयात्। तत्सर्वमुत्तानस्त्वाँऽऽङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृह्णीयात्। इयं वा उत्तान आँङ्गीरसः। अनयैवैनत्प्रतिगृह्णाति। नैनꣳ हिनस्ति॥१६॥

तृतीयमिन्द्रियस्यापाँक्रामच्चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ताश्वं प्रतिगृह्णाति षष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामत्यष्टममिन्द्रियस्यापाँक्रामत्प्रतिगृह्णीयाच्चत्वारि च (तस्य वा अग्नेरहिरण्यꣳ सोमस्य वासस्तदेतेनं रुद्रस्य गान्तामेतेन वरुणस्याश्वं प्रजापतेः पुरुषं मनोस्तल्पन्तमेतेनोत्तानस्य तदेतेनाप्राणद्द्वे। अर्धं तृतीयमष्टमं तच्चतुर्थं तां पञ्चमꣳ षष्ठꣳ सप्तमन्तम्। तदेतेन द्वे तामेतेनैकं तमेतेन त्रीणि

तदे॒तेनैकम्॑॥)॥ [४]

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। यद्दश॑होतारः स॒त्रमास॑त। केन॒ ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्। केन॑ प्र॒जा अ॑सृज॒न्तेति॑। प्र॒जाप॑तिना॒ वै ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्। तेन॑ प्र॒जा अ॑सृजन्त। यच्चतु॑र्होतारः स॒त्रमास॑त। केन॒ ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्। केनौष॑धीरसृज॒न्तेति॑। सोमे॑न॒ वै ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्॥१७॥

तेनौष॑धीरसृजन्त। यत्पञ्च॑होतारः स॒त्रमास॑त। केन॒ ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्। केनै॒भ्यो लो॒केभ्योऽसु॑रा॒न्प्राणु॑दन्त। केनै॑षां प॒शून॑वृञ्ज॒तेति॑। अ॒ग्निना॒ वै ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्। तेनै॒भ्यो लो॒केभ्योऽसु॑रा॒न्प्राणु॑दन्त। तेनै॑षां प॒शून॑वृञ्जत। यथ्षड्ढो॑तारः स॒त्रमास॑त। केन॒ ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्॥१८॥

केन॒र्तून॑कल्पय॒न्तेति॑। धा॒त्रा वै ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्। तेन॒र्तून॑कल्पयन्त। यत्स॒प्तहो॑तारः स॒त्रमास॑त। केन॒ ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्। केन॒ सुव॑रायन्। केने॒माँल्लो॒कान्त्सम॑-तन्व॒न्निति॑। अ॒र्य॒म्णा वै ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्। तेन॒ सुव॑रायन्। तेने॒माँल्लो॒कान्त्सम॑तन्व॒न्निति॑॥१९॥

ए॒ते वै दे॒वा गृ॒हप॑तयः। तान् य ए॒वं वि॒द्वान्। अप्य॒न्यस्य॑ गार्हप॒ते दीक्ष॑ते। अ॒वा॒न्त॒रमे॒व स॒त्रिणा॑मृध्नोति। यो वा

अर्यमणं वेद। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यज्ञो वा अर्यमा। आर्यावसतिरिति वै तमाहुर्यं प्रशꣳसन्ति। आर्यावसतिर्भवति। य एवं वेद॥२०॥

यद्वा इदं किं च। तत्सर्वं चतुर्होतारः। चतुर्होतृभ्योऽधि यज्ञो निर्मितः। स य एवं विद्वान् विवदेत। अहमेव भूयो वेद। यश्चतुर्होतॄन् वेदेति। स ह्येव भूयो वेद। यश्चतुर्होतॄन् वेद। यो वै चतुर्होतृणाꣳ होतॄन् वेद। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति॥२१॥

सर्वा दिशोऽभि जयति। प्रजापतिर्वै दशहोतृणाꣳ होता। सोमश्चतुर्होतृणाꣳ होता। अग्निः पञ्चहोतृणाꣳ होता। धाता षड्होतृणाꣳ होता। अर्यमा सप्तहोतृणाꣳ होता। एते वै चतुर्होतृणाꣳ होतारः। तान् य एवं वेद। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति। सर्वा दिशोऽभि जयति॥२२॥

आध्रुवन्नाध्रुवन्नित्येवं वेदात्ति सर्वा दिशोऽभि जयति (वै तेन सत्रङ्कृतं॥)॥ [५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा व्यस्रꣳसत। स हृदयं भूतोऽशयत्। आत्मन् हा (३) इत्यह्वयत्। आपः प्रत्यशृण्वन्। ता अग्निहोत्रेणैव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त। ताः कुसिन्धमुपौहन्। तस्मादग्निहोत्रस्य यज्ञक्रतोः। एक ऋत्विक्। चतुष्कृत्वो-

ऽह्वयत्। अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमाः॥२३॥

ते प्रत्यश्रृण्वन्। ते दर्शपूर्णमासाभ्यामेव यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त। त उपौहꣳश्चत्वार्यङ्गानि। तस्माद्दर्शपूर्णमासयोर्यज्ञक्रतोः। चत्वारऋत्विजः। पञ्चकृत्वोऽह्वयत्। पशवः प्रत्यश्रृण्वन्। ते चातुर्मास्यैरेव यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त। त उपौहं लोमं छवीं माꣳसमस्थिं मज्जानम्। तस्माच्चातुर्मास्यानां यज्ञक्रतोः॥२४॥

पञ्चर्त्विजः। षट्कृत्वोऽह्वयत्। ऋतवः प्रत्यश्रृण्वन्। ते पशुबन्धेनैव यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त। त उपौहन्त्स्तनावाण्डौ शिश्नमवाञ्चं प्राणम्। तस्मात्पशुबन्धस्य यज्ञक्रतोः। षड्ऋत्विजः। सप्तकृत्वोऽह्वयत्। होत्राः प्रत्यश्रृण्वन्। ताः सौम्येनैवाध्वरेण यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त॥२५॥

ता उपौहन्त्सप्त शीर्षण्यान्प्राणान्। तस्मात्सौम्यस्याध्वरस्य यज्ञक्रतोः। सप्त होत्राः प्राचीर्वषट्कुर्वन्ति। दशकृत्वोऽह्वयत्। तपः प्रत्यश्रृणोत्। तत्कर्मणैव संवत्सरेण सर्वैर्यज्ञक्रतुभिरुपपर्यावर्तत। तत्सर्वमात्मानमपरिवर्गमुपौहत्। तस्मात्संवत्सरे सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरुध्यन्ते। तस्माद्दशहोता चतुर्होता।

पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। एकहोत्रे बलिꣳ हरन्ति। हरन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं वेद॥२६॥

चन्द्रमाश्चातुर्मास्यानां यज्ञक्रतोरध्वरेण यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त सप्तहोता चत्वारि च॥——[६]

प्रजापतिः पुरुषमसृजत। सोऽग्निरब्रवीत्। ममायमन्नमस्त्विति। सोऽबिभेत्। सर्वं वै माऽयं प्र धक्ष्यतीति। स एताꣳश्चतुर्होतॄनात्मस्परणानपश्यत्। तानजुहोत्। तैर्वै स आत्मानमस्पृणोत्। यदग्निहोत्रं जुहोति। एकहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोत्यग्निहोत्रम्॥२७॥

कुसिन्धं चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। चतुर्होतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति दर्शपूर्णमासौ। चत्वारि चाऽऽत्मनोऽङ्गानि स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। समित्पञ्चमी। पञ्चहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति चातुर्मास्यानि। लोमं छवीं माꣳसमस्थि मज्जानम्॥२८॥

तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। षड्होतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति पशुबन्धम्। स्तनावाण्डौ शिश्नमवाञ्चं प्राणम्। तानि

चा॒ऽऽत्मनः॑ स्पृणोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तुरुन्न॑यति। द्विर्जु॑होति॥२९॥

स॒मित्स॑प्त॒मी। स॒प्तहो॑तारमे॒व तद्य॑ज्ञक्र॒तुमा॑प्नोति सौ॒म्यम॑ध्व॒रम्। स॒प्त चा॒ऽऽत्मनः॑ शीर्ष॒ण्यान्प्रा॒णान्त्स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तुरुन्न॑यति। द्विर्जु॒होति॑। द्विर्निमा॑ष्टि। द्विः प्राश्ञा॑ति। दश॑होतारमे॒व तद्य॑ज्ञक्र॒तुमा॑प्नोति संवत्स॒रम्। सर्वं॑ चा॒ऽऽत्मान॒मप॑रिवर्गꣳ स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति॥३०॥

अ॒ग्निहो॒त्रं म॒ज्ञान॒न्द्विर्जु॑होत्यप॑रिवर्गꣳ स्पृणोत्येकं॑ च॥ [७]

प्र॒जाप॑तिरकामयत॒ प्रजा॑ये॒येति॑। स तपो॑ऽतप्यत। सो॑ऽन्तर्वा॑नभवत्। स हरि॑तः श्या॒वो॑ऽभवत्। तस्मा॒त्स्त्र्य॑न्तर्व॑त्नी। हरि॑णी स॒ती श्या॒वा भ॑वति। स वि॒जाय॑मानो॒ गर्भे॑णाताम्यत्। स ता॒न्तः कृ॒ष्णः श्या॒वो॑ऽभवत्। तस्मा॑त्ता॒न्तः कृ॒ष्णः श्या॒वो भ॑वति। तस्यासु॑रे॒वाजी॑वत्॥३१॥

तेनासु॒नाऽसु॑रानसृजत। तदसु॑राणामसुर॒त्वम्। य ए॒वमसु॑राणामसुर॒त्वं वेद॑। असु॑माने॒व भ॑वति। नैन॒मसु॑र्जहाति। सोऽसु॑रान्त्सृ॒ष्ट्वा पि॒तेवा॑मन्यत। तदनु॑ पि॒तॄन॑सृजत। तत्पि॑तॄ॒णां

पितृत्वम्। य एवं पितॄणां पितृत्वं वेद। पितेवैव स्वानाँ भवति॥३२॥

यन्त्यस्य पितरो हवम्। स पितॄन्त्सृष्ट्वाऽऽमनस्यत्। तदनु मनुष्यानसृजत। तन्मनुष्याणां मनुष्यत्वम्। य एवं मनुष्याणां मनुष्यत्वं वेद। मनस्व्येव भवति। नैनं मनुर्जहाति। तस्मै मनुष्यान्त्ससृजानाय। दिवा देवत्राऽभवत्। तदनु देवानसृजत। तद्देवानाँ देवत्वम्। य एवं देवानाँ देवत्वं वेद। दिवा हैवास्य देवत्रा भवति। तानि वा एतानि चत्वार्यम्भाꣳसि। देवा मनुष्याः पितरोऽसुराः। तेषु सर्वेष्वम्भो नभ इव भवति। य एवं वेद॥३३॥

अजीवत्स्वानाँ भवति देवानसृजत सप्त च॥ [८]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यो वा इमं विद्यात्। यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरियात्। न पुराऽऽयुषः प्र मीयेत। पशुमान्त्स्यात्। विन्देत प्रजाम्। यो वा इमं वेद॥३४॥

यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरेति। न पुराऽऽयुषः प्र मीयते। पशुमान्भवति। विन्दते प्रजाम्।

अ॒द्भ्यः प॑वते। अ॒पोऽभि प॑वते। अ॒पोऽभि सम्प॑वते॥३५॥

अ॒स्याः प॑वते। इ॒माम॒भि प॑वते। इ॒माम॒भि सम्प॑वते। अ॒ग्नेः प॑वते। अ॒ग्निम॒भि प॑वते। अ॒ग्निम॒भि सम्प॑वते। अ॒न्तरि॑क्षात्पवते। अ॒न्तरि॑क्षम॒भि प॑वते। अ॒न्तरि॑क्षम॒भि सम्प॑वते। आ॒दि॒त्यात्प॑वते॥३६॥

आ॒दि॒त्यम॒भि प॑वते। आ॒दि॒त्यम॒भि सम्प॑वते। द्योः प॑वते। दिव॑म॒भि प॑वते। दिव॑म॒भि सम्प॑वते। दि॒ग्भ्यः प॑वते। दिशो॒ऽभि प॑वते। दिशो॒ऽभि सम्प॑वते। स यत्पु॒रस्ता॒द्वाति॑। प्रा॒ण ए॒व भू॒त्वा पु॒रस्ता॑द्वाति॥३७॥

तस्मा॑त्पु॒रस्ता॒द्वान्तम्। सर्वाः॑ प्र॒जाः प्रति॑ नन्दन्ति। प्रा॒णो हि प्रि॒यः प्र॒जाना॑म्। प्रा॒ण इ॑व प्रि॒यः प्र॒जाना॑ं भवति। य ए॒वं वेद॑। स वा ए॒ष प्रा॒ण ए॒व। अथ॒ यद्द॑क्षिण॒तो वाति॑। मा॒त॒रिश्वै॒व भू॒त्वा द॑क्षिण॒तो वा॑ति। तस्मा॑द्दक्षिण॒तो वान्तं॑ वि॒द्यात्। सर्वा॒ दिश॒ आ वा॑ति॥३८॥

सर्वा॒ दिशोऽनु॒ वि वा॑ति। सर्वा॒ दिशोऽनु॒ सं वा॒तीति॑। स वा ए॒ष मा॑त॒रिश्वै॒व। अथ॒ यत्प॒श्चाद्वाति॑। पव॑मान ए॒व भू॒त्वा प॒श्चाद्वा॑ति। पू॒तम॑स्मा॒ आह॑रन्ति। पू॒तमुप॑हरन्ति।

पूतमश्नाति। य एवं वेद। स वा एष पवमान एव॥३९॥

अथ यदुत्तरतो वाति। सवितैव भूत्वोत्तरतो वाति। सवितेव स्वानां भवति। य एवं वेद। स वा एष सवितैव। ते य एनं पुरस्तादायन्तमुपवदन्ति। य एवास्य पुरस्तात्पाप्मानः। ताꣳस्तेऽप घ्नन्ति। पुरस्तादितरान्पाप्मनः सचन्ते। अथ य एनं दक्षिणत आयन्तमुपवदन्ति॥४०॥

य एवास्य दक्षिणतः पाप्मानः। ताꣳस्तेऽप घ्नन्ति। दक्षिणत इतरान्पाप्मनः सचन्ते। अथ य एनं पश्चादायन्तमुपवदन्ति। य एवास्य पश्चात्पाप्मानः। ताꣳस्तेऽप घ्नन्ति। पश्चादितरान्पाप्मनः सचन्ते। अथ य एनमुत्तरत आयन्तमुपवदन्ति। य एवास्योत्तरतः पाप्मानः। ताꣳस्तेऽप घ्नन्ति॥४१॥

उत्तरत इतरान्पाप्मनः सचन्ते। तस्मादेवं विद्वान्। वीवं नृत्येत्। प्रेवं चलेत्। व्यस्येवाक्ष्यौ भाषेत। मण्टयेदिव। क्राथयेदिव। शृङ्गायेतेव। उत मोप वदेयुः। उत मे पाप्मानमप हन्युरिति। स यान्दिशꣳ सनिमेष्यन्त्स्यात्। यदा तान्दिशं वातो वायात्। अथ प्रवेयात्। प्र वा धावयेत्। सातमेव रदितं व्यूढं गन्धमभि प्रच्यवते। आऽस्य तं जनपदं

पूर्वा कीर्तिर्गच्छति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। य एवं वेद॥४२॥

वेद सम्पवत आदित्यात्पवते वात्या वात्येष पवमान एव दक्षिणत आयन्तमुप वदन्त्युत्तरतः पाप्मानस्ताः स्तेप घ्नन्तीत्यष्टौ च॥ [९]

प्रजापतिः सोमꣳ राजानमसृजत। तं त्रयो वेदा अन्वसृज्यन्त। तान् हस्तेऽकुरुत। अथ ह सीता सावित्री। सोमꣳ राजानं चकमे। श्रद्धामु स चकमे। साऽऽहं पितरं प्रजापतिमुपससार। तꣳ होवाच। नमस्ते अस्तु भगवः। उप त्वाऽयानि॥४३॥

प्र त्वा पद्ये। सोमं वै राजानं कामये। श्रद्धामु स कामयत इति। तस्या उ ह स्थागरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्व्याख्याय। चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्टात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य॥४४॥

आऽस्यार्धं वव्राज। ताꣳ होदीक्ष्योवाच। उप मा वर्तस्वेति। तꣳ होवाच। भोगं तु म आचक्ष्व। एतन्म आचक्ष्व। यत्ते पाणाविति। तस्या उ ह त्रीन् वेदान्प्रददौ। तस्मादुह स्त्रियो

भोग॒मेव हा॑रयन्ते। स यः का॒मये॑त प्रि॒यः स्या॒मिति॑॥४५॥

यं वा॑ का॒मये॑त प्रि॒यः स्या॒दिति॑। तस्मा॑ ए॒तꣳ स्था॑ग॒रम॑लङ्का॒रं क॑ल्पयि॒त्वा। दश॑होतारं पु॒रस्ता॑द्व्या॒ख्याय॑। चतु॑र्होतारं दक्षिण॒तः। पञ्च॑होतारं प॒श्चात्। षड्डो॑तारमुत्तर॒तः। स॒प्तहो॑तारमु॒परि॑ष्टात्। स॒म्भा॒रैश्च॒ पत्रि॑भिश्च॒ मुखे॑ऽल॒ङ्कृत्य॑। आस्यार्धं व्र॑जेत्। प्रि॒यो है॒व भ॑वति॥४६॥

अ॒या॒न्य॒ल॒ङ्कृत्य॑ स्या॒मिति॑ भवति॥ [१०]

ब्रह्मा॑त्म॒न्वद॑सृजत। तद॑कामयत। समा॒त्मना॑ पद्ये॒येति॑। आत्म॒न्नात्म॒न्नित्याम॑न्त्रयत। तस्मै॑ दश॒मꣳ हू॒तः प्रत्य॑शृणोत्। स दश॑हूतोऽभवत्। दश॑हूतो ह॒ वै नामै॒षः। तं वा ए॒तं दश॑हूत॒ꣳ सन्तम्॑। दश॑हो॒तेत्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः॥४७॥

आत्म॒न्नात्म॒न्नित्याम॑न्त्रयत। तस्मै॑ सप्त॒मꣳ हू॒तः प्रत्य॑शृणोत्। स स॒प्तहू॑तोऽभवत्। स॒प्तहू॑तो ह॒ वै नामै॒षः। तं वा ए॒तꣳ स॒प्तहू॑त॒ꣳ सन्तम्॑। स॒प्तहो॒तेत्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः। आत्म॒न्नात्म॒न्नित्याम॑न्त्रयत। तस्मै॑ ष॒ष्ठꣳ हू॒तः प्रत्य॑शृणोत्। स षड्डू॑तोऽभवत्॥४८॥

षड्ढूतो ह वै नामैषः। तं वा एतꣳ षड्ढूतꣳ सन्तम्। षड्ढोतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै पञ्चमꣳ हूतः प्रत्यशृणोत्। स पञ्चहूतोऽभवत्। पञ्चहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं पञ्चहूतꣳ सन्तम्। पञ्चहोतेत्याचक्षते परोक्षेण॥४९॥

परोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै चतुर्थꣳ हूतः प्रत्यशृणोत्। स चतुर्हूतोऽभवत्। चतुर्हूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं चतुर्हूतꣳ सन्तम्। चतुर्होतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। तमब्रवीत्। त्वं वै मे नेदिष्ठꣳ हूतः प्रत्यश्रौषीः। त्वयैनानाख्यातार इति। तस्मान्नु हैनाꣳश्चतुर्होतार इत्याचक्षते। तस्माच्छुश्रूषुः पुत्राणाꣳ हृद्यतमः। नेदिष्ठो हृद्यतमः। नेदिष्ठो ब्रह्मणो भवति। य एवं वेद॥५०॥

देवाः षड्ढूतोऽभवत्पञ्चहोतेत्याचक्षते परोक्षेणाश्रौषीः षट्च॥ [११]

ब्रह्मवादिनः किं दक्षिणां यो वा अविद्वान्तस्य वै ब्रह्मवादिनो यद्दशहोतारः प्रजापतिर्व्यस्रं प्रजापतिः पुरुषं प्रजापतिरकामयत स तपः सोऽन्तर्वान्ब्रह्मवादिनो यो वा इमं विद्यात्प्रजापतिः सोमꣳ राजानं ब्रह्मात्मन्वदेकादश॥११॥

ब्र॒ह्म॒वा॒दि॒न॒स्तस्य॒ वा अ॒ग्नेर्यद्वा इ॒दं किं च॑ प्र॒जाप॑तिरकामयत॒ य ए॒वास्य॑ दक्षिण॒तः प॑ञ्चा॒शत्॥५०॥

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॒ य ए॒वं वेद॑॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

जुष्टो॒ दमू॑ना॒ अति॑थिर्दुरो॒णे। इ॒मं नो॑ य॒ज्ञमुप॑ याहि वि॒द्वान्। विश्वा॑ अग्नेऽभि॒युजो॑ वि॒हत्य॑। श॒त्रू॒य॒तामा भ॑रा॒ भोज॑नानि। अग्ने॒ शर्ध॑ मह॒ते सौभ॑गाय। तव॑ द्यु॒म्नान्यु॑त्त॒मानि॑ सन्तु। सञ्जा॑स्प॒त्यꣳ सु॒यम॒मा कृ॑णुष्व। श॒त्रू॒य॒ताम॒भि ति॑ष्ठा॒ महाꣳ॑सि। अग्ने॒ यो नो॒ऽभितो॒ जन॑ः। वृको॒ वारो॒ जिघाꣳ॑सति॥१॥

ताꣳस्त्वं वृ॑त्रहं जहि। वस्व॒स्मभ्य॒मा भ॑र। अग्ने॒ यो नो॑-ऽभि॒दास॑ति। स॒मा॒नो यश्च॒ निष्ट्य॑ः। इ॒ध्मस्ये॑व प्र॒क्षाय॑तः। मा तस्योच्छे॑षि॒ किञ्च॒न। त्वमि॑न्द्राभि॒भूर॑सि। दे॒वो विज्ञा॑तवीर्यः। वृ॒त्र॒हा पु॑रु॒चेत॑नः। अप॒ प्राच॑ इन्द्र॒ विश्वाꣳ॑ अ॒मित्रान्॑॥२॥

अपापा॑चो अभिभूते नुदस्व। अपोदी॑चो॒ अप॑शूराध॒रा च॑ ऊ॒रौ। यथा॒ तव॒ शर्म॒न्मदे॑म। तमिन्द्रं॑ वाजयामसि। म॒हे वृ॒त्राय॒ हन्त॑वे। स वृषा॑ वृष॒भो भु॑वत्। यु॒जे रथं॑ ग॒वेष॑णꣳ॒ हरि॑भ्याम्। उप॒ ब्रह्मा॑णि जुजुषा॒णम॑स्थुः। विबा॑धिष्टा॒स्य रोद॑सी महि॒त्वा। इन्द्रो॑ वृ॒त्राण्य॑प्र॒तीज॑घ॒न्वान्॥३॥

ह॒व्य॒वाह॑मभिमाति॒षाहम्॑। र॒क्षो॒हणं॒ पृत॑नासु जि॒ष्णुम्। ज्योति॑ष्मन्तं॒ दीद्य॑तं॒ पुर॑न्धिम्। अ॒ग्निꣳ स्वि॑ष्ट॒कृत॒मा हु॑वेम। स्वि॑ष्टमग्ने अ॒भि तत्पृ॑णाहि। विश्वा॑ देव॒ पृत॑ना अ॒भि ष्य। उ॒रुं नः॒ पन्थां॑ प्रदि॒शन्विभा॑हि। ज्योति॑ष्मद्धेह्य॒जरं॑ न॒ आयुः॑। त्वाम॑ग्ने ह॒विष्म॑न्तः। दे॒वं मर्ता॑स ईडते॥४॥

मन्ये॑ त्वा जा॒तवे॑दसम्। स ह॒व्या व॑क्ष्यानु॒षक्। विश्वा॑नि नो दु॒र्गहा॑ जातवेदः। सिन्धुं॒ न ना॒वा दु॑रि॒ताऽति॑ पर्षि। अग्ने॑ अत्रि॒वन्मन॑सा गृणा॒नः। अ॒स्माक॑ं बोध्यवि॒ता त॒नूना॑म्। पू॒षा गा अन्वे॑तु नः। पू॒षा र॑क्ष॒त्वर्व॑तः। पू॒षा वाजꣳ सनोतु नः। पू॒षेमा आशा॒ अनु॑वेद॒ सर्वाः॑॥५॥

सो अ॒स्माꣳ अभ॑यतमेन नेषत्। स्व॒स्ति॒दा अघृ॑णिः॒ सर्व॑वीरः। अप्र॑युच्छन्पु॒र एतु॒ प्रजा॒नन्। त्वम॑ग्ने स॒प्रथा॑ असि। जु॒ष्टो॒ होता॒ वरे॑ण्यः। त्वया॑ य॒ज्ञं वित॑न्वते। अ॒ग्नी रक्षाꣳसि सेधति। शु॒क्रशो॑चि॒रम॑र्त्यः। शुचिः॑ पाव॒क ईड्यः॑। अग्ने॒ रक्षा॑णो॒ अꣳह॑सः॥६॥

प्रति॑ ष्म देव॒ रीष॑तः। तपि॑ष्ठैर॒जरो॑ दह। अग्ने॒ हꣳसि॒ न्य॑त्रिणम्॑। दीद्य॒न्मर्त्ये॒ष्वा। स्वे क्षये॑ शुचिव्रत। आ वा॑त

वाहि भेषजम्। वि वात वाहि यद्रपः। त्वꣳ हि विश्वभेषजः। देवानां दूत ईयसे। द्वाविमौ वातौ वातः॥७॥

आ सिन्धोरा परावतः। दक्षं मे अन्य आवातु। परान्यो वातु यद्रपः। यददो वात ते गृहे। अमृतस्य निधिर्हितः। ततो नो देहि जीवसे। ततो नो धेहि भेषजम्। ततो नो मह आवह। वात आवातु भेषजम्। शम्भूर्मयोभूर्नो हृदे॥८॥

प्र ण आयूꣳषि तारिषत्। त्वमग्ने अयासि। अया सन्मनसा हितः। अया सन् हव्यमूहिषे। अया नो धेहि भेषजम्। इष्टो अग्निराहुतः। स्वाहाकृतः पिपर्तु नः। स्वगा देवेभ्य इदं नमः। कामो भूतस्य भव्यस्य। सम्राडेको विराजति॥९॥

स इदं प्रति पप्रथे। ऋतूनुत्सृजते वशी। कामस्तदग्रे समवर्तताधि। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्। सतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषा। त्वया मन्यो सरथमारुजन्तः। हर्षमाणासो धृषता मरुत्वः। तिग्मेषव आयुधा सꣳशिशानाः। उप प्रयन्ति नरो अग्निरूपाः॥१०॥

मन्युर्भगो मन्युरेवास देवः। मन्युर्होता वरुणो विश्ववेदाः।

म॒न्युं विश॑ ईडते देव॒यन्ती॑ः। पा॒हि नो॑ मन्यो॒ तप॑सा॒ श्रमे॑ण। त्वम॑ग्ने व्रत॒भृच्छुचि॑ः। दे॒वा२ आसा॑दया इ॒ह। अग्ने॑ ह॒व्याय॒ वोढ॑वे। व्र॒तानुबिभ्र॑द्व्रत॒पा अदा॑भ्यः। यजा॑ नो दे॒वा२ अ॒जरः॑ सु॒वीरः॑। दध॒द्रत्ना॑नि सुविदा॒नो अ॑ग्ने। गो॒पा॒य नो॑ जी॒वसे॑ जातवेदः॥११॥

जिघा२॑सत्य॒मित्रा॑ञ्जघ॒न्वानी॑डते॒ सर्वा॒ अ२ह॑सो वातो ह॒दे रा॑जत्य॒ग्निरू॑पाः सुविदा॒नो अ॑ग्न॒ एक॑ च॥ [१]

चक्षु॑षो हेते॒ मन॑सो हेते। वाचो॑ हेते॒ ब्रह्म॑णो हेते। यो मा॑ऽघा॒युर॑भि॒दास॑ति। तम॑ग्ने मे॒न्या मे॒निं कृ॑णु। यो मा॒ चक्षु॑षा॒ यो मन॑सा। यो वा॒चा ब्रह्म॑णाऽघा॒युर॑भि॒दास॑ति। तया॑ऽग्ने॒ त्वं मे॒न्या। अ॒मुम॑मे॒निं कृ॑णु। यत्किञ्चा॒सौ मन॑सा॒ यच्च॑ वा॒चा। य॒ज्ञैर्जु॒होति॒ यजु॑षा ह॒विर्भिः॑॥१२॥

तन्मृ॒त्युर्निर्ऋ॑त्या संविदा॒नः। पु॒रादि॒ष्टादाहु॑तीरस्य हन्तु। या॒तु॒धाना॒ निर्ऋ॑ति॒रादु॒रक्षः॑। ते अ॑स्य घ्न॒न्त्वनृ॑तेन स॒त्यम्। इन्द्रे॑षिता॒ आज्य॑मस्य मथ्नन्तु। मा तत्समृ॑द्धि॒ यद॒सौ क॒रोति॑। हन्मि॑ ते॒ऽहं कृ॒त२ ह॒विः। यो मे॑ घो॒रमची॑कृतः। अपा॑श्चौ त उ॒भौ बा॒हू। अप॑नह्याम्या॒स्यम्॑॥१३॥

अप॑ नह्यामि ते बा॒हू। अप॑ नह्याम्या॒स्यम्॑। अ॒ग्नेर्दे॒वस्य॒

ब्रह्मणा। सर्वं तेऽवधिषं कृतम्। पुराऽमुष्य वषट्कारात्। यज्ञं देवेषु नस्कृधि। स्विष्टमस्माकं भूयात्। माऽस्मान्प्रापन्नरातयः। अन्ति दूरे सतो अग्ने। भ्रातृव्यस्याभिदासतः॥१४॥

वषट्कारेण वज्रेण। कृत्याꣳ हन्मि कृतामहम्। यो मा नक्तं दिवा सायम्। प्रातश्चाह्नो निपीयति। अद्या तमिन्द्र वज्रेण। भातृव्यं पादयामसि। इन्द्रस्य गृहोऽसि तन्त्वा। प्रपद्ये सगुः साश्वः। सह यन्मे अस्ति तेन। ईडे अग्निं विपश्चितम्॥१५॥

गिरा यज्ञस्य साधनम्। श्रुष्टीवानन्धितावानम्। अग्ने शकेम ते वयम्। यम देवस्य वाजिनः। अति द्वेषाꣳसि तरेम। अवतं मा समनसौ समोकसौ। सचेतसौ सरेतसौ। उभौ मामवतञ्जातवेदसौ। शिवौ भवतमद्य नः। स्वयं कृण्वानः सुगमप्रयावम्॥१६॥

तिग्मशृङ्गो वृषभः शोशुचानः। प्रत्नꣳ सधस्थमनु पश्यमानः। आ तन्तुमग्निर्दिव्यं ततान। त्वन्नस्तन्तुरुत सेतुरग्ने। त्वं पन्था भवसि देवयानः। त्वयाऽग्ने पृष्ठं वयमारुहेम। अथा देवैः सधमादं मदेम। उदुत्तमं मुमुग्धि नः। वि पाशं मध्यमश्रृत। अवाधमानि जीवसे॥१७॥

व॒य॒ꣳ सो॑म व्र॒ते तव॑। मन॑स्त॒नूषु॒ बिभ्र॑तः। प्र॒जाव॑न्तो अशीमहि। इ॒न्द्रा॒णी दे॒वी सु॒भगा॑ सु॒पत्नी॑। उद॒ꣳशे॑न पति॒विद्ये॑ जिगाय। त्रि॒ꣳ॒शद॑स्या ज॒घनं॒ योज॑नानि। उ॒पस्थ॒ इन्द्र॒ꣳ स्थवि॑रं बिभर्ति। सेना॑ ह॒ नाम॑ पृथि॒वी ध॑नञ्ज॒या। वि॒श्वव्य॑चा॒ अदि॑तिः॒ सूर्य॑त्वक्। इ॒न्द्रा॒णी दे॒वी प्रा॒सहा॒ दद॑ाना॥१८॥

सा नो॑ दे॒वी सु॒हवा॒ शर्म॑ यच्छतु। आत्वा॑ऽहार्ष्मन्त॒रभूः॑। ध्रु॒वस्ति॒ष्ठावि॑चाचलिः। विश॑स्त्वा॒ सर्वा॑ वाञ्छन्तु। मा त्वद्रा॒ष्ट्रमधि॑ भ्रशत्। ध्रु॒वा द्यौर्ध्रु॒वा पृ॑थि॒वी। ध्रु॒वं विश्व॑मि॒दं जग॑त्। ध्रु॒वा ह॒ पर्व॑ता इ॒मे। ध्रु॒वो राजा॑ वि॒शाम॒यम्। इ॒हैवैधि॒ मा व्य॑थिष्ठाः॥१९॥

पर्व॑त इ॒वावि॑चाचलिः। इन्द्र॑ इवे॒ह ध्रु॒वस्ति॑ष्ठ। इ॒ह रा॒ष्ट्रमु॑ धारय। अ॒भिति॑ष्ठ पृतन्य॒तः। अध॑रे सन्तु॒ शत्र॑वः। इन्द्र॑ इव वृत्र॒हा ति॑ष्ठ। अ॒पः क्षेत्रा॑णि स॒ञ्जयन्। इन्द्र॑ एणमदीधरत्। ध्रु॒वं ध्रु॒वेण॑ ह॒विषा॑। तस्मै॑ दे॒वा अधि॑ब्रवन्। अ॒यं च॒ ब्रह्म॑ण॒स्पतिः॑॥२०॥

ह॒विर्भि॑रा॒स्य॑मभि॒ दास॑तो विप॒श्चित॒मप्र॑यावञ्जीवसे॒ दद॑ाना व्यथिष्ठा ब्रव॒न्नेक॑ च॥——[२]

जुष्टी नरो ब्रह्मणा वः पितॄणाम्। अक्षमव्ययं न किलारिषाथ। यच्छक्वरीषु बृहता रवेण। इन्द्रे शुष्ममदधाथा वसिष्ठाः। पावका नः सरस्वती। वाजेभिर्वाजिनीवती। यज्ञं वष्टु धिया वसुः। सरस्वत्यभिनो नेषि वस्यः। मा पस्फरीः पयसा मा न आधक्। जुषस्व नः सख्या वेश्या च॥२१॥

मा त्वक्षेत्राण्यरणानि गन्म। वृञ्जे हविर्नमसा बर्हिरग्नौ। अयामि स्रुग्घृतवती सुवृक्तिः। अम्यक्षि सद्म सदने पृथिव्याः। अश्रायि यज्ञः सूर्ये न चक्षुः। इहावाश्वमिति ह्वये। इन्द्रं जैत्राय जेतवे। अस्माकमस्तु केवलः। अर्वाश्वमिन्द्रममुतो हवामहे। यो गोजिद्धनजिदश्वजिद्यः॥२२॥

इमं नो यज्ञं विहवे जुषस्व। अस्य कुर्मो हरिवो मेदिनं त्वा। असम्मृष्टो जायसे मातृवोः शुचिः। मन्द्रः कविरुदतिष्ठो विवस्वतः। घृतेन त्वा वर्धयन्नग्न आहुत। धूमस्ते केतुरभवद्दिवि श्रितः। अग्निरग्रे प्रथमो देवतानाम्। संयातानामुत्तमो विष्णुरासीत्। यजमानाय परिगृह्य देवान्। दीक्षयेदꣳ हविरा गच्छतन्नः॥२३॥

अग्निश्च विष्णो तप उत्तमं महः। दीक्षापालेभ्योऽवनतꣳ हि शक्रा। विश्वैर्देवैर्यज्ञियैः संविदानौ। दीक्षामस्मै यजमानाय

धत्तम्। प्र तद्विष्णुः स्तवते वीर्याय। मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः। यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेषु। अधि क्षियन्ति भुवनानि विश्वा॑। नूमर्तो दयते सनिष्यन् यः। विष्णव उरुगायाय दाशत्॥२४॥

प्र यः सत्राचा मनसा यजातै। एतावन्तन्नर्यमा विवासात्। विचक्रमे पृथिवीमेष एताम्। क्षेत्राय विष्णुर्मनुषे दशस्यन्। ध्रुवासो अस्य कीरयो जनासः। उरुक्षितिꣳ सुजनिमा चकार। त्रिर्देवः पृथिवीमेष एताम्। विचक्रमे शतर्चसं महित्वा। प्र विष्णुरस्तु तवसस्तवीयान्। त्वेषꣳ ह्यस्य स्थविरस्य नाम॥२५॥

होतारं चित्ररथमध्वरस्य। यज्ञस्ययज्ञस्य केतुꣳ रुशन्तम्। प्रत्यर्धिं देवस्यदेवस्य मह्ना। श्रिया त्वग्निमतिथिं जनानाम्। आ नो विश्वाभिरूतिभिः सजोषाः। ब्रह्म जुषाणो हर्यश्व याहि। वरीवृजत्स्थविरेभिः सुशिप्र। अस्मे दधद्वृषणꣳ शुष्ममिन्द्र। इन्द्रः सुवर्षा जनयन्नहानि। जिगायोशिग्भिः पृतना अभि श्रीः॥२६॥

प्रारोचयन्मनवे केतुमह्नाम्। अविन्दज्ज्योतिर्बृहते रणाय।

अश्वि॑ना॒वव॑से॒ निह्व॑ये वाम्। आ नू॒नं या॑तꣳ सुकृ॒ताय॑ विप्रा। प्रा॒त॒र्यु॒क्तेन॑ सु॒वृता॒ रथे॑न। उ॒पाग॑च्छत॒मव॒साग॑तन्नः। अ॒वि॒ष्टं धी॒ष्वश्वि॑ना न आ॒सु। प्र॒जाव॒द्रेतो॒ अह्र॑यं नो अस्तु। आवां॑ तो॒के तन॑ये॒ तूतु॑जानाः। सु॒रत्ना॑सो दे॒ववी॑तिं गमेम॥२७॥

त्वꣳ सो॑म॒ क्रतु॑भिः सु॒क्रतु॑र्भूः। त्वं दक्षैः॑ सु॒दक्षो॑ वि॒श्ववे॑दाः। त्वं वृषा॑ वृष॒त्वेभि॑र्महि॒त्वा। द्यु॒म्नेभि॑र्द्यु॒म्न्य॑भवो नृ॒चक्षाः॑। अषा॑ढं यु॒त्सु पृत॑नासु॒ पप्रिम्॑। सु॒व॒र्॒षाम॒प्स्वां वृ॒जन॑स्य गो॒पाम्। भ॒रे॒षु॒जाꣳ सु॑क्षि॒तिꣳ सु॒श्रव॑सम्। जय॑न्तं॒ त्वामनु॑ मदेम सोम। भवा॑ मि॒त्रो न शेव्यो॑ घृ॒तासु॑तिः। विभू॑तद्युम्न एव॒ या उ॑ स॒प्रथाः॑॥२८॥

अधा॑ ते विष्णो वि॒दुषा॑ चि॒दृध्य॑ः। स्तोमो॑ य॒ज्ञस्य॒ राध्यो॑ ह॒विष्म॑तः। यः पू॒र्व्याय॑ वे॒धसे॒ नवी॑यसे। सु॒मज्जा॑नये॒ विष्ण॑वे॒ ददा॑शति। यो जा॒तम॒स्य म॑ह॒तो म॒हि ब्रवा॑त्। सेदु॒ श्रवो॑भिर्यु॒ज्यं॑ चिद॒भ्य॑सत्। तमु॑ स्तोतारः पू॒र्व्यं यथा॑ वि॒द ऋ॒तस्य॑। गर्भꣳ ह॒विषा॑ पिपर्तन। आऽस्य॑ जा॒नन्तो॒ नाम॑ चिद्विवक्तन। बृ॒हत्ते॑ विष्णो सुम॒तिं भ॑जामहे॥२९॥

इ॒मा धा॒ना घृ॑त॒स्नुवः॑। हरी॑ इ॒होप॑वक्षतः। इन्द्रꣳ सु॒खत॑मे॒ रथे॑।

एष ब्रह्मा प्रतेमहे। विदथे शꣳसिषꣳ हरी। य ऋत्वियः प्रते वन्वे। वनुषो हर्यतं मदम्। इन्द्रो नाम घृतन्नयः। हरिभिश्चारु सेचते। श्रुतो गण आ त्वा विशन्तु॥३०॥

हरिवर्पसङ्गिरः। आचर्षणिप्रा वृषभो जनानाम्। राजा कृष्टीनां पुरुहूत इन्द्रः। स्तुतश्रवस्यन्नवसोपमद्रिक्। युक्ता हरी वृषणायाह्यर्वाङ्। प्र यत्सिन्धवः प्रसवं यदायन्। आपः समुद्रꣳ रथ्येव जग्मुः। अतश्चिदिन्द्रः सदसो वरीयान्। यदीꣳ सोमः पृणति दुग्धो अꣳशुः। ह्वयामसि त्वेन्द्र याह्यर्वाङ्॥३१॥

अरन्ते सोमस्तनुवे भवाति। शतक्रतो मादयस्वा सुतेषु। प्रास्माꣳ अव पृतनासु प्रयुत्सु। इन्द्राय सोमाः प्रदिवो विदानाः। ऋभुर्येभिर्वृषपर्वा विहायाः। प्रयम्यमाणान्प्रति षू गृभाय। इन्द्र पिब वृषधूतस्य वृष्णः। अहेडमान उपयाहि यज्ञम्। तुभ्यं पवन्त इन्दवः सुतासः। गावो न वज्रिन्त्स्वमोको अच्छ॥३२॥

इन्द्रा गहि प्रथमो यज्ञियानाम्। या ते काकुत्सुकृता या वरिष्ठा। यया शश्वत्पिबसि मध्व ऊर्मिम्। तया पाहि प्र ते अध्वर्युरस्थात्। सन्ते वज्रो वर्ततामिन्द्र गव्युः। प्रातर्युजा

वि बो॑धय। अश्वि॑नावेह ग॑च्छतम्। अ॒स्य सोम॑स्य पी॒तये॑। प्रा॒त॒र्यावा॑णा प्रथ॒मा य॑जध्वम्। पु॒रा गृध्रा॒दर॑रुषः पिबाथः। प्रा॒तर्हि य॒ज्ञम॒श्विना॒ दधा॑ते। प्रश॑ꣳसन्ति क॒वयः॑ पूर्व॒भाजः॑। प्रा॒तर्य॑जध्वम॒श्विना॑ हिनोत। न सा॒यम॑स्ति देव॒या अजु॑ष्टम्। उ॒तान्यो अ॒स्मद्य॑जते॒ विचा॑यः। पूर्वः॑ पूर्वो॒ यज॑मानो॒ वनी॑यान्॥ ३३॥

चा॒श्व॒जिद्यो गच्छतं नो॒ दाश॒न्नामा॑भि॒श्रीर्गमेम स॒प्रथा॑ भजामहे विशन्तु या॒ह्यर्वाङच्छ॑ पिबाथः॒ षट्वं॑॥ [३]

न॒क्तं॒ जा॒ताऽस्यो॑षधे। रामे॒ कृष्णे॒ असि॑क्नि च। इ॒दꣳ र॑जनि रजय। कि॒लासं॑ पलि॒तं च॒ यत्। कि॒लासं॑श्च पलि॒तं च॑। निरि॒तो ना॑शया॒ पृष॑त्। आ नः॒ स्वो अ॑श्नुतां॒ वर्णः॑। परा॑ श्वे॒तानि॑ पातय। असि॑तन्ते नि॒लय॑नम्। आ॒स्थान॒मसि॑त॒न्तव॑॥ ३४॥

असि॑क्नियस्योषधे। निरि॒तो ना॑शया॒ पृष॑त्। अ॒स्थि॒जस्य॑ कि॒लासं॑स्य। त॒नू॒जस्य॑ च॒ यत्त्व॒चि। कृ॒त्यया॑ कृ॒तस्य॒ ब्रह्म॑णा। लक्ष्मं॑ श्वे॒तम॑नीनशम्। सरू॑पा॒ नाम॑ ते मा॒ता। सरू॑पो॒ नाम॑ ते पि॒ता। सरू॑पाऽस्योषधे॒ सा। सरू॑पमि॒दं कृ॑धि॥ ३५॥

शुनꣳ हुवेम मघवानमिन्द्रम्। अस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ। शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु। घ्नन्तं वृत्राणि सञ्जितं धनानाम्। धूनुथ द्यां पर्वतान्दाशुषे वसु। नि वो वना जिहते यामं नो भिया। कोपयथ पृथिवीं पृश्निमातरः। युधे यदुग्राः पृषतीरयुग्ध्वम्। प्रवेपयन्ति पर्वतान्। विविञ्चन्ति वनस्पतीन्॥३६॥

प्रोवारत मरुतो दुर्मदा इव। देवासः सर्वया विशा। पुरुत्रा हि सदृङ्ङसि। विशो विश्वा अनु प्रभु। समत्सु त्वा हवामहे। समत्स्वग्निमवसे। वाजयन्तो हवामहे। वाजेषु चित्रराधसम्। सङ्गच्छध्वꣳ संवदध्वम्। सवौ मनाꣳसि जानताम्॥३७॥

देवा भागं यथा पूर्वे। सञ्जानाना उपासत। समानो मन्त्रः समितिः समानी। समानं मनः सह चित्तमेषाम्। समानङ्कर्तो अभि सꣳरभध्वम्। संज्ञानेन वो हविषा यजामः। समानी व आकूतिः। समाना हृदयानि वः। समानमस्तु वो मनः। यथा वः सुसहासति॥३८॥

संज्ञानन्नः स्वैः। संज्ञानमरणैः। संज्ञानमश्विना युवम्। इहास्मासु नियच्छतम्। संज्ञानं मे बृहस्पतिः। संज्ञानꣳ

सवि॒ता क॑रत्। स॒ंज्ञान॑मश्विना यु॒वम्। इ॒ह मह्यं॒ नि य॑च्छतम्। उप॑ च्छा॒यामि॑व॒ घृणेः॑। अग॑न्म॒ शर्म॑ ते व॒यम्॥३९॥

अग्ने॒ हिर॑ण्यसन्दृशः। अद॑ब्धेभिः सवितः पा॒युभि॒ष्ट्वम्। शि॒वेभि॑र॒द्य परि॑पाहि नो॒ गयम्॑। हिर॑ण्यजिह्वः सुवि॒ताय॒ नव्य॑से। रक्षा॒ माकि॑र्नो अ॒घशं॑स ईशत। मदे॑मदे॒ हि नो॑ द॒दुः। यू॒था गवा॑मृजु॒क्रतुः॑। सङ्गृ॑भाय पु॒रूश॒ता। उ॒भ॒या ह॒स्त्या वसु॑। शि॒शी॒हि रा॒य आ भ॑र॥४०॥

शिप्रि॑न्वाजानां पते। शची॑व॒स्तव॑ द॒ꣳसना॑। आ तू न॑ इन्द्र भाजय। गोष्वश्वे॑षु शु॒भ्रिषु॑। स॒हस्रे॑षु तुवीमघ। यद्दे॑वा देव॒हेड॑नम्। देवा॑सश्चकृ॒मा व॒यम्। आदि॑त्या॒स्तस्मा॑न्मा यू॒यम्। ऋ॒तस्य॒र्तेन॑ मुञ्चत। ऋ॒तस्य॒र्तेना॑दित्याः॥४१॥

यज॑त्रा मुञ्चते॒ह मा॑। य॒ज्ञैर्वो॑ यज्ञवाहसः। आ॒शिक्ष॑न्तो॒ न शे॑किम। मेद॑स्वता॒ यज॑मानाः। स्रु॒चाऽऽज्ये॑न॒ जुह्व॑तः। अ॒का॒मा वो॑ विश्वेदेवाः। शिक्ष॑न्तो॒ नोप॑ शेकिम। यदि॒ दिवा॒ यदि॒ नक्तम्॑। एन॑ एन॒स्योक॑रत्। भू॒तं मा॒ तस्मा॒द्भव्यं॑ च॥४२॥

द्रु॒प॒दादि॑व मुञ्चतु। द्रु॒प॒दादि॒वेन्मु॑मुचा॒नः। स्वि॒न्नः स्ना॒त्वी

मला॑दिव। पू॒तं प॒वित्रे॑णे॒वाज्यम्॑। विश्वे॑ मुञ्चन्तु॒ मैन॑सः। उद्व॒यन्तम॑स॒स्परि॑। पश्य॑न्तो॒ ज्योति॒रुत्त॑रम्। दे॒वन्दे॑व॒त्रा सूर्यम्॑। अग॑न्म॒ ज्योति॑रुत्त॒मम्॥४३॥

तव॑ कृधि॒ वन॒स्पती॑ञ्जानता॒मस॑ति व॒यं भ॑रादित्याश्च॒ नव॑ च॥ [४]

वृषा॒सो अ॒ꣳशुः प॑वते ह॒विष्मा॒न्त्सोम॑ः। इन्द्र॑स्य भा॒ग ऋ॑त॒युः श॒तायु॑ः। स मा॒ वृषा॑णं वृष॒भं कृ॑णोतु। प्रि॒यं वि॒शाꣳ सर्व॑वीरꣳ सु॒वीरम्॑। कस्य॒ वृषा॑ सु॒ते सचा॑। नि॒युत्वा॑न्वृष॒भो र॑णत्। वृ॒त्र॒हा सोम॑पीतये। यस्ते॑ शृङ्ग वृषोनपात्। प्रण॑पात्कुण्ड॒पाय्य॑ः। न्य॑स्मिन्दध्र॒ आ मन॑ः॥४४॥

तꣳ स॒ध्रीची॑रू॒तयो॒ वृष्णि॑यानि। पौꣳस्या॑नि नि॒युत॑ः सश्चु॒रिन्द्रम्॑। स॒मु॒द्रं न सिन्ध॑व उ॒क्थशु॑ष्माः। उ॒रु॒व्यच॑स॒ङ्गिर॒ आ वि॑शन्ति। इन्द्रा॑य॒ गिरो॒ अनि॑शितसर्गाः। अ॒पः प्रैर॑य॒न्त्सग॑रस्य बु॒ध्नात्। यो अक्षे॑णेव च॒क्रिया॒ शची॑भिः। विष्व॑क्त॒स्तम्भ॑ पृथि॒वीमु॒त द्याम्। अक्षो॑दय॒च्छव॑सा॒ क्षाम॑बु॒ध्नम्। वार्णवा॑त॒स्तवि॑षीभि॒रिन्द्र॑ः॥४५॥

दृ॒ढान्यौ॑घ्नादु॒शमा॑न॒ ओज॑ः। अवा॑भिनत्क॒कुभ॒ः पर्व॑तानाम्। आ नो॑ अग्ने सुके॒तुना॑। र॒यिं वि॒श्वायु॑पोषसम्। मा॒र्डी॒कन्धे॑हि

जीवसे॑। त्वꣳ सो॑म म॒हे भगम्॑। त्वं यून॑ ऋताय॒ते। दक्ष॑न्दधासि जी॒वसे॑। रथं॑ युञ्जते म॒रुतः॑ शु॒भे सु॒गम्। सूरो॒ न मि॑त्रावरुणा॒ गवि॑ष्टिषु॥४६॥

रजाꣳ॑सि चि॒त्रा विच॑रन्ति त॒न्यवः॑। दि॒वः स॑म्राजा॒ पय॑सा न उक्षतम्। वाच॒ꣳ सुमि॑त्रावरुणा॒विरा॑वतीम्। प॒र्जन्य॑श्चि॒त्रां व॑दति॒ त्विषी॑मतीम्। अ॒भ्रा व॑सत मरुतः सुमा॒ययाः॑। द्यां व॑र्षयतमरु॒णाम॑रे॒पसम्॑। अयु॑क्त स॒प्त शु॒न्ध्युवः॑। सूरो॒ रथ॑स्य न॒प्त्रियः॑। ताभि॑र्याति॒ स्वयु॑क्तिभिः। वहि॑ष्ठेभिर्वि॒हर॑न् यासि॒ तन्तुम्॑॥४७॥

अ॒व॒व्यय॒न्नसि॑तन्देव॒ वस्वः॑। दवि॑ध्वतो र॒श्मयः॒ सूर्य॑स्य। चर्मे॒वावा॑धु॒स्तमो॑ अ॒प्स्व॑न्तः। प॒र्जन्या॑य॒ प्र गा॑यत। दि॒वस्पु॒त्राय॑ मी॒ढुषे॑। स नो॑ य॒वस॑मिच्छतु। अच्छा॑ वद त॒वसं॑ गी॒र्भिरा॒भिः। स्तु॒हि प॒र्जन्य॒न्नम॒साऽऽवि॑वास। कनि॑क्रदद्वृष॒भो जी॒रदा॑नुः। रेतो॑ दधा॒त्वोष॑धीषु॒ गर्भम्॑॥४८॥

यो गर्भ॒मोष॑धीनाम्। गवां॑ कृ॒णोत्यर्व॑ताम्। प॒र्जन्यः॑ पुरु॒षीणा॑म्। तस्मा॒ इदा॒स्ये॑ ह॒विः। जू॒होता॒ मधु॑मत्तमम्। इडा॑न्नः सं॒यत॑ङ्करत्। ति॒स्रो यद॑ग्ने श॒रद॒स्त्वामित्। शुचिं॑ घृ॒तेन॒

शुचयः सपर्यन्। नामानि चिद्दधिरे यज्ञियानि। असूदयन्त तनुवः सुजाताः॥४९॥

इन्द्रश्च नः शुनासीरौ। इमं यज्ञं मिमिक्षतम्। गर्भन्धत्तꣳ स्वस्तये। ययोरिदं विश्वं भुवनमा विवेश। ययोरानन्दो निहितो महश्च। शुनासीरावृतुभिः संविदानौ। इन्द्रवन्तौ हविरिदं जुषेथाम्। आघाये अग्निमिन्धते। स्तृणन्ति बर्हिरानुषक्। येषामिन्द्रो युवा सखा। अग्न इन्द्रश्च मेदिना। हथो वृत्राण्यप्रति। युवꣳ हि वृत्रहन्तमा। याभ्याꣳ सुवरजयन्नग्र एव। यावातस्थतुर्भुवनस्य मध्ये। प्रचर्षणी वृषणा वज्रबाहू। अग्नी इन्द्रावृत्रहणा हुवे वाम्॥५०॥

मन इन्द्रो गविष्टिषु तन्तुङ्गर्भꣳ सुजाताः सखा सप्त च॥[५]

उत नः प्रिया प्रियासु। सप्तस्वसा सुजुष्टा। सरस्वती स्तोम्याऽभूत्। इमा जुह्वानायुष्मदा नमोभिः। प्रति स्तोमꣳ सरस्वति जुषस्व। तव शर्मन्प्रियतमे दधानाः। उपस्थेयाम शरणन्न वृक्षम्। त्रिणि पदा विचक्रमे। विष्णुर्गोपा अदाभ्यः। ततो धर्माणि धारयन्॥५१॥

तदस्य प्रियमभि पाथो अश्याम्। नरो यत्र देवयवो मदन्ति।

उ॒रु॒क्र॒मस्य॒ स हि बन्धु॑रि॒त्था। विष्णोः॑ प॒दे प॑र॒मे मध्व॒ उत्सः॑। क्र॒त्वा॒दा अ॑स्थु॒ श्रेष्ठः॑। अ॒द्य त्वा॑ व॒न्वन्त्सु॒रेक्णाः॑। मर्त॑ आनाश सुवृ॒क्तिम्। इ॒मा ब्र॑ह्म ब्रह्मवाह। प्रि॒या त॒ आ ब॒र्॒हिः सी॑द। वी॒हि सू॑र पुरो॒डाशम्॑॥५२॥

उप॑ नः सू॒नवो॒ गिरः॑। शृ॒ण्वन्त्व॒मृत॑स्य॒ ये। सु॒मृ॒डी॒का भ॑वन्तु नः। अ॒द्या नो॑ देव सवितः। प्र॒जाव॑त्सावीः॒ सौभ॑गम्। परा॑ दु॒ष्वप्न्य॑ꣳ सुव। विश्वा॑नि देव सवितः। दु॒रि॒तानि॒ परा॑ सुव। यद्भ॒द्रन्तन्न॒ आ सु॑व। शुचि॑म॒र्कैर्बृह॒स्पतिम्॑॥५३॥

अ॒ध्व॒रेषु॑ नमस्यत। अ॒ना॒म्योज॒ आ च॑के। या धा॒रय॑न्त दे॒वा सु॒दक्षा॒ दक्ष॑पितारा। अ॒सु॒र्याय॒ प्रम॑हसा। स इत् क्षेति॒ सुधि॑त॒ ओक॑सि॒ स्वे। तस्मा॒ इडा॑ पिन्वते विश्व॒दानी॑। तस्मै॒ विशः॑ स्व॒यमे॒वान॑मन्ति। यस्मि॑न्ब्र॒ह्मा राज॑नि॒ पूर्व॒ एति॑। सकू॑तिमिन्द्र॒ सच्यु॑तिम्। सच्यु॑तिञ्ज॒घन॑च्युतिम्॥५४॥

क॒नात्का॒भान्न॒ आ भ॑र। प्र॒य॒प्स्यन्निव॑ स॒क्थ्यौ॑। वि न॑ इन्द्र॒ मृधो॑ जहि। कनी॑खुनदिव सा॒पयन्॑। अ॒भि नः॒ सुष्टु॑तिन्नय। प्र॒जाप॑तिः स्त्रि॒यां यशः॑। मु॒ष्कयो॑रदधा॒त्सपम्॑। काम॑स्य॒ तृप्ति॑मान॒न्दम्। तस्या॑ग्ने भाजये॒ह मा॑। मोदः॑ प्रमो॒द

आ॑न॒न्दः॥५५॥

मु॒ष्कयो॒र्निहि॑तः॒ सप॑ः। सृ॒त्वेव॒ काम॑स्य तृप्याणि। दक्षि॑णानां प्रतिग्र॒हे। मन॑सश्चि॒त्तमाकू॑तिम्। वा॒चः स॒त्यम॑शीमहि। प॒शूना॒ꣳ रू॒पमन्न॑स्य। यशः॒ श्रीः श्र॑यतां॒ मयि॑। यथा॒ऽहम॒स्या अतृ॑पꣳ स्त्रि॒यै पुमान्। यथा॒ स्त्री तृप्य॑ति पु॒ꣳसि प्रि॒ये प्रि॒या। ए॒वं भग॑स्य तृप्याणि॥५६॥

य॒ज्ञस्य॒ काम्य॑ः प्रि॒यः। ददा॒मीत्य॒ग्निर्व॑दति। तथेति॑ वा॒युरा॑ह॒ तत्। हन्तेति॑ स॒त्यश्च॒न्द्रमाः॑। आ॒दि॒त्यः स॒त्यमोमिति॑। आप॒स्तत्स॒त्यमा भ॑रन्। यशो॑ य॒ज्ञस्य॒ दक्षि॑णाम्। अ॒सौ मे॒ काम॒ः समृ॑द्ध्यताम्। न हि स्पश॒मवि॑दन्न॒न्यम॒स्मात्। वै॒श्वा॒न॒रात्पु॑रए॒तार॑म॒ग्नेः॥५७॥

अथे॑ममन्थन्नमृत॒ममू॑राः। वै॒श्वा॒न॒रङ्क्षे॑त्र॒जित्या॑य दे॒वाः। येषा॑मि॒मे पूर्वे॒ अर्मा॑स॒ आसन्। अ॒यूपाः सद्म॒ विभृ॑ता पु॒रूणि॑। वैश्वा॑नर॒ त्वया॒ ते नु॒त्ताः। पृ॒थि॒वीम॒न्याम॒भित॑स्थु॒र्जना॑सः। पृ॒थि॒वीं मा॒तरं॑ म॒हीम्। अ॒न्तरि॑क्ष॒मुप॑ ब्रुवे। बृ॒ह॒तीमू॒तये॒ दिवम्॑। विश्व॑ं बिभर्ति पृथि॒वी॥५८॥

अ॒न्तरि॑क्षं॒ वि प॑प्रथे। दु॒हे द्यौर्बृ॑ह॒ती पय॑ः। न ता न॑शन्ति॒ न

दभाति तस्करः। नैनां अमित्रो व्यथिरादधर्षति। देवाꣳश्च याभिर्यजते ददाति च। ज्योगित्ताभिः सचते गोपतिः सह। न ता अर्वा रेणुककाटो अश्नुते। न सꣳस्कृतत्रमुप यन्ति ता अभि। उरुगायमभयं तस्य ता अनु। गावो मर्त्यस्य वि चरन्ति यज्वनः॥५९॥

रात्री व्यख्यदायती। पुरुत्रा देव्यक्षभिः। विश्वा अधि श्रियोऽधित। उप ते गा इवाकरम्। वृणीष्व दुहितर्दिवः। रात्री स्तोमं न जिग्युषी। देवीं वाचमजनयन्त देवाः। तां विश्वरूपाः पशवो वदन्ति। सा नो मन्द्रेषमूर्जन्दुहाना। धेनुर्वागस्मानुप सुष्टुतैतु॥६०॥

यद्वाग्वदन्त्यविचेतनानि। राष्ट्री देवानान्निषसाद मन्द्रा। चतस्र ऊर्जन्दुदुहे पयाꣳसि। क्व स्विदस्याः परमं जगाम। गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी बभूवुषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्। तस्याꣳ समुद्रा अधि विक्षरन्ति। तेन जीवन्ति प्रदिशश्चतस्रः॥६१॥

ततः क्षरत्यक्षरम्। तद्विश्वमुप जीवति। इन्द्रासूरां

ज॒नय॑न्वि॒श्वक॑र्मा। म॒रुत्वाꣳ॑ अस्तु ग॒णवा॑न्त्सजा॒तवान्॑। अ॒स्य स्नु॒षा श्वशु॑रस्य॒ प्रशि॑ष्टिम्। स॒पत्ना॒ वाचं॒ मन॑सा॒ उपा॑सताम्। इन्द्रः॒ सूरो॑ अतर॒द्रजाꣳ॑सि। स्नु॒षा स॒पत्ना॒ श्वशु॑रो॒ऽयम॑स्तु। अ॒यꣳ शत्रू॑ञ्जयतु॒ जर्ह॑षाणः। अ॒यं वा॑ जयतु॒ वाज॑सातौ। अ॒ग्निः क्ष॑त्र॒भृदनि॑भृष्ट॒मोजः॑। स॒ह॒स्रियो॑ दीप्यता॒मप्र॑युच्छन्। वि॒भ्राज॑मानः समिधा॒न उ॒ग्रः। आऽन्तरि॑क्षमरुह॒दग॒न्द्याम्॥ ६२॥

धा॒रय॑न्पुरो॒डाशं॒ बृह॒स्पतिं॑ ज॒घन॑च्युतिमान॒न्दो भग॑स्य तृप्याण्य॒ग्नेः पृ॑थि॒वी यज्व॑न एतु प्र॒दिश॒श्चत॑स्रो॒ वाज॑सातौ च॒त्वारि॑ च॥ [६]

वृषा॑ऽस्य॒ꣳशुर्वृ॑ष॒भाय॑ गृह्यसे। वृषा॒ऽयमु॒ग्रो नृ॒चक्ष॑से। दि॒व्यः क॑र्म॒ण्यो॑ हि॒तो बृ॒हन्नाम॑। वृ॒ष॒भस्य॒ या क॒कुत्। वि॒षू॒वान् वि॑ष्णो भवतु। अ॒यं यो मा॑म॒को वृषा॑। अथो॒ इन्द्र॑ इव दे॒वेभ्य॑ः। वि ब्र॑वीतु॒ जने॑भ्यः। आयु॑ष्मन्तं॒ वर्च॑स्वन्तम्। अथो॒ अधि॑पतिं वि॒शाम्॥ ६३॥

अ॒स्याः पृ॑थि॒व्या अध्य॑क्षम्। इ॒ममि॑न्द्र वृष॒भं कृ॑णु। यः सु॒शृङ्गः॑ सुवृष॒भः। क॒ल्याणो॒ द्रोण॒ आहि॑तः। कार्ष्ण॑वल प्रगाणेन। वृ॒ष॒भेण॑ यजामहे। वृ॒ष॒भेण॒ यज॑मानाः। अक्रू॑रेणेव स॒र्पिषा॑।

मृधश्च सर्वा इन्द्रेण। पृतनाश्च जयामसि॥६४॥

यस्यायमृषभो हविः। इन्द्राय परिणीयते। जयति शत्रुमायन्तम्। अथो हन्ति पृतन्यतः। नृणामहं प्रणीरसत्। अग्र उद्विन्दतामसत्। इन्द्र शुष्मं तनुवा मेरयस्व। नीचा विश्वा अभितिष्ठाभिमातीः। नि शृणीह्याबाधं यो नो अस्ति। उरुं नो लोकं कृणुहि जीरदानो॥६५॥

प्रेह्यभि प्रेहि प्र भरा सहस्व। मा विवेनो वि शृणुष्वा जनेषु। उदीडितो वृषभ तिष्ठ शुष्मैः। इन्द्र शत्रून्पुरो अस्माक युध्य। अग्ने जेता त्वं जय। शत्रून्त्सहस ओजसा। वि शत्रून् विमृधो नुद। एतन्ते स्तोमन्तुविजात विप्रः। रथं न धीरः स्वपा अतक्षम्। यदीदग्ने प्रतित्वन्देव हर्याः॥६६॥

सुवर्वतीरप एना जयेम। यो घृतेनाभिमानितः। इन्द्र जैत्राय जज्ञिषे। स नः सङ्कासु पारय। पृतनासाह्येषु च। इन्द्रो जिगाय पृथिवीम्। अन्तरिक्षꣳ सुवर्महत्। वृत्रहा पुरुचेतनः। इन्द्रो जिगाय सहसा सहाꣳसि। इन्द्रो जिगाय पृतनानि विश्वा॥६७॥

इन्द्रो जातो वि पुरो रुरोज। स नः परस्पा वरिवः कृणोतु।

अ॒यं कृ॒त्नुरगृ॑भीतः। वि॒श्व॒जिदु॒द्भिदित्सोमः॑। ऋषि॒र्विप्रः॑ काव्ये॑न। वा॒युर॑ग्रे॒गा य॑ज्ञ॒प्रीः। सा॒कङ्ग॒न्मन॑सा य॒ज्ञम्। शि॒वो नि॒युद्भिः॑ शि॒वाभिः॑। वायो॑ शु॒क्रो अ॑यामि ते। मध्वो॒ अग्रं॒ दिवि॑ष्टिषु॥६८॥

आ या॑हि॒ सोम॑ पीतये। स्वा॒रु॒हो दे॑व नि॒युत्व॑ता। इ॒ममि॑न्द्र वर्धय क्षत्रिया॑णाम्। अ॒यं वि॒शां वि॒श्पति॑रस्तु॒ राजा॑। अ॒स्मा इ॑न्द्र॒ महि॒ वर्चाꣳसि धेहि। अ॒व॒र्चस॑ङ्कृणुहि॒ शत्रु॑मस्य। इ॒ममा भ॑ज॒ ग्रामे॒ अश्वे॑षु॒ गोषु॑। निर॒मुं भ॑ज॒ यो॑ऽमित्रो॑ अस्य। वर्ष्म॑न् क्ष॒त्रस्य॑ क॒कुभि॑ श्रयस्व। ततो॑ न उ॒ग्रो वि भ॑जा॒ वसू॑नि॥६९॥

अ॒स्मे द्या॑वापृथिवी॒ भूरि॑ वा॒मम्। सन्दु॑हाथाङ्गिर्म॒दुघे॑व धे॒नुः। अ॒यꣳ राजा॑ प्रि॒य इन्द्र॑स्य भूयात्। प्रि॒यो गवा॒मोष॑धीनामु॒तापाम्। यु॒नज्मि॑ त उत्त॒राव॑न्त॒मिन्द्र॑म्। येन॒ जया॑सि॒ न परा॒ जया॑से। स त्वा॑ऽकरेकवृष॒भꣳ स्वाना॑म्। अथो॑ राजन्नुत्त॒मं मा॑न॒वाना॑म्। उत्त॑र॒स्त्वमध॑रे ते स॒पत्ना॑ः। एक॑वृषा॒ इन्द्र॑सखा जिगी॒वान्॥७०॥

विश्वा॒ आशाः॒ पृत॑नाः स॒ञ्जय॑ं जयन्। अ॒भि ति॑ष्ठ शत्रूय॒तः स॑हस्व। तुभ्यं॑ भरन्ति क्षि॒तयो॑ यविष्ठ। ब॒लिम॑ग्ने॒ अन्ति॑त॒

ओत दूरात्। आ भन्दिष्ठस्य सुमतिं चिकिद्धि। बृहत्ते अग्ने महि शर्म भद्रम्। यो देह्यो अनमयद्वधस्नैः। यो अर्यपत्नीरुषसश्चकार। स निरुध्या नहुषो यह्वो अग्निः। विशश्चक्रे बलिहृतः सहोभिः॥ ७१॥

प्र सद्यो अग्ने अत्येष्यन्यान्। आविर्यस्मै चारुतरो बभूथ। ईडेन्यो वपुष्यो विभावा। प्रियो विशामतिथिर्मानुषीणाम्। ब्रह्मज्येष्ठा वीर्या सम्भृतानि। ब्रह्माग्रे ज्येष्ठं दिवमा ततान। ऋतस्य ब्रह्म प्रथमोत जज्ञे। तेनार्हति ब्रह्मणा स्पर्धितुङ्कः। ब्रह्म स्रुचो घृतवतीः। ब्रह्मणा स्वरवो मिताः॥ ७२॥

ब्रह्म यज्ञस्य तन्तवः। ऋत्विजो ये हविष्कृतः। शृङ्गाणीवेच्छृङ्गिणाꣳ सन्ददृश्रिरे। चषालवन्तः स्वरवः पृथिव्याम्। ते देवासः स्वरवस्तस्थिवाꣳसः। नमः सखिभ्यः सन्नान्माऽवगात। अभिभूरग्निरतरद्रजाꣳसि। स्पृधो विहत्य पृतना अभिश्रीः। जुषाणो म आहुतिं मामहिष्ट। हत्वा सपत्नान् वरिवस्करन्नः। ईशानं त्वा भुवनानामभिश्रियम्। स्तौम्यग्न उरुकृतꣳ सुवीरम्। हविर्जुषाणः सपत्नाꣳ अभिभूरसि। जहि शत्रूꣳ रप मृधो नुदस्व॥ ७३॥

विशां जयामसि जीरदानो हर्या विश्वा दिविष्टिषु वसूनि जिगीवान्त्सहोभिर्मिता नश्चत्वारि च॥ [७]

स प्रत्नवन्नवीयसा। अग्ने द्युम्नेन संयता। बृहत्तन्थ भानुना। नवन्नु स्तोममग्नये। दिवः श्येनाय जीजनम्। वसोः कुविद्वनाति नः। स्वारुहा यस्य श्रियो दृशे। रयिर्वीरवतो यथा। अग्ने यज्ञस्य चेततः। अदाभ्यः पुरएता॥ ७४॥

अग्निर्विशां मानुषीणाम्। तूर्णी रथः सदा नवः। नव ँ सोमाय वाजिने। आज्यं पयसोऽजनि। जुष्ट ँ शुचितमं वसु। नव ँ सोम जुषस्व नः। पीयूषस्येह तृप्णुहि। यस्ते भाग ऋता वयम्। नवस्य सोम ते वयम्। आ सुमतिं वृणीमहे॥ ७५॥

स नो रास्व सहस्रिणः। नव ँ हविर्जुषस्व नः। ऋतुभिः सोम भूतमम्। तदङ्ग प्रतिहर्य नः। राजन्त्सोम स्वस्तये। नव ँस्तोमन्नव ँ हविः। इन्द्राग्निभ्यां नि वेदय। तञ्जुषेता ँ सचेतसा। शुचिन्नु स्तोमन्नवजातमद्य। इन्द्राग्नी वृत्रहणा जुषेथाम्॥ ७६॥

उभा हि वा ँ सुहवा जोहवीमि। ता वाज ँ सद्य उशते धेष्ठा। अग्निरिन्द्रो नवस्य नः। अस्य हव्यस्य तृप्यताम्।

इ॒ह दे॒वौ स॑ह॒स्रिणौ॑। य॒ज्ञन्न॒ आ हि गच्छ॑ताम्। वसु॑मन्तꣳ सुव॒र्विदम्॑। अ॒स्य ह॒व्यस्य॑ तृप्यताम्। अ॒ग्निरिन्द्रो॒ नव॑स्य नः। विश्वा॑न्दे॒वाꣳस्त॑र्पयत॥ ७७॥

ह॒विषो॒ऽस्य नव॑स्य नः। सु॒व॒र्विदो॒ हि ज॑ज्ञि॒रे। एदं ब॒र्हिः सु॒ष्टरी॑मा॒ नवे॑न। अ॒यं य॒ज्ञो यज॑मानस्य भा॒गः। अ॒यं ब॑भूव॒ भुव॑नस्य॒ गर्भः॑। विश्वे॑ दे॒वा इ॒दम॒द्याग॑मिष्ठाः। इ॒मे नु द्यावा॑पृथि॒वी स॒मीची॑। त॒न्वा॒ने य॒ज्ञं पु॑रु॒पेश॑सन्धि॒या। आऽस्मै॑ पृणीतां॒ भुव॑नानि॒ विश्वा॑। प्र॒जां पुष्टि॑म॒मृत॒न्नवे॑न॥ ७८॥

इ॒मे धे॒नू अ॒मृतं॒ ये दु॒हाते॑। पय॑स्वत्युत्त॒रामे॑तु॒ पुष्टिः॑। इ॒मं य॒ज्ञं जु॒षमा॑णे॒ नवे॑न। स॒मीची॒ द्यावा॑पृथि॒वी घृ॒ताची॑। यवि॑ष्ठो हव्य॒वाह॑नः। चि॒त्रभा॑नुर्घृ॒तासु॑तिः। नव॑जातो॒ वि रो॑चसे। अग्ने॒ तत्ते॑ महित्व॒नम्। त्वम॑ग्ने दे॒वता॑भ्यः। भा॒गे दे॑व॒ न मी॑यसे॥ ७९॥

स ए॑ना वि॒द्वान् य॑क्ष्यसि। नव॒ꣳ स्तोमं॑ जुषस्व नः। अ॒ग्निः प्र॑थ॒मः प्राश्ञा॑तु। स हि वेद॒ यथा॑ ह॒विः। शि॒वा अ॒स्मभ्य॒मोष॑धीः। कृ॒णोतु॑ वि॒श्वच॑र्षणिः। भ॒द्रान्नः॒ श्रेयः॒ सम॑नैष्ट देवाः। त्वया॑ऽव॒सेन॒ सम॑शीमहि त्वा। स नो॑

मयोभूः पितो आ विशस्व। शन्तोकाय तनुवै स्योनः। एतमु त्यं मधुना संयुतं यवम्। सरस्वत्या अधिमनावचर्कृषुः। इन्द्र आसीत्सीरपतिः शतक्रतुः। कीनाशा आसन्मरुतः सुदानवः॥८०॥

पुरएता वृणीमहे जुषेथान्तर्पयतामृतन्नवेन मीयसे स्योनश्चत्वारि च॥ [८]

जुष्टश्चक्षुषो जुष्टीनरो नक्तञ्जाता वृषास उत नो वृषाऽस्यशुः सप्रवदष्टौ॥८॥

जुष्टो मन्युर्भगो जुष्टी नरो हरिवर्पसङ्गिरः शिप्रिन्वाजानामुत नः प्रिया यद्वाग्वदन्ती विश्वा आशा अशीतिः॥८०॥

जुष्टः सुदानवः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

प्राणो रक्षति विश्वमेजत्। इर्यो भूत्वा बहुधा बहूनि। स इत्सर्वं व्यानशे। यो देवो देवेषु विभूरन्तः। आवृदूदात् क्षेत्रियध्वगद्वृषा। तमित्प्राणं मनसोप शिक्षत। अग्रं देवानामिदमत्तु नो हविः। मनसश्चित्तेदम्। भूतं भव्यं च गुप्यते। तद्धि देवेष्वग्रियम्॥१॥

आ न एतु पुरश्चरम्। सह देवैरिमꣳ हवम्। मनः श्रेयसिश्रेयसि। कर्मन् यज्ञपतिन्दधत्। जुषतां मे वागिदꣳ हविः। विराड्देवी पुरोहिता। हव्यवाडनपायिनी। ययारूपाणि बहुधा वदन्ति। पेशाꣳसि देवाः परमे जनित्रे। सा नो विराडनपस्फुरन्ती॥२॥

वाग्देवी जुषतामिदꣳ हविः। चक्षुर्देवानां ज्योतिरमृते न्यक्तम्। अस्य विज्ञानाय बहुधा निधीयते। तस्य सुम्नमशीमहि। मा नो हासीद्विचक्षणम्। आयुरिन्नः प्रतीर्यताम्। अनन्धाश्चक्षुषा वयम्। जीवा ज्योतिरशीमहि। सुवर्ज्योतिरुतामृतम्। श्रोत्रेण भद्रमुत शृण्वन्ति सत्यम्। श्रोत्रेण वाचं बहुधोद्यमानाम्।

श्रोत्रे॑ण॒ मोद॑श्च॒ मह॑श्च श्रूयते। श्रोत्रे॑ण॒ सर्वा॒ दिश॒ आ शृ॑णोमि। येन॒ प्राच्या॑ उ॒त द॑क्षि॒णा। प्र॒तीच्यै॑ दि॒शः शृ॒ण्वन्त्यु॑त्त॒रात्। तदिच्छ्रोत्रं॑ बहु॒धोद्यमा॑नम्। अ॒रान्न ने॒मिः परि॒ सर्वं॑ बभूव॥३॥

अ॒ग्नि॒यमन॑पस्फुरन्ती स॒त्य॒ꣳ स॒प्त च॑॥ [१]

उ॒देहि॑ वाजि॒न्यो अ॑स्य॒प्स्व॑न्तः। इ॒द॒ꣳ रा॒ष्ट्रमा वि॑श सू॒नृता॑वत्। यो रोहि॑तो॒ विश्व॑मि॒दञ्ज॒जान॑। स नो॑ रा॒ष्ट्रेषु॒ सुधि॑तान्दधातु। रोह॑ꣳरोह॒ꣳ रोहि॑त॒ आरु॑रोह। प्र॒जाभि॒र्वृद्धिं॑ ज॒नुषा॑मु॒पस्थम्॑। ताभि॒ः सꣳर॑ब्धो अविद॒थ्षडु॒र्वीः। गा॒तुं प्र॒पश्य॑न्नि॒ह रा॒ष्ट्रमाऽहा॑ः। आऽहा॑र्षीद्रा॒ष्ट्रमि॒ह रोहि॑तः। मृधो॒ व्या॑स्थ॒दभ॑यं नो अस्तु॥४॥

अ॒स्मभ्यं॑ द्यावापृथिवी॒ शक्व॑रीभिः। रा॒ष्ट्रन्दु॑हाथामि॒ह रे॒वती॑भिः। विम॑मर्श॒ रोहि॑तो वि॒श्वरू॑पः। स॒मा॒च॒क्रा॒णः प्र॒रुहो॒ रुह॑श्च। दिवं॑ ग॒त्वाय॑ मह॒ता म॑हि॒म्ना। वि नो॑ रा॒ष्ट्रमु॑नत्तु॒ पय॑सा॒ स्वेन॑। यास्ते॒ विश॒स्तप॑सा सं बभू॒वुः। गा॒य॒त्रं व॒त्समनु॒ तास्त॒ आऽगु॑ः। तास्त्वा वि॑शन्तु॒ मह॑सा॒ स्वेन॑। सं मा॑ता पु॒त्रो अ॒भ्ये॑तु॒ रोहि॑तः॥५॥

यू॒यमु॑ग्रा मरुतः पृश्निमातरः। इन्द्रे॑ण स॒युजा॒ प्रमृ॑णीथ॒

शत्रून्। आ वो रोहितो अशृणोदभिद्यवः। त्रिसप्तासो मरुतः स्वादुसम्मुदः। रोहितो द्यावापृथिवी जजान। तस्मिꣳस्तन्तुं परमेष्ठी तताने। तस्मिंञ्छ्रिये अज एकपात्। अदृꣳहद्द्यावापृथिवी बलेन। रोहितो द्यावापृथिवी अदृꣳहत्। तेन सुवः स्तभितन्तेन नाकः॥६॥

सो अन्तरिक्षे रजसो विमानः। तेन देवाः सुवरन्वविन्दन्। सुशेवं त्वा भानवो दीदिवाꣳसम्। समग्रासो जुह्वो जातवेदः। उक्षन्ति त्वा वाजिनमा घृतेन। सꣳसमग्ने युवसे भोजनानि। अग्ने शर्ध महते सौभगाय। तव द्युम्नान्युत्तमानि सन्तु। सञ्जास्पत्यꣳ सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि तिष्ठा महाꣳसि॥७॥

अस्त्वेतु रोहितो नाको महाꣳसि॥ [२]

पुनर्न इन्द्रो मघवा ददातु। धनानि शक्रो धन्यः सुराधाः। अर्वाचीनं कृणुतां याचितो मनः। श्रुष्टी नो अस्य हविषो जुषाणः। यानि नोऽजिनन्धनानि। जहर्थ शूर मन्युना। इन्द्रानुविन्द नस्तानि। अनेन हविषा पुनः। इन्द्र आशाभ्यः परि। सर्वाभ्योऽभयङ्करत्॥८॥

जेता॒ शत्रू॒न् विच॑र्षणिः। आकू॑त्यै त्वा॒ कामा॑य त्वा स॒मृधे॑ त्वा। पु॒रो द॑धे अमृत॒त्वाय॑ जी॒वसे॑। आकू॑तिम॒स्यावं॑से। काम॑मस्य॒ समृ॑द्ध्यै। इन्द्र॑स्य युञ्जते॒ धियः॑। आकू॑तिं दे॒वीं मन॑सः पु॒रो द॑धे। य॒ज्ञस्य॑ मा॒ता सु॒हवा॑ मे अस्तु। यदि॒च्छामि॒ मन॑सा॒ सका॑मः। वि॒देय॑मेन॒द्धृद॑ये॒ निवि॑ष्टम्॥९॥

सेद॒ग्निर॒ग्नीꣳरत्ये॑त्य॒न्यान्। यत्र॑ वा॒जी तन॑यो वी॒डुपा॑णिः। स॒हस्र॑पाथा अ॒क्षरा॑ स॒मेति॑। आशा॑नां त्वाऽऽशापा॒लेभ्यः॑। च॒तुर्भ्यो॑ अ॒मृते॑भ्यः। इ॒दं भू॒तस्याध्य॑क्षेभ्यः। वि॒धेम॑ ह॒विषा॑ व॒यम्। विश्वा॒ आशा॒ मधु॑ना॒ सꣳ सृ॑जामि। अ॒न॒मी॒वा आप॒ ओष॑धयो भवन्तु। अ॒यं यज॑मानो॒ मृधो॒ व्य॑स्यताम्॥१०॥

अगृ॑भीताः प॒शवः॑ सन्तु॒ सर्वे॑। अ॒ग्निः सोमो॒ वरु॑णो मि॒त्र इन्द्रः॑। बृह॒स्पतिः॑ सवि॒ता यः स॑ह॒स्री। पू॒षा नो॒ गोभि॒रव॑सा॒ सर॑स्वती। त्वष्टा॑ रू॒पाणि॒ सम॑नक्तु य॒ज्ञैः। त्वष्टा॑ रू॒पाणि॒ दध॑ती॒ सर॑स्वती। पू॒षा भगꣳ॑ सवि॒ता नो॑ ददातु। बृह॒स्पति॒र्दद॒दिन्द्रः॑ स॒हस्र॑म्। मि॒त्रो दा॒ता वरु॑णः॒ सोमो॑ अ॒ग्निः॥११॥

क॒र॒न्निवि॑ष्टमस्यता॒न्नव॑ च॥ [३]

आ नो॑ भर॒ भग॑मिन्द्र द्यु॒मन्तम्॑। नि ते॑ दे॒ष्णस्य॑ धीमहि प्ररे॒के। उ॒र्व इ॑व पप्रथे॒ कामो॑ अ॒स्मे। तमापृ॑णा वसुपते॒ वसू॑नाम्। इ॒मं कामं॑ मन्दया॒ गोभि॒रश्वैः॑। च॒न्द्रव॑ता॒ राध॑सा प॒प्रथ॑श्च। सु॒व॒र्यवो॑ म॒तिभि॒स्तुभ्यं॒ विप्राः॑। इन्द्रा॑य॒ वाहः॑ कुशि॒कासो॑ अक्रन्। इन्द्र॑स्य॒ नु वी॒र्या॑णि॒ प्रवो॑चम्। यानि॑ च॒कार॑ प्रथ॒मानि॑ व॒ज्री॥१२॥

अह॒न्नहि॒मन्व॒पस्त॑तर्द। प्रव॒क्षणा॑ अभिन॒त्पर्व॑तानाम्। अह॒न्नहिं॒ पर्व॑ते शिश्रिया॒णम्। त्वष्टा॑ऽस्मै॒ वज्रꣳ॑ स्व॒र्यन्ततक्ष। वा॒श्रा इ॑व धे॒नवः॒ स्यन्द॑मानाः। अञ्जः॑ समु॒द्रमव॑ जग्मु॒रापः॑। वृ॒षा॒यमा॑णो-ऽवृणीत॒ सोमम्॑। त्रिक॑द्रुकेष्वपिबत्सु॒तस्य॑। आ साय॑कं म॒घवा॑ दत्त॒ वज्रम्॑। अह॑न्नेनं प्रथम॒जा मही॑नाम्॥१३॥

यदिन्द्राह॑न्प्रथम॒जा मही॑नाम्। आन्मा॒यिना॒ममि॑नाः॒ प्रोत मा॒याः। आत्सूर्यं॑ ज॒नय॒न्द्यामु॒षासम्॑। ता॒दीक्ना॒ शत्रू॒न्न किला॑विवित्से। अह॑न्वृ॒त्रं वृ॑त्र॒तरं॒ व्यꣳसम्॑। इन्द्रो॒ वज्रे॑ण महता व॒धेन॑। स्कन्धा॑ꣳसीव॒ कुलि॑शेना॒विवृ॑क्णा। अहिः॑ शयत उप॒पृक्पृ॑थि॒व्याम्। अ॒यो॒ध्येव दु॒र्मद॒ आ हि जु॒ह्वे। म॒हा॒वी॒रन्तु॑विबा॒धमृ॑जी॒षम्॥१४॥

नातारीरस्य समृतिं वधानाम्। स रुजानाः पिपिष इन्द्रशत्रुः। विश्वो विहाया अरतिः। वसुर्दधे हस्ते दक्षिणे। तरणिर्न शिश्रथत्। श्रवस्यया न शिश्रथत्। विश्वस्मा इदिषुध्यसे। देवत्रा हव्यमूहिषे। विश्वस्मा इत्सुकृते वारमृण्वति। अग्निर्द्वारा व्यृण्वति॥१५॥

उदुज्जिहानो अभि काममीरयन्। प्रपृञ्चन्विश्वा भुवनानि पूर्वथा। आ केतुना सुषमिद्धो यजिष्ठः। काम नो अग्ने अभिहर्य दिग्भ्यः। जुषाणो हव्यममृतेषु दूढ्यः। आ नो रयिं बहुलाङ्गोमतीमिषम्। नि धेहि यक्षदमृतेषु भूषन्। अश्विना यज्ञमागतम्। दाशुषः पुरुदंससा। पूषा रक्षतु नो रयिम्॥१६॥

इमं यज्ञमश्विना वर्धयन्ता। इमौ रयिं यजमानाय धत्तम्। इमौ पशून्रक्षतां विश्वतो नः। पूषा नः पातु सदमप्रयच्छन्। प्रते महे सरस्वति। सुभगे वाजिनीवति। सत्यवाचे भरे मतिम्। इदं नो हव्यं घृतवत्सरस्वति। सत्यवाचे प्रभरेमा हवींषि। इमानि ते दुरिता सौभगानि। तेभिर्वयं सुभगासः स्याम॥१७॥

वज्र्यहीनामृजीषं व्यृण्वति रक्षतु नो रयिं सौभगान्येकं च॥ [४]

य॒ज्ञो रा॒यो य॒ज्ञ ईशे॒ वसू॑नाम्। य॒ज्ञः स॒स्यानां॑मु॒त सु॑क्षिती॒नाम्। य॒ज्ञ इ॒ष्टः पू॒र्वचि॑त्तिं दधातु। य॒ज्ञो ब्र॑ह्म॒ण्वाꣳ अप्ये॑तु दे॒वान्। अ॒यं य॒ज्ञो व॑र्धताङ्गो॒भि॒रश्वैः॑। इ॒यं वेदिः॑ स्वप॒त्या सु॒वीरा॑। इ॒दं ब॒र्॒हिरति॑ ब॒र्॒हीꣳष्य॒न्या। इ॒मं य॒ज्ञं विश्वे॑ अवन्तु दे॒वाः। भग॑ ए॒व भग॑वाꣳ अस्तु देवाः। तेन॑ व॒यं भग॑वन्तः स्याम॥१८॥

तं त्वा॑ भग॒ सर्व॒ इज्जो॑हवीमि। स नो॑ भग पुरए॒ता भ॑वे॒ह। भग॒ प्रणे॑त॒र्भग॒ सत्य॑राधः। भगे॒मान्धिय॒मुद॑व॒ दद॑न्नः। भग॒ प्र णो॑ जनय॒ गोभि॒रश्वैः॑। भग॒ प्र नृभि॑र्नृ॒वन्तः॑ स्याम। शश्व॑ती॒ः समा॒ उप॑यन्ति लो॒काः। शश्व॑ती॒ः समा॒ उप॑य॒न्त्याप॑ः। इ॒ष्टं पू॒र्तꣳ शश्व॑तीना॒ꣳ समा॑नाꣳ शाश्व॒तेन॑। ह॒विषे॒ष्ट्वाऽन॒न्तं लो॒कं पर॒मा रु॑रोह॥१९॥

इ॒यमे॒व सा या प्र॑थ॒मा व्यौच्छ॑त्। सा रू॒पाणि॑ कुरुते॒ पश्च॑ दे॒वी। द्वे स्वसा॑रौ वयत॒स्तन्त्र॑मे॒तत्। स॒ना॒तनं॒ वित॑त॒ꣳ षण्म॑यूखम्। अवा॒न्याꣳस्तन्तूँ॒न्कि॒रतो॑ धत्तो अ॒न्यान्। नाव॑पृ॒ज्याते॒ न ग॑माते॒ अन्तम्॑। आ वो॑ यन्तूदवा॒हासो॑ अ॒द्य। वृष्टिं॒ ये विश्वे॑ म॒रुतो॑ जु॒नन्ति॑। अ॒यं यो अ॒ग्निर्म॑रुतः

समि॑द्धः। ए॒तं जु॑षध्वङ्गवयो युवानः॥२०॥

धा॒रा॒व॒रा म॒रुतो॑ धृ॒ष्णुवो॑जसः। मृ॒गा न भी॒मास्त॑वि॒षेभि॑-रू॒र्मिभिः॑। अ॒ग्नयो॒ न शु॑शुचा॒ना ऋ॑जी॒षिणः॑। भ्रमि॒न्धम॑न्त॒ उप॒ गा अ॑वृण्वत। वि च॑क्रमे॒ त्रिर्दे॒वः। आ वे॒धस॒न्नील॑पृष्ठं बृ॒हन्तम्॑। बृह॒स्पति॒ꣳ सद॑ने सादयध्वम्। सा॒दद्यो॑नि॒न्दम॒ आ दी॑दि॒वाꣳसम्॑। हिर॑ण्यवर्णमरु॒षꣳ स॑पेम। स हि शुचिः॑ श॒तप॑त्रः॒ स शु॒न्ध्यूः॥२१॥

हिर॑ण्यवाशीरिषि॒रः सु॑व॒र्षाः। बृह॒स्पतिः॒ स स्वा॑वे॒श ऋ॒ष्वाः। पू॒रू सखि॑भ्य आसु॒तिं क॑रिष्ठः। पूष॒ꣳ स्तव॑ व्र॒ते व॒यम्। नरि॑ष्येम क॒दाच॒न। स्तो॒तार॑स्त इ॒ह स्म॑सि। यास्ते॑ पूष॒न्ना वो॑ अ॒न्तः स॑मु॒द्रे। हि॒र॒ण्ययी॑र॒न्तरि॑क्षे॒ चर॑न्ति। याभि॑र्यासि दू॒त्याꣳ सूर्य॑स्य। कामे॑न कृ॒तश्रव॑ इ॒च्छमा॑नः॥२२॥

अर॑ण्या॒न्यर॑ण्यान्य॒सौ। या प्रेव॒ नश्य॑सि। क॒था ग्रामं॒ न पृ॑च्छसि। न त्वा॒भीरि॑व विन्दती ३। वृ॒षा॒र॒वाय॒ वद॑ते। यदु॒पाव॑ति चिच्चि॒कः। आ॒घा॒टीभि॑रिव धा॒वयन्॑। अ॒र॒ण्या॒निर्म॑हीयते। उ॒त गाव॑ इवादन्। उ॒तो वेश्मे॑व दृश्यते॥२३॥

उतो अरण्यानिः सायम्। शकटीरिव सर्जति। गामङ्गैष आ ह्वयति। दार्वङ्गैष उपावधीत्। वसन्नरण्यान्या सायम्। अक्रुक्षदिति मन्यते। न वा अरण्यानिर्हन्ति। अन्यश्चेन्नाभिगच्छति। स्वादोः फलस्य जग्ध्वा। यत्र कामं नि पद्यते। आञ्जनगन्धीं सुरभीम्। बह्वन्नामकृषीवलाम्। प्राहं मृगाणां मातरम्। अरण्यानीमशंसिषम्॥२४॥

स्याम रुरोह युवानः शुन्ध्यूरिच्छमानो दृश्यते निपद्यते चत्वारि च॥ [५]

वार्त्रहत्याय शवसे। पृतनासाह्याय च। इन्द्र त्वा वर्तयामसि। सुब्रह्माणं वीरवन्तं बृहन्तम्। उरुं गभीरं पृथुबुध्नमिन्द्र। श्रुतर्षिमुग्रमभिमातिषाहम्। अस्मभ्यं चित्रं वृषणं रयिं दाः। क्षेत्रियै त्वा निर्ऋत्यै त्वा। द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात्। अनागसं ब्रह्मणे त्वा करोमि॥२५॥

शिवे ते द्यावापृथिवी उभे इमे। शं ते अग्निः सहाद्भिरस्तु। शं द्यावापृथिवी सहौषधीभिः। शमन्तरिक्षं सह वातेन ते। शं ते चतस्रः प्रदिशो भवन्तु। या दैवीश्चतस्रः प्रदिशः। वातपत्नीरभि सूर्यो विचष्टे। तासां त्वा जरस आ दधामि। प्र यक्ष्म एतु निर्ऋतिं पराचैः। अमोचि यक्ष्माद्दुरितादवर्त्यै॥२६॥

द्रुहः पाशान्निर्ऋत्यै चोदमोचि। अहा अवर्तिमविदत्स्योनम्। अप्यभूद्भद्रे सुकृतस्य लोके। सूर्यमृतं तमसो ग्राह्या यत्। देवा अमुञ्चन्नसृजन्व्येनसः। एवमहमिमं क्षैत्रियाङ्गामिशꣳसात्। द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात्। बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्वः। दिव्यस्येशाथे उत पार्थिवस्य। धत्तꣳ रयिꣳ स्तुवते कीरयेचित्॥२७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। देवायुधमिन्द्रमा जोहुवानाः। विश्वावृधमभि ये रक्षमाणाः। येन हता दीर्घमध्वानमायन्। अनन्तमर्थमनिवत्स्यमानाः। यत्ते सुजाते हिमवत्सु भेषजम्। मयोभूः शन्तमा यद्धृदोसि। ततो नो देहि सीबले। अदो गिरिभ्यो अधि यत्प्रधावसि। सꣳशोभमाना कन्येव शुभ्रे॥२८॥

तां त्वा मुद्गला हविषा वर्धयन्ति। सा नः सीबले रयिमा भजयेह। पूर्वे देवा अपरेणानुपश्यं जन्मभिः। जन्मान्यवरैः पराणि। वेदानि देवा अयमस्मीति माम्। अहꣳ हित्वा शरीरं जरसः परस्तात्। प्राणापानौ चक्षुः श्रोत्रम्। वाचं मनसि सम्भृताम्। हित्वा शरीरं जरसः परस्तात्। आ

भूति॒म्भूतिं॑ व॒यम॑श्ञवामहै। इ॒मा ए॒व ता उ॒षसो॒ याः प्र॑थ॒मा व्यौच्छन्। ता दे॒व्यः॑ कुर्वते॒ पञ्च॑रू॒पा। शश्व॑ती॒र्नाव॑पृज्यन्ति। न ग॑म॒न्त्यन्तम्॥२९॥

कु॒रो॒म्यव॑र्त्यै चिच्छुभ्रेऽश्ञवामहै च॒त्वारि॑ च॥ [६]

वसू॑नां॒ त्वाऽधी॑तेन। रु॒द्राणा॑मू॒र्म्या। आ॒दि॒त्यानां॒ तेज॑सा। विश्वे॑षां दे॒वानां॒ क्रतु॑ना। म॒रुता॒मेम्ना॑ जुहोमि॒ स्वाहा॑। अ॒भिभू॑तिर॒हमाग॑मम्। इन्द्र॑सखा स्वा॒युधः॑। आस्वाशा॑सु दु॒ष्षहः॑। इ॒दं वर्चो॑ अ॒ग्निना॑ द॒त्तमागा॑त्। यशो॒ भर्गः॒ सह॒ ओजो॒ बलं॑ च॥३०॥

दी॒र्घा॒यु॒त्वाय॑ श॒तशा॑रदाय। प्रति॑गृभ्णामि मह॒ते वी॒र्या॑य। आयु॑रसि वि॒श्वायु॑रसि। स॒र्वायु॑रसि॒ सर्व॒मायु॑रसि। सर्व॑म्म॒ आयु॑र्भूयात्। सर्व॒मायु॑र्गेषम्। भूर्भुवः॒ सुवः॑। अ॒ग्निर्धर्मे॑णान्ना॒दः। मृ॒त्युर्धर्मे॒णान्न॑पतिः। ब्रह्म॑ क्ष॒त्रꣳ स्वाहा॑॥३१॥

प्र॒जाप॑तिः प्रणे॒ता। बृह॒स्पतिः॑ पुरए॒ता। य॒मः पन्था॑ः। च॒न्द्रमा॑ः पुनर॒सुः स्वाहा॑। अ॒ग्निर॑न्ना॒दोऽन्न॑पतिः। अ॒न्नाद्य॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। सोमो॒ राजा॒ राज॑पतिः। रा॒ज्यम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। वरु॑णः

स॒म्राड्ब्र॒म्राड्वि॑तिः। साम्राज्य॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑॥३२॥

मि॒त्रः क्ष॒त्रं क्ष॒त्रप॑तिः। क्ष॒त्रम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। इन्द्रो॒ बलं॒ बल॑पतिः। बल॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। बृह॒स्पति॒र्ब्रह्म॒ ब्रह्म॑पतिः। ब्रह्मा॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। स॒वि॒ता रा॒ष्ट्रꣳ रा॒ष्ट्रप॑तिः। रा॒ष्ट्रम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। पू॒षा वि॒शां विट्प॑तिः। विश॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। सर॑स्वती॒ पुष्टिः॒ पुष्टि॑पत्नी। पुष्टि॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। त्वष्टा॑ पशू॒नां मि॑थु॒नानाꣳ रूप॒कृद्रू॒पप॑तिः। रू॒पेणा॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय प॒शून्द॑दातु॒ स्वाहा॑॥३३॥

च॒ स्वाहा॒ साम्राज्य॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॒ विश॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑ च॒त्वारि॑ च (अ॒ग्निः सोमो॒ वरु॑णो मि॒त्र इन्द्रो॒ बृह॒स्पतिः॑ सवि॒ता पू॒षा सर॑स्वती॒ त्वष्टा॒ दश॑॥)॥ [७]

स ई॑ पाहि॒ य ऋ॑जी॒षी तरु॑त्रः। यः शिप्र॑वान्वृष॒भो यो म॑ती॒नाम्। यो गो॑त्र॒भिद्व॑ज्र॒भृद्यो ह॑रि॒ष्ठाः। स इ॑न्द्र चि॒त्राꣳ अ॒भि तृ॑न्धि॒ वाजान्॑। आ ते॒ शुष्मो॑ वृष॒भ ए॑तु प॒श्चात्। ओत्त॒राद॑ध॒रागा पु॒रस्ता॑त्। आ वि॒श्वतो॑ अ॒भिसमे॑त्व॒र्वाङ्।

इन्द्रं द्युम्नꣳ सुवर्वद्धेह्यस्मे। प्रोष्वस्मै पुरोरथम्। इन्द्राय शूषमर्चत॥३४॥

अभीके चिदु लोककृत्। सङ्गे समत्सु वृत्रहा। अस्माकं बोधि चोदिता। नभन्तामन्यकेषाम्। ज्याका अधि धन्वसु। इन्द्रं वयꣳ शुनासीरम्। अस्मिन् यज्ञे हवामहे। आ वाजैरुप नो गमत्। इन्द्राय शुनासीराय। स्रुचा जुहुत नो हविः॥३५॥

जुषतां प्रति मेधिरः। प्र हव्यानि घृतवन्त्यस्मै। हर्यश्वाय भरता सजोषाः। इन्द्रर्तुभिर्ब्रह्मणा वावृधानः। शुनासीरी हविरिदं जुषस्व। वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रम्। प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि चक्षुः। मुमुग्ध्यस्मान्निधयेऽव बद्धान्। बृहदिन्द्राय गायत॥३६॥

मरुतो वृत्रहन्तमम्। येन ज्योतिरजनयन्नृतावृधः। देवं देवाय जागृवि। कामिहैकाः क इमे पतङ्गाः। मान्थालाः कुलिपरिमापतन्ति। अनावृतैनान्प्रधमन्तु देवाः। सौपर्णं चक्षुस्तनुवा विदेय। एवा वन्दस्व वरुणं बृहन्तम्। नमस्याधीरममृतस्य गोपाम्। स नः शर्म त्रिवरूथं वियꣳसत्॥३७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। नाके सुपर्णमुप यत्पतन्तम्। हृदा वेनन्तो अभ्यचक्षत त्वा। हिरण्यपक्षं वरुणस्य दूतम्। यमस्य योनौ शकुनं भुरण्युम्। शं नो देवीरभिष्टये। आपो भवन्तु पीतये॑। शं योरभि स्रवन्तु नः। ईशाना वार्याणाम्। क्षयन्तीश्चर्षणीनाम्॥३८॥

अपो याचामि भेषजम्। अप्सु मे सोमो अब्रवीत्। अन्तर्विश्वानि भेषजा। अग्निं च विश्वशम्भुवम्। आपश्च विश्वभेषजीः। यदप्सु ते सरस्वति। गोष्वश्वेषु यन्मधु। तेन मे वाजिनीवति। मुखमद्धि सरस्वति। या सरस्वती वैशम्भल्या॥३९॥

तस्या॑ मे रास्व। तस्या॑स्ते भक्षीय। तस्या॑स्ते भूयिष्ठभाजो भूयास्म। अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममासि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वह हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदः। इहैव सन्तत्र सन्तं त्वाऽग्ने। प्राणेन वाचा मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत्॥४०॥

ज्योतिषा त्वा वैश्वानरेणोपतिष्ठे। अयं ते योनिर्ऋत्वियः। यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्नग्न आरोह। अथा नो वर्धया

र॒यिम्। या ते॑ अग्ने य॒ज्ञिया॑ त॒नूस्तयेह्यारो॑हा॒त्माऽऽत्मानम्॑। अच्छा॒ वसू॑नि कृ॒ण्वन्न॒स्मे नर्या॑ पु॒रूणि॑। य॒ज्ञो भू॒त्वा य॒ज्ञमा सी॑द॒ स्वां योनिम्॑। जात॑वेदो॒ भुव॒ आ जाय॑मानः॒ सक्ष॑य॒ एहि॑। उ॒पाव॑रोह जातवेदः॒ पुन॒स्त्वम्॥४१॥

दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑ह नः प्रजा॒नन्। आयुः॑ प्र॒जाꣳ र॒यिम॒स्मासु॑ धेहि। अज॑स्रो दीदिहि नो दुरो॒णे। तमिन्द्रं॑ जोहवीमि म॒घवा॑नमु॒ग्रम्। स॒त्रा दधा॑न॒मप्र॑तिष्कुत॒ꣳ शवाꣳ॑सि। मꣳहि॑ष्ठो गी॒र्भिरा च॑ य॒ज्ञियो॑ऽव॒वर्त॑त्। रा॒ये नो॒ विश्वा॑ सु॒पथा॑ कृणोतु व॒ज्री। त्रिक॑द्रुकेषु महि॒षो यवा॑शिरं तुवि॒शुष्म॑स्तृ॒पत्। सोम॑मपिब॒द्विष्णु॑ना सु॒तं यथाऽव॑शत्। स ईं॑ ममाद॒ महि॒ कर्म॒ कर्त॑वे म॒हामु॒रुम्॥४२॥

सैनꣳ सश्चद्दे॒वं दे॒वः स॒त्यमिन्दुꣳ स॒त्य इन्द्रः॑। वि॒दद्यती॑ स॒रमा॑ रु॒ग्णमद्रेः॑। महि॒ पाथः॑ पू॒र्व्यꣳ स॒द्भिर्य॑क्कः। अग्रं॑ नयत्सु॒पद्यक्ष॑राणाम्। अच्छा॒ रवं॑ प्रथ॒मा जा॑न॒तीगा॑त्। वि॒दद्गव्यꣳ स॒रमा॑ दृ॒ढमू॒र्वम्। येना॒नुकं॒ मानु॑षी॒ भोज॑ते॒ विट्। आ ये विश्वाः॑ स्वप॒त्यानि॑ च॒क्रुः। कृ॒ण्वा॒नासो॑ अमृत॒त्वाय॑ गा॒तुम्। त्वं नृभि॑र्नृपते दे॒वहू॑तौ॥४३॥

भूरीणि वृत्वा हर्यश्व ह꣣सि। त्वन्निदस्युञ्चुमुरिम्। धुनिं चास्वापयो दभीतये सुहन्तु। एवा पाहि प्रत्नथा मन्दतु त्वा। श्रुधि ब्रह्म वावृधस्वोत गीर्भिः। आविः सुर्यं कृणुहि पीपिहीषः। जहि शत्रूꣳ रभि गा इन्द्र तृन्धि। अग्ने बाधस्व वि मृधो नुदस्व। अपामीवा अप रक्षाꣳसि सेध। अस्मात्समुद्राद्बृहतो दिवो नः॥४४॥

अपां भूमानमुप नः सृजेह। यज्ञ प्रतितिष्ठ सुमतौ सुशेवा आ त्वा। वसूनि पुरुधा विशन्तु। दीर्घमायुर्यजमानाय कृण्वन्। अधामृतेन जरितारमङ्गि। इन्द्रः शुनावद्वितनोति सीरम्। संवत्सरस्य प्रतिमाणमेतत्। अर्कस्य ज्योतिस्तदिदास ज्येष्ठम्। संवत्सरꣳ शुनवत्सीरमेतत्। इन्द्रस्य राधः प्रयतं पुरु त्मना। तदर्करूपं विमिमानमेति। द्वादशारे प्रतितिष्ठतीद्वृषा। अश्वायन्तो गव्यन्तो वाजयन्तः। हवामहे त्वोपगन्तवा उ। आभूषन्तस्त्वा सुमतौ नवायाम्। वयमिन्द्र त्वा शुनꣳ हुवेम॥४५॥

अर्चत हविर्गायत यꣳसच्चर्षणीनां वैशम्भल्या हासीत्त्वमुरुं देवहूतौ नस्त्मना षड्॥——[८]

प्राण उदेहि पुनरा नो भर यज्ञो रायो वार्त्रहत्याय वसूनाꣳ स ईं पाह्यष्टौ॥८॥

प्राणो रक्षत्यगृभीता धारावरा मरुतो दीर्घायुत्वाय ज्योतिषा त्वा पञ्चचत्वारिꣳशत्॥४५॥

प्रा॒णः शु॒न२ हु॑वेम॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

स्वाद्वीं त्वा॑ स्वादुना॑। तीव्रां तीव्रेण॑। अमृतां॑मृतेन। मधु॑मतीं मधु॑मता। सृजामि स꣣ सोमे॑न। सोमो॑ऽस्यश्विभ्यां॑ पच्यस्व। सर॑स्वत्यै पच्यस्व। इन्द्रा॑य सुत्राम्णे॑ पच्यस्व। परी॑तो षिञ्चता सुतम्। सोमो॒ य उ॑त्त॒मꣳ ह॒विः॥१॥

द॒ध॒न्वा यो नर्यो॑ अ॒प्स्व॑न्तरा। सु॒षाव॒ सोम॒मद्रि॑भिः। पु॒नातु॑ ते परि॒स्रुतम्॑। सोम॒ꣳ सूर्य॑स्य दुहि॒ता। वारे॑ण॒ शश्व॑ता॒ तना॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्राङ्ख्सोमो॒ अति॑द्रुतः। इन्द्र॑स्य॒ युज्यः॒ सखा॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्र॒त्यङ्ख्सोमो॒ अति॑द्रुतः॥२॥

इन्द्र॑स्य॒ युज्यः॒ सखा॑। ब्रह्म॑ क्ष॒त्रं प॑वते॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। सुर॑या॒ सोमः॑ सु॒त आसु॑तो॒ मदा॑य। शु॒क्रेण॑ देव दे॒वता॑ः पिपृग्धि। रसे॒नान्नं॒ यज॑मानाय धेहि। कु॒विद॒ङ्ग यव॑मन्तो॒ यव॑श्चित्। यथा॒ दान्त्य॑नुपू॒र्वं वि॒यूय॑। इ॒हेहै॑षां कृणुत॒ भोज॑नानि। ये ब॒र्हिषो॒ नमो॑वृक्तिं॒ न ज॒ग्मुः। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्य॒श्विभ्यां॑ त्वा॒ जुष्टं॑ गृह्णामि॥३॥

सरस्वत्या इन्द्राय सुत्राम्णे। एष ते योनिस्तेजसे त्वा। वीर्याय त्वा बलाय त्वा। तेजोऽसि तेजो मयि धेहि। वीर्यमसि वीर्यं मयि धेहि। बलमसि बलं मयि धेहि। नाना हि वां देवहितꣳ सदः कृतम्। मा सꣳसृक्षाथां परमे व्योमन्। सुरा त्वमसि शुष्मिणी सोम एषः। मा मा हिꣳसीः स्वां योनिमाविशन्॥४॥

उपयामगृहीतोऽस्याश्विनं तेजः। सारस्वतं वीर्यम्। ऐन्द्रं बलम्। एष ते योनिर्मोदाय त्वा। आनन्दाय त्वा महसे त्वा। ओजोऽस्योजो मयि धेहि। मन्युरसि मन्युं मयि धेहि। महोऽसि महो मयि धेहि। सहोऽसि सहो मयि धेहि। या व्याघ्रं विषूचिका। उभौ वृकं च रक्षति। श्येनं पतत्रिणꣳ सिꣳहम्। सेमं पात्वꣳहसः। सम्पृचः स्थ सं मा भद्रेण पृङ्क्त। विपृचः स्थ वि मा पाप्मना पृङ्क्त॥५॥

हविः प्रत्यङ्ख्सोमो अतिद्रुतो गृह्णाम्याविशन्विषूचिका पश्च च॥ [१]

सोमो राजाऽमृतꣳ सुतः। ऋजीषेणाजहान्मृत्युम्। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। विपानꣳ शुक्रमन्धसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्। इदं पयोऽमृतं मधु। सोममद्भ्यो व्यपिबत्। छन्दसा हꣳसः शुचिषत्। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। अद्भ्यः क्षीरं व्यपिबत्॥६॥

क्रुङ्ङाँङ्गिरसो धिया। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। अन्नात्परिस्रुतो रसम्। ब्रह्मणा व्यपिबत् क्षत्रम्। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। रेतो मूत्रं विजहाति। योनिं प्रविशदिन्द्रियम्। गर्भो जरायुणा-ऽऽवृतः। उल्बं जहाति जन्मना। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्॥ ७॥

वेदेन रूपे व्यकरोत्। सतासती प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। सोमेन सोमौ व्यपिबत्। सुतासुतौ प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा रूपे व्याकरोत्। सत्यानृते प्रजापतिः। अश्रद्धामनृतेऽदधात्। श्रद्धाꣳ सत्ये प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा परिस्रुतो रसम्। शुक्रेण शुक्रं व्यपिबत्। पयः सोमं प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। विपानꣳ शुक्रमन्धसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्। इदं पयोऽमृतं मधु॥ ८॥

अद्भ्यः क्षीरं व्यपिबन्नन्नर्तेन सत्यमिन्द्रियꣳ श्रद्धाꣳ सत्ये प्रजापतिरष्टौ च॥ ——— [२]

सुरावन्तं बर्हिषदꣳ सुवीरम्। यज्ञꣳ हिन्वन्ति महिषा नमोभिः। दधानाः सोमं दिवि देवतासु। मदेमेन्द्रं यजमानाः स्वर्काः। यस्ते रसः सम्भृत ओषधीषु। सोमस्य शुष्मः सुरया सुतस्य। तेन जिन्व यजमानं मदेन।

सर॑स्वतीम॒श्विना॒विन्द्र॑म॒ग्निम्। यम॒श्विना॒ नमु॑चेरासु॒रादधि॑। सर॑स्व॒त्यस॑नोदिन्द्रि॒यायं॑॥९॥

इ॒मन्त॒ꣳ शु॒क्रं मधु॑मन्त॒मिन्दुम्॑। सोम॒ꣳ राजा॑नमि॒ह भ॑क्षयामि। यदत्र॑ रि॒प्तꣳ र॒सिनः॑ सु॒तस्य॑। यदिन्द्रो॒ अपि॑ब॒च्छची॑भिः। अ॒हन्तद॑स्य॒ मन॑सा शि॒वेन॑। सोम॒ꣳ राजा॑नमि॒ह भ॑क्षयामि। पि॒तृभ्यः॑ स्वधा॒विभ्यः॑ स्व॒धा नमः॑। पि॒ता॒म॒हेभ्यः॑ स्वधा॒विभ्यः॑ स्व॒धा नमः॑। प्रपि॑तामहेभ्यः स्वधा॒विभ्यः॑ स्व॒धा नमः॑। अक्ष॑न्पि॒तरः॑॥१०॥

अमी॑मदन्त पि॒तरः॑। अती॑तृपन्त पि॒तरः॑। अमी॑मृजन्त पि॒तरः॑। पितरः॒ शुन्ध॑ध्वम्। पु॒नन्तु॑ मा पि॒तरः॑ सो॒म्यासः॑। पु॒नन्तु॑ मा पिताम॒हाः। पु॒नन्तु॒ प्रपि॑तामहाः। प॒वित्रे॑ण श॒तायु॑षा। पु॒नन्तु॑ मा पिताम॒हाः। पु॒नन्तु॒ प्रपि॑तामहाः॥११॥

प॒वित्रे॑ण श॒तायु॑षा। विश्व॒मायु॒र्व्यश्ञवै। अग्न॒ आयूꣳ॑षि पव॒सेऽग्ने॒ पव॑स्व। पव॑मानः॒ सुव॒र्जनः॑ पु॒नन्तु॑ मा देवज॒नाः। जात॑वेदः प॒वित्र॑व॒द्यत्ते॑ प॒वित्र॑म॒र्चिषि॑। उ॒भाभ्या॑न्देव सवितर्वैश्वदे॒वी पु॑न॒ती। ये स॑मा॒नाः सम॑नसः। पि॒तरो॑ यम॒राज्ये॑। तेषां॑ लो॒कः स्व॒धा नमः॑। य॒ज्ञो दे॒वेषु॑

कल्पताम्॥१२॥

ये स॑जा॒ताः सम॑नसः। जी॒वा जी॒वेषु॑ माम॒काः। तेषा॒ꣳ श्रीर्मयि॑ कल्पताम्। अ॒स्मिँल्लो॒के श॒तꣳ समाः॑। द्वे स्रु॒ती अ॑शृणवं पितृ॒णाम्। अ॒हं दे॒वाना॑मु॒त मर्त्या॑नाम्। याभ्या॑मि॒दं विश्व॒मेज॒त्समे॑ति। यद॑न्त॒रा पि॒तरं॑ मा॒तरं॑ च। इ॒दꣳ ह॒विः प्र॒जन॑नं मे अस्तु। दश॑वीरꣳ स॒र्वग॑णꣳ स्व॒स्तये॑। आ॒त्म॒सनि॑ प्रजा॒सनि॑। प॒शु॒सन्य॑भय॒सनि॑ लोक॒सनि॑। अ॒ग्निः प्र॒जां ब॑हु॒लां मे॑ करोतु। अन्नं॒ पयो॒ रेतो॑ अ॒स्मासु॑ धत्त। रा॒यस्पोष॒मिष॒मूर्ज॑म॒स्मासु॑ दीधर॒त्स्वाहा॑॥१३॥

इ॒न्द्रि॒याय॑ पि॒तरः॑ श॒तायु॑षा पु॒नन्तु॑ मा पिताम॒हाः पु॒नन्तु॒ प्रपि॑तामहाः कल्पताꣳ स्व॒स्तये॒ पञ्च॑ च॥ [३]

सीसे॑न॒ तन्त्रं॒ मन॑सा मनी॒षिण॑ः। ऊ॒र्णा॒सूत्रेण॑ क॒वयो॑ वयन्ति। अ॒श्विना॑ य॒ज्ञꣳ स॑वि॒ता सर॑स्वती। इन्द्र॑स्य रू॒पं वरु॑णो भिष॒ज्यन्। तद॑स्य रू॒पम॒मृत॒ꣳ शची॑भिः। ति॒स्रोऽद॑धुर्दे॒वताः॑ सꣳरराणाः। लोमा॑नि॒ शष्पै॑र्बहु॒धा न तोक्म॑भिः। त्वग॑स्य मा॒ꣳसम॑भव॒न्न ला॒जाः। तद॒श्विना॑ भि॒षजा॑ रु॒द्रव॑र्तनी। सर॑स्वती वयति॒ पेशो॒ अन्त॑रः॥१४॥

अस्थि॑ म॒ज्ज्ञानं॒ मास॑रैः। का॒रो॒त॒रेण॒ दध॑तो॒ गवा॑न्त्व॒चि। सर॑स्वती॒ मन॑सा पेश॒लं वसु॑। नास॑त्याभ्यां वयति दर्श॒तं वपुः॑। रसं॑ परि॒स्रुता॒ न रोहि॑तम्। न॒ग्नहु॒र्धीर॒स्तस॑र॒न्न वेम॑। पय॑सा शु॒क्रम॒मृतं॑ ज॒नित्रम्॑। सुर॑या॒ मूत्रा॑ञ्जनयन्ति॒ रेतः॑। अपाम॑तिं दुर्म॒तिं बाध॑मानाः। ऊर्ध्वं॑ध्यं॒ वात॑ꣳ स॒बुव॒न्तदा॒रात्॥१५॥

इन्द्रः॑ सु॒त्रामा॒ हृद॑येन स॒त्यम्। पु॒रो॒डाशे॑न सवि॒ता ज॑जान। यकृ॑त्क्लो॒मानं॒ वरु॑णो भिष॒ज्यन्। मत॑स्ने वाय॒व्यै॑र्न मि॑नाति पि॒त्तम्। आ॒न्त्राणि॑ स्था॒ली मधु॒ पिन्व॑माना। गुदा॒ पात्रा॑णि सु॒दुघा॒ न धे॒नुः। श्ये॒नस्य॒ पत्रं॒ न प्ली॒हा शची॑भिः। आ॒स॒न्दी नाभि॑रु॒दरं॒ न मा॒ता। कु॒म्भो व॑नि॒ष्ठुर्ज॑नि॒ता शची॑भिः। यस्मि॒न्नग्रे॒ योन्यां॒ गर्भो॑ अ॒न्तः॥१६॥

प्ला॒शीर्व्य॑क्तः श॒तधा॑र॒ उत्स॑ः। दु॒हे न कु॒म्भीꣳ स्व॒धां पि॒तृभ्य॑ः। मुख॒ꣳ सद॑स्य॒ शिर॒ इत्सदे॑न। जि॒ह्वा प॒वित्र॑म॒श्विना॒ सꣳ सर॑स्वती। चप्प॒न्न पा॒युर्भि॒षग॑स्य॒ वाल॑ः। व॒स्तिर्न शेपो॒ हर॑सा तर॒स्वी। अ॒श्विभ्यां॒ चक्षु॑र॒मृतं॒ ग्रहा॑भ्याम्। छागे॑न॒ तेजो॑ ह॒विषा॑ शृ॒तेन॑। पक्ष्मा॑णि गो॒धूमैः॒ क्लेरु॒तानि॑। पेशो॒ न शु॒क्लमसि॑तं

वसाते॥१७॥

अविर्न मेषो नसि वीर्याय। प्राणस्य पन्था अमृतो ग्रहाभ्याम्। सरस्वत्युपवाकैर्व्यानम्। नस्यानि बर्हिर्बदरैर्जजान। इन्द्रस्य रूपमृषभो बलाय। कर्णाभ्याꣳ श्रोत्रममृतं ग्रहाभ्याम्। यवा न बर्हिर्भुवि केसराणि। कर्कन्धु जज्ञे मधु सारघं मुखात्। आत्मन्नुपस्थे न वृकस्य लोम। मुखे श्मश्रूणि न व्याघ्रलोमम्॥१८॥

केशा न शीर्षन् यशसे श्रियै शिखा। सिꣳहस्य लोम त्विषिरिन्द्रियाणि। अङ्गान्यात्मन्भिषजा तदश्विना। आत्मानमङ्गैः समधात्सरस्वती। इन्द्रस्य रूपꣳ शतमानमायुः। चन्द्रेण ज्योतिरमृतन्दधाना। सरस्वती योन्याङ्गर्भमन्तः। अश्विभ्यां पत्नी सुकृतं बिभर्ति। अपाꣳ रसेन वरुणो न साम्ना। इन्द्रꣳ श्रियै जनयन्नप्सु राजा। तेजः पशूनाꣳ हविरिन्द्रियावत्। परिस्रुता पयसा सारघं मधु। अश्विभ्यान्दुग्धं भिषजा सरस्वत्या सुतासुताभ्याम्। अमृतः सोम इन्दुः॥१९॥

अन्तर आरादन्तर्वसाते व्याघ्रलोमꣳ राजा चत्वारि च॥ [४]

मित्रो॑ऽसि॒ वरु॑णोऽसि। सम॒हं विश्वै॑र्दे॒वैः। क्ष॒त्रस्य॒ नाभि॑रसि। क्ष॒त्रस्य॒ योनि॑रसि। स्यो॒नामा सी॑द। सु॒षदा॒मा सी॑द। मा त्वा॑ हिꣳसीत्। मा मा॑ हिꣳसीत्। निष॑साद धृ॒तव्र॑तो॒ वरु॑णः। प॒स्त्या॑स्वा॥२०॥

साम्रा॑ज्याय सु॒क्रतुः॑। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्याम्। अ॒श्विनो॒र्भैष॑ज्येन। तेज॑से ब्रह्मवर्च॒साया॒भिषि॑ञ्चामि। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्याम्। सर॑स्वत्यै॒ भैष॑ज्येन॥२१॥

वी॒र्या॑या॒न्नाद्या॑या॒भिषि॑ञ्चामि। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्याम्। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒येण॑। श्रि॒यै यश॑से॒ बला॑या॒भिषि॑ञ्चामि। को॑ऽसि कत॒मो॑ऽसि। कस्मै॑ त्वा॒ काय॑ त्वा। सुश्लो॒काँ (४) सुम॑ङ्गलाँ (४) सत्य॑रा॒जा (३) न्। शिरो॑ मे॒ श्रीः॥२२॥

यशो॒ मुख॑म्। त्विषिः॒ केशा॑श्च॒ श्मश्रू॑णि। राजा॑ मे प्रा॒णो॑ऽमृत॑म्। स॒म्राट्चक्षुः॑। वि॒राट्श्रोत्र॑म्। जि॒ह्वा मे॑ भ॒द्रम्। वाङ्महः॑। मनो॑ म॒न्युः। स्व॒राड्ग्रामः॑। मोदाः॑ प्रमो॒दा अ॒ङ्गुली॒रङ्गा॑नि॥२३॥

चित्तं मे सहः। बाहू मे बलमिन्द्रियम्। हस्तौ मे कर्म वीर्यम्। आत्मा क्षत्रमुरो ममः। पृष्टीर्मे राष्ट्रमुदरमꣳसौ। ग्रीवाश्च श्रोण्यौ। ऊरू अरत्नी जानुनी। विशो मेऽङ्गानि सर्वतः। नाभिर्मे चित्तं विज्ञानम्। पायुर्मेऽपचितिर्भसत्॥२४॥

आनन्दनन्दावाण्डौ मे। भगः सौभाग्यं पसः। जङ्घाभ्यां पद्भ्यां धर्मोऽस्मि। विशि राजा प्रतिष्ठितः। प्रति क्षत्रे प्रतितिष्ठामि राष्ट्रे। प्रत्यश्वेषु प्रतितिष्ठामि गोषु। प्रत्यङ्गेषु प्रतितिष्ठाम्यात्मन्। प्रति प्राणेषु प्रतितिष्ठामि पुष्टे। प्रति द्यावापृथिव्योः। प्रतितिष्ठामि यज्ञे॥२५॥

त्रया देवा एकादश। त्रयस्त्रिꣳशाः सुराधसः। बृहस्पतिपुरोहिताः। देवस्य सवितुः सवे। देवा देवैरवन्तु मा। प्रथमा द्वितीयैः। द्वितीयास्तृतीयैः। तृतीयाः सत्येन। सत्यं यज्ञेन। यज्ञो यजुर्भिः॥२६॥

यजूꣳषि सामभिः। सामान्यृग्भिः। ऋचो याज्याभिः। याज्या वषट्कारैः। वषट्कारा आहुतिभिः। आहुतयो मे कामान्त्समर्धयन्तु। भूः स्वाहा। लोमानि प्रयतिर्ममः। त्वङ्म आनतिरागतिः। माꣳसं म उपनतिः। वस्वस्थिः। मज्जा म

आनतिः॥ २७॥

पस्त्याँस्वा सरस्वत्यै भेषज्येन श्रीरङ्गानि भसद्यज्ञे यज्ञो यजुर्भिरुपनतिर्द्वे च॥ ——— [५]

यद्देवा देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः। विश्वान्मुञ्चत्व ँहसः। यदि दिवा यदि नक्तम्। एना ँसि चकृमा वयम्। वायुर्मा तस्मादेनसः। विश्वान्मुञ्चत्व ँहसः। यदि जाग्रद्यदि स्वप्ने। एना ँसि चकृमा वयम्॥ २८॥

सूर्यो मा तस्मादेनसः। विश्वान्मुञ्चत्व ँहसः। यद्ग्रामे यदरण्ये। यत्सभायां यदिन्द्रिये। यच्छूद्रे यदर्ये। एनश्चकृमा वयम्। यदेकस्याधि धर्मणि। तस्यावयजनमसि। यदापो अघ्न्या वरुणेति शपामहे। ततो वरुण नो मुञ्च॥ २९॥

अवभृथ निचङ्कुण निचेरुरसि निचङ्कुण। अव देवैर्देवकृतमेनो-ऽयाट्। अव मर्त्यैर्मर्त्यकृतम्। उरोरा नो देव रिषस्पाहि। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु। दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुः। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। द्रुपदादिवेन्मुमुचानः। स्विन्नः स्नात्वी मलादिव॥ ३०॥

पूतं पवित्रेणेवाज्यम्। आपः शुन्धन्तु मैनसः। उद्वयन्तमसस्परि।

पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवन्देवत्रा सूर्यम्। अगन्म ज्योतिरुत्तमम्। प्रतियुतो वरुणस्य पाशः। प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशः। एधोऽस्येधिषीमहि। समिदसि॥३१॥

तेजोऽसि तेजो मयि धेहि। अपो अन्वचारिषम्। रसेन समसृक्ष्महि। पयस्वाꣳ अग्न आगमम्। तं मा सꣳसृज वर्चसा। प्रजया च धनेन च। समावर्वर्ति पृथिवी। समुषाः। समु सूर्यः। समु विश्वमिदं जगत्। वैश्वानरज्योतिर्भूयासम्। विभुं कामं व्यश्नवै। भूः स्वाहा॥३२॥

स्वप्न एनाꣳसि चकृमा वयं मुञ्च मलादिव समिदसि जगत्रीणि च॥ [६]

होता यक्षत्समिधेन्द्रमिडस्पदे। नाभा पृथिव्या अधि। दिवो वर्ष्मन्त्समिध्यते। ओजिष्ठश्चर्षणी सहान्। वेत्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्तनूनपातम्। ऊतिभिर्जेतारमपराजितम्। इन्द्रं देवꣳ सुवर्विदम्। पथिभिर्मधुमत्तमैः। नराशꣳसेन तेजसा॥३३॥

वेत्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षदिडाभिरिन्द्रमीडितम्। आजुह्वानममर्त्यम्। देवो देवैः सवीर्यः। वज्रहस्तः पुरन्दरः। वेत्वाज्यस्य होतर्यज। होतायक्षद्बर्हिषीन्द्रन्निषद्वरम्।

वृ॒ष॒भन्नर्या॑पसम्। वसु॑भीरु॒द्रैरा॑दि॒त्यैः। स॒युग्भि॑र्ब॒र्॒हिरा-स॑दत्॥३४॥

वेत्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒दोजो॒ न वी॒र्यम्॑। सहो॒ द्वार॒ इन्द्र॑मवर्धयन्। सु॒प्रा॒य॒णा विश्र॑यन्तामृता॒वृधः॑। द्वार॒ इन्द्रा॑य मी॒ढुषी॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षदु॒षे इन्द्र॑स्य धे॒नू। सु॒दुघे॑ मा॒तरौ॑ म॒ही। सवा॒तरौ॒ न तेज॑सी। व॒त्समिन्द्र॑मवर्धताम्॥३५॥

वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्दैव्या॒ होता॑रा। भि॒षजा॒ सखा॑या। ह॒विषेन्द्रं॑ भिषज्यतः। क॒वी दे॒वौ प्रचे॑तसौ। इन्द्रा॑य धत्त इन्द्रि॒यम्। वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षत्ति॒स्रो दे॒वीः। त्रय॑स्त्रि॒धात॑वो॒पस॑ः। इडा॒ सर॑स्वती॒ भार॑ती॥३६॥

म॒हीन्द्र॑पत्नीर्ह॒विष्म॑तीः। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्त्वष्टा॑र॒मिन्द्रं॑ दे॒वम्। भि॒षजꣳ॑ सु॒यज॑ङ्घृत॒श्रियम्॑। पु॒रु॒रूपꣳ॑ सु॒रेत॑सं म॒घोनिम्॑। इन्द्रा॑य॒ त्वष्टा॒ दध॑दिन्द्रि॒याणि॑। वेत्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्वन॒स्पतिम्॑। श॒मि॒तारꣳ॑ श॒तक्र॑तुम्। धि॒यो जो॒ष्टार॑मिन्द्रि॒यम्॥३७॥

मध्वा॑ सम॒ञ्जन्प॒थिभिः॑ सु॒गेभिः॑। स्वदा॑ति ह॒व्यं मधु॑ना घृ॒तेन॑।

वेत्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒दिन्द्र॒ꣳ स्वाहाऽऽज्य॑स्य। स्वाहा॒ मेद॑सः। स्वाहा॑ स्तो॒कानां॑म्। स्वाहा॒ स्वाहा॑कृतीनाम्। स्वाहा॑ ह॒व्यसू॑क्तीनाम्। स्वाहा॑ दे॒वाः आ॑ज्य॒पान्। स्वाहेन्द्र॑ꣳ हो॒त्राञ्जु॑षा॒णाः। इन्द्र॒ आज्य॑स्य वियन्तु। होत॒र्यज॑॥३८॥

तेज॑साऽऽसददवर्धतां॒ भार॑तीन्द्रि॒यं जु॑षा॒णा द्वे च॑ (स॒मिधेन्द्र॒न्तनू॒नपा॑त॒मिडा॑भिर्ब॒र्हिष्योज॑ उ॒षे दैव्या॑ ति॒स्रस्त्वष्टा॑र॒ वन॒स्पति॒मिन्द्र॑म्॥ स॒मिधेन्द्र॑ च॒तुर्वे॑त्वेकौ॑ वि॒यन्तु॒ द्विर्वी॒तामेकौ॑ वि॒यन्तु॒ द्विर्वे॑त्वेकौ॑ वि॒यन्तु॒ होत॒र्यज॑॥)॥ [७]

समि॑द्ध॒ इन्द्र॑ उ॒षसा॒मनी॑के। पु॒रो॒रुचा॑ पूर्व॒कृद्वा॑वृधा॒नः। त्रि॒भिर्दे॒वैस्त्रि॒ꣳशता॒ वज्र॑बाहुः। ज॒घान॑ वृ॒त्रं वि दुरो॑ ववार। नरा॒शꣳसः॒ प्रति॒शूरो॒ मिमा॑नः। तनू॒नपा॒त्प्रति॑ य॒ज्ञस्य॒ धाम॑। गोभि॑र्व॒पावा॒न्मधु॑ना सम॒ञ्जन्। हिर॑ण्यैश्च॒न्द्री य॑जति॒ प्रचे॑ताः। ई॒डि॒तो दे॒वैर्हरि॑वाꣳ अभि॒ष्टिः। आ॒जु॒ह्वा॑नो ह॒विषा॒ शर्ध॑मानः॥३९॥

पु॒र॒न्द॒रो म॒घवा॒न् वज्र॑बाहुः। आया॑तु य॒ज्ञमुप॑नो जुषा॒णः। जु॒षा॒णो ब॒र्हिर्हरि॑वान्न॒ इन्द्रः॑। प्रा॒चीनꣳ॑ सीदत्प्र॒दिशा॑ पृथि॒व्याः। उ॒रु॒व्यचाः॒ प्रथ॑मानꣳ स्यो॒नम्। आ॒दि॒त्यैरक्तं॑ वसु॑भिः स॒जोषाः॑। इन्द्र॒न्दुरः॑ कव॒ष्यो॑ धाव॑मानाः। वृषा॑णं यन्तु॒ जन॑यः सु॒पत्नीः॑। द्वारो॑ दे॒वीर॒भितो॒ विश्र॑यन्ताम्। सु॒वीरा॑

वीरं प्रथमाना महोभिः॥४०॥

उषासानक्ता बृहती बृहन्तम्। पयस्वती सुदुघे शूरमिन्द्रम्। पेशस्वती तन्तुना संव्ययन्ती। देवानां देवं यजतः सुरुक्मे। दैव्या मिमाना मनसा पुरुत्रा। होतारा विन्द्रं प्रथमा सुवाचा। मूर्धन् यज्ञस्य मधुना दधाना। प्राचीनं ज्योतिर्हविषा वृधातः। तिस्रो देवीर् हविषा वर्धमानाः। इन्द्रं जुषाणा वृषणं न पत्नीः॥४१॥

अच्छिन्नन्तन्तुं पयसा सरस्वती। इडा देवी भारती विश्वतूर्तिः। त्वष्टा दधदिन्द्राय शुष्मम्। अपाकोचिष्टुर्यशसे पुरूणि। वृषा यजन्वृषणं भूरिरेताः। मूर्धन् यज्ञस्य समनक्तु देवान्। वनस्पतिरवसृष्टो न पाशैः। त्मन्या समञ्जञ्छमिता न देवः। इन्द्रस्य हव्यैर्जठरं पृणानः। स्वदाति हव्यं मधुना घृतेन। स्तोकानामिन्दुं प्रति शूर इन्द्रः। वृषायमाणो वृषभस्तुराषाट्। घृतप्रुषा मधुना हव्यमुन्दन्। मूर्धन् यज्ञस्य जुषताꣳ स्वाहा॥४२॥

शर्धमानो महोभिः पत्नीर्घृतेन चत्वारि च॥ [८]

आचर्षणिप्रा विवेष यन्मा। तꣳ सध्रीचीः। सत्यमित्तन्न

त्वावाꣳ अन्यो अस्ति। इन्द्र देवो न मर्त्यो ज्यायान्। अहन्नहिं परिशयानमर्णः। अवासृजोऽपो अच्छा समुद्रम्। प्रससाहिषे पुरुहूत शत्रून्। ज्येष्ठस्ते शुष्म इह रातिरस्तु। इन्द्रा भर दक्षिणेना वसूनि। पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्। स शेवृधमधि धाद्युम्नमस्मे। महि क्षत्रं जनाषाडिन्द्र तव्यम्। रक्षा च नो मघोनः पाहि सूरीन्। राये च नः स्वपत्या इषे धाः॥४३॥

रेवतीनाञ्चत्वारिं च॥ [९]

देवं बर्हिरिन्द्रꣳ सुदेवं देवैः। वीरवत्स्तीर्णं वेद्यामवर्धयत्। वस्तोर्वृतं प्राक्तोर्भृतम्। राया बर्हिष्मतोऽत्यगात्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवीर्द्वार इन्द्रꣳ सङ्घाते। विष्ट्रीर्यामन्नवर्धयन्। आ वत्सेन तरुणेन कुमारेण चमीविता अपावाणम्। रेणुककाटन्नुदन्ताम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥४४॥

देवी उषासानक्ता। इन्द्रं यज्ञे प्रयत्यह्वेताम्। दैवीर्विशः प्रायासिष्टाम्। सुप्रीते सुधिते अभूताम्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी जोष्ट्री वसुधिती। देवमिन्द्रमवर्धताम्।

अयाँव्यन्याघा द्वेषाꣳसि। आन्यावाँक्षीद्वसु वार्याणि। यजमानाय शिक्षिते॥४५॥

वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी ऊर्जाहुती दुघे सुदुघे। पयसेन्द्रमवर्धताम्। इषमूर्जमन्याऽवाँक्षीत्। सग्धिꣳ सपीतिमन्या। नवेन पूर्वन्दयमाने। पुराणेन नवम्। अधातामूर्जमूर्जाहुती वसु वार्याणि। यजमानाय शिक्षिते। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज॥४६॥

देवा दैव्या होतारा। देवमिन्द्रमवर्धताम्। हताघशꣳसावाभाँष्टां वसुवार्याणि। यजमानाय शिक्षितौ। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीः। पतिमिन्द्रमवर्धयन्। अस्पृक्षद्धारती दिवम्। रुद्रैर्यज्ञꣳ सरस्वती। इडा वसुमती गृहान्॥४७॥

वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देव इन्द्रो नराशꣳसः। त्रिवरूथस्त्रिवन्धुरः। देवमिन्द्रमवर्धयत्। शतेन शिति-पृष्ठानामाहितः। सहस्रेण प्रवर्तते। मित्रावरुणेदस्य होत्रमर्हतः। बृहस्पतिः स्तोत्रम्। अश्विनाऽऽध्वर्यवम्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥४८॥

दे॒व इन्द्रो॒ वन॒स्पतिः॑। हिर॑ण्यवर्णो॒ मधु॑शाखः सुपिप्प॒लः। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धयत्। दिव॒मग्रे॑णाप्रात्। आऽन्तरि॑क्षं पृथि॒वीम॑दृꣳहीत्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑। दे॒वं ब॒र्॒हिर्वारि॑तीनाम्। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धयत्। स्वा॒स॒स्थमिन्द्रे॒णास॑न्नम्। अ॒न्या ब॒र्॒हीꣳष्य॒भ्य॑भूत्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेयस्य॑ वेतु॒ यज॑। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धयत्। स्वि॑ष्टं कु॒र्वन्त्स्वि॑ष्ट॒कृत्। स्वि॑ष्टम॒द्य क॑रोतु नः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑॥४९॥

वि॒य॒न्तु॒ यज॑ शिक्षि॒ते शि॑क्षि॒ते व॑सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीताँ॒य्यज॑ गृ॒हान् वे॑तु॒ यजा॑भू॒थ्षद्व॑ (दे॒वं ब॒र्॒हिर्दे॒वीर्द्वारो॑ दे॒वी उ॒षासा॒नक्ता॑ दे॒वी जोष्ट्री॑ दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती दे॒वा दैव्या॒ होता॑रा शिक्षि॒तौ दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीर्दे॒व इन्द्रो॒ नरा॒शꣳसो॑ दे॒व इन्द्रो॒ वन॒स्पतिर्दे॒वं ब॒र्॒हिर्वारि॑तीनान्दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृद्दे॒वम्। वे॒तु॒ वि॒य॒न्तु॒ च॒तुर्वी॑ता॒मेको॑ वियन्तु च॒तुर्वे॑त्ववर्धयदवर्धय॒न्त्रिर॑वर्धता॒मेको॑ऽवर्धयꣳश्च॒तुर॑वर्धयत्। वस्तो॒रा व॒त्सेन॒ दैवी॒रया॒वीषꣳह॒ताऽस्पृ॑क्षच्छु॒तेन॒ दिवꣳ॒ स्वास॒स्थꣳ स्वि॑ष्टꣳ शिक्षि॒ते शि॑क्षि॒ते शि॑क्षि॒तौ॥)॥ [१०]

होता॑ यक्षत्स॒मिधा॒ऽग्निमि॒डस्प॒दे। अ॒श्विनेन्द्र॒ꣳ सर॑स्वतीम्। अ॒जो धू॒म्रो न गो॒धूमैः॒ क्क॑लैर्भेष॒जम्। मधु॒ शष्पै॒र्न तेज॑ इन्द्रि॒यम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्तनू॒नपा॒त्सर॑स्वती। अवि॑र्मे॒षो न भे॑ष॒जम्। प॒था मधु॑म॒ताभ॑रन्। अ॒श्विनेन्द्रा॑य वी॒र्यम्॑॥५०॥

बद॑रैरुप॒वाका॑भिर्भेष॒जन्तोक्म॑भिः। पय॒ः सोम॑ः परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒न्नरा॒शꣳसं॒ न न॒ग्नहुम्॑। पति॒ꣳ सुरा॑यै भेष॒जम्। मे॒षः सर॑स्वती भि॒षक्। रथो॒ न च॒न्द्र्य॑श्विनो॑र्व॒पा इन्द्र॑स्य वी॒र्यम्॑। बद॑रैरुप॒वाका॑भिर्भेष॒जन्तोक्म॑भिः। पय॒ः सोम॑ः परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑॥५१॥

होता॑ यक्षदि॒डेडि॒त आ॒जुह्वा॑न॒ः सर॑स्वतीम्। इन्द्रं॒ बले॑न व॒र्धयन्॑। ऋ॒ष॒भेण॒ गवे॑न्द्रि॒यम्। अ॒श्विनेन्द्रा॑य वी॒र्यम्॑। यवै॑ः क॒र्कन्धु॑भिः। मधु॑ ला॒जैर्न मास॑रम्। पय॒ः सोम॑ः परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षद्ब॒र्॒हिः सु॒ष्टरी॒मोर्ण॑म्रदाः। भि॒षङ्नास॑त्या॥५२॥

भि॒षजा॒ऽश्विनाऽश्वा॒ शिशु॑मती। भि॒षग्धे॒नुः सर॑स्वती। भि॒षग्दु॒ह इन्द्रा॑य भेष॒जम्। पय॒ः सोम॑ः परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्दुरो॒ दिश॑ः। क॒व॒ष्यो॑ न व्यच॑स्वतीः। अ॒श्विभ्यां॒ न दुरो॒ दिश॑ः। इन्द्रो॒ न रोद॑सी॒ दुघे॑। दु॒हे कामा॒न्त्सर॑स्वती॥५३॥

अ॒श्विनेन्द्रा॑य भेष॒जम्। शु॒क्रं न ज्योति॑रिन्द्रि॒यम्। पय॒ः सोम॑ः परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑

यक्षत्सुपेशसोषे नक्तं दिवा। अश्विना सञ्जानाने। समं जाते सरस्वत्या। त्विषिमिन्द्रे न भेषजम्। श्येनो न रजसा हृदा। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु॥५४॥

वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षद्दैव्या होतारा भिषजाऽश्विना। इन्द्रं न जागृवी दिवा नक्तं न भेषजैः। शूषꣳ सरस्वती भिषक्। सीसेन दुह इन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्त्रिस्रो देवीर्न भेषजम्। त्रयस्त्रिधातवोऽपसः। रूपमिन्द्रे हिरण्ययम्॥५५॥

अश्विनेडा न भारती। वाचा सरस्वती। मह इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्त्वष्टारमिन्द्रमश्विना। भिषजं न सरस्वतीम्। ओजो न जूतिरिन्द्रियम्। वृको न रभसो भिषक्। यशः सुरया भेषजम्॥५६॥

श्रिया न मासरम्। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षद्वनस्पतिम्। शमितारꣳ शतक्रतुम्। भीमं न मन्युꣳ राजानव्याँघ्रं नमसाऽश्विना भामम्। सरस्वती भिषक्। इन्दाय दुह इन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज॥५७॥

होता॑ यक्षद॒ग्निꣳ स्वाहाऽऽज्य॑स्य स्तो॒कानाँ॑म्। स्वाहा॒ मेद॑सां॒ पृथ॑क्। स्वाहा॒ छाग॑म॒श्विभ्याँ॑म्। स्वाहा॑ मे॒षꣳ सर॑स्वत्यै। स्वाह॑र्ष॒भमिन्द्रा॑य सि॒ꣳहाय॒ सह॑सेन्द्रि॒यम्। स्वाहा॒ऽग्निं न भे॑ष॒जम्। स्वाहा॒ सोम॑मिन्द्रि॒यम्। स्वाहेन्द्र॑ꣳ सु॒त्रामा॑णꣳ सवि॒तार॒ं वरु॑णं भि॒षजां॒ पतिँ॑। स्वाहा॒ वन॒स्पतिं॑ प्रि॒यं पाथो॒ न भे॑ष॒जम्। स्वाहा॑ दे॒वाꣳ आँ॑ज्य॒पान्॥५८॥

स्वाहा॒ऽग्निꣳ हो॒त्राञ्जु॑षा॒णो अ॒ग्निर्भे॑ष॒जम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षद॒श्विना॒ सर॑स्वती॒मिन्द्र॑ꣳ सु॒त्रामा॑णम्। इ॒मे सोमाँ॑ः सु॒रामा॑णः। छागै॒र्न मे॒षैर्ऋ॑ष॒भैः सु॒ताः। शष्पै॒र्न तोक्म॑भिः। ला॒जैर्मह॑स्वन्तः। मदा॒ मास॑रेण॒ परि॑ष्कृताः। शु॒क्राः पय॑स्वन्तो॒ऽमृताँ॑ः। प्रस्थि॑ता वो मधु॒श्चुतः॑। तान॒श्विना॒ सर॑स्व॒तीन्द्रः॑ सु॒त्रामा॑ वृत्र॒हा। जु॒षन्ताꣳ सौ॒म्यं मधु॑। पिब॑न्तु॒ मद॑न्तु वि॒यन्तु॒ सोमम्ँ॑। होत॒र्यज॑॥५९॥

वी॒र्यं॑ वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॒ नास॑त्या॒ सर॑स्वती॒ मधु॑ हिर॒ण्यय॑ं भेष॒जं वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यजाँ॑ज्य॒पान॒मृताः॒ पञ्च॑ च (स॒मिधा॒ऽग्निꣳ षट्। तनू॒नपा॑त्स॒प्त। नरा॒शꣳस॒मृषिः॑। इ॒डेडि॒तो यवैर॒ष्टौ। ब॒र्हिः स॒प्त। दुरो॒ऽश्विना॒ नव॑। सु॒पेश॒सर्षिः॑। दैव्या॒ होता॑रा॒ सीसे॑न॒ रसः॑। ति॒स्रस्त्वष्टा॑रम॒ष्टाव॑ष्टौ। वन॒स्पति॒मृषिः॑। अ॒ग्निन्त्रयो॑दश। अ॒श्विना॒ द्वाद॑श त्रयोदश। स॒मिधा॒ऽग्निं बद॑रै॒र्बद॑रै॒र्यवै॑र॒श्विना॒ त्विषि॑म॒श्विना॒ न भे॑ष॒जꣳ रू॒पम॒श्विना॑ भी॒मं भामम्ँ॑॥)॥ [११]

समि॑द्धो अ॒ग्निर॑श्विना। त॒प्तो घ॒र्मो वि॒राट्सु॒तः। दु॒हे धे॒नुः सर॑स्वती। सोम॑ꣳ शु॒क्रमि॒हेन्द्रि॒यम्। त॒नू॒पा भि॒षजा॑ सु॒ते। अ॒श्विनो॒भा सर॑स्वती। मध्वा॒ रजा॑ꣳसीन्द्रि॒यम्। इन्द्रा॑य प॒थिभि॑र्वहान्। इन्द्रा॒येन्दु॒ꣳ सर॑स्वती। नरा॒शꣳसे॑न न॒ग्नहुः॑॥६०॥

अधा॑ताम॒श्विना॒ मधु॑। भे॒ष॒जं भि॒षजा॑ सु॒ते। आ॒जुह्वा॑ना॒ सर॑स्वती। इन्द्रा॑येन्द्रि॒याणि॑ वी॒र्यम्॑। इडा॑भिर॒श्विना॒विषम्॑। समूर्ज॒ꣳ सꣳ र॒यिन्द॑धुः। अश्वि॑ना॒ नमु॑चेः सु॒तम्। सोम॑ꣳ शु॒क्रं प॑रि॒स्रुता॑। सर॑स्वती॒ तमाभ॑रत्। ब॒र्हिषेन्द्रा॑य॒ पात॑वे॥६१॥

क॒व॒ष्यो॑ न व्यच॑स्वतीः। अ॒श्विभ्या॑ं न दु॒रो दिश॑ः। इन्द्रो॒ न रोद॑सी॒ दुघे॑। दु॒हे कामा॒न्त्सर॑स्वती। उ॒षासा॒ नक्त॑मश्विना। दिवेन्द्र॑ꣳ सा॒यमि॑न्द्रि॒यैः। स॒ञ्जा॒ना॒ने सु॒पेश॑सा। सम॑ जाते॒ सर॑स्वत्या। पा॒तं नो॑ अश्विना॒ दिवा॑। पा॒हि नक्त॑ꣳ सरस्वति॥६२॥

दैव्या॑ होतारा भिषजा। पा॒तमिन्द्र॒ꣳ सचा॑ सु॒ते। ति॒स्रस्रे॒धा सर॑स्वती। अ॒श्विना॒ भार॒तीडा॑। ती॒व्रं प॑रि॒स्रुता॒ सोमम्॑। इन्द्रा॑य सुषवु॒र्मदम्॑। अश्वि॑ना भेष॒जं मधु॑। भे॒ष॒जन्नः

सर॑स्वती। इन्द्रे॒ त्वष्टा॒ यश॒ः श्रियम्॑। रू॒प२ रू॑पमधुः सु॒ते। ऋ॒तु॒थेन्द्रो॒ वन॒स्पतिः॑। श॒श॒मा॒नः प॑रि॒स्रुता॑। की॒लाल॑म॒श्विभ्यां॒ मधु॑। दु॒हे धे॒नुः सर॑स्वती। गोभि॒र्न सोम॑मश्विना। मास॑रेण परि॒ष्कृता॑। सम॑धाता॒२ सर॑स्वत्या। स्वाहेन्द्रे॑ सु॒तं मधु॑॥६३॥

न॒ग्नहुः॒ पात॑वे सरस्वत्यधुः सु॒तैऽष्टौ च॑॥ [१२]

अ॒श्विना॑ ह॒विरि॑न्द्रि॒यम्। नमु॑चेर्धि॒या सर॑स्वती। आ शु॒क्रमा॑सु॒राद्व॒सु। म॒घमिन्द्रा॑य जभ्रिरे। यम॒श्विना॒ सर॑स्वती। ह॒विषेन्द्र॒मव॑र्धयन्। स बि॑भेद व॒लं म॒घम्। नमु॑चावासु॒रे सचा॑। तमिन्द्रं॑ प॒शवः॒ सचा॑। अ॒श्विनो॒भा सर॑स्वती॥६४॥

दधा॑ना अ॒भ्य॑नूषत। ह॒विषा॑ य॒ज्ञमि॑न्द्रि॒यम्। य इन्द्रं॑ इन्द्रि॒यन्द॒धुः। स॒वि॒ता वरु॑णो॒ भगः॑। स सु॒त्रामा॑ ह॒विष्प॑तिः। यज॑मानाय सश्चत। स॒वि॒ता वरु॑णो॒ऽदध॑त्। यज॑मानाय दा॒शुषे॑। आद॑त्त॒ नमु॑चे॒र्वसु॑। सु॒त्रामा॒ बल॑मिन्द्रि॒यम्॥६५॥

वरु॑णः क्ष॒त्रमि॑न्द्रि॒यम्। भगे॑न सवि॒ता श्रियम्॑। सु॒त्रामा॒ यश॑सा॒ बलम्॑। दधा॑ना य॒ज्ञमा॑शत। अश्वि॑ना॒ गोभि॑रिन्द्रि॒यम्। अश्वे॑भिर्वी॒र्यं॑ बलम्॑। ह॒विषेन्द्र॒२ सर॑स्वती। यज॑मानमवर्धयन्। ता नास॑त्या सु॒पेश॑सा। हिर॑ण्यवर्तनी॒ नरा॑। सर॑स्वती

ह॒विष्म॑ती। इन्द्र॒ कर्म॑सु नोऽवत। ता भि॒षजा॑ सु॒कर्म॑णा। सा सु॒दुघा॒ सर॑स्वती। स वृ॑त्र॒हा श॒तक्र॑तुः। इन्द्रा॑य दधुरिन्द्रि॒यम्॥६६॥

उ॒भा सर॑स्वती॒ बल॑मिन्द्रि॒यन्नरा॒ षट्च॥ [१३]

दे॒वं ब॒र्॒हिः स॑रस्वती। सु॒दे॒वमिन्द्रे॑ अ॒श्विना॑। तेजो॒ न चक्षु॑र॒क्ष्योः। ब॒र्॒हिषा॑ दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वीर्द्वारो॑ अ॒श्विना॑। भि॒षजेन्द्रे॒ सर॑स्वती। प्रा॒णं न वी॒र्य॑न्न॒सि। द्वारो॑ दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑॥६७॥

दे॒वी उ॒षासा॑व॒श्विना॑। भि॒षजेन्द्रे॒ सर॑स्वती। बलं॒ न वाच॑मा॒स्ये॑। उ॒षाभ्या॑न्दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वी जोष्ट्री॑ अ॒श्विना॑। सु॒त्रामेन्द्रे॒ सर॑स्वती। श्रोत्रं॒ न कर्ण॑यो॒र्यशः॑। जोष्ट्री॑भ्यान्दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑॥६८॥

दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती॒ दुघे॑ सु॒दुघे॑। पय॒सेन्द्र॒ꣳ सर॑स्वत्य॒श्विना॑ भि॒षजा॑वत। शु॒क्रं न ज्योति॒ः स्तन॑यो॒राहु॑ती धत्त इन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वा दे॒वाना॑ भि॒षजा॑।

होतारा॒विन्द्र॑म॒श्विना॑। व॒षट्का॒रैः सर॑स्वती। त्विषिं॒ न हृद॑ये म॒तिम्। होतृ॑भ्यान्दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑॥६९॥

दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। सर॑स्वत्य॒श्विना॒ भार॒तीडा॑। शूष॒न्न मध्ये॒ नाभ्याम्॑। इन्द्रा॑य दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒व इन्द्रो॒ नरा॒शꣳसः॑। त्रि॒व॒रू॒थः सर॑स्वत्या॒ऽश्विभ्या॑मीयते॒ रथः॑। रेतो॒ न रू॒पम॒मृतं॑ ज॒नित्रम्॑। इन्द्रा॑य॒ त्वष्टा॒ दध॑दिन्द्रि॒याणि॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑॥७०॥

दे॒व इन्द्रो॒ वन॒स्पतिः॑। हिर॑ण्यपर्णो अ॒श्विभ्याम्॑। सर॑स्वत्याः सुपिप्प॒लः। इन्द्रा॑य पच्यते॒ मधु॑। ओजो॒ न जू॒तिमृ॑ष॒भो न भामम्॑। वन॒स्पतिर्नो॒ दध॑दिन्द्रि॒याणि॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वं ब॒र्॒हिर्वारि॑तीनाम्। अ॒ध्व॒रे स्ती॒र्णम॒श्विभ्या॑म्। ऊर्ण॑म्रदाः॒ सर॑स्वत्याः॥७१॥

स्यो॒नमि॑न्द्र ते॒ सदः॑। ई॒शायै॑ म॒न्युꣳ राजा॑नं ब॒र्॒हिषा॑ दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। दे॒वान् य॑क्षद्यथाय॒थम्। होतारा॒विन्द्र॑म॒श्विना॑।

वा॒चा वाच॒ꣳ सर॑स्वतीम्। अ॒ग्निꣳ सोम॒ꣳ स्विष्ट॒कृत्। स्विष्ट॒ इन्द्रः॑ सु॒त्रामा॑ सवि॒ता वरु॑णो भि॒षक्। इ॒ष्टो दे॒वो वन॒स्पतिः॑। स्विष्टा दे॒वा आ॑ज्य॒पाः। इ॒ष्टो अ॒ग्निर॒ग्निना॑। होता॑ हो॒त्रे स्विष्ट॒कृत्। यशो॒ न दध॑दिन्द्रि॒यम्। ऊर्ज॒मप॑चितिꣳ स्व॒धाम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑॥७२॥

द्वारो॑ दधुरिन्द्रि॒यं व॑सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॒ जोष्ट्री॑भ्यान्दधुरिन्द्रि॒यं व॑सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॒ होतृ॑भ्यान्दधुरिन्द्रि॒यं व॑सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यजे॑न्द्रि॒याणि॑ वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॒ सर॑स्वत्या॒ वन॒स्पतिः॒ षट्ड् (दे॒वं ब॒र्॒हिर्दे॒वीर्द्वारो॑ दे॒वी उ॒षासा॑व॒श्विना॑ दे॒वी जोष्ट्री॑ दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती दे॒वा दे॒वाना॑ भि॒षजा॑ वषट्का॒रैर्दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीर्दे॒व इन्द्रो॒ नरा॒शꣳसो॑ दे॒व इन्द्रो॒ वन॒स्पतिर्दे॒वं ब॒र्॒हिर्वारि॑तीनान्दे॒वो अ॒ग्निः स्विष्ट॒कृद्दे॒वान्। स॒मिधा॒ऽग्निं दे॒वं ब॒र्॒हिः सर॑स्वत्य॒श्विना॒ सर्व॑ वियन्तु। द्वार॑स्ति॒स्रः सर्व॑वियन्तु। अ॒ज इन्द्र॒मोजो॒ऽग्निं पर॒ः सर॑स्वतीम्। नक्तं॒ पूर्वः॑ सर॑स्वति। अ॒न्यत्र॒ सर॑स्वती। भि॒षक्पूर्व॑न्दुह इन्द्रि॒यम्। अ॒न्यत्र॑ दधुरिन्द्रि॒यम्। सौ॒त्रा॒म॒ण्याꣳ सु॑तासु॒ती। अ॒ञ्ज॒न्त्य॒यं यज॑मानः॥)॥ [१४]

अ॒ग्निम॒द्य होता॑रमवृणीत। अ॒यꣳ सु॑तासु॒ती यज॑मानः। पच॑न्प॒क्तीः। पच॑न्पुरो॒डाशान्। गृ॒ह्ण॒न्ग्रहान्। ब॒ध्न॒न्न॒श्विभ्या॒ञ्छाग॒ꣳ सर॑स्वत्या॒ इन्द्रा॑य। ब॒ध्न॒न्त्सर॑स्वत्यै मे॒षमिन्द्रा॑या॒श्विभ्या॑म्। ब॒ध्न॒न्निन्द्रा॑यर्ष॒भम॒श्विभ्या॒ꣳ सर॑स्वत्यै। सू॒प॒स्था अ॒द्य दे॒वो वन॒स्पति॑रभवत्। अ॒श्विभ्या॒ञ्छागे॑न॒ सर॑स्वत्या॒ इन्द्रा॑य॥७३॥

सर॑स्वत्यै मे॒षेणेन्द्रा॑या॒श्विभ्या॑म्। इन्द्रा॑यर्ष॒भेणा॒श्विभ्या॒ꣳ सर॑स्वत्यै। अक्ष॒ꣳस्तान्मेद॒स्तः प्रति॑पच॒ताग्र॑भीषुः। अवी॑वृधन्त॒ ग्रहैः॑। अपा॑ताम॒श्विना॒ सर॑स्व॒तीन्द्रः॑ सु॒त्रामा॑ वृत्र॒हा। सोमा॑न्त्सु॒राम्णः॑। उपो॑ उक्थाम॒दाः श्रौ॒द्विमदा॑ अदन्। अवी॑वृधन्ताङ्गू॒षैः। त्वाम॒द्यर्ष॑ आर्ष॒ेयर्षीणान्नपादवृणीत। अ॒यꣳ सु॑तासु॒ती यज॑मानः। ब॒हुभ्य॒ आ सङ्गं॑तेभ्यः। ए॒ष मे॑ दे॒वेषु॒ वसु॒ वार्या य॑क्ष्यत॒ इति॑। ता या दे॒वा दे॑व॒दाना॒न्यदु॑ः। तान्य॑स्मा॒ आ च॒ शास्व॑। आ च॑ गुरस्व। इ॒षि॒तश्च॑ होत॒रसि॑ भद्र॒वाच्या॑य॒ प्रेषि॑तो॒ मानु॑षः। सू॒क्त॒वा॒काय॑ सू॒क्ता ब्रू॑हि॥ ७४॥

इन्द्रा॑य॒ यज॑मानः स॒प्त च॑॥ [१५]

उ॒शन्त॑स्त्वा हवामह॒ आ नो॑ अग्ने सुके॒तुना॑। त्वꣳ सो॑म म॒हे भग॒न्त्वꣳ सो॑म॒ प्रचि॑कितो मनी॒षा। त्वया॒ हि नः॑ पि॒तरः॑ सोम॒ पूर्वे॒ त्वꣳ सो॑म पि॒तृभिः॑ संविदा॒नः। बर्हि॑षदः पितर॒ आऽहं पि॒तॄन्। उप॑हूताः पि॒तरोऽग्नि॑ष्वात्ताः पितरः। अ॒ग्निष्वा॒त्तानृ॑तु॒मतो॑ हवामहे। नरा॒शꣳसे॑ सोमपी॒थं य आ॒शुः। ते नो॒ अर्व॑न्तः सु॒हवा॑ भवन्तु। शं नो॑ भवन्तु द्वि॒पदे॒ शं चतु॑ष्पदे। ये अ॑ग्निष्वा॒त्ता येऽन॑ग्निष्वात्ताः॥ ७५॥

अ॒ꣳहो॒मुचः॑ पि॒तरः॑ सो॒म्यासः॑। परे॒ऽव॑रे॒ऽमृता॑सो॒ भव॑न्तः। अधि॑ ब्रुवन्तु॒ ते अ॑वन्त्व॒स्मान्। वा॒न्या॑यै दु॒ग्धे जु॒षमा॑णाः कर॒म्भम्। उ॒दीरा॑णा॒ अव॑रे॒ परे॑ च। अ॒ग्नि॒ष्वा॒त्ता ऋ॒तुभिः॑ संविदा॒नाः। इन्द्र॑वन्तो ह॒विरि॒दं जु॑षन्ताम्। यद॑ग्ने कव्यवाहन॒ त्वम॑ग्न ईडि॒तो जा॑तवेदः। मात॑ली क॒व्यैः। ये ता॑तृ॒पुर्दे॑व॒त्रा जेह॑मानाः। हो॒त्रा॒वृधः॒ स्तोम॑तष्टासो अ॒र्कैः। आऽग्ने॑ याहि सुवि॒दत्रे॑भिर॒र्वाङ्। स॒त्यैः क॒व्यैः पि॒तृभि॑र्घर्म॒सद्भिः॑। ह॒व्य॒वाह॑म॒जरं॑ पुरुप्रि॒यम्। अ॒ग्निं घृ॒तेन॑ ह॒विषा॑ सप॒र्यन्। उपा॑सदङ्कव्य॒वाहं॑ पितॄ॒णाम्। स नः॑ प्र॒जां वी॒रव॑ती॒ꣳ समृ॑ण्वतु॥ ७६॥

अन॑ग्निष्वात्ता॒ जेह॑मानाः स॒प्त च॑॥ [१६]

होता॑ यक्षद्दि॒डस्प॒दे। स॒मि॒धा॒नं म॒हद्यशः॑। सुष॑मिद्धं॒ वरे॑ण्यम्। अ॒ग्निमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। गा॒य॒त्रीञ्छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। त्र्यवि॒ङ्गां वयो॒ दध॑त्। वेत्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒च्छुचि॑व्रतम्। तनू॒नपा॑तमु॒द्भिदम्॑। यङ्गर्भ॒मदि॑तिर्द॒धे॥ ७७॥

शुचि॒मिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। उ॒ष्णिह॒ञ्छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। दि॒त्य॒वाह॒ङ्गां वयो॒ दध॑त्। वेत्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षदी॒डेन्यम्॑।

ई॒डि॒तं वृ॑त्र॒हन्त॑मम्। इडा॑भि॒रीड्य॒ꣳ सहः॑। सोम॒मिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। अ॒नु॒ष्टुभ॒ञ्छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। त्रि॒व॒त्सङ्गं॑ वयो॒ दध॑त्॥७८॥

वेत्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षत्सुबर्हि॒षदम्॑। पू॒ष॒ण्वन्त॒ममर्त्यम्। सीद॑न्तं ब॒र्हिषि॑ प्रि॒ये। अ॒मृतेन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। बृ॒ह॒तीञ्छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। पञ्चा॑वि॒ङ्गं वयो॒ दध॑त्। वेत्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑यक्ष॒द्व्यच॑स्वतीः। सु॒प्रा॒य॒णा ऋ॑ता॒वृध॑ः॥७९॥

द्वारो॑ दे॒वीर्हि॑र॒ण्ययीः॑। ब्र॒ह्माण॒ इन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। प॒ङ्क्तिञ्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। तु॒र्य॒वाह॒ङ्गं वयो॒ दध॑त्। वेत्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षत्सु॒पेश॑से। सु॒शि॒ल्पे बृ॑ह॒ती उ॒भे। नक्तो॒षासा॒ न द॑र्श॒ते। विश्व॒मिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। त्रि॒ष्टुभ॒ञ्छन्द॑ इन्द्रि॒यम्॥८०॥

प॒ष्ठ॒वाह॒ङ्गं वयो॒ दध॑त्। वेत्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्प्रचे॑तसा। दे॒वाना॑मुत्त॒मं यशः॑। होता॑रा॒ दैव्या॑ क॒वी। स॒युजेन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। जग॑ती॒ञ्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। अ॒न॒ड्वाह॒ङ्गं वयो॒ दध॑त्। वेत्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्पेश॑स्वतीः॥८१॥

तिस्रो देवीर्हिरण्ययीः। भारतीर्बृहतीर्महीः। पतिमिन्द्रं वयोधसम्। विराजञ्छन्द इहेन्द्रियम्। धेनुं गां न वयो दधत्। वेत्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्सुरेतसम्। त्वष्टारं पुष्टिवर्धनम्। रूपाणि बिभ्रतं पृथक्। पुष्टिमिन्द्रं वयोधसम्॥८२॥

द्विपदञ्छन्द इहेन्द्रियम्। उक्षाणं गां न वयो दधत्। वेत्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षच्छतक्रतुम्। हिरण्य-पर्णमुक्थिनम्। रशनां बिभ्रतं वशिम्। भगमिन्द्रं वयोधसम्। ककुभञ्छन्द इहेन्द्रियम्। वशां वेहतं गां न वयो दधत्। वेत्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्स्वाहाकृतीः। अग्निं गृहपतिं पृथक्। वरुणं भेषजङ्कविम्। क्षत्रमिन्द्रं वयोधसम्। अतिच्छन्दसञ्छन्द इन्द्रियम्। बृहदृषभङ्गं वयो दधत्। वेत्वाज्यस्य होतर्यज॥८३॥

दधे दधदृतावृध इन्द्रियं पेशस्वतीर्वयोधसं वेत्वाज्यस्य होतर्यज सप्त च (इडस्पदे-ऽग्निङ्गायत्रीञ्त्र्यविम्। शुचिव्रतꣳ शुचिमुष्णिहन्दित्यवाहम्। ईडेन्यꣳ सोममनुष्टुभन्त्रिवत्सम्। सुबरहिषदममृतेन्द्रं बृहतीं पञ्चाविम्। व्यचस्वतीः सुप्रायणा द्वारौ ब्रह्माणः पङ्क्तिमिह तुर्यवाहम्। सुपेशसे विश्वमिन्द्रन्त्रिष्टुभं पष्ठवाहम्। प्रचेतसा सयुजेन्द्रं जगतीमिहानड्वाहम्। पेशस्वतीस्तिस्रः पतिं विराजमिह धेनुन्न। सुरेतसन्त्वष्टारं पुष्टिमिन्द्रं द्विपदमिहोक्षाणन्न। शतक्रतुं भगमिन्द्रङ्ककुभमिह

व॒शान्न। स्वाहा॑कृतीः क्ष॒त्रमति॑च्छन्दसं बृ॒हद॑ष॒भङ्गां वयो॒ दध॑दिन्द्रि॒यमृषिं॑ वसु॒ नवं॑ द॒शेहेँन्द्रि॒यमष्टं॑ नव दश॒ गां न वयो॒ दध॑दि॒डस्प॒दे सर्वं॑ वेतु॥)॥ [१७]

समि॑द्धो अ॒ग्निः स॒मिधा॑। सुष॑मिद्धो॒ वरे॑ण्यः। गा॒य॒त्री छन्दं॑ इन्द्रि॒यम्। त्र्यवि॒र्गौर्वयो॑ दधुः। तनू॒नपा॒च्छुचि॑व्रतः। त॒नू॒पाच्च॒ सर॑स्वती। उ॒ष्णिक्छन्दं॑ इन्द्रि॒यम्। दि॒त्य॒वाङ्गौर्वयो॑ दधुः। इडा॑भिर॒ग्निरीड्यः॑। सोमो॑ दे॒वो अम॑र्त्यः॥८४॥

अ॒नु॒ष्टुप्छन्दं॑ इन्द्रि॒यम्। त्रि॒व॒त्सो गौर्वयो॑ दधुः। सु॒ब॒र्हिर॒ग्निः पू॑ष॒ण्वान्। स्ती॒र्णब॑र्हिर॒मर्त्यः॑। बृ॒ह॒ती छन्दं॑ इन्द्रि॒यम्। पञ्चा॑वि॒र्गौर्वयो॑ दधुः। दुरो॑ दे॒वीर्दिशो॑ म॒हीः। ब्र॒ह्मा दे॒वो बृह॒स्पतिः॑। प॒ङ्क्तिश्छन्दं॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। तु॒र्य॒वाङ्गौर्वयो॑ दधुः॥८५॥

उ॒षे य॒ह्वी सु॒पेश॑सा। विश्वे॑ दे॒वा अम॑र्त्याः। त्रि॒ष्टुप्छन्दं॑ इन्द्रि॒यम्। प॒ष्ठ॒वाङ्गौर्वयो॑ दधुः। दैव्या॑ होतारा भिषजा। इन्द्रे॑ण स॒युजा॑ यु॒जा। जग॑ती॒ छन्दं॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। अ॒न॒ड्वान्गौर्वयो॑ दधुः। ति॒स्र इडा॒ सर॑स्वती। भार॑ती म॒रुतो॒ विशः॑॥८६॥

वि॒राट्छन्दं॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। धे॒नुर्गौर्न वयो॑ दधुः। त्वष्टा॑ तु॒रीपो॒ अद्भु॑तः। इ॒न्द्रा॒ग्नी पु॑ष्टि॒वर्ध॑ना। द्वि॒पाच्छन्दं॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। उ॒क्षा गौर्न वयो॑ दधुः। श॒मि॒ता नो॒ व॒न॒स्पतिः॑। स॒वि॒ता प्र॑सु॒वन्भगम्॑।

क॒कुच्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। व॒शा वे॒हद्गौर्न वयो॑ दधुः। स्वाहा॑ य॒ज्ञं वरु॑णः। सु॒क्ष॒त्रो भे॑ष॒जं क॑रत्। अति॑च्छन्दा॒श्छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। बृ॒हद्दृ॑ष॒भो गौर्वयो॑ दधुः॥८७॥

अम॑र्त्यस्तुर्य॒वाङ्गौर्वयो॑ दधु॒र्विशो॑ व॒शा वे॒हद्गौर्न वयो॑ दधुश्च॒त्वारि॑ च॥ [१८]

व॒स॒न्तेन॒र्तुना॑ दे॒वाः। वस॑वस्त्रि॒वृता॑ स्तु॒तम्। र॒थ॒न्त॒रेण॒ तेज॑सा। ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुः। ग्री॒ष्मेण॑ दे॒वा ऋ॒तुना॑। रु॒द्राः प॑ञ्चद॒शे स्तु॒तम्। बृ॒ह॒ता यश॑सा॒ बलम्॑। ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुः। व॒र्षाभि॑र्ऋ॒तुना॑ऽऽदि॒त्याः। स्तोमे॑ सप्तद॒शे स्तु॒तम्॥८८॥

वै॒रू॒पेण॑ वि॒शौज॑सा। ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुः। शा॒र॒देन॒र्तुना॑ दे॒वाः। ए॒क॒वि॒ꣳश ऋ॒भवः॑ स्तु॒तम्। वै॒रा॒जेन॑ श्रि॒या श्रियम्॑। ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुः। हे॒म॒न्तेन॒र्तुना॑ दे॒वाः। म॒रुत॑स्त्रि॒णवे स्तु॒तम्। बले॑न॒ शक्क॑रीः॒ सहः॑। ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुः। शै॒शि॒रेण॒र्तुना॑ दे॒वाः। त्र॒य॒स्त्रि॒ꣳशऽमृतꣳ स्तु॒तम्। स॒त्येन॑ रे॒वतीः॑ क्ष॒त्रम्। ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुः॥८९॥

स्तोमे॑ सप्तद॒शे स्तु॒तꣳ सहो॑ ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुश्च॒त्वारि॑ च (व॒स॒न्तेन॑ ग्री॒ष्मेण॑ व॒र्षाभिः॑ शार॒देन॑ हेम॒न्तेन॑ शैशि॒रेण॒ षट्॥)॥ [१९]

दे॒वं ब॒र्॒हिरिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। दे॒वं दे॒वम॑वर्धयत्। गा॒य॒त्रिया

छन्दसेन्द्रियम्। तेज इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवीर्द्वारो देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवीर्देवमवर्धयन्। उष्णिहा छन्दसेन्द्रियम्। प्राणमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥९०॥

देवी देवं वयोधसम्। उषे इन्द्रमवर्धताम्। अनुष्टुभा छन्दसेन्द्रियम्। वाचमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी जोष्ट्री देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवी देवमवर्धताम्। बृहत्या छन्दसेन्द्रियम्। श्रोत्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज॥९१॥

देवी ऊर्जाहुती देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवी देवमवर्धताम्। पङ्क्त्या छन्दसेन्द्रियम्। शुक्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवा दैव्या होतारा देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवा देवमवर्धताम्। त्रिष्टुभा छन्दसेन्द्रियम्। त्विषिमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज॥९२॥

देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीर्वयोधसम्। पतिमिन्द्रमवर्धयन्। जगत्या छन्दसेन्द्रियम्। बलमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवो नराशꣳसो देवमिन्द्रं

वयो॒धसम्॑। दे॒वो दे॒वम॑वर्धयत्। वि॒राजा॒ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। रेत॒ इन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑॥९३॥

दे॒वो वन॒स्पतिं॑दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। दे॒वो दे॒वम॑वर्धयत्। द्वि॒पदा॒ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। भग॒मिन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑। दे॒वं ब॒र्॒हिर्वारि॑तीनां दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। दे॒वं दे॒वम॑वर्धयत्। क॒कुभा॒ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। यश॒ इन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृद्दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। दे॒वो दे॒वम॑वर्धयत्। अति॑च्छन्दसा॒ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। क्ष॒त्रमिन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑॥९४॥

वि॒य॒न्तु॒ यज॑ वीतां॒ यज॑ वीतां॒ यज॑ वेतु॒ यज॑ वेतु॒ यज॒ पञ्च॑ च (दे॒वं ब॒र्॒हिर्गा॑यत्रि॒या तेज॑ः। दे॒वीर्द्वार॑ उ॒ष्णिहा॑ प्रा॒णम्। दे॒वी दे॒वमु॒षे अ॑नु॒ष्टुभा॒ वाचम्॑। दे॒वी जोष्ट्री॑ बृह॒त्या श्रोत्रम्॑। दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती प॒ङ्क्त्या शु॒क्रम्। दे॒वा दैव्या॒ होता॑रा त्रि॒ष्टुभा॒ त्विषिम्॑। दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः पति॑ं जग॑त्या॒ बलम्॑। दे॒वो नरा॒शꣳसो॑ वि॒राजा॒ रेतः॑। दे॒वो वन॒स्पतिं॑द्वि॒पदा॒ भगम्॑। दे॒वं ब॒र्॒हिर्वारि॑तीनाङ्क॒कुभा॒ यशः॑। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृदति॑च्छन्दसा क्ष॒त्रम्। वे॒तु॒ वि॒य॒न्तु॒ च॒तुर्वी॑ता॒मेको॑ वियन्तु च॒तुर्वै॑त्ववर्धयदवर्धयꣳ श्च॒तुर॑वर्धता॒मेको॑ऽवर्धयꣳ श्च॒तुर॑वर्धयत्॥)॥ [२०]

स्वा॒द्वीन्त्वा॒ सोमः॒ सुरा॑वन्तꣳ सीसे॑न मि॒त्रोऽसि॒ यद्दे॑वा॒ होता॑ यक्षत्स॒मिधेन्द्रꣳ॒ समि॑द्ध इन्द्र॒ आच॑र्॒षणि॒प्रा दे॒वं ब॒र्॒हिर्॒होता॑ यक्षत्स॒मिधा॒ऽग्निꣳ॒ समि॑द्धो अ॒ग्निर॑श्विना॒ऽश्विना॑ ह॒विरि॑न्द्रि॒यं दे॒वं ब॒र्॒हिः सर॑स्वत्य॒ग्निम॒द्योशन्तो॒ होता॑ यक्षदि॒डस्प॒दे समि॑द्धो अ॒ग्निः स॒मिधा॑ वस॒न्तेन॒र्तुना॑

दे॒वं ब॒र्॒हिरिन्द्रं॑ वयो॒धसं॑ वि॒ꣳश॒तिः॥२०॥

स्वा॒द्वीन्त्वाऽमी॑मदन्त पि॒तरः॒ साम्रा॑ज्याय पू॒तं प॒वित्रे॑णो॒षासा॒नक्ता॒ बद॑रै॒रधा॑तां दे॒व इन्द्रो॒ वन॒स्पतिः॑ पष्ठ॒वाह॒ङ्गां दे॒वी दे॒वं व॑यो॒धसं॒ चतु॑र्नवतिः॥९४॥

स्वा॒द्वीन्त्वा॑ वेतु॒ यज॑॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

त्रिवृत्स्तोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वै त्रिवृत्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। अग्निष्टोमः सोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वा अग्निष्टोमः। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। रथन्तरꣳ साम भवति। ब्रह्मवर्चसं वै रथन्तरम्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। परिस्रजी होता भवति॥१॥

अरुणो मिर्मिरस्त्रिशुक्रः। एतद्वै ब्रह्मवर्चसस्य रूपम्। रूपेणैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। बृहस्पतिरकामयत देवानां पुरोधां गच्छेयमिति। स एतं बृहस्पतिसवमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स देवानां पुरोधामगच्छत्। यः पुरोधाकामः स्यात्। स बृहस्पतिसवेन यजेत॥२॥

पुरोधामेव गच्छति। तस्य प्रातः सवने सन्नेषु नाराशꣳसेषु। एकादश दक्षिणा नीयन्ते। एकादश माध्यं दिने सवने सन्नेषु नाराशꣳसेषु। एकादश तृतीयसवने सन्नेषु नाराशꣳसेषु। त्रयस्त्रिꣳशत्सम्पद्यन्ते। त्रयस्त्रिꣳशद्वै देवताः। देवता एवावरुन्धे। अश्वश्चतुस्त्रिꣳशः। प्राजापत्यो वा अश्वः॥३॥

प्रजापतिश्चतुस्त्रिꣳशो देवतानाम्। यावतीरेव देवताः।

ता एवावरुन्धे। कृष्णाजिनेऽभिषिञ्चति। ब्रह्मणो वा एतद्रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्। ब्रह्मवर्चसेनैवेनꣳ समर्धयति। आज्येनाभिषिञ्चति। तेजो वा आज्यम्। तेज एवास्मिन्दधाति॥४॥

होता भवति यजेत वा अश्वौ दधाति॥ [१]

यदाग्नेयो भवति। अग्निमुखा ह्यृद्धिः। अथ यत्पौष्णः। पुष्टिर्वै पूषा। पुष्टिर्वैश्यस्य। पुष्टिमेवाव रुन्धे। प्रसवाय सावित्रः। अथ यत्त्वाष्ट्रः। त्वष्टा हि रूपाणि विकरोति। निर्वरुणत्वाय वारुणः॥५॥

अथो य एव कश्च सन्त्सूयते। स हि वारुणः। अथ यद्वैश्वदेवः। वैश्वदेवो हि वैश्यः। अथ यन्मारुतः। मारुतो हि वैश्यः। सप्तैतानि हवीꣳषि भवन्ति। सप्तगणा वै मरुतः। पृश्निः पष्ठौही मारुत्या लभ्यते। विड्वै मरुतः। विश एवैतन्मध्यतोऽभिषिच्यते। तस्माद्वा एष विशः प्रियः। विशो हि मध्यतोऽभिषिच्यते। ऋषभचर्मेऽध्यभिषिञ्चति। स हि प्रजनयिता। दध्नाऽभिषिञ्चति। ऊर्ग्वा अन्नाद्यं दधि। ऊर्जैवैनमन्नाद्येन समर्धयति॥६॥

वारुणो विड्वै मरुतोऽष्टौ च॥ [२]

यदाग्नेयो भवति। आग्नेयो वै ब्राह्मणः। अथ यत्सौम्यः। सौम्यो हि ब्राह्मणः। प्रसवायैव सावित्रः। अथ यद्बार्हस्पत्यः। एतद्वै ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। अथ यदग्नीषोमीयः। आग्नेयो वै ब्राह्मणः। तौ यदा सङ्गच्छेते॥७॥

अथ वीर्यावत्तरो भवति। अथ यत्सारस्वतः। एतद्धि प्रत्यक्षं ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। निर्वरुणत्वायैव वारुणः। अथो य एव कश्च सन्त्सूयते। स हि वारुणः। अथ यद्द्यावापृथिव्यः। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। तं द्यावापृथिवी नान्वमन्येताम्। तमेतेनैव भागधेयेनान्वमन्येताम्॥८॥

वज्रस्य वा एषोऽनुमानायः। अनुमतवज्रः सूयाता इति। अष्टावेतानि हवीꣳषि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्री ब्रह्मवर्चसम्। गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। हिरण्येन घृतमुत्पुनाति। तेजस एव रुचे। कृष्णाजिनेऽभिषिञ्चति। ब्रह्मणो वा एतद्रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्। ब्रह्मन्नेवैनमृग्भ्यामयोरध्यभिषिञ्चति। घृतेनाभिषिञ्चति। तथा वीर्यावत्तरो भवति॥९॥

सङ्गच्छेते भागधेयेनान्वमन्येताꣳ रूपश्चत्वारि च॥ [३]

न वै सोमेन सोमस्य सवोऽस्ति। हतो ह्येषः। अभिषुतो ह्येषः। न हि हतः सूयते। सौमी सूतवशामा लभते। सोमो वै रेतोधाः। रेत एव तद्दधाति। सौम्यर्चाऽभिषिञ्चति। रेतोधा ह्येषा। रेतः सोमः। रेत एवास्मिन्दधाति। यत्किं च राजसूयमृते सोमम्। तत्सर्वं भवति। अषाढं युत्सु पृतनासु पप्रिम्। सुवर्षामप्स्वां वृजनस्य गोपाम्। भरेषुजाꣳ सुक्षितिꣳ सुश्रवसम्। जयन्तन्त्वामनु मदेम सोम॥१०॥

रेतः सोमः सप्त च॥ [४]

यो वै सोमेन सूयते। स देवसवः। यः पशुना सूयते। स देवसवः। य इष्ट्या सूयते। स मनुष्यसवः। एतं वै पृथये देवाः प्रायच्छन्। ततो वै सोऽप्यारण्यानां पशूनामसूयत। यावतीः कियतीश्च प्रजा वाचं वदन्ति। तासाꣳ सर्वासाꣳ सूयते॥११॥

य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। नाराशꣳस्यर्चाऽभिषिञ्चति। मनुष्या वै नराशꣳसः। निह्नुत्य वावैतत्। अथाभिषिञ्चति। यत्किं च राजसूयमनुत्तरवेदीकम्। तत्सर्वं भवति। ये मे पञ्चाशतन्ददुः। अश्वाना सधस्तुतिः। द्युमदग्ने

महि श्रवः। बृहत्कृधि मघोनाम्। नृवदमृत नृणाम्॥१२॥

सूयते सधस्तुतिस्त्रीणि च॥ [५]

एष गोसवः। षट्त्रिꣳश उक्थ्यो बृहत्सामा। पवमाने कण्वरथन्तरं भवति। यो वै वाजपेयः। स सम्राट्ठवः। यो राजसूयः। स वरुणसवः। प्रजापतिः स्वाराज्यं परमेष्ठी। स्वाराज्यङ्गौरेव। गौरिव भवति॥१३॥

य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। उभे बृहद्रथन्तरे भवतः। तद्धि स्वाराज्यम्। अयुतं दक्षिणाः। तद्धि स्वाराज्यम्। प्रतिधुषाऽभिषिञ्चति। तद्धि स्वाराज्यम्। अनुद्धते वेद्यै दक्षिणत आहवनीयस्य बृहतः स्तोत्रं प्रत्यभिषिञ्चति। इयं वाव रथन्तरम्॥१४॥

असौ बृहत्। अनयोरेवैनमनन्तरहितमभिषिञ्चति। पशुस्तोमो वा एषः। तेन गोसवः। षट्त्रिꣳशः सर्वः। रेवज्ज्ञातः सहसा वृद्धः। क्षत्राणां क्षत्रभृत्तमो वयोधाः। महान्महित्वे तस्तभानः। क्षत्रे राष्ट्रे च जागृहि। प्रजापतेस्त्वा परमेष्ठिनः स्वाराज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। स्वाराज्यमेवैनं गमयति॥१५॥

इव भवति रथन्तरमाहैकं च॥ [६]

सिꣳहे व्याघ्र उत या पृदाकौ। त्विषिरग्नौ ब्राह्मणे सूर्ये या। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। या राजन्ये दुन्दुभावायतायाम्। अश्वस्य क्रन्द्ये पुरुषस्य मायौ। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। या हस्तिनि द्वीपिनि या हिरण्ये। त्विषिरश्वेषु पुरुषेषु गोषु॥१६॥

इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। रथे अक्षेषु वृषभस्य वाजे। वाते पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मे। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। राडसि विराडसि। सम्राडसि स्वराडसि। इन्द्राय त्वा तेजस्वते तेजस्वन्तꣳ श्रीणामि। इन्द्राय त्वौजस्वत ओजस्वन्तꣳ श्रीणामि॥१७॥

इन्द्राय त्वा पयस्वते पयस्वन्तꣳ श्रीणामि। इन्द्राय त्वाऽऽयुष्मत आयुष्मन्तꣳ श्रीणामि। तेजोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि। तेजस्वदस्तु मे मुखम्। तेजस्वच्छिरो अस्तु मे। तेजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। तेजसा सम्पिपृग्धि मा। ओजोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि॥१८॥

ओज॑स्वदस्तु मे॒ मुखम्॑। ओज॑स्व॒च्छिरो॑ अस्तु मे। ओज॑स्वान् वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्। ओज॑सा॒ सं पि॑पृग्धि मा। पयो॑ऽसि। तत्ते॒ प्र य॑च्छामि। पय॑स्वदस्तु मे॒ मुखम्॑। पय॑स्व॒च्छिरो॑ अस्तु मे। पय॑स्वान् वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्। पय॑सा॒ सं पि॑पृग्धि मा॥१९॥

आयु॑रसि। तत्ते॒ प्र य॑च्छामि। आयु॑ष्मदस्तु मे॒ मुखम्॑। आयु॑ष्म॒च्छिरो॑ अस्तु मे। आयु॑ष्मान् वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्। आयु॑षा॒ सं पि॑पृग्धि मा। इ॒ममग्न॒ आयु॑षे॒ वर्च॑से कृधि। प्रि॒यꣳ रेतो॑ वरुण सोम राजन्। मा॒तेवा॑स्मा अदिते॒ शर्म॑ यच्छ। विश्वे॑ देवा॒ जर॑दष्टि॒र्यथाऽस॑त्॥२०॥

आयु॑रसि वि॒श्वायु॑रसि। स॒र्वायु॑रसि॒ सर्व॒मायु॑रसि। यतो॒ वातो॒ मनो॑जवाः। यतः॒ क्षर॑न्ति॒ सिन्ध॑वः। तासां॑ त्वा॒ सर्वा॑साꣳ रु॒चा। अ॒भिषि॑ञ्चामि॒ वर्च॑सा। स॒मु॒द्र इ॑वासि ग॒ह्मना॑। सोम॑ इवा॒स्यदा॑भ्यः। अ॒ग्निरि॑व वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्। सूर्य॑ इव॒ ज्योति॑षा वि॒भूः॥२१॥

अ॒पां यो द्रव॑णे॒ रसः॑। तम॒हम॒स्मा आ॑मुष्याय॒णाय॑। तेज॑से ब्रह्मवर्च॒साय॑ गृह्णामि। अ॒पां य ऊ॒र्मौ रसः॑। तम॒हम॒स्मा

आ॑मुष्याय॒णाय॑। ओज॑से वी॒र्या॑य गृह्णामि। अ॒पां यो म॑ध्य॒तो रसः॑। तम॒हम॒स्मा आ॑मुष्याय॒णाय॑। पुष्टै॑ प्र॒जन॑नाय गृह्णामि। अ॒पां यो य॒ज्ञियो॒ रसः॑। तम॒हम॒स्मा आ॑मुष्याय॒णाय॑। आयु॑षे दीर्घायु॒त्वाय॑ गृह्णामि॥२२॥

गोष्वोज॑स्वन्तꣳ श्रीणा॒म्योजो॑ऽसि॒ तत्ते॒ प्रय॑च्छामि॒ पय॑सा॒ सम्पि॑पृग्धि॒ माऽस॑द्विभूर्य॒ज्ञियो॒ रसो॒ द्वे च॑॥ [७]

अ॒भिप्रेहि॑ वी॒रय॑स्व। उ॒ग्रश्चेत्ता॑ सपत्न॒हा। आति॑ष्ठ मित्र॒वर्ध॑नः। तुभ्यं॑ दे॒वा अधि॑ब्रवन्। अ॒ङ्कौ न्य॒ङ्कावभि॒त आति॑ष्ठ वृत्रह॒न्नथम्॑। आ॒ति॒ष्ठ॑न्तं॒ परि॒ विश्वे॑ अभूषन्। श्रियं॒ वसा॑नश्चरति॒ स्वरो॑चाः। म॒हत्तद॒स्यासु॑रस्य॒ नाम॑। आ वि॒श्वरू॑पो अ॒मृता॑नि तस्थौ। अनु॒ त्वेन्द्रो॑ मद॒त्वनु॒ बृह॒स्पतिः॑॥२३॥

अनु॒ सोमो॒ अन्व॒ग्निरा॑वीत्। अनु॑ त्वा॒ विश्वे॑ दे॒वा अ॑वन्तु। अनु॑ स॒प्त राजा॑नो॒ य उ॒ताभिषि॑क्ताः। अनु॑ त्वा मि॒त्रावरु॑णावि॒हाव॑तम्। अनु॒ द्यावा॑पृथि॒वी वि॒श्वश॑म्भू। सूर्यो॒ अहो॑भि॒रनु॑ त्वाऽवतु। च॒न्द्रमा॒ नक्ष॑त्रै॒रनु॑ त्वाऽवतु। द्यौश्च॑ त्वा पृथि॒वी च॒ प्रचे॑तसा। शु॒क्रो बृ॒हद्दक्षि॑णा त्वा पिपर्तु। अनु॑ स्व॒धा चि॑किता॒ꣳ सोमो॑ अ॒ग्निः। आऽयं पृ॑णक्तु॒ रज॑सी

उ॒पस्थम्॑॥२४॥

बृह॒स्पतिः॒ सोमो॑ अ॒ग्निरेकं॑ च॥ [८]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ता अ॑स्मात्सृ॒ष्टाः परा॑चीरायन्। स ए॒तं प्र॒जाप॑तिरोद॒नम॑पश्यत्। सोऽन्नं॑ भू॒तोऽ॑तिष्ठत्। ता अ॒न्यत्रा॒न्नाद्य॒मवि॑त्वा। प्र॒जाप॑तिं प्र॒जा उ॒पाव॑र्तन्त। अन्न॑मे॒वैनं॑ भू॒तं पश्य॑न्तीः प्र॒जा उ॒पाव॑र्तन्ते। य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। सर्वा॒ण्यन्ना॑नि भवन्ति॥२५॥

सर्वे॒ पुरु॑षाः। सर्वा॑ण्ये॒वान्ना॒न्यव॑ रुन्धे। सर्वा॒न्पुरु॑षान्। राड॑सि वि॒राड॒सीत्या॑ह। स्वारा॑ज्यमे॒वैनं॑ गमयति। यद्धिर॑ण्य॒न्ददा॑ति। तेज॒स्तेनाव॑रुन्धे। यत्ति॑सृध॒न्वम्। वी॒र्य॑न्तेन॑। यदष्ट्रा॑म्॥२६॥

पुष्टि॒न्तेन॑। यत्क॑म॒ण्डलुम्॑। आयु॒ष्टेन॑। यद्धिर॑ण्यमा ब॒ध्नाति॑। ज्योति॒र्वै हिर॑ण्यम्। ज्योति॑रे॒वास्मि॑न्दधाति। अथो॒ तेजो॒ वै हिर॑ण्यम्। तेज॑ ए॒वात्मन्ध॑त्ते। यदो॑द॒नं प्रा॒श्नाति॑। ए॒तदे॒व सर्व॑मव॒रुध्य॑॥२७॥

तद॑स्मिन्नेक॒धाऽधा॑त्। रो॒हि॒ण्यां का॒र्यः॑। यद्ब्रा॑ह्म॒ण ए॒व रो॑हि॒णी। तस्मा॑दे॒व। अथो॒ वर्ष्मै॒वैनꣳ॑ समा॒नानां॑ करोति। उ॒द्य॒ता सूर्ये॑ण

कार्यः। उद्यन्तं वा एतꣳ सर्वाः प्रजाः प्रतिनन्दन्ति। दिदृक्षेण्यो दर्शनीयो भवति। य एवं वेद। ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥२८॥

अवेत्योऽवभृथा ३ ना ३ इति। यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयति। तत्स्विदेवावैति। तन्नावैति। त्रिभिः पवयति। त्रय इमे लोकाः। एभिरेवैनं लोकैः पवयति। अथो अपां वा एतत्तेजो वर्चः। यद्दर्भाः। यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयति। अपामेवैनन्तेजसा वर्चसाऽभिषिञ्चति॥२९॥

भवन्त्यष्टांमवरुध्यं वदन्ति दर्भा यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयत्येकं च॥ [९]

प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयान्त्स्यामिति। स एतं पञ्चशारदीयमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स बहोर्भूयानभवत्। यः कामयेत बहोर्भूयान्त्स्यामिति। स पञ्चशारदीयेन यजेत। बहोरेव भूयान्भवति। मरुत्स्तोमो वा एषः। मरुतो हि देवानां भूयिष्ठाः॥३०॥

बहुर्भवति। य एतेन यजते। य उचैनमेवं वेद। पञ्चशारदीयो भवति। पञ्च वा ऋतवः संवत्सरः। ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रतितिष्ठति। अथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः। पाङ्क्तो यज्ञः। यज्ञमेवावरुन्धे। सप्तदशꣳ स्तोमा नाति यन्ति। सप्तदशः प्रजापतिः।

प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑॥ ३१॥

भूयि॑ष्ठा यन्ति॒ द्वे च॑॥ [१०]

अ॒गस्त्यो॑ म॒रुद्भ्य॑ उ॒क्षणः प्रौक्ष॑त्। तानिन्द्र॒ आद॑त्त। त ए॑नं॒ वज्र॑मु॒द्यत्या॒भ्या॑यन्त। ताना॒गस्त्य॑श्चै॒वेन्द्र॑श्च कयाशु॒भीये॑नाशमयताम्। ताञ्छा॒न्तानुपा॑ह्वयत। यत्क॑याशु॒भीयं॒ भव॑ति॒ शान्त्यै॑। तस्मा॑दे॒त ऐ॑न्द्रामारु॒ता उ॒क्षाण॑ः सव॒नीया॑ भवन्ति। त्रयः॑ प्रथ॒मेऽह॒न्ना ल॑भ्यन्ते। ए॒वं द्वि॒तीये॑। ए॒वं तृ॒तीये॑॥ ३२॥

ए॒वं च॑तु॒र्थे। पञ्चौ॑त्त॒मेऽह॒न्ना ल॑भ्यन्ते। वर्षि॑ष्ठमिव॒ ह्य॑तदह॑ः। वर्षि॑ष्ठः समा॒नानां॑ भवति। य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑चैनमे॒वं वेद॑। स्वारा॑ज्यं॒ वा ए॒ष य॒ज्ञः। ए॒तेन॒ वा एक॒या वा॑ कान्द॒मः स्वारा॑ज्यमगच्छत्। स्वरा॑ज्यं गच्छति। य ए॒तेन॒ यज॑ते॥ ३३॥

य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। मा॒रु॒तो वा ए॒ष स्तोम॑ः। ए॒तेन॒ वै म॒रुतो॑ दे॒वानां॒ भूयि॑ष्ठा अभवन्। भूयि॑ष्ठः समा॒नानां॑ भवति। य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। प॒ञ्च॒शा॒र॒दीयो॒ वा ए॒ष य॒ज्ञः। आ प॑ञ्च॒मात्पुरु॑षा॒दन्न॑मत्ति। य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। स॒प्त॒द॒शꣳ स्तोमा॒ नाति॑ यन्ति। स॒प्त॒द॒शः प्र॒जाप॑तिः।

प्र॒जाप॑तेरे॒व नैति॑॥३४॥

तृ॒तीयं॑ गच्छति॒ य ए॒तेन॒ यज॑तेऽत्ति॒ य ए॒तेन॒ यज॑ते॒ य उ॑ चैनमे॒वं वेद॒ त्रीणि॑ च (अ॒गस्त्यः॒ स्वारा॑ज्यं मारु॒तः पञ्चशार॒दीयो॒ वा ए॒ष य॒ज्ञः स॑प्तद॒शं प्र॒जाप॑तेरे॒व नैति॑॥)॥——[११]

अ॒स्या जरा॑सो द॒मा म॒रित्राः॑। अ॒र्चद्धू॑मासो अ॒ग्नयः॑ पाव॒काः। श्वि॒ची॒चयः॑ श्वा॒त्रासो॑ भुर॒ण्यवः॑। व॒न॒र्॒षदो॑ वा॒यवो॒ न सोमाः॑। यजा॑ नो मि॒त्रावरु॑णा। यजा॑ दे॒वाꣳ ऋ॒तं बृ॒हत्। अग्ने॒ यक्षि॒ स्वन्दमम्। अश्वि॑ना॒ पिब॑तꣳ सु॒तम्। दीद्य॑ग्नी शुचिव्रता। ऋ॒तुना॑ यज्ञवाहसा॥३५॥

द्वे विरू॑पे चरतः॒ स्वर्थे॑। अ॒न्याऽन्या॑ व॒त्समुप॑ धापयेते। हरि॑र॒न्यस्या॑ भव॑ति स्व॒धावान्॑। शु॒क्रो अ॒न्यस्या॑न्ददृशे सु॒वर्चाः॑। पू॒र्वा॒प॒रं च॑रतो मा॒ययै॒तौ। शिशू॒ क्रीड॑न्तौ॒ परि॑ यातो अध्व॒रम्। विश्वा॑न्य॒न्यो भुव॑नाऽभि॒ चष्टे॑। ऋ॒तून॒न्यो वि॒दध॑ज्जायते॒ पुनः॑। त्रीणि॑ श॒ता त्रीष॒हस्रा॑ण्य॒ग्निम्। त्रि॒ꣳशच्च॑ दे॒वा नव॑ चाऽसपर्यन्॥३६॥

औक्ष॑न्घृ॒तैरास्तृ॑णन्ब॒र्॒हिर॑स्मै। आदिद्धोता॑र॒न्न्य॑षादयन्त। अ॒ग्निना॒ऽग्निः समि॑ध्यते। क॒विर्गृ॒हप॑ति॒र्युवा॑। ह॒व्य॒वाड्जु॒ह्वा॑स्यः। अ॒ग्निर्दे॒वानां॑ ज॒ठरम्। पू॒तद॑क्षः क॒विक्र॑तुः। दे॒वो दे॒वेभि॒रा

गमत्। अग्निश्रियो मरुतो विश्वकृष्टयः। आ त्वेषमुग्रमव ईमहे वयम्॥३७॥

ते स्वानिनो रुद्रिया वर्षनिर्णिजः। सिꣳहा न हेषक्रतवः सुदानवः। यदुत्तमे मरुतो मध्यमे वा। यद्वाऽवमे सुभगासो दिवि ष्ठ। ततो नो रुद्रा उत वाऽन्वस्य। अग्ने वित्ताद्धविषो यद्यजामः। ईडे अग्निꣳ स्ववसन्नमोभिः। इह प्रसप्तो वि च यत्कृतन्नः। रथैरिव प्रभरे वाजयद्भिः। प्रदक्षिणिन्मरुताꣳ स्तोममृध्याम्॥३८॥

श्रुधि श्रुत्कर्ण वह्निभिः। देवैरग्ने सयावभिः। आसीदन्तु बर्हिषि। मित्रो वरुणो अर्यमा। प्रातर्यावाणो अध्वरम्। विश्वेषामदितिर्यज्ञियानाम्। विश्वेषामतिथिर्मानुषाणाम्। अग्निर्देवानामव आवृणानः। सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः। त्वे अग्ने सुमतिं भिक्षमाणाः॥३९॥

दिवि श्रवो दधिरे यज्ञियासः। नक्ता च चक्रुरुषसा विरूपे। कृष्णं च वर्णमरुणं च सन्धुः। त्वामग्न आदित्यास आस्यम्। त्वाञ्जिह्वाꣳ शुचयश्चक्रिरे कवे। त्वाꣳ रातिषाचो अध्वरेषु सश्चिरे। त्वे देवा हविरदन्त्याहुतम्। नि त्वा

य॒ज्ञस्य॒ साध॑नम्। अग्ने॒ होता॑रमृ॒त्विजम्॑। व॒नु॒ष्वद्दे॑व धीमहि॒ प्रचे॑तसम्। जी॒रन्दू॒तममर्त्यम्॥४०॥

य॒ज्ञवा॑ह॒सा॒स॒प॒र्य॒न्व॒यमृ॑द्ध्यां भिक्ष॑माणाः प्रचे॑तस॒मेक॑ च॥ [१२]

तिष्ठा॒ हरी॒ रथ॒ आ यु॒ज्यमा॑ना या॒हि। वा॒युर्न नि॒युतो॑ नो॒ अच्छ॑। पिबा॒स्यन्धो॑ अ॒भिसृ॑ष्टो अ॒स्मे। इन्द्रः॒ स्वाहा॑ ररि॒मा ते॒ मदा॑य। कस्य॒ वृषा॑ सु॒ते सचा॑। नि॒युत्वा॑न्वृष॒भो र॑णत्। वृ॒त्र॒हा सोम॑पीतये। इन्द्रं॑ व॒यम्म॑हाध॒ने। इन्द्र॒मर्भे॑ हवामहे। युजं॑ वृ॒त्रेषु॑ व॒ज्रिणम्॑॥४१॥

द्विता यो वृ॑त्र॒हन्त॑मः। वि॒द इन्द्रः॑ श॒तक्र॑तुः। उप॑ नो॒ हरि॑भिः सु॒तम्। स सूर॒ आज॒नय॑ ज्योति॒रिन्द्रम्॑। अ॒या धि॒या त॒रणि॒रद्रि॑बर्हाः। ऋ॒तेन॑ शु॒ष्मी नव॑मानो अ॒र्कैः। व्यु॑स्रिधो॑ अ॒स्रो अद्रि॑र्बिभेद। उ॒तत्यदा॒श्वश्वि॑यम्। यदि॑न्द्र॒ नाहु॑षीष्वा। अग्रे॑ वि॒क्षु प्रतीद॑यत्॥४२॥

भरे॒ष्विन्द्र॑ꣳ सु॒हव॑ꣳ हवामहे। अ॒ꣳहो॒मुच॑ꣳ सु॒कृत॒न्दैव्य॑ं जनम्॑। अ॒ग्निम्मि॒त्रं वरु॑णꣳ सा॒तये॒ भगम्॑। द्यावा॑पृथि॒वी म॒रुतः॑ स्व॒स्तये॑। म॒हि क्षेत्रं॑ पु॒रुश्च॒न्द्रं वि वि॒द्वान्। आदित्सखि॑भ्यश्च॒रथ॒ꣳ समै॑रत्। इन्द्रो॒ नृभि॑रजन॒द्दीद्या॑नः

साकम्। सूर्यमुषसङ्गातुमग्निम्। उरुं नो लोकमनु नेषि विद्वान्। सुवर्वज्ज्योतिरभयꣳ स्वस्ति॥४३॥

ऋष्वा त इन्द्र स्थविरस्य बाहू। उपस्थेयाम शरणा बृहन्ता। आ नो विश्वाभिरूतिभिः सजोषाः। ब्रह्म जुषाणो हर्यश्व याहि। वरीवृजत्स्थविरेभिः सुशिप्र। अस्मे दधद्वृषणꣳ शुष्ममिन्द्र। इन्द्राय गाव आशिरम्। दुदुह्रे वज्रिणे मधु। यत्सीमुपह्वरे विदत्। तास्ते वज्रिन्धेनवो जोजयुर्नः॥४४॥

गभस्तयो नियुतो विश्ववाराः। अहरहर्भूय इज्जोगुवानाः। पूर्णा इन्द्र क्षुमतो भोजनस्य। इमान्ते धियं प्र भरे महो महीम्। अस्य स्तोत्रे धिषणा यत्त आनजे। तमुत्सवे च प्रसवे च सासहिम्। इन्द्रं देवासः शवसा मदन्ननु॥४५॥

वज्रिणमयत्स्वस्ति जोजयुर्नः सप्त च॥ [१३]

प्रजापतिः पशूनसृजत। तेऽस्मात्सृष्टाः परा च आयन्। तानग्निष्टोमेन नाप्नोत्। तानुक्थ्येन नाप्नोत्। तान्षोडशिना नाप्नोत्। तान्रात्रिया नाप्नोत्। तान्त्सन्धिना नाप्नोत्। सोऽग्निमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तानग्निस्त्रिवृता स्तोमेन नाप्नोत्॥४६॥

स इन्द्र॑मब्रवीत्। इ॒मान्मं॑ ई॒प्सेति॑। तानिन्द्रः॑ पञ्चद॒शेन॒ स्तोमे॑न॒ नाप्नो॑त्। स विश्वा॑न्दे॒वान॑ब्रवीत्। इ॒मान्मं॑ ईप्स॒तेति॑। तान् विश्वे॑दे॒वाः स॑प्तद॒शेन॒ स्तोमे॑न॒ नाप्नु॑वन्। स विष्णु॑मब्रवीत्। इ॒मान्मं॑ ई॒प्सेति॑। ताऩ् विष्णु॑रेकवि॒ꣳशेन॒ स्तोमे॑नाप्नोत्। वा॒र॒व॒न्तीये॑नावारयत॥४७॥

इ॒दं विष्णु॒र्वि च॑क्रम॒ इति॒ व्य॑क्रमत। यस्मा॑त्प॒शवः॒ प्रप्रेव॒ भ्रꣳशे॑रन्। स ए॒तेन॑ यजेत। यदाप्नो॑त्। तद॒प्तोर्याम॑स्याप्तोर्याम॒त्वम्। ए॒तेन॒ वै दे॒वा जैत्वा॑नि जि॒त्वा। यं काम॒मका॑मयन्त॒ तमा॑प्नुवन्। यं काम॑ का॒मय॑ते। तमे॒तेना॑प्नोति॥४८॥

स्तोमे॑न॒ नाप्नो॑दवारयत॒ नव॑ च॥ [१४]

व्या॒घ्रो॑ऽयम॒ग्नौ च॑रति॒ प्रवि॑ष्टः। ऋषी॑णां पु॒त्रो अ॑भिशस्ति॒पा अ॒यम्। न॒म॒स्का॒रेण॒ नम॑सा ते जुहोमि। मा दे॒वानां॑ मिथु॒याक॑र्म भा॒गम्। सावी॒र्हि दे॑व प्रस॒वाय॑ पित्रे। व॒र्ष्माण॑मस्मै वरि॒माण॑मस्मै। अथा॒स्मभ्यꣳ सवितः स॒र्वता॑ता। दि॒वेदि॑व॒ आ सु॑वा॒ भूरि॑ प॒श्वः। भू॒तो भू॒तेषु॑ चरति॒ प्रवि॑ष्टः। स भू॒ताना॒मधि॑पतिर्बभूव॥४९॥

तस्य॑ मृ॒त्यौ च॑रति राज॒सूयम्॑। स राजा॑ रा॒ज्यमनु॑

मन्यतामि॒दम्। येभि॒ः शिल्पै॑ः पप्रथा॒नामदृ॑ꣳहत्। येभि॒र्द्यामा॒भ्यपि॑ꣳशत्प्र॒जाप॑तिः। येभि॒र्वाचं॑ वि॒श्वरू॑पाꣳ स॒मव्य॑यत्। तेने॒ममग्न इ॒ह वर्च॑सा॒ सम॑ङ्ग्धि। येभि॑रादि॒त्यस्तप॑ति॒ प्र के॒तुभि॑ः। येभि॒ः सूर्यो॑ ददृ॒शे चि॒त्रभा॑नुः। येभि॒र्वाचं॑ पुष्क॒लेभि॒रव्य॑यत्। तेने॒ममग्न इ॒ह वर्च॑सा॒ सम॑ङ्ग्धि॥५०॥

आऽयं भा॑तु॒ शव॑सा॒ पञ्च॑ कृ॒ष्टीः। इन्द्र॑ इव ज्ये॒ष्ठो भ॑वतु प्र॒जावान्॑। अ॒स्मा अ॑स्तु पुष्क॒लं चि॒त्रभा॑नु। आऽयं पृ॑णक्तु॒ रज॑सी उ॒पस्थम्॑। यत्ते॒ शिल्पं॑ कश्यप रोच॒नाव॑त्। इ॒न्द्रि॒याव॑त्पुष्क॒लं चि॒त्रभा॑नु। यस्मि॒न्त्सूर्या॒ अर्पि॑ताः स॒प्त सा॒कम्। तस्मि॒न्राजा॑न॒मधि॒ विश्र॑ये॒मम्। द्यौर॑सि पृथि॒व्य॑सि। व्या॒घ्रो वैया॒घ्रेऽधि॑॥५१॥

विश्र॑यस्व॒ दिशो॑ म॒हीः। विश॑स्त्वा॒ सर्वा॑ वाञ्छन्तु। मा त्वद्रा॒ष्ट्रमधि॑ भ्रशत्। या दि॒व्या आपः॒ पय॑सा सम्बभू॒वुः। या अ॒न्तरि॑क्ष उ॒त पार्थि॑वी॒र्याः। तासा॑ त्वा॒ सर्वा॑साꣳ रु॒चा। अ॒भिषि॑ञ्चामि॒ वर्च॑सा। अ॒भि त्वा॒ वर्च॑साऽसिचं दि॒व्येन॑। पय॑सा स॒ह। यथासा॑ राष्ट्र॒वर्ध॑नः॥५२॥

तथा॑ त्वा सवि॒ता क॑रत्। इन्द्रं॒ विश्वा॑ अवीवृधन्। स॒मु॒द्रव्य॑चस॒ङ्गिरः॑। र॒थीत॑मꣳ रथी॒नाम्। वाजा॑ना॒ꣳ सत्प॑तिं॒ पतिम्॑। वस॑वस्त्वा पु॒रस्ता॑द॒भिषि॑ञ्चन्तु गाय॒त्रेण॒ छन्द॑सा। रु॒द्रास्त्वा॑ दक्षिण॒तो॑ऽभिषि॑ञ्चन्तु॒ त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सा। आ॒दि॒त्यास्त्वा॑ प॒श्चाद॒भिषि॑ञ्चन्तु॒ जाग॑तेन॒ छन्द॑सा। विश्वे॑ त्वा दे॒वा उ॑त्तर॒तो॑ऽभिषि॑ञ्चं त्वानु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑सा। बृह॒स्पति॑स्त्वो॒परि॑ष्टाद॒भिषि॑ञ्चतु॒ पाङ्क्ते॑न॒ छन्द॑सा॥५३॥

अ॒रु॒णं त्वा॒ वृक॑मु॒ग्रङ्ग॑जङ्क॒रम्। रोच॑मानं म॒रुता॒मग्रे॑ अ॒र्चिषः॑। सूर्य॑वन्तं म॒घवा॑नं विषास॒हिम्। इन्द्र॑मु॒क्थेषु॑ नाम॒हूत॑मꣳ हुवेम। प्र बा॒हवा॑ सिसृतञ्जी॒वसे॑ नः। आ नो॒ गव्यू॑तिमुक्षतं घृ॒तेन॑। आ नो॒ जने॑ श्रवयतं युवाना। श्रु॒तं मे॑ मित्रावरुणा॒ हवे॒मा। इन्द्र॑स्य ते वीर्य॒कृतः॑। बा॒हू उ॒पाव॑ हरामि॥५४॥

ब॒भू॒वाव्य॑य॒तेने॒ममग्न इ॒ह वर्च॑सा॒ सम॑ङ्ग्धि वैया॒घ्रेऽधि॑ राष्ट्र॒वर्ध॑नः॒ पाङ्क्ते॑न॒ छन्द॑सो॒पाव॑हरामि॥[१५]

अ॒भि प्रेहि॑ वी॒रय॑स्व। उ॒ग्रश्चेत्ता॑ सपत्न॒हा। आति॑ष्ठ वृत्र॒हन्त॑मः। तुभ्यं॑ दे॒वा अधि॑ब्रवन्। अ॒ङ्कौ न्य॒ङ्कावि॒भितो॒ रथं॒ यौ। ध्वा॒न्तं वा॑ता॒ग्रमनु॑ स॒ञ्चर॑न्तौ। दू॒रेहे॑तिरिन्द्रि॒यावा॑न्पत॒त्री। ते नो॒ऽग्नयः॒ पप्र॑यः पारयन्तु। नम॑स्त ऋषे गद। अव्य॑थायै त्वा स्व॒धायै॑

त्वा॥५५॥

मा नः इन्द्राभितस्त्वदृष्वारिष्टासः। एवा ब्रह्मन्तवेदस्तु। तिष्ठा रथे अधि यद्वज्रहस्तः। आ रश्मीन्देव युवसे स्वश्वः। आ तिष्ठ वृत्रहन्नातिष्ठन्तं परि। अनु त्वेन्द्रो मदत्वनु त्वा मित्रावरुणौ। द्यौश्च त्वा पृथिवी च प्रचेतसा। शुक्रो बृद्दक्षिणा त्वा पिपर्तु। अनु स्वधा चिकिताꣳ सोमो अग्निः। अनु त्वाऽवतु सविता सवेन॥५६॥

इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्। समुद्रव्यचसङ्गिरः। रथीतमꣳ रथीनाम्। वाजानाꣳ सत्पतिं पतिम्। परि मा सेन्या घोषाः। ज्यानां वृञ्जन्तु गृध्नवः। मेथिष्ठाः पिन्वमाना इह। माङ्गोपतिमभि संविशन्तु। तन्मेऽनुमतिरनु मन्यताम्। तन्माता पृथिवी तत्पिता द्यौः॥५७॥

तद्ग्रावाणः सोमसुतो मयोभुवः। तदश्विना शृणुतꣳ सौभगा युवम्। अव ते हेड उदुत्तमम्। एना व्याघ्रं परिषस्वजानाः। सिꣳहꣳ हिन्वन्ति महते सौभगाय। समुद्रं न सुहवन्तस्थिवाꣳसम्। मर्मृज्यन्ते द्वीपिनमप्स्वन्तः। उदसावेतु सूर्यः। उदिदं मामकं वचः। उदिहि देव सूर्य। सह वग्नुना मम। अहं वाचो विवाचनम्। मयि वागस्तु

धर्णसिः। यन्तु नदयो वर्षन्तु पर्जन्याः। सुपिप्पला ओषधयो भवन्तु। अन्नवतामोदनवतामामिक्षवताम्। एषा राजा भूयसाम्॥५८॥

स्वधायै त्वा सवेन द्यौः सूर्य सप्त च॥ [१६]

ये केशिनः प्रथमाः सत्रमासत। येभिराभृतं यदिदं विरोचते। तेभ्यो जुहोमि बहुधा घृतेन। रायस्पोषेणेमं वर्चसा सꣳ सृजाथ। नर्ते ब्रह्मणस्तपसो विमोकः। द्विनाम्नी दीक्षा वशिनी ह्युग्रा। प्र केशाः सुवते काण्डिनो भवन्ति। तेषां ब्रह्मेदीशे वपनस्य नान्यः। आ रोह प्रोष्ठं विषहस्व शत्रून्। अवास्राग्दीक्षा वशिनी ह्युग्रा॥५९॥

देहि दक्षिणां प्रतिरस्वायुः। अथामुच्यस्व वरुणस्य पाशात्। येनावपत्सविता क्षुरेण। सोमस्य राज्ञो वरुणस्य विद्वान्। तेन ब्रह्माणो वपतेदमस्योर्जेमम्। रय्या वर्चसा सꣳ सृजाथ। मा ते केशाननु गाद्वर्च एतत्। तथा धाता करोतु ते। तुभ्यमिन्द्रो बृहस्पतिः। सविता वर्च आदधात्॥६०॥

तेभ्यो निधानं बहुधा व्यैच्छन्। अन्तरा द्यावापृथिवी अपः सुवः। दर्भस्तम्बे वीर्यकृते निधाय। पौꣳस्येनेमं वर्चसा सꣳ

सृ॑जाथ। बल॑न्ते बाहु॒वोः स॑वि॒ता द॑धातु। सोम॑स्त्वाऽनक्तु॒ पय॑सा घृ॒तेन॑। स्त्री॒षु रू॒पम॑श्विनै॒तन्नि ध॑त्तम्। पौ॒ꣳस्ये॑ने॒मं वर्च॑सा॒ स꣡सृ॑जाथ। यत्सी॒मन्त॒ङ्कङ्क॑तस्ते लि॒लेख॑। यद्वा॑ क्षु॒रः प॑रिव॒वर्ज॒ वपꣳ॑स्ते। स्त्री॒षु रू॒पम॑श्विनै॒तन्नि ध॑त्तम्। पौ॒ꣳस्ये॑ने॒म꣡ स꣡ सृ॑जाथो वी॒र्ये॑ण॥६१॥

अवा॑स्राग्दी॒क्षा व॒शिनी॒ ह्यु॑ग्राऽद॑धाद्व॒वर्ज॒ वपꣳ॑ स्ते॒ द्वे च॑॥[१७]

इन्द्रं॒ वै स्वाविशो॑ म॒रुतो॒ नापा॑चायन्। सोऽन॑पचाय्यमान ए॒तं वि॑घ॒नम॑पश्यत्। तमाऽह॑रत्। तेना॑यजत। तेनै॒वास्या॒न्तꣳ सꣳ स्त॒म्भं व्य॑हन्। यद्व्यहन्। तद्वि॑घ॒नस्य॑ विघन॒त्वम्। वि पा॒प्मानं॒ भ्रातृ॑व्यꣳ हते। य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥६२॥

यꣳ राजा॑नं॒ विशो॒ नाप॒चाये॑युः। यो वा॑ ब्राह्म॒णस्तम॑सा पा॒प्मना॒ प्रावृ॑तः॒ स्यात्। स ए॒तेन॑ यजेत। वि॒घ॒नेनै॒वैन॑द्वि॒हत्य॑। वि॒शामाधि॑पत्यं गच्छति। तस्य॒ द्वे द्वा॑द॒शे स्तो॒त्रे भव॑तः। द्वे च॑तुर्वि॒ꣳशे। औद्वि॑द्यमे॒व तत्। ए॒तद्वै क्ष॒त्रस्यौद्वि॑द्यम्। यद॑स्मै॒ स्वाविशो॑ ब॒लिꣳ हर॑न्ति॥६३॥

हर॑न्त्यस्मै॒ विशो॑ ब॒लिम्। ऐन॒मप्र॑तिख्यातं गच्छति। य ए॒वं वेद॑। प्र॒बाहु॒ग्वा अग्रे॑ क्ष॒त्राण्याते॑पुः। तेषा॒मिन्द्रः॑ क्ष॒त्राण्याद॑त्त।

न वा इमानि क्षत्राण्यभूवन्निति। तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्। आश्रेयसो भ्रातृव्यस्य तेज इन्द्रियन्दत्ते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥६४॥

तद्यथा ह वै सचक्रिणौ कप्लकावुपावहितौ स्यातां॑म्। एवमेतौ युग्मन्तौ स्तोमौ॑। अयुक्षु स्तोमेषु क्रियेते। पाप्मनोऽपहत्यै। अप पाप्मानं भ्रातृव्यꣳ हते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। तद्यथा ह वै सूतग्रामण्यः। एवञ्छन्दाꣳसि। तेष्वसावादित्यो बृहतीरभ्यूढः॥६५॥

सतोबृहतीषु स्तुवते सतो बृहन्। प्रजया पशुभिरसानीत्येव। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तं वै क्षत्रं विशा। विशैवैनं क्षत्रेण व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तो वै ग्रामणीः सजातैः। सजातैरेवैनं व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तो वै पुरुषः पाप्मभिः। व्यतिषक्ताभिरेवास्य पाप्मनो नुदते॥६६॥

वेद हरन्त्येनमेवं वेदाभ्यूढः पाप्मभिरेक च॥ [१८]

त्रिवृद्यदाग्नेयोऽग्निमुखा ह्यृद्धिर्यदाग्नेय आग्नेयो न वै सोमेन यो वै सोमेनैष गोसवः सिꣳहेऽभि प्रेहि मित्रवर्धनः प्रजापतिस्ता ओदनं प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयानगस्त्योस्या जरासस्तिष्ठा हरी प्रजापतिः पशून्व्याघ्रोऽयमभिप्रेहि वृत्रहन्तमो ये केशिन इन्द्रं वा

अ॒ष्टाद॑श॥१८॥

त्रि॒वृद्यो वै सोमे॒नायु॑रसि ब॒हुर्भ॑वति॒ तिष्ठा॒ हरी॒रथ॒ आयं भा॑तु॒ तेभ्यो॑ नि॒धान॒ꣳ षट्थ्ष्टिः॥६६॥

त्रि॒वृत्पा॒प्मनो॑ नुदते॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

पीवो॑न्नाꣳ रयि॒वृधः॑ सुमे॒धाः। श्वे॒तः सि॑षक्ति नि॒युता॑मभि॒श्रीः। ते वा॒यवे॒ सम॑नसो॒ वित॑स्थुः। विश्वेन्नरः॑ स्वप॒त्यानि॑ चक्रुः। रा॒येऽनु यज्ञ॒ज्ञतू॒ रोद॑सी उ॒भे। रा॒ये दे॒वी धि॒षणा॑ धाति दे॒वम्। अधा॑ वा॒युं नि॒युतः॑ सश्चत॒ स्वाः। उ॒त श्वे॒तं वसु॑धितिन्निरे॒के। आ वा॑यो॒ प्र याभिः॑। प्र वा॒युमच्छा॑ बृह॒ती म॑नी॒षा॥१॥

बृ॒हद्र॑यिं वि॒श्ववा॑राꣳ रथ॒प्राम्। द्यु॒तद्या॑मा नि॒युतः॒ पत्य॑मानः। क॒विः क॒विमि॑यक्षसि प्रयज्यो। आ नो॑ नि॒युद्भिः॑ श॒तिनी॑भिरध्व॒रम्। स॒ह॒स्रिणी॑भि॒रुप॑ याहि य॒ज्ञम्। वायो॑ अ॒स्मिन् ह॒विषि॑ मादयस्व। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑ नः। प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॒न्यः। विश्वा॑ जा॒तानि॒ परि॒ ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तं नो॑ अस्तु॥२॥

व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। र॒यी॒णां पति॑ं यज॒तं बृ॒हन्त॑म्। अ॒स्मिन्भरे॒ नृत॑मं॒ वाज॑सातौ। प्र॒जाप॑तिं प्रथम॒जामृ॒तस्य॑। यजा॑म दे॒वमधि॑ नो ब्रवीतु। प्रजा॑पते॒ त्वन्नि॑धि॒पाः पु॑रा॒णः। दे॒वाना॑ं पि॒ता ज॑नि॒ता प्र॒जाना॑म्। पति॒र्विश्व॑स्य॒ जग॑तः

परस्पाः। हविर्नो देव विहवे जुषस्व। तवेमे लोकाः प्रदिशो दिशश्च॥३॥

परावतो निवत उद्वतश्च। प्रजापते विश्वसृज्जीवधन्य इदं नो देव। प्रतिहर्य हव्यम्। प्रजापतिं प्रथमं यज्ञियानाम्। देवानामग्रे यजतं यजध्वम्। स नो ददातु द्रविणꣳ सुवीर्यम्। रायस्पोषं वि ष्यतु नाभिमस्मे। यो राय ईशे शतदाय उक्थ्यः। यः पशूनाꣳ रक्षिता विष्ठितानाम्। प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्य॥४॥

सहस्रधामा जुषताꣳ हविर्नः। सोमापूषणेमौ देवौ। सोमापूषणा रजसो विमानम्। सप्तचक्रꣳ रथमविश्वमिन्वम्। विषूवृतं मनसा युज्यमानम्। तञ्जिन्वथो वृषणा पञ्चरश्मिम्। दिव्यन्यः सदनञ्चक्र उच्चा। पृथिव्यामन्यो अध्यन्तरिक्षे। तावस्मभ्यं पुरुवारं पुरुक्षुम्। रायस्पोषं विष्यतान्नाभिमस्मे॥५॥

धियं पूषा जिन्वतु विश्वमिन्वः। रयिꣳ सोमो रयिपतिर्दधातु। अवतु देव्यदितिरनर्वा। बृहद्वदेम विदथे सुवीराः। विश्वान्यन्यो भुवना जजान। विश्वमन्यो अभिचक्षाण

एति। सोमापूषणावव॑तन्धियं॑ मे। यु॒वभ्यां॒ विश्वाः॒ पृत॑ना जयेम। उदु॑त्तमं व॑रु॒णास्त॑भ्नाद्याम्। यत्किञ्चे॒दङ्कि॑त॒वासः॑। अव॑ ते॒ हेड॒स्तत्त्वा॑ यामि। आ॒दि॒त्याना॒मव॑सा॒ न द॑क्षि॒णा। धा॒रय॑न्त आदि॒त्यास॑स्ति॒स्रो भूमी॑र्धारयन्। य॒ज्ञो दे॒वाना॒ꣳ शुचि॑र॒पः॥६॥

म॒नी॒षाऽस्तु॑ च॒र्तस्या॒स्मे कि॑त॒वास॑श्च॒त्वारि॑ च॥ [१]

ते शु॒क्रासः॒ शुच॑यो रश्मि॒वन्तः॑। सीद॑न्नादि॒त्या अधि॑ ब॒र्हिषि॑ प्रि॒ये। काम॑ेन दे॒वाः स॒रथं॑ दि॒वो नः॑। आ या॑न्तु य॒ज्ञमुप॑ नो जुषा॒णाः। ते सू॒नवो॒ अदि॑तेः पीव॒सामिषम्॑। घृ॒तं पिन्व॒त्प्रति॑हर्यन्नृते॒जाः। प्र य॒ज्ञिया॒ यज॑मानाय येमुरे। आ॒दि॒त्याः काम॑ं पितु॒मन्त॑म॒स्मे। आ नः॑ पु॒त्रा अदि॑तेर्यान्तु य॒ज्ञम्। आ॒दि॒त्यासः॑ प॒थिभि॑र्देव॒यानैः॑॥७॥

अ॒स्मे काम॑न्दा॒शुषे॑ स॒न्नम॑न्तः। पुरो॒डाशं॑ घृ॒तव॑न्तं जुषन्ताम्। स्क॒भा॒यत॒ निर्ऋ॑तिꣳ सेध॒ताम॑तिम्। प्र र॒श्मिभि॒र्यत॑माना अमृध्राः। आदि॑त्याः काम॒ प्रय॑तां॒ वष॑ट्कृतिम्। जु॒षध्वं॑ नो ह॒व्यदा॑तिं यजत्राः। आ॒दि॒त्यान्काम॒मव॑से हुवेम। ये भू॒तानि॑ ज॒नय॑न्तो विचि॒रव्युः। सीद॑न्तु पु॒त्रा अदि॑तेरु॒पस्थम्॑। स्ती॒र्णं

ब॒र्॒हिर्ह॑वि॒रद्या॑य दे॒वाः॥८॥

स्ती॒र्णं ब॒र्॒हिः सी॑दता य॒ज्ञे अ॒स्मिन्। धा॒जाः सेध॑न्तो॒ अम॑तिं दु॒रेवा॑म्। अ॒स्मभ्यं॑ पुत्रा अदिते॒ः प्र य॑ꣳसत। आदि॑त्याः॒ कामं॑ ह॒विषो॑ जुषा॒णाः। अग्ने॒ नय॑ सु॒पथा॑ रा॒ये अ॒स्मान्। विश्वा॑नि देव व॒युना॑नि वि॒द्वान्। यु॒यो॒ध्य॑स्मज्जुहुरा॒णमेनः॑। भूयि॑ष्ठान्ते॒ नम॑ उक्तिं विधेम। प्र वः॑ शु॒क्राय॑ भा॒नवे॑ भरध्वम्। ह॒व्यं म॒तिश्चा॒ग्नये॒ सुपू॑तम्॥९॥

यो दैव्या॑नि॒ मानु॑षा ज॒नूꣳषि॑। अ॒न्तर्विश्वा॑नि वि॒द्मना॒ जिगा॑ति। अच्छा॒ गिरो॑ म॒तयो॑ देव॒यन्ती॑ः। अ॒ग्निं य॑न्ति॒ द्रवि॑णं॒ भिक्ष॑माणाः। सु॒स॒न्दृशꣳ॑ सु॒प्रती॑कꣳ॒ स्वञ्चम्॑। ह॒व्य॒वाह॑मर॒तिं मानु॑षाणाम्। अग्ने॒ त्वम॒स्मद्यु॑यो॒ध्यमी॑वाः। अन॑ग्नित्रा अ॒भ्य॑मन्त कृ॒ष्टीः। पुन॑र॒स्मभ्यꣳ॑ सुवि॒ताय॑ देव। क्षां विश्वे॑भिर॒जरे॑भिर्यजत्र॥१०॥

अग्ने॒ त्वं पा॑रया॒ नव्यो॑ अ॒स्मान्। स्व॒स्तिभि॒रति॑ दु॒र्गाणि॒ विश्वा॑। पूश्च॑ पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला न॑ उ॒र्वी। भवा॑ तो॒काय॒ तन॑याय॒ शं योः। प्रका॑रवो मन॒ना व॒च्यमा॑नाः। दे॒व॒द्रीची॑न्नयथ देव॒यन्तः॑। द॒क्षि॒णा॒वाड्वा॒जिनी॒ प्राच्ये॑ति। ह॒विर्भर॑न्त्य॒ग्नये॑ घृ॒ताची॑।

इन्द्रन्नरो॑ युजे रथम्॑। जगृभ्णाते दक्षिणमिन्द्र हस्तम्॑॥११॥

वसूयवो॑ वसुपते वसू॑नाम्। विद्मा हि त्वा गोप॑तिꣳ शूर गोना॑म्। अस्मभ्यं॑ चित्रं वृष॑णꣳ रयिन्दा॑ः। तवेदं विश्व॑मभितः॑ पशव्यम्॑। यत्पश्य॑सि चक्ष॑सा सूर्य॑स्य। गवा॑मसि गोप॑तिरेक॑ इन्द्र। भक्षीमहि॑ ते प्रय॑तस्य वस्वः॑। समि॑न्द्र णो मन॑सा नेषि गोभिः॑। सꣳ सूरिभि॑र्मघवन्त्सꣳ स्वस्त्या। सं ब्रह्म॑णा देवकृ॑तं यदस्ति॑॥१२॥

सं देवानाꣳ सुमत्या यज्ञिया॑नाम्। आराच्छत्रुमप॑ बाधस्व दूरम्। उग्रो यः शम्ब॑ः पुरुहूत तेन॑। अस्मे धे॑हि यव॑मद्गोम॑दिन्द्र। कृधीधियं॑ जरित्रे वाज॑रत्नाम्। आ वेधसꣳ स हि शुचि॑ः। बृहस्पति॑ः प्रथमञ्जाय॑मानः। महो ज्योति॑षः परमे व्यो॑मन्। सप्तास्य॑स्तुविजातो रवे॑ण। वि सप्तर॑श्मिरधमत्तमा॑ꣳसि॥१३॥

बृहस्पतिः सम॑जयद्वसू॑नि। महो व्रजान्गोम॑तो देव एषः। अपः सिषा॑सन्त्सुवरप्र॑तीत्तः। बृहस्पतिर्हन्त्यमित्रम॑र्कैः। बृह॑स्पते पर्येवा पित्रे। आ नो॑ दिवः पावी॑रवी। इमा जुह्वा॑ना यस्ते स्तन॑ः। सर॑स्वत्यभि नो॑ नेषि। इयꣳ

शुष्मेभिर्बिसखा इवारुजत्। सानु गिरीणान्तविषेभिरूर्मिभिः। पारावदघ्नीमवसे सुवृक्तिभिः। सरस्वतीमा विवासेम धीतिभिः॥१४॥

देवयानैर्देवाः सुपूतं यजत्र हस्तमस्ति तमाꣳस्यूर्मिभिर्द्वे च॥ [२]

सोमो धेनुꣳ सोमो अर्वन्तमाशुम्। सोमो वीरं कर्मण्यं ददातु। सादन्यं विदथ्यꣳ सभेयम्। पितुः श्रवणं यो ददाशदस्मै। अषाढं युत्सु त्वꣳ सोम क्रतुभिः। या ते धामानि हविषा यजन्ति। त्वमिमा ओषधीः सोम विश्वाः। त्वमपो अजनयस्त्वङ्गाः। त्वमातनोर्वन्तरिक्षम्। त्वञ्ज्योतिषा वि तमो ववर्थ॥१५॥

या ते धामानि दिवि या पृथिव्याम्। या पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु। तेभिर्नो विश्वैः सुमना अहेडन्। राजन्त्सोम प्रति हव्या गृभाय। विष्णोर्नुकन्तदस्य प्रियम्। प्र तद्विष्णुः। परो मात्रया तनुवा वृधान। न ते महित्वमन्वश्नुवन्ति। उभे ते विद्म रजसी पृथिव्या विष्णो देव त्वम्। परमस्य वित्से॥१६॥

विचक्रमे त्रिर्देवः। आ ते महो यो जात एव। अभि गोत्राणि। आभिः स्पृधो मिथतीररिषण्यन्। अमित्रस्य

व्यथया म॒न्युमि॑न्द्र। आभि॒र्विश्वा॑ अभि॒युजो॒ विषू॑चीः। आर्या॑य॒ विशोव॑तारी॒र्दासीः॑। अ॒यꣳ शृ॑ण्वे॒ अध॒ जय॑न्नु॒त घ्नन्। अ॒यमु॒त प्र कृ॑णुते यु॒धा गाः। य॒दा स॒त्यं कृ॑णु॒ते म॒न्युमिन्द्रः॑॥१७॥

विश्व॑न्दृ॒ढं भ॑यत॒ एज॑दस्मात्। अनु॑ स्व॒धाम॑क्षर॒न्नापो॑ अस्य। अव॑र्धत॒ मध्य॒ आ ना॒व्या॑नाम्। स॒ध्री॒चीने॑न॒ मन॑सा॒ तमि॑न्द्र॒ ओजि॑ष्ठेन। हन्म॑नाहन्न॒भिद्यून्। म॒रुत्व॑न्तं वृष॒भं वा॑वृधा॒नम्। अक॑वारिं दि॒व्यꣳ शा॒समिन्द्रम्॑। वि॒श्वा॒साहु॒मव॑से॒ नूत॑नाय। उ॒ग्रꣳ स॑हो॒दामि॒ह तꣳ हु॑वेम। जनि॑ष्ठा उ॒ग्रः सह॑से तु॒राय॑॥१८॥

म॒न्द्र ओजि॑ष्ठो बहु॒लाभि॑मानः। अव॑र्ध॒न्निन्द्रं॑ म॒रुत॑श्चि॒दत्र॑। मा॒ता यद्वी॒रन्द॒धन॒द्धनि॑ष्ठा। क्व॑स्यावो॑ मरुतः स्व॒धाऽऽसी॑त्। यन्मामेकꣳ स॒मध॑त्ताहि॒हत्ये॑। अ॒हꣳ ह्यु॑ग्रस्त॑वि॒षस्तुवि॑ष्मान्। विश्व॑स्य॒ शत्रो॒रन॑मं वध॒स्नैः। वृ॒त्रस्य॑ त्वा श्व॒सथा॒ दीष॑माणाः। विश्वे॑ दे॒वा अ॑जहु॒र्ये सखा॑यः। म॒रुद्भि॑रिन्द्र स॒ख्यन्ते॑ अस्तु॥१९॥

अथे॒मा विश्वा॒ः पृत॑ना जयासि। वधी॑ वृ॒त्रं म॑रुत इन्द्रि॒येण॑।

स्वेन॒ भामे॑न तवि॒षो ब॑भू॒वान्। अ॒हमे॒ता मन॑वे वि॒श्वश्च॑न्द्राः। सु॒गा अ॒पश्च॑कर॒ वज्र॑बाहुः। स यो वृषा॒ वृष्णि॑येभिः॒ समो॑काः। म॒हो दि॒वः पृ॑थि॒व्याश्च॑ स॒म्राट्। स॒ती॒नस॑त्वा॒ हव्यो॒ भरे॑षु। म॒रुत्वाँ॑ नो भव॒त्विन्द्र॑ ऊ॒ती। इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑तरद्वृत्र॒तूर्ये॑॥२०॥

अ॒ना॒धृ॒ष्यो म॒घवा॒ शूर॒ इन्द्रः॑। अन्वे॑नं॒ विशो॑ अमदन्त पू॒र्वीः। अ॒यꣳ राजा॒ जग॑तश्चर्ष॒णी॒नाम्। स ए॒व वी॒रः स उ॑ वी॒र्या॑वान्। स ए॑करा॒जो जग॑तः पर॒स्पाः। य॒दा वृ॒त्रमत॑र॒च्छूर॒ इन्द्रः॑। अथा॑भवद्दमि॒ताभिक्र॑तूनाम्। इन्द्रो॑ य॒ज्ञं व॒र्धय॑न्वि॒श्ववे॑दाः। पु॒रो॒डाश॑स्य जुषताꣳ ह॒विर्नः॑। वृ॒त्रन्ती॒र्त्वा दा॑न॒वं वज्र॑बाहुः॥२१॥

दिशो॑ऽदꣳहद्दृꣳहि॒ता दꣳह॑णेन। इ॒मं य॒ज्ञं व॒र्धय॑न्वि॒श्ववे॑दाः। पु॒रो॒डाशं॒ प्रति॑ गृभ्णा॒त्विन्द्रः॑। य॒दा वृ॒त्रमत॑र॒च्छूर॒ इन्द्रः॑। अथै॑करा॒जो अ॑भव॒ज्जना॑नाम्। इन्द्रो॑ दे॒वाञ्छ॑म्बर॒हत्य॑ आवत्। इन्द्रो॑ दे॒वाना॑मभवत्पुरो॒गाः। इन्द्रो॑ य॒ज्ञे ह॒विषा॑ वावृधा॒नः। वृ॒त्र॒तूर्नो॒ अभ॑यꣳ शर्म॑ यꣳसत्। यः स॒प्त सिन्धूꣳ रद॑धात्पृथि॒व्याम्। यः स॒प्त लो॒कानकृ॑णो॒द्दिश॑श्च। इन्द्रो॑ ह॒विष्मा॒न्त्सग॑णो म॒रुद्भिः॑। वृ॒त्र॒तूर्नो॑ य॒ज्ञमि॒होप॑ यासत्॥२२॥

व॒व॒र्थ॒ वि॒त्स॒ इन्द्र॑स्तु॒रायाँ॑स्तु वृत्र॒तूर्ये॒ वज्र॑बाहुः पृथि॒व्यात्रीणि॑ च॥ [३]

इन्द्र॒स्तर॑स्वानभिमाति॒होग्रः। हिर॑ण्यवाशीरिषि॒रः सु॑व॒र्षाः। तस्य॑ व॒य१ꣳ सु॑म॒तौ य॒ज्ञिय॑स्य। अपि॑ भ॒द्रे सौ॑मन॒से स्या॑म। हिर॑ण्यवर्णो॒ अभ॑यं कृणोतु। अ॒भि॒मा॒ति॒हेन्द्रः॒ पृत॑नासु जि॒ष्णुः। स नः॒ शर्म॑ त्रि॒वरू॑थं॒ वि य॑ꣳसत्। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑ नः। इन्द्र॒ꣳ स्तुहि व॒ज्रिण॒ꣳ स्तोम॑पृष्ठम्। पु॒रो॒डाश॑स्य जुषता१ꣳ ह॒विर्नः॑॥२३॥

ह॒त्वाभिमा॑ती॒ः पृत॑ना॒ः सह॑स्वान्। अथाभ॑यं कृणुहि वि॒श्वतो॑ नः। स्तु॒हि शूरं॑ व॒ज्रिण॒मप्र॑तीत्तम्। अ॒भि॒मा॒ति॒हनं॑ पुरुहू॒तमिन्द्रम्॑। य एक॒ इच्छ॒तप॑ति॒र्जने॑षु। तस्मा॒ इन्द्रा॑य ह॒विरा जु॑होत। इन्द्रो॑ दे॒वाना॑मधि॒पाः पु॒रोहि॑तः। दि॒शां पति॑रभवद्वा॒जिनी॑वान्। अ॒भि॒मा॒ति॒हा त॑वि॒षस्तुवि॑ष्मान्। अ॒स्मभ्यं॑ चित्रं वृष॑ण१ꣳ र॒यिन्दा॑त्॥२४॥

य इ॒मे द्यावा॑पृथि॒वी म॑हि॒त्वा। बले॒नाद१ꣳहदभिमाति॒हेन्द्रः॑। स नो॑ ह॒विः प्रति॑ गृभ्णातु रा॒तये॑। दे॒वानां॑ दे॒वो नि॑धि॒पा नो॑ अव्यात्। अन॑वस्ते॒ रथं॒ वृष्णे॒ यत्ते॑। इन्द्र॑स्य॒ नु वी॒र्या॑ण्यह॒न्नहिम्॑। इन्द्रो॑ या॒तोऽव॑सितस्य॒ राजा॑। शम॑स्य च

शृङ्गिणो वज्रबाहुः। सेदु राजा क्षेति चर्षणीनाम्। अरान्न नेमिः परि ता बभूव॥२५॥

अभि सिध्मो अजिगादस्य शत्रून्। वितिग्मेन वृषभेणा पुरोभेत्। सं वज्रेणासृजद्वृत्रमिन्द्रः। प्र स्वां मतिमतिरच्छाशदानः

विष्णुं देवं वरुणमूतये भगम्। मेदसा देवा वपया यजध्वम्। ता नो यज्ञमागतं विश्वधेना। प्रजावदस्मे द्रविणेह धत्तम्। मेदसा देवा वपया यजध्वम्। विष्णुं च देवं वरुणं च रातिम्॥२६॥

ता नो अमीवा अप बाधमानौ। इमं यज्ञं जुषमाणावुपेतम्। विष्णूवरुणा युवमध्वराय नः। विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। दीर्घप्रयज्यू हविषा वृधाना। ज्योतिषाऽरातीर्दहतन्तमाꣳसि। ययोरोजसा स्कभिता रजाꣳसि। वीर्येभिर्वीरतमा शविष्ठा। याऽपत्ये ते अप्रतीत्ता सहोभिः। विष्णू अगन्वरुणा पूर्वहूतौ॥२७॥

विष्णूवरुणावभिशस्तिपावाम्। देवा यजन्त हविषा घृतेन। अपामीवाꣳ सेधतꣳ रक्षसश्च। अथाधत्तं यजमानाय शं योः। अꣳहोमुचा वृषभा सुप्रतूर्ती। देवानां देवतमा शचिष्ठा।

विष्णूवरुणा प्रतिहर्यतन्नः। इदन्नरा प्रयतमूतये हविः। मही नु द्यावापृथिवी इह ज्येष्ठे। रुचा भवता शुचयद्भिरर्कैः॥२८॥

यत्सीं वरिष्ठे बृहती विमिन्वन्। नृवद्ध्योक्षा पप्रथानेभिरेवैः। प्रपूर्वजे पितरा नव्यसीभिः। गीर्भिः कृणुध्वꣳ सदने ऋतस्य। आ नो द्यावापृथिवी दैव्येन। जनेन यातं महि वां वरूथम्। स इत्स्वपा भुवनेष्वास। य इमे द्यावापृथिवी जजान। उर्वी गभीरे रजसी सुमेके। अवꣳशे धीरः शच्या समैरत्॥२९॥

भूरिन्द्वे अचरन्ती चरन्तम्। पद्वन्तङ्गर्भमपदीदधाते। नित्यं न सूनुं पित्रोरुपस्थे। तं पिपृतꣳ रोदसी सत्यवाचम्। इदं द्यावापृथिवी सत्यमस्तु। पितर्मातर्यदिहोप ब्रुवे वाम्। भूतं देवानामवमे अवोभिः। विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम्। उर्वी पृथ्वी बहुले दूरे अन्ते। उप ब्रुवे नमसा यज्ञे अस्मिन्। दधाते ये सुभगे सुप्रतूर्ती। द्यावा रक्षतं पृथिवी नो अभ्वात्। या जाता ओषधयोऽति विश्वाः परिष्ठाः। या ओषधयः सोमराज्ञीरश्वावतीꣳ सोमवतीम्। ओषधीरिति मातरोऽन्या वो अन्यामवतु॥३०॥

हविर्नो दाद्भूव रातिं पूर्वहूतावर्कैरैरदस्मिन्पश्च च॥ [४]

शुचिन्नु स्तोमꣳ श्ञथद्वृत्रम्। उभा वामिन्द्राग्नी प्र चर्षणिभ्यः। आ वृत्रहणा गीर्भिर्विप्रः। ब्रह्मणस्पते त्वमस्य यन्ता। सूक्तस्य बोधि तनयं च जिन्व। विश्वन्तद्भद्रं यदवन्ति देवाः। बृहद्वदेम विदथे सुवीराः। स ईꣳ सत्येभिः सखिभिः शुचद्भिः। गोधायसं विधनसैरतर्दत्। ब्रह्मणस्पतिर्वृषभिर्वराहैः॥३१॥

घर्मस्वेदेभिर्द्रविणं व्यानट्। ब्रह्मणस्पतेरभवद्यथावशम्। सत्यो मन्युर्महि कर्मा करिष्यतः। यो गा उदाजत्स दिवे वि चाभजत्। महीव रीतिः शवसा सरत्पृथक्। इन्धानो अग्निं वनवद्वनुष्यतः। कृतब्रह्मा शूशुवद्रातहव्य इत्। जातेन जातमतिसृत्प्र सृꣳसते। यं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः। ब्रह्मणस्पते सुयमस्य विश्वहा॥३२॥

रायः स्याम रथ्यो विवस्वतः। वीरेषु वीराꣳ उपपृङ्धि नस्त्वम्। यदीशानो ब्रह्मणा वेषि मे हवम्। स इज्जनेन स विशा स जन्मना। स पुत्रैर्वाजं भरते धना नृभिः। देवानां यः पितरमा विवासति। श्रद्धामना हविषा ब्रह्मणस्पतिम्। यास्ते पूषन्नावो अन्तः। शुक्रन्ते अन्यत्पूषेमा आशाः। प्रपथे पथामजनिष्ट पूषा॥३३॥

प्रप॑थे दि॒वः प्रप॑थे पृथि॒व्याः। उ॒भे अ॒भि प्रि॒यत॑मे स॒धस्थे॑। आ च॒ परा॑ च चरति प्रजा॒नन्। पू॒षा सु॒बन्धु॑र्दि॒व आ पृ॑थि॒व्याः। इ॒डस्पति॑र्म॒घवा॑ द॒स्मव॑र्चाः। तं दे॒वासो॒ अद॑दुः सू॒र्यायै॑। कामे॑न कृ॒तन्त॒वस॒ꣳ स्वञ्चम्॑। अ॒जाऽश्वः॑ पशु॒पा वाज॑बस्त्यः। धि॒यं जि॒न्वो विश्वे॒ भुव॑ने॒ अर्पि॑तः। अष्ट्रां॑ पू॒षा शि॑थि॒रामु॒द्वरी॑वृजत्॥३४॥

स॒ञ्चक्षा॑णो॒ भुव॑ना दे॒व ई॑यते। शुची॑ वो ह॒व्या म॑रुतः॒ शुची॑नाम्। शुचि॑ꣳ हिनोम्यध्व॒रꣳ शुचि॑भ्यः। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमृ॒तसाप॑ आयन्। शुचि॑जन्मानः॒ शुच॑यः पावकाः। प्र चि॒त्रम॒र्कं गृ॑णते तु॒राय॑। मारु॑ताय॒ स्वत॑वसे भरध्वम्। ये सहा॑ꣳसि॒ सह॑सा॒ सह॑न्ते। रेज॑ते अग्ने पृथि॒वी म॒खेभ्य॑ः। अꣳसे॒ष्वा म॑रुतः खा॒दयो॑ वः॥३५॥

वक्षः॑ सुरु॒क्मा उप॑ शिश्रियाणाः। वि वि॒द्युतो॒ न वृ॒ष्टिभी॑ रुचा॒नाः। अनु॑ स्व॒धामायु॑धै॒र्यच्छ॑मानाः। या वः॒ शर्म॑ शशमा॒नाय॒ सन्ति॑। त्रि॒धातू॑नि दा॒शुषे॑ यच्छ॒ताधि॑। अ॒स्मभ्य॒न्तानि॑ मरुतो॒ वियं॑न्त। र॒यिं नो॑ धत्त वृषणः सु॒वीरम्॑। इ॒मे तु॒रं म॒रुतो॑ रामयन्ति। इ॒मे सहः॒ सह॑स॒ आ

नमन्ति। इमे श꣣ꣳसवनुष्यतो नि पान्ति॥३६॥

गुरुद्वेषो अररुषे दधन्ति। अरा इवेदचरमा अहेव। प्रप्र जायन्ते अकवा महोभिः। पृश्नेः पुत्रा उपमासो रभिष्ठाः। स्वया मत्या मरुतः सं मिमिक्षुः। अनु ते दायि मह इन्द्रियाय। सत्रा ते विश्वमनु वृत्रहत्ये। अनु क्षत्रमनु सहो यजत्र। इन्द्र देवेभिरनु ते नृषह्ये। य इन्द्र शुष्मो मघवन्ते अस्ति॥३७॥

शिक्षा सखिभ्यः पुरुहूत नृभ्यः। त्वꣳ हि दृढा मघवन्विचेताः। अपावृधि परिवृतिं न राधः। इन्द्रो राजा जगतश्चर्षणीनाम्। अधिक्षमि विषुरूपं यदस्ति। ततो ददातु दाशुषे वसूनि। चोदद्राध उपस्तुतश्चिदर्वाक्। तमुष्टुहि यो अभिभूत्योजाः। वन्वन्नवातः पुरुहूत इन्द्रः। अषाढमुग्रꣳ सहमानमाभिः॥३८॥

गीर्भिर्वर्ध वृषभं चर्षणीनाम्। स्थूरस्य रायो बृहतो य ईशे। तमु ष्टवाम विदथेष्विन्द्रम्। यो वायुना जयति गोमतीषु। प्र धृष्णुया नयति वस्यो अच्छ। आ ते शुष्मो वृषभ एतु पश्चात्। ओत्तरादधरागा पुरस्तात्। आ विश्वतो अभिसमेत्वर्वाङ्। इन्द्र द्युम्नꣳ सुवर्वद्धेह्यस्मे॥३९॥

वराहैर्विश्वहाऽजनिष्ट पूषोद्वरीवृजत्खादयो वः पान्त्यस्त्याभिर्नव च॥ [५]

आ देवो यातु सविता सुरत्नः। अन्तरिक्षप्रा वहमानो अश्वैः। हस्ते दधानो नर्या पुरूणि। निवेशयं च प्रसुवं च भूम। अभीवृतं कृशनैर्विश्वरूपम्। हिरण्यशम्यं यजतो बृहन्तम्। आस्थाद्रथꣳ सविता चित्रभानुः। कृष्णा रजाꣳसि तविषीन्दधानः। सघा नो देवः सविता सवाय। आ साविषद्वसुपतिर्वसूनि॥४०॥

विश्रयमाणो अमतिमुरूचीम्। मर्तभोजनमधरासतेन। विजनाञ्छ्यावाः शितिपादो अख्यन्। रथꣳ हिरण्यप्रउगं वहन्तः। शश्वद्दिशः सवितुर्दैव्यस्य। उपस्थे विश्वा भुवनानि तस्थुः। वि सुपर्णो अन्तरिक्षाण्यख्यत्। गभीरवेपा असुरः सुनीथः। क्वेदानीꣳ सूर्यः कश्चिकेत। कतमान्द्याꣳ रश्मिरस्या ततान॥४१॥

भगन्धियं वाजयन्तः पुरन्धिम्। नराशꣳसो ग्नास्पतिर्नो अव्यात्। आ ये वामस्य सङ्गथे रयीणाम्। प्रिया देवस्य सवितुः स्याम। आ नो विश्वे अस्क्रागमन्तु देवाः। मित्रो अर्यमा वरुणः सजोषाः। भुवन् यथा नो विश्वे वृधासः। करन्त्सुषाहा विथुरं न शवः। शं नो देवा विश्वदेवा भवन्तु। शꣳ सरस्वती सह धीभिरस्तु॥४२॥

शमभिषाचः शमु रातिषाचः। शं नो दिव्याः पार्थिवाः शं नो अप्याः। ये सवितुः सत्यसवस्य विश्वे। मित्रस्य व्रते वरुणस्य देवाः। ते सौभगं वीरवद्गोमदप्नः। दधातन द्रविणं चित्रमस्मे। अग्ने याहि दूत्यं वारिषेण्यः। देवाँ अच्छा ब्रह्मकृता गणेन। सरस्वतीं मरुतो अश्विनापः। यक्षि देवान्त्रलधेयाय विश्वान्॥४३॥

द्यौः पितः पृथिवि मातरध्रुक्। अग्ने भ्रातर्वसवो मृडता नः। विश्व आदित्या अदिते सजोषाः। अस्मभ्यँ शर्म बहुलं वि यन्त। विश्वे देवाः शृणुतेमँ हवं मे। ये अन्तरिक्षे य उप द्यवि ष्ठ। ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्राः। आसद्यास्मिन्बर्हिषि मादयध्वम्। आ वां मित्रावरुणा हव्यजुष्टिम्। नमसा देवाववसाववृत्याम्॥४४॥

अस्माकं ब्रह्म पृतनासु सह्या अस्माकम्। वृष्टिर्दिव्या सुपारा। युवं वस्त्राणि पीवसा वसाथे। युवोरच्छिद्रा मन्तवो ह सर्गाः। अवातिरतमनृतानि विश्वा। ऋतेन मित्रावरुणा सचेथे। तत्सु वां मित्रावरुणा महित्वम्। ईर्मा तस्थुषीरहभिर्दुदुह्रे। विश्वाः पिन्वथ स्वसरस्य धेनाः। अनु वामेकः पविरा ववर्ति॥४५॥

यद्व॒ꣳहि॑ष्ठ॒न्नाति॒ विदे॑ सुदानू। अच्छि॑द्रꣳ॒ शर्म॒ भुव॑नस्य गोपा। ततो॑ नो मित्रावरुणाववीष्टम्। सिषा॑सन्तो जी(जि?)गि॒वाꣳसः॑ स्याम। आ नो मित्रावरुणा ह॒व्यदा॑तिम्। घृ॒तैर्गव्यू॑तिमुक्षत॒मिडा॑भिः। प्रति॑ वा॒मत्र॒ वर॒मा जना॑य। पृ॒णी॒तमु॒द्रो दि॒व्यस्य॒ चारोः॑। प्र बा॒हवा॑ सिसृतञ्जी॒वसे॑ नः। आ नो॒ गव्यू॑तिमुक्षतं घृ॒तेन॑॥४६॥

आ नो॒ जने॑ श्रवयतं युवाना। श्रु॒तं मे॑ मित्रावरुणा॒ हवे॒मा। इ॒मा रु॒द्राय॑ स्थि॒रध॑न्वने॒ गिरः॑। क्षि॒प्रेष॑वे दे॒वाय॑ स्व॒धाम्ने॑। अषा॑ढाय॒ सह॑मानाय मी॒ढुषे॑। ति॒ग्मायु॑धाय भरता शृ॒णोत॑न। त्वाद॑त्तेभी रुद्र॒ शन्त॑मेभिः। श॒तꣳ हिमा॑ अशीय भेष॒जेभिः॑। व्य॑स्मद्वेषो॑ वित॒रं व्यꣳहः॑। व्यमी॑वाꣳश्चातयस्वा॒ विषू॑चीः॥४७॥

अर्ह॑न्बिभर्षि॒ मा न॑स्तो॒के। आ ते॑ पितर्मरुताꣳ सु॒म्नमे॑तु। मा नः॒ सूर्य॑स्य स॒न्दृशो॑ युयोथाः। अ॒भि नो॑ वी॒रो अर्व॑ति क्षमेत। प्र जा॑येमहि रुद्र प्र॒जाभिः॑। ए॒वा ब॑भ्रो वृषभ चेकितान। यथा॑ देव॒ न हृ॑णी॒षे न हꣳसि॑। हा॒व॒न॒श्रूनो॑ रुद्रे॒ह बो॑धि। बृ॒हद्व॑देम वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑। परि॑ णो रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः स्तु॒हि श्रु॒तम्। मीढु॑ष्टमार्ह॑न्बिभर्षि। त्वम॑ग्ने रु॒द्र आ वो॒ राजा॑नम्॥४८॥

वसू॑नि ततानास्तु॒ विश्वान्॑ ववृत्यां ववर्ति घृ॒तेन॒ विषू॑चीः श्रु॒तन्द्वे च॑॥ [६]

सूर्यो॑ दे॒वीमु॒षस॒ꣳ रोच॑माना॒मर्यः॑। न योषा॑म॒भ्ये॑ति प॒श्चात्। यत्रा॒ नरो॑ देव॒यन्तो॑ यु॒गानि॑। वि॒त॒न्वते॒ प्रति॑ भ॒द्राय॑ भ॒द्रम्। भ॒द्रा अश्वा॑ ह॒रितः॒ सूर्य॑स्य। चि॒त्रा एद॑ग्वा अनु॒माद्या॑सः। न॒म॒स्यन्तो॑ दि॒व आ पृ॒ष्ठम॑स्थुः। परि॒ द्यावा॑पृथि॒वी य॑न्ति स॒द्यः। तत्सूर्य॑स्य देव॒त्वन्तन्म॑हि॒त्वम्। म॒ध्या कर्तो॒र्वित॑त॒ꣳ सञ्ज॑भार॥४९॥

य॒देदयु॑क्त ह॒रितः॑ स॒धस्था॑त्। आद्रात्री॒ वास॑स्तनुते सि॒मस्मै॑। तन्मि॒त्रस्य॒ वरु॑णस्याभि॒चक्षे॑। सूर्यो॑ रू॒पं कृ॑णुते॒ द्योरु॒पस्थे॑। अ॒न॒न्तम॒न्यद्रुश॑दस्य॒ पाजः॑। कृ॒ष्णम॒न्यद्ध॒रितः॒ सं भ॑रन्ति। अ॒द्या दे॑वा॒ उदि॑ता॒ सूर्य॑स्य। निरꣳह॑सः पिपृ॒तान्निर॑व॒द्यात्। तन्नो॑ मि॒त्रो वरु॑णो मामहन्ताम्। अदि॑तिः॒ सिन्धुः॑ पृथि॒वी उ॒त द्यौः॥५०॥

दि॒वो रु॒क्म उ॑रु॒चक्षा॒ उदे॑ति। दू॒रे अ॑र्थस्त॒रणि॒र्भ्राज॑मानः। नू॒नञ्जना॒ः सूर्ये॑ण॒ प्रसू॑ताः। आयन्नर्था॑नि कृ॒णव॒न्नपाꣳ॑सि। शं नो॑ भव॒ चक्ष॑सा॒ शं नो॒ अह्ना॑। शं भा॒नुना॒ शꣳ हि॒मा शं घृ॒णेन॑। यथा॒ शम॒स्मै शमस॑द्दुरो॒णे। तत्सू॑र्य॒ द्रवि॑णन्धे॒हि चि॒त्रम्। चि॒त्रं

दे॒वाना॒मुद॑गा॒दनी॑कम्। चक्षु॑र्मि॒त्रस्य॒ वरु॑णस्याग्नेः॥५१॥

आप्रा॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॒न्तरि॑क्षम्। सूर्य॑ आ॒त्मा जग॑तस्त॒स्थुष॑श्च। त्वष्टा॒ दध॒त्तन्न॑स्तु॒रीपम्॑। त्वष्टा॑ वी॒रं पि॒शङ्ग॑रूपः। दशे॒मन्त्वष्टु॑र्जनयन्त॒ गर्भम्॑। अत॑न्द्रासो युव॒तयो॒ बिभ॑र्त्रम्। ति॒ग्मानी॑क॒ꣳ स्वय॑शस॒ञ्जने॑षु। वि॒रोच॑मानं॒ परि॑षीन्नयन्ति। आविष्ट्यो॑ वर्धते॒ चारु॑रासु। जि॒ह्मानां॑मू॒र्ध्वस्वय॑शा उ॒पस्थे॑॥५२॥

उ॒भे त्वष्टु॑र्बिभ्यतु॒र्जाय॑मानात्। प्र॒तीची॑ सि॒ꣳहं प्रति॑जोषयेते। मि॒त्रो जना॒न्प्र स मि॑त्र। अ॒यं मि॒त्रो न॑म॒स्यः॑ सु॒शेवः॑। राजा॑ सुक्ष॒त्रो अ॑जनिष्ट वे॒धाः। तस्य॑ व॒यꣳ सु॑म॒तौ य॒ज्ञिय॑स्य। अपि॑ भ॒द्रे सौ॑मन॒से स्या॑म। अ॒न॒मी॒वास॒ इड॑या॒ मद॑न्तः। मि॒तज्म॑वो॒ वरि॑म॒न्ना पृ॑थि॒व्याः। आ॒दि॒त्यस्य॑ व्र॒तमु॑प॒क्ष्यन्तः॑॥५३॥

व॒यं मि॒त्रस्य॑ सुम॒तौ स्या॑म। मि॒त्रं न ईꣳ शिम्या॒ गोषु॑ ग॒व्यव॑त्। स्वा॒धियो॑ वि॒दथे॑ अ॒प्स्वर्जो॑जनन्। अरे॑जयताꣳ रोद॑सी॒ पाज॑सा गि॒रा। प्रति॑ प्रि॒यं य॑ज॒तञ्ज॒नुषा॒मव॑ः। म॒हाꣳ आ॑दि॒त्यो नम॑सोप॒सद्यः॑। या॒त॒यज्ज॑नो गृण॒ते सु॒शेवः॑। तस्मा॑ ए॒तत्पन्य॑तमाय॒ जुष्टम्॑। अ॒ग्नौ मि॒त्राय॑ ह॒विरा जु॑होत। आ वा॒ꣳ रथो॒ रोद॑सी बद्बधा॒नः॥५४॥

हि॒र॒ण्ययो॒ वृष॑भिर्या॒त्वश्वैः॑। घृ॒तव॑र्तनिः प॒विभी॑रुचा॒नः। इ॒षाब्बो॑ढा नृ॒पति॑र्वा॒जिनी॑वान्। स प॑प्रथा॒नो अ॒भि पञ्च॒ भूम॑। त्रि॒व॒न्धुरो मन॒सायो॑तु यु॒क्तः। विशो॒ येन॒ गच्छ॑थो देव॒यन्तीः॑। कुत्रा॑ चि॒द्यामम॑श्विना॒ दधा॑ना। स्वश्वा॑ य॒शसाऽऽया॑तम॒र्वाक्। दस्रा॑ नि॒धिं मधु॑मन्तं पिबाथः। वि वा॒ꣳ रथो॑ व॒ध्वा॑ याद॑मानः॥५५॥

अन्ता॑ दि॒वो बा॑धते वर्त॒निभ्या॑म्। यु॒वोः श्रियं॒ परि॒ योषा॑वृणीत। सूरो॑ दुहि॒ता परि॑तक्म्यायाम्। यद्दे॑व॒यन्त॒मव॑थः॒ शची॑भिः। परि॑घ्र॒ꣳ सवा॒ मना॑वा॒ वयो॑गाम्। यो ह॒स्यवा॑ꣳ रथिरा॒वस्त॑ उ॒स्राः। रथो॑ युजा॒नः प॑रि॒याति॑ व॒र्तिः। तेन॑ नः॒ शं योरु॒षसो॒ व्यु॑ष्टौ। न्य॑श्विना वहतं य॒ज्ञे अ॒स्मिन्। यु॒वं भु॒ज्युमव॑विद्ध॒ꣳ समु॒द्रे॥५६॥

उद॑हथु॒रर्ण॑सो॒ अस्रि॑धानैः। प॒त॒त्रिभि॑रश्र॒मैर॑व्य॒थिभि॑ः। द॒ꣳसना॑भिरश्विना पा॒रय॑न्ता। अग्नी॑षोमा॒ यो अ॒द्य वा॑म्। इ॒दं वचः॑ सप॒र्यति॑। तस्मै॑ धत्त॒ꣳ सु॒वीर्यम्॑। गवा॒ पोष॒ꣳ स्वश्व्य॑म्। यो अ॒ग्नीषोमा॑ ह॒विषा॑ सप॒र्यात्। दे॒व॒द्रीचा॒ मन॑सा॒ यो घृ॒तेन॑। तस्य॑ व्र॒तꣳ र॑क्षतं पा॒तम॒ꣳहः॑सः॥५७॥

वि॒शे जना॑य॒ महि॒ शर्म॑ यच्छतम्। अग्नी॑षोमा॒ य आहु॑तिम्। यो वा॒न्दाशा॑द्ध॒विष्कृ॑तिम्। स प्र॒जया॑ सु॒वीर्य॑म्। विश्व॒मायु॒र्व्य॑श्नवत्। अग्नी॑षोमा॒ चेति॒ तद्वी॒र्यं॑ वाम्। यदमु॑ष्णीतमव॒सं प॒णिङ्गोः॑। अवा॑तिरतं॒ प्रथ॑यस्य॒ शेषः॑। अवि॑न्दतं॒ ज्योति॒रेकं॑ ब॒हुभ्यः॑। अग्नी॑षोमावि॒मꣳ सु मेऽग्नी॑षोमा ह॒विषः॒ प्रस्थि॑तस्य॥५८॥

ज॒भार॒ द्यौर॒ग्नेरु॒पस्थ॑ उप॒क्ष्यन्तो॑ बद्बधा॒नो व॒ध्वा॑ याद॑मानः समु॒द्रेऽꣳह॑सः॒ प्रस्थि॑तस्य॥—[७]

अ॒हम॑स्मि प्रथम॒जा ऋ॒तस्य॑। पूर्वं॑ दे॒वेभ्यो॑ अ॒मृत॑स्य॒ नाभिः॑। यो मा॒ ददा॑ति॒ स इदे॒व माऽऽवाः॑। अ॒हमन्न॒मन्न॑म॒दन्त॑मद्मि। पूर्व॑म॒ग्नेरपि॑ दह॒त्यन्न॑म्। य॒त्तौ हा॑साते अहमुत्त॒रेषु॑। व्यात्त॑मस्य प॒शवः॑ सु॒जम्भ॑म्। पश्य॑न्ति॒ धीराः॒ प्रच॑रन्ति॒ पाकाः॑। जहा॑म्य॒न्यन्न ज॑हाम्य॒न्यम्। अ॒हमन्नं॒ वश॒मिच्च॑रामि॥५९॥

स॒मा॒नमर्थं॒ पर्ये॑मि भु॒ञ्जत्। को मामन्नं॑ मनु॒ष्यो॑ दयेत। परा॑के॒ अन्नं॒ निहि॑तं लो॒क ए॒तत्। विश्वै॑र्दे॒वैः पि॒तृभि॑र्गु॒प्तमन्न॑म्। यद॒द्यते॑ लु॒प्यते॒ यत्प॑रो॒प्यते॑। श॒त॒त॒मी सा त॒नूर्मे॑ बभूव। म॒हान्तौ॑ च॒रू स॑कृद्दु॒ग्धेन॑ पप्रौ। दिवं॑ च॒ पृश्निं॑ पृथि॒वीं च॑

साकम्। तत्सम्पिबन्तो न मिनन्ति वेधसः। नैतद्भूयो भवति नो कनीयः॥६०॥

अन्नं प्राणमन्नमपानमाहुः। अन्नं मृत्युं तमु जीवातुमाहुः। अन्नं ब्रह्माणो जरसं वदन्ति। अन्नमाहुः प्रजननं प्रजानाम्। मोघमन्नं विन्दते अप्रचेताः। सत्यं ब्रवीमि वध इत्स तस्य। नार्यमणं पुष्यति नो सखायम्। केवलाघो भवति केवलादी। अहं मेघः स्तनयन्वर्षन्नस्मि। मामदन्त्यहमद्म्यन्यान्॥६१॥

अहꣳ सदमृतो भवामि। मदादित्या अधि सर्वे तपन्ति। देवीं वाचमजनयन्त यद्वाग्वदन्ती। अनन्तामन्तादधि निर्मितां महीम्। यस्यां देवा अदधुर्भोजनानि। एकाक्षरां द्विपदाꣳ षट्पदां च। वाचं देवा उप जीवन्ति विश्वे। वाचं देवा उप जीवन्ति विश्वे। वाचं गन्धर्वाः पशवो मनुष्याः। वाचीमा विश्वा भुवनान्यर्पिता॥६२॥

सा नो हवं जुषतामिन्द्रपत्नी। वागक्षरं प्रथमजा ऋतस्य। वेदानां माताऽमृतस्य नाभिः। सा नो जुषाणोप यज्ञमागात्। अवन्ती देवी सुहवा मे अस्तु। यामृषयो मन्त्रकृतो मनीषिणः। अन्वैच्छं देवास्तपसा श्रमेण। तान्देवीं वाचꣳ

ह॒विषा॑ यजामहे। सा नो॑ दधातु सुकृ॒तस्य॑ लो॒के। च॒त्वारि॒ वाक्परि॑मिता प॒दानि॑॥६३॥

तानि॑ विदुर्ब्राह्म॒णा ये म॑नी॒षिणः॑। गुहा॒ त्रीणि॒ निहि॑ता॒ नेङ्ग॑यन्ति। तु॒रीयं॑ वा॒चो म॑नु॒ष्या॑ वदन्ति। श्र॒द्धया॒ऽग्निः समि॑ध्यते। श्र॒द्धया॑ विन्दते ह॒विः। श्र॒द्धां भग॑स्य मू॒र्धनि॑। वच॒सा वे॑दयामसि। प्रि॒यꣳ श्र॑द्धे॒ दद॑तः। प्रि॒यꣳ श्र॑द्धे॒ दिदा॑सतः। प्रि॒यं भो॒जेषु॒ यज्व॑सु॥६४॥

इ॒दं म॑ उदि॒तं कृ॑धि। यथा॑ दे॒वा असु॑रेषु। श्र॒द्धामु॒ग्रेषु॑ चक्रि॒रे। ए॒वं भो॒जेषु॒ यज्व॑सु। अ॒स्माक॑मुदि॒तं कृ॑धि। श्र॒द्धां दे॑वा॒ यज॑मानाः। वा॒युगो॑पा॒ उपा॑सते। श्र॒द्धाꣳ हृ॑द॒य्य॑याऽऽकू॒त्या। श्र॒द्धया॑ हूयते ह॒विः। श्र॒द्धां प्रा॒तर्ह॑वामहे॥६५॥

श्र॒द्धां म॒ध्यन्दि॑नं॒ परि॑। श्र॒द्धाꣳ सूर्य॑स्य नि॒म्रुचि॑। श्रद्धे॒ श्रद्धा॑पयेह मा॑। श्र॒द्धा दे॒वानधि॑ वस्ते। श्र॒द्धा विश्व॑मि॒दं जग॑त्। श्र॒द्धां काम॑स्य मा॒तरम्॑। ह॒विषा॑ वर्धयामसि। ब्रह्म॑ जज्ञा॒नं प्र॑थ॒मं पु॒रस्ता॑त्। वि सी॑म॒तः सु॒रुचो॑ वे॒न आ॑वः। स बु॒ध्निया॑ उप॒ मा अ॑स्य वि॒ष्ठाः॥६६॥

स॒तश्च॒ योनि॒मस॑तश्च॒ विव॑ः। पि॒ता वि॒राजा॑मृष॒भो र॑यी॒णाम्।

अ॒न्तरि॑क्षं वि॒श्वरू॑प॒ आवि॑वेश। तम॒र्कैर॒भ्य॑र्चन्ति व॒त्सम्। ब्रह्म॒ सन्तं॒ ब्रह्म॑णा व॒र्धय॑न्तः। ब्रह्म॑ दे॒वान॑जनयत्। ब्रह्म॒ विश्व॑मि॒दं जग॑त्। ब्रह्म॑णः क्ष॒त्रं निर्मि॑तम्। ब्रह्म॑ ब्राह्म॒ण आ॒त्मना॑। अ॒न्तर॑स्मिन्नि॒मे लो॒काः॥६७॥

अ॒न्तर्विश्व॑मि॒दं जग॑त्। ब्रह्मै॒व भू॒तानां॒ ज्येष्ठम्॑। तेन॒ को॑ऽर्हति॒ स्पर्धि॑तुम्। ब्रह्म॑न्दे॒वास्त्रय॑स्त्रिꣳशत्। ब्रह्म॑न्निन्द्रप्रजाप॒ती। ब्रह्म॑न् ह॒ विश्वा॑ भू॒तानि॑। ना॒वीवा॒न्तः स॒माहि॑ता। चत॑स्र॒ आशाः॒ प्रच॑रन्त्व॒ग्नयः॑। इ॒मं नो॑ य॒ज्ञं न॑यतु प्रजा॒नन्। घृ॒तं पिन्व॑न्न॒जरꣳ सु॒वीरम्॑॥६८॥

ब्रह्म॑ स॒मिद्भ॑व॒त्याहु॑तीनाम्। आ गावो॑ अग्मन्नु॒त भ॒द्रम॑क्रन्। सीद॑न्तु गो॒ष्ठे र॒णय॑न्त्व॒स्मे। प्र॒जाव॑तीः पुरु॒रूपा॑ इ॒ह स्युः। इन्द्रा॑य पू॒र्वीरु॒षसो॒ दुहा॑नाः। इन्द्रो॒ यज्व॑ने पृणते च॑ शिक्षति। उपेद्द॑दाति॒ न स्वं मु॑षायति। भूयो॑भूयो र॒यिमिद॑स्य व॒र्धयन्। अभि॑न्ने खि॒ल्ले नि द॑धाति देव॒युम्। न ता न॑शन्ति॒ न ता अर्वा॑॥६९॥

गावो॒ भगो॒ गाव॒ इन्द्रो॑ मे अच्छात्। गाव॒ः सोम॑स्य प्रथ॒मस्य॑ भ॒क्षः। इ॒मा या गाव॒ः सज॑नास॒ इन्द्र॑ः। इ॒च्छामीद्धृ॒दा

मनसा चिदिन्द्रम्। यूयं गावो मेदयथा कृशं चित्। अश्लीलं चित्कृणुथा सुप्रतीकम्। भद्रं गृहं कृणुथ भद्रवाचः। बृहद्वो वय उच्यते सभासु। प्रजावतीः सूयवसꣳ रिशन्तीः। शुद्धा अपः सुप्रपाणे पिबन्तीः। मा वः स्तेन ईशत माऽघशꣳसः। परि वो हेती रुद्रस्य वृज्याः। उपेदमुपपर्चनम्। आसु गोषूपपृच्यताम्। उपर्षभस्य रेतसि। उपेन्द्र तव वीर्ये॥ ७०॥

चरामि कनीयोऽन्यानर्पिता पदानि यज्वसु हवामहे विष्ठा लोकाः सुवीरमर्वा पिबन्तीः षट्ङ्॥ [८]

ता सूर्याचन्द्रमसा विश्वभृत्तमा महत्। तेजो वसुमद्राजतो दिवि। सामात्माना चरतः सामचारिणा। ययोर्व्रतं न ममे जातु देवयोः। उभावन्तौ परि यात अम्र्या। दिवो न रश्मीꣳस्तनुतो व्यर्णवे। उभा भुवन्ती भुवना कविक्रतू। सूर्या न चन्द्रा चरतो हतामती। पती द्युमद्विश्वविदा उभा दिवः। सूर्या उभा चन्द्रमसा विचक्षणा॥ ७१॥

विश्ववारा वरिवोभा वरेण्या। ता नोऽवतं मतिमन्ता महिव्रता। विश्वपरी प्रतरणा तरन्ता। सुवर्विदा दृशये भूरिरश्मी। सूर्या हि चन्द्रा वसु त्वेषदर्शता। मनस्विनोभानुचरतोनु

सन्दिवम्॑। अ॒स्य श्रवो॑ न॒द्यः॑ स॒प्त बि॑भ्रति। द्यावा॒ क्षामा॑ पृथि॒वी द॑र्श॒तं वपुः॑। अ॒स्मे सू॒र्याचन्द्र॒मसा॑ऽभि॒चक्षे॑। श्र॒द्धेकमि॑न्द्र चरतो विचर्तु॒रम्॥ ७२॥

पू॒र्वा॒प॒रं च॑रतो मा॒ययै॒तौ। शिशू॒ क्रीड॑न्तौ॒ परि॑ यातो अध्व॒रम्। विश्वा॑न्य॒न्यो भुव॑नाऽभि॒ चष्टे॑। ऋ॒तून॒न्यो वि॒दध॑ज्जायते॒ पुनः॑। हिर॑ण्यवर्णाः॒ शुच॑यः पाव॒का यासा॒ꣳ राजा॑। यासां॑ दे॒वाः शि॒वेन॑ मा॒ चक्षु॑षा पश्यत। आपो॑ भ॒द्रा आदित्प॑श्यामि। नास॑दासी॒न्नो सदा॑सीत्त॒दानी॑म्। नासी॒द्रजो॒ नो व्यो॑मा प॒रो यत्। किमाव॑रीवः॒ कुह॒ कस्य॒ शर्मन्॑॥ ७३॥

अम्भः॒ किमा॑सी॒द्गह॑नं गभी॒रम्। न मृ॒त्युर॒मृतं॒ तर्हि॒ न। रात्रि॑या॒ अह्न॑ आसीत्प्रके॒तः। आनी॑दवा॒तꣳ स्व॒धया॒ तदेक॑म्। तस्मा॑द्धा॒न्यं न प॒रः किञ्च॒नास॑। तम॑ आसी॒त्तम॑सा गू॒ढमग्रे॑ प्रके॒तम्। स॒लि॒लꣳ सर्व॑मा इ॒दम्। तु॒च्छेना॒भ्वपि॑हितं॒ यदासी॑त्। तम॑स॒स्तन्म॑हि॒ना जा॑य॒तैकम्॑। काम॒स्तदग्रे॒ सम॑वर्त॒ताधि॑॥ ७४॥

मन॑सो॒ रेतः॑ प्रथ॒मं यदासी॑त्। स॒तो बन्धु॒मस॑ति॒ निर॑विन्दन्। हृ॒दि प्र॒तीष्या॑ क॒वयो॑ मनी॒षा। ति॒र॒श्चीनो॒ वित॑तो

रश्मिरेषाम्। अधः स्विदासी(३)दुपरि स्विदासी(३)त्। रेतोधा आसन्महिमान आसन्। स्वधा अवस्तात्प्रयतिः परस्तात्। को अद्धा वेद क इह प्र वोचत्। कुत आजाता कुत इयं विसृष्टिः। अर्वाग्देवा अस्य विसर्जनाय॥७५॥

अथा को वेद यत आबभूव। इयं विसृष्टिर्यत आबभूव। यदि वा दधे यदि वा न। यो अस्याध्यक्षः परमे व्योमन्। सो अङ्ग वेद यदि वा न वेद। किꣳस्विद्वनङ्क उ स वृक्ष आसीत्। यतो द्यावापृथिवी निष्टतक्षुः। मनीषिणो मनसा पृच्छतेदुतत्। यदध्यतिष्ठद्भुवनानि धारयन्। ब्रह्म वनं ब्रह्म स वृक्ष आसीत्॥७६॥

यतो द्यावापृथिवी निष्टतक्षुः। मनीषिणो मनसा विब्रवीमि वः। ब्रह्माध्यतिष्ठद्भुवनानि धारयन्। प्रातरग्निं प्रातरिन्द्रꣳ हवामहे। प्रातर्मित्रावरुणा प्रातरश्विना। प्रातर्भगं पूषणं ब्रह्मणस्पतिम्। प्रातः सोममुत रुद्रꣳ हुवेम। प्रातर्जितं भगमुग्रꣳ हुवेम। वयं पुत्रमदितेर्यो विधर्ता। आध्रश्चिद्यं मन्यमानस्तुरश्चित्॥७७॥

राजा चिद्यं भगं भक्षीत्याह। भग प्रणेतर्भग सत्यराधः। भगेमां धियमुदव ददन्नः। भग प्र णो जनय गोभिरश्वैः। भग प्र

नृभिर्नृवन्तः स्याम। उतेदानीं भगवन्तः स्याम। उत प्रपित्व उत मध्ये अह्नाम्। उतोदिता मघवन्त्सूर्यस्य। वयं देवानाꣳ सुमतौ स्याम। भग एव भगवाꣳ अस्तु देवाः॥७८॥

तेन वयं भगवन्तः स्याम। तं त्वा भग सर्व इज्जोहवीमि। स नो भग पुर एता भवेह। समध्वरायोषसो नमन्त। दधिक्रावेव शुचये पदाय। अर्वाचीनं वसुविदं भगं नः। रथमिवाश्वा वाजिन आवहन्तु। अश्वावतीर्गोमतीर्न उषासः। वीरवतीः सदमुच्छन्तु भद्राः। घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीनाः। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥७९॥

विचक्षणा विचर्तुरꣳ शर्मन्नधि विसर्जनाय ब्रह्म वनं ब्रह्म स वृक्ष आसीत्तुरश्चिद्देवाः प्रपीना एकं च॥—[९] पीवोन्नान्ते शुक्रासः सोमो धेनुमिन्द्रस्तरस्वाञ्छुचिमा देवो यातु सूर्यो देवीमहमस्मि ता सूर्याचन्द्रमसा नव॥९॥

पीवोन्नामग्ने त्वं पारयानाधृष्यः शुचिन्नु विश्रयमाणो दिवो रुक्मोऽन्न प्राणमन्नन्ता सूर्याचन्द्रमसा नवसप्ततिः॥७९॥

पीवोन्नाय्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अग्निर्नः पातु कृत्तिकाः। नक्षत्रं देवमिन्द्रियम्। इदमासां विचक्षणम्। हविरासं जुहोतन। यस्य भान्ति रश्मयो यस्य केतवः। यस्येमा विश्वा भुवनानि सर्वा। स कृत्तिकाभिरभि संवसानः। अग्निर्नो देवः सुविते दधातु। प्रजापते रोहिणी वेतु पत्नी। विश्वरूपा बृहती चित्रभानुः॥१॥

सा नो यज्ञस्य सुविते दधातु। यथा जीवेम शरदः सवीराः। रोहिणी देव्युदगात्पुरस्तात्। विश्वा रूपाणि प्रतिमोदमाना। प्रजापतिꣳ हविषा वर्धयन्ती। प्रिया देवानामुपयातु यज्ञम्। सोमो राजा मृगशीर्षेण आगन्। शिवं नक्षत्रं प्रियमस्य धाम। आप्यायमानो बहुधा जनेषु। रेतः प्रजां यजमाने दधातु॥२॥

यत्ते नक्षत्रं मृगशीर्षमस्ति। प्रियꣳ राजन्प्रियतमं प्रियाणाम्। तस्मै ते सोम हविषा विधेम। शन्न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे। आर्द्रया रुद्रः प्रथमान एति। श्रेष्ठो देवानां पतिरघ्नियानाम्।

नक्षत्रमस्य हविषा विधेम। मा नः प्रजाꣳ रीरिषन्मोत वीरान्। हेती रुद्रस्य परि णो वृणक्तु। आर्द्रा नक्षत्रं जुषताꣳ हविर्नः॥३॥

प्रमुञ्चमानौ दुरितानि विश्वा। अपाघशꣳसन्नुदतामरातिम्। पुनर्नो देव्यदितिः स्पृणोतु। पुनर्वसू नः पुनरेतां यज्ञम्। पुनर्नो देवा अभियन्तु सर्वे। पुनः पुनर्वो हविषा यजामः। एवा न देव्यदितिरनर्वा। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। पुनर्वसू हविषा वर्धयन्ती। प्रियं देवानामप्येतु पाथः॥४॥

बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। तिष्यं नक्षत्रमभिसम्बभूव। श्रेष्ठो देवानां पृतनासु जिष्णुः। दिशोऽनु सर्वा अभयं नो अस्तु। तिष्यः पुरस्तादुत मध्यतो नः। बृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चात्। बाधेतान्द्वेषो अभयं कृणुताम्। सुवीर्यस्य पतयः स्याम। इदꣳ सर्पेभ्यो हविरस्तु जुष्टम्। आश्रेषा येषामनुयन्ति चेतः॥५॥

ये अन्तरिक्षं पृथिवीङ्क्षियन्ति। ते नः सर्पासो हवमागमिष्ठाः। ये रोचने सूर्यस्यापि सर्पाः। ये दिवं देवीमनु सञ्चरन्ति। येषामाश्रेषा अनुयन्ति कामम्। तेभ्यः सर्पेभ्यो मधुमज्जुहोमि। उपहूताः पितरो ये मघासु। मनोजवसः सुकृतः सुकृत्याः। ते

नो॒ नक्ष॑त्रे॒ हव॒मागा॑मिष्ठाः। स्व॒धाभि॑र्य॒ज्ञं प्रय॑तं जुषन्ताम्॥६॥

ये अ॑ग्निद॒ग्धा येऽन॑ग्निदग्धाः। ये॑ऽमुं लो॒कं पि॒तरः॑ क्षि॒यन्ति॑। याꣳश्च॑ वि॒द्म या ꣳ उ॑ च॒ न प्र॑वि॒द्म। म॒घास॑ु य॒ज्ञꣳ सुकृ॑तं जुषन्ताम्। गवां॒ पति॒ः फल्गु॑नीनामसि॒ त्वम्। तद॑र्यमन्वरुण मित्र॒ चारु॑। तं त्वा॑ व॒यꣳ स॑नि॒तारꣳ॑ सनी॒नाम्। जी॒वा जीव॑न्त॒मुप॒ संवि॑शेम। येने॒मा विश्वा॒ भुव॑नानि॒ सञ्जि॑ता। यस्य॑ दे॒वा अ॑नु सं॒ यन्ति॒ चेतः॑॥७॥

अ॒र्य॒मा राजा॒ऽजर॒स्तुवि॑ष्मान्। फल्गु॑नीनामृष॒भो रो॑रवीति। श्रेष्ठो॑ दे॒वानां॑ भगवो भगासि। तत्त्वा॑ विदुः॒ फल्गु॑नी॒स्तस्य॑ वित्तात्। अ॒स्मभ्य॑ं क्ष॒त्रम॒जरꣳ॑ सु॒वीर्य॑म्। गोम॒दश्व॑व॒दुप॒ सन्नु॑देह। भगो॑ ह दा॒ता भग॒ इत्प्र॑दा॒ता। भगो॑ दे॒वीः फल्गु॑नी॒रा वि॑वेश। भग॒स्येत्तं प्र॑स॒वं ग॑मेम। यत्र॑ दे॒वैः स॑ध॒माद॑ं मदेम॥८॥

आया॑तु दे॒वः स॑वि॒तोप॑यातु। हि॒र॒ण्यये॑न सु॒वृता॒ रथे॑न। वह॒न् हस्तꣳ॑ सु॒भगं॑ विद्म॒नाप॑सम्। प्र॒यच्छ॑न्तं॒ पपु॑रिं॒ पुण्य॒मच्छ॑। हस्तः॒ प्रय॑च्छत्व॒मृतं॒ वसी॑यः। दक्षि॑णेन॒ प्रति॑गृभ्णीम एनत्। दा॒तार॑म॒द्य स॑वि॒ता वि॑देय। यो नो॒ हस्ता॑य प्रसु॒वाति॑

य॒ज्ञम्। त्वष्टा॒ नक्ष॑त्रम॒भ्ये॑ति चि॒त्राम्। सु॒भꣳ सं॑सं युव॒तिꣳ रोच॑मानाम्॥९॥

नि॒वे॒शय॑न्न॒मृता॒न्मर्त्याꣳ॑श्च। रू॒पाणि॑ पि॒ꣳशन्भुव॑नानि॒ विश्वा॑। तन्न॒स्त्वष्टा॒ तदु॑ चि॒त्रा विच॑ष्टाम्। तन्नक्ष॑त्रं भूरि॒दा अ॑स्तु॒ मह्य॑म्। तन्नः॑ प्र॒जां वी॒रव॑तीꣳ सनोतु। गोभि॑र्नो॒ अश्वैः॒ सम॑नक्तु य॒ज्ञम्। वा॒युर्नक्ष॑त्रम॒भ्ये॑ति॒ निष्प्या॑म्। ति॒ग्मशृ॑ङ्गो वृष॒भो रोरु॑वाणः। स॒मी॒रय॒न्भुव॑ना मात॒रिश्वा॑। अप॒ द्वेषाꣳ॑सि नुदता॒मरा॑तीः॥१०॥

तन्नो॑ वा॒युस्तदु॒ निष्प्या॑ शृणोतु। तन्नक्ष॑त्रं भूरि॒दा अ॑स्तु॒ मह्य॑म्। तन्नो॑ दे॒वासो॒ अनु॑जानन्तु॒ कामम्। यथा॒ तरे॑म दुरि॒तानि॒ विश्वा॑। दू॒रम॒स्मच्छत्र॑वो यन्तु भी॒ताः। तदि॑न्द्रा॒ग्नी कृ॑णुता॒न्तद्विशा॑खे। तन्नो॑ दे॒वा अनु॑मदन्तु य॒ज्ञम्। प॒श्चात्पु॒रस्ता॒दभ॑यन्नो अस्तु। नक्ष॑त्राणा॒मधि॑पत्नी॒ विशा॑खे। श्रेष्ठा॑विन्द्रा॒ग्नी भुव॑नस्य गो॒पौ॥११॥

विषू॑चः॒ शत्रू॑नप॒ बाध॑मानौ। अप॒ क्षुध॑न्नुदता॒मरा॑तिम्। पू॒र्णा प॒श्चादु॒त पू॒र्णा पु॒रस्ता॑त्। उन्म॑ध्य॒तः पौ॑र्णमा॒सी जि॑गाय। तस्यां॑ दे॒वा अधि॑ सं॒वस॑न्तः। उ॒त्त॒मे नाक॑ इ॒ह मा॑दयन्ताम्।

पृथ्वी सुवर्चा युवतिः सजोषाः। पौर्णमास्युदगाच्छोभमाना। आप्याययन्ती दुरितानि विश्वा। उरुन्दुहां यजमानाय यज्ञम्॥१२॥

चित्रभानुर्यजमाने दधातु हविर्नः पाथश्चेतो जुषन्ताश्चेतो मदेम रोचमानामरातीर्गोपौ यज्ञम्॥[१]

ऋध्यास्म हव्यैर्नमसोपसद्य। मित्रं देवं मित्रधेयं नो अस्तु। अनूराधान् हविषा वर्धयन्तः। शतञ्जीवेम शरदः सवीराः। चित्रं नक्षत्रमुदगात्पुरस्तात्। अनूराधास इति यद्वदन्ति। तन्मित्र एति पथिभिर्देवयानैः। हिरण्ययैर्वितततैरन्तरिक्षे। इन्द्रो ज्येष्ठामनु नक्षत्रमेति। यस्मिन्वृत्रं वृत्रतूर्ये ततार॥१३॥

तस्मिन्वयममृतन्दुहानाः। क्षुधन्तरेम दुरितिन्दुरिष्टिम्। पुरन्दराय वृषभाय धृष्णवे। अषाढाय सहमानाय मीढुषे। इन्द्राय ज्येष्ठा मधुमद्दुहाना। उरुं कृणोतु यजमानाय लोकम्। मूलं प्रजां वीरवतीं विदेय। पराच्येतु निर्ऋतिः पराचा। गोभिर्नक्षत्रं पशुभिः समक्तम्। अहर्भूयाद्यजमानाय मह्यम्॥१४॥

अहर्नो अद्य सुविते दधातु। मूलं नक्षत्रमिति यद्वदन्ति। पराचीं वाचा निर्ऋतिन्नुदामि। शिवं प्रजायै शिवमस्तु मह्यम्।

या दि॒व्या आपः॒ पय॑सा सम्बभू॒वुः। या अ॒न्तरि॑क्ष उ॒त पार्थि॑वी॒र्याः। यासा॑मषा॒ढा अ॑नु॒यन्ति॒ कामम्॑। ता न॒ आपः॒ शꣳ स्यो॒ना भ॑वन्तु। याश्च॒ कूप्या॒ याश्च॑ ना॒द्याः॑ समु॒द्रिया॑ः। याश्च॑ वैश॒न्तीरु॒त प्रा॑स॒चीर्याः॑॥१५॥

यासा॑मषा॒ढा मधु॑ भ॒क्षय॑न्ति॒। ता न॒ आपः॒ शꣳ स्यो॒ना भ॑वन्तु। तन्नो॒ विश्वे॒ उप॑ शृण्वन्तु दे॒वाः। तद॑षा॒ढा अ॒भिसं॑यन्तु य॒ज्ञम्। तन्नक्ष॑त्रं प्रथतां प॒शुभ्यः॑। कृ॒षिर्वृ॒ष्टिर्यज॑मानाय कल्पताम्। शु॒भ्राः क॒न्या॑ युव॒तयः॑ सु॒पेश॑सः। क॒र्म॒कृतः॑ सु॒कृतो॑ वी॒र्या॑वतीः। विश्वा॑ दे॒वान् ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्तीः। अ॒षा॒ढाः काम॒मुप॑ यान्तु य॒ज्ञम्॥१६॥

यस्मि॒न्ब्रह्मा॒ऽभ्यज॑य॒त्सर्व॑मे॒तत्। अ॒मुं च॑ लो॒कमि॒दमू॑ च॒ सर्वम्॑। तन्नो॒ नक्ष॑त्रमभि॒जिद्वि॒जित्य॑। श्रिय॑न्दधा॒त्वह॑णीयमानम्। उ॒भौ लो॒कौ ब्रह्म॑णा॒ सञ्जि॑तेमौ। तन्नो॒ नक्ष॑त्रमभि॒जिद्विच॑ष्टाम्। तस्मि॑न्व॒यं पृत॑ना॒ः सञ्ज॑येम। तन्नो॑ दे॒वासो॒ अनु॑जानन्तु॒ कामम्॑। शृ॒ण्वन्ति॑ श्रो॒णाम॒मृत॑स्य गो॒पाम्। पुण्या॑मस्या॒ उप॑शृणोमि॒ वाचम्॑॥१७॥

म॒हीं देवीं विष्णु॑पत्नीमजू॒र्याम्। प्र॒तीची॑मेनाꣳ ह॒विषा॑ यजामः।

त्रेधा विष्णुरुरुगायो विचक्रमे। महीं दिवं पृथिवीमन्तरिक्षम्। तच्छ्रोणैति श्रवं इच्छमाना। पुण्यꣳ श्लोकं यजमानाय कृण्वती। अष्टौ देवा वसवः सोम्यासः। चतस्रो देवीरजराः श्रविष्ठाः। ते यज्ञं पान्तु रजसः परस्तात्। संवत्सरीणममृतꣳ स्वस्ति॥१८॥

यज्ञं नः पान्तु वसवः पुरस्तात्। दक्षिणतोऽभियन्तु श्रविष्ठाः। पुण्यं नक्षत्रमभि संविशाम। मा नो अरातिरघशꣳसाऽगन्। क्षत्रस्य राजा वरुणोऽधिराजः। नक्षत्राणाꣳ शतभिषग्वसिष्ठः। तौ देवेभ्यः कृणुतो दीर्घमायुः। शतꣳ सहस्रा भेषजानि धत्तः। यज्ञं नो राजा वरुण उपयातु। तन्नो विश्वे अभि संयन्तु देवाः॥१९॥

तन्नो नक्षत्रꣳ शतभिषग्जुषाणम्। दीर्घमायुः प्रतिरद्भेषजानि। अज एकपादुदगात्पुरस्तात्। विश्वा भूतानि प्रतिमोदमानः। तस्य देवाः प्रसवं यन्ति सर्वे। प्रोष्ठपदासो अमृतस्य गोपाः। विभ्राजमानः समिधान उग्रः। आऽन्तरिक्षमरुहदगन्द्याम्। तꣳ सूर्यं देवमजमेकपादम्। प्रोष्ठपदासो अनुयन्ति सर्वे॥२०॥

अहि॑र्बु॒ध्नियः॒ प्रथ॑मान एति। श्रेष्ठो॑ दे॒वाना॑मु॒त मानु॑षाणाम्। तं ब्रा॑ह्म॒णाः सो॑म॒पाः सो॒म्यासः॑। प्रो॒ष्ठ॒प॒दासो॑ अ॒भि र॑क्षन्ति॒ सर्वे॑। च॒त्वारः॒ एक॑म॒भिकर्म दे॒वाः। प्रो॒ष्ठ॒प॒दास॒ इति॒ यान् वद॑न्ति। ते बु॒ध्नियं॑ परि॒षद्य॑ꣳ स्तु॒वन्तः॑। अहिꣳ रक्षन्ति॒ नम॑सोप॒सद्य॑। पू॒षा रे॒वत्यन्वे॑ति॒ पन्था॑म्। पु॒ष्टि॒पती॑ पशु॒पा वाज॑बस्त्यौ॥२१॥

इ॒मानि॑ ह॒व्या प्रय॑ता जुषा॒णा। सु॒गैर्नो॒ यानै॒रुप॑यातां य॒ज्ञम्। क्षु॒द्रान्प॒शून्र॑क्षतु रे॒वती॑ नः। गावो॑ नो॒ अश्वा॒ꣳ अन्वे॑तु पू॒षा। अन्न॒ꣳ रक्ष॑न्तौ बहु॒धा विरू॑पम्। वाजꣳ॑ सनुतां॒ यज॑मानाय य॒ज्ञम्। तद॒श्विना॑वश्व॒युजोप॑यातम्। शुभ॒ङ्गमि॑ष्ठौ सु॒यमे॑भि॒रश्वैः॑। स्वं नक्ष॑त्रꣳ ह॒विषा॒ यज॑न्तौ। मध्वा॒ सम्पृ॑क्तौ॒ यजु॑षा॒ सम॑क्तौ॥२२॥

यौ दे॒वानां॑ भि॒षजौ॑ हव्यवा॒हौ। विश्व॑स्य दू॒ताव॒मृत॑स्य गो॒पौ। तौ नक्ष॑त्रं जुजुषा॒णोप॑यताम्। नमो॒ऽश्विभ्यां॑ कृणुमो-ऽश्व॒युग्भ्या॑म्। अप॑ पा॒प्मानं॒ भर॑णीर्भरन्तु। तद्य॒मो राजा॒ भग॑वा॒न् विच॑ष्टाम्। लो॒कस्य॒ राजा॑ मह॒तो म॒हान् हि। सु॒गन्नः॒ पन्था॒मभ॑यं कृणोतु। यस्मि॒न्नक्ष॑त्रे य॒म एति॒ राजा॑। यस्मि॑न्नेनम॒भ्यषि॑ञ्चन्त दे॒वाः। तद॑स्य चि॒त्रꣳ ह॒विषा॑ यजाम।

अप॑ पा॒प्मानं॒ भर॑णीर्भरन्तु। नि॒वेश॑नी॒ यत्ते॑ दे॒वा अद॑धुः॥२३॥

त॒तार॒ मह्य॑ प्रास॒चीर्या या॑न्तु य॒ज्ञं वाचꣳ स्व॒स्ति दे॒वा अनु॑यन्ति॒ सर्वे॒ वाज॑बस्त्यौ॒ समक्तौ॑ दे॒वास्त्रीणि॑ च॥ [२]

नवो॑नवो भवति॒ जाय॑मानो॒ यमा॑दि॒त्या अ॒ꣳशुमा॑प्या॒यय॑न्ति। ये विरू॑पे॒ सम॑नसा स॒व्यय॑न्ती। स॒मा॒नन्तन्तु॑ परितात॒ना ते॑। वि॒भू प्र॒भू अ॑नु॒भू वि॒श्वतो॑ हुवे। ते नो॒ नक्ष॑त्रे॒ हव॒माग॑मेतम्। व॒यं दे॒वी ब्रह्म॑णा संविदा॒नाः। सु॒रत्ना॑सो दे॒ववी॑ति॒न्दधा॑नाः। अ॒हो॒रा॒त्रे ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्तः। अति॑ पा॒प्मान॒मति॑ मुत्त्या गमेम। प्रत्यु॑वदृश्याय॒ती॥२४॥

व्यु॒च्छन्ती॑ दुहि॒ता दि॒वः। अ॒पो म॒ही वृ॑णुते॒ चक्षु॑षा। तमो॒ ज्योति॑ष्कृणोति सू॒नरी॑। उदु॒स्रियाः॑ सचते॒ सूर्यः॑। सचा॑ उ॒द्यन्नक्ष॑त्रमर्चि॒मत्। तवेदु॑षो॒ व्युषि॒ सूर्य॑स्य च। सं भ॒क्तेन॑ गमेमहि। तन्नो॒ नक्ष॑त्रमर्चि॒मत्। भा॒नु॒मत्तेज॑ उ॒च्चर॑त्। उप॑य॒ज्ञमि॒हाग॑मत्॥२५॥

प्र नक्ष॑त्राय दे॒वाय॑। इन्द्रा॒येन्दुꣳ हवामहे। सन॑ः सवि॒ता सु॑वत्स॒निम्। पु॒ष्टि॒दां वी॒रव॑त्तमम्। उदु॒त्यं चि॒त्रम्। अदि॑तिर्न उरुष्यतु म॒हीमू॒ षु मा॒तरम्॑। इ॒दं विष्णुः॒ प्रतद्विष्णु॑ः।

अग्निर्मूर्धा भुवः। अनुनोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहꣳ स्विष्टम्॥२६॥

आयत्यगमत्स्विष्टम्॥ [३]

अग्निर्वा अकामयत। अन्नादो देवानाꣳस्यामिति। स एतमग्नये कृत्तिकाभ्यः पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ततो वै सोऽन्नादो देवानामभवत्। अग्निर्वै देवानामन्नादः। यथा ह वा अग्निर्देवानामन्नादः। एवꣳ ह वा एष मनुष्याणां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा कृत्तिकाभ्यः स्वाहा। अम्बायै स्वाहा दुलायै स्वाहा। नितत्न्यै स्वाहाऽभ्रयन्त्यै स्वाहा। मेघयन्त्यै स्वाहा वर्षयन्त्यै स्वाहा। चुपुणीकायै स्वाहेति॥२७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्। तासाꣳ रोहिणीमभ्यध्यायत्। सोऽकामयत। उप मा वर्तेत। समेनया गच्छेयेति। स एतं प्रजापतये रोहिण्यै चरुं निरवपत्। ततो वै सा तमुपावर्तत। समेनयागच्छत। उप ह वा एनं प्रियमावर्तते। सं प्रियेण गच्छते। य एतेन हविषा यजते। य उचैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। प्रजापतये स्वाहा रोहिण्यै स्वाहा। रोचमानायै स्वाहा प्रजाभ्यः स्वाहेति॥२८॥

सोमो॒ वा अ॑कामयत। ओष॑धीना१ꣳ रा॒ज्यम॒भिज॑येय॒मिति॑। स ए॒तꣳ सोमा॑य मृगशी॒र्षाय॑ श्यामा॒कं च॒रुं पय॑सि॒ निर॑वपत्। ततो॒ वै स ओष॑धीना१ꣳ रा॒ज्यम॒भ्य॑जयत्। स॒मा॒नाना॑ꣳ ह॒ वै रा॒ज्यम॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। सोमा॑य॒ स्वाहा॑ मृगशी॒र्षाय॒ स्वाहा॑। इ॒न्व॒काभ्यः॒ स्वाहौष॑धीभ्यः॒ स्वाहा॑। रा॒ज्याय॒ स्वाहा॒ऽभिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥२९॥

रु॒द्रो वा अ॑कामयत। प॒शु॒मान्त्स्या॒मिति॑। स ए॒तꣳ रु॒द्राया॒र्द्रायै॒ प्रैय्य॑ङ्गवं च॒रुं पय॑सि॒ निर॑वपत्। ततो॒ वै स प॑शु॒मान॑भवत्। प॒शु॒मान् ह॒ वै भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। रु॒द्राय॒ स्वाहा॒ऽर्द्रायै॒ स्वाहा॑। पिन्व॑मानायै॒ स्वाहा॑ प॒शुभ्यः॒ स्वाहेति॑॥३०॥

ऋ॒क्षा वा इ॒यम॑लो॒मका॑ऽऽसीत्। साऽका॑मयत। ओष॑धीभि॒र्वन॒स्पति॑भिः॒ प्रजा॑येयेति॑। सैतमदि॑त्यै॒ पुन॑र्वसुभ्यां च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वा इ॒यमोष॑धीभि॒र्वन॒स्पति॑भिः॒ प्राजा॑यत। प्रजा॑यते ह॒ वै प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अदि॑त्यै॒ स्वाहा॒ पुन॑र्वसुभ्याम्। स्वाहा भू॑त्यै॒ स्वाहा॒ प्रजा॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥३१॥

बृहस्पतिर्वा अकामयत। ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतं बृहस्पतये तिष्याय नैवारं चरुं पर्यसि निरवपत्। ततो वै स ब्रह्मवर्चस्यभवत्। ब्रह्मवर्चसी ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। बृहस्पतये स्वाहा तिष्याय स्वाहा। ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥३२॥

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवाः सर्पेभ्य आश्रेषाभ्य आज्ये करम्भन्निरवपन्। तानेताभिरेवदेवताभिरुपानयन्। एताभिरह वै देवताभिर्द्विषन्तं भ्रातृव्यमुपनयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सर्पेभ्यः स्वाहाऽऽश्रेषाभ्यः स्वाहा। दन्दशूकेभ्यः स्वाहेति॥३३॥

पितरो वा अकामयन्त। पितृलोक ऋध्नुयामेति। त एतं पितृभ्यो मघाभ्यः पुरोडाशꣳ षट्कपालं निरवपन्। ततो वै ते पितृलोक आर्ध्नुवन्। पितृलोके ह वा ऋध्नोति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। पितृभ्यः स्वाहा मघाभ्यः। स्वाहाऽनघाभ्यः स्वाहागदाभ्यः। स्वाहा-ऽरुन्धतीभ्यः स्वाहेति॥३४॥

अर्यमा वा अकामयत। पशुमान्त्स्यामिति। स एतमर्यम्णे फल्गुनीभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्।

प॒शुमान् ह॒ वै भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒र्य॒म्णे स्वाहा॒ फल्गु॑नीभ्या॒ꣳ स्वाहा॑। प॒शुभ्यः॒ स्वाहेति॑॥३५॥

भगो॒ वा अ॑कामयत। भ॒गी श्रे॒ष्ठी दे॒वानाꣳस्या॒मिति॑। स ए॒तं भगा॑य॒ फल्गु॑नीभ्यां च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स भ॒गी श्रे॒ष्ठी दे॒वाना॑मभवत्। भ॒गी ह॒ वै श्रे॒ष्ठी स॑मा॒नानां॑ भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। भगा॑य॒ स्वाहा॒ फल्गु॑नीभ्या॒ꣳ स्वाहा॑। श्रैष्ठ्या॑य॒ स्वाहेति॑॥३६॥

स॒वि॒ता वा अ॑कामयत। श्रन्मे॑ दे॒वा दधी॑रन्। स॒वि॒ता स्या॒मिति॑। स ए॒तꣳ स॑वि॒त्रे हस्ता॑य पुरो॒डाशं॒ द्वाद॑शकपालं॒ निर॑वपदाशू॒नां व्री॑ही॒णाम्। ततो॒ वै तस्मै॒ श्रद्दे॒वा अद॑धत। स॒वि॒ताऽभ॑वत्। श्रद्ध॒वा अ॑स्मै मनु॒ष्या॑ दधते। स॒वि॒ता स॑मा॒नानां॑ भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। स॒वि॒त्रे स्वाहा॒ हस्ता॑य। स्वाहा॑ दद॒ते स्वाहा॑ पृण॒ते। स्वाहा॑ प्र॒यच्छ॑ते॒ स्वाहा॑ प्रतिगृभ्ण॒ते स्वाहेति॑॥३७॥

त्वष्टा॒ वा अ॑कामयत। चि॒त्रं प्र॒जां वि॑न्दे॒येति॑। स ए॒तन्त्वष्ट्रे॑ चि॒त्रायै॑ पुरो॒डाशं॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। ततो॒ वै स चि॒त्रं

प्र॒जाम॑विन्दत। चि॒त्रꣳ ह॒ वै प्र॒जां वि॑न्दते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। त्वष्ट्रे स्वाहा॑ चि॒त्रायै॒ स्वाहा॑। चैत्रा॑य॒ स्वाहा॑ प्र॒जायै॒ स्वाहेति॑॥३८॥

वा॒युर्वा अ॑कामयत। का॒म॒चार॑मे॒षु लो॒केष्व॒भिज॑येय॒मिति॑। स ए॒तद्वा॒यवे॒ निष्पा॑यै गृ॒ष्टौ दु॒ग्धं पयो॒ निर॑वपत्। ततो॒ वै स का॑म॒चार॑मे॒षु लो॒केष्व॒भ्य॑जयत्। का॒म॒चारꣳ ह॒ वा ए॒षु लो॒केष्व॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। वा॒यवे॒ स्वाहा॒ निष्पा॑यै॒ स्वाहा॑। का॒म॒चारा॑य॒ स्वाहा॒ऽभिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥३९॥

इ॒न्द्रा॒ग्नी वा अ॑कामयेताम्। श्रैष्ठ्यं॑ दे॒वाना॑म॒भिज॑ये॒वेति॑। तावे॒तमि॑न्द्रा॒ग्निभ्यां॒ विशा॑खाभ्यां पुरो॒डाश॒मेका॑दशकपालं॒ निर॑वपताम्। ततो॒ वै तौ श्रैष्ठ्यं॑ दे॒वाना॑म॒भ्य॑जयताम्। श्रैष्ठ्यꣳ ह॒ वै स॑मा॒नाना॑म॒भि ज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। इ॒न्द्रा॒ग्निभ्या॒ꣳ स्वाहा॒ विशा॑खाभ्या॒ꣳ स्वाहा॑। श्रैष्ठ्या॑य॒ स्वाहा॒ऽभिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥४०॥

अथै॒तत्पौ॑र्णमा॒स्या आज्यं॒ निर्व॑पति। कामो॒ वै पौ॑र्णमा॒सी।

काम॒ आज्यम्॑। कामे॑नै॒व काम॒ꣳ समर्धयति। क्षि॒प्रमे॑न॒ꣳ सकाम॒ उप॑नमति। येन॒ कामे॑न॒ यज॑ते। सोऽत्र॑ जुहोति। पौ॒र्ण॒मा॒स्यै स्वाहा॒ कामा॑य॒ स्वाहाऽऽग॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥४१॥

अ॒ग्निः पञ्च॑दश प्र॒जाप॑तिः॒ षोड॑श॒ सोम॒ एका॑दश रु॒द्रो दश॒र्क्षेका॑दश॒ बृह॒स्पति॒र्दश॑ देवासु॒रा नव॑ पि॒तर॒ एका॑दशार्य॒मा भगो॒ दश॑ दश सवि॒ता चतु॑र्दश॒ त्वष्टा॑ वा॒युरि॑न्द्रा॒ग्नी दश॑ द॒शाथै॒तत्पौ॑र्णमा॒स्या अ॒ष्टौ पञ्च॑दश॥ [४]

मि॒त्रो वा अ॑कामयत। मि॒त्र॒धेय॑मे॒षु लो॒केष्व॒भिज॑येय॒मिति॑। स ए॒तं मि॒त्राया॑नूरा॒धेभ्य॑श्च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स मि॑त्र॒धेय॑मे॒षुलो॒केष्व॒भ्य॑जयत्। मि॒त्र॒धेयꣳ ह॒ वा ए॒षु लो॒केष्व॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। मि॒त्राय॒ स्वाहा॑ऽनूरा॒धेभ्यः॒ स्वाहा॑। मि॒त्र॒धेया॑य॒ स्वाहा॒ऽभिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥४२॥

इन्द्रो॒ वा अ॑कामयत। ज्यैष्ठ्य॑ं दे॒वाना॑म॒भिज॑येय॒मिति॑। स ए॒तमिन्द्रा॑य ज्ये॒ष्ठायै॑ पुरो॒डाश॒मेका॑दशकपालं॒ निर॑वपन्म॒हाव्री॑हीणाम्। ततो॒ वै स ज्यैष्ठ्य॑ं दे॒वाना॑म॒भ्य॑जयत्। ज्यैष्ठ्यꣳ ह॒ वै स॑मा॒नाना॑म॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। इन्द्रा॑य॒ स्वाहा॑ ज्ये॒ष्ठाये॒ स्वाहा॑। ज्यैष्ठ्या॑य॒ स्वाहा॒भिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥४३॥

प्र॒जाप॑तिर्वा अ॑कामयत। मूल॑ प्र॒जां वि॑न्दे॒येति॑। स ए॒तं प्र॒जाप॑तये॒ मूला॑य च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स मूल॑ प्र॒जाम॑विन्दत। मूल॑ꣳ ह॒ वै प्र॒जां वि॑न्दते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॒ मूला॑य॒ स्वाहा॑। प्र॒जाये॒ स्वाहेति॑॥४४॥

आपो॒ वा अ॑कामयन्त। स॒मु॒द्रं काम॑म॒भिज॑ये॒मेति॑। ता ए॒तम॒द्भ्योऽषा॒ढाभ्य॑श्च॒रुं निर॑वपन्। ततो॒ वै ताः स॑मु॒द्रं काम॑म॒भ्य॑जयन्। स॒मु॒द्रꣳ ह॒ वै काम॑म॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒द्भ्यः स्वाहा॑ऽषा॒ढाभ्यः॒ स्वाहा॑। स॒मु॒द्राय॒ स्वाहा॒ काम॑य॒ स्वाहा॑। अ॒भिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥४५॥

विश्वे॒ वै दे॒वा अ॑कामयन्त। अ॒न॒प॒ज॒य्यं ज॑ये॒मेति॑। त ए॒तं विश्वे॑भ्यो दे॒वेभ्यो॑ऽषा॒ढाभ्य॑श्च॒रुं निर॑वपन्। ततो॒ वै ते॑ऽनपज॒य्यम॑जयन्। अ॒न॒प॒ज॒य्यꣳ ह॒ वै ज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। विश्वे॑भ्यो दे॒वेभ्यः॒ स्वाहा॑ऽषा॒ढाभ्यः॒ स्वाहा॑। अ॒न॒प॒ज॒य्याय॒ स्वाहा॒ जित्यै॒ स्वाहेति॑॥४६॥

ब्रह्म॒ वा अ॑कामयत। ब्र॒ह्म॒लो॒कम॒भिज॑येय॒मिति॑। तदे॒तं ब्रह्म॑णे-

ऽभिजिते चरुं निरवपत्। ततो वै तद्ब्रह्मलोकमभ्यजयत्। ब्रह्मलोकꣳ ह वा अभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। ब्रह्मणे स्वाहाऽभिजिते स्वाहा। ब्रह्मलोकाय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४७॥

विष्णुर्वा अकामयत। पुण्यꣳ श्लोकꣳ शृण्वीय। न मा पापी कीर्तिरागच्छेदिति। स एतं विष्णवे श्रोणायै पुरोडाशंत्रिकपालन्निरवपत्। ततो वै स पुण्यꣳ श्लोकमशृणुत। नैनं पापी कीर्तिरागच्छत्। पुण्यꣳ ह वै श्लोकꣳ शृणुते। नैनं पापी कीर्तिरागच्छति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। विष्णवे स्वाहा श्रोणायै स्वाहा। श्लोकाय स्वाहा श्रुताय स्वाहेति॥४८॥

वसवो वा अकामयन्त। अग्रं देवतानां परीयामेति। त एतं वसुभ्यः श्रविष्ठाभ्यः पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। ततो वै तेऽग्रं देवतानां पर्यायन्। अग्रꣳ ह वै समानानां पर्येति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वसुभ्यः स्वाहा श्रविष्ठाभ्यः स्वाहा। अग्राय स्वाहा परीत्यै

स्वाहेति॥४९॥

इन्द्रो वा अकामयत। दृढोऽशिथिलः स्यामिति। स एतं वरुणाय शतभिषजे भेषजेभ्यः पुरोडाशं दशकपालं निरवपत्कृष्णानां व्रीहीणाम्। ततो वै स दृढोऽशिथिलोऽभवत्। दृढो ह वा अशिथिलो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वरुणाय स्वाहा शतभिषजे स्वाहा। भेषजेभ्यः स्वाहेति॥५०॥

अजो वा एकपादकामयत। तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतमजायैकपदे प्रोष्ठपदेभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यभवत्। तेजस्वी ह वै ब्रह्मवर्चसी भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अजायैकपदे स्वाहा प्रोष्ठपदेभ्यः स्वाहा। तेजसे स्वाहा ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥५१॥

अहिर्वै बुध्नियोऽकामयत। इमां प्रतिष्ठां विन्देयेति। स एतमहये बुध्नियाय प्रोष्ठपदेभ्यः पुरोडाशं भूमिकपालं निरवत्। ततो वै स इमां प्रतिष्ठामविन्दत। इमाꣳ ह वै प्रतिष्ठां विन्दते। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अहये बुध्नियाय स्वाहा प्रोष्ठपदेभ्यः स्वाहा।

प्र॒ति॒ष्ठाये॒ स्वाहे॑ति॥५२॥

पू॒षा वा अ॑कामयत। प॒शु॒मान्त्स्या॒मिति॑। स ए॒तं पू॒ष्णे रे॒वत्यै॑ च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स प॑शु॒मान॑भवत्। प॒शु॒मान् ह॒ वै भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। पू॒ष्णे स्वाहा॑ रे॒वत्यै॒ स्वाहा॑। प॒शुभ्यः॒ स्वाहे॑ति॥५३॥

अ॒श्विनौ॒ वा अ॑कामयेताम्। श्रोत्र॒स्विना॒वब॑धिरौ स्या॒वेति॑। तावे॒तम॒श्विभ्या॑मश्व॒युग्भ्यां॑ पुरो॒डाश॑न्द्विकपा॒लन्निर॑वपताम्। ततो॒ वै तौ श्रोत्र॒स्विना॒वब॑धिरावभवताम्। श्रोत्र॒स्वी ह॒ वा अब॑धिरो भवति। य एते॒न॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒श्विभ्या॒ꣳ स्वाहा॑ऽश्व॒युग्भ्या॒ꣳ स्वाहा॑। श्रोत्रा॑य॒ स्वाहा॒ श्रुत्यै॒ स्वाहे॑ति॥५४॥

य॒मो वा अ॑कामयत। पि॒तॄणा॒ꣳ रा॒ज्यम॒भिज॑येय॒मिति॑। स ए॒तं य॒माया॑प॒भर॑णीभ्यश्च॒रुं निर॑पवत्। ततो॒ वै स पि॑तॄणा॒ꣳ रा॒ज्यम॒भ्य॑जयत्। स॒मा॒नाना॑ꣳ ह॒ वै रा॒ज्यम॒भि ज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। य॒माय॒ स्वाहा॑ऽप॒भर॑णीभ्यः॒ स्वाहा॑। रा॒ज्याय॒ स्वाहा॒भिजि॑त्यै॒ स्वाहे॑ति॥५५॥

अथै॒तद॑मावा॒स्या॑या॒ आज्यं॒ निर्व॑पति। कामो॒ वा अ॑मावा॒स्या॑। काम॒ आज्यम्॑। कामे॑नै॒व काम॒ꣳ सम॑र्धयति। क्षि॒प्रमे॑न॒ꣳ सकाम॒ उप॑नमति। येन॒ कामे॑न॒ यज॑ते। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒मा॒वा॒स्या॑यै॒ स्वाहा॒ कामा॑य॒ स्वाहाऽऽग॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥५६॥

मि॒त्र इन्द्रः॑ प्र॒जाप॑ति॒र्दश॑ द॒शाप॒ एका॑दश॒ विश्वे॒ ब्रह्म॒ दश॑दश॒ विष्णु॒स्त्रयो॑दश॒ वस॑व॒ इन्द्रो॒ऽजोऽहि॒र्वै बु॒ध्नियः॑ पू॒षाऽश्विनौ॑ य॒मो दश॑ द॒शाथै॒तद॑मावा॒स्या॑या अ॒ष्टौ पञ्च॑दश॥ [५]

च॒न्द्रमा॒ वा अ॑कामयत। अ॒होरा॒त्रान॑र्धमा॒सान्मासा॑नृ॒तून्त्सं॑-वत्स॒रमा॒प्त्वा। च॒न्द्रम॑सः॒ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑माप्नुया॒मिति॑। स ए॒तश्च॒न्द्रम॑से प्रती॒दृश्या॑यै पुरो॒डाशं॒ पञ्च॑दशकपालं॒ निर॑वपत्। ततो॒ वै सो॑ऽहोरा॒त्रान॑र्धमा॒सान्मासा॑नृ॒तून्त्सं॑वत्स॒र-मा॒प्त्वा। च॒न्द्रम॑सः॒ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑माप्नोत्। अ॒होरा॒त्रान् ह॒ वा अ॑र्धमा॒सान्मासा॑नृ॒तून्त्सं॑वत्स॒रमा॒प्त्वा। च॒न्द्रम॑सः॒ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा॑ प्रती॒दृश्या॑यै॒ स्वाहा॑। अ॒होरा॒त्रेभ्यः॒ स्वाहा॑ऽर्धमा॒सेभ्यः॒ स्वाहा॑। मासे॑भ्यः॒ स्वाह॒र्तुभ्यः॒ स्वाहा॑। सं॒व॒त्स॒राय॒ स्वाहेति॑॥५७॥

अ॒होरा॒त्रे वा अ॑कामयेताम्। अत्य॑होरा॒त्रे मु॑च्येवहि। न

नावहोरात्रे आप्नुयातामिति। ते एतमहोरात्राभ्यां चरुं निरवपताम्। द्वयानां व्रीहीणाम्। शुक्लानां च कृष्णानां च। सवात्योर्दुग्धे। श्वेतायै च कृष्णायै च। ततो वै ते अत्यहोरात्रे अमुच्येते। नैनं अहोरात्रे आप्नुताम्। अति ह वा अहोरात्रे मुच्यते। नैनमहोरात्रे आप्नुतः। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अह्ने स्वाहा रात्रियै स्वाहा। अतिमुक्त्यै स्वाहेति॥५८॥

उषा वा अकामयत। प्रियाऽऽदित्यस्य सुभगा स्यामिति। सैतमुषसे चरुं निरवपत्। ततो वै सा प्रियाऽऽदित्यस्य सुभगाऽभवत्। प्रियो ह वै समानानाꣳ सुभगो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहा। व्यूषुष्यै स्वाहा व्युच्छन्त्यै स्वाहा। व्युष्टायै स्वाहेति॥५९॥

अथैतस्मै नक्षत्राय चरुनिर्वपति। यथा त्वं देवानामसि। एवमहं मनुष्याणां भूयासमिति। यथा ह वा एतद्देवानाम्। एवꣳ ह वा एष मनुष्याणां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। नक्षत्राय स्वाहोदेष्यते

स्वाहा॑। उ॒द्य॒ते स्वाहोदि॑ताय॒ स्वाहा॑। हर॑से॒ स्वाहा॒ भर॑से॒ स्वाहा॑। भ्राज॑से॒ स्वाहा॒ तेज॑से॒ स्वाहा॑। तप॑से॒ स्वाहा॑ ब्रह्मवर्च॒साय॒ स्वाहेति॑॥६०॥

सूर्यो॒ वा अ॑कामयत। नक्ष॑त्राणां प्रति॒ष्ठा स्या॒मिति॑। स ए॒तꣳ सूर्या॑य॒ नक्ष॑त्रेभ्यश्च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स नक्ष॑त्राणां प्रति॒ष्ठा-ऽभ॑वत्। प्र॒ति॒ष्ठा ह॒ वै स॑मा॒नानां॑ भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। सूर्या॑य॒ स्वाहा॒ नक्ष॑त्रेभ्यः॒ स्वाहा॑। प्र॒ति॒ष्ठाये॒ स्वाहेति॑॥६१॥

अथै॒तमदि॑त्यै च॒रुं निर्व॑पति। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्याम॒ेव प्रति॑तिष्ठति। सोऽत्र॑ जुहोति। अदि॑त्यै॒ स्वाहा॑ प्रति॒ष्ठाये॒ स्वाहेति॑॥६२॥

अथै॒तं विष्ण॑वे च॒रुं निर्व॑पति। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। य॒ज्ञ ए॒वान्त॒तः प्रति॑तिष्ठति। सोऽत्र॑ जुहोति। विष्ण॑वे॒ स्वाहा॑ य॒ज्ञाय॒ स्वाहा॑। प्र॒ति॒ष्ठाये॒ स्वाहेति॑॥६३॥

च॒न्द्रमाः॒ पञ्चदशाहोरा॒त्रे स॒प्तद॑शो॒षा एका॑द॒शाथै॒तस्मै॒ नक्ष॑त्राय॒ त्रयो॑दश॒ सूर्यो॒ दशाथै॒तमदि॑त्यै॒ पञ्चाथै॒तं विष्ण॑वे॒ षड्व॑ꣳ (स॒वि॒ताऽऽशू॒नां व्री॑ही॒णामिन्द्रो॑ म॒हाव्री॑हीणा॒मिन्द्रः॑ कृ॒ष्णानां॑ व्रीही॒णाम॑होरा॒त्रे द्व॒यानां॑ व्रीही॒णाम्। पि॒तरः॒ षट्क॑पालꣳ सवि॒ता द्वाद॑शकपालमिन्द्रा॒ग्नी एका॑दशकपाल॒मिन्द्र॒ एका॑दशकपाल॒मिन्द्रो॒

दशकपालं विष्णुस्त्रिकपालमहिर्भूमिकपालमश्विनौ द्विकपालश्चन्द्रमाः पञ्चदशकपालमग्निस्त्वष्टा वसवो-ऽष्टाकपालमन्यत्र चरुम्। रुद्रौऽर्यमा पूषा पशुमान्त्स्याᳬ सोमो रुद्रो बृहस्पतिः पयसि वायुः पयः सोमो वायुरिन्द्राग्नी मित्र इन्द्र आपो ब्रह्म यमोऽभिजित्यै त्वष्टा प्रजापतिः प्रजायै पौर्णमास्या अमावास्याया अगत्यै विश्वे जित्या अश्विनौ श्रुत्यै। ब्रह्म तदेतं विष्णुः स एतं वायुः स एतदापस्ताः। पितरो विश्वे वसवोऽकामयन्त मेति त एतन्निरवपन्। आपोऽकामयन्त मेति ता एतन्निरवपन्। इन्द्राग्नी अश्विनावकामयेतां वेति तावेतन्निरवपताम्। अहोरात्रे वा अकामयेतामिति ते एतन्निरवपताम्। अन्यत्राकामयतेति स एतन्निरवपत्। इन्द्राग्नी श्रैष्ठमिन्द्रो ज्यैष्ठमिन्द्रो दृढः। अहिः सूर्योऽदित्यै विष्णवे प्रतिष्ठायै। सोमो यमः समानानाम्। अग्निर्नो रीरिषदन्यत्र रीरिषः॥)॥ [६]

अग्निर्न ऋध्यास्म नवोनवोऽग्निर्मित्रश्चन्द्रमाः षट्॥६॥

अग्निर्नस्तन्नो वायुरहिर्बुध्न्यं ऋक्षा वा इयमथैतत्पौर्णमास्या अजो वा एकपात्सूर्यस्त्रिषष्टिः॥६३॥

अग्निर्नः पातु प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

तृतीयस्यामितो दिवि सोम आसीत्। तङ्गांयत्र्या-ऽहरत्। तस्य पर्णमच्छिद्यत। तत्पर्णोऽभवत्। तत्पर्णस्य पर्णत्वम्। ब्रह्म वै पर्णः। यत्पर्णशाखया वत्सानपाकरोति। ब्रह्मणैवैनानपाकरोति। गायत्रो वै पर्णः। गायत्राः पशवः॥१॥

तस्मात्रीणित्रीणि पर्णस्य पलाशानि। त्रिपदा गायत्री। यत्पर्णशाखया गाः प्रापर्यति। स्वयैवैना देवतया प्रापर्यति। यं कामयेतापशुः स्यादिति। अपर्णान्तस्मै शुष्काग्रामाहरेत्। अपशुरेव भवति। यं कामयेत पशुमान्त्स्यादिति। बहुपर्णान्तस्मै बहुशाखामाहरेत्। पशुमन्तमेवैनं करोति॥२॥

यत्प्राचीमा हरेत्। देवलोकमभि जयेत्। यदुदीचीं मनुष्यलोकम्। प्राचीमुदीचीमा हरति। उभयोर्लोकयोरभि-जित्यै। इषे त्वोर्जे त्वेत्याह। इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। वायवः स्थेत्याह। वायुर्वा अन्तरिक्षस्याध्यक्षाः। अन्तरिक्षदेवत्याः खलु वै पशवः॥३॥

वायव एवैनान्परि ददाति। प्र वा एनानेतदा करोति। यदाह।

वायवः स्थेत्युपायवः स्थेत्याह। यजमानायैव पशूनुप ह्वयते। देवो वः सविता प्रार्पयत्वित्याह प्रसूत्यै। श्रेष्ठतमाय कर्मण इत्याह। यज्ञो हि श्रेष्ठतमङ्कर्म। तस्मादेवमाह। आप्यायध्वमघ्निया देवभागमित्याह॥४॥

वत्सेभ्यश्च वा एताः पुरा मनुष्येभ्यश्चाप्यायन्त। देवेभ्य एवैना इन्द्रायाप्यायय॑ति। ऊर्जस्वतीः पयस्वतीरित्याह। ऊर्जꣳ हि पयः सम्भरन्ति। प्रजावतीरनमीवा अयक्ष्मा इत्याह प्रजात्यै। मा वः स्तेन ईशत माऽघशꣳस इत्याह गुप्त्यै। रुद्रस्य हेतिः परि वो वृणक्त्वित्याह। रुद्रादेवैनान्त्रायते। ध्रुवा अस्मिन्गोपतौ स्यात बह्वीरित्याह। ध्रुवा एवास्मिन्बह्वीः करोति॥५॥

यजमानस्य पशून्पाहीत्याह। पशूनाङ्गोपीथाय। तन्मात्सायं पशव उपसमावर्तन्ते। अनधः सादयति। गर्भाणां धृत्या अप्रपादाय। तस्माद्गर्भाः प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव निदधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥६॥

पशवः करोति पशवो देवभागमित्याह करोति नव च॥ [१]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यश्वपरशुमादत्ते प्रसूत्यै।

अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। यो वा ओषधीः पर्वशो वेद। नैनाः स हिनस्ति। प्रजापतिर्वा ओषधीः पर्वशो वेद। स एना न हिनस्ति। अश्वपर्शा बर्हिरच्छैति। प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वाय॥७॥

ओषधीनामहिꣳसायै। यज्ञस्य घोषदसीत्याह। यजमान एव रयिन्दधाति। प्रत्युष्टꣳ रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। प्रेयमगाद्धिषणां बर्हिरच्छेत्याह। विद्या वै धिषणा। विद्ययैवैनदच्छैति। मनुना कृता स्वधया वितष्टेत्याह। मानवी हि पर्शुः स्वधाकृता॥८॥

त आवहन्ति कवयः पुरस्तादित्याह। शुश्रुवाꣳसो वै कवयः। यज्ञः पुरस्तात्। मुखत एव यज्ञमारभते। अथो यदेतदुक्त्वा यतः कुतश्चा हरति। तत्प्राच्या एव दिशो भवति। देवेभ्यो जुष्टमिह बर्हिरासद इत्याह। बर्हिषः समृद्ध्यै। कर्मणोऽनपराधाय। देवानां परिषूतमसीत्याह॥९॥

यद्वा इदं किं च। तद्देवानां परिषूतम्। अथो यथा वस्यसे प्रतिप्रोच्याहेदं करिष्यामीति। एवमेव तदध्वर्युर्देवेभ्यः

प्रतिप्रोच्य बर्हिर्दाति। आत्मनोऽहिꣳसायै। यावतः स्तम्बान्परिदिशेत्। यत्तेषामुच्छिष्यात्। अति तद्यज्ञस्य रेचयेत्। एकꣳ स्तम्बं परिदिशेत्। तꣳ सर्वन्दायात्॥१०॥

यज्ञस्यानतिरेकाय। वर्षवृद्धमसीत्याह। वर्षवृद्धा वा ओषधयः। देवबर्हिरित्याह। देवेभ्य एवैनत्करोति। मा त्वाऽन्वङ्गा तिर्यगित्याहाहिꣳसायै। पर्व ते राध्यासमित्याहर्ध्यै। आच्छेत्ता ते मा रिषमित्याह। नास्यात्मनो मीयते। य एवं वेद॥११॥

देवबर्हिः शतवल्शं विरोहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। प्रजानां प्रजननाय। सहस्रवल्शा वि वयꣳ रुहेमेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। पृथिव्याः सम्पृचः पाहीत्याह प्रतिष्ठित्यै। अयुङ्गायुङ्गान्मुष्टीलुनोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। सुसम्भृता त्वा सम्भरामीत्याह। ब्रह्मणैवैनत्सम्भरति॥१२॥

अदित्यै रास्नाऽसीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनद्रास्नां करोति। इन्द्राण्यै सन्नहनमित्याह। इन्द्राणी वा अग्रे देवतानाꣳ समनह्यत। साऽऽर्ध्नोत्। ऋद्ध्यै सन्नह्यति। प्रजा वै बर्हिः। प्रजानामपरावापाय। तस्मात्स्रावसन्ततः

प्र॒जा जा॑यन्ते॥१३॥

पू॒षा ते॑ ग्र॒न्थिं ग्र॑न्थ्ना॒त्वित्या॑ह। पुष्टि॑मे॒व यज॑माने दधाति। स ते॒ मास्था॒दित्या॒हाहि॑ꣳसायै। प॒श्चात्प्राञ्च॒मुप॑गूहति। प॒श्चाद्वै प्रा॒चीन॒ꣳ रेतो॑ धीयते। प॒श्चादे॒वास्मै॑ प्रा॒चीन॒ꣳ रेतो॑ दधाति। इन्द्र॑स्य त्वा बा॒हुभ्या॒मुद्य॑च्छ॒ इत्या॑ह। इ॒न्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति। बृह॒स्पते॑र्मू॒र्ध्ना ह॑रा॒मीत्या॑ह। ब्रह्म॒ वै दे॒वानां॒ बृह॒स्पतिः॑॥१४॥

ब्रह्म॑णै॒वैन॑द्धरति। उ॒र्व॑न्तरि॑क्ष॒मन्वि॒हीत्या॑ह॒ गत्यै॑। दे॒व॒ङ्ग॒मम॒सी-त्या॑ह। दे॒वाने॒वैन॑द्गमयति। अन॑धः सादयति। गर्भा॑णां॒ धृत्या॒ अप्र॑पादाय। तस्मा॒द्गर्भाः॑ प्र॒जाना॒मप्र॑पादुकाः। उ॒परी॑व॒ नि द॑धाति। उ॒परी॑व॒ हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै॥१५॥

स॒यो॒नि॒त्वाय॑ स्व॒धाकृ॑ता॒ऽसीत्या॑ह दाया॒द्वेद॑ भरति जायन्ते॒ बृह॒स्पतिः॒ सम॑ष्ट्यै॥ ——— [२]

पू॒र्वे॒द्युरि॒ध्माब॒र्हिः क॑रोति। य॒ज्ञमे॒वारभ्य॑ गृही॒त्वोप॑वसति। प्र॒जाप॑तिर्य॒ज्ञम॑सृजत। तस्यो॒खे अ॑स्र॒ꣳसेताम्। य॒ज्ञो वै प्र॒जाप॑तिः। यत्सा॑न्नाय्यो॒खे भव॑तः। य॒ज्ञस्यै॒व तदु॒खे उप॑दधा॒त्यप्र॑स्र॒ꣳसाय। शुन्ध॑ध्व॒न्दैव्या॑य॒ कर्म॑णे देवय॒ज्याया॒

इत्याह। देवयज्यायाऽ एवैनानि शुन्धति। मातरिश्वनो घर्मोऽसीत्याह॥१६॥

अन्तरिक्षं वै मातरिश्वनो घर्मः। एषां लोकानां विधृत्यै। द्यौरसि पृथिव्यसीत्याह। दिवश्च ह्येषा पृथिव्याश्च सम्भृता। यदुखा। तस्मादेवमाह। विश्वधाया असि परमेण धाम्नेत्याह। वृष्टिर्वै विश्वधायाः। वृष्टिमेवावरुन्धे। दृꣳहस्व मा ह्वारित्याह धृत्यै॥१७॥

वसूनां पवित्रमसीत्याह। प्राणा वै वसवः। तेषां वा एतद्भागधेयम्। यत्पवित्रम्। तेभ्य एवैनत्करोति। शतधारꣳ सहस्रधारमित्याह। प्राणेष्वेवायुर्दधाति सर्वत्वाय। त्रिवृत्पलाशशाखायान्दर्भमयं भवति। त्रिवृद्वै प्राणः। त्रिवृतमेव प्राणं मध्यतो यजमाने दधाति॥१८॥

सौम्यः पर्णः संयोनित्वाय। साक्षात्पवित्रन्दर्भाः। प्राख्सायमधिनि दधाति। तत्प्राणापानयो रूपम्। तिर्यक्प्रातः। तद्दर्शस्य रूपम्। दार्श्यꣳ ह्येतदहः। अन्नं वै चन्द्रमाः। अन्नं प्राणाः। उभयमेवोपैत्यजामित्वाय॥१९॥

तस्मादयꣳ सर्वतः पवते। हुतः स्तोको हुतो द्रप्स

इत्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। न हि हुतꣳ स्वाहाकृतꣳ स्कन्दति। दिवि नाको नामाग्निः। तस्य विप्रुषो भागधेयम्। अग्नये बृहते नाकायेत्याह। नाकमेवाग्निं भागधेयेन समर्धयति। स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामित्याह। द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥२०॥

पवित्रवत्यानयति। अपाञ्चैवौषधीनां च रसꣳ सꣳसृजति। अथो ओषधीष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। अन्वारभ्य वाचं यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। धारयन्नास्ते। धारयन्त इव हि दुहन्ति। कामधुक्ष इत्याहातृतीयस्यै। त्रय इमे लोकाः। इमानेव लोकान्यजमानो दुहे॥२१॥

अमूमिति नाम गृह्णाति। भद्रमेवासाङ्कर्मा विष्करोति। सा विश्वायुः सा विश्वव्यचाः सा विश्वकर्मेत्याह। इयं वै विश्वायुः। अन्तरिक्षं विश्वव्यचाः। असौ विश्वकर्मा। इमानेवैताभिर्लोकान् यथापूर्वन्दुहे। अथो यथा प्रदात्रे पुण्यमाशास्ते। एवमेवैना एतदुपस्तौति। तस्मात्प्रादादित्युन्नीय वन्दमाना उपस्तुवन्तः पशून्दुहन्ति॥२२॥

बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यो हविरिति वाचं विसृजते।

यथादेवतमेव प्रसौति। दैव्यस्य च मानुषस्य च व्यावृत्यै। त्रिराह। त्रिषत्या हि देवाः। अवाचं यमोऽनन्वारभ्योत्तराः। अपरिमितमेवाव रुन्धे। न दारुपात्रेण दुह्यात्। अग्निवद्वै दारुपात्रम्। यद्दारुपात्रेण दुह्यात्॥२३॥

यातयाम्ना हविषा यजेत। अथो खल्वाहुः। पुरोडाशमुखानि वै हवीꣳषि। नेत इतः पुरोडाशꣳ हविषो यामोऽस्तीति। कामेमेव दारुपात्रेण दुह्यात्। शूद्र एव न दुह्यात्। असतो वा एष सम्भूतः। यच्छूद्रः। अहविरेव तदित्याहुः। यच्छूद्रो दोग्धीति॥२४॥

अग्निहोत्रमेव न दुह्याच्छूद्रः। तद्धि नोत्पुनन्ति। यदा खलु वै पवित्रमत्येति। अथ तद्धविरिति। सम्पृच्यध्वमृतावरीरित्याह। अपाश्चैवौषधीनां च रसꣳ सꣳ सृजति। तस्मादपाश्चौषधीनां च रसमुपजीवामः। मन्द्रा धनस्य सातय इत्याह। पुष्टिमेव यजमाने दधाति। सोमेन त्वातनच्मीन्द्राय दधीत्याह॥२५॥

सोममेवैनत्करोति। यो वै सोमं भक्षयित्वा। संवत्सरꣳ सोमं न पिबति। पुनर्भक्ष्योऽस्य सोमपीथो भवति। सोमः खलु वै सान्नाय्यम्। य एवं विद्वान्त्सान्नाय्यं पिबति। अपुनर्भक्ष्योऽस्य सामपीथो भवति। न मृन्मयेनापि दध्यात्।

यन्मृन्मयो॑नापिद॒ध्यात्। पि॒तृदे॒वत्यꣳ॑ स्यात्॥२६॥

अ॒य॒स्पा॒त्रेण॑ वा दारुपा॒त्रेण॒ वाऽपि॑ दधाति। तद्धि सदे॑वम्। उ॒द॒न्वद्भ॑वति। आपो॒ वै र॑क्षो॒घ्नीः। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अद॑स्तमसि॒ विष्ण॑वे॒ त्वे॒त्या॑ह। य॒ज्ञो वै विष्णु॑ः। य॒ज्ञायै॒वैन॒दद॑स्तं करोति। विष्णो॑ ह॒व्य॒ꣳ र॑क्ष॒स्वेत्या॑ह॒ गुप्त्यै॑। अन॑धः सादयति। गर्भा॑णां॒ धृत्या॒ अप्र॑पादाय। तस्मा॒द्गर्भाः॑ प्र॒जाना॒मप्र॑पादुकाः। उ॒परी॑व॒ निद॑धाति। उ॒परी॑व॒ हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै॥२७॥

अ॒सीत्या॑ह॒ धृत्यै॒ यज॑माने दधा॒त्यजा॑मित्वाय स्थापयति दुहे दुहन्ति दु॒ह्याद्दोग्धीति॒ दधीत्या॑ह स्यात्सादयति॒ पञ्च॑ च॥ [३]

कर्म॑णे वां दे॒वेभ्यः॑ शकेय॒मित्या॑ह॒ शक्त्यै॑। य॒ज्ञस्य॒ वै सन्त॑ति॒मनु॑ प्र॒जाः प॒शवो॒ यज॑मानस्य॒ सन्ता॑यन्ते। य॒ज्ञस्य॒ विच्छि॑त्ति॒मनु॑ प्र॒जाः प॒शवो॒ यज॑मानस्य॒ विच्छि॑द्यन्ते। य॒ज्ञस्य॒ सन्त॑तिरसि य॒ज्ञस्य॑ त्वा॒ सन्त॑त्यै स्तृणामि॒ सन्त॑त्यै त्वा य॒ज्ञस्येत्याह॑व॒नीया॒त्सन्त॑नोति। यज॑मानस्य प्र॒जायै॑ पशू॒नाꣳ सन्त॑त्यै। अ॒पः प्रण॑यति। श्र॒द्धा वा आप॑ः। श्र॒द्धामे॒वारभ्य॑ प्र॒णीय॒ प्रच॑रति। अ॒पः प्रण॑यति। य॒ज्ञो वा आप॑ः॥२८॥

य॒ज्ञमे॒वारभ्य॑ प्र॒णीय॒ प्रच॑रति। अ॒पः प्रण॑यति। वज्रो॒ वा आप॑ः। वज्र॑मे॒व भ्रातृ॑व्येभ्यः प्र॒हृत्य॑ प्र॒णीय॒ प्रच॑रति। अ॒पः प्रण॑यति। आपो॒ वै र॑क्षो॒घ्नीः। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अ॒पः प्रण॑यति। आपो॒ वै दे॒वानां॑ प्रि॒यन्धाम॑। दे॒वाना॑मे॒व प्रि॒यन्धाम॑ प्र॒णीय॒ प्रच॑रति॥२९॥

अ॒पः प्रण॑यति। आपो॒ वै सर्वा॑ दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वारभ्य॑ प्र॒णीय॒ प्रच॑रति। वेषा॑य॒ त्वेत्या॑ह। वेषा॑य॒ ह्य॑नदाद॒त्ते। प्रत्यु॑ष्ट॒ꣳ रक्षः॒ प्रत्यु॑ष्टा॒ अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। धूर॒सीत्या॑ह। ए॒ष वै धुर्यो॒ऽग्निः। तं यदनु॑पस्पृश्याती॒यात्॥३०॥

अ॒ध्व॒र्युं च॒ यज॑मानं च॒ प्रद॑हेत्। उ॒प॒स्पृश्यात्ये॑ति। अ॒ध्व॒र्योश्च॒ यज॑मानस्य॒ चाप्र॑दाहाय। धूर्व॒ तं यो॑ऽस्मान्धूर्व॑ति॒ तं धू॑र्व॒ यं व॒यं धूर्वा॑म॒ इत्या॑ह। द्वौ वाव पुरु॑षौ। यश्चै॒व धूर्व॑ति। यश्चै॑न॒न्धूर्व॑ति। तावु॒भौ शु॒चाऽर्प॑यति। त्वं दे॒वाना॑मसि॒ सस्नि॑तमं॒ पप्रि॑तमं॒ जुष्ट॑तमं॒ वह्नि॑तमन्देव॒हूत॑म॒मित्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्॥३१॥

अहु॑तमसि हवि॒र्धान॒मित्या॒हाना॑र्त्यै। दृꣳह॑स्व॒ मा ह्वा॒रित्या॑ह॒ धृत्यै॑। मि॒त्रस्य॑ त्वा॒ चक्षु॑षा॒ प्रेक्ष॒ इत्या॑ह मित्र॒त्वाय॑। मा भेर्मा संवि॑क्था॒ मा त्वा॑ हिꣳसिष॒मित्या॒हाहिꣳसायै। यद्वै किं च॒

वातो॒ नाभि॒ वाति॑। तत्सर्वं॑ वरुणदेव॒त्यम्॑। उ॒रु वाता॒येत्या॑ह। अवा॑रुणमे॒वैन॑त्करोति। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्या॑ह॒ प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॒मित्या॑ह॥३२॥

अ॒श्विनौ॒ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह॒ यत्यै॑। अ॒ग्नये॒ जुष्टं॒ निर्व॑पा॒मीत्या॑ह। अ॒ग्नय॑ ए॒वैनां॒ जुष्टं॒ निर्व॑पति। त्रिर्यजु॑षा। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॒माप्त्यै॑। तू॒ष्णीं च॑तु॒र्थम्। अप॑रिमितमे॒वाव॑रुन्धे। स ए॒वमे॒वानु॑पू॒र्वꣳ ह॒वीꣳषि॒ निर्व॑पति॥३३॥

इ॒दं दे॒वाना॑मि॒दमु॑ नः स॒हेत्या॑ह॒ व्यावृ॑त्यै। स्फा॒त्यै त्वा॒ नारा॑त्या॒ इत्या॑ह॒ गुप्त्यै॑। तम॑सीव॒ वा ए॒षो॑ऽन्तश्च॑रति। यः प॑री॒णहि॑। सुव॑र॒भि वि ख्ये॑षं वैश्वान॒रञ्ज्योति॒रित्या॑ह। सुव॑रे॒वाभि वि प॑श्यति वैश्वान॒रञ्ज्योतिः॑। द्यावा॑पृथि॒वी ह॒विषि॑ गृही॒त उद॑वेपेताम्। दृꣳह॑न्ता॒न्दुर्या॒ द्यावा॑पृथि॒व्योरित्या॑ह। गृ॒हाणां॒ द्यावा॑पृथि॒व्योर्धृत्यै॑। उ॒र्व॑न्तरि॑क्ष॒मन्वि॒हीत्या॑ह॒ गत्यै॑। अदि॑त्यास्त्वो॒पस्थे॑ सादया॒मीत्या॑ह। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्या ए॒वैन॑दु॒पस्थे॑ सादयति। अग्ने॑ ह॒व्यꣳ र॑क्ष॒स्वेत्या॑ह॒ गुप्त्यै॑॥३४॥

य॒ज्ञो वा आपो॒ धाम॑ प्र॒णीय॒ प्रच॑रत्यती॒यादे॒तद्बा॒हुभ्या॒मित्या॑ह ह॒वीꣳषि॒ निर्व॑पति॒ गत्यै॑ च॒त्वारि॑

च॥ [४]

इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन्। सो॑ऽपः। अ॒भ्य॑म्रियत। तासां॒ यन्मेध्यं॑ य॒ज्ञिय॒ꣳ सदे॑व॒मासी॑त्। तदपोद॑क्रामत्। ते द॒र्भा अ॑भवन्। यद्द॒र्भैर॒प उ॑त्पु॒नाति॑। या ए॒व मेध्या॑ य॒ज्ञियाः॒ सदे॑वा॒ आपः॑। ताभि॑रे॒वैना॒ उत्पु॑नाति। द्वाभ्या॒मुत्पु॑नाति॥३५॥

द्वि॒पाद्यज॑मानः॒ प्रति॑ष्ठित्यै। दे॒वो वः॑ सवि॒तोत्पु॑ना॒त्वित्या॑ह। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒वैना॒ उत्पु॑नाति। अच्छि॑द्रेण प॒वित्रे॒णेत्या॑ह। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽच्छि॑द्रं प॒वित्रम्॑। तेनै॒वैना॒ उत्पु॑नाति। वसो॒ः सूर्य॑स्य र॒श्मिभि॒रित्या॑ह। प्रा॒णा वा आपः॑। प्रा॒णा वस॑वः। प्रा॒णा र॒श्मयः॑॥३६॥

प्रा॒णैरे॒व प्रा॒णान्त्सं पृ॑णक्ति। सा॒वि॒त्रि॒यर्चा। स॒वि॒तृप्र॑सूतं मे॒ कर्मा॑स॒दिति॑। स॒वि॒तृप्र॑सूतमे॒वास्य॒ कर्म॑ भवति। प॒च्छो गा॑यत्रि॒या त्रि॑ष्षमृद्ध्य॒त्वाय॑। आपो॑ देवीरग्रेपुवो अग्रेगुव॒ इत्या॑ह। रू॒पमे॒वासा॑मे॒तन्म॑हि॒मानं॒ व्याच॑ष्टे। अग्र॑ इ॒मं य॒ज्ञं न॑य॒ताग्रे॑ य॒ज्ञप॑ति॒मित्या॑ह। अग्र॑ ए॒व य॒ज्ञं न॑यन्ति। अग्रे॑ य॒ज्ञप॑तिम्॥३७॥

यु॒ष्मानिन्द्रो॑ऽवृणीत वृत्र॒तूर्ये॑ यू॒यमिन्द्र॑मवृणीध्वं वृत्र॒तूर्य॒

इत्याह। वृत्रꣳ ह हनिष्यन्निन्द्र आपो वव्रे। आपो हेन्द्रं वव्रिरे। संज्ञामेवासामेतत्सामानं व्याचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह। तेनापः प्रोक्षिताः। अग्नये वो जुष्टं प्रोक्षाम्यग्नीषोमाभ्यामित्याह। यथादेवतमेवैनान्प्रोक्षति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥३८॥

अथो रक्षसामपहत्यै। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्यायाइत्याह। देवयज्यायाऽएवैनानि शुन्धति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अवधूतꣳ रक्षोऽवधूता आरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अदित्यास्त्वगसीत्याह। इयं वा अदितिः॥३९॥

अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। पुरस्तात्प्रतीचीनंग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहुकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत। कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरध्यवहन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय॥४०॥

अधिषवणमसि वानस्पत्यमित्याह। अधिषवणमेवैनत्करोति। प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह सयत्वाय। अग्नेस्तनूरसी-

त्याह। अग्नेर्वा एषा तनूः। यदोषधयः। वाचो विसर्जनमित्याह। यदा हि प्रजा ओषधीनामश्नन्ति। अथ वाचं विसृजन्ते। देववीतये त्वा गृह्णामीत्याह॥४१॥

देवताभिरेवैनत्समर्धयति। अद्रिरसि वानस्पत्य इत्याह। ग्रावाणमेवैनत्करोति। स इदं देवेभ्यो हव्य॑ सुशमि शमिष्वेत्याह शान्त्यै। हविष्कृदेहीत्याह। य एव देवाना॑ हविष्कृतः। तान् ह्वयति। त्रिर्ह्वयति। त्रिषत्या हि देवाः। इषमावदोर्जमावदेत्याह॥४२॥

इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। द्युमद्वदत व॒य॑ संङ्खातं जेष्मेत्याह भ्रातृव्याभिभूत्यै। मनोः श्रद्धादेवस्य यजमानस्यासुरघ्नी वाक्। यज्ञायुधेषु प्रविष्टाऽऽसीत्। तेऽसुरा यावन्तो यज्ञायुधानामुद्वदतामुपाशृण्वन्। ते पराभवन्। तस्मात्स्वानां मध्येऽवसाय यजेत। यावन्तोऽस्य भ्रातृव्या यज्ञायुधानामुद्वदतामुपशृण्वन्ति। ते परा भवन्ति। उच्चैः समाहन्त वा आह विजित्यै॥४३॥

वृङ्क्त एषामिन्द्रियं वीर्यम्। श्रेष्ठ एषां भवति। वर्षवृद्धमसि प्रति त्वा वर्षवृद्धं वेत्त्वित्याह। वर्षवृद्धा वा ओषधयः।

व॒र्षवृ॑द्धा इ॒षीका॒ः समृ॑द्ध्यै। य॒ज्ञꣳ रक्षा॒ꣳस्यनु॒ प्रावि॑शन्। तान्य॒स्मा प॒शुभ्यो॑ नि॒रवा॑दयन्त। तुषै॒रोष॑धीभ्यः। परा॑पूत॒ꣳ रक्षः॒ परा॑पूता॒ अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै॥४४॥

रक्ष॑सां भा॒गोऽसीत्या॑ह। तुषै॑रे॒व रक्षा॑ꣳसि नि॒रव॑दयते। अ॒प उप॑स्पृशति मेध्य॒त्वाय॑। वा॒युर्वो॒ विवि॑न॒क्त्वित्या॑ह। प॒वित्रं॒ वै वा॒युः। पु॒नात्ये॒वैनान्॑। अ॒न्तरि॑क्षादिव॒ वा ए॒ते प्रस्क॑न्दन्ति। ये शूर्पा॑त्। दे॒वो वः॑ सवि॒ता हिर॑ण्यपाणिः॒ प्रति॑गृह्णा॒त्वित्या॑ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै। ह॒विषोऽस्क॑न्दाय। त्रिष्फ॒लीक॑र्त॒वा आ॑ह। त्र्या॑वृ॒द्धि य॒ज्ञः। अथो॑ मेध्य॒त्वाय॑॥४५॥

द्वाभ्या॒मुत्पु॑नाति र॒श्मयो॑ नय॒न्त्यग्रे॑ य॒ज्ञप॑तिं य॒ज्ञोऽदि॑ति॒रस्क॑न्दाय गृह्णा॒मीत्या॑ह व॒देत्या॑ह॒ विजि॑त्या॒ अप॑हत्या॒ अस्क॑न्दाय॒ त्रीणि॑ च॥ [५]

अव॑धूत॒ꣳ रक्षोऽव॑धूता॒ अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अदि॑त्या॒स्त्वग॒सीत्या॑ह। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्या ए॒वैन॒त्त्वचं॑ करोति। प्रति॑ त्वा पृथि॒वी वे॒त्त्वित्या॑ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै। पु॒रस्ता॑त्प्रती॒चीन॑ग्रीव॒मुत्त॑रलो॒मोप॑स्तृणाति मेध्य॒त्वाय॑। तस्मा॑त्पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यञ्चः॑ प॒शवो॒ मेध॒मुप॑तिष्ठन्ते। तस्मा॑त्प्र॒जा मृ॒गं ग्राहु॑काः। य॒ज्ञो दे॒वेभ्यो॒ निला॑यत॥४६॥

कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरधिपिनष्टि। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय। द्यावापृथिवी सहास्ताम्। ते शम्यामात्रमेकमहर्व्यैताꣳ शम्यामात्रमेकमहः। दिवः स्कम्भनिरसि प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह। द्यावापृथिव्योर्वीत्यै। धिषणाऽसि पर्वत्या प्रति त्वा दिवः स्कम्भनिर्वेत्त्वित्याह। द्यावापृथिव्योर्विधृत्यै॥४७॥

धिषणाऽसि पार्वतेयी प्रति त्वा पर्वतिर्वेत्त्वित्याह। द्यावापृथिव्योर्धृत्यै। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्त्यै। अधिवपामीत्याह। यथादेवतमेवैनानधि वपति। धान्यमसि धिनुहि देवानित्याह। एतस्य यज्जुषो वीर्येण॥४८॥

यावदेका देवता कामयते यावदेका। तावदाहुतिः प्रथते। न हि तदस्ति। यत्तावदेव स्यात्। यावज्जुहोति। प्राणाय त्वाऽपानाय त्वेत्याह। प्राणानेव यजमाने दधाति। दीर्घामनु प्रसितिमायुषे धामित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। अन्तरिक्षादिव वा एतानि प्रस्कन्दन्ति। यानि दृषदः। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। असंवपन्ती

पिꣳषाणूनि कुरुतादित्याह मेध्यत्वाय॥४९॥

निलायत विधृत्यै वीर्येण स्कन्दन्ति चत्वारि च॥ [६]

धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छेत्याह धृत्यै। अपाग्नेऽग्निमामादं जहि निष्क्रव्यादꣳ सेधा देवयजं वहेत्याह। य एवामात्क्रव्यात्। तमपहत्य। मेध्येऽग्नौ कपालमुपदधाति। निर्दग्धꣳ रक्षो निर्दग्धा अरातय इत्याह। रक्षाꣳस्येव निर्दहति। अग्निवत्युपदधाति। अस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते। अङ्गारमधि वर्तयति॥५०॥

अन्तरिक्ष एव ज्योतिर्धत्ते। आदित्यमेवामुष्मिँल्लोके ज्योतिर्धत्ते। ज्योतिष्मन्तोऽस्मा इमे लोका भवन्ति। य एवं वेद। ध्रुवमसि पृथिवीं दृꣳहेत्याह। पृथिवीमेवैतेन दृꣳहति। धर्त्रमस्यन्तरिक्षं दृꣳहेत्याह। अन्तरिक्षमेवैतेन दृꣳहति। धरुणमसि दिवं दृꣳहेत्याह। दिवमेवैतेन दृꣳहति॥५१॥

धर्मासि दिशो दृꣳहेत्याह। दिश एवैतेन दृꣳहति। इमानेवैतैर्लोकान्दृꣳहति। दृꣳहन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजया पशुभिः। य एवं वेद। त्रीण्यग्रे कपालान्युपदधाति। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। एकमग्रे कपालमुप दधाति।

एकं॒ वा अग्रे॑ क॒पालं॒ पुरु॑षस्य स॒म्भव॑ति॥५२॥

अथ॒ द्वे। अथ॒ त्रीणि॑। अथ॑ च॒त्वारि॑। अथा॒ष्टौ। तस्मा॑द॒ष्टाक॑पालं॒ पुरु॑षस्य॒ शिरः॑। यदे॒वं क॒पालाँ॑न्युप॒दधा॑ति। य॒ज्ञो वै प्र॒जाप॑तिः। य॒ज्ञमे॒व प्र॒जाप॑ति॒ꣳ सꣳस्क॑रोति। आ॒त्मान॑मे॒व तत्सꣳस्क॑रोति। तꣳ सꣳस्कृ॑तमा॒त्मानम्॑॥५३॥

अ॒मुष्मिँ॑ल्लो॒केऽनु॒ परै॑ति। यद॒ष्टावु॑प॒दधा॑ति। गा॒य॒त्रिया तत्सम्मि॑तम्। यन्नव॑। त्रि॒वृता॒ तत्। यद्दश॑। वि॒राजा॒ तत्। यदेका॑दश। त्रि॒ष्टुभा॒ तत्। यद्द्वाद॑श॥५४॥

जग॑त्या॒ तत्। छन्दः॑ सम्मितानि॒ स उ॑प॒दध॑त्क॒पाला॑नि। इ॒माँल्लो॒कान॑नुपू॒र्वं दिशो॒ विधृ॑त्यै दꣳहति। अथायुः॑ प्रा॒णान्प्र॒जां प॒शून् यज॑माने दधाति। स॒जा॒तान॑स्मा अ॒भितो॑ बहु॒लान्क॑रोति। चितः॒ स्थेत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। भृगू॑णा॒मङ्गि॑रसा॒न्तप॑सा तप्यध्व॒मित्या॑ह। दे॒वता॑नामे॒वैना॑नि॒ तप॑सा तपति। तानि॒ ततः॒ सꣳस्थि॑ते। यानि॑ घ॒र्मे क॒पालाँ॑न्युपचि॒न्वन्ति॑ वे॒धस॒ इति॒ चतु॑ष्पदय॒र्चा वि मु॑ञ्चति। चतु॑ष्पादः प॒शवः॑। प॒शुष्वे॒वोपरि॑ष्टा॒त्प्रति॑ तिष्ठति॥५५॥

व॒र्त॒य॒ति॒ दिव॑मे॒वैतेन॑ दꣳहति स॒म्भव॑ति॒ तꣳ सꣳस्कृ॑तमा॒त्मानं॒ द्वाद॑श॒ सꣳस्थि॑ते॒ त्रीणि॑ च॥ [७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। सं वपामीत्याह। यथादेवतमेवैनानि संवपति। समापो अद्भिरग्मत समोषधयो रसेनेत्याह। आपो वा ओषधीर्जिन्वन्ति। ओषधयोऽपो जिन्वन्ति। अन्या वा एतासामन्या जिन्वन्ति॥५६॥

तस्मादेवमाह। स ँ रेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्याह। आपो वै रेवतीः। पशवो जगतीः। ओषधयो मधुमतीः। आप ओषधीः पशून्। तानेवास्मा एकधा स ँ सृज्य। मधुमतः करोति। अद्भ्यः परि प्रजाताः स्थ समद्भिः पृच्यध्वमिति पर्याप्लावयति। यथा सुवृष्ट इमामनुविसृत्य॥५७॥

आप ओषधीर्महयन्ति। तादृगेव तत्। जनयत्यै त्वा संयौमीत्याह। प्रजा एवैतेन दाधार। अग्नये त्वाऽग्नीषोमाभ्यामित्याह व्यावृत्त्यै। मुखस्य शिरोऽसीत्याह। यज्ञो वै मुखः। तस्यैतच्छिरः। यत्पुरोडाशः। तस्मादेवमाह॥५८॥

घर्मोऽसि विश्वायुरित्याह। विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति।

उरु प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथतामित्याह। यजमानमेव प्रजया पशुभिः प्रथयति। त्वचं गृह्णीष्वेत्याह। सर्वमेवैनꣳ सतनुं करोति। अथाप आनीय परिमार्ष्टि। माꣳस एव तत्त्वचं दधाति। तस्मात्त्वचा माꣳसं छन्नम्। घर्मो वा एषोऽशान्तः॥५९॥

अर्धमासेऽर्धमासे प्रवृज्यते। यत्पुरोडाशः। स ईश्वरो यजमानꣳ शुचा प्रदहः। पर्यग्नि करोति। पशुमेवैनमकः। शान्त्या अप्रदाहाय। त्रिः पर्यग्नि करोति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो रक्षसामपहत्यै। अन्तरितꣳ रक्षोऽन्तरिता अरातय इत्याह॥६०॥

रक्षसामन्तर्हित्यै। पुरोडाशं वा अधिश्रितꣳ रक्षाꣳस्यजिघाꣳसन्। दिवि नाको नामाग्नी रक्षोहा। स एवास्माद्रक्षाꣳस्यपाहन्। देवस्त्वा सविता श्रपयत्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैनꣳ श्रपयति। वर्षिष्ठे अधि नाक इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अग्निस्ते तनुवं माऽतिधागित्याहाऽनतिदाहाय। अग्ने हव्यꣳ रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै॥६१॥

अविदहन्तः श्रपयतेति वाचं विसृजते। यज्ञमेव

हवीꣳष्यभिव्याहृत्य प्रतनुते। पुरोरुचमविदाहाय शृत्त्यै करोति। मस्तिष्को वै पुरोडाशः। तं यन्नाभिं वासयेत्। आविर्मस्तिष्कः स्यात्। अभिवासयति। तस्माद्गुहा मस्तिष्कः। भस्मनाऽभिवासयति। तस्मान्माꣳसेनास्थि छन्नम्॥ ६२॥

वेदेनाभिवासयति। तस्मात्केशैः शिरश्छन्नम्। अखलतिभावुको भवति। य एवं वेद। पशोर्वै प्रतिमा पुरोडाशः। स नायज्ञुष्कमभिवास्यः। वृथेव स्यात्। ईश्वरा यजमानस्य पशवः प्रमेतोः। सं ब्रह्मणा पृच्यस्वेत्याह। प्राणा वै ब्रह्म॥ ६३॥

प्राणाः पशवः। प्राणैरेव पशून्त्सम्पृणक्ति। न प्रमायुका भवन्ति। यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा पशवः पुरीषम्। यदेवमभिघारयति। यजमानमेव प्रजया पशुभिः समर्धयति। देवा वै हविर्भृत्वाऽब्रुवन्। कस्मिन्निदं म्रक्ष्यामह इति। सोऽग्निरब्रवीत्॥ ६४॥

मयि तनूः सं निधध्वम्। अहं वस्तं जनयिष्यामि। यस्मिन्म्रक्ष्यध्व इति। ते देवा अग्नौ तनूः सन्न्यदधत। तस्मादाहुः। अग्निः सर्वा देवता इति। सोऽङ्गारेणापः।

अ॒भ्य॑पातयत्। तत॑ एक॒तो॑ऽजायत। स द्वि॒तीय॑म॒भ्य॑पातयत्॥ ६५
ततो॑ द्वि॒तो॑ऽजायत। स तृ॒तीय॑म॒भ्य॑पातयत्। तत॑स्त्रि॒तो॑-
ऽजायत। यद॒द्भ्योऽजा॑यन्त। तदा॒प्यानां॑माप्य॒त्वम्।
यदा॒त्मभ्योऽजा॑यन्त। तदा॒त्म्यानां॑मात्म्य॒त्वम्। ते दे॒वा
आ॒प्येष्व॑मृजत। आ॒प्या अ॑मृजत॒ सूर्या॑भ्युदिते। सूर्या॑भ्युदि॒तः
सूर्या॑भिनिम्रुक्ते॥ ६६॥

सूर्या॑भिनिम्रुक्तः कुन॒खिनि॑। कु॒न॒खी श्या॒वद॑ति।
श्या॒वद॑न्नग्रदिधि॒षौ। अ॒ग्र॒दि॒धि॒षुः प॑रिवि॒त्ते। प॒रि॒वि॒त्तो
वी॑र॒हणि॑। वी॒र॒हा ब्र॑ह्म॒हणि॑। तद्ब्र॑ह्म॒हणं॒ नात्य॑च्यवत।
अ॒न्तर्वे॑दि निन॑य॒त्यव॑रुद्ध्यै। उल्मु॑केना॒भि गृ॑ह्णाति श्रृत॒त्वाय॑।
श्रृ॒तका॑मा इव॒ हि दे॒वाः॥ ६७॥

अ॒न्या जि॑न्वन्त्यनु वि॒सृत्यै॒वमा॒हाशा॑न्त आह॒ गुप्त्यै॑ छ॒न्नं ब्रह्मा॑ब्रवीद्वि॒तीय॑म॒भ्य॑पातय॒त्सूर्या॑भिनिम्रुक्ते
दे॒वाः॥ [८]

दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इति॒ स्प्यमाद॑त्ते॒ प्रसू॑त्यै।
अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॒मित्या॑ह। अ॒श्विनो॒ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू
आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह॒ यत्यै॑। आद॑द॒ इन्द्र॑स्य
बा॒हुर॑सि॒ दक्षि॑ण॒ इत्या॑ह। इ॒न्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति।

स॒हस्र॑भृष्टिः श॒ततेजा॒ इत्या॑ह। रू॒पमे॒वास्यै॒तन्म॑हि॒मानं॒ व्याच॑ष्टे। वा॒युर॑सि ति॒ग्मतेजा॒ इत्या॑ह। तेजो॒ वै वा॒युः॥६८॥

तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। वि॒षाद्वै नामा॑सु॒र आ॑सीत्। सो॑ऽबिभेत्। य॒ज्ञेन॑ मा दे॒वा अ॒भिभ॑विष्य॒न्तीति॑। स पृ॑थि॒वीम॒भ्य॑वमीत्। सा मे॒ध्याऽभ॑वत्। अथो॒ यदिन्द्रो॑ वृ॒त्रमहन्। तस्य॒ लोहि॑तं पृथि॒वीमनु॒ व्य॑धावत्। सा मे॒ध्याऽभ॑वत्। पृथि॑वि देवयज॒नीत्या॑ह॥६९॥

मेध्या॑मे॒वैनां॑ देव॒यज॑नीं करोति। ओष॑ध्यास्ते॒ मूलं॒ मा हि॑ꣳसिष॒मित्या॑ह। ओष॑धीना॒महि॑ꣳसायै। व्र॒जं ग॑च्छ गो॒स्थान॒मित्या॑ह। छन्दा॑ꣳसि॒ वै व्र॒जो गो॒स्थानः॑। छन्दा॑ꣳस्ये॒वास्मै॑ व्र॒जं गो॒स्थानं॑ करोति। वर्ष॑तु ते॒ द्यौरित्या॑ह। वृष्टि॑र्वै॑ द्यौः। वृष्टि॑मे॒वाव॑ रुन्धे। ब॒धा॒न दे॑व सवितः पर॒मस्यां॑ परा॒वतीत्या॑ह॥७०॥

द्वौ वाव पुरु॑षौ। यं चै॒व द्वेष्टि॑। यश्चै॑नं॒ द्वेष्टि॑। तावु॒भौ ब॑ध्नाति पर॒मस्यां॑ परा॒वति॑ श॒तेन॒ पाशैः॑। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मस्तमतो॒ मा मो॒गित्या॒हानि॑म्रुक्त्ये। अ॒ररु॒र्वै नामा॑सु॒र आ॑सीत्। स पृ॑थि॒व्यामुप॑म्लुप्तोऽशयत्। तं दे॒वा अप॑हतो॒ऽररुः

पृथिव्या इति पृथिव्या अपाघ्नन्। भ्रातृव्यो वा अररुः। अपहतोऽररुः पृथिव्या इति यदाह॥७१॥

भ्रातृव्यमेव पृथिव्या अपहन्ति। तेऽमन्यन्त। दिवं वा अयमितः पतिष्यतीति। तमररुस्ते दिवं माऽस्कानिति दिवः पर्यबाधन्त। भ्रातृव्यो वा अररुः। अररुस्ते दिवं मा स्कानिति यदाह। भ्रातृव्यमेव दिवः परिबाधते। स्तम्बयजुर्हरति। पृथिव्या एव भ्रातृव्यमपहन्ति। द्वितीयꣳ हरति॥७२॥

अन्तरिक्षादेवैनमपहन्ति। तृतीयꣳ हरति। दिव एवैनमपहन्ति। तूष्णीं चतुर्थꣳ हरति। अपरिमितादेवैनमपहन्ति। असुराणां वा इयमग्र आसीत्। यावदासीनः परापश्यति। तावद्देवानाम्। ते देवा अब्रुवन्। अस्त्वेव नोऽस्यामपीति॥७३॥

क्यन्नो दास्यथेति। यावत्स्वयं परिगृह्णीथेति। ते वसवस्त्वेति दक्षिणतः पर्यगृह्णन्। रुद्रास्त्वेति पश्चात्। आदित्यास्त्वेत्युत्तरतः। तेऽग्निना प्राञ्चोऽजयन्। वसुभिर्दक्षिणा। रुद्रैः प्रत्यञ्चः। आदित्यैरुदञ्चः। यस्यैवं विदुषो वेदिं परिगृह्णन्ति॥७४॥

भवत्यात्मनाँ। पराँऽस्य भ्रातृव्यो भवति। देवस्य सवितुः सव इत्याह प्रसूँत्यै। कर्म कृण्वन्ति वेधस इत्याह। इषितꣳ हि कर्म क्रियतेँ। पृथिव्यै मेध्यं चामेध्यं च व्युदक्रामताम्। प्राचीनमुदीचीनं मेध्यमँ। प्रतीचीनं दक्षिणाऽमेध्यम्। प्राचीमुदीचीं प्रवणां करोति। मेध्यामेवैनाँ देवयजनीं करोति॥ ७५॥

प्राञ्चौ वेद्यꣳसावुन्नयति। आहवनीयस्य परिगृहीत्यै। प्रतीचीश्रोणीँ। गार्हपत्यस्य परिगृहीत्यै। अथो मिथुनत्वाय। उद्धन्ति। यदेवास्या अमेध्यम्। तदपहन्ति। उद्धन्ति। तस्मादोषधयः पराभवन्ति॥ ७६॥

मूलं छिनत्ति। भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनत्ति। मूलं वा अतितिष्ठद्रक्षाꣳस्यनूत्पिपते। यद्धस्तेन छिन्द्यात्। कुनखिनीँः प्रजाः स्युः। स्प्येन छिनत्ति। वज्रो वै स्प्यः। वज्रेणैव यज्ञाद्रक्षाꣳस्यपहन्ति। पितृदेवत्याऽतिखाता। इयतीं खनति॥ ७७॥

प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्। वेदिर्देवेभ्यो निलायत। तां चतुरङ्गुलेऽन्वविन्दन्। तस्माँच्चतुरङ्गुलं खेयाँ। चतुरङ्गुलं

खनति। चतुरङ्गुले ह्योषधयः प्रतितिष्ठन्ति। आ प्रतिष्ठायै खनति। यजमानमेव प्रतिष्ठां गमयति। दक्षिणतो वर्षीयसीं करोति। देवयजनस्यैव रूपमकः॥७८॥

पुरीषवतीं करोति। प्रजा वै पशवः पुरीषम्। प्रजयैवैनं पशुभिः पुरीषवन्तं करोति। उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। एतावती वै पृथिवी। यावती वेदिः। तस्या एतावत एव भ्रातृव्यं निर्भज्य। आत्मन उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। ऋतमस्यृतसदनमस्यृतश्रीरसीत्याह। यथायजुरेवैतत्॥७९॥

क्रूरमिव वा एतत्करोति। यद्वेदिं करोति। धा असि स्वधा असीति योयुप्यते शान्त्यै। उर्वी चासि वस्वी चासीत्याह। उर्वीमेवैनां वस्वीं करोति। पुरा क्रूरस्य विसृपो विरप्शिन्नित्याह मेध्यत्वाय। उदादाय पृथिवीं जीरदानुर्यामैरयश्चन्द्रमसि स्वधाभिरित्याह। यदेवास्या अमेध्यम्। तदपहत्य। मेध्यां देवयजनीं कृत्वा॥८०॥

यददश्चन्द्रमसि मेध्यम्। तदस्यामेरयति। तां धीरासो अनुदृश्य यजन्त इत्याहानुख्यात्यै। प्रोक्षणीरा सादय। इध्माबर्हिरुपसादय। स्रुवं च स्रुचश्च सम्मृड्ढि। पत्नीः

सन्नह्य। आज्येनोदेहीत्याहानुपूर्वतायै। प्रोक्षणीरा सादयति। आपो वै रक्षोघ्नीः॥८१॥

रक्षसामपहत्यै। स्प्यस्य वर्त्मन्त्सादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै। उवाच हासितो दैवलः। एतावतीर्वा अमुष्मिँल्लोक आप आसन्। यावतीः प्रोक्षणीरिति। तस्माद्बह्वीरासाद्याः। स्प्यमुदस्यन्। यं द्विष्यात्तं ध्यायेत्। शुचैवैनमर्पयति॥८२॥

वै वायुराह परावतीत्याहाहं द्वितीयꣳ हरतीति परिगृह्णन्ति देवयजनीं करोति भवन्ति खनत्यकरेतत्कृत्वा रक्षोघ्नीरर्पयति॥ [९]

वज्रो वै स्प्यः। यदन्वञ्चं धारयेत्। वज्रेऽध्वर्युः क्षण्वीत। पुरस्तात्तिर्यञ्चं धारयति। वज्रो वै स्प्यः। वज्रेणैव यज्ञस्य दक्षिणतो रक्षाꣳस्यपहन्ति। अग्निभ्यां प्राचश्च प्रतीचश्च। स्प्येनोदीचश्चाधराचश्च। स्प्येन वा एष वज्रेणास्यै पाप्मानं भ्रातृव्यमपहत्य। उत्करेऽधि प्रवृश्चति॥८३॥

यथोपधाय वृश्चन्त्येवम्। हस्तावव नेनिक्ते। आत्मानमेव पवयते। स्प्यं प्रक्षालयति मेध्यत्वाय। अथो पाप्मन एव भ्रातृव्यस्य न्यङ्गं छिनत्ति। इध्माबर्हिरुपसादयति युक्त्यै। यज्ञस्य मिथुनत्वाय। अथो पुरोरुचमेवैतां दधाति। उत्तरस्य

कर्मणोऽनुख्यात्यै। न पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्॥८४॥

यत्पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्। अन्यत्राहुतिपथादिध्मं प्रतिपादयेत्। प्रजा वै बर्हिः। अपराध्नुयाद्बर्हिषा प्रजानां प्रजननम्। पश्चात्प्रागुपसादयति। आहुतिपथेनेध्मं प्रतिपादयति। सम्प्रत्येव बर्हिषा प्रजानां प्रजननमुपैति। दक्षिणमिध्मम्। उत्तरं बर्हिः। आत्मा वा इध्मः। प्रजा बर्हिः। प्रजा ह्यात्मन उत्तरतरा तीर्थे। ततो मेधमुपनीय। यथादेवतमेवैनत्प्रतिष्ठापयति। प्रतितिष्ठति प्रजया पशुभिर्यजमानः॥८५॥

वृश्चति सादयेदिध्मः पञ्च च॥ [१०]

तृतीयस्यां देवस्याश्वपर्शु यो वै पूर्वेद्युः कर्मणे वामिन्द्रो वृत्रमहन्त्सोऽपोऽवधूतं धृष्टिर्देवस्येत्याह सं वपामि देवस्य स्यमा दद वज्रो वै स्यो दश॥१०॥

तृतीयस्यां यज्ञस्यानतिरेकाय पवित्रवत्यध्वर्यु चाधिषवणमस्यन्तरिक्ष एव रक्षसामन्तर्हित्यै द्वौ वाव पुरुषौ यददश्चन्द्रमसि मेध्यं पञ्चाशीतिः॥८५॥

तृतीयस्यां यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके

द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

प्रत्युष्टꣳ रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अग्नेर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा निष्टपामीत्याह मेध्यत्वाय। स्रुचः सम्मार्ष्टि। स्रुवमग्रे। पुमाꣳसमेवाभ्यः सꣳश्यति मिथुनत्वाय। अथ जुहूम्। अथोपभृतम्। अथ ध्रुवाम्। असौ वै जुहूः॥१॥

अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा। इमे वै लोकाः स्रुचः। वृष्टिः सम्मार्जनानि। वृष्टिर्वा इमाँल्लोकाननुपूर्वं कल्पयति। ते ततः क्लृप्ताः समेधन्ते। समेधन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजया पशुभिः। य एवं वेद। यदि कामयेत वर्षुकः पर्जन्यः स्यादिति। अग्रतः सम्मृज्यात्॥२॥

वृष्टिमेव नि यच्छति। अवाचीनाग्रा हि वृष्टिः। यदि कामयेतावर्षुकः स्यादिति। मूलतः सम्मृज्यात्। वृष्टिमेवोद्यच्छति। तदु वा आहुः। अग्रत एवोपरिष्टात्सम्मृज्यात्। मूलतोऽधस्तात्। तदनुपूर्वं कल्पते। वर्षुको भवतीति॥३॥

प्राचीमभ्याकारम्। अग्रैरन्तरतः। एवमिव ह्यन्नमद्यते। अथो अग्राद्वा ओषधीनामूर्ज प्रजा उपजीवन्ति। ऊर्ज

एवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। अधस्तात्प्रतीचीम्। दण्डमुत्तमतः। मूलेन मूलं प्रतिष्ठित्यै। तस्मादरत्नौ प्राञ्च्युपरिष्टाल्लोमानि। प्रत्यञ्च्यधस्तात्॥४॥

स्रुग्घ्येषा। प्राणो वै स्रुवः। जुहूर्दक्षिणो हस्तः। उपभृत्सव्यः। आत्मा ध्रुवा। अन्नꣳ सम्मार्जनानि। मुखतो वै प्राणोऽपानो भूत्वा। आत्मानमन्नं प्रविश्य। बाह्यतस्तनुवꣳ शुभयति। तस्मात्स्रुवमेवाग्रे सम्मार्ष्टि। मुखतो हि प्राणोऽपानो भूत्वा। आत्मानमन्नमाविशति। तौ प्राणापानौ। अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति। य एवं वेद॥५॥

जुहूर्मृज्याद्भवतीति प्रत्यञ्च्यधस्तान्मार्ष्टि पञ्च च॥ [१]

दिवः शिल्पमवततम्। पृथिव्याः ककुभि श्रितम्। तेन वयꣳ सहस्रवल्शेन। सपत्नं नाशयामसि स्वाहेति स्रुक्सम्मार्जनान्यग्नौ प्र हरति। आपो वै दर्भाः। रूपमेवैषामेतन्महिमानं व्याचष्टे। अनुष्टुभर्चा। आनुष्टुभः प्रजापतिः। प्राजापत्यो वेदः। वेदस्याग्रꣳ स्रुक्सम्मार्जनानि॥६॥

स्वेनैवैनानि छन्दसा। स्वया देवतया समर्धयति। अथो

ऋग्वाव योषा॑। द॒र्भो वृषा॑। तन्मि॑थु॒नम्। मि॒थु॒नमे॒वास्य॒ तद्य॒ज्ञे क॑रोति प्र॒जन॑नाय। प्रजा॑यते प्र॒जया॑ प॒शुभि॒र्यज॑मानः। तान्येके॒ वृथै॒वापा॑स्यन्ति। तत्तथा॒ न का॒र्यम्। आर॑ब्धस्य य॒ज्ञिय॑स्य॒ कर्म॑णः सवि॑दो॒हः॥७॥

यद्ये॑नानि प॒शवो॑ऽभि॒ तिष्ठे॑युः। न तत्प॒शुभ्यः॒ कम्। अ॒द्भिर्मा॑र्जयि॒त्वोत्क॒रे न्य॑स्येत्। यद्वै य॒ज्ञिय॑स्य॒ कर्म॑णो॒-ऽन्यत्राहु॑तीभ्यः स॒न्तिष्ठ॑ते। उ॒त्क॒रो वाव तस्य॑ प्रति॒ष्ठा। ए॒ताꣳ हि तस्मै॑ प्रति॒ष्ठां दे॒वाः स॒मभ॑रन्। यद॒द्भिर्मा॒र्जय॑ति। तेन॑ शा॒न्तम्। यदु॑त्क॒रे न्य॒स्यति॑। प्र॒ति॒ष्ठामे॒वैना॑नि॒ तद्ग॑मयति॥८॥

प्रति॑तिष्ठति प्र॒जया॑ प॒शुभि॒र्यज॑मानः। अथो॑ स्त॒म्बस्य॒ वा ए॒तद्रूपम्। यत्स्रु॑ख्स॒म्मार्ज॑नानि। स्त॒म्ब॒शो वा ओष॑धयः। तासां॑ जरत्क॒क्षे प॒शवो॒ न र॑मन्ते। अप्रि॑यो॒ ह्ये॑षां जरत्क॒क्षः। याव॑दप्रियो ह॒ वै ज॑रत्क॒क्षः प॑शू॒नाम्। ताव॑दप्रियः पशू॒नां भ॑वति। यस्यै॒तान्य॒न्यत्रा॒ग्नेर्दध॑ति। न॒व॒दाव्या॑सु॒ वा ओष॑धीषु प॒शवो॑ रमन्ते॥९॥

न॒व॒दा॒वो ह्ये॑षां प्रि॒यः। याव॑त्प्रियो ह॒ वै न॑वदा॒वः प॑शू॒नाम्। ताव॑त्प्रियः पशू॒नां भ॑वति। यस्यै॒तान्य॒ग्नौ प्र॒हर॑न्ति।

तस्मा॑दे॒तान्य॒ग्नावे॒व प्रह॑रेत्। य॒त॒रस्मि॑न्त्सम्मृ॒ज्यात्। प॒शू॒नां धृत्यै॑। यो भू॒ताना॒मधि॑पतिः। रु॒द्रस्त॑न्तिच॒रो वृषा॑। प॒शून॒स्माकं॒ मा हि॑ꣳसीः। ए॒तद॑स्तु हु॒तं तव॒ स्वाहेत्य॑ग्निस॒म्मार्ज॑न्य॒ग्नौ प्रह॑रति। ए॒षा वा ए॒तेषां॒ योनिः॑। ए॒षा प्र॑ति॒ष्ठा। स्वामे॒वैना॑नि॒ योनिम्॑। स्वां प्र॑ति॒ष्ठां ग॑मयति। प्रति॑तिष्ठति प्र॒जया॑ प॒शुभि॒र्यज॑मानः॥१०॥

वे॒दस्याग्रꣳ स्रुख्स॒म्मार्ज॑नानि विदो॒हो ग॑मयति प॒शवो॑ रमन्ते हिꣳसीः॒ षट् च॑॥——[२]

अय॑ज्ञो॒ वा ए॒षः। यो॑ऽप॒त्नीकः॑। न प्र॒जाः प्रजा॑येरन्। पत्न्यन्वा॑स्ते। य॒ज्ञमे॒वाक॑ः। प्र॒जाना॑ं प्र॒जन॑नाय। यत्तिष्ठ॑न्ती स॒न्नह्य॑त। प्रि॒यं ज्ञा॒तिꣳ रु॑न्ध्यात्। आसी॑ना॒ सन्न॑ह्यते। आसी॑ना॒ ह्य॑षा वी॒र्यं॑ क॒रोति॑॥११॥

यत्प॒श्चात्प्राच्य॒न्वासी॑त। अ॒नया॑ स॒मद॑न्दधीत। दे॒वाना॒ं पत्नि॑या स॒मद॑न्दधीत। देशा॑द्दक्षिण॒त उदी॒च्यन्वा॑स्ते। आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। आ॒शासा॑ना सौमन॒समित्या॑ह। मेध्या॑मे॒वैना॒ङ्केव॑लीं कृ॒त्वा। आ॒शिषा॒ सम॑र्धयति। अ॒ग्नेरनु॑व्रता भू॒त्वा सन्न॑ह्ये सुकृ॒ताय॒ कमित्या॑ह। ए॒तद्वै पत्नि॑यै व्रतोप॒नय॑नम्॥१२॥

तेनै॒वैना॑ं व्र॒तमुप॑नयति। तस्मा॑दाहुः। यश्चै॒वं वेद॒ यश्च॒ न।

योक्रमेव युते। यमन्वास्ते। तस्यामुष्मिँल्लोके भवतीति योक्रेण। यद्योक्रम्। स योगः। यदास्ते। स क्षेमः॥१३॥

योगक्षेमस्य क्लृप्त्यै। युक्तङ्क्रियाता आशीः कामे युज्याता इति। आशिषः समृद्ध्यै। ग्रन्थिं ग्रथ्नाति। आशिष एवास्यां परि गृह्णाति। पुमान् वै ग्रन्थिः। स्त्री पत्नी। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। प्र जायते प्रजया पशुभिर्यजमानः॥१४॥

अथो अर्धो वा एष आत्मनः। यत्पत्नी। यज्ञस्य धृत्या अशिथिलम्भावाय। सुप्रजसस्त्वा वयꣳ सुपत्नीरुप सेदिमेत्याह। यज्ञमेव तन्मिथुनीकरोति। ऊनेऽतिरिक्तं धीयाता इति प्रजात्यै। महीनां पयोऽस्योषधीनाꣳ रस इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। तस्य तेऽक्षीयमाणस्य निर्वपामि देवयज्याया इत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते॥१५॥

करोति व्रतोपनयनं क्षेमो यजमानः शास्ते॥ [३]

घृतं च वै मधु च प्रजापतिरासीत्। यतो मध्वासीत्। ततः प्रजा असृजत। तस्मान्मधुषि प्रजननमिवास्ति। तस्मान्मधुषा न प्रचरन्ति। यातयाम हि। आज्येन प्रचरन्ति।

य॒ज्ञो वा आज्यम्॑। य॒ज्ञेनै॒व य॒ज्ञं प्रच॑र॒न्त्ययां॑तयामत्वाय। पत्न्यवे॑क्षते॥१६॥

मि॒थु॒न॒त्वाय॒ प्रजा॑त्यै। यद्वै पत्नी॑ य॒ज्ञस्य॑ क॒रोति॑। मि॒थु॒नं तत्। अथो॒ पत्नि॑या ए॒वैष य॒ज्ञस्या॑न्वार॒म्भोऽन॑वच्छित्त्यै। अ॒मे॒ध्यं वा ए॒तत्क॑रोति। यत्पत्न्य॒वेक्ष॑ते। गार्ह॑प॒त्येऽधि॑ श्रयति मेध्य॒त्वाय॑। आ॒ह॒व॒नीय॑म॒भ्युद्ध॑रति। य॒ज्ञस्य॒ सन्त॑त्यै। तेजो॑ऽसि॒ तेजोऽनु॒ प्रेहीत्या॑ह॥१७॥

तेजो॒ वा अ॒ग्निः। तेज॒ आज्यम्॑। तेज॑सै॒व तेज॒ः समर्ध॑यति। अ॒ग्निस्ते॒ तेजो॒ मा विनै॒दित्या॒हाहि॑ꣳसायै। स्प्यस्य॒ वर्म॑न्त्सादयति। य॒ज्ञस्य॒ सन्त॑त्यै। अ॒ग्नेर्जि॒ह्वाऽसि॑ सु॒भूर्दे॒वाना॒मित्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। धाम्ने॑धाम्ने दे॒वेभ्यो॒ यजु॑षेयजुषे भ॒वेत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा॑स्ते॥१८॥

तद्वा अत॑ः प॒वित्रा॑भ्यामे॒वोत्पु॑नाति। यज॑मानो॒ वा आज्यम्॑। प्रा॒णा॒पा॒नौ प॒वित्रे॑। यज॑मान ए॒व प्रा॑णापा॒नौ द॑धाति। पु॒न॒रा॒हारम्॑। ए॒वमि॑व॒ हि प्रा॑णापा॒नौ स॒ञ्चर॑तः। शु॒क्रम॑सि॒ ज्योति॑रसि॒ तेजो॒ऽसीत्या॑ह। रू॒पमे॒वास्यै॒तन्म॑हि॒मानं॒ व्याच॑ष्टे। त्रिर्यजु॑षा। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः॥१९॥

एषां लोकानामाप्त्यै। त्रिः। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अथाज्यवतीभ्यामपः। रूपमेवासामेतद्वर्णं दधाति। अपि वा उताहुः। यथा ह वै योषा सुवर्णꣳ हिरण्यं पेशलं बिभ्रती रूपाण्यास्ते। एवमेता एतर्हीति। आपो वै सर्वा देवताः॥२०॥

एषा हि विश्वेषां देवानां तनूः। यदाज्यम्। तत्रोभयोर्मीमाꣳसा। जामि स्यात्। यद्यजुषाऽऽज्यं यजुषाऽप उत्पुनीयात्। छन्दसाऽप उत्पुनात्यजामित्वाय। अथो मिथुनत्वाय। सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूतं मे कर्मासदिति। सवितृप्रसूतमेवास्य कर्म भवति। पच्छो गायत्रिया त्रिष्षमृद्धत्वाय। अद्भिरेवौषधीः सं नयति। ओषधीभिः पशून्। पशुभिर्यजमानम्। शुक्रं त्वा शुक्रायां ज्योतिस्त्वा ज्योतिष्यर्चिस्त्वाऽर्चिषीत्याह सर्वत्वाय। पर्याप्त्या अनन्तरायाय॥२१॥

ईक्षत आह शास्ते लोका देवता भवति षट् च॥ [४]

देवासुराः संयत्ता आसन्। स एतमिन्द्र आज्यस्यावकाशमपश्यत तेनावैक्षत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। य एवं विद्वानाज्यमवेक्षते। भवत्यात्मना। पराऽस्य

भ्रातृ॑व्यो भवति। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। यदाज्ये॑ना॒न्यानि॑ ह॒वीꣳष्य॑भिघा॒रय॑ति॥२२॥

अथ॒ केनाज्य॒मिति॑। स॒त्येनेति॑ ब्रूयात्। चक्षु॒र्वै स॒त्यम्। स॒त्येनै॒वैन॑द॒भि घा॑रयति। ई॒श्व॒रो वा ए॒षोऽन्धो भवि॑तोः। यश्चक्षु॒षाऽऽज्य॑म॒वेक्ष॑ते। नि॒मील्यावे॑क्षेत। दा॒धारा॒त्मञ्चक्षुः॑। अ॒भ्याज्य॑ङ्घारयति। आज्य॑ गृह्णाति॥२३॥

छन्दाꣳसि॒ वा आज्यम्॑। छन्दाꣳस्ये॒व प्री॑णाति। च॒तुर्जु॒ह्वां गृ॑ह्णाति। चतु॑ष्पादः प॒शवः॑। प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे। अ॒ष्टाव॑ुप॒भृति॑। अ॒ष्टाक्ष॑रा गाय॒त्री। गा॒य॒त्रः प्रा॒णः। प्रा॒णमे॒व प॒शुषु॑ दधाति। च॒तुर्ध्रु॒वाया॑म्॥२४॥

चतु॑ष्पादः प॒शवः॑। प॒शुष्वे॒वोपरि॑ष्टा॒त्प्रति॑ तिष्ठति। य॒ज॒मा॒न॒दे॒व॒त्या॑ वै जु॒हूः। भ्रा॒तृ॒व्य॒दे॒व॒त्यो॑प॒भृत्। च॒तुर्जु॒ह्वां गृ॒ह्ण॒न्भूयो॑ गृह्णीयात्। अ॒ष्टाव॑ुप॒भृति॑ गृ॒ह्ण॒न्कनी॑यः। यज॑मानायै॒व भ्रातृ॑व्य॒मुप॑स्तिं करोति। गौर्वै स्रुचः॑। च॒तुर्जु॒ह्वां गृ॑ह्णाति। तस्मा॒च्चतु॑ष्पदी॥२५॥

अ॒ष्टाव॑ुप॒भृति॑। तस्मा॑द॒ष्टाश॑फा। च॒तुर्ध्रु॒वाया॑म्। तस्मा॒च्चतुः॑स्तना। गामे॒व तत्सꣳस्क॑रोति। सास्मै॒ सꣳस्कृ॒तेष॒मूर्ज॑न्दुहे।

यज्जुह्वां गृह्णाति। प्रयाजेभ्यस्तत्। यदुपभृति। प्रयाजानूयाजेभ्यस्त सर्वस्मै वा एतद्यज्ञाय गृह्यते। यद्ध्रुवायामाज्यम्॥२६॥

अभिघारयति गृह्णाति ध्रुवायां चतुष्पदी प्रयाजानूयाजेभ्यस्तद्वे च॥ [५]

आपो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुव इत्याह। रूपमेवासामेतन्महिमानं व्याचष्टे। अग्र इमं यज्ञन्नयताग्रे यज्ञपतिमित्याह। अग्र एव यज्ञन्नयन्ति। अग्रे यज्ञपतिम्। युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्ये यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य इत्याह। वृत्रꣳ ह हनिष्यन्निन्द्र आपो वव्रे। आपो हेन्द्रं वव्रिरे। संज्ञामेवासामेतत्सामानं व्याचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह॥२७॥

तेनापः प्रोक्षिताः। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। कृष्णो रूपं कृत्वा। स वनस्पतीन्प्राविशत्। कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्नये त्वा स्वाहेत्याह। अग्नय एवैनं जुष्टं करोति। अथो अग्नेरेव मेधमव रुन्धे। वेदिरसि बर्हिषे त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। पृथिवी वेदिः॥२८॥

प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। बर्हिरसि स्रुग्भ्यस्त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। यजमानः स्रुचः। यजमानमेव प्रजासु प्रतिष्ठापयति। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति

ब॒र्हिरा॒साद्य॒ प्रोक्ष॑ति। ए॒भ्य ए॒वैन॑ल्लो॒केभ्यः॒ प्रोक्ष॑ति। अथ॒ ततः॑ स॒ह स्रु॒चा पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यञ्चं॑ ग्र॒न्थिं प्रत्यु॑क्षति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। यथा॒ सूत्यै॑ का॒ल आपः॑ पु॒रस्ता॒द्यन्ति॑॥२९॥

ता॒दृगे॒व तत्। स्व॒धा पि॒तृभ्य॒ इत्या॑ह। स्व॒धा॒का॒रो हि पि॑तृ॒णाम्। ऊग्भ॑व बर्हि॒षद्भ्य॒ इति॒ दक्षि॑णाये॒ श्रोणे॒रोत्त॑रस्ये॒ निन॑यति॒ सन्त॑त्यै। मासा॒ वै पि॒तरो॑ बर्हि॒षदः॑। मासा॑ने॒व प्री॑णाति। मासा॒ वा ओष॑धीर्व॒र्धय॑न्ति। मासाः॑ पचन्ति॒ समृ॑द्ध्यै। अन॑तिस्कन्दन् ह प॒र्जन्यो॑ वर्षति। यत्रै॒तदे॒वङ्क्रि॒यते॑॥३०॥

ऊ॒र्जा पृ॑थि॒वीं ग॑च्छ॒तेत्या॑ह। पृ॒थि॒व्यामे॒वोर्जं॑ दधाति। तस्मा॑त्पृथि॒व्या ऊ॒र्जा भु॑ञ्जते। ग्र॒न्थिं वि स्र॑ꣳसयति। प्रज॑नयत्ये॒व तत्। ऊ॒र्ध्वं प्राञ्च॒मुद्गू॑ढं प्र॒त्यञ्च॒मा य॑च्छति। तस्मा॑त्प्रा॒चीन॒ꣳ रेतो॑ धीयते। प्र॒तीची॑ः प्र॒जा जा॑यन्ते। विष्णो॒ः स्तूपो॒ऽसीत्या॑ह। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑॥३१॥

य॒ज्ञस्य॒ धृत्यै॑। पु॒रस्ता॑त्प्रस्त॒रं गृ॑ह्णाति। मुख्य॑मे॒वैनं॑ करोति। इय॑न्तं गृह्णाति। प्र॒जाप॑तिना यज्ञमु॒खेन॒ सम्मि॑तम्। इय॑न्तं गृह्णाति। य॒ज्ञ॒प॒रुषा॒ सम्मि॑तम्। इय॑न्तं गृह्णाति। ए॒ताव॒द्वै पुरु॑षे वी॒र्यम्॑। वी॒र्यसम्मितम्॥३२॥

अप॑रिमितं गृह्णाति। अप॑रिमित॒स्याव॑रुद्ध्यै। तस्मि॑न्प॒वित्रे॒ अपि॑ सृजति। यज॑मानो॒ वै प्र॑स्त॒रः। प्रा॒णा॒पा॒नौ प॒वित्रे॑। यज॑मान ए॒व प्रा॑णापा॒नौ द॑धाति। ऊर्णा॑म्रदसं त्वा स्तृणा॒मीत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। स्वा॒स॒स्थं दे॒वेभ्य॒ इत्या॑ह। दे॒वेभ्य॑ ए॒वैन॑त्स्वास॒स्थं क॑रोति॥३३॥

ब॒र्॒हिः स्तृ॑णाति। प्र॒जा वै ब॒र्॒हिः। पृ॒थि॒वी वेदिः॑। प्र॒जा ए॒व पृ॑थि॒व्यां प्रति॑ष्ठापयति। अन॑तिदृश्ञ॒ꣳ स्तृणाति। प्र॒जयै॒वैनं॑ प॒शुभि॒रन॑तिदृश्ञं करोति। धा॒रय॑न्प्रस्त॒रं प॑रि॒धीन्परि॑ दधाति। यज॑मानो॒ वै प्र॑स्त॒रः। यज॑मान ए॒व तत्स्व॒यं प॑रि॒धीन्परि॑ दधाति। ग॒न्ध॒र्वो॑ऽसि वि॒श्वाव॑सु॒रित्या॑ह॥३४॥

विश्व॑मे॒वायु॒र्यज॑माने दधाति। इन्द्र॑स्य बा॒हुर॑सि॒ दक्षि॑ण॒ इत्या॑ह। इ॒न्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति। मि॒त्रावरु॑णौ त्वोत्तर॒तः परि॑धत्ता॒मित्या॑ह। प्रा॒णा॒पा॒नौ मि॒त्रावरु॑णौ। प्रा॒णा॒पा॒नावे॒वास्मि॑न्दधाति। सूर्य॑स्त्वा पु॒रस्ता॑त् पा॒त्वित्या॑ह। रक्षं॑सा॒मप॑हत्यै। कस्या॑श्चिद॒भिश॑स्त्या॒ इत्या॑ह। अप॑रिमितादे॒वैनं॑ पाति॥३५॥

वी॒तिहो॑त्रं त्वा कव॒ इत्या॑ह। अ॒ग्निमे॒व हो॒त्रेण॒ सम॑र्धयति।

द्युमन्त॑ꣳ समिधीम॒हीत्या॑ह॒ समि॑द्ध्यै। अग्ने॑ बृ॒हन्त॑मध्व॒र इत्या॑ह॒ वृद्ध्यै॑। वि॒शो य॒न्त्रे स्थ॒ इत्या॑ह। वि॒शां यत्यै॑। उ॒दी॒चीना॑ग्रे॒ नि द॑धाति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। वसू॑नाꣳ रु॒द्राणा॑मादि॒त्याना॒ꣳ सद॑सि सी॒देत्या॑ह। दे॒वता॑नामे॒व सद॑ने प्रस्त॒रꣳ सा॑दयति। जु॒हूर॑सि घृ॒ताची॒ नाम्नेत्या॑ह॥३६॥

अ॒सौ वै जु॒हूः। अ॒न्तरि॑क्षमुप॒भृत्। पृ॒थि॒वी ध्रु॒वा। तासा॑मे॒तदे॒व प्रि॒यन्नाम॑। यद्घृ॒ताचीति॑। यद्घृ॒ताचीत्याह॑। प्रि॒येणै॒वैना॒ नाम्ना॑ सादयति। ए॒ता अ॑सदन्त्सुकृ॒तस्य॑ लो॒क इत्या॑ह। स॒त्यं वै सु॑कृ॒तस्य॑ लो॒कः। स॒त्य ए॒वैनाः॑ सुकृ॒तस्य॑ लो॒के सा॑दयति। ता वि॑ष्णो पा॒हीत्या॑ह। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। य॒ज्ञस्य॒ धृत्यै॑। पा॒हि य॒ज्ञं पा॒हि य॒ज्ञप॑तिं पा॒हि मां य॑ज्ञनि॒यमित्या॑ह। य॒ज्ञाय॒ यज॑मानाया॒त्मने॑। तेभ्य॑ ए॒वाशिष॒माशा॒स्तेऽना॑र्त्यै॥३७॥

स्थेत्या॑ह पृथि॒वी वेदि॒र्यन्ति॑ क्रि॒यते॒ वीर्णु॑र्वी॒र्य॑सम्मितं करोत्याह पाति॒ नाम्नेत्या॑ह लो॒के सा॑दयति॒ षट् च॑॥ [६]

अ॒ग्निना॒ वै होत्रा॑। दे॒वा असु॑रान॒भ्य॑भवन्। अ॒ग्नये॑ समि॒ध्यमा॑ना॒यानु॑ब्रूहीत्या॑ह॒ भ्रातृ॑व्याभिभूत्यै। एक॑विꣳशतिमिध्म भवन्ति। ए॒क॒वि॒ꣳशो वै पुरु॑षः। पुरु॑ष॒स्याप्त्यै॑। पञ्च॑दशेध्मदा॒रूण्य॒ द॑धाति। पञ्च॑दश॒ वा अ॑र्धमा॒सस्य॒ रात्र॑यः। अ॒र्ध॒मा॒स॒शः

संवत्सर आप्यते। त्रीन्परिधीन्परि दधाति॥३८॥

ऊर्ध्वे समिधावा दधाति। अनूयाजेभ्यः समिधमति शिनष्टि। षट्त्वम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। वेदेनोप वाजयति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यः प्राणः। यजमान आहवनीयः। यजमान एव प्राणन्दधाति॥३९॥

त्रिरुप वाजयति। त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। वेदेनोपयत्य स्रुवेण प्राजापत्यमाघारमा घारयति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञमेव प्रजापतिं मुखत आरभते। अथो प्रजापतिः सर्वा देवताः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति। अग्निमग्नीत्रिस्त्रिः सं मृड्ढीत्याह। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। परिधीन्त्सं मार्ष्टि। पुनात्येवैनान्। त्रिस्त्रिः सं मार्ष्टि। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अथो एते वै देवाश्वाः। देवाश्वानेव तत्सं मार्ष्टि। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। आसीनोऽन्यमाघारमा घारयति॥४१॥

तिष्ठन्नन्यम्। यथाऽनो वा रथं वा युञ्ज्यात्। एवमेव तदध्वर्युर्यज्ञं युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्याभ्यूढ्यै। वहन्त्येनं ग्राम्याः पशवः। य एवं वेद। भुवनमसि वि प्रथस्वेत्याह।

य॒ज्ञो वै भुव॑नम्। य॒ज्ञ ए॒व यज॑मानं प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑ प्रथयति। अग्ने॒ यष्टा॑रि॒दन्नम॒ इत्या॑ह॥४२॥

अ॒ग्निर्वै दे॒वानां॒ यष्टा॑। य ए॒व दे॒वानां॒ यष्टा॑। तस्मा॑ ए॒व नम॑स्करोति। जुह्वे॒ह्य॒ग्निस्त्वा॑ ह्वयति देवय॒ज्याया॒ उप॑भृ॒देहि॑ दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता ह्व॑यति देवय॒ज्याया॒ इत्या॑ह। आ॒ग्ने॒यी वै जु॒हूः। सा॒वि॒त्र्युप॒भृत्। ताभ्या॑मे॒वैने॒ प्रसू॑त॒ आद॑त्ते। अग्ना॑विष्णू॒ मा वा॒मव॑ क्रमिष॒मित्या॑ह। अ॒ग्निः पु॒रस्ता॑त्। विष्णु॑र्य॒ज्ञः प॒श्चात्॥४३॥

ताभ्या॑मे॒व प्र॑ति॒प्रोच्या॒त्या क्र॑मति। विजि॑हाथां॒ मा मा॒ सन्ता॑प्त॒मित्या॒हाहिꣳ॑सायै। लो॒कं मे॑ लोककृतौ कृणुत॒मित्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा॑स्ते। विष्णोः॒ स्थान॑म॒सीत्या॑ह। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। ए॒तत्खलु॒ वै दे॒वाना॒मप॑राजितमा॒यत॑नम्। यद्य॒ज्ञः। दे॒वाना॑मे॒वाप॑राजित आ॒यत॑ने तिष्ठति। इ॒त इन्द्रो॑ अकृणोद्वी॒र्याणीत्या॑ह॥४४॥

इ॒न्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति। स॒मा॒रभ्यो॒र्ध्वो अ॑ध्व॒रो दि॑वि॒स्पृश॒मित्या॑ह॒ वृद्ध्यै॑। आ॒घा॒रमा॑घा॒र्यमा॑ण॒मनु॑ समा॒रभ्य॑। ए॒तस्मि॑न्का॒ले दे॒वाः सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। सा॒क्षादे॒व यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति। अथो॒ समृ॑द्धे॒नैव य॒ज्ञेन॒ यज॑मानः

सुवर्गं लोकमेति। अह्नुतो यज्ञो यज्ञपतेरित्याहानार्त्यै। इन्द्रावान्त्स्वाहेत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। बृहद्वा इत्याह॥४५॥

सुवर्गो वै लोको बृहद्वाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। प्राण आघारः। यत्सꣳस्परशयेत्। भ्रातृव्येऽस्य प्राणन्दध्यात्। असꣳस्परशयन्नत्या क्रामति। यजमान एव प्राणन्दधाति। पाहि माऽग्ने दुश्चरितादा मा सुचरिते भजेत्याह॥४६॥

अग्निर्वाव पवित्रम्। वृजिनमनृतन्दुश्चरितम्। ऋजुकर्मꣳ सत्यꣳ सुचरितम्। अग्निरेवैनं वृजिनादनृताद्दुश्चरितात्पाति। ऋजुकर्मे सत्ये सुचरिते भजति। तस्मादेवमा शास्ते। आत्मनो गोपीथाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यदाघारः। आत्मा ध्रुवा॥४७॥

आघारमाघार्य ध्रुवाꣳ समनक्ति। आत्मन्नेव यज्ञस्य शिरः प्रति दधाति। द्विः समनक्ति। द्वौ हि प्राणापानौ। तदाहुः। त्रिरेव समञ्ज्यात्। त्रिधातु हि शिर इति। शिर इवैतद्यज्ञस्य। अथो त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। मुखस्य

शिरो॑ऽसि॒ सञ्ज्योति॑षा॒ ज्योति॑रङ्क्ता॒मित्या॑ह। ज्योति॑रे॒वास्मा॑ उ॒परि॑ष्टाद्दधाति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑ख्यात्यै॥४८॥

परि॑दधाति प्रा॒णन्द॑धाति॒ हि य॒ज्ञो धा॑रयति॒ नम॒ इत्या॑ह प॒श्चाद्वी॒र्याणीत्या॑ह॒ भा इत्या॑ह भ॒जेत्या॑ह ध्रु॒वैवास्मि॑न्दधाति॒ त्रीणि॑ च॥ [७]

धिष्णि॑या॒ वा ए॒ते न्यु॑प्यन्ते। यद्ब्र॒ह्मा। यद्धोता॑। यद॑ध्व॒र्युः। यद॒ग्नीत्। यद्यज॑मानः। तान् यद॑न्तरे॒यात्। यज॑मानस्य प्रा॒णान्त्सङ्क॑र्षेत्। प्र॒मायु॑कः स्यात्। पु॒रो॒डाश॑मप॒गृह्य॒ सञ्च॑रत्यध्व॒र्युः॥४९॥

यज॑मानायै॒व तल्लो॒कꣳ शि॑ꣳषति। नास्य॑ प्रा॒णान्त्सङ्क॑र्षति। न प्र॒मायु॑को भवति। पु॒रस्ता॑त् प्र॒त्यङ्ङा॑सी॑नः। इडा॑या॒ इडा॒मा द॑धाति। हस्त्या॒ꣳ होत्रे॑। प॒शवो॒ वा इडा॑। प॒शवः॒ पुरु॑षः। प॒शुष्वे॒व प॒शून्प्रति॑ष्ठापयति। इडा॑यै॒ वा ए॒षा प्रजा॑तिः॥५०॥

तां प्रजा॑तिं॒ यज॑मा॒नोऽनु॒ प्र जा॑यते। द्विर॒ङ्गुला॑वनक्ति॒ पर्व॑णोः। द्विपाद्यज॑मानः॒ प्रति॑ष्ठित्यै। स॒कृदुप॑ स्तृणाति। द्विरा द॑धाति। स॒कृद॒भि धा॑रयति। च॒तुः सम्प॑द्यते। च॒त्वारि॒ वै प॒शोः प्र॑ति॒ष्ठाना॑नि। यावा॑ने॒व प॒शुः। तमुप॑ह्वयते॥५१॥

मुख॑मिव॒ प्रत्युप॑ह्वयेत। स॒म्मु॒खाने॒व प॒शूनुप॑ ह्वयते। प॒शवो॒

वा इडा॑। तस्मा॒त्साऽन्वा॒रभ्या॑। अ॒ध्व॒र्युणा॑ च॒ यज॑मानेन च। उप॑हूतः पशु॒मान॑सा॒नीत्या॑ह। उप॒ ह्ये॑नौ॒ ह्व॑यते॒ होता॑। इडा॑यै दे॒वता॑नामुपह॒वे। उप॑हूतः पशु॒मान्भ॑वति। य ए॒वं वेद॑॥५२॥

यां वै हस्त्या॒मिडा॑मा॒दधा॑ति। वा॒चः सा भा॑ग॒धेयम्॑। यामु॑प॒ह्वय॑ते। प्रा॒णाना॒ꣳ सा। वाच॑ं चै॒व प्रा॒णाꣳश्चाव॑ रुन्धे। अथ॒ वा ए॒तर्ह्युप॑हूताया॒मिडा॑याम्। पु॒रो॒डाश॑स्यै॒व ब॑र्हि॒षदो॑ मीमा॒ꣳसा। यज॑मानं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। ह॒विर्नो॒ निर्व॒पेति॑। नाहम॑भा॒गो निर्वप्स्या॒मीत्य॑ब्रवीत्॥५३॥

न मया॑ऽभा॒गयाऽनु॑वक्ष्य॒थेति॒ वाग॑ब्रवीत्। नाहम॑भा॒गा पु॑रोनुवा॒क्या॑ भविष्या॒मीति॑ पुरोनुवा॒क्या॑। नाहम॑भा॒गा या॒ज्या॑ भविष्या॒मीति॑ या॒ज्या॑। न मया॑ऽभा॒गेन॒ वष॑ट्करिष्य॒थेति॑ वषट्कारः। यद्य॑जमानभा॒गं नि॒धाय॑ पुरो॒डाश॑ं बर्हि॒षद॑ं क॒रोति॑। तानेव तद्भा॒गिनः॑ करोति। च॒तु॒र्धा क॑रोति। चत॑स्रो॒ दिश॑ः। दि॒क्ष्वे॑व प्रति॑तिष्ठति। ब॒र्हि॒षद॑ं करोति॥५४॥

यज॑मानो॒ वै पु॑रो॒डाश॑ः। प्र॒जा ब॒र्हिः। यज॑मानमे॒व प्र॒जासु॒ प्रति॑ष्ठापयति। तस्मा॑द॒स्माऽन्याः प्र॒जाः प्र॑ति॒तिष्ठ॑न्ति। मा॒ꣳसेना॒न्याः। अथो॒ खल्वा॑हुः। दक्षि॑णा॒

वा एता हविर्यज्ञस्यान्तर्वेद्यव रुध्यन्ते। यत्पुरोडाशं बर्हिषद कुरोतीति। चतुर्धा करोति। चत्वारो ह्येते हविर्यज्ञस्यर्त्विजः॥५५॥

ब्रह्मा होताऽध्वर्युरग्नीत्। तमभि मृशेत्। इदं ब्रह्मणः। इदꣳ होतुः। इदमध्वर्योः। इदमग्नीध इति। यथैवादः सौम्येऽध्वरे। आदेशमृत्विग्भ्यो दक्षिणा नीयन्ते। तादृगेव तत्। अग्नीधे प्रथमाया दधाति॥५६॥

अग्निमुखा ह्यृद्धिः। अग्निमुखामेवर्द्धिं यजमान ऋध्नोति। सकृदुपस्तीर्य द्विरादधत्। उपस्तीर्य द्विरभि घारयति। षट्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। वेदेन ब्रह्मणे ब्रह्मभागं परिहरति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यो ब्रह्मा॥५७॥

सविता यज्ञस्य प्रसूत्यै। अथ काममन्येन। ततो होत्रे। मध्यं वा एतद्यज्ञस्य। यद्धोता। मध्यत एव यज्ञं प्रीणाति। अथाध्वर्यवे। प्रतिष्ठा वा एषा यज्ञस्य। यदध्वर्युः। तस्माद्धविर्यज्ञस्यैतामेवावृतमनु॥५८॥

अन्या दक्षिणा नीयन्ते। यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै। अग्निमग्नीत्सकृत्सकृ

मृड्ढीत्याह। परांङिव ह्येतर्हि यज्ञः। इषिता दैव्या होतार इत्याह। इषितꣳ हि कर्म क्रियते। भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहीत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। स्वगा दैव्या होतृभ्य इत्याह। यज्ञमेव तत्स्वगा करोति। स्वस्तिर्मानुषेभ्य इत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। शं योर्ब्रूहीत्याह। शंयुमेव बार्हस्पत्यं भागधेयेन समर्धयति॥ ५९॥

चरत्यध्वर्युः प्रजातिर्ह्ययते वेदाँब्रवीद्बर्हिषदं करोत्यृत्विजौ दधाति ब्रह्माऽनुकरोति चत्वारिं च॥ [८]

अथ स्रुचावनुष्टुग्भ्यां वाजवतीभ्यां व्यूहति। प्रतिष्ठा वा अनुष्टुक्। अन्नं वाजः प्रतिष्ठित्यै। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। प्राचीं जुहूमूहति। जातानेव भ्रातृव्यान्प्रणुदते। प्रतीचीमुपभृतम्। जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। सविषूच एवापोह्य सपत्नान् यजमानः। अस्मिँल्लोके प्रतितिष्ठति॥ ६०॥

द्वाभ्याम्। द्विप्रतिष्ठो हि। वसुभ्यस्त्वा रुद्रेभ्यस्त्वा-ऽऽदित्येभ्यस्त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। स्रुक्षु प्रस्तरमनक्ति। इमे वै लोकाः स्रुचः। यजमानः प्रस्तरः। यजमानमेव तेजसाऽनक्ति। त्रेधाऽनक्ति। त्रय इमे लोकाः॥ ६१॥

एभ्य एवैनं लोकेभ्योऽनक्ति। अभिपूर्वमनक्ति। अभिपूर्वमेव यजमानन्तेजसाऽनक्ति। अक्तꣳ रिहाणा इत्याह। तेजो वा आज्यम्। यजमानः प्रस्तरः। यजमानमेव तेजसाऽनक्ति। वियन्तु वय इत्याह। वयं एवैनं कृत्वा। सुवर्गं लोकं गमयति॥६२॥

प्रजां योनिं मा निर्मृक्षमित्याह। प्रजायै गोपीथाय। आप्यायन्तामाप ओषधय इत्याह। आप एवौषधीराप्याययति। मरुतां पृषतयः स्थेत्याह। मरुतो वै वृष्ट्या ईशते। वृष्टिमेवाव रुन्धे। दिवं गच्छ ततो नो वृष्टिमेरयेत्याह। वृष्टिर्वै द्यौः। वृष्टिमेवाव रुन्धे॥६३॥

यावद्वा अध्वर्युः प्रस्तरं प्रहरति। तावदस्यायुर्मीयते। आयुष्पा अग्नेऽस्यायुर्मे पाहीत्याह। आयुरेवात्मन्धत्ते। यावद्वा अध्वर्युः प्रस्तरं प्रहरति। तावदस्य चक्षुर्मीयते। चक्षुष्पा अग्नेऽसि चक्षुर्मे पाहीत्याह। चक्षुरेवात्मन्धत्ते। ध्रुवाऽसीत्याह प्रतिष्ठित्यै। यं परिधिं पर्यधत्था इत्याह॥६४॥

यथायजुरेवैतत्। अग्ने देव पणिभिर्वीयमाण इत्याह। अग्नय एवैनं जुष्टं करोति। तन्त एतमनु जोषं भरामीत्याह।

स॒जा॒ताने॒वास्मा॒ अनु॑कान्करोति। नेदे॒ष त्वद॑पचे॒तया॑ता॒ इत्या॒हानु॑ख्यात्यै। य॒ज्ञस्य॒ पाथ॒ उप॒ समि॑त॒मित्या॑ह। भू॒मान॑मे॒वोपै॑ति। प॒रि॒धीन्प्र ह॑रति। य॒ज्ञस्य॒ समि॑ष्ट्यै॥६५॥

स्रुचौ॒ सं प्रस्रा॑वयति। यदे॒व तत्र॑ क्रू॒रम्। तत्तेन॑ शमयति। जु॒ह्वा॑मु॑प॒भृत॑म्। य॒ज॒मा॒न॒दे॒व॒त्या॑ वै जु॒हूः। भ्रा॒तृ॒व्य॒दे॒व॒त्यो॑प॒भृत्। यज॑मानायै॒व भ्रातृ॑व्य॒मुप॑स्तिं करोति। स॒ꣳस्रा॒वभा॑गाः स्थेत्या॑ह। वस॑वो॒ वै रु॒द्रा आ॑दि॒त्याः स॒ꣳस्रा॒वभा॑गाः। तेषा॒न्तद्भा॑ग॒धेय॑म्॥६६॥

तानेव तेन॑ प्रीणाति। वै॒श्व॒दे॒व्यर्चा। ए॒ते हि विश्वे॑ दे॒वाः। त्रि॒ष्टुग्भ॑वति। इ॒न्द्रि॒यं वै त्रि॒ष्टुक्। इ॒न्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति। अ॒ग्नेर्वा॒मप॑न्नगृहस्य॒ सद॑सि सादया॒मीत्या॑ह। इ॒यं वा अ॒ग्निरप॑न्नगृहः। अ॒स्या ए॒वैने॒ सद॑ने सादयति। सु॒म्नाय॑ सुम्निनी सु॒म्ने मा॑ धत्त॒मित्या॑ह॥६७॥

प्र॒जा वै प॒शवः॑ सु॒म्नम्। प्र॒जामे॒व प॒शूना॒त्मन्ध॑त्ते। धु॒रि धु॒र्यौ॑ पात॒मित्या॑ह। जा॒या॒प॒त्योर्गो॑पी॒थाय॑। अग्ने॑ऽदब्धायोऽशीततनो॒ इत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। पा॒हि मा॒ऽद्य दि॒वः पा॒हि प्रसि॑त्यै पा॒हि दुरि॑ष्ट्यै पा॒हि दु॑रद्म॒न्यै पा॒हि दुश्च॑रिता॒दित्या॑ह।

आशिषमेवैतामाशास्ते। अविषन्नः पितुं कृणु सुषदा योनिꣳ स्वाहेतीध्मसंवृश्चनान्यन्वाहार्यपचनेऽभ्याधाय फलीकरणहोमं जुहोति। अतिरिक्तानि वा इध्मसं वृश्चनानि॥६८॥

अतिरिक्ताः फलीकरणाः। अतिरिक्तमाज्योच्छेषणम्। अतिरिक्त एवातिरिक्तं दधाति। अथो अतिरिक्तेनैवातिरिक्तमाप्नुवन्ति। वेदिर्देवेभ्यो निलायत। तां वेदेनान्वविन्दन्। वेदेन वेदिं विविदुः पृथिवीम्। सा पप्रथे पृथिवी पार्थिवानि। गर्भं बिभर्ति भुवनेष्वन्तः। ततो यज्ञो जायते विश्वदानिरिति पुरस्तात्स्तम्बयजुषो वेदेन वेदिꣳ सम्मार्ष्टनुवित्त्यै॥६९॥

अथो यद्वेदश्च वेदिश्च भवतः। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। प्रजापतेर्वा एतानि श्मश्रूणि। यद्वेदः। पत्नीया उपस्थ आस्यति। मिथुनमेव करोति। विन्दते प्रजाम्। वेदꣳ होताऽऽहवनीयात्स्तृणन्नेति। यज्ञमेव तत्सन्तनोत्योत्तरस्मादर्धमासात् तꣳ सन्ततमुत्तरेऽर्धमास आलभते॥७०॥

तं कालेकाल आगते यजते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। स त्वा अध्वर्युः स्यात्। यो यतो यज्ञं प्रयुङ्क्ते। तदेनं प्रतिष्ठापयतीति। वाताद्वा अध्वर्युर्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। देवा गातुविदो गातुं वित्वा

गा॒तुमि॒तेत्या॑ह। यत॑ ए॒व य॒ज्ञं प्र॑यु॒ङ्क्ते। तदे॑नं॒ प्रति॑ष्ठापयति। प्रति॑ तिष्ठति प्र॒जया॑ प॒शुभि॒र्यज॑मानः॥ ७१॥

ति॒ष्ठ॒तीमे लो॒का ग॑मयति॒ द्यौर्वृष्टि॑मे॒वाव॑रुन्धे प॒र्यध॑त्था॒ इत्या॑ह॒ समि॑ष्ट्यै भाग॒धेय॑न्धत्त॒मित्या॑ह॒ वा इ॑ध्मस॒ं वृश्च॑ना॒न्यनु॑वित्त्यै लभते॒ यज॑मानः॥ [९]

यो वा अय॑थादेवतं य॒ज्ञमु॑प॒चर॑ति। आ दे॒वता॑भ्यो वृश्च्यते। पापी॑यान्भवति। यो य॑थादेव॒तम्। न दे॒वता॑भ्य॒ आवृ॑श्च्यते। वसी॑यान्भवति। वा॒रु॒णो वै पाशः॑। इ॒मं विष्या॑मि॒ वरु॑णस्य॒ पाश॒मित्या॑ह। व॒रु॒ण॒पा॒शादे॒वैनां॑ मुञ्चति। स॒वि॒तृप्र॑सूतो यथादेव॒तम्॥ ७२॥

न दे॒वता॑भ्य॒ आवृ॑श्च्यते। वसी॑यान्भवति। धा॒तुश्च॒ योनौ॑ सुकृ॒तस्य॑ लो॒क इत्या॑ह। अ॒ग्निर्वै धा॒ता। पुण्य॒ङ्कर्म॑ सुकृ॒तस्य॑ लो॒कः। अ॒ग्निरे॒वैनां॑ धा॒ता। पुण्ये॒ कर्म॑णि सुकृ॒तस्य॑ लो॒के द॑धाति। स्यो॒नं मे॑ स॒ह पत्या॑ करो॒मीत्या॑ह। आ॒त्मन॑श्च॒ यज॑मानस्य॒ चाना॑त्यै स॒न्त्वाय॑। समायु॑षा॒ सं प्र॒जयेत्या॑ह॥ ७३॥

आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा॑स्ते पूर्णपा॒त्रे। अ॒न्त॒तो॑ऽनु॒ष्टुभा॑। चतु॑ष्प॒द्वा ए॒तच्छन्दः॒ प्रति॑ष्ठितं॒ पत्नि॑यै पूर्णपा॒त्रे भ॑वति। अ॒स्मिँल्लो॒के

प्रतितिष्ठानीति। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। अथो वाग्वा अनुष्टुक्। वाङ्मिथुनम्। आपो रेतः प्रजननम्। एतस्माद्वै मिथुनाद्विद्योतमानः स्तनयन्वर्षति। रेतः सिञ्चन्॥ ७४॥

प्रजाः प्रजनयन्। यद्वै यज्ञस्य ब्रह्मणा युज्यते। ब्रह्मणा वै तस्य विमोकः। अद्भिः शान्तिः। विमुक्तं वा एतर्हि योक्त्रं ब्रह्मणा। आदायैनत्पत्नीं सहाप उपगृह्णीते शान्त्यै। अञ्जलौ पूर्णपात्रमानयति। रेत एवास्यां प्रजान्दधाति। प्रजया हि मनुष्यः पूर्णः। मुखं वि मृष्टे। अवभृथस्यैव रूपं कृत्वोत्तिष्ठति॥ ७५॥

सवितृप्रसूतो यथादेवतं प्रजयेत्याह सिञ्चन्मृष्ट एकं च॥ [१०]

परिवेषो वा एष वनस्पतीनाम्। यदुपवेषः। य एवं वेद। विन्दते परिवेष्टारम्। तमुत्करे। यं देवा मनुष्येषु। उपवेषमधारयन्। ये अस्मदप चेतसः। तानस्मभ्यमिहा कुरु। उपवेषोप विड्ढि नः॥ ७६॥

प्रजां पुष्टिमथो धनम्। द्विपदो नश्चतुष्पदः। ध्रुवाननपगान्कुर्विति पुरस्तात्प्रत्यञ्चमुप गूहति। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः शूद्रा अवस्यन्ति। स्थविमत उपगूहति। अप्रतिवादिन एवैनान्कुरुते। धृष्टिर्वा उपवेषः। शुचर्तो वज्रो ब्रह्मणा सꣳशितः। योपवेषे शुक्। साऽमुमृच्छतु यं द्विष्म

इति॥७७॥

अथास्मै नाम गृह्य प्रहरति। निरमुन्नुद ओकसः। सपत्नो यः पृतन्यति। निर्बाध्येन हविषा। इन्द्र एणं पराशरीत्। इहि तिस्रः परावतः। इहि पञ्च जनाँ अति। इहि तिस्रोऽति रोचनायावत्। सूर्यो असद्दिवि। परमान्त्वा परावतम्॥७८॥

इन्द्रो नयतु वृत्रहा। यतो न पुनरायसि। शश्वतीभ्यः समाभ्य इति। त्रिवृद्वा एष वज्रो ब्रह्मणा सꣳशितः। शुचैवैनं विध्वा। एभ्यो लोकेभ्यो निर्णुद्य। वज्रेण ब्रह्मणा स्तृणुते। हतोऽसाववधिष्मामुमित्याह स्तृत्यै। यं द्विष्यात्तन्ध्यायेत्। शुचैवैनमर्पयति॥७९॥

प्रत्युष्टं दिवः शिल्पमयज्ञो घृतं च देवासुराः स एतमिन्द्र आपो देवीरग्निना धिष्णिया अथ स्रुचौ यो वा अयथादेवतं परिवेषो वा एकादश॥११॥

प्रत्युष्टमयज्ञ एषा हि विश्वेषां देवानामूर्जा पृथिवीमथो रक्षसान्तां प्रजातिं द्वाभ्यां तं कालेकाले नवसप्ततिः॥७९॥

प्रत्युष्टमर्पयति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः

प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभते। क्षत्रायं राजन्यम्। मरुद्भ्यो वैश्यम्। तपसे शूद्रम्। तमसे तस्करम्। नारकाय वीरहणम्। पाप्मने क्लीबम्। आक्रयायायोगूम्। कामाय पुꣳश्चलूम्। अतिक्रुष्टाय मागधम्॥१॥

गीतायं सूतम्। नृत्तायं शैलूषम्। धर्माय सभाचरम्। नर्मायं रेभम्। नरिष्ठायै भीमलम्। हसाय कारिम्। आनन्दायं स्त्रीषखम्। प्रमुदे कुमारीपुत्रम्। मेधायै रथकारम्। धैर्याय तक्षाणम्॥२॥

श्रमाय कौलालम्। मायायै कार्मारम्। रूपायं मणिकारम्। शुभे वपम्। शरव्याया इषुकारम्। हेत्यै धन्वकारम्। कर्मणे ज्याकारम्। दिष्टायं रज्जुसर्गम्। मृत्यवे मृगयुम्। अन्तकाय श्वनितम्॥३॥

सन्धयं जारम्। गेहायोपपतिम्। निर्ऋत्यै परिवित्तम्। आर्त्यै परिविविदानम्। अराध्यै दिधिषूपतिम्। पवित्राय भिषजम्। प्रज्ञानाय नक्षत्रदर्शम्। निष्कृत्यै पेशस्कारीम्।

बलायोपदाम्। वर्णायानूरुधम्॥४॥

नदीभ्यः पौञ्जिष्टम्। ऋक्षीकाभ्यो नैषादम्। पुरुषव्याघ्राय दुर्मदम्। प्रयुद्भ्य उन्मत्तम्। गन्धर्वाप्सराभ्यो व्रात्यम्। सर्पदेवजनेभ्योऽप्रतिपदम्। अवैभ्यः कितवम्। इर्यतायाअकितवम्। पिशाचेभ्यो बिदलकारम्। यातुधानेभ्यः कण्टककारम्॥५॥

उत्सादेभ्यः कुब्जम्। प्रमुदे वामनम्। द्वाभ्यः स्रामम्। स्वप्नायान्धम्। अधर्माय बधिरम्। संज्ञानाय स्मरकारीम्। प्रकामोद्यायोपसदम्। आशिक्षायै प्रश्निनम्। उपशिक्षायाअभिप्रश्निनम्। मर्यादायै प्रश्नविवाकम्॥६॥

ऋत्यै स्तेनहृदयम्। वैरहत्याय पिशुनम्। विवित्त्यै क्षत्तारम्। औपद्रष्टाय सङ्ग्रहीतारम्। बलायानुचरम्। भूम्ने परिष्कन्दम्। प्रियाय प्रियवादिनम्। अरिष्ट्या अश्वसादम्। मेधाय वासः पल्पूलीम्। प्रकामाय रजयित्रीम्॥७॥

भायै दार्वाहारम्। प्रभाया आग्नेन्धम्। नाकस्य पृष्ठायाभिषेक्तारम्। ब्रध्नस्य विष्टपाय पात्रनिर्णेगम्। देवलोकाय पेशितारम्। मनुष्यलोकाय प्रकरितारम्।

सर्वे॑भ्यो लो॒केभ्य॑ उपसे॒क्तारम्॑। अव॑त्यै व॒धायो॑पमन्थि॒तारम्॑। सु॒व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ भाग॒दुघम्॑। वर्षि॑ष्ठाय॒ नाका॑य परिवे॒ष्टारम्॑॥८॥

अर्मे॑भ्यो हस्ति॒पम्। ज॒वाया॑श्व॒पम्। पुष्ट्यै॑ गोपा॒लम्। तेज॑सेऽजपा॒लम्। वी॒र्या॑याविपा॒लम्। इरा॑यै की॒नाशम्॑। की॒लाला॑य सुराका॒रम्। भ॒द्राय॑ गृह॒पम्। श्रेय॑से वित्त॒धम्। अध्य॑क्षायानुक्ष॒त्तारम्॑॥९॥

म॒न्यवे॑ऽयस्ता॒पम्। क्रोधा॑य निस॒रम्। शोका॑याभिस॒रम्। उ॒त्कू॒ल॒वि॒कूलाभ्या॑न्त्रि॒स्थिनम्॑। योगा॑य यो॒क्तारम्॑। क्षेमा॑य विमो॒क्तारम्॑। वपु॑षे मानस्कृ॒तम्। शीला॑याञ्जनीका॒रम्। निर्ऋ॑त्यै कोशका॒रीम्। य॒मायासूम्॥१०॥

य॒म्यै॑ यम॒सूम्। अथ॑र्व॒भ्योऽव॑तोकाम्। सं॒व॒त्स॒राय॑ पर्या॒रिणी॑म्। प॒रि॒व॒त्स॒रायावि॑जाताम्। इ॒दा॒व॒त्स॒राया॑प॒स्कद्वरीम् इ॒द्व॒त्स॒राया॒तीत्व॑वरीम्। व॒त्स॒राय॒ विज॑र्जराम्। स॒र्व॒न्त्स॒राय॒ पलि॑क्नीम्। वना॑य वन॒पम्। अ॒न्यतो॑रण्याय दाव॒पम्॥११॥

सरो॑भ्यो धैव॒रम्। वेश॑न्ताभ्यो॒ दाशम्॑। उ॒प॒स्थाव॑रीभ्यो॒ बैन्दम्॑। न॒ड्व॒लाभ्यः॑ शौष्क॒लम्। पा॒र्या॑य कैव॒र्तम्। अ॒वा॒र्या॑य

मार्गारम्। तीर्थेभ्यः आन्दम्। विषमेभ्यो मैनालम्। स्वनेभ्यः पर्णकम्। गुहाभ्यः किरातम्। सानुभ्यो जम्भकम्। पर्वतेभ्यः किम्पूरुषम्॥१२॥

प्रतिश्रुत्कायाऽऋतुलम्। घोषाय भषम्। अन्ताय बहुवादिनम्। अनन्ताय मूकम्। महसे वीणावादम्। क्रोशाय तूणवध्मम्। आक्रन्दाय दुन्दुभ्याघातम्। अवरस्पराय शङ्खध्मम्। ऋभुभ्योऽजिनसन्धायम्। साध्येभ्यश्चर्मम्णम्॥१३॥

बीभत्सायै पौल्कसम्। भूत्यै जागरणम्। अभूत्यै स्वपनम्। तुलायै वाणिजम्। वर्णाय हिरण्यकारम्। विश्वेभ्यो देवेभ्यः सिध्मलम्। पश्चाद्दोषाय ग्लावम्। ऋत्यै जनवादिनम्। व्यृद्ध्या अपगल्भम्। सꣳशराय प्रच्छिदम्॥१४॥

हसाय पुꣳश्चलूमा लभते। वीणावादङ्गणकङ्गीताय। यादसे शाबुल्याम्। नर्माय भद्रवतीम्। तूणवध्मं ग्रामण्यं पाणिसङ्घातन्नृत्ताय। मोदायानुक्रोशकम्। आनन्दाय तलवम्॥१५॥

अक्षराजाय कितवम्। कृताय सभाविनम्। त्रेताया आदिनवदर्शम्। द्वापराय बहिःसदम्। कलये सभास्थाणुम्।

दुष्कृतायं चरकाचार्यम्। अध्वने ब्रह्मचारिणम्। पिशाचेभ्यः सैलगम्। पिपासायै गोव्यच्छम्। निर्ऋत्यै गोघातम्। क्षुधे गोविकर्तम्। क्षुत्तृष्णाभ्यान्तम्। यो गां विकृन्तन्तं माꣳसं भिक्षमाण उपतिष्ठते॥१६॥

भूम्यै पीठसर्पिणमा लभते। अग्नयेऽꣳसलम्। वायवे चाण्डालम्। अन्तरिक्षाय वꣳशनर्तिनम्। दिवे खलतिम्। सूर्याय हर्यक्षम्। चन्द्रमसे मिर्मिरम्। नक्षत्रेभ्यः किलासम्। अह्ने शुक्लं पिङ्गलम्। रात्रियै कृष्णं पिङ्गाक्षम्॥१७॥

वाचे पुरुषमा लभते। प्राणमपानव्यानमुदानꣳ समानन्तान् वायवे। सूर्याय चक्षुरा लभते। मनश्चन्द्रमसे। दिग्भ्यः श्रोत्रम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१८॥

अथैतानरूपेभ्य आलभते। अतिह्रस्वमतिदीर्घम्। अतिकृशमत्यꣳसलम्। अतिशुक्लमतिकृष्णम्। अतिश्लक्ष्ण-मतिलोमशम्। अतिकिरिटमतिदन्तुरम्। अतिमिर्मिरमतिमेमिष आशायै जामिम्। प्रतीक्षायै कुमारीम्॥१९॥

ब्रह्मणे गीताय श्रमाय सन्धये नदीभ्य उत्सादेभ्य ऋत्यै भाया अर्मेभ्यो मन्यवे यम्यै दशदश सरोभ्यो द्वादश प्रतिश्रुत्कायै बीभत्सायै दशदश हसाय सप्ताक्षराजाय त्रयोदश

भूम्यै॒ दश॑ वा॒चे षडथ॒ नवैका॒न्नविꣳ॑शतिः॥१९॥

ब्रह्म॑णे य॒म्यै नव॑दश॥१९॥

ब्रह्म॑णे कुमा॒रीम्॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

स॒त्यं प्रप॑द्ये। ऋ॒तं प्रप॑द्ये। अ॒मृतं॒ प्रप॑द्ये। प्र॒जाप॑तेः प्रि॒यां त॒नुव॒मना॑तां॒ प्रप॑द्ये। इ॒दम॒हं प॑ञ्चद॒शेन॒ वज्रे॑ण। द्वि॒षन्तं॒ भ्रातृ॑व्य॒मव॑ क्रामामि। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। भूर्भुव॒ः सुव॑ः। हिम्॥१॥

स॒त्यं दश॑॥ [१]

प्र वो॒ वाजा॑ अ॒भिद्य॑वः। ह॒विष्म॑न्तो घृ॒ताच्या॑। दे॒वाञ्जि॑गाति सुम्न॒युः। अग्न॒ आया॑हि वी॒तये॑। गृ॒णा॒नो ह॒व्यदा॑तये। नि होता॑ सत्सि ब॒र्हिषि॑। तं त्वा॑ स॒मिद्भि॑रङ्गिरः। घृ॒तेन॑ वर्धयामसि। बृ॒हच्छो॑चा यविष्ठ्य। स नः॑ पृ॒थुः श्र॒वाय्यम्॑॥२॥

अच्छा॑ देव विवाससि। बृ॒हद॑ग्ने सु॒वीर्य॑म्। ई॒डेन्यो॑ नम॒स्य॑स्ति॒रः। तमा॑ꣳसि दर्श॒तः। स॒म॒ग्निरि॑ध्यते॒ वृषा॑। वृषो॑ अ॒ग्निः समि॑ध्यते। अश्वो॒ न दे॑व॒वाह॑नः। तꣳ ह॒विष्म॑न्त ईडते। वृष॑णं त्वा व॒यं वृष॑न्। वृषा॑णः॒ समि॑धीमहि॥३॥

अग्ने॒ दीद्य॑तं बृ॒हत्। अ॒ग्निं दू॒तं वृ॑णीमहे। होता॑रं वि॒श्ववे॑दसम्। अ॒स्य य॒ज्ञस्य॑ सु॒क्रतुम्॑। स॒मि॒ध्यमा॑नो अध्व॒रे। अ॒ग्निः पा॑व॒क

ईड्यः। शोचिष्केशस्तमीमहे। समिद्धो अग्न आहुत। देवान् यक्षि स्वध्वर। त्वꣳ हि हव्यवाडसि। आ जुहोत दुवस्यत। अग्निं प्रयत्यध्वरे। वृणीध्वꣳ हव्यवाहनम्। त्वं वरुण उत मित्रो अग्ने। त्वां वर्धन्ति मतिभिर्वसिष्ठाः। त्वे वसु सुषणनानि सन्तु। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥४॥

श्रवाय्यमिधीमह्यसि सप्त च॥ [२]

अग्ने महाꣳ असि ब्राह्मण भारत। असावसौ। देवेद्धो मन्विद्धः। ऋषिष्टुतो विप्रानुमदितः। कविशस्तो ब्रह्मसꣳशितो घृताहवनः। प्रणीर्यज्ञानाम्। रथीरध्वराणाम्। अतूर्तो होता। तूर्णिर्हव्यवाट्। आस्पात्रं जुहूर्देवानाम्॥५॥

चमसो देवपानः। अराꣳ इवाग्ने नेमिर्देवाꣳस्त्वं परिभूरसि। आ वह देवान् यजमानाय। अग्निमग्न आवह। सोममावह। अग्निमावह। प्रजापतिमावह। अग्नीषोमावावह। इन्द्राग्नी आवह। इन्द्रमावह। महेन्द्रमावह। देवाꣳ आज्यपाꣳ आवह। अग्निꣳ होत्रायावह। स्वं महिमानमा वह। आ चाग्ने देवान् वह। सुयजा च यज जातवेदः॥६॥

देवानामिन्द्रमा वह षट् च॥ [३]

अ॒ग्निर्होता॒ वेत्व॒ग्निः। होत्रं वे॑त्तु प्रावि॒त्रम्। स्मो व॒यम्। सा॒धु ते॑ यजमान दे॒वता॑। घृ॒तव॑तीमध्वर्यो॒ स्रुच॒मास्य॑स्व। दे॒वा॒युव॑ं वि॒श्ववा॑राम्। ईडा॑महै दे॒वाꣳ ईडे॒न्यान्। न॒म॒स्याम॑ नम॒स्यान्। यजा॑म य॒ज्ञियान्॥७॥

अ॒ग्निर्होता॒ नव॑॥ [४]

स॒मिधो॑ अग्न॒ आज्य॑स्य वियन्तु। तनू॒नपा॑दग्न॒ आज्य॑स्य वेतु। इ॒डो अ॑ग्न॒ आज्य॑स्य वियन्तु। ब॒र्॒हिर॑ग्न॒ आज्य॑स्य वेतु। स्वाहा॒ऽग्निम्। स्वाहा॒ सोमम्॑। स्वाहा॒ऽग्निम्। स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तिम्। स्वाहा॒ऽग्नीषोमौ॑। स्वाहे॑न्द्रा॒ग्नी। स्वाहेन्द्रम्॑। स्वाहा॑ महे॒न्द्रम्। स्वाहा॑ दे॒वाꣳ आ॑ज्य॒पान्। स्वाहा॒ऽग्निꣳ होत्राञ्जु॑षा॒णाः। अग्न॒ आज्य॑स्य वियन्तु॥८॥

इ॒न्द्रा॒ग्नी पश्च॑ च॥ [५]

अ॒ग्निर्वृ॒त्राणि॑ जङ्घ॒नत्। द्र॒वि॒ण॒स्युर्वि॑प॒न्यया॑। समि॑द्धः शु॒क्र आहु॑तः। जु॒षा॒णो अ॒ग्निराज्य॑स्य वेतु। त्वꣳ सो॑मासि॒ सत्प॑तिः। त्वꣳ राजो॒त वृ॑त्र॒हा। त्वं भ॒द्रो अ॑सि॒ क्रतुः॑। जु॒षा॒णः सोम॒ आज्य॑स्य ह॒विषो॑ वेतु। अ॒ग्निः प्र॒त्नेन॒ जन्म॑ना। शुम्भा॑नस्त॒नुव॒ꣳ स्वाम्। क॒विर्विप्रे॑ण वावृधे।

जुषाणो अग्निराज्यस्य वेतु। सोमं गीर्भिष्ट्वा वयम्। वर्धयामो वचोविदः। सुमृडीको न आविश। जुषाणः सोम आज्यस्य हविषो वेतु॥९॥

स्वा२ षट् च॥ [६]

अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत्। पतिः पृथिव्या अयम्। अपा२ रेता२ंसि जिन्वति। भुवो यज्ञस्य रजसश्च नेता। यत्रा नियुद्भिः सचसे शिवाभिः। दिवि मूर्धानन्दधिषे सुवर्षाम्। जिह्वामग्ने चकृषे हव्यवाहम्। प्रजापते न त्वदेतान्यन्यः। विश्वा जातानि परि ता बभूव। यत्कामास्ते जहुमस्तं नो अस्तु॥१०॥

वय५ स्याम पतयो रयीणाम्। स वेद पुत्रः पितर२ स मातरम्। स सूनुर्भुवत्स भुवत्पुनर्मघः। स द्यामौर्णोदन्तरिक्ष२ स सुवः। स विश्वा भुवो अभवत्स आभवत्। अग्नीषोमा सवेदसा। सहूती वनतङ्गिरः। सन्देवत्रा बभूवथुः। युवमेतानि दिवि रोचनानि। अग्निश्च सोम सक्रतू अधत्तम्॥११॥

युव२ सिन्धू२ रभिशस्तेरवद्यात्। अग्नीषोमावमुञ्चतं गृभीतान्। इन्द्राग्नी रोचना दिवः। परि वाजेषु भूषथः। तद्वाश्चेति प्रवीर्यम्। श्२थद्वृत्रमुत संनोति वाजम्। इन्द्रा

यो अग्नी सहुरी सपर्यात्। इरज्यन्ता वसव्यस्य भूरैः। सहस्तमा सहसा वाजयन्ता। एन्द्र सानसिꣳ रयिम्॥१२॥

सजित्वानꣳ सदासहम्। वर्षिष्ठमूतये भर। प्रसंसाहिषे पुरुहूत शत्रून्। ज्येष्ठस्ते शुष्म इह रातिरस्तु। इन्द्रा भर दक्षिणेना वसूनि। पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्। महाꣳ इन्द्रो य ओजसा। पर्जन्यो वृष्टिमाꣳ इव। स्तोमैर्वत्सस्य वावृधे। महाꣳ इन्द्रो नृवदाचर्षणिप्राः॥१३॥

उत द्विबर्हा अमिनः सहोभिः। अस्मद्रियग्वावृधे वीर्याय। उरुः पृथुः सुकृतः कर्तृभिर्भूत्। पिप्रीहि देवाꣳ उशतो यविष्ठ। विद्वाꣳ ऋतूꣳरृतुपते यजेह। ये दैव्या ऋत्विजस्तेभिरग्ने। त्वꣳ होतॄणामस्यायजिष्ठः। अग्निꣳ स्विष्टकृतम्। अयाडग्निरग्नेः प्रिया धामानि। अयाट्सोमस्य प्रिया धामानि॥१४॥

अयाडग्नेः प्रिया धामानि। अयाट्प्रजापतेः प्रिया धामानि। अयाडग्नीषोमयोः प्रिया धामानि। अयाडिन्द्राग्नियोः प्रिया धामानि। अयाडिन्द्रस्य प्रिया धामानि। अयाण्महेन्द्रस्य प्रिया धामानि। अयाड्देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि।

यक्षद॑ग्नेर्होतुः॑ प्रि॒या धामा॑नि। यक्ष॒त्स्वं म॑हि॒मानम्॑। आय॑जता॒मेज्या॒ इषः॑। कृ॒णोतु॒ सो अ॑ध्व॒रा जा॒तवे॑दाः। जु॒षता॑ꣳ ह॒विः। अग्ने॒ यद॒द्य वि॒शो अ॑ध्वरस्य होतः। पाव॑क शोचे॒ वेष्ट्वꣳ हि यज्वा॑। ऋ॒ता य॑जासि महि॒ना वियद्भूः। ह॒व्या व॑ह यविष्ठ॒ या ते॑ अ॒द्य॥१५॥

अ॒स्त्व॒धत्तꣳ र॒यिं चर्ष॑णि॒प्राः सोम॑स्य प्रि॒या धामा॒नीषः॒ षट्ट्वं॥ [७]

उप॑हूतꣳ रथन्त॒रꣳ स॒ह पृ॑थि॒व्या। उप॑ मा रथन्त॒रꣳ स॒ह पृ॑थि॒व्या ह्व॑यताम्। उप॑हूतं वामदे॒व्यꣳ स॒हान्तरि॑क्षेण। उप॑ मा वामदे॒व्यꣳ स॒हान्तरि॑क्षेण ह्वयताम्। उप॑हूतं बृ॒हत्स॒ह दि॒वा। उप॑ मा बृ॒हत्स॒ह दि॒वा ह्व॑यताम्। उप॑हूताः स॒प्त होत्रा॑ः। उप॑ मा स॒प्त होत्रा॑ ह्वयन्ताम्। उप॑हूता धे॒नुः स॒हर्ष॑भा। उप॑ मा धे॒नुः स॒हर्ष॑भा ह्वयताम्॥१६॥

उप॑हूतो भ॒क्षः सखा॑। उप॑ मा भ॒क्षः सखा॑ ह्वयताम्। उप॑हूताँ(४)हो। इडोप॑हूता। उप॑हूतेडा॑। उपो॑ अ॒स्माꣳ इडा॑ ह्वयताम्। इडोप॑हूता। उप॑हूतेडा॑। मा॒न॒वी घृ॒तप॑दी मैत्रावरु॒णी। ब्रह्म॑ दे॒वकृ॑त॒मुप॑हूतम्॥१७॥

दैव्या॑ अध्व॒र्यव॒ उप॑हूताः। उप॑हूता मनु॒ष्या॑ः। य इ॒मं य॒ज्ञमवान्। ये य॒ज्ञप॑तिं॒ वर्धान्। उप॑हूते॒ द्यावा॑पृथि॒वी।

पूर्वजे ऋतावरी। देवी देवपुत्रे। उपहूतोऽयं यजमानः। उत्तरस्यान्देवयज्यायामुपहूतः। भूयसि हविष्करण उपहूतः। दिव्ये धामन्नुपहूतः। इदं मे देवा हविर्जुषन्तामिति तस्मिन्नुपहूतः। विश्वमस्य प्रियमुपहूतम्। विश्वस्य प्रियस्योपहूतस्योपहूतः॥१८॥

सहर्षभा ह्वयतामुपहूतꣳ हविष्करण उपहूतश्चत्वारि च॥ [८]

देवं बर्हिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवो नराशꣳसः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवो अग्निः स्विष्टकृत्। सुद्रविणा मन्द्रः कविः। सत्यमन्मायजी होता। होतुर्होतुरायजीयान्। अग्ने यान् देवानयाट्। याꣳ अपिप्रेः। ये ते होत्रे अमत्सत। ताꣳ ससनुषीꣳ होत्रान्देवङ्गमाम्। दिवि देवेषु यज्ञमेरयेमम्। स्विष्टकृच्चाग्ने होताऽभूः। वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके वीहि॥१९॥

अपिप्रेः पञ्च च॥ [९]

इदं द्यावापृथिवी भद्रमभूत्। आर्ध्म सूक्तवाकम्। उत नमोवाकम्। ऋध्यास्म सूक्तोच्यमग्ने। त्वꣳ सूक्तवागसि। उपश्रितो दिवः पृथिव्योः। ओमन्वती तेऽस्मिन् यज्ञे यजमान

द्यावा॑पृथि॒वी स्ता॑म्। श॒ङ्ग॒ये जी॒रदा॑नू। अत्र॑स्नू॒ अप्र॑वेदे। उ॒रुग॑व्यूती अभय॒ं कृतौ॑॥२०॥

वृ॒ष्टिद्या॑वा री॒त्या॑पा। श॒म्भुवौ॑ मयो॒भुवौ॑। ऊर्ज॑स्वती च॒ पय॑स्वती च। सू॒प॒च॒र॒णा च॑ स्वधिचर॒णा च॑। तयो॑रा॒विदि॑। अ॒ग्निरि॒द॒ꣳ ह॒विर॑जुषत। अवी॑वृधत॒ महो॒ ज्यायो॑ऽकृत। सोम॑ इ॒द॒ꣳह॒विर॑जुषत। अवी॑वृधत॒ महो॒ ज्यायो॑ऽकृत। अ॒ग्निरि॒द॒ꣳ ह॒विर॑जुषत॥२१॥

अवी॑वृधत॒ महो॒ ज्यायो॑ऽकृत। प्र॒जाप॑तिरि॒द॒ꣳ ह॒विर॑जुषत। अवी॑वृधत॒ महो॒ ज्यायो॑ऽकृत। अ॒ग्नीषोमा॑वि॒द॒ꣳ ह॒विर॑जुषेताम्। अवी॑वृधेतां॒ महो॒ ज्यायौ॑ऽक्राताम्। इ॒न्द्रा॒ग्नी इ॒द॒ꣳ ह॒विर॑जुषेताम्। अवी॑वृधेतां॒ महो॒ ज्यायौ॑ऽक्राताम्। इन्द्र॑ इ॒द॒ꣳ ह॒विर॑जुषत। अवी॑वृधत॒ महो॒ ज्यायो॑ऽकृत। म॒हे॒न्द्र इ॒द॒ꣳ ह॒विर॑जुषत॥२२॥

अवी॑वृधत॒ महो॒ ज्यायो॑ऽकृत। दे॒वा आ॑ज्य॒पा आज्य॑मजुषन्त। अवी॑वृधन्त॒ महो॒ ज्यायौ॑ऽक्रत। अ॒ग्निर्होत्रेणे॒द॒ꣳ ह॒विर॑जुषत। अवी॑वृधत॒ महो॒ ज्यायो॑ऽकृत। अ॒स्यामृध॒द्धोत्रा॑यान्देवङ्ग॒मायां॑म्। आशा॑स्ते॒ऽयं यज॑मानो॒ऽसौ। आयु॒रा शा॑स्ते। सु॒प्र॒जा॒स्त्वमा

शाँस्ते। स॒जा॒त॒व॒न॒स्यामा शाँस्ते॥२३॥

उत्त॑रान्देवय॒ज्यामा शाँस्ते। भूयो॑ हवि॒ष्करं॑ण॒मा शाँस्ते। दि॒व्यन्धामा शाँस्ते। विश्वं॑ प्रि॒यमा शाँस्ते। यद॒नेन॑ ह॒विषा-ऽऽशाँस्ते। तद॑श्या॒त्तद्ध्या॑त्। तद॑स्मै दे॒वा रा॑सन्ताम्। तद॒ग्निर्दे॒वो दे॒वेभ्यो॒ वन॑ते। व॒यम॒ग्नेर्मानु॑षाः। इ॒ष्टं च॑ वी॒तं च॑। उ॒भे च॑ नो॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ२ह॑सस्पाताम्। इ॒ह गति॑र्वा॒मस्ये॒दं च॑। नमो॑ दे॒वेभ्य॑ः॥२४॥

अ॒भ॒यं॒ कृता॑वकृता॒ग्निरि॒द२ ह॒विर॑जुषत महे॒न्द्र इ॒द२ ह॒विर॑जुषत सजातवन॒स्यामा शाँस्ते वी॒तं च॒ त्रीणि॑ च॥ [१०]

तच्छं॒ योरावृ॑णीमहे। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दैवी॑ स्व॒स्तिर॑स्तु नः। स्व॒स्तिर्मानु॑षेभ्यः। ऊ॒र्ध्वञ्जि॑गातु भेष॒जम्। शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑। शं चतु॑ष्पदे॥२५॥

तच्छं॒ योर॒ष्टौ॥ [११]

आप्या॑यस्व॒ सन्ते॑। इ॒ह त्वष्टा॑रमग्रि॒यन्तन्न॑स्तु॒रीपम्॑। दे॒वानां॒ पत्नी॑रुश॒तीर॑वन्तु नः। प्राव॑न्तु नस्तु॒जये॒ वाज॑सातये। याः पार्थि॑वासो॒ या अ॒पामपि॑ व्र॒ते। ता नो॑ देवीः सुहवाः॒ शर्म॑ यच्छत। उ॒त ग्ना वि॑यन्तु दे॒वप॑त्नीः। इ॒न्द्रा॒ण्य॑ग्नाय्य॒श्विनी॒

राट्। आ रोदसी वरुणानी शृणोतु। वियन्तु देवीर्य ऋतुर्जनीनाम्॥२६॥

अग्निर्होता गृहपतिः स राजा। विश्वा वेद जनिमा जातवेदाः। देवानामुत यो मर्त्यानाम्। यजिष्ठः स प्र यजतामृतावा। वयमु त्वा गृहपते जनानाम्। अग्ने अकर्म समिधा बृहन्तम्। अस्थूरि णो गार्हपत्यानि सन्तु। तिग्मेन नस्तेजसा स ँ शिशाधि॥२७॥

जनीनामष्टौ च॥ [१२]

उपहूत ँ रथन्तर ँ सह पृथिव्या। उप मा रथन्तर ँ सह पृथिव्या ह्वयताम्। उपहूतं वामदेव्य ँ सहान्तरिक्षेण। उप मा वामदेव्य ँ सहान्तरिक्षेण ह्वयताम्। उपहूतं बृहत्सह दिवा। उप मा बृहत्सह दिवा ह्वयताम्। उपहूताः सप्त होत्राः। उप मा सप्त होत्रा ह्वयन्ताम्। उपहूता धेनुः सहर्षभा। उप मा धेनुः सहर्षभा ह्वयताम्॥२८॥

उपहूतो भक्षः सखा। उप मा भक्षः सखा ह्वयताम्। उपहूताँ(४)हो। इडोपहूता। उपहूतेडा। उपो अस्मा ँ इडा ह्वयताम्। इडोपहूता। उपहूतेडा। मानवी घृतपदी

मैत्रावरुणौ। ब्रह्म देवकृतमुपहूतम्॥२९॥

दैव्या अध्वर्यव उपहूताः। उपहूता मनुष्याः। य इमं यज्ञमवान्। ये यज्ञपत्नीं वर्धान्। उपहूते द्यावापृथिवी। पूर्वजे ऋतावरी। देवी देवपुत्रे। उपहूतेयं यजमाना। इन्द्राणीवा-ऽविधवा। अदितिरिव सुपुत्रा। उत्तरस्यान्देवयज्यायामुपहूता। भूयसि हविष्करण उपहूता। दिव्ये धामन्नुपहूता। इदं मे देवा हविर्जुषन्तामिति तस्मिन्नुपहूता। विश्वमस्याः प्रियमुपहूतम्। विश्वस्य प्रियस्योपहूतस्योपहूता॥३०॥

सहर्षभा ह्वयतामुपहूतꣳ सुपुत्रा षट्च॥ [१३]

सत्यं प्रवोऽग्ने महानग्निर्होता समिधोऽग्निर्वृत्राण्यग्निर्मूर्धोपहूतं देवं बर्हिरिदं द्यावापृथिवी तच्छं योरा प्यायस्वोपहूतन्त्रयोदश॥१३॥

सत्यं वयꣳ स्याम वृष्टिद्यावा त्रिꣳशत्॥३०॥

सत्यमुपहूता॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अ॒ञ्जन्ति॒ त्वाम॑ध्व॒रे दे॑व॒यन्तः॑। वन॑स्पते॒ मधु॑ना॒ दैव्ये॑न। यदू॒र्ध्वस्तिष्ठा॒द्रवि॑णे॒ह ध॑त्तात्। यद्वा॒ क्षयो॑ मा॒तुर॒स्या उ॒पस्थे॑। उच्छ्र॑यस्व वनस्पते। वर्ष्म॑न्पृथि॒व्या अधि॑। सुमि॑ती मी॒यमा॑नः। वर्चो॑धा य॒ज्ञवा॑हसे। समि॑द्धस्य॒ श्रय॑माणः पु॒रस्ता॑त्। ब्रह्म॑ वन्वा॒नो अ॒जर॑ꣳ सु॒वीरम्॑॥१॥

आ॒रे अ॒स्मदम॑तिं॒ बाध॑मानः। उच्छ्र॑यस्व मह॒ते सौभ॑गाय। ऊ॒र्ध्व ऊ॒षुण॑ ऊ॒तये॑। तिष्ठा॑ दे॒वो न स॑वि॒ता। ऊ॒र्ध्वो वाज॑स्य॒ सनि॑ता॒ यद॒ञ्जिभिः॑। वा॒घद्भि॑र्वि॒ह्वया॑महे। ऊ॒र्ध्वो नः॑ पा॒ह्यꣳह॑सो॒ नि के॒तुना॑। विश्व॒ꣳ सम॒त्रिण॑न्दह। कृ॒धी न॑ ऊ॒र्ध्वाँ च॒ रथा॑य जी॒वसे॑। वि॒दा दे॒वेषु॑ नो॒ दुवः॑॥२॥

जा॒तो जा॑यते सुदिन॒त्वे अह्ना॑म्। सम॒र्य आ वि॒दथे॒ वर्ध॑मानः। पु॒नन्ति॒ धीरा॑ अ॒पसो॑ मनी॒षा। दे॒व॒या विप्र॒ उदि॑यर्ति॒ वाचम्॑। युवा॑ सु॒वासाः॒ परि॑वीत॒ आगा॑त्। स उ॒ श्रेया॑न्भवति॒ जाय॑मानः। तं धीरा॑सः क॒वय॒ उन्न॑यन्ति। स्वा॒धियो॒ मन॑सा देव॒यन्तः॑। पृ॒थु॒पाजा॒ अम॑र्त्यः। घृ॒तनि॑र्णि॒ग्स्वा॑हुतः।

अग्निर्यज्ञस्य हव्यवाट्। तꣳ सबाधो यतः स्रुचः। इत्था धिया यज्ञवन्तः। आचक्रुरग्निमूतये। त्वं वरुण उत मित्रो अग्ने। त्वां वर्धन्ति मतिभिर्वसिष्ठाः। त्वे वसु सुषणनानि सन्तु। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥३॥

सुवीरन्दुवः स्वाहुतोऽष्टौ च॥ [१]

होता यक्षदग्निꣳ समिधा सुषमिधा समिद्धं नाभा पृथिव्याः सङ्गथे वामस्य। वर्ष्मन्दिव इडस्पदे वेत्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्तनूनपातमदितेर्गर्भं भुवनस्य गोपाम्। मध्वाद्य देवो देवेभ्यो देवयानान्पथो अनक्तु वेत्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षन्नराशꣳसं नृशस्त्रं नृꣳः प्रणेत्रम्। गोभिर्वपावान्त्स्याद्वीरैः शक्तीवान्त्रथैः प्रथमया वा हिरण्यैश्चन्द्री वेत्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षदग्निमिड ईडितो देवो देवाꣳ आवक्षद्दूतो हव्यवाडमूरः। उपेमं यज्ञमुपेमां देवो देवहूतिमवतु वेत्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षद्बर्हिः सुष्टरीमोर्णम्रदा अस्मिन् यज्ञे वि च प्र च प्रथताꣳ स्वासस्थं देवेभ्यः। एमेनदद्य वसवो रुद्रा आदित्याः सदन्तु प्रियमिन्द्रस्यास्तु वेत्याज्यस्य होतर्यज॥४॥

होता॑ यक्षद्दुर॑ ऋ॒ष्वाः क॑व॒ष्यो को॑षधावनी॒रुदाता॑भी॒र्जिह॑ता॒ं विपक्षो॑भिः श्रयन्ताम्। सु॒प्रा॒य॒णा अ॒स्मिन् य॒ज्ञे विश्र॑यन्तामृता॒वृधो॑ वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षदु॒षासा॒नक्ता॑ बृह॒ती सु॒पेश॑सा॒ नृ॒ः पति॑भ्यो॒ योनिं॑ कृण्वा॒ने। स॒ꣳस्मय॑माने॒ इन्द्रे॑ण दे॒वैरेदं ब॒र्हिः सी॑दतां वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षद्दैव्या॒ होता॑रा म॒न्द्रा पोता॑रा क॒वी प्रचे॑तसा। स्वि॑ष्टम॒द्यान्यः क॑रदि॒षा स्व॑भिगूर्तम॒न्य ऊ॒र्जा सत॑वसे॒मं य॒ज्ञं दि॒वि दे॒वेषु॑ धत्तां वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षत्तिस्रो दे॒वीर॒पसा॑म॒पस्त॑मा॒ अच्छि॑द्रम॒द्येदमप॑स्तन्वताम्। दे॒वेभ्यो॑ दे॒वीर्दे॒वमपो॑ वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षत्त्वष्टा॑र॒मचि॑ष्टु॒मपा॑क॒ꣳ रेतो॒धां विश्र॑वसं यशो॒धाम्। पु॒रु॒रू॒प॒मका॑मकर्श॒नꣳ सु॒पोष॒ः पोषै॒ः स्यात्सु॒वीरो॑ वी॒रैर्वेत्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षद्वन॒स्पति॑मु॒पाव॑स्रक्षद्धि॒यो जो॒ष्टार॑ꣳ श॒शम॒न्नर॑ः। स्वदा॒त्स्वधि॑तिर्ऋतु॒थाद्य दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यावा॒ड्वेत्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षद॒ग्निꣳ स्वाहाऽऽज्य॑स्य॒ स्वाहा॒ मेद॑सः॒ स्वाहा॑ स्तो॒काना॒ꣳ स्वाहा॒ स्वाहा॑कृतीना॒ꣳ स्वाहा॑ ह॒व्यसू॑क्तीनाम्। स्वाहा॑ दे॒वाꣳ आ॑ज्य॒पान्त्स्वाहा॒ऽग्निꣳ

होत्राञ्जुषाणा अग्न आज्यस्य वियन्तु होतर्यज॥५॥

प्रियमिन्द्रस्यास्तु वेत्वाज्यस्य होतर्यज सुवीरौ वीरैर्वेत्वाज्यस्य होतर्यज चत्वारि च (अग्निन्तनूनपातन्नराशꣳसमग्निमिड ईडितो बर्हिर्दुरं उषासानक्ता दैव्या तिस्रस्त्वष्टारं वनस्पतिमग्निम्। पञ्च वेत्वेकौ वियन्तु द्विर्वीतामेकौ वियन्तु द्विर्वेत्वेकौ वियन्तु होतर्यज॥)॥[२]

समिद्धो अद्य मनुषो दुरोणे। देवो देवान् यजसि जातवेदः। आ च वह मित्रमहश्चिकित्वान्। त्वन्दूतः कविरसि प्रचेताः। तनूनपात्पथ ऋतस्य यानान्। मध्वा समञ्जन्त्स्वदया सुजिह्व। मन्मानि धीभिरुत यज्ञमृन्धन्। देवत्रा च कृणुह्यध्वरन्नः। नराशꣳसस्य महिमानमेषाम्। उप स्तोषाम यजतस्य यज्ञैः॥६॥

ते सुक्रतवः शुचयो धियन्धाः। स्वदन्तु देवा उभयानि हव्या। आजुह्वान ईड्यो वन्द्यश्च। आयाह्यग्ने वसुभिः सजोषाः। त्वं देवानामसि यह्व होता। स एनान् यक्षीषितो यजीयान्। प्राचीनं बर्हिः प्रदिशा पृथिव्याः। वस्तोरस्या वृज्यते अग्रे अह्नाम्। व्यु प्रथते वितरं वरीयः। देवेभ्यो अदितये स्योनम्॥७॥

व्यचस्वतीरुर्विया विश्रयन्ताम्। पतिभ्यो न जनयः शुम्भमानाः। देवीर्द्वारो बृहतीर्विश्वमिन्वाः। देवेभ्यो भवथ

सुप्रायणाः। आसुष्वयन्ती यजते उपाके। उषासानक्ता सदतां नि योनौ। दिव्ये योषणे बृहती सुरुक्मे। अधि श्रियꣳ शुक्रपिशन्दधाने। दैव्या होतारा प्रथमा सुवाचा। मिमाना यज्ञं मनुषो यजध्यै॥८॥

प्रचोदयन्ता विदथेषु कारू। प्राचीनं ज्योतिः प्रदिशा दिशन्ता। आ नो यज्ञं भारती तूयमेतु। इडा मनुष्वदिह चेतयन्ती। तिस्रो देवीर्बर्हिरेदꣳ स्योनम्। सरस्वती स्वपसः सदन्तु। य इमे द्यावापृथिवी जनित्री। रूपैरपिꣳशद्भुवनानि विश्वा। तमद्य होतरिषितो यजीयान्। देवन्त्वष्टारमिह यक्षि विद्वान्॥९॥

उपावसृजत्मन्या समञ्जन्। देवानां पाथ ऋतुथा हवीꣳषि। वनस्पतिः शमिता देवो अग्निः। स्वदन्तु हव्यं मधुना घृतेन। सद्यो जातो व्यमिमीत यज्ञम्। अग्निर्देवानामभवत्पुरोगाः। अस्य होतुः प्रदिश्यृतस्य वाचि। स्वाहाकृतꣳ हविरदन्तु देवाः॥१०॥

यज्ञैः स्योनं यजध्यै विद्वानष्टौ च॥ [३]

अग्निर्होता नो अध्वरे। वाजी सन्परिणीयते। देवो देवेषु यज्ञियः। परित्रिविष्ट्यध्वरम्। यात्यग्नी रथीरिव। आ देवेषु प्रयो दधत्। परि वाजपतिः कविः। अग्निर्हव्यान्यक्रमीत्।

दधद्रत्नानि दाशुषे॑॥११॥

अग्निर्होता नो नव॑॥ [४]

अजै॑दग्निः। अस॑न्द्वाजन्नि। देवो देवेभ्यो॑ हव्यावा॑ट्। प्राञ्चो॑भिर्हिन्वानः। धेना॑भिः कल्प॑मानः। यज्ञस्यायुः॑ प्रतिरन्। उप प्रेष्य॑ होतः। हव्या देवेभ्यः॑॥१२॥

अजै॑दष्टौ॥ [५]

दैव्याः॑ शमितार उत म॑नुष्या आर॑भध्वम्। उप॑नयत मेध्या दुरः॑। आशासा॑ना मेध॑पतिभ्यां मेधम्॑। प्रास्मा॑ अग्निं भ॑रत। स्तृणीत बर्हिः। अन्वे॑नं माता म॑न्यताम्। अनु॑ पिता। अनु भ्राता सग॑र्भ्यः। अनु सखा सयू॑थ्यः। उदीचीना॑ꣳ अस्य पदो निध॑त्तात्॥१३॥

सूर्यश्चक्षु॑र्गमयतात्। वात॑ प्राणमन्वव॑सृजतात्। दिशः श्रोत्रम्॑। अन्तरि॑क्षमसुम्॑। पृथिवीꣳ शरी॑रम्। एकधाऽस्य त्वचमाच्छ्य॑तात्। पुरा नाभ्या॑ अपिशसो॑ वपामुत्खि॑दतात्। अन्तरेवोष्माण॑ं वारयतात्। श्येनम॑स्य वक्षः॑ कृणुतात्। प्रशसा॑ बाहू॥१४॥

शला दोषणी॑। कश्यपेवाꣳसा॑। अच्छि॑द्रे श्रोणी॑।

कवषोरू स्रेकपर्णाष्ठीवन्ता। षड्विꣳशतिरस्य वङ्क्र्यः। ता अनुष्ठ्योच्यावयतात्। गात्रङ्गात्रमस्यानूनं कृणुतात्। ऊवध्यगोहं पार्थिवङ्क्वनतात्। अस्रा रक्षः सꣳसृजतात्। वनिष्ठुमस्य मा राविष्ट॥१५॥

उरूकं मन्यमानाः। नेद्वस्तोके तनये। रविताराव्वच्छमितारः। अध्रिगो शमीध्वम्। सुशमि शमीध्वम्। शमीध्वमध्रिगो। अध्रिगुश्चापापश्च। उभौ देवानाꣳ शमितारौ। ताविमं पशुꣳ श्रपयतां प्रविद्वाꣳसौ। यथायथाऽस्य श्रपणन्तथातथा॥१६॥

धत्ताद्वाहू मा राविष्ट तथातथा॥ [६]

जुषस्व सप्रथस्तमम्। वचो देवप्सरस्तमम्। हव्या जुह्वान आसनि। इमं नो यज्ञममृतेषु धेहि। इमा हव्या जातवेदो जुषस्व। स्तोकानामग्ने मेदसो घृतस्य। होतः प्राशान प्रथमो निषद्य। घृतवन्तः पावक ते। स्तोकाः श्वोतन्ति मेदसः। स्वधर्मं देववीतये॥१७॥

श्रेष्ठं नो धेहि वार्यम्। तुभ्यꣳ स्तोका घृतश्चुतः। अग्ने विप्राय सन्त्य। ऋषिः श्रेष्ठः समिध्यसे। यज्ञस्य प्राविता भव। तुभ्यꣳ श्वोतन्त्यध्रिगो शचीवः। स्तोकासो अग्ने

मेदसो घृतस्य। कविशस्तो बृहता भानुनागाः। हव्या जुषस्व मेधिर। ओजिष्ठन्ते मध्यतो मेद उद्धृतम्। प्र ते वयन्ददामहे। श्चोतन्ति ते वसो स्तोका अधित्वचि। प्रति तान्देवशोविहि॥१८॥

देववीतय उद्धृतत्रीणि च॥ [७]

आवृत्रहणा वृत्रहभिः शुष्मैः। इन्द्र यातन्नमोभिरग्ने अर्वाक्। युवꣳ राधोभिरकवेभिरिन्द्र। अग्ने अस्मे भवतमुत्तमेभिः। होता यक्षदिन्द्राग्नी। छागस्य वपाया मेदसः। जुषेताꣳ हविः। होतर्यज। विह्यख्यन्मनसा वस्य इच्छन्। इन्द्राग्नी ज्ञास उत वा सजातान्॥१९॥

नान्या युवत्प्रमतिरस्ति मह्यम्। स वान्धियं वाजयन्तीमतक्षम्। होता यक्षदिन्द्राग्नी। पुरोडाशस्य जुषेताꣳ हविः। होतर्यज। त्वामीडते अजिरन्दूत्याय। हविष्मन्तः सदमिन्मानुषासः। यस्य देवैरासदो बर्हिरग्ने। अहान्यस्मै सुदिना भवन्तु। होता यक्षदग्निम्। पुरोडाशस्य जुषताꣳ हविः। होतर्यज॥२०॥

सजातानग्निन्द्वे च॥ [८]

गीर्भिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमानः। ईट्टे रयिं यशसं पूर्वभाजम्।

इन्द्राँग्नी वृत्रहणा सुवज्रा। प्र णो नव्येभिस्तिरतं देष्णैः। माच्छेँद्म रश्मीँरिति नाधमानाः। पितॄणाँ शक्तीरनुयच्छमानाः। इन्द्राग्निभ्याङ्कं वृषणो मदन्ति। ताह्यद्री धिषणाया उपस्थे। अग्निँ सुदीतिँ सुदृशं गृणन्तः। नमस्यामस्त्वेड्यं जातवेदः। त्वान्दूतमरतिँ हव्यवाहम्। देवा अकृण्वन्नमृतस्य नाभिम्॥२१॥

जातवेदो द्वे च॥ [९]

त्वꣳ ह्यग्ने प्रथमो मनोता। अस्या धियो अभवो दस्महोता। त्वँ सीं वृषन्नकृणोर्दुष्टरीतु। सहो विश्वस्मै सहसे सहध्यै। अधा होता न्यसीदो यजीयान्। इडस्पद इषयन्नीड्यः सन्। तं त्वा नरः प्रथमन्देवयन्तः। महो राये चितयन्तो अनुग्मन्। वृतेव यन्तं बहुभिर्वसव्यैः। त्वे रयिञ्जागृवाँसो अनुग्मन्॥२२॥

रुशन्तमग्निं दर्शतम्बृहन्तम्। वपावन्तं विश्वहा दीदिवाँसम्। पदं देवस्य नमसा वियन्तः। श्रवस्यवः श्रव आपन्नमृक्तम्। नामानि चिद्दधिरे यज्ञियानि। भद्रायान्ते रणयन्त सन्दृष्टौ। त्वां वर्धन्ति क्षितयः पृथिव्याम्। त्वँ राय उभयासो जनानाम्। त्वन्नाता तरणे चेत्योभूः। पिता माता

सद॒मिन्मानु॑षाणाम्॥२३॥

सप॒र्येण्यः॒ स प्रि॒यो वि॒क्ष्व॑ग्निः। होता॑ म॒न्द्रो निष॑सादा॒ यजी॑यान्। तन्त्वा॑ व॒यन्दम॒ आ दी॑दि॒वाꣳसम्॑। उप॑ज्ञु॒बाधो॒ नम॑सा सदेम। तन्त्वा॑ व॒यꣳ सु॒धियो॒ नव्य॑मग्ने। सु॒म्ना॒यव॑ ईमहे देव॒यन्तः॑। त्वं विशो॑ अनयो॒ दीद्या॑नः। दि॒वो अ॑ग्ने बृह॒ता रो॑च॒नेन॑। वि॒शां क॒विं वि॒श्पति॒ꣳ शश्व॑तीनाम्। नि॒तोश॑नं वृष॒भं च॑र्षणी॒नाम्॥२४॥

प्रेती॑षणि मि॒षय॑न्तं पाव॒कम्। राज॑न्तम॒ग्निं य॑ज॒तꣳ र॑यी॒णाम्। सो अ॑ग्न ईजे शश॒मे च॒ मर्तः॑। यस्त॒ आन॑ट्ट॒मिधा॑ ह॒व्यदा॑तिम्। य आहु॑तिं॒ परि॒ वेदा॒ नमो॑भिः। विश्वेत्सवा॒मा द॑धते॒ त्वोतः॑। अ॒स्मा उ॑ ते॒ महि॑ म॒हे वि॑धेम। नमो॑भिरग्ने स॒मिधो॒त ह॒व्यैः। वेदी॑सूनो सहसो गी॒र्भिरु॒क्थैः। आ ते भ॒द्रायाꣳ॑ सुम॒तौ य॑तेम॥२५॥

आ॒ यस्त॒तन्थ॒ रोद॑सी॒ विभा॒सा। श्रवो॑भिश्च श्रव॒स्य॑स्तरु॑त्रः। बृ॒हद्भि॒र्वाजैः॒ स्थवि॑रेभिर॒स्मे। रे॒वद्भि॑रग्ने वित॒रं वि भा॑हि। नृ॒वद्व॑सो॒ सद॒मिद्धे॑ह्य॒स्मे। भूरि॑तो॒काय॒ तन॑याय प॒श्वः। पू॒र्वीरिषो॑ बृह॒तीरा॒रे अ॑घाः। अ॒स्मे भ॒द्रा सौ॑श्रव॒सानि॑ सन्तु। पु॒रूण्य॑ग्ने

पुरुधा त्वाया। वसूनि राजन्वसुतांते अश्याम्। पुरूणि हि त्वे पुरुवार सन्ति। अग्ने वसु विधते राजनित्वे॥२६॥

जागृवाꣳसो अनुग्मन्मानुषाणाश्चर्षणीनां यतेमाश्यान्द्वे च॥ [१०]

आभरतꣳ शिक्षतं वज्रबाहू। अस्माꣳ इन्द्राग्नी अवतꣳ शचीभिः। इमे नु ते रश्मयः सूर्यस्य। येभिः सपित्वं पितरो न आयन्। होता यक्षदिन्द्राग्नी। छागस्य हविष आत्तामद्य। मध्यतो मेद उद्भृतम्। पुरा द्वेषोभ्यः। पुरा पौरुषेय्या गृभः। घस्तान्नूनम्॥२७॥

घासे अज्राणां यवसप्रथमानाम्। सुमत्क्षराणाꣳ शतरुद्रियाणाम्। अग्निष्वात्तानां पीवोपवसनानाम्। पार्श्वतः श्रोणितः शितामत उत्सादतः। अङ्गादङ्गादवत्तानाम्। करत एवेन्द्राग्नी। जुषेताꣳ हविः। होतर्यज। देवेभ्यो वनस्पते हवीꣳषि। हिरण्यपर्ण प्रदिवस्ते अर्थम्॥२८॥

प्रदक्षिणिद्रशनया नियूय। ऋतस्य वक्षि पथिभी रजिष्ठैः। होता यक्षद्वनस्पतिमभिहि। पिष्टतमया रभिष्ठया रशनयाधित। यत्रेन्द्राग्नियोश्छागस्य हविषः प्रिया धामानि। यत्र वनस्पतेः प्रिया पाथाꣳसि।

यत्र॑ दे॒वाना॑माज्य॒पानां॑ प्रि॒या धामा॑नि। यत्रा॒ग्नेर्होतुः॑ प्रि॒या धामा॑नि। तत्रै॒तं प्र॒स्तुत्यै॑वोप॒स्तुत्यै॑ वो॒पाव॑स्रक्षत्। रभी॑याꣳसमिव कृ॒त्वी॥२९॥

कर॑दे॒वं दे॒वो वन॒स्पतिः॑। जु॒षताꣳ ह॒विः। होत॒र्यज॑। पि॒प्री॒हि दे॒वाꣳ उ॑श॒तो य॑विष्ठ। वि॒द्वाꣳ ऋ॒तूꣳर्ऋ॑तुपते यजे॒ह। ये दैव्या॑ ऋ॒त्विज॒स्तेभि॑रग्ने। त्वꣳ होतॄ॑णाम॒स्यायं॑जिष्ठः। होता॑ यक्षद॒ग्निꣳ स्वि॑ष्ट॒कृतम्॑। अया॑ड॒ग्निरि॑न्द्राग्नि॒योश्छाग॑स्य ह॒विषः॑ प्रि॒या धामा॑नि। अया॒ड्वन॒स्पतेः॑ प्रि॒या पाथाꣳ॑सि। अया॑ड्दे॒वाना॑माज्य॒पानां॑ प्रि॒या धामा॑नि। यक्ष॑द॒ग्नेर्होतुः॑ प्रि॒या धामा॑नि। यक्ष॒त्स्वं म॑हि॒मानम्॑। आय॑जता॒मेज्या॒ इषः॑। कृ॒णोतु॒ सो अ॑ध्व॒रा जा॒तवे॑दाः। जु॒षताꣳ ह॒विः। होत॒र्यज॑॥३०॥

नूनमर्थं॑ कृ॒त्वी पाथाꣳसि स॒प्त च॑॥ [११]

उपो॑ ह॒ यद्विदथं॑ वा॒जिनो॒ गूः। गी॒र्भिर्विप्राः॒ प्रम॑तिमि॒च्छमा॑नाः। अ॒र्वन्तो॒ न काष्ठा॒न्नक्ष॑माणाः। इ॒न्द्रा॒ग्नी जोहु॑वतो॒ नर॒स्ते। वन॑स्पते रश॒नया॑ऽभि॒धाय॑। पि॒ष्टत॑मया व॒युना॑नि वि॒द्वान्। वह॑ देव॒त्रा दि॑धिषो ह॒वीꣳषि॑। प्र च॑दा॒तार॑म॒मृते॑षु वोचः। अ॒ग्निꣳ स्वि॑ष्ट॒कृतम्॑। अया॑ड॒ग्निरि॑न्द्राग्नि॒योश्छग॑स्य ह॒विषः॑

प्रि॒या धामा॑नि॥३१॥

अया॒ड्वन॒स्पतेः॑ प्रि॒या पाथा॑ꣳसि। अया॑ड्दे॒वानां॑माज्य॒पानां॑ प्रि॒या धामा॑नि। यक्ष॑द॒ग्नेर्होतुः॑ प्रि॒या धामा॑नि। यक्ष॒त्स्वं म॑हि॒मानम्॑। आय॑जता॒मेज्या॒ इषः॑। कृ॒णोतु॒ सो अ॑ध्व॒रा जा॒तवे॑दाः। जु॒षताꣳ ह॒विः। अग्ने॒ यद॒द्य वि॒शो अ॑ध्वरस्य होतः। पाव॑क शोचे॒ वेष्ट्वꣳ हि यज्वा॑। ऋ॒ता य॑जासि महि॒ना वियद्भूः। ह॒व्या व॑ह यविष्ठ॒ या ते॑ अ॒द्य॥३२॥

धामा॑नि॒ भूरेक॑ च॥ [१२]

दे॒वं ब॒र्॒हिः सु॑दे॒वं दे॒वैः स्यात्सु॒वीरं॑ वी॒रैर्वस्तो॑र्वृ॒ज्येता॒क्तोः प्रभ्रि॑ये॒तात्य॒न्यान्ना॒याया ब॒र्॒हिष्म॑तो मदेम वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑। दे॒वीर्द्वार॑ः सङ्घा॒ते वि॒ष्ट्वीर्याम॑ञ्छिथि॒रा ध्रु॒वा दे॒वहू॑तौ व॒त्स ई॑मेना॒स्तरु॑ण॒ आमि॑मीयात्कुमा॒रो वा॒ नव॑जातो॒ मैना॒ अर्वा॑ रे॒णुक॑काटः॒ पृण॑ग्वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु यज॑। दे॒वी उ॒षासा॒नक्ताऽद्या॒स्मिन्य॒ज्ञे प्र॑य॒त्य॑ह्वेता॒मपि॑ नू॒नन्दैवी॒र्विशः॒ प्राया॑सिष्टा॒ꣳ सुप्री॑ते॒ सुधि॑ते वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वी जोष्ट्री॒ वसु॑धिती॒ ययो॑र॒न्याऽघाद्वेषा॑ꣳसि यू॒यव॒दान्याव॑क्षद्वसु॒

वार्याणि यजमानाय वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी ऊर्जाहुती इषमूर्जमन्यावक्षत्सग्धिꣳ सपीतिमन्या नवेन पूर्वन्दयमानाः स्याम पुराणेन नवन्तामूर्जमूर्जाहुती ऊर्जयमाने अधातां वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवा दैव्या होतारा नेष्टारा पोतारा हताघशꣳसावाभरद्वसू वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीरिडा सरस्वती भारती द्यां भारत्यादित्यैरस्पृक्षत्सरस्वतीमꣳ रुद्रैर्यज्ञमावीदिहैवेडया वसुमत्या सधमादं मदेम वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवो नराशꣳसस्त्रिशीर्ष्षा षड्क्षः शतमिदेनꣳशितिपृष्ठा आदधति सहस्रमीं प्रवहन्ति मित्रावरुणेदस्य होत्रमर्हतो बृहस्पतिः स्तोत्रमश्विनाऽऽध्वर्यवं वसुवनेवसुधेयस्य वेतु यज। देवो वनस्पतिर्वर्षप्रावा घृतनिर्णिग्द्यामग्रेणास्पृक्षदान्तरिक्षं मध्येनाप्राः पृथिवीमुपरेणादृꣳहीद्वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवं बर्हिर्वारितीनां निधेधाऽसि प्रच्युतीनामप्र-च्युतन्निकामधरणं पुरुस्पार्हं यशस्वदेना बर्हिषाऽन्या बर्हीꣳष्यभि ष्याम वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवो

अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्सु॒द्रवि॑णा म॒न्द्रः क॒विः स॒त्यम॑न्माऽऽय॒जी होता॒ होतु॑र्होतु॒राय॑जीयानग्ने॒ यान्दे॒वानया॒ड्भा२ अपि॑प्रे॒र्ये ते॑ हो॒त्रे अम॑त्सत॒ ता२ स॑स॒नुषी॒२ होत्रा॑न्देवङ्ग॒मान्दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमेर॑ये॒म२ स्वि॑ष्ट॒कृच्चाग्ने॒ होताऽभू॑र्वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य नमोवा॒के वीहि॒ यज॑॥३३॥

यजै॑क॑ च॥ [१३]

दे॒वं ब॒र्॒हिः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वीर्द्वार॑ः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु। दे॒वी उ॒षासा॒नक्ता॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीताम्। दे॒वी जोष्ट्री॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीताम्। दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेयस्य॑ वीताम्॥३४॥

दे॒वा दैव्या॒ होता॑रा। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीताम्। दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु। दे॒वो नरा॒श२स॑ः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वो वन॒स्पति॑ः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वं ब॒र्॒हिर्वारि॑तीनाम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॥३५॥

दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। सु॒द्रवि॑णा म॒न्द्रः क॒विः। स॒त्यम॑न्माय॒जी होता॑। होतु॑र्होतु॒राय॑जीयान्। अग्ने॒

यान्दे॒वानया॑ट्। याꣳ अपि॑प्रेः। ये ते॑ हो॒त्रे अम॑त्सत। ताꣳ स॑स॒नुषी॒ꣳ होत्रा॑न्देवङ्ग॒माम्। दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमेर॑ये॒मम्। स्वि॒ष्ट॒कृच्चाग्ने॒ होताऽभूः॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य नमोवा॒के वीहि॑॥३६॥

वी॒तां॒ वे॒त्वभू॒रेकं॑ च॥ [१४]

अ॒ग्निम॒द्य होता॑रमवृणीता॒यं यज॑मानः॒ पच॑न्प॒क्तीः पच॑न्पुरो॒डाशं॑ ब॒ध्नन्नि॑न्द्रा॒ग्निभ्या॒ञ्छागꣳ॑ सूप॒स्था अ॒द्य दे॒वो वन॒स्पति॑रभवदिन्द्रा॒ग्निभ्यां॒ छागे॒नाघ॑स्ता॒न्तं मे॑द॒स्तः प्रति॑पच॒ताग्र॑भीष्टा॒मवी॑वृधेतां पुरो॒डाशे॑न॒ त्वाम॒द्यर्ष॑ आर्षेय ऋषीणान्नपादवृणीता॒यं यज॑मानो ब॒हुभ्य॒ आ सङ्ग॑तेभ्य ए॒ष मे॑ दे॒वेषु॒ वसु॒ वार्या य॑क्ष्यत॒ इति॒ ता या दे॒वा दे॑व॒दाना॒न्यदु॒स्तान्य॑स्मा॒ आ च॒ शास्वा च॑ गुरस्वेषि॒तश्च॑ होत॒रसि॑ भद्र॒वाच्या॑य॒ प्रेषि॑तो॒ मानु॑षः सूक्तवा॒काय॑ सू॒क्ता ब्रू॑हि॥३७॥

अ॒ग्निम॒द्यैकम्॑॥ [१५]

अ॒ञ्जन्ति॒ होता॑ यक्ष॒त्समि॑द्धो अ॒द्याग्निरजै॒द्दैव्या॑ जु॒षस्वा वृ॑त्रहणा गी॒र्भिस्त्वꣳ ह्याभ॑रत॒मुपो॑ह॒ यद्दे॒वं ब॒र्हिः सु॑दे॒वं दे॒वं ब॒र्हिर॒ग्निम॒द्य पञ्च॑दश॥१५॥

अ॒ञ्जन्त्य॒ग्निर्होता॑ नो गी॒र्भिरुपो॑ ह॒ यद्वि॒दथं॑ वा॒जिनः॑ स॒प्तत्रिꣳ॑शत्॥३७॥

अ॒ञ्जन्ति॑ सू॒क्ताब्रू॑हि॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

सर्वान् वा एषोऽग्नौ कामान्प्रवेशयति। योऽग्नीनन्वाधाय व्रतमुपैति। सयदनिष्ट्वा प्रयायात्। अकामप्रीता एनं कामा नानुप्रयायुः। अतेजा अवीर्यः स्यात्। स जुहुयात्। तुभ्यन्ता अङ्गिरस्तम। विश्वाः सुक्षितयः पृथक्। अग्ने कामाय येमिर इति। कामानेवास्मिन्दधाति॥१॥

कामप्रीता एनं कामा अनु प्रयान्ति। तेजस्वी वीर्यावान्भवति। सन्ततिर्वा एषा यज्ञस्य। योऽग्नीनन्वाधाय व्रतमुपैति। स यदुद्वायति। विच्छित्तिरेवास्य सा। तं प्राञ्चमुद्धृत्य। मनसोपतिष्ठेत। मनो वै प्रजापतिः। प्राजापत्यो यज्ञः॥२॥

मनसैव यज्ञꣳ सन्तनोति। भूरित्याह। भूतो वै प्रजापतिः। भूतिमेवोपैति। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यस्याहिताग्नेरग्निरपक्षायति। यावच्छम्यया प्रविध्येत्। यदि तावदपक्षायेत्। तꣳ सम्भरेत्। इदन्त एकं पर उत एकम्॥३॥

तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवे चारुरेधि। प्रिये

दे॒वानां॑ पर॒मे ज॒नित्र॒ इति॑। ब्रह्म॑णै॒वैन॒ꣳ सम्भ॑रति। सैव तत॒ः प्राय॑श्चित्तिः। यदि॑ परस्त॒राम॑प॒क्षाये॑त्। अ॒नु॒प्र॒यायाव॑स्येत्। सो ए॒व तत॒ः प्राय॑श्चित्तिः। ओष॑धी॒र्वा ए॒तस्य॑ प॒शून्पय॒ः प्रवि॑शति। यस्य॑ ह॒विषे॑ व॒त्सा अ॒पाकृ॑ता॒ धय॑न्ति॥४॥

तान् यद्दु॒ह्यात्। या॒तया॑म्ना ह॒विषा॑ यजेत। यन्न दु॒ह्यात्। य॒ज्ञ॒प॒रुर॒न्तरि॑यात्। वा॒य॒व्यां॑ यवा॒गून्निर्व॑पेत्। वा॒युर्वै पय॑सः प्रदापयि॒ता। स ए॒वास्मै॒ पय॒ः प्रदा॑पयति। पयो॒ वा ओष॑धयः। पय॒ः पय॑ः। पय॑सै॒वास्मै॒ पयोऽव॑रुन्धे॥५॥

अथोत्त॑रस्मै ह॒विषे॑ व॒त्सान॒पाकु॑र्यात्। सैव तत॒ः प्राय॑श्चित्तिः। अ॒न्य॒त॒रान् वा ए॒ष दे॒वान्भा॑ग॒धेये॑न॒ व्य॑र्धयति। ये यज॑मानस्य सा॒यं गृ॒हमा॒ गच्छ॑न्ति। यस्य॑ सायन्दु॒ग्धꣳ ह॒विरार्ति॑मा॒र्च्छति॑। इन्द्रा॑य व्री॒हीन्नि॒रुप्योप॑ वसेत्। पयो॒ वा ओष॑धयः। पय॑ ए॒वारभ्य॑ गृही॒त्वोप॑ वसति। यत्प्रा॒तः स्यात्। तच्छृ॒तं कु॑र्यात्॥६॥

अथेत॑र ऐ॒न्द्रः पु॑रो॒डाशः॑ स्यात्। इ॒न्द्रि॒ये ए॒वास्मै॑ स॒मीचीं॑ दधाति। पयो॒ वा ओष॑धयः। पय॒ः पय॑ः। पय॑सै॒वास्मै॒ पयो-ऽव॑रुन्धे। अथोत्त॑रस्मै ह॒विषे॑ व॒त्सान॒पाकु॑र्यात्। सैव तत॒ः

प्रायश्चित्तिः। उभयान् वा एष देवान्भागधेयेन व्यर्धयति। ये यजमानस्य सायं च प्रातश्च गृहमा गच्छन्ति। यस्योभयꣳ हविरार्तिमार्च्छति॥ ७॥

ऐन्द्रं पञ्चशरावमोदनन्निर्वपेत्। अग्निं देवतानां प्रथमं यजेत्। अग्निमुखा एव देवताः प्रीणाति। अग्निं वा अन्वन्या देवताः। इन्द्रमन्वन्याः। ता एवोभयीः प्रीणाति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽवरुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे वत्सानपाकुर्यात्॥ ८॥

सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अर्धो वा एतस्य यज्ञस्य मीयते। यस्य व्रत्येऽहन्पल्यनालम्भुका भवति। तामपरुध्य यजेत। सर्वेणैव यज्ञेन यजते। तामिष्ट्वोप ह्वयेत। अमूहमस्मि। सा त्वम्। द्यौरहम्। पृथिवी त्वम्। सामाहम्। ऋक्कम्। तावेहि सम्भवाव। सह रेतो दधावहै। पुꣳसे पुत्राय वेत्तवै। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्यायेति। अर्ध एवैनामुप ह्वयते। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥ ९॥

दधाति यज्ञ उत एकन्धयन्ति रुन्धे कुर्यादार्च्छत्यपाकुर्यात्पृथिवी त्वमष्टौ च (सर्वान् वि वै यदि परस्तरामोषधीरन्यतरानुभयानर्धो वै॥)॥ [१]

यद्विष्ष्ण्णेन जुहुयात्। अप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनः स्यात्। प्राजापत्ययर्चा वल्मीकवपायामव नयेत्। प्राजापत्यो वै वल्मीकः। यज्ञः प्रजापतिः। प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। भूरित्याह। भूतो वै प्रजापतिः॥१०॥

भूतिमेवोपैति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्कीटावपन्नेन जुहुयात्। अप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनः स्यात्। मध्यमेन पर्णेन द्यावापृथिव्यर्चाऽन्तः परिधि निनयेत्। द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥११॥

तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यदवृष्टेन जुहुयात्। अपरूपमस्यात्मञ्जायेत। किलासो वास्यादर्शसो वा। यत्प्रत्येयात्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। स जुहुयात्। मित्रो जनान्कल्पयति प्रजानन्॥१२॥

मित्रो दाधार पृथिवीमुत द्याम्। मित्रः कृष्टीरनिमिषाऽभि चष्टे। सत्याय हव्यं घृतवज्जुहोतेति। मित्रेणैवैनत्कल्पयति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः।

यत्पूर्व॑स्या॒माहु॑त्याꣳ हु॒ताया॒मुत्त॒राऽऽहु॑ति॒ः स्कन्दे॑त्। द्वि॒पाद्भिः॑ प॒शुभि॒र्यज॑मानो॒ व्यृ॑ध्येत। यदुत्त॑रया॒ऽभि जु॑हु॒यात्॥१३॥

चतु॑ष्पाद्भिः प॒शुभि॒र्यज॑मानो॒ व्यृ॑ध्येत। यत्र॒ वेत्थ॑ वनस्पते दे॒वानां॒ गुह्या॒ नामा॑नि। तत्र॑ ह॒व्यानि॑ गाम॒येति॑ वानस्प॒त्यय॒र्चा स॒मिध॑मा॒धाय॑। तू॒ष्णीमे॒व पुन॑र्जुहुयात्। वन॒स्पति॑नै॒व य॒ज्ञस्यार्ता॒ञ्चानार्ता॒ञ्चाहु॑ती॒ वि दा॑धार। तत्कृ॒त्वा। अ॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्॑। सैव तत॒ः प्राय॑श्चित्तिः। यत्पु॒रा प्र॑या॒जेभ्य॒ः प्राङङ्गा॑र॒ः स्कन्दे॑त्। अ॒ध्व॒र्यवे॑ च॒ यज॑मानाय॒ चाकꣳ॑ स्यात्॥१४॥

यद्द॑क्षि॒णा। ब्र॒ह्मणे॑ च॒ यज॑मानाय॒ चाकꣳ॑ स्यात्। यत्प्र॒त्यक्। होत्रे॑ च॒ पत्नि॑यै च॒ यज॑मानाय॒ चाकꣳ॑ स्यात्। यदुदङ्ङ्॑। अ॒ग्नीधे॑ च प॒शुभ्य॑श्च॒ यज॑मानाय॒ चाकꣳ॑ स्यात्। यद॑भिजुहु॒यात्। रु॒द्रो॑स्य प॒शून्घातु॑कः स्यात्। यन्नाभि॑जुहु॒यात्। अशा॑न्त॒ः प्रह्रि॑येत॥१५॥

स्रु॒वस्य॒ बुध्ने॑नाभि॒निद॑ध्यात्। मा त॑मो॒ मा य॒ज्ञस्त॑म॒न्मा यज॑मानस्तमत्। नम॑स्ते अस्त्वाय॒ते। नमो॑ रुद्र पराय॒ते। नमो॒ यत्र॑ नि॒षीद॑सि। अ॒मुं मा हिꣳ॑सीर॒मुं मा हिꣳ॑सी॒रिति॒

येन॒ स्कन्दे॑त्। तं प्रह॑रेत्। स॒हस्र॑शृङ्गो वृष॒भो जा॒तवे॑दाः। स्तोम॑पृष्ठो घृ॒तवा॑न्त्सु॒प्रती॑कः। मा नो॑ हासीन्मेत्थि॒तो नेत्त्वा॒ जहा॑म। गो॒पो॒षं नो॑ वीरपो॒षं च॑ य॒च्छेति॑। ब्रह्म॑णै॒वैनं॒ प्र ह॑रति। सैव ततः॒ प्राय॑श्चित्तिः॥१६॥

वै प्र॒जाप॑तिः स्थापयति प्रजा॒नन्नभि जु॑हु॒यात्स्या॑द्धि॒येत॒ जहा॑म॒ त्रीणि॑ च (यद्विष्प॑ण्णेन प्राजापत्यया॒ यत्की॒टा म॑ध्य॒मेन॒ यदव॑वृष्टेन॒ यत्पूर्व॑स्यां॒ यत्पु॒रा प्र॑या॒जेभ्यः॒ प्राङ्ङ्गा॑रो॒ यद्द॑क्षि॒णा यत्प्र॒त्यग्यदुदङ्ङ्॥)॥ [२]

वि वा ए॒ष इ॑न्द्रि॒येण॑ वी॒र्येण॑ध्र्यते। यस्याहि॑ताग्नेर॒ग्निर्म॒थ्यमा॑नो॒ न जाय॑ते। यत्रा॒न्यं पश्ये॑त्। तत॑ आ॒हृत्य॑ होत॒व्यम्॑। अ॒ग्नावे॒वास्या॑ग्निहो॒त्रꣳ हु॒तं भ॑वति। यद्य॒न्यन्न वि॒न्देत्। अ॒जायाꣳ होत॒व्यम्॑। आ॒ग्ने॒यी वा ए॒षा। यद॒जा। अ॒ग्नावे॒वास्या॑ग्निहो॒त्रꣳ हु॒तं भ॑वति॥१७॥

अ॒जस्य॒ तु नाश्ञी॑यात्। यद॒जस्या॑श्ञी॒यात्। यामे॒वाग्नावाहु॑तिं जुहु॒यात्। तामद्या॑त्। तस्मा॑द॒जस्य॒ नाश्यम्॑। यद्य॒जान्न वि॒न्देत्। ब्रा॒ह्म॒णस्य॒ दक्षि॑णे॒ हस्ते॑ होत॒व्यम्॑। ए॒ष वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः। यद्ब्रा॑ह्म॒णः। अ॒ग्नावे॒वास्या॑ग्निहो॒त्रꣳ हु॒तं भ॑वति॥१८॥

ब्राह्मणन्तु वसत्यै नाप रुन्ध्यात्। यद्ब्राह्मणं वसत्या अपरुन्ध्यात्। यस्मिन्नेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तम्भागधेयेन व्यर्धयेत्। तस्माद्ब्राह्मणो वसत्यै नापरुध्यः। यदि ब्राह्मणं न विन्देत्। दर्भस्तम्बे होतव्यम्। अग्निवान्वै दर्भस्तम्बः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। दर्भाꣳस्तु नाध्यासीत॥१९॥

यद्दर्भानध्यासीत। यामेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तामध्यासीत। तस्माद्दर्भा नाध्यासितव्याः। यदि दर्भान्न विन्देत्। अप्सु होतव्यम्। आपो वै सर्वा देवताः। देवतास्वेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। आपस्तु न परिचक्षीत। यदापः परिचक्षीत॥२०॥

यामेवाप्स्वाहुतिं जुहुयात्। तां परिचक्षीत। तस्मादापो न परिचक्ष्याः। मेध्या च वा एतस्यामेध्या च तनुवौ सꣳ सृज्येते। यस्याहिताग्नेरन्यैरग्निभिरग्नयः सꣳसृज्यन्ते। अग्नये विविचये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। मेध्याश्चैवास्यामेध्यां च तनुवौ व्यावर्तयति। अग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। अग्निमेव व्रतपतिꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति। स एवैनं व्रतमा लम्भयति॥२१॥

गर्भ॒ꣳ स्रव॑न्तमग॒दम॑कः। अ॒ग्निरिन्द्र॒स्त्वष्टा॒ बृह॒स्पतिः॑। पृ॒थि॒व्यामव॑ चुश्चोतै॒तत्। नाभिप्राप्नो॑ति॒ निर्ऋ॑तिं परा॒चैः। रेतो॒ वा ए॒तद्वाजि॑न॒माहि॑ताग्नेः। यद॑ग्निहो॒त्रम्। तद्यत्स्रवे॑त्। रेतो॑ऽस्य॒ वाजि॑नꣳ स्रवेत्। गर्भ॒ꣳ स्रव॑न्तमग॒दम॑क॒रित्या॑ह। रेत॑ ए॒वास्मि॒न्वाजि॑नं दधाति॥२२॥

अ॒ग्निरित्या॑ह। अ॒ग्निर्वै रे॑तो॒धाः। रेत॑ ए॒व तद्द॑धाति। इन्द्र॒ इत्या॑ह। इ॒न्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्दधाति। त्वष्टेत्या॑ह। त्वष्टा॒ वै प॑शू॒नां मि॑थु॒नाना॑ꣳ रूप॒कृत्। रू॒पमे॒व प॒शुषु॑ दधाति। बृह॒स्पति॒रित्या॑ह। ब्रह्म॒ वै दे॒वानां॒ बृह॒स्पतिः॑। ब्रह्म॑णै॒वास्मै॑ प्र॒जाः प्र ज॑नयति। पृ॒थि॒व्यामव॑ चुश्चोतै॒तदित्या॑ह। अ॒स्यामे॒वैन॒त्प्रति॑ष्ठापयति। नाभिप्राप्नो॑ति॒ निर्ऋ॑तिं पराचै॒रित्या॑ह। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै॥२३॥

अ॒जाऽग्नावे॒वास्या॑ग्निहो॒त्रꣳ हु॒तं भ॑वति भवत्यासीत परि॒चक्षी॑त लम्भयति दधाति दे॒वानां॒ बृह॒स्पतिः॒ पञ्च॑ च (वि वै यद्य॒न्यम॒जाया॑ ब्राह्म॒णस्य॑ दर्भस्त॒म्बेऽप्सु हो॑त॒व्यम्॑॥)॥—[३]

याः पु॒रस्ता॑त्प्र॒स्रव॑न्ति। उ॒परि॑ष्टात्स॒र्वत॑श्च॒ याः। ताभी॑ र॒श्मिप॑वित्राभिः। श्र॒द्धां य॒ज्ञमा र॑भे। देवा॑ गातुविदः। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑ विन्दत। मन॑स॒स्पति॑ना दे॒वेन॑। वाता॑द्य॒ज्ञः प्र यु॑ज्यताम्। तृ॒तीय॑स्यै दि॒वः। गा॒य॒त्रिया सोम॒ आभृ॑तः॥२४॥

सोमपीथाय सन्नयितुम्। वकलमन्तरमा ददे। आपो देवीः शुद्धाः स्थ। इमा पात्राणि शुन्धत। उपातङ्ग्याय देवानाम्। पर्णवल्कमुत शुन्धत। पयो गृहेषु पयो अघ्न्यासु। पयो वत्सेषु पय इन्द्राय हविषे ध्रियस्व। गायत्री पर्णवल्केन। पयः सोमं करोत्विमम्॥२५॥

अग्निं गृह्णामि सुरथं यो मयोभूः। य उद्यन्तमारोहति सूर्यमह्नः। आदित्यज्योतिषां ज्योतिरुत्तमम्। श्वो यज्ञाय रमतां देवताभ्यः। वसून्रुद्रानादित्यान्। इन्द्रेण सह देवताः। ताः पूर्वः परि गृह्णामि। स्व आयतने मनीषया। इमामूर्जं पञ्चदशीं ये प्रविष्टाः। तान्देवान्परि गृह्णामि पूर्वः॥२६॥

अग्निर्हव्यवाडिह ताना वहतु। पौर्णमासꣳ हविरिदमेषां मयि। आमावास्यꣳ हविरिदमेषां मयि। अन्तराऽग्नी पशवः। देवसꣳसदमा गमन्। तान्पूर्वः परि गृह्णामि। स्व आयतने मनीषया। इह प्रजा विश्वरूपा रमन्ताम्। अग्निं गृहपतिमभि संवसानाः। ताः पूर्वः परि गृह्णामि॥२७॥

स्व आयतने मनीषया। इह पशवो विश्वरूपा रमन्ताम्। अग्निं गृहपतिमभि संवसानाः। तान्पूर्वः परि गृह्णामि। स्व आयतने

मनीषया॑। अयं पि॑तॄणाम॒ग्निः। अवा॑ड्ढव्या पि॒तृभ्य॒ आ। तं पूर्वः॒ परि॑ गृह्णामि। अवि॑षन्नः पि॒तुं क॑रत्। अज॑स्र॒न्त्वा॒ꣳ स॑भापा॒लाः॥२८॥

वि॒ज॒यभा॑ग॒ꣳ समि॑न्धताम्। अग्ने॑ दी॒दाय॑ मे सभ्य। विजि॑त्यै श॒रदः॑ श॒तम्। अन्न॑मावस॒थीयम्॑। अ॒भि ह॑राणि श॒रदः॑ श॒तम्। आ॒व॒स॒थे श्रियं॒ मन्त्रम्॑। अहि॑र्बु॒ध्नियो॒ नि य॑च्छतु। इ॒दम॒हम॒ग्निज्ये॑ष्ठेभ्यः। वसु॑भ्यो य॒ज्ञं प्रब्र॑वीमि। इ॒दम॒हमिन्द्र॑ज्येष्ठेभ्यः॥२९॥

रु॒द्रेभ्यो॑ य॒ज्ञं प्र ब्र॑वीमि। इ॒दम॒हं वरु॑णज्येष्ठेभ्यः। आ॒दि॒त्येभ्यो॑ य॒ज्ञं प्र ब्र॑वीमि। पय॑स्वती॒रोष॑धयः। पय॑स्वद्वी॒रुधां॒ पयः॑। अ॒पां पय॑सो॒ यत्पयः॑। तेन॒ मामि॑न्द्र॒ सꣳ सृ॑ज। अग्ने॑ व्रतपते व्र॒तं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केय॒न्तन्मे॑ राध्यताम्। वायो॑ व्रतपत॒ आदि॑त्य व्रतपते॥३०॥

व्र॒ताना॑ व्रतपते व्र॒तं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केय॒न्तन्मे॑ राध्यताम्। इ॒मां प्राची॒मुदी॑चीम्। इष॒मूर्ज॑म॒भि सꣳस्कृ॑ताम्। ब॒हु॒प॒र्णामशु॑ष्काग्राम्। हरा॑मि पशु॒पाम॒हम्। यत्कृष्णो॑ रू॒पं कृ॒त्वा। प्राविं॑श॒स्त्वं वन॒स्पतीन्॑। तत॒स्त्वामे॑कवि॒ꣳशति॒धा।

सम्भ॑रामि सुस॒म्भृता॑॥३१॥

त्रीन्प॑रि॒धीꣳ स्ति॒स्रः स॒मिधः॑। य॒ज्ञायु॑रनुसञ्च॒रान्। उ॒प॒वे॒षं मेक्ष॑णं॒ धृष्टिम्॑। सं भ॑रामि सुस॒म्भृता॑। या जा॒ता ओष॑धयः। दे॒वेभ्य॑स्त्रियु॒गं पु॒रा। तासां॒ पर्व॑ राध्यासम्। प॒रि॒स्त॒रमा॒हरन्॑। अ॒पां मेध्य॑ य॒ज्ञियम्॑। सदे॑वꣳ शि॒वम॑स्तु मे॥३२॥

आ॒च्छे॒त्ता वो॒ मा रि॑षम्। जीवा॑नि श॒रदः॑ श॒तम्। अप॑रिमितानां॒ परि॑मिताः। सन्न॑ह्ये सुकृताय॒ कम्। एनो॒ मा निगा॑ङ्कृ॒तम॒च्च॒नाहम्। पुन॑रु॒त्थाय॑ बहु॒ला भ॑वन्तु। स॒कृ॒दा॒च्छि॒न्नं ब॒र्हिरूर्णा॑मृदु। स्यो॒नं पि॒तृभ्य॑स्त्वा भराम्य॒हम्। अ॒स्मिन्त्सी॑दन्तु मे पि॒तरः॑ सो॒म्याः। पि॒ता॒म॒हाः प्रपि॑तामहाश्चानु॒गैः स॒ह॥३३॥

त्रि॒वृत्प॑लाशे द॒र्भः। इया॑न्प्रादे॒शस॑म्मितः। य॒ज्ञे प॒वित्रं॒ पोतृ॑तमम्। पयो॑ ह॒व्यं क॑रोतु मे। इ॒मौ प्रा॑णापा॒नौ। य॒ज्ञस्याङ्गा॑नि सर्व॒शः। आ॒प्या॒यय॑न्तौ॒ सञ्च॑रताम्। प॒वित्रे॑ हव्य॒शोध॑ने। प॒वित्रे॑ स्थो वैष्ण॒वी। वा॒युर्वां॒ मन॑सा पुनातु॥३४॥

अ॒यं प्रा॒णश्चा॑पा॒नश्च॑। यज॑मान॒मपि॑ गच्छताम्। य॒ज्ञे ह्य॑भू॑तां॒ पोता॑रौ। प॒वित्रे॑ हव्य॒शोध॑ने। त्वया॒ वेदिं॑ विविदुः पृथि॒वीम्।

त्वया॑ य॒ज्ञो जा॑यते विश्व॒दानिः॑। अच्छि॑द्रं य॒ज्ञमन्वे॑षि वि॒द्वान्। त्वया॒ होता॒ सन्त॑नोत्यर्धमा॒सान्। त्र॒य॒स्त्रिꣳशो॑ऽसि॒ तन्तू॑नाम्। प॒वित्रे॑ण स॒हाग॑हि॥३५॥

शि॒वेयꣳ रज्जु॑रभि॒धानी॑। अ॒घ्नि॒यामुप॑ सेवताम्। अप्र॑स्त्रꣳसाय य॒ज्ञस्य॑। उ॒खे उप॑दधाम्य॒हम्। प॒शुभिः॒ सन्नी॑तं बिभृताम्। इन्द्रा॑य शृ॒तं दधि॑। उ॒प॒वे॒षो॑ऽसि य॒ज्ञाय॑। त्वां प॑रिवे॒षम॑धारयन्। इन्द्रा॑य ह॒विः कृ॒ण्वन्तः॑। शि॒वः श॒ग्मो भ॑वासि नः॥३६॥

अमृ॑न्मयन्देवपा॒त्रम्। य॒ज्ञस्यायु॑षि॒ प्र यु॑ज्यताम्। ति॒रः प॒वि॒त्रमति॑नीताः। आपो॑ धारय॒ माति॑गुः। दे॒वेन॑ सवि॒त्रोत्पू॑ताः। वसोः॒ सूर्य॑स्य र॒श्मिभिः॑। गान्दो॑हपवि॒त्रे रज्जु॑म्। सर्वा॒ पात्रा॑णि शुन्धत। ए॒ता आ च॑रन्ति॒ मधु॑म॒द्दुहा॑नाः। प्र॒जाव॑तीर्य॒शसो॑ वि॒श्वरू॑पाः॥३७॥

ब॒ह्वीर्भव॑न्तीरुप॒जाय॑मानाः। इ॒ह व॒ इन्द्रो॑ रमयतु गावः। पू॒षा स्थ॑। अ॒य॒क्ष्मा वः॑ प्र॒जया॒ सꣳ सृ॑जामि। रा॒यस्पोषे॑ण बहु॒लाभव॑न्तीः। ऊर्ज॑ं पयः॒ पिन्व॑माना घृ॒तं च॑। जी॒वो जीव॑न्तीरुप॑वः सदेयम्। द्यौश्चे॒मं य॒ज्ञं पृ॑थि॒वी च॒ सन्दु॑हाताम्। धा॒ता सोमे॑न स॒ह वाते॑न वा॒युः। यज॑मानाय॒

द्रविणन्दधातु॥३८॥

उत्सन्दुहन्ति कलशं चतुर्बिलम्। इडां देवीम्मधुमतीꣳ सुवर्विदम्। तदिन्द्राग्नी जिन्वतꣳ सूनृतावत्। तद्यजमानममृतत्वे दधातु। कामधुक्षः प्र णो ब्रूहि। इन्द्राय हविरिन्द्रियम्। अमूं यस्यां देवानाम्। मनुष्याणां पयो हितम्। बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यः। हव्यमा प्यायतां पुनः॥३९॥

वत्सेभ्यो मनुष्येभ्यः। पुनर्दोहाय कल्पताम्। यज्ञस्य सन्ततिरसि। यज्ञस्य त्वा सन्ततिमनु सन्तनोमि। अदस्तमसि विष्णवे त्वा। यज्ञायापि दधाम्यहम्। अद्भिररिक्तेन पात्रेण। याः पूताः परिशेरते। अयं पयः सोमं कृत्वा। स्वां योनिमपि गच्छतु॥४०॥

पर्णवल्कः पवित्रम्। सौम्यः सोमाद्धि निर्मितः। इमौ पर्णं च दर्भं च। देवानाꣳ हव्यशोधनौ। प्रातर्वेषाय गोपाय। विष्णो हव्यꣳ हि रक्षसि। उभावग्नी उपस्तृणते। देवता उपवसन्तु मे। अहं ग्राम्यानुप वसामि। मह्यङ्गोपतये पशून्॥४१॥

आभृत इमं गृह्णामि पूर्वस्ताः पूर्वः परिगृह्णामि सभापाला इन्द्रंज्येष्ठेभ्य आदित्य व्रतपते सुसम्भृतां मे सह पुनातु गहि नो विश्वरूपा दधातु पुनर्गच्छतु पशून् (याः पुरस्तादिमामूर्जमिह प्रजा

इ॒ह प॒शवो॒ऽयं पि॑तॄ॒णाम॒ग्निः।)॥ [४]

देवा॑ दे॒वेषु॒ परा॑क्रमध्वम्। प्रथ॑मा द्वि॒तीये॑षु। द्वितीं॑यास्तृ॒तीये॑षु। त्रिरे॑कादशा इ॒ह मा॑ऽवत। इ॒दꣳ श॑केयं॒ यदि॒दं क॒रोमि॑। आ॒त्मा क॑रोत्वा॒त्मने॑। इ॒दं क॑रिष्ये भेष॒जम्। इ॒दम्मे॑ विश्वभेषजा। अश्वि॑ना॒ प्राव॑तं यु॒वम्। इ॒दम॒हꣳ सेना॑या अ॒भीत्व॑र्ये॑॥४२॥

मुख॒मपो॑हामि। सूर्य॑ ज्योति॒र्वि भा॑हि। म॒ह॒त इ॑न्द्रि॒याय॑। आ प्या॑यतां घृ॒तयो॑निः। अ॒ग्निर्ह॒व्याऽनु॑ मन्यताम्। खम॑ङ्ग्वं त्वच॑मङ्ग्वं। सु॒रू॒पन्त्वा॑ वसु॒विदम्॑। प॒शू॒नान्तेज॑सा। अ॒ग्नये॒ जुष्ट॑म॒भि धा॑रयामि। स्यो॒नन्ते॒ सद॑नं करोमि॥४३॥

घृ॒तस्य॒ धार॑या सु॒शेवं॑ कल्पयामि। तस्मि॑न्त्सीदा॒मृते॒ प्रति॑तिष्ठ। व्री॒ही॒णाम्मे॑ध सुमन॒स्यमा॑नः। आ॒र्द्रः प्र॑थस्वु॒र्भुव॑नस्य गो॒पाः। श्रृ॒त उत्स्रा॑ति जनि॒ता म॑ती॒नाम्। यस्त॑ आ॒त्मा प॒शुषु॒ प्रवि॑ष्टः। दे॒वानां॑ वि॒ष्ठामनु॒ यो वि॑त॒स्थे। आ॒त्म॒न्वान्त्सो॑म घृ॒तवा॒न् हि भू॒त्वा। दे॒वान्ग॑च्छ॒ सुव॑र्विन्द॒ यज॑मानाय॒ मह्यम्॑। इरा॒ भूतिः॑ पृथि॒व्यै रसो॒ मोत्क्र॑मीत्॥४४॥

देवाः॑ पितरः॒ पित॑रो देवाः। यो॑ऽहम॑स्मि॒ स सन् य॑जे।

यस्याँस्मि॒ न तम॒न्तरे॑मि। स्वं म॑ इ॒ष्टꣳ स्वन्द॒त्तम्। स्वं पू॒र्तꣳ स्वꣳ श्रा॒न्तम्। स्वꣳ हु॒तम्। तस्य॑ मे॒ऽग्निरु॑पद्र॒ष्टा। वा॒युरु॑पश्रो॒ता। आ॒दि॒त्यो॑ऽनुख्या॒ता। द्यौः पि॒ता॥४५॥

पृ॒थि॒वी मा॒ता। प्र॒जाप॑ति॒र्बन्धुः॑। य ए॒वास्मि॒ स सन् य॑जे। मा भेर्मा संवि॑क्था॒ मा त्वा॑ हिꣳसिषम्। मा ते॒ तेजोऽप॑ क्रमीत्। भ॒र॒तमुद्ध॑रे॒मनु॑ षिञ्च। अ॒व॒दाना॑नि ते प्र॒त्यव॑दास्यामि। नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑ हिꣳसीः। यद॑व॒दाना॑नि तेऽव॒द्यन्। विलो॒माका॑र्षमा॒त्मनः॑॥४६॥

आज्ये॑न॒ प्रत्य॑नज्म्येनत्। तत्त॒ आ प्या॑यतां॒ पुनः॑। अज्या॑यो यवमा॒त्रात्। आ॒व्या॒धात्कृ॑त्यतामि॒दम्। मा रू॑रुपाम य॒ज्ञस्य॑। शु॒द्धꣳ स्वि॑ष्टमि॒दꣳ ह॒विः। मनु॑ना दृ॒ष्टाङ्घृतप॑दीम्। मि॒त्रावरु॑णसमीरिताम्। द॒क्षि॒णा॒र्धादस॑म्भिन्दन्। अव॑द्याम्ये-क॒तोमु॑खाम्॥४७॥

इडे॑ भा॒गं जु॑षस्व नः। जिन्व॒ गा जिन्वार्व॑तः। तस्याँस्ते भक्षि॒वाणः॑ स्याम। स॒र्वात्मा॑नः स॒र्वग॑णाः। ब्रध्न॒ पिन्व॑स्व। दद॑तो मे॒ मा क्षा॑यि। कु॒र्व॒तो मे॒ मोप॑दसत्। दि॒शां क्लृप्ति॑रसि। दिशो॑ मे कल्पन्ताम्। कल्प॑न्ताम्मे॒ दिशः॑॥४८॥

दैवीश्च मानुषीश्च। अहोरात्रे मे कल्पेताम्। अर्धमासा मे कल्पन्ताम्। मासा मे कल्पन्ताम्। ऋतवो मे कल्पन्ताम्। संवत्सरो मे कल्पताम्। क्लृप्तिरसि कल्पतां मे। आशानां त्वाऽऽशापालेभ्यः। चतुर्भ्यो अमृतेभ्यः। इदं भूतस्याध्यक्षेभ्यः॥४९॥

विधेम हविषा वयम्। भजतां भागी भागम्। मा भागोऽभक्त। निरभागं भजामः। अपस्पिन्व। ओषधीर्जिन्व। द्विपात्पाहि। चतुष्पादव। दिवो वृष्टिमेरय। ब्राह्मणानामिदꣳ हविः॥५०॥

सोम्यानाꣳ सोमपीथिनाम्। निर्भक्तो ब्राह्मणः। नेहा ब्राह्मणस्यास्ति। समङ्क्तां बर्हिर्हविषा घृतेन। समादित्यैर्वसुभिः सम्मरुद्भिः। समिन्द्रेण विश्वेभिर्देवेभिरङ्क्ताम्। दिव्यं नभो गच्छतु यत्स्वाहा। इन्द्राणीवाऽविधवा भूयासम्। अदितिरिव सुपुत्रा। अस्थूरि त्वा गार्हपत्य॥५१॥

उपनिषदे सुप्रजास्त्वाय। सं पत्नी पत्या सुकृतेन गच्छताम्। यज्ञस्य युक्तौ धुर्यावभूताम्। संजानानौ विजहतामरातीः। दिवि ज्योतिरजरमा रभेताम्। दशते तनुवो यज्ञ यज्ञियाः। ताः प्रीणातु यजमानो घृतेन। नारिष्टयोः प्रशिषमीडमानः।

दे॒वानां॒ दैव्येऽपि॒ यज॑मानो॒ऽमृतो॑ऽभूत्। यं वाँ॑ दे॒वा अ॑कल्पयन्॥५२॥

ऊ॒र्जो भा॒गꣳ श॑तक्रतू। ए॒तद्वां॒ तेन॑ प्रीणानि। तेन॑ तृप्यतमꣳहहौ। अ॒हं दे॒वानाꣳ॑ सु॒कृता॑मस्मि लो॒के। मम॒ेदमि॒ष्टं न मिथु॑र्भवाति। अ॒हन्नारि॒ष्टावनु॑ यजामि वि॒द्वान्। यदाँ॑भ्या॒मिन्द्रो॒ अद॑धाद्भाग॒धेय॑म्। अदा॑रसृद्भवत देवसोम। अ॒स्मिन् य॒ज्ञे म॑रुतो मृडता नः। मा नो॑ विदद॒भिभा॒मो अश॑स्तिः॥५३॥

मा नो॑ विदद्वृ॒जना॒ द्वेष्या॒ या। ऋ॒ष॒भं वा॒जिन॑ं व॒यम्। पू॒र्णमा॑सं यजामहे। स नो॑ दोहताꣳ सु॒वीर्य॑म्॑। रा॒यस्पोषꣳ॑ सह॒स्रिण॑म्॑। प्रा॒णाय॑ सु॒राध॑से। पू॒र्णमा॑साय॒ स्वाहा॑। अ॒मा॒वा॒स्या॑ सु॒भगा॑ सु॒शेवा॑। धे॒नुरि॑व॒ भूय॑ आ॒प्याय॑माना। सा नो॑ दोहताꣳ सु॒वीर्य॑म्॑। रा॒यस्पोषꣳ॑ सह॒स्रिण॑म्॑। अ॒पा॒नाय॑ सु॒राध॑से। अ॒मा॒वा॒स्या॑यै॒ स्वाहा॑। अ॒भि स्तृ॑णीहि॒ परि॑ धेहि॒ वेदि॑म्॑। जा॒मिम्मा हिꣳ॑सीरमु॒या शया॑ना। हो॒तृ॒षद॑ना॒ हरि॑ताः सु॒वर्णाः॑। नि॒ष्का इ॒मे यज॑मानस्य ब्र॒ध्ने॥५४॥

अ॒भीत्व॑र्यै करोमि क्रमीत्पि॒ताऽऽत्मन॑ एक॒तो मु॑खां मे॒ दिशोऽध्य॑क्षेभ्यो हु॒विर्गा॑र्हपत्या कल्पय॒न्नश॑स्तिः॒ सा नो॑ दोहताꣳ सु॒वीर्यꣳ॑ स॒प्त च॑॥ [५]

परिस्तृणीत परिधत्ताग्निम्। परिहितोऽग्निर्यजमानं भुनक्तु। अपा२ रस ओषधीना२ सुवर्णः। निष्का इमे यजमानस्य सन्तु कामदुघाः। अमुत्रामुष्मिँल्लोके। भूपते भुवनपते। महतो भूतस्य पते। ब्रह्माणन्त्वा वृणीमहे। अहं भूपतिरहं भुवनपतिः। अहं महतो भूतस्य पतिः॥५५॥

देवेन सवित्रा प्रसूत आर्त्विज्यङ्करिष्यामि। देव सवितरेतन्त्वा वृणते। बृहस्पतिं दैव्यं ब्रह्माणम्। तदहं मनसे प्र ब्रवीमि। मनो गायत्रियै। गायत्री त्रिष्टुभै। त्रिष्टुब्जगत्यै। जगत्यनुष्टुभै। अनुष्टुक्पङ्क्त्यै। पङ्क्तिः प्रजापतये॥५६॥

प्रजापतिर्विश्वेभ्यो देवेभ्यः। विश्वे देवा बृहस्पतये। बृहस्पतिर्ब्रह्मणे। ब्रह्म भूर्भुवः सुवः। बृहस्पतिर्देवानां ब्रह्मा। अहं मनुष्याणाम्। बृहस्पते यज्ञङ्गोपाय। इदं तस्मै हर्म्यं करोमि। यो वो देवाश्चरति ब्रह्मचर्यम्। मेधावी दिक्षु मनसा तपस्वी॥५७॥

अन्तर्दूतश्चरति मानुषीषु। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। मर्मृज्यमाना महते सौभगाय। मह्यन्धुक्ष्व यजमानाय कामान्। भूमिर्भूत्वा महिमानं पुपोष।

ततो॑ दे॒वी व॑र्धयते॒ पया॑ꣳसि। य॒ज्ञिया॑ य॒ज्ञं वि च॒ यन्ति॒ शं च॑। ओष॑धी॒राप॑ इ॒ह शक्व॑रीश्च। यो मा॑ हृ॒दा मन॑सा॒ यश्च॑ वा॒चा॥५८॥

यो ब्रह्म॑णा॒ कर्म॑णा॒ द्वेष्टि॑ देवाः। यः श्रु॒तेन॒ हृद॑येनेष्णा॒ता च॑। तस्यै॑न्द्र॒ वज्रे॑ण॒ शिर॑श्छिनद्मि। ऊर्णा॑मृदु॒ प्रथ॑मानꣳ स्यो॒नम्। दे॒वेभ्यो॒ जुष्ट॒ꣳ सद॑नाय ब॒र्हिः। सु॒व॒र्गे लो॒के यज॑मान॒ꣳ हि धे॒हि। मां नाक॑स्य पृ॒ष्ठे प॑र॒मे व्यो॑मन्। चतु॑ः शिखण्डा युव॒तिः सु॒पेशाः॑। घृ॒तप्र॑तीका व॒युना॑नि वस्ते। साऽऽस्ती॒र्यमा॑णा मह॒ते सौभ॑गाय॥५९॥

सा मे॑ धुक्ष्व॒ यज॑मानाय॒ कामान्॑। शि॒वा च॑ मे श॒ग्मा चै॑धि। स्यो॒ना च॑ मे सु॒षदा॑ चैधि। ऊर्ज॑स्वती च मे॒ पय॑स्वती चैधि। इष॒मूर्जं॑ मे पिन्वस्व। ब्रह्म॒ तेजो॑ मे पिन्वस्व। क्ष॒त्रमोजो॑ मे पिन्वस्व। विशं॒ पुष्टिं॑ मे पिन्वस्व। आयु॑र॒न्नाद्य॑म्मे पिन्वस्व। प्र॒जां प॒शून्मे॑ पिन्वस्व॥६०॥

अ॒स्मिन् य॒ज्ञ उप॒ भूय॒ इन्नु मे॑। अवि॑क्षोभाय परि॒धीन्द॑धामि। ध॒र्ता ध॒रुणो॒ धरी॑यान्। अ॒ग्निर्द्वेषा॑ꣳसि॒ निरि॒तो नु॑दातै। विच्छि॑नद्मि॒ विधृ॑तीभ्याꣳ स॒पत्नान्॑। जा॒तान्भ्रातृ॑व्या॒न् ये

च॑ जनि॒ष्यमा॑णाः। वि॒शो य॒न्त्राभ्यां॒ विध॑माम्येनान्। अ॒हꣳ स्वाना॑मुत्त॒मोऽसानि देवाः। वि॒शो य॒न्त्रे नु॒दमा॑ने॒ अरा॑तिम्। विश्वं॑ पा॒प्मान॒ममतिं॑ दुर्मरा॒युम्॥६१॥

सीद॑न्ती दे॒वी सु॑कृ॒तस्य॑ लो॒के। धृती॑ स्थो॒ विधृ॑ती॒ स्वधृ॑ती। प्रा॒णान्मयि॑ धारयतम्। प्र॒जाम्मयि॑ धारयतम्। प॒शून्मयि॑ धारयतम्। अ॒यं प्र॑स्त॒र उ॒भय॑स्य ध॒र्ता। ध॒र्ता प्र॑या॒जाना॑मु॒तानू॑या॒जाना॑म्। स दा॑धार स॒मिधो॑ वि॒श्वरू॑पाः। तस्मि॒न्त्स्रुचो॒ अध्या सा॑दयामि। आ रो॑ह प॒थो जु॑हु देव॒यानान्॑॥६२॥

यत्रर्ष॑यः प्रथम॒जा ये पु॑रा॒णाः। हिर॑ण्यपक्षाऽजि॒रा सम्भृ॑ताङ्गाः। वहा॑सि मा सु॒कृतां॒ यत्र॑ लो॒काः। अवा॒हं बा॑ध उप॒भृता॑ स॒पत्नान्॑। जा॒तान्भ्रातृ॑व्या॒न् ये च॑ जनि॒ष्यमा॑णाः। दोहै॑ य॒ज्ञꣳ सुदुघा॑मिव धे॒नुम्। अ॒हमुत्त॑रो भूयासम्। अध॑रे॒ मत्स॒पत्ना॑ः। यो मा॑ वा॒चा मन॑सा दुर्मरा॒युः। हृ॒दाऽरा॑ती॒याद॑भि॒दास॑दग्ने॥६३॥

इ॒दम॑स्य चि॒त्तमध॑रं ध्रु॒वाया॑ः। अ॒हमुत्त॑रो भूयासम्। अध॑रे॒ मत्स॒पत्ना॑ः। ऋ॒ष॒भोऽसि शाक्व॒रः। घृ॒ताची॑नाꣳ सू॒नुः।

प्रियेण नाम्ना प्रिये सदसि सीद। स्योनो मे सीद सुषदः पृथिव्याम्। प्रथयि प्रजया पशुभिः सुवर्गे लोके। दिवि सीद पृथिव्यामन्तरिक्षे। अहमुत्तरो भूयासम्॥६४॥

अधरे मत्सपत्नाः। इयꣳ स्थाली घृतस्य पूर्णा। अच्छिन्नपयाः शतधार उत्सः। मारुतेन शर्मणा दैव्येन। यज्ञोऽसि सर्वतः श्रितः। सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। शतम्मे सन्त्वाशिषः। सहस्रम्मे सन्तु सूनृताः। इरावतीः पशुमतीः। प्रजापतिरसि सर्वतः श्रितः॥६५॥

सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। शतं मे सन्त्वाशिषः। सहस्रं मे सन्तु सूनृताः। इरावतीः पशुमतीः। इदमिन्द्रियममृतं वीर्यम्। अनेनेन्द्राय पशवोऽचिकित्सन्। तेन देवा अवतोप माम्। इहेषमूर्जं यशः सह ओजः सनेयम्। श्रृतं मयि श्रयताम्। यत्पृथिवीमचरत्तत्प्रविष्टम्॥६६॥

येनासिञ्चद्बलमिन्द्रे प्रजापतिः। इदन्तच्छुक्रं मधु वाजिनीवत्। येनोपरिष्टादधिनोन्महेन्द्रम्। दधि मान्धिनोतु। अयं वेदः पृथिवीमन्वविन्दत्। गुहा सतीङ्गहने गह्वरेषु। स विन्दतु यजमानाय लोकम्। अच्छिद्रं यज्ञं भूरिकर्मा करोतु।

अ॒यं य॒ज्ञः सम॑सदद्धवि॒ष्मान्। ऋ॒चा साम्ना॒ यजु॑षा दे॒वता॑भिः॥६७॥

तेन॑ लो॒कान्त्सूर्य॑वतो जयेम। इन्द्र॑स्य स॒ख्यम॑मृत॒त्वम॑श्याम्। यो नः॒ कनी॑य इ॒ह का॒मया॑ते। अ॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय॒ मह्यम्॑। अप॒ तमि॑न्द्रा॒ग्नी भुव॑नान्नुदेताम्। अ॒हं प्र॒जां वी॒रव॑तीं विदेय। अग्ने॑ वाजजित्। वाज॑न्त्वा सरि॒ष्यन्तम्॑। वाज॑ जे॒ष्यन्तम्॑। वा॒जिन॑ वाज॒जितम्॑॥६८॥

वा॒ज॒जि॒त्यायै॒ सं मा॑र्ज्मि। अ॒ग्निम॑न्ना॒दम॒न्नाद्या॑य। उप॑हूतो॒ द्यौः पि॒ता। उप॒ मान्द्यौः पि॒ता ह्व॑यताम्। अ॒ग्निराग्नी॑ध्रात्। आयु॑षे॒ वर्च॑से। जी॒वात्वै पुण्या॑य। उप॑हूता पृथि॒वी मा॒ता। उप॒ मां मा॒ता पृ॑थि॒वी ह्व॑यताम्। अ॒ग्निराग्नी॑ध्रात्॥६९॥

आयु॑षे॒ वर्च॑से। जी॒वात्वै पुण्या॑य। मनो॒ ज्योति॑र्जुषता॒माज्यम्॑। विच्छि॑न्नं य॒ज्ञꣳ समि॒मन्द॑धातु। बृह॒स्पति॑स्तनुतामि॒मन्नः॑। विश्वे॑ दे॒वा इ॒ह मा॑दयन्ताम्। यन्ते॑ अग्न आवृ॒श्चामि॑। अ॒हं वा॑ क्षिपि॒तश्चरन्॑। प्र॒जां च॒ तस्य॒ मूलं॑ च। नी॒चैर्दे॑वा॒ नि वृ॑श्चत॥७०॥

अग्ने॒ यो नो॑ऽभि॒दास॑ति। स॒मा॒नो यश्च॒ निष्ट्यः॑। इ॒ध्मस्ये॑व

प्र॒क्षाय॑तः। मा तस्योच्छे॑षि॒ किञ्च॒न। यो मान्द्वेष्टि॑ जातवेदः। यश्चा॒हन्द्वेष्मि॒ यश्च॒ माम्। सर्वा॒ꣳस्तान॑ग्ने॒ सन्द॑ह। याꣳ श्चा॒हन्द्वेष्मि॒ ये च॒ माम्। अग्ने॑ वाजजित्। वाज॑न्त्वा ससृ॒वाꣳसम्॑॥ ७१॥

वाज॑ जिगि॒वाꣳसम्॑। वा॒जिन॑ वाज॒जितम्॑। वा॒ज॒जि॒त्यायै॒ सम्मा॑र्ज्मि। अ॒ग्निम॑न्ना॒दम॒न्नाद्या॑य। वेदि॑र्ब॒र्हिः श्रृ॒तꣳ ह॒विः। इ॒ध्मः प॑रि॒धयः॒ स्रुचः॑। आज्य॑ य॒ज्ञ ऋचो॒ यजुः॑। या॒ज्या॑श्च वषट्का॒राः। सम्मे॒ सन्न॑तयो नमन्ताम्। इ॒ध्म॒स॒न्नह॑ने हु॒ते॥ ७२॥

दि॒वः खीलोऽव॑ततः। पृ॒थि॒व्या अध्युत्थि॑तः। तेना॑ स॒हस्र॑काण्डेन। द्वि॒षन्तꣳ शोचयामसि। द्वि॒षन्मे॑ ब॒हु शो॑चतु। ओष॑धे॒ मो अ॒हꣳ शु॑चम्। यज्ञ॒ नम॑स्ते यज्ञ। नमो॒ नम॑श्च ते यज्ञ। शि॒वेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व। स्यो॒नेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व॥ ७३॥

सु॒भू॒तेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व। य॒ज्ञस्यर्द्धि॒मनु॒ सन्ति॑ष्ठस्व। उप॑ ते यज्ञ॒ नमः॑। उप॑ ते॒ नमः॑। उप॑ ते॒ नमः॑। त्रिष्फ॒लीक्रि॒यमा॑णानाम्। यो न्य॒ङ्गो अ॑व॒शिष्य॑ते। रक्ष॑सां भाग॒धेयम्॑। आप॒स्तत्प्र व॑हतादि॒तः॥ ७४॥

उ॒लूख॑ले॒ मुस॑ले॒ यच्च॒ शूर्पे॑। आ॒शि॒श्लेष॑ दृ॒षदि॒ यत्क॒पाले॑। अ॒व॒प्रुषो॑ वि॒प्रुषः॒ संय॑जामि। विश्वे॑ दे॒वा ह॒विरि॒दं जु॑षन्ताम्। य॒ज्ञे या वि॒प्रुषः॒ सन्ति॑ ब॒ह्वीः। अ॒ग्नौ ताः सर्वाः॒ स्विष्टाः॒ सुहु॑ता जुहोमि। उ॒द्यन्न॒द्यमि॑त्र महः। स॒पत्ना॑न्मे अनीनशः। दिवै॑नान् वि॒द्युता॑ जहि। नि॒म्रोच॒न्नध॑रान्कृधि॥ ७५॥

उ॒द्यन्न॒द्य वि नो॑ भज। पि॒ता पु॒त्रेभ्यो॒ यथा॑। दी॒र्घा॒यु॒त्वस्य॑ हेशिषे। तस्य॑ नो देहि सूर्य। उ॒द्यन्न॒द्य मि॑त्रमहः। आ॒रोह॒न्नुत्त॑रां दिवम्॑। हृ॒द्रो॒गम्मम॑ सूर्य। ह॒रि॒माणं॑ च नाशय। शुके॑षु मे हरि॒माणम्॑। रो॒प॒णाका॑सु दध्मसि॥ ७६॥

अथो॑ हारिद्र॒वेषु॑ मे। ह॒रि॒माणं॒ नि द॑ध्मसि। उद॑गाद॒यमा॑दि॒त्यः। विश्वे॑न॒ सह॑सा स॒ह। द्वि॒षन्तं॒ मम॑ र॒न्धयन्। मो अ॒हन्द्वि॑ष॒तो र॑धम्। यो नः॒ शपा॒दश॑पतः। यश्च॑ नः॒ शप॑तः॒ शपा॑त्। उ॒षाश्च॒ तस्मै॑ नि॒म्रुक्क॑। सर्वं॑ पा॒पꣳ समू॑हताम्॥ ७७॥

यो नः॑ स॒पत्नो॒ यो रणः॑। मर्तो॑ऽभि॒दास॑ति देवाः। इ॒ध्मस्ये॑व प्र॒क्षाय॑तः। मा तस्योच्छे॑षि॒ किञ्च॒न। अव॑सृष्टः परा॑पत। श॒रो ब्रह्म॑सꣳशितः। गच्छा॒ऽमित्रा॒न्प्र वि॑श। मैषा॒ङ्कञ्च॒नोच्छि॑षः॥ ७८॥

पतिः प्रजापतये तपस्वी वाचा सौभगाय पशून्मे पिन्वस्व दुर्मरायुं देवयानानग्नेऽन्तरिक्षेऽहमुत्तरो भूयासं प्रजापतिरसि सर्वतः श्रितः प्रविष्टं देवताभिर्वाजजितं पृथिवी ह्वयतामग्निराग्नीध्राद्वृश्चत ससृवाꣳसꣳ हुते स्योनेन मे सन्तिष्ठस्वेतः कृधि दध्मस्यूहतामष्टौ च॥ [६]

सक्षेदं पश्य। विधर्तरिदं पश्य। नाकेदं पश्य। रमतिः पनिष्ठा। ऋतं वर्षिष्ठम्। अमृतायान्याहुः। सूर्यो वरिष्ठो अक्षभिर्विभाति। अनु द्यावापृथिवी देवपुत्रे। दीक्षाऽसि तपसो योनिः। तपोऽसि ब्रह्मणो योनिः॥७९॥

ब्रह्मासि क्षत्रस्य योनिः। क्षत्रमस्यृतस्य योनिः। ऋतमसि भूरा रभे। श्रद्धां मनसा। दीक्षान्तपसा। विश्वस्य भुवनस्याधिपत्नीम्। सर्वे कामा यजमानस्य सन्तु। वातं प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे। प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः। स नो मृत्योस्त्रायतां पात्वꣳहसः॥८०॥

ज्योग्जीवा जरामशीमहि। इन्द्र शाक्कर गायत्रीं प्र पद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्र शाक्कर त्रिष्टुभं प्र पद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्र शाक्कर जगतीं प्र पद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्र शाक्करानुष्टुभं प्र पद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्र शाक्कर पङ्क्तिं प्रपद्ये॥८१॥

तान्ते युनज्मि। आऽहन्दीक्षामरुहमृतस्य पत्नीम्। गायत्रेण छन्दसा ब्रह्मणा च। ऋतꣳ सत्येऽधायि। सत्यमृतेऽधायि।

ऋतं च मे सत्यञ्चाभूताम्। ज्योतिरभूव ँ सुवरगमम्। सुवर्गं लोकं नाकस्य पृष्ठम्। ब्रध्नस्य विष्टपमगमम्। पृथिवी दीक्षा॥८२॥

तयाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। ययाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। अन्तरिक्षन्दीक्षा। तया वायुर्दीक्षया दीक्षितः। यया वायुर्दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। द्यौर्दीक्षा। तयाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः। ययाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः॥८३॥

तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। दिशो दीक्षा। तया चन्द्रमा दीक्षया दीक्षितः। यया चन्द्रमा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। आपो दीक्षा। तया वरुणो राजा दीक्षया दीक्षितः। यया वरुणो राजा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। ओषधयो दीक्षा॥८४॥

तया सोमो राजा दीक्षया दीक्षितः। यया सोमो राजा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। वाग्दीक्षा। तया प्राणो दीक्षया दीक्षितः। यया प्राणो दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। पृथिवी त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। अन्तरिक्षन्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। द्यौस्त्वा दीक्षमाणमनु

दीक्षताम्॥८५॥

दिशस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। आपस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। ओषधयस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। वाक्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। ऋचस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। सामानि त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। यजूꣳषि त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च। त्विषिश्चापचितिश्च॥८६॥

अपश्चौषधयश्च। ऊर्क्च सूनृता च। तास्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। स्वे दक्षे दक्षपितेह सीद। देवानाꣳ सुम्नो महते रणाय। स्वासस्थस्तनुवा संविशस्व। पितेवैधि सूनव आ सुशेवः। शिवो मा शिवमा विश। सत्यम्म आत्मा। श्रद्धा मेऽक्षितिः॥८७॥

तपो मे प्रतिष्ठा। सवितृप्रसूता मा दिशो दीक्षयन्तु। सत्यमस्मि। अहन्त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममासि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदः। आजुह्वानः सुप्रतीकः पुरस्तात्। अग्ने स्वां योनिमा सीद साध्या। अस्मिन्त्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन्॥८८॥

विश्वे॑ देवा॒ यज॑मानश्च सीदत। एक॑मि॒षे विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। द्वे ऊ॒र्जे विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। त्रीणि॑ व्र॒ताय॒ विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। च॒त्वारि॒ मायो॑भवाय॒ विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। पञ्च॑ प॒शुभ्यो॒ विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। षड्रा॒यस्पोषा॑य॒ विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। स॒प्त स॒प्तभ्यो॒ होत्रा॑भ्यो॒ विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। सखा॑यः स॒प्तप॑दा अभूम। स॒ख्यन्ते॑ गमेयम्॥८९॥

स॒ख्यात्ते॒ मा यो॑षम्। स॒ख्यान्मे॒ मा यो॑ष्ठाः। साऽसि॑ सुब्रह्मण्ये। तस्या॑स्ते पृथि॒वी पाद॑ः। साऽसि॑ सुब्रह्मण्ये। तस्या॑स्ते॒ऽन्तरि॑क्षं॒ पाद॑ः। साऽसि॑ सुब्रह्मण्ये। तस्या॑स्ते॒ द्यौः पाद॑ः। साऽसि॑ सुब्रह्मण्ये। तस्या॑स्ते॒ दिशः॒ पाद॑ः॥९०॥

प॒रोर॑जास्ते पञ्च॒मः पाद॑ः। सा न॒ इष॒मूर्ज॑न्धुक्ष्व। तेज॑ इन्द्रि॒यम्। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सम॒न्नाद्य॑म्। वि मि॑मे त्वा॒ पय॑स्वतीम्। दे॒वाना॑न्धे॒नुꣳ सु॒दुघा॒मन॑पस्फुरन्तीम्। इन्द्रः॒ सोम॑ं पिबतु। क्षेमो॑ अस्तु नः। इ॒मान्न॑राः कृणुत॒ वेदि॒मेत्य॑। वसु॑मतीꣳ रु॒द्रव॑तीमादि॒त्यव॑तीम्॥९१॥

वर्ष्म॑न्दि॒वः। नाभा॑ पृथि॒व्याः। यथा॒ऽयं यज॑मानो॒ न रिष्ये॑त्। दे॒वस्य॑ सवि॒तुः स॒वे। चतु॑ः शिखण्डा युव॒तिः सु॒पेशा॑ः।

घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। तस्याꣳ सुपर्णावधि यौ निविष्टौ। तयोर्देवानामधि भागधेयम्। अप जन्यम्भयन्नुद। अप चक्राणि वर्तय। गृहꣳ सोमस्य गच्छतम्। न वा उ वेतन्म्रियसे न रिष्यसि। देवाꣳ इदेषि पथिभिः सुगेभिः। यत्र यन्ति सुकृतो नापि दुष्कृतः। तत्र त्वा देवः सविता दधातु॥९२॥

ब्रह्मणो योनिरꣳहसः पङ्क्तिं प्रपद्ये दीक्षा ययाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितस्तया त्वा दीक्षया दीक्षयाम्योषधयो दीक्षा द्यौस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षतामपचितिश्चाक्षितिरुत्तरस्मिन्गमेयं दिशः पादं आदित्यवतीं वर्तय पञ्च च॥ [७]

यदस्य पारे रजसः। शुक्रज्योतिरजायत। तन्नः पर्षदति द्विषः। अग्ने वैश्वानर स्वाहा। यस्माद्द्वीषाऽवाशिष्ठाः। ततो नो अभयं कृधि। प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषे। यस्माद्द्वीषा न्यषदः। ततो नो अभयं कृधि॥९३॥

प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषे। उदस्त्र तिष्ठ प्रतितिष्ठ मारिषः। मेमं यज्ञं यजमानं च रीरिषः। सुवर्गे लोके यजमानꣳ हि धेहि। शन्न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे। यस्माद्द्वीषाऽवेपिष्ठाः पलायिष्ठाः समज्ञास्थाः। ततो नो अभयं

कृधि। प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषे॥९४॥

य इदमकः। तस्मै नमः। तस्मै स्वाहा। न वा उ वेतन्म्रियसे। आशानान्त्वा विश्वा आशाः। यज्ञस्य हि स्थ ऋत्वियौ। इन्द्राग्नी चेतनस्य च। हुताहुतस्य तृप्यतम्। अहुतस्य हुतस्य च। हुतस्य चाहुतस्य च। अहुतस्य हुतस्य च। इन्द्राग्नी अस्य सोमस्य। वीतं पिबतं जुषेथाम्। मा यजमानन्तमो विदत्। मर्त्विजो मो इमाः प्रजाः। मा यः सोममिमं पिबात्। स ँ सृष्टमुभयं कृतम्॥९५॥

कृधि मीढुषेऽहुतस्य च सप्त च॥ [८]

अनागसस्त्वा वयम्। इन्द्रेण प्रेषिता उप। वायुष्टे अस्त्व ँ शभूः। मित्रस्ते अस्त्व ँ शभूः। वरुणस्ते अस्त्व ँ शभूः। अपाक्षया ऋतस्य गर्भाः। भुवनस्य गोपाः श्येना अतिथयः। पर्वतानाङ्कुभः प्रयुतो नपातारः। वग्नुनेन्द्रꣳ ह्वयत। घोषेणामीवा ँ श्चातयत॥९६॥

युक्ताः स्थ वहत। देवा ग्रावाण इन्दुरिन्द्र इत्यवादिषुः। एन्द्रमचुच्यवुः परमस्याः परावतः। आऽस्मात्सधस्थात्। ओरोरन्तरिक्षात्। आ सुभूतमसुषवुः। ब्रह्मवर्चसम्म

आसु॑षवुः। स॒म॒रे रक्षाꣳ॑स्यवधिषुः। अप॑हतं ब्रह्म॒ज्यस्य॑। वाक्क॑ त्वा॒ मन॑श्च श्रीणीताम्॥९७॥

प्रा॒णश्च॑ त्वाऽपा॒नश्च॑ श्रीणीताम्। चक्षु॑श्च त्वा॒ श्रोत्रं॑ च श्रीणीताम्। दक्षं॑श्चत्वा॒ बलं॑ च श्रीणीताम्। ओज॑श्च त्वा॒ सह॑श्च श्रीणीताम्। आयु॑श्च त्वाऽज॒रा च॑ श्रीणीताम्। आ॒त्मा च॑ त्वा त॒नूश्च॑ श्रीणीताम्। शृ॒तो॑ऽसि शृ॒तं कृ॑तः। शृ॒ताय॑ त्वा शृ॒तेभ्य॑स्त्वा। यमिन्द्र॑मा॒हुर्वरु॑णं॒ यमा॒हुः। यम्मि॒त्रमा॒हुर्यमु॑ स॒त्यमा॒हुः॥९८॥

यो दे॒वानां॑ दे॒वत॑मस्तपो॒जाः। तस्मै॑ त्वा॒ तेभ्य॑स्त्वा। मयि॒ त्यदि॑न्द्रि॒यम्महृ॒त्। मयि॒ दक्षो॒ मयि॒ क्रतुः॑। मयि॑ धायि सु॒वीर्यम्॑। त्रिशु॑ग्घ॒र्मो वि भा॑तु मे। आकू॑त्या॒ मन॑सा स॒ह। वि॒राजा॒ ज्योति॑षा स॒ह। य॒ज्ञेन॒ पय॑सा स॒ह। तस्य॒ दोह॑मशीमहि॥९९॥

तस्य॑ सु॒म्नम॑शीमहि। तस्य॑ भ॒क्षम॑शीमहि। वाग्जु॑षा॒णा सोम॑स्य तृप्यतु। मि॒त्रो जना॒न्प्र स मि॑त्र। यस्मा॒न्न जा॒तः परो॑ अ॒न्यो अस्ति॑। य आ॑वि॒वेश॒ भुव॑नानि॒ विश्वा॑। प्र॒जाप॑तिः प्र॒जया॑ संविदा॒नः। त्रीणि॒ ज्योती॑ꣳषि सचते॒ स षो॑ड॒शी। ए॒ष ब्र॒ह्मा य ऋ॒त्वियः॑। इन्द्रो॒ नाम॑ श्रु॒तो ग॒णे॥१००॥

प्र ते॑ म॒हे वि॒दथे॑ शꣳसिषꣳ हरी॑। य ऋ॒त्वियः॒ प्र ते॑ वन्वे। व॒नुषो॑ हर्य॒तम्मदम्॑। इन्द्रो॒ नाम॑ घृ॒तन्नयः। हरि॑भि॒श्चारु॒ सेच॑ते। श्रु॒तो ग॒ण आ त्वा॑ विशन्तु। हरि॑वर्पस॒ङ्गिरः॑। इन्द्राधि॑प॒तेऽधि॑पति॒स्त्वं दे॒वाना॑मसि। अधि॑पति॒म्माम्। आयु॑ष्मन्तं॒ वर्च॑स्वन्तम्मनु॒ष्ये॑षु कुरु॥१०१॥

इन्द्र॑श्च स॒म्राड्वरु॑णश्च॒ राजा॑। तौ ते॑ भ॒क्षं च॑क्रतु॒रग्र॑ ए॒तम्। तयो॒रनु॑ भ॒क्षं भ॑क्षयामि। वाग्जु॑षा॒णा सोम॑स्य तृप्यतु। प्र॒जाप॑तिर्वि॒श्वक॑र्मा। तस्य॒ मनो॑ दे॒वं य॒ज्ञेन॑ राध्यासम्। अ॒र्थे॒गा अ॒स्य ज॑हितः। अ॒व॒सान॑पतेऽव॒सान॑म्मे विन्द। नमो॑ रु॒द्राय॑ वास्तो॒ष्पत॑ये। आय॑ने वि॒द्रव॑णे॥१०२॥

उ॒द्याने॒ यत्प॒राय॑णे। आ॒वर्त॑ने वि॒वर्त॑ने। यो गो॑पा॒यति॒ तꣳ हु॑वे। यान्य॑पा॒मित्या॒न्यप्र॑तीत्ता॒न्यस्मि॑। य॒मस्य॑ ब॒लिना॒ चरा॑मि। इ॒हैव सन्तः॒ प्रति॒ तद्या॑तयामः। जी॒वा जी॒वेभ्यो॒ नि ह॑राम एनत्। अ॒नृ॒णा अ॒स्मिन्न॑नृ॒णाः पर॑स्मिन्। तृ॒तीये॑ लो॒के अ॑नृ॒णाः स्या॑म। ये दे॑व॒याना॑ उ॒त पि॑तृ॒याणाः॑॥१०३॥

सर्वा॑न्प॒थो अ॑नृ॒णा आक्षी॑येम। इ॒दमू॒नु श्रेयो॑ऽव॒सान॒मा ग॑न्म। शि॒वे नो॒ द्यावा॑पृथि॒वी उ॒भे इ॒मे। गोम॒द्धन॑व॒दश्व॑व॒दूर्ज॑स्वत्।

सुवीरा॑ वी॒रैरनु॒ सञ्च॑रेम। अ॒र्कः प॒वि॒त्रꣳ रज॑सो वि॒मानः॑। पु॒नाति॑ दे॒वाना॒म्भुव॑नानि॒ विश्वा॑। द्यावा॑पृथि॒वी पय॑सा संविदा॒ने। घृ॒तं दु॑हाते अ॒मृतं॒ प्रपी॑ने। प॒वित्र॑म॒र्को रज॑सो वि॒मानः॑। पु॒नाति॑ दे॒वाना॒म्भुव॑नानि॒ विश्वा॑। सुव॒र्ज्योति॒र्यशो॑ म॒हत्। अ॒शी॒महि॑ गा॒धमु॒त प्र॑ति॒ष्ठाम्॥१०४॥

चा॒त॒य॒त॒ श्री॒णी॒ताꣳ स॒त्यमा॒हुर॑शीमहि ग॒णे कु॑रु वि॒द्रव॑णे पितृ॒याणा॑ अ॒र्को रज॑सो वि॒मान॒स्त्रीणि॑ च॥ [९]

उद॑स्ताम्प्सीत्सवि॒ता मि॒त्रो अ॑र्य॒मा। सर्वा॑न॒मित्रा॑नवधीद्यु॒गेन॑। बृ॒हन्त॒म्मामं॑करद्वी॒रव॑न्तम्। र॒थ॒न्त॒रे श्र॑यस्व॒ स्वाहा॑ पृथि॒व्याम्। वा॒म॒दे॒व्ये श्र॑यस्व॒ स्वाहा॒ऽन्तरि॑क्षे। बृ॒ह॒ति श्र॑यस्व॒ स्वाहा॑ दि॒वि। बृ॒ह॒ता त्वोप॑स्तभ्नोमि। आ त्वा॑ दद॒ यश॑से वी॒र्या॑य च। अ॒स्मास्व॑घ्निया यू॒यन्द॑धाथेन्द्रि॒यं पय॑ः। यस्ते॑ द्र॒प्सो यस्त॑ उद॒र्षः॥१०५॥

दैव्यः॑ के॒तुर्विश्व॒म्भुव॑नमावि॒वेश॑। स नः॑ पा॒ह्यरि॑ष्टै॒ स्वाहा॑। अनु॑ मा॒ सर्वो॑ य॒ज्ञोऽयमे॑तु। विश्वे॑ दे॒वा म॒रुतः॒ सामा॒र्कः। आ॒प्रि॒य॒श्छन्दा॑ꣳसि नि॒विदो॒ यजू॑ꣳषि। अ॒स्यै पृ॑थि॒व्यै यद्य॒ज्ञियम्॑। प्र॒जाप॑तेर्वर्त॒निमनु॑ वर्तस्व। अनु॑वी॒रैरनु॑

राध्याम॒ गोभिः॑। अन्वश्वै॒रनु॒ सर्वै॑रु पु॒ष्टैः। अनु॑ प्र॒जया॑ऽन्विन्द्रि॒येण॑॥१०६॥

दे॒वा नो॑ य॒ज्ञमृ॑जु॒धा न॑यन्तु। प्रति॑क्ष॒त्रे प्रति॑तिष्ठामि रा॒ष्ट्रे। प्रत्यश्वे॑षु॒ प्रति॑तिष्ठामि॒ गोषु॑। प्रति॑ प्र॒जायां॒ प्रति॑तिष्ठामि॒ भव्ये॑। विश्व॑म॒न्याऽभि॑ वावृ॒धे। तद॒न्यस्या॒मधि॑श्रितम्। दि॒वे च॑ वि॒श्वक॑र्मणे। पृ॒थि॒व्यै चा॑कर॒ नमः॑। अस्का॒न्द्यौः पृ॑थि॒वीम्। अस्का॑नृष॒भो युवा॒गाः॥१०७॥

स्क॒न्नेमा विश्वा॒ भुव॑ना। स्क॒न्नो य॒ज्ञः प्र ज॑नयतु। अस्का॒नज॑नि॒ प्राज॑नि। आ स्क॒न्नाज्जा॑यते॒ वृषा॑। स्क॒न्नात्प्र ज॑निषीमहि। ये दे॒वा येषा॑मि॒दम्भा॑ग॒धेय॑म्ब॒भूव॑। येषां॑ प्रया॒जा उ॒तानू॑या॒जाः। इन्द्र॑ज्येष्ठेभ्यो॒ वरु॑णराजभ्यः। अ॒ग्निहो॑तृभ्यो दे॒वेभ्यः॒ स्वाहा॑। उ॒त त्या नो॒ दिवा॑ म॒तिः॥१०८॥

अदि॑तिरू॒त्या ग॑मत्। सा शन्ता॑ची॒ मय॑स्करत्। अप॒ स्रिधः॑। उ॒त त्या दैव्या॑ भि॒षजा॑। शन्न॑स्करतो अ॒श्विना॑। यू॒याता॑म॒स्मद्रपः॑। अप॒ स्रिधः॑। शम॒ग्निर॒ग्निभि॑स्करत्। शन्न॑स्तपतु॒ सूर्यः॑। शं वातो॑ वात्वर॒पाः॥१०९॥

अप॒ स्रिधः॑। तदित्प॒दं न विचि॑केत वि॒द्वान्। यन्मृ॒तः पुन॑र॒प्येति॑

जीवान्। त्रिवृद्यद्भुवनस्य रथवृत्। जीवो गर्भो न मृतः स जीवात्। प्रत्यस्मै पिपीषते। विश्वानि विदुषे भर। अरङ्गमाय जग्मये। अपश्चाद्दघ्वने नरे। इन्दुरिन्दुमवागात्। इन्दोरिन्द्रोऽपात्। तस्य त इन्दविन्द्रपीतस्य मधुमतः। उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि॥११०॥

उदरुष इन्द्रियेण गा मतिररपा अंगात्रीणि च॥ [१०]

ब्रह्म प्रतिष्ठा मनसो ब्रह्म वाचः। ब्रह्म यज्ञानाꣳ हविषामाज्यस्य। अतिरिक्तङ्कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नेति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्। आश्रावितमत्याश्रावितम्। वषट्कृतमत्यनूक्तं च यज्ञे। अतिरिक्तङ्कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नेति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्॥१११॥

यद्वो देवा अतिपादयानि। वाचा चित्प्रयतन्देवहेडनम्। अरायो अस्माꣳ अभिदुच्छुनायते। अन्यत्रास्मन्मरुतस्तन्निधेतन। ततम्म आपस्तदु तायते पुनः। स्वादिष्ठा धीतिरुचथाय शस्यते। अयꣳ समुद्र उत विश्वभेषजः। स्वाहाकृतस्य समुतृप्णुतर्भुवः। उद्वयन्तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्॥११२॥

इ॒मम्मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि। त्वन्नो॑ अग्ने॒ स त्वन्नो॑ अग्ने। त्वम॑ग्ने अ॒यासि॒ प्रजा॑पते। इ॒मञ्जी॒वेभ्य॑ः परि॒धिन्द॑धामि। मैषान्नृ॑गा॒दप॑रो॒ अर्ध॑मे॒तम्। श॒तञ्जी॑वन्तु श॒रद॑ः पुरू॒चीः। ति॒रो मृ॒त्युन्द॑धतां॒ पर्व॑तेन। इ॒ष्टेभ्य॒ः स्वाहा॒ वष॒डनि॑ष्टेभ्य॒ः स्वाहा॑। भे॒ष॒जन्दुरि॑ष्टै॒ स्वाहा॒ निष्कृ॑त्यै॒ स्वाहा॑। दौरा॑ध्यै॒ स्वाहा॒ दैवी॑भ्यस्त॒नूभ्य॒ः स्वाहा॑॥११३॥

ऋद्ध्यै॒ स्वाहा॒ समृ॑द्ध्यै॒ स्वाहा॑। यत॑ इन्द्र॒ भया॑महे। ततो॑ नो॒ अभ॑यं कृधि। मघ॑वञ्छ॒ग्धि तव॒ तन्न॑ ऊ॒तये॑। वि द्विषो॒ वि मृधो॑ जहि। स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पतिः॑। वृ॒त्र॒हा वि मृधो॑ व॒शी। वृषेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः। स्व॒स्ति॒दा अ॑भयङ्क॒रः। आ॒भिर्गी॒र्भिर्यदतो॑ न ऊ॒नम्॥११४॥

आप्या॑यय हरिवो॒ वर्ध॑मानः। य॒दा स्तो॒तृभ्यो॒ महि॑ गो॒त्रा रु॒जासि॑। भू॒यि॒ष्ठ॒भाजो॒ अध॑ ते स्याम। अना॑ज्ञातं॒ यदाज्ञा॑तम्। य॒ज्ञस्य॑ क्रि॒यते॒ मिथु॑। अग्ने॒ तद॑स्य कल्पय। त्वꣳ हि वेत्थ॑ यथात॒थम्। पुरु॑षसम्मितो य॒ज्ञः। य॒ज्ञः पुरु॑षसम्मितः। अग्ने॒ तद॑स्य कल्पय। त्वꣳ हि वेत्थ॑ यथात॒थम्। यत्पा॑क॒त्रा मन॑सा दी॒नद॑क्षा॒ न। य॒ज्ञस्य॑ म॒न्वते॒ मर्ता॑सः। अ॒ग्निष्टद्धोता॑

ऋतुविद्भिर्जानन्। यजिष्ठो देवाꣳ ऋतुशो यजाति॥११५॥

देवाꣳ श्चित्रं तनूभ्यः स्वाहोनं पुरुषसम्मितोऽग्ने तदस्य कल्पय पश्च च॥ [११]

यद्देवा देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा मुञ्चत। ऋतस्यर्तेन मामुत। देवा जीवनकाम्या यत्। वाचाऽनृतमूदिम। अग्निर्मा तस्मादेनसः। गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु। दुरिता यानि चकृम। करोतु मामनेनसम्॥११६॥

ऋतेन द्यावापृथिवी। ऋतेन त्वꣳ सरस्वति। ऋतान्मा मुञ्चताꣳहसः। यदन्यकृतमारिम। सजातशꣳसादुत वा जामिशꣳसात्। ज्यायसः शꣳसादुत वा कनीयसः। अनाज्ञातं देवकृतं यदेनः। तस्मात्त्वमस्माञ्जातवेदो मुमुग्धि। यद्वाचा यन्मनसा। बाहुभ्यामूरुभ्यामष्ठीवद्भ्याम्॥११७॥

शिश्नैर्यदनृतश्चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यद्धस्ताभ्याश्चकर किल्बिषाणि। अक्षाणां वग्नुमुपजिघ्नमानः। दूरेपश्या च राष्ट्रभृच्च। तान्यप्सरसावनुदत्तामृणानि। अदीव्यन्नृणं यदहश्चकार। यद्वादास्यन्त्सञ्जगारा जनेभ्यः। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यन्मयि माता गर्भे सति॥११८॥

एनश्चकार यत्पिता। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यदा पिपेष मातरं

पि॒तरम्॑। पु॒त्रः प्रमु॑दितो॒ धयन्न्। अहि॑ꣳसितौ पि॒तरौ॒ मया॒ तत्। तद॑ग्ने अनृ॒णो भ॑वामि। यद॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीमु॒त द्याम्। यन्मा॒तरं॑ पि॒तरं॑ वा जिहि॑ꣳसि॒म। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। यदा॒शसा॑ नि॒शसा॒ यत्प॑रा॒शसा॑॥११९॥

यदेन॑श्चकृ॒मा नूत॑नं॒ यत्पु॑रा॒णम्। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। अति॑क्रामामि दुरि॒तं यदेनः॑। जहा॑मि रि॒प्रं प॑र॒मे स॒धस्थे॑। यत्र॒ यन्ति॑ सु॒कृतो॒ नापि॑ दु॒ष्कृतः॑। तमा रो॑हामि सु॒कृता॒न्नु लो॒कम्। त्रि॒ते दे॒वा अ॑मृजतै॒तदेनः॑। त्रि॒त ए॒तन्म॑नु॒ष्ये॑षु मामृजे। ततो॑ मा॒ यदि॒ किञ्चि॑दान॒शे। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः॥१२०॥

गार्ह॑पत्यः॒ प्रमु॑ञ्चतु। दु॒रि॒ता यानि॑ चकृ॒म। क॒रोतु॒ मामन॑ने॒नसम्॑। दि॒वि जा॒ता अ॒प्सु जा॒ताः। या जा॒ता ओष॑धीभ्यः। अथो॒ या अ॑ग्नि॒जा आपः॑। ता नः॑ शुन्धन्तु॒ शुन्ध॑नीः। यदापो॒ नक्त॑न्दुरि॒तञ्चरा॑म। यद्वा॒ दिवा॒ नूत॑नं॒ यत्पु॑रा॒णम्। हिर॑ण्यवर्णा॒स्तत॒ उत्पु॑नीत नः। इ॒मम्मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि। त्वन्नो॑ अग्ने॒ स त्वन्नो॑ अग्ने। त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑॥१२१॥

अ॒ने॒नस॑मष्टी॒वद्भ्याꣳ स॒ति प॑रा॒शसा॑ऽऽन॒शेऽग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः पुनीत न॒स्त्रीणि॑ च (यद्दे॑वा॒ देवा॑ ऋ॒तेन॑ सजातश॒ꣳसाद्यद्वा॒चा यद्धस्ता॑भ्या॒मदी॑व्यं॒ यन्मयि॑ मा॒ता यदा॑ पि॒पेष॒ यद॒न्तरि॑क्षं॒

यदाशसाऽति क्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता अप्सु जाता यदाप इमम्मे वरुण तत्त्वा यामि त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने त्वमग्ने अयासि।)॥ [१२]

यत्ते ग्राव्णां चिच्छिदुः सोम राजन्। प्रियाण्यङ्गानि स्वधिता परूꣳषि। तत्सन्धत्स्वाज्येनोत वर्धयस्व। अनागसो अधमित्सङ्क्षयेम। यत्ते ग्रावा बाहुच्युतो अचुच्यवुः। नरो यत्ते दुदुहुर्दक्षिणेन। तत्त आप्यायतान्तत्ते। निष्प्यायतान्देव सोम। यत्ते त्वचम्बिभिदुर्यच्च योनिम्। यदास्थानात्प्रच्युतो वेनसि त्मना॥१२२॥

त्वया तत्सोम गुप्तमस्तु नः। सा नः सन्धासत्परमे व्योमन्। अहाच्छरीरं पयसा समेत्य। अन्योन्यो भवति वर्णो अस्य। तस्मिन्वयमुपहूतास्तव स्मः। आ नो भज सदसि विश्वरूपे। नृचक्षाः सोम उत शुश्रुगस्तु। मा नो वि हासीद्गिरं आवृणानः। अनागास्तनुवो वावृधानः। आ नो रूपं वहतु जायमानः॥१२३॥

उप क्षरन्ति जुह्वो घृतेन। प्रियाण्यङ्गानि तव वर्धयन्तीः। तस्मै ते सोम नम इद्वषट्च। उप मा राजन्त्सुकृते ह्वयस्व। सं प्राणापानाभ्याꣳ समु चक्षुषा त्वम्। सꣳ श्रोत्रेण गच्छस्व

सोम राजन्। यत्त आस्थि॑त॒ꣳ शमु॒ तत्ते॑ अस्तु। जा॒नी॒तान्नः॑ स॒ङ्गम॑ने पथी॒नाम्। ए॒तञ्जा॑नीतात्पर॒मे व्यो॑मन्। वृका॑ः सधस्था वि॒द रू॒पम॑स्य॥१२४॥

यदा॒गच्छा॑त्प॒थिभि॑र्देव॒यानै॑ः। इ॒ष्टा॒पू॒र्ते कृ॑णुताद॒ाविर॑स्मै। अरि॑ष्टो राजन्नग॒दः परे॑हि। नम॑स्ते अस्तु॒ चक्ष॑से रघूय॒ते।

नाक॒मारो॑ह स॒ह यज॑मानेन। सूर्यं॑ गच्छ॒तात्पर॒मे व्यो॑मन्। अभू॑द्दे॒वः स॑वि॒ता वन्द्यो॒नु नः॑। इ॒दानी॒मह्न॑ उप॒वाच्यो॒ नृभिः॑। वि यो रत्ना॒ भज॑ति मान॒वेभ्यः॑। श्रेष्ठं॑ नो॒ अत्र॒ द्रवि॑णं॒ यथा॒ दध॑त्। उप॑ नो मित्रावरुणावि॒हाव॑तम्। अ॒न्वादी॑ध्याथामि॒ह नः॑ सखाया। आ॒दि॒त्यानां॒ प्रसि॑तिर्ह॒ेतिः। उ॒ग्रा श॒तापा॑ष्ठा घ॒विषा॒ परि॑ णो वृणक्तु। आप्या॑यस्व॒ सन्ते॑॥१२५॥

त्मना॒ जाय॑मानोऽस्य॒ दध॒त्पश्च॑ च॥ [१३]

यद्दि॑दी॒क्षे मन॑सा॒ यच्च॑ वा॒चा। यद्वा॑ प्रा॒णैश्चक्षु॑षा॒ यच्च॒ श्रोत्रे॑ण। यद्रेत॑सा मिथु॒नेनाप्या॒त्मना॑। अ॒द्भ्यो लो॒का द॑धिरे॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। शु॒क्रा दी॒क्षाये॒ तप॑सो वि॒मोच॑नीः। आपो॑ विमो॒क्रीर्मयि॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। यदृ॒चा साम्ना॒ यजु॑षा। प॒शू॒नाञ्चर्मन् ह॒विषा॑ दिदी॒क्षे। यच्छन्दो॑भि॒रोष॑धीभि॒र्वन॒स्पतौ॑।

अ॒द्भ्यो लो॒का द॑धिरे॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्॥१२६॥

शु॒क्रा दी॒क्षाये॒ तप॑सो वि॒मोच॑नीः। आपो॑ विमो॒क्रीर्मयि॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। येन॒ ब्रह्म॒ येन॑ क्ष॒त्रम्। येनेन्द्रा॒ग्नी प्र॒जाप॑तिः॒ सोमो॒ वरु॑णो॒ येन॒ राजा॑। विश्वे॑ दे॒वा ऋष॑यो॒ येन॑ प्रा॒णाः। अ॒द्भ्यो लो॒का द॑धिरे॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। शु॒क्रा दी॒क्षाये॒ तप॑सो वि॒मोच॑नीः। आपो॑ विमो॒क्रीर्मयि॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। अ॒पां पुष्प॑म॒स्योष॑धीना॒ꣳ रसः॑। सोम॑स्य प्रि॒यन्धाम॑॥१२७॥

अ॒ग्नेः प्रि॒यत॑मꣳ ह॒विः स्वाहा॑। अ॒पां पुष्प॑म॒स्योष॑धीना॒ꣳ रसः॑। सोम॑स्य प्रि॒यन्धाम॑। इन्द्र॑स्य प्रि॒यत॑मꣳ ह॒विः स्वाहा॑। अ॒पां पुष्प॑म॒स्योष॑धीना॒ꣳ रसः॑। सोम॑स्य प्रि॒यन्धाम॑। विश्वे॑षां दे॒वानां॑ प्रि॒यत॑मꣳ ह॒विः स्वाहा॑। व॒यꣳ सो॑म व्र॒ते तव॑। मन॑स्त॒नूषु॒ पिप्र॑तः। प्र॒जाव॑न्तो अशीमहि॥१२८॥

दे॒वेभ्यः॑ पि॒तृभ्यः॒ स्वाहा॑। सो॒म्येभ्यः॑ पि॒तृभ्यः॒ स्वाहा॑। क॒व्येभ्यः॑ पि॒तृभ्यः॒ स्वाहा॑। देवा॑स इ॒ह मा॑दयध्वम्। सोम्या॑स इ॒ह मा॑दयध्वम्। कव्या॑स इ॒ह मा॑दयध्वम्। अ॒न॑न्तरिताः पि॒तरः॑ सो॒म्याः सो॑मपी॒थात्। अपै॑तु मृ॒त्युर॒मृत॑न्न॒ आगन्॑। वै॒व॒स्व॒तो नो॒ अभ॑यं कृणोतु। प॒र्णं व॒न॒स्पते॑रिव॥१२९॥

अ॒भि नः॑ शीयताꣳ र॒यिः। सच॑तान्नः॒ शची॒पतिः॑। पर॑म्मृत्यो॒ अनु॒ परे॑हि॒ पन्था॑म्। यस्ते॒ स्व इत॑रो देव॒याना॑त्। चक्षु॑ष्मते शृण्व॒ते ते॑ ब्रवीमि। मा नः॑ प्र॒जाꣳ री॑रिषो॒ मोत वी॒रान्। इ॒दमू॒नु श्रेयो॑व॒सान॒माग॑न्म। यद्गो॒जिद्ध॑न॒जिद॑श्व॒जिद्यत्। प॒र्णं वन॒स्पते॑रिव। अ॒भि नः॑ शीयताꣳ र॒यिः। सच॑तान्नः॒ शची॒पतिः॑॥१३०॥

वन॒स्पता॑व॒द्भ्यो लो॒का द॑धिरे॒ तेज॑ इन्द्रि॒यन्धामा॑शीमहीवा॒भिनः॑ शीयताꣳ र॒यिरेकं॑ च॥–[१४]

सर्वा॒न् यद्विष्ष॑ण्णेन॒ वि वै याः पु॒रस्ता॒द्देवा॑ दे॒वेषु॒ परि॑स्तृणीत॒ सक्षे॒दं यद॒स्य पा॒रे॑ऽना॒गस॒ उद॑स्ताम्प्सी॒द्ब्रह्म॑ प्रति॒ष्ठा यद्दे॑वा॒ यत्ते॒ ग्राव्ण्णा॒ यद्दि॑दी॒क्षे चतु॑र्दश॥१४॥

सर्वा॒न्भूति॑मे॒व यामे॒वाप्स्वाहु॑तिं व्र॒तानां॑ पर्णव॒ल्कः सो॒म्याना॑म॒स्मिन्य॒ज्ञेऽग्ने॒ यो नो॒ ज्योग्जी॒वाः प॒रोर॑जाः॒ प्रते॑महे॒ ब्रह्म॑ प्रति॒ष्ठा गार्ह॑पत्यस्त्रि॒ꣳशदु॑त्तरश॒तम्॥१३०॥

सर्वा॒ञ्छची॒पतिः॑॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

साङ्ग्रहण्येष्टया यजते। इमाञ्जनताꣳ सङ्गृह्णानीति। द्वादशारत्नी रशना भवति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवाव रुन्धे। मौञ्जी भवति। ऊर्ग्वै मुञ्जाः। ऊर्जमेवाव रुन्धे। चित्रा नक्षत्रम्भवति। चित्रं वा एतत्कर्म॥१॥

यदश्वमेधः समृद्ध्यै। पुण्यनाम देवयजनमध्यवस्यति। पुण्यामेव तेन कीर्तिमभि जयति। अपदातीनृत्विजः समावहन्त्या सुब्रह्मण्यायाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। केशश्मश्रु वपते। नखानि नि कृन्तते। दतो धावते। स्नाति। अहतं वासः परिधत्ते। पाप्मनोऽपहत्यै। वाचं यत्वोप वसति। सुवर्गस्य लोकस्य गुप्त्यै। रात्रिं जागरयन्त आसते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२॥

कर्म धत्ते पञ्च च॥ [१]

चतुष्टय्य आपो भवन्ति। चतुः शफो वा अश्वः प्राजापत्यः समृद्ध्यै। ता दिग्भ्यः समाभृता भवन्ति। दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्भ्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्भ्योऽन्नं जायते।

तदव॑ रुन्धे। तासु॑ ब्रह्मौद॒नं प॑चति। रेत॑ ए॒व तद्द॑धाति॥३॥

चतु॑ः शरावो भवति। दि॒क्ष्वे॑व प्रति॑तिष्ठति। उ॒भ॒यतो॑रु॒क्मौ भ॑वतः। उ॒भ॒यत॑ ए॒वास्मि॒न्नुच॑ं दधाति। उद्ध॑रति शृत॒त्वाय॑। स॒र्पिष्वा॑न्भवति मेध्य॒त्वाय॑। च॒त्वार॑ आर्ष॒याः प्राश्न॑न्ति। दि॒शामे॒व ज्योति॑षि जुहोति। च॒त्वारि॒ हिर॑ण्यानि ददाति। दि॒शामे॒व ज्योती॑ꣳष्यव॑ रुन्धे॥४॥

यदाज्य॑मु॒च्छिष्य॑ते। तस्मि॑न्रश॒नान्यु॑नत्ति। प्र॒जाप॑ति॒र्वा ओ॑द॒नः। रेत॒ आज्यम्॑। यदाज्ये॑ रश॒नान्यु॒नत्ति॑। प्र॒जाप॑तिमे॒व रेत॑सा॒ सम॑र्धयति। द॒र्भ॒मयी॑ रश॒ना भ॑वति। ब॒हु वा ए॒ष कु॑च॒रो॑ मे॒ध्यमुप॑गच्छति। यदश्व॑ः। प॒वित्रं॒ वै द॒र्भाः॥५॥

यद्द॑र्भ॒मयी॑ रश॒ना भव॑ति। पु॒नात्ये॒वैनम्॑। पू॒तमे॑न॒म्मेध्य॒मा ल॑भते। अश्व॑स्य॒ वा आल॑ब्धस्य महि॒मोद॑क्रामत्। स म॒हर्त्वि॑ज॒ः प्राविं॑शत्। तन्म॒हर्त्वि॑जाम्महर्त्वि॒क्त्वम्। यन्म॒हर्त्वि॑जः प्रा॒श्नन्ति॑। म॒हि॒मान॑मे॒वास्मि॒न्तद्द॑धति। अश्व॑स्य॒ वा आल॑ब्धस्य॒ रेत॒ उद॑क्रामत्। तत्सु॒वर्ण॒ꣳ हिर॑ण्यमभवत्। यत्सु॒वर्ण॒ꣳ हिर॑ण्य॒न्ददा॑ति। रेत॑ ए॒व तद्द॑धाति। ओ॒द॒ने द॑दाति। रेतो॒ वा ओ॑द॒नः। रेतो॒ हिर॑ण्यम्।

रेतसैवास्मिन्नेतौ दधाति॥६॥

दधाति रुन्धे दर्भा अभवथ्यट् च॥ [२]

यो वै ब्रह्मणे देवेभ्यः प्रजापतयेऽप्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं बध्नाति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यः प्रतिप्रोच्य। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। यदाह। ब्रह्मन्नश्वम्मेध्यम्भन्त्स्यामि देवेभ्यः प्रजापतये तेन राध्यासमिति। ब्रह्म वै ब्रह्मा। ब्रह्मण एव देवेभ्यः प्रजापतये प्रतिप्रोच्याश्वम्मेध्यम्बध्नाति॥७॥

न देवताभ्य आ वृश्च्यते। वसीयान्भवति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। व्यृद्धं वा एतद्यज्ञस्य। यदयजुष्केण क्रियते। इमामगृभ्णन्रशनामृतस्येत्यधि वदति यजुष्कृत्यै। यज्ञस्य समृद्ध्यै॥८॥

तदाहुः। द्वादशारत्नी रशना कर्तव्या ३ त्रयोदशारत्नी ३ रिति। ऋषभो वा एष ऋतूनाम्। यत्संवत्सरः। तस्य त्रयोदशो मासो विष्टपम्। ऋषभ एष यज्ञानाम्। यदश्वमेधः। यथा

वा ऋ॑ष॒भस्य॑ वि॒ष्टपम्॑। ए॒वमे॒तस्य॑ वि॒ष्टपम्॑। त्र॒यो॒द॒शम॑र॒त्निꣳ र॑श॒नाया॑मु॒पा द॑धाति॥९॥

यथ॑र्ष॒भस्य॑ वि॒ष्टपꣳ सꣳस्क॒रोति॑। ता॒दृगे॒व तत्। पूर्व॒ आयु॑षि वि॒दथे॑षु क॒व्येत्या॑ह। आयु॑रे॒वास्मि॑न्दधाति। तया॑ दे॒वाः सु॒तमा ब॑भूवु॒रित्या॑ह। भूति॑मे॒वोपाव॑र्तते। ऋ॒तस्य॒ साम॑न्त्स॒रमा॒रप॒न्तीत्या॑ह। स॒त्यं वा ऋ॒तम्। स॒त्येनै॒वैन॑मृ॒तेनार॑भते। अ॒भि॒धा अ॒सीत्या॑ह॥१०॥

तस्मा॑दश्वमेधया॒जी सर्वा॑णि भू॒तान्य॒भि भ॑वति। भुव॑नम॒सीत्या॑ह। भू॒मान॑मे॒वोपै॑ति। य॒न्ताऽसीत्या॑ह। य॒न्तार॑मे॒वैनं॑ करोति। ध॒र्तासीत्या॑ह। ध॒र्तार॑मे॒वैनं॑ करोति। सो॑ऽग्निं वै॑श्वान॒रमित्या॑ह। अ॒ग्नावे॒वैनं॑ वैश्वान॒रे जु॑होति। सप्र॑थस॒मित्या॑ह॥११॥

प्र॒जयै॒वैनं॑ प॒शुभिः॑ प्रथयति। स्वाहा॑कृत॒ इत्या॑ह। होम॑ ए॒वास्यै॒षः। पृ॒थि॒व्यामित्या॑ह। अ॒स्यामे॒वैनं॒ प्रति॑ष्ठापयति। य॒न्ता राड्य॒न्ताऽसि॒ यम॑नो ध॒र्तासि॑ ध॒रुण॒ इत्या॑ह। रू॒पमे॒वास्यै॒तन्म॑हि॒मानं॒ व्याच॑ष्टे। कृ॒ष्यै त्वा॒ क्षेमा॑य त्वा र॒य्यै त्वा॒ पोषा॑य॒ त्वेत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामाशा॑स्ते। स्व॒गा

त्वा॑ दे॒वेभ्य॒ इत्या॑ह। दे॒वेभ्य॑ ए॒वैनꣳ॑ स्व॒गा क॑रोति। स्वाहा॑ त्वा प्र॒जाप॑तय॒ इत्या॑ह। प्रा॒जा॒प॒त्यो वा अश्वः॑। यस्या॑ ए॒व दे॒वता॑या आल॒भ्यते॑। तयै॒वैन॒ꣳ समर्धयति॥१२॥

ब॒भ्रा॒ति॒ समृ॑द्ध्या उ॒पाद॑धात्य॒सीत्या॑ह॒ सप्र॑थस॒मित्या॑ह दे॒वेभ्य॒ इत्या॑ह॒ पञ्च॑ च॥——[३]

यः पि॒तुर॑नु॒जाया॑ः पु॒त्रः। स पु॒रस्ता॑न्नयति। यो मा॒तुर॑नु॒जाया॑ः पु॒त्रः। स प॒श्चान्न॑यति। विष्व॑ञ्चमे॒वास्मा॑त्पा॒प्मानं॒ विवृ॑हतः। यो अर्व॑न्तं॒ जिघा॑ꣳसति॒ तम॒भ्य॑मीति॒ वरु॑ण॒ इति॒ श्वानं॑ चतुर॒क्षं प्रसौ॑ति। प॒रो मर्तः॑ प॒रः श्वेति॒ शुन॑श्चतुर॒क्षस्य॒ प्रह॑न्ति। श्वेव॒ वै पा॒प्मा भ्रातृ॑व्यः। पा॒प्मान॑मे॒वास्य॒ भ्रातृ॑व्यꣳ हन्ति। सै॒ध्र॒कम्मुस॑लम्भवति॥१३॥

कर्म॑कर्मै॒वास्मै॑ साधयति। पौ॒ꣳ॒श्च॒ले॒यो ह॑न्ति। पु॒ꣳ॒श्च॒ल्वां वै दे॒वाः शुच॒न्न्य॑दधुः। शु॒चैवास्य॒ शुचꣳ॑ हन्ति। पा॒प्मा वा ए॒तमी॑प्स॒तीत्या॑हुः। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑त॒ इति॑। अश्व॑स्याधस्प॒दमुपा॑स्यति। व॒ज्री वा अश्वः॑ प्राजाप॒त्यः। वज्रे॑णै॒व पा॒प्मान॒म्भ्रातृ॑व्य॒मव॑क्रामति। द॒क्षि॒णाऽप॑ प्लावयति॥१४॥

पा॒प्मान॑मे॒वास्मा॒च्छम॑ल॒मप॑ प्लावयति। ऐ॒षी॒क उ॑दू॒हो

भवति। आयुर्वा इषीकाः। आयुरेवास्मिन्दधति। अमृतं वा इषीकाः। अमृतमेवास्मिन्दधति। वेतसशाखोपसम्बद्धा भवति। अप्सुयोनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वेतसः। स्वादेवैनं योनेर्निर्मिमीते। पुरस्तात्प्रत्यञ्चमभ्युदूहति। पुरस्तादेवास्मिन्प्रतीच्यमृतं दधाति। अहं च त्वं च वृत्रहन्निति ब्रह्मा यजमानस्य हस्तं गृह्णाति। ब्रह्मक्षत्रे एव सन्दधाति। अभिक्रत्वेन्द्र भूरधज्मन्नित्यध्वर्युर्यजमानं वाचयत्यभिजित्यै॥१५॥

भवति प्लावयति मिमीते पञ्च च॥ [४]

चत्वारः ऋत्विजः समुक्षन्ति। आभ्य एवैनं चतसृभ्यो दिग्भ्योऽभि समीरयन्ति। शतेन राजपुत्रैः सहाध्वर्युः। पुरस्तात्प्रत्यङ्तिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयꣳ राजा वृत्रं वध्यादिति। राज्यं वा अध्वर्युः। क्षत्रꣳ राजपुत्रः। राज्येनैवास्मिन्क्षत्रन्दधाति। शतेना राजभिरुग्रैः सह ब्रह्मा॥१६॥

दक्षिणत उदङ्तिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयꣳ राजाप्रतिधृष्योऽस्त्विति। बलं वै ब्रह्मा। बलमराजोग्रः।

बलेनैवास्मिन्बलं दधाति। शतेन सूतग्रामणिभिः सह होता। पश्चात्प्राङ्निष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयꣳ राजाऽस्यै विशः॥१७॥

बहुग्वै बह्वश्वायै बह्वजाविकायै। बहुव्रीहियवायै बहुमाषतिलायै। बहुहिरण्यायै बहुहस्तिकायै। बहुदासपूरुषायै रयिमत्यै पुष्टिमत्यै। बहुरायस्पोषायै राजास्त्विति। भूमा वै होता। भूमा सूतग्रामण्यः। भूम्नैवास्मिन्भूमानं दधाति। शतेन क्षत्तसङ्ग्रहीतृभिः सहोद्गाता। उत्तरतो दक्षिणा तिष्ठन्प्रोक्षति॥१८॥

अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयꣳ राजा सर्वमायुरेत्विति। आयुर्वा उद्गाता। आयुः क्षत्तसङ्ग्रहीतारः। आयुषैवास्मिन्नायुर्दधाति। शतꣳशतम्भवन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। चतुः शता भवन्ति। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठति॥१९॥

ब्रह्मा विश उक्षति दिश एकं च॥ [५]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति। यन्निक्तमनालब्धमुत्सृजन्ति। यत्स्तोक्या अन्वाह।

स॒र्व॒हुत॑मे॒वैनं॑ करो॒त्यस्क॑न्दाय। अस्क॑न्न॒ꣳ हि तत्। यद्धु॒तस्य॒ स्कन्द॑ति। स॒हस्र॒मन्वा॑ह। स॒हस्र॑सम्मितः सुव॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै॥२०॥

यत्परि॑मिता अनुब्रू॒यात्। परि॑मित॒मव॑ रुन्धीत। अप॑रिमिता॒ अन्वा॑ह। अप॑रिमितः सुव॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। स्तोक्या॑ जुहोति। या ए॒व वर्ष्या॒ आपः॑। ता अव॑ रुन्धे। अ॒स्यां जु॑होति। इ॒यं वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः॥२१॥

अ॒स्यामे॒वैनाः॒ प्रति॑ष्ठापयति। उ॒वाच॑ ह प्र॒जाप॑तिः। स्तोक्या॑सु॒ वा अ॒हम॑श्वमे॒धꣳ सꣳस्था॑पयामि। तेन॒ ततः॒ सꣳस्थि॑तेन चरा॒मीति॑। अ॒ग्नये॒ स्वाहेत्या॑ह। अ॒ग्नय॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। सोमा॑य॒ स्वाहेत्या॑ह। सोमा॑ये॒वैनं॑ जुहोति। स॒वि॒त्रे स्वाहेत्या॑ह। स॒वि॒त्र ए॒वैनं॑ जुहोति॥२२॥

सर॑स्वत्ये॒ स्वाहेत्या॑ह। सर॑स्वत्या ए॒वैनं॑ जुहोति। पू॒ष्णे स्वाहेत्या॑ह। पू॒ष्ण ए॒वैनं॑ जुहोति। बृह॒स्पत॑ये॒ स्वाहेत्या॑ह। बृह॒स्पत॑य ए॒वैनं॑ जुहोति। अ॒पाम्मोदा॑य॒ स्वाहेत्या॑ह। अ॒द्भ्य ए॒वैनं॑ जुहोति। वा॒यवे॒ स्वाहेत्या॑ह। वा॒यव॑ ए॒वैनं॑ जुहोति॥२३॥

मित्राय स्वाहेत्याह। मित्रायैवैनं जुहोति। वरुणाय स्वाहेत्याह। वरुणायैवैनं जुहोति। एताभ्य एवैनं देवताभ्यो जुहोति। दशदश सम्पादं जुहोति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवं रुन्धे। प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते। यः परांचीराहुतीर्जुहोति। पुनः पुनरभ्यावर्तं जुहोति। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। एताꣳ ह वाव सोऽश्वमेधस्य सꣳस्थितिमुवाचास्कन्दाय। अस्कन्नꣳ हि तत्। यद्यज्ञस्य सꣳस्थितस्य स्कन्दति॥२४॥

अभिजित्यै वैश्वानरः सवित्र एवैनं जुहोति वायव एवैनं जुहोति च्यवते षट् च॥—[६]

प्रजापतये त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति पुरस्तात्प्रत्यङ्तिष्ठन्प्रोक्षति। प्रजापतिर्वै देवानामन्नादो वीर्यावान्। अन्नाद्यमेवास्मिन्वीर्यं दधाति। तस्मादश्वः पशूनामन्नादो वीर्यावत्तमः। इन्द्राग्निभ्यान्त्वेति दक्षिणतः। इन्द्राग्नी वै देवानामोजिष्ठौ बलिष्ठौ। ओज एवास्मिन्बलं दधाति। तस्मादश्वः पशूनामोजिष्ठो बलिष्ठः। वायवे त्वेति पश्चात्। वायुर्वै देवानामाशुः सारसारितमः॥२५॥

जवमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामाशुः सारसारितमः।

विश्वे॑भ्यस्त्वा दे॒वेभ्य॒ इत्यु॑त्तर॒तः। विश्वे॒ वै दे॒वा दे॒वानां॑ यशा॒स्वित॑माः। यश॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। तस्मा॒दश्वः॑ पशू॒नां य॑शा॒स्वित॑मः। दे॒वेभ्य॒स्त्वेत्य॒धस्ता॑त्। दे॒वा वै दे॒वाना॒मप॑चिततमाः। अप॑चितिमे॒वास्मि॑न्दधाति। तस्मा॒दश्वः॑ पशू॒नामप॑चिततमः॥२६॥

सर्वे॑भ्यस्त्वा दे॒वेभ्य॒ इत्यु॒परि॑ष्टात्। सर्वे॒ वै दे॒वास्त्विषि॑मन्तो हर॒स्विनः॑। त्विषि॑मे॒वास्मि॒न् हरो॑ दधाति। तस्मा॒दश्वः॑ पशू॒नान्त्विषि॑मान्हर॒स्वित॑मः। दि॒वे त्वा॒ऽन्तरि॑क्षाय त्वा पृथि॒व्यै त्वेत्या॑ह। ए॒भ्य ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यः॒ प्रोक्ष॑ति। स॒ते त्वाऽस॑ते त्वा॒ऽद्भ्यस्त्वौष॑धीभ्यस्त्वा॒ विश्वे॑भ्यस्त्वा भू॒तेभ्य॒ इत्या॑ह। तस्मा॑दश्वमेधया॒जिन॒ꣳ सर्वा॑णि भू॒तान्युप॑जीवन्ति। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। यत्प्रा॑जाप॒त्योऽश्वः॑। अथ॒ कस्मा॑देनम॒न्याभ्यो॑ दे॒वता॒भ्योऽपि॒ प्रोक्ष॒तीति॑। अश्वे॒ वै सर्वा॑ दे॒वता॑ अ॒न्वाय॑त्ताः। तं यद्विश्वे॑भ्यस्त्वा भू॒तेभ्य॒ इति॑ प्रो॒क्षति॑। दे॒वता॑ ए॒वास्मि॑न्न॒न्वा या॑तयति। तस्मा॒दश्वे॒ सर्वा॑ दे॒वता॑ अ॒न्वाय॑त्ताः॥२७॥

सा॒र॒सा॒रि॒तमोऽप॑चिततमः प्राजापत्योऽश्वः॒ पञ्च॑ च॥ [७]

यथा॒ वै ह॒विषो॑ गृही॒तस्य॒ स्कन्द॑ति। ए॒वं वा ए॒तदश्व॑स्य स्कन्दति। यत्प्रोक्षि॑त॒मना॑लब्धमुत्सृ॒जन्ति॑। यद॑श्वचरि॒तानि॑ जु॒होति॑। स॒र्व॒हुत॑मे॒वैन॑ं करो॒त्यस्क॑न्दाय। अस्क॑न्न॒ꣳ हि तत्। यद्धु॒तस्य॒ स्कन्द॑ति। ई॒ङ्का॒राय॒ स्वाहे॑ कृ॒ताय॒ स्वाहेत्या॑ह। ए॒तानि॒ वा अ॑श्वचरि॒तानि॑। च॒रि॒तैरे॒वैन॒ꣳ सम॑र्धयति॥२८॥

तदा॑हुः। अना॑हुतयो॒ वा अ॑श्वचरि॒तानि॑। नैता हो॑त॒व्या॑ इति॑। अथो॒ खल्वा॑हुः। हो॒त॒व्या॑ ए॒व। अत्र॒ वावैवं वि॒द्वान॑श्वमे॒धꣳ सꣳस्था॑पयति। यद॑श्वचरि॒तानि॑ जु॒होति॑। तस्मा॑द्धोत॒व्या॑ इति॑। ब॒हि॒र्धा वा ए॑नमे॒तदा॒यत॑नाद्दधाति। भ्रातृ॑व्यमस्मै जनयति॥२९॥

यस्या॑नायत॒नेऽ॑न्यत्राग्नेराहु॑तीर्जु॒होति॑। सा॒वि॒त्रिया इष्टा॑ः पु॒रस्ता॑त्स्विष्ट॒कृत॑ः। आ॒ह॒व॒नीयेऽ॑श्वचरि॒तानि॑ जुहोति। आ॒यत॑न ए॒वास्याहु॑तीर्जु॒होति। नास्मै॒ भ्रातृ॑व्यं जनयति। तदा॑हुः। य॒ज्ञ॒मु॒खेय॑ज्ञमुखे होत॒व्या॑ः। य॒ज्ञस्य॒ क्लृप्त्यै॑। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑ख्यात्या॒ इति॑। अथो॒ खल्वा॑हुः॥३०॥

यद्य॑ज्ञमु॒खेय॑ज्ञमुखे जुहु॒यात्। प॒शुभि॒र्यज॑मानं॒ व्य॑र्धयेत्। अव॑ सुव॒र्गाल्लो॒कात्प॑द्येत। पापी॑यान्त्स्या॒दिति॑। स॒कृदे॒व

होतव्याः। न यजमानं पशुभिर्व्यर्धयति। अभि सुवर्गं लोकं जयति। न पापीयान्भवति। अष्टाचत्वारिꣳशतमश्वरूपाणि जुहोति। अष्टाचत्वारिꣳशदक्षरा जगती। जागतोऽश्वः प्राजापत्यः समृद्ध्यै। एकमतिरिक्तं जुहोति। तस्मादेकः प्रजास्वर्धुकः॥ ३१॥

अर्धयति जनयति खल्वाहुर्जगती त्रीणि च॥ [८]

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेत्याह। इयं वै माता। असौ पिता। आभ्यामेवैनं परिददाति। अश्वोऽसि हयोऽसीत्याह। शास्त्येवैनमेतत्। तस्माच्छिष्टाः प्रजा जायन्ते। अत्योऽसीत्याह। तस्मादश्वः सर्वान्पशूनत्येति। तस्मादश्वः सर्वेषां पशूनाꣳ श्रैष्ठ्यं गच्छति॥ ३२॥

प्र यशः श्रैष्ठ्यमाप्नोति। य एवं वेद। नरोऽस्यर्वाऽसि सप्तिरसि वाज्यसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। ययुर्नामाऽसीत्याह। एतद्वा अश्वस्य प्रियन्नामधेयम्। प्रियेणैवैनन्नामधेयेनाभि वदति। तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य। नाम्ना चेद्धयेते। मित्रमेव भवतः॥ ३३॥

आदित्यानां पत्वाऽन्विहीत्याह। आदित्यानेवैनं गमयति।

अग्नये स्वाहा स्वाहेन्द्राग्निभ्यामिति पूर्वहोमां जुहोति। पूर्व एव द्विषन्तम्भ्रातृव्यमति क्रामति। भूरसि भुवे त्वा भव्याय त्वा भविष्यते त्वेत्युत्सृजति सर्वत्वाय। देवा आशापाला एतं देवेभ्योऽश्वम्मेधाय प्रोक्षितङ्गोपायतेत्याह। शतं वै तल्प्या राजपुत्रा देवा आशापालाः। तेभ्य एवैनं परि ददाति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतङ्गन्तोः। इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमतिः स्वाहेति चतृषु पत्सु जुहोति॥ ३४॥

एता वा अश्वस्य बन्धनम्। ताभिरेवैनम्बध्नाति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनमा गच्छति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनं न जहाति। राष्ट्रं वा अश्वमेधः। राष्ट्रे खलु वा एते व्यायच्छन्ते। येऽश्वम्मेध्यꣳ रक्षन्ति। तेषां य उदृचं गच्छन्ति। राष्ट्रादेव ते राष्ट्रं गच्छन्ति। अथ य उदृचं न गच्छन्ति॥ ३५॥

राष्ट्रादेव ते व्यवच्छिद्यन्ते। परा वा एष सिच्यते। योऽबलोऽश्वमेधेन यजते। यदमित्रा अश्वं विन्देरन्। हन्येतास्य यज्ञः। चतुः शता रक्षन्ति। यज्ञस्याघाताय। अथान्यमानीय प्रोक्षेयुः। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥ ३६॥

गच्छति भवतः पत्सु जुहोति न गच्छन्ति नव च॥ [९]

प्र॒जाप॑तिरकामयताश्वमे॒धेन॑ यजे॒येति॑। स तपो॑ऽतप्यत। तस्य॑ तेपा॒नस्य॑। स॒प्तात्मनो॑ दे॒वता॒ उद॑क्रामन्। सा दी॒क्षाऽभ॑वत्। स ए॒तानि॑ वैश्वदे॒वान्य॑पश्यत्। तान्य॑जुहोत्। तैर्वै स दी॒क्षामवा॑रुन्ध। यद्वै॑श्वदे॒वानि॑ जु॒होति॑। दी॒क्षामे॒व तैर्यज॑मा॒नोऽव॑ रुन्धे॥३७॥

स॒प्त जु॑होति। स॒प्त हि ता दे॒वता॑ उ॒दक्रा॑मन्। अ॒न्व॒हं जु॑होति। अ॒न्व॒हमे॒व दी॒क्षामव॑ रुन्धे। त्रीणि॑ वैश्वदे॒वानि॑ जुहोति। च॒त्वार्यौ॑द्गृह्णा॒नि॑। स॒प्त सम्प॑द्यन्ते। स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः॑ प्रा॒णाः। प्रा॒णा दी॒क्षा। प्रा॒णैरे॒व प्रा॒णान्दी॒क्षामव॑ रुन्धे॥३८॥

एक॑वि॒ꣳशतिं वैश्वदे॒वानि॑ जुहोति। एक॑वि॒ꣳशति॒र्वै दे॑वलो॒काः। द्वाद॑श॒ मासाः॒ पञ्च॒र्तवः॑। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। अ॒सावा॑दि॒त्य ए॑कवि॒ꣳशः। ए॒ष सु॑व॒र्गो लो॒कः। तद्दैव्य॑ क्ष॒त्रम्। सा श्रीः। तद्ब्र॒ध्नस्य॑ वि॒ष्टपम्॑। तत्स्वाराज्यमुच्यते॥३९॥

त्रि॒ꣳशत॑मौद्गृह्णा॒नि॑ जुहोति। त्रि॒ꣳशद॑क्षरा वि॒राट्। अन्न॑ वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॒मव॑ रुन्धे। त्रे॒धा वि॒भज्य॑ दे॒वता॑ जुहोति। त्र्या॑वृतो॒ वै दे॒वाः। त्र्या॑वृत इ॒मे लो॒काः। ए॒षां लो॒कानामा॒प्त्यै। ए॒षां लो॒कानां॒ क्लृप्त्यै। अप॒ वा ए॒तस्मा॑त्प्रा॒णाः

क्रामन्ति॥४०॥

यो दीक्षामतिरेचयति। सप्ताहं प्रचरन्ति। सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामव रुन्धे। पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति। सर्वं वै पूर्णाहुतिः। सर्वमेवाप्नोति। अथो इयं वै पूर्णाहुतिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति॥४१॥

रुन्धे प्राणान्दीक्षामव रुन्ध उच्यते क्रामन्ति तिष्ठति॥ [१०]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तꣳ सृष्टं न किञ्चनोदयच्छत्। तं वैश्वदेवान्येवोदयच्छन्। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। यज्ञस्योद्यत्यै। स्वाहाऽऽधिमाधीताय स्वाहा। स्वाहाऽधीतं मनसे स्वाहा। स्वाहा मनः प्रजापतये स्वाहा। काय स्वाहा कस्मै स्वाहा कतमस्मै स्वाहेति प्राजापत्ये मुख्ये भवतः। प्रजापतिमुखाभिरेवैनं देवताभिरुद्यच्छते॥४२॥

अदित्यै स्वाहाऽदित्यै मह्यै स्वाहाऽदित्यै सुमृडीकायै स्वाहेत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनं प्रतिष्ठायोद्यच्छते। सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्यै बृहत्यै स्वाहा सरस्वत्यै पावकायै स्वाहेत्याह। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनमुद्यच्छते। पूष्णे स्वाहा पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा पूष्णे नरन्धिषाय स्वाहेत्याह। पशवो

वै पूषा। पशुभिरेवैनमुद्यच्छते। त्वष्ट्रे स्वाहा त्वष्ट्रे तुरीपाय स्वाहा त्वष्ट्रे पुरुरूपाय स्वाहेत्याह। त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानाꣳ रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति। अथो रूपैरेवैनमुद्यच्छते। विष्णवे स्वाहा विष्णवे निखुर्यपाय स्वाहा विष्णवे निभूयपाय स्वाहेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञायैवैनमुद्यच्छते। पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति। प्रत्युत्तब्ध्यै सयत्वाय॥४३॥

यच्छते पुरुरूपाय स्वाहेत्याहाष्टौ च॥ [११]

सावित्रमष्टाकपालं प्रातर्निर्वपति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रं प्रातः सवनम्। प्रातः सवनादेवैनं गायत्रियाश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते। अथो प्रातः सवनमेव तेनाप्नोति। गायत्रीं छन्दः। सवित्रे प्रसवित्र एकादशकपालं मध्यन्दिने। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभं माध्यं दिनꣳ सवनम्। माध्यं दिनादेवैनꣳ सवनात्त्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते॥४४॥

अथो माध्यं दिनमेव सवनं तेनाप्नोति। त्रिष्टुभं छन्दः। सवित्र आसवित्रे द्वादशकपालमपराह्णे। द्वादशाक्षरा जगती। जागतं तृतीयसवनम्। तृतीयसवनादेवैनं जगत्याश्छन्दसोऽधि

निर्मिमीते। अथो तृतीयसवनमेव तेनाप्नोति। जगतीं छन्दः। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गन्तोः। इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमतिः स्वाहेति चतस्र आहुतीर्जुहोति॥४५॥

चतस्रो दिशः। दिग्भिरेवैनं परिगृह्णाति। आश्वत्थो व्रजो भवति। प्रजापतिर्देवेभ्यो निलायत। अश्वो रूपं कृत्वा। सोऽश्वत्थे संवत्सरमतिष्ठत्। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्। यदाश्वत्थो व्रजो भवति। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥४६॥

त्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते जुहोति नवं च॥ [१२]

आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामित्याह। ब्राह्मण एव ब्रह्मवर्चसं दधाति। तस्मात्पुरा ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चस्यजायत। आऽस्मिन्राष्ट्रे राजन्य इषव्यः शूरो महारथो जायतामित्याह। राजन्य एव शौर्यं महिमानं दधाति। तस्मात्पुरा राजन्य इषव्यः शूरो महारथोऽजायत। दोग्ध्री धेनुरित्याह। धेन्वामेव पयो दधाति। तस्मात्पुरा दोग्ध्री धेनुरजायत। वोढाऽनड्वानित्याह॥४७॥

अनडुह्येव वीर्यं दधाति। तस्मात्पुरा वोढाऽनड्वानजायत।

आ॒शुः सप्ति॒रित्या॑ह। अश्व॑ ए॒व ज॒वं द॑धाति। तस्मा॑त्पु॒रा-ऽऽशुरश्वो॑ऽजायत। पुर॑न्धि॒र्योषेत्या॑ह। यो॒षित्ये॒व रू॒पं द॑धाति। तस्मा॒त्स्त्री यु॑व॒तिः प्रि॒या भावु॑का। जि॒ष्णू र॑थे॒ष्ठा इत्या॑ह। आ ह॒ वै तत्र॑ जि॒ष्णू र॑थे॒ष्ठा जा॑यते॥४८॥

यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। स॒भेयो॒ युवेत्या॑ह। यो वै पू॑र्ववय॒सी। स स॒भेयो॒ युवा॑। तस्मा॒द्युवा॒ पुमा॑न्प्रि॒यो भावु॑कः। आऽस्य यज॑मानस्य वी॒रो जा॑यता॒मित्या॑ह। आ ह॒ वै तत्र॒ यज॑मानस्य वी॒रो जा॑यते। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। नि॒का॒मेनि॑कामे नः प॒र्जन्यो॑ वर्ष॒त्वित्या॑ह। नि॒का॒मेनि॑कामे ह॒ वै तत्र॑ प॒र्जन्यो॑ वर्षति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। फ॒लिन्यो॑ न॒ ओष॑धयः पच्यन्ता॒मित्या॑ह। फ॒लिन्यो॑ ह॒ वै तत्रौष॑धयः पच्यन्ते। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। यो॒ग॒क्षे॒मो नः॑ कल्पता॒मित्या॑ह। कल्प॑ते ह॒ वै तत्र॑ प्र॒जाभ्यो॑ योगक्षे॒मः। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते॥४९॥

अ॒न॒ड्वानित्या॑ह जायते वर्षति स॒प्त च॑॥ [१३]

प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑ य॒ज्ञान्व्यादि॑शत्। स आ॒त्मन्न॑श्वमे॒धम॑धत्त। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। ए॒ष वाव य॒ज्ञः। यद॑श्वमे॒धः। अप्ये॒व नोत्रा॒स्त्विति॑। तेभ्य॑ ए॒तान॑न्नहो॒मान्प्राय॑च्छत्। तान॑जुहोत्। तैर्वै स दे॒वान॑प्रीणात्। यद॑न्नहो॒मां जु॒होति॑॥५०॥

दे॒वाने॒व तैर्यज॑मानः प्रीणाति। आज्ये॑न जुहोति। अ॒ग्नेर्वा ए॒तद्रू॒पम्। यदाज्य॑म्। यदाज्ये॑न जु॒होति॑। अ॒ग्निमे॒व तत्प्री॑णाति। मधु॑ना जुहोति। म॒ह॒त्यै वा ए॒तद्दे॒वता॑यै रू॒पम्। यन्मधु॑। यन्मधु॑ना जु॒होति॑॥५१॥

म॒ह॒तीमे॒व तद्दे॒वता॑ प्रीणाति। त॒ण्डु॒लैर्जु॑होति। वसू॑नां॒ वा ए॒तद्रू॒पम्। यत्त॑ण्डु॒लाः। यत्त॑ण्डु॒लैर्जु॒होति॑। वसू॑ने॒व तत्प्री॑णाति। पृथु॑कैर्जुहोति। रु॒द्राणां॒ वा ए॒तद्रू॒पम्। यत्पृथु॑काः। यत्पृथु॑कैर्जु॒होति॑॥५२॥

रु॒द्राने॒व तत्प्री॑णाति। ला॒जैर्जु॑होति। आ॒दि॒त्यानां॒ वा ए॒तद्रू॒पम्। यल्ला॒जाः। यल्ला॒जैर्जु॒होति॑। आ॒दि॒त्याने॒व तत्प्री॑णाति। क॒रम्बै॑र्जुहोति। विश्वे॑षां॒ वा ए॒तद्दे॒वानां॑ रू॒पम्। यत्क॒रम्बाः॑। यत्क॒रम्बै॑र्जु॒होति॑॥५३॥

विश्वा॑ने॒व तद्दे॒वान्प्री॑णाति। धा॒नाभि॑र्जुहोति। नक्ष॑त्राणां॒ वा ए॒तद्रू॒पम्। यद्धा॒नाः। यद्धा॒नाभि॑र्जु॒होति॑। नक्ष॑त्राण्ये॒व तत्प्री॑णाति। सक्तु॑भिर्जुहोति। प्र॒जाप॑ते॒र्वा ए॒तद्रू॒पम्। यत्सक्त॑वः। यत्सक्तु॑भिर्जु॒होति॑॥५४॥

प्र॒जाप॑तिमे॒व तत्प्री॑णाति। म॒सूस्यै॑र्जुहोति। सर्वा॑सां॒ वा

एतद्देवताना꣣ꣳ रूपम्। यन्मसूस्यानि। यन्मसूस्यैर्जुहोति। सर्वा एव तद्देवताः प्रीणाति। प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति। प्रियाङ्गा ह वै नामैते। एतैर्वै देवा अश्वस्याङ्गानि समदधुः। यत्प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति। अश्वस्यैवाङ्गानि सन्दधाति। दशान्नानि जुहोति। दशाक्षरा विराट्। विराड्ढ्यन्नस्यान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै॥५५॥

जुहोति मधुना जुहोति पृथुकैर्जुहोति करम्बैर्जुहोति सक्तुभिर्जुहोति प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति चत्वारि च (अन्नहोमानाज्यैनाग्नेर्मधुना तण्डुलैः पृथुकैर्लाजैः करम्बैर्धानाभिः सक्तुभिर्मसूस्यैः प्रियङ्गुतण्डुलैर्दशान्नानि द्वादश।)॥ [१४]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तꣳ सृष्टꣳ रक्षाꣳस्यजिघाꣳसन्। स एतान्प्रजापतिर्नक्तꣳ होमानपश्यत्। तानजुहोत्। तैर्वै स यज्ञाद्रक्षाꣳस्यपाहन्। यन्नक्तꣳ होमां जुहोति। यज्ञादेव तैर्यजमानो रक्षाꣳस्यप हन्ति। आज्येन जुहोति। वज्रो वा आज्यम्। वज्रेणैव यज्ञाद्रक्षाꣳस्यप हन्ति॥५६॥

आज्यस्य प्रतिपदं करोति। प्राणो वा आज्यम्। मुखत एवास्यं प्राणं दधाति। अन्नहोमाञ्जुहोति। शरीरवदेवावरुन्धे। व्यत्यासं जुहोति। उभयस्यावरुद्ध्यै। नक्तं जुहोति।

रक्षꣳसामपहत्यै। आज्येनान्ततो जुहोति॥५७॥

प्राणो वा आज्यम्। उभयत एवास्य प्राणं दधाति। पुरस्ताच्चोपरिष्टाच्च। एकस्मै स्वाहेत्याह। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। द्वाभ्याꣳ स्वाहेत्याह। अमुष्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। उभयोरेव लोकयोः प्रति तिष्ठति। अस्मिꣳश्चामुष्मिꣳश्च। शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमव रुन्धे। सहस्राय स्वाहेत्याह। आयुर्वै सहस्रम्। आयुरेवाव रुन्धे। सर्वस्मै स्वाहेत्याह। अपरिमितमेवाव रुन्धे॥५८॥

एव यज्ञाद्रक्षाꣳस्यपहन्त्यन्ततो जुहोति शताय स्वाहेत्याह सप्त च॥ [१५]

प्रजापतिं वा एष ईप्सतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति। अथो आहुः। सर्वाणि भूतानीति। एकस्मै स्वाहेत्याह। प्रजापतिर्वा एकः। तमेवाप्नोति। एकस्मै स्वाहा द्वाभ्याꣳ स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। अभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमेति। एकोत्तरं जुहोति॥५९॥

एकवदेव सुवर्गं लोकमेति। सन्ततं जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्यै। शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्वै पुरुषः

श॒तवी॑र्यः। आयु॑रे॒व वी॒र्य॑मव॑रुन्धे। स॒हस्रा॑य॒ स्वाहेत्या॑ह। आयु॒र्वै स॒हस्र॑म्। आयु॑रे॒वाव॑ रुन्धे। अ॒युता॑य॒ स्वाहा॑ नि॒युता॑य॒ स्वाहा॑ प्र॒युता॑य॒ स्वाहेत्या॑ह॥६०॥

त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। इ॒मानि॒व लो॒कानव॑ रुन्धे। अर्बु॑दाय॒ स्वाहेत्या॑ह। वाग्वा अर्बु॑दम्। वाच॑मे॒वाव॑ रुन्धे। न्य॑र्बुदाय॒ स्वाहेत्या॑ह। यो वै वा॒चो भू॒मा। तन्न्य॑र्बुदम्। वा॒च ए॒व भू॒मान॒मव॑ रुन्धे। स॒मु॒द्राय॒ स्वाहेत्या॑ह॥६१॥

स॒मु॒द्रमे॒वाप्नो॑ति। मध्या॑य॒ स्वाहेत्या॑ह। मध्य॑मे॒वाप्नो॑ति। अन्ता॑य॒ स्वाहेत्या॑ह। अन्त॑मे॒वाप्नो॑ति। प॒रा॒र्धाय॒ स्वाहेत्या॑ह। प॒रा॒र्धमे॒वाप्नो॑ति। उ॒षसे॒ स्वाहा॒ व्यु॑ष्ट्यै॒ स्वाहेत्या॑ह। रात्रि॒र्वा उ॒षाः। अह॒र्व्यु॑ष्टिः। अ॒हो॒रा॒त्रे ए॒वाव॑रुन्धे। अथो॑ अहोरा॒त्रयो॑रे॒व प्रति॑तिष्ठति। ता यदु॒भयी॒र्दिवा॑ वा॒ नक्त॑ वा जुहु॒यात्। अ॒हो॒रा॒त्रे मो॑हयेत्। उ॒षसे॒ स्वाहा॒ व्यु॑ष्ट्यै॒ स्वाहो॑देष्य॒ते स्वाहो॑द्य॒ते स्वाहेत्यनु॑दिते जुहोति। उदि॑ताय॒ स्वाहा॑ सुव॒र्गाय॒ स्वाहा॑ लो॒काय॒ स्वाहेत्युदि॑ते जुहोति। अ॒हो॒रा॒त्रयो॒रव्य॑तिमोहाय॥६२॥

ए॒को॒त्त॒रं जु॑होति प्र॒युता॑य॒ स्वाहेत्या॑ह समु॒द्राय॒ स्वाहेत्या॒हाह॒र्व्यु॑ष्टिः स॒प्त च॑॥ [१६]

वि॒भूर्मा॒त्रा प्र॒भूः पि॒त्रेत्य॑श्वना॒मानि॑ जुहोति। उ॒भयो॑रे॒वैनं॑ लो॒कयो॒र्नाम॒धेयं॑ गमयति। आय॑नाय॒ स्वाहा॒ प्राय॑णाय॒ स्वाहेत्यु॑द्वा॒वाञ्जु॑होति। सर्व॑मे॒वैन॒मस्क॑न्न॒ꣳ सुव॒र्गं लो॒कं ग॑मयति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ सोमा॑य॒ स्वाहेति॑ पूर्वहो॒माञ्जु॑होति। पूर्व॑ ए॒व द्वि॒षन्तं॒ भ्रातृ॑व्य॒मति॑ क्रामति। पृ॒थि॒व्यै स्वाहा॒ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहेत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ सोमा॑य॒ स्वाहेति॑ पूर्वदी॒क्षा जु॑होति। पूर्व॑ ए॒व द्वि॒षन्तं॒ भ्रातृ॑व्य॒मति॑ क्रामति॥ ६३॥

पृ॒थि॒व्यै स्वाहा॒ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहेत्ये॑कवि॒ꣳशिनीं॑ दी॒क्षां जु॑होति। एक॑वि॒ꣳशति॒र्वै दे॑वलो॒काः। द्वाद॑श॒ मासाः॒ पञ्च॒र्तवः॑। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। अ॒सावा॑दि॒त्य ए॑कवि॒ꣳशः। ए॒ष सु॑व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। भुवो॑ दे॒वानां॒ कर्म॒णेत्यृ॑तुदी॒क्षा जु॑होति। ऋ॒तूने॒वास्मै॑ कल्पयति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॑ वा॒यवे॒ स्वाहेति॑ जुहो॒त्यन॑न्तरित्यै॥ ६४॥

अ॒र्वाङ्य॒ज्ञः सङ्क्रा॑म॒त्वित्याप्ती॑र्जुहोति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्याप्त्यै॑। भू॒तं भव्यं॑ भवि॒ष्यदिति॒ पर्याप्ती॑र्जुहोति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒

पर्याप्त्यै। आ मे गृहा भवन्त्वित्याभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्याभूत्यै। अग्निना तपोऽन्वभवदित्यनुभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्यानुभूत्यै। स्वाहाऽऽधिमाधीताय स्वाहेति समस्तानि वैश्वदेवानि जुहोति। समस्तमेव द्विषन्तं भ्रातृव्यमति क्रामति॥६५॥

दद्भ्यः स्वाहा हनूभ्याꣳ स्वाहेत्यङ्गहोमाञ्जुहोति। अङ्गेअङ्गे वै पुरुषस्य पाप्मोपश्लिष्टः। अङ्गादङ्गादेवैनं पाप्मनस्तेन मुञ्चति। अञ्ज्येताय स्वाहा कृष्णाय स्वाहा श्वेताय स्वाहेत्यश्वरूपाणि जुहोति। रूपैरेवैनꣳ समर्धयति। ओषधीभ्यः स्वाहा मूलेभ्यः स्वाहेत्योषधिहोमाञ्जुहोति। द्वय्यो वा ओषधयः। पुष्पेभ्योऽन्याः फलं गृह्णन्ति। मूलेभ्योऽन्याः। ता एवोभयीरवरुन्धे॥६६॥

वनस्पतिभ्यः स्वाहेति वनस्पतिहोमाञ्जुहोति। आरण्यस्यान्नाद्यस्मेषस्त्वा पचतेरवत्वित्यपाव्यानि जुहोति। प्राणा वै देवा अपाव्याः। प्राणानेवावरुन्धे। कूप्याभ्यः स्वाहाद्भ्यः स्वाहेत्यपाꣳ होमाञ्जुहोति। अप्सु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्भ्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्भ्योऽन्नं जायते। तदव

रुन्धे॥६७॥

पूर्वदीक्षा जुहोति पूर्व एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिक्रामत्यनन्तरित्यै क्रामति रुन्धे जायत एकं च॥ [१७]

अम्भाꣳसि जुहोति। अयं वै लोकोऽम्भाꣳसि। तस्य वसवोऽधिपतयः। अग्निर्ज्योतिः। यदम्भाꣳसि जुहोति। इममेव लोकमव रुन्धे। वसूनाꣳ सायुज्यं गच्छति। अग्निं ज्योतिरव रुन्धे। नभाꣳसि जुहोति। अन्तरिक्षं वै नभाꣳसि॥६८॥

तस्य रुद्रा अधिपतयः। वायुर्ज्योतिः। यन्नभाꣳसि जुहोति। अन्तरिक्षमेवाव रुन्धे। रुद्राणाꣳ सायुज्यं गच्छति। वायुं ज्योतिरव रुन्धे। महाꣳसि जुहोति। असौ वै लोको महाꣳसि। तस्यादित्या अधिपतयः। सूर्यो ज्योतिः॥६९॥

यन्महाꣳसि जुहोति। अमुमेव लोकमव रुन्धे। आदित्यानाꣳ सायुज्यं गच्छति। सूर्यं ज्योतिरव रुन्धे। नमो राज्ञे नमो वरुणायेति व्यानि जुहोति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। मयोभूर्वातो अभि वातूस्रा इति गव्यानि जुहोति। पशूनामवरुद्ध्यै। प्राणाय स्वाहा॑ व्यानाय स्वाहेति सन्ततिहोमाञ्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्यै॥७०॥

सिताय स्वाहाऽसिताय स्वाहेति प्रमुक्तीर्जुहोति। सुवर्गस्य

लो॒कस्य॒ प्रमु॑क्त्यै। पृ॒थि॒व्यै स्वाहा॒ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहेत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। द॒त्वते॒ स्वाहा॑ऽद॒न्तका॑य॒ स्वाहेति॑ शरीरहो॒माञ्जु॑होति। पि॒तृ॒लो॒कमे॒व तैर्यज॑मानो॒ऽवं रुन्धे। कस्त्वा॑ युनक्ति॒ स त्वा॑ युन॒क्त्विति॑ परि॒धीन् यु॑नक्ति। इ॒मे वै लो॒काः प॑रि॒धयः॑। इ॒मानो॒वास्मै॑ लो॒कान् यु॑नक्ति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै॥७१॥

यः प्रा॑ण॒तो य आ॑त्म॒दा इति॑ महि॒मानौ॑ जुहोति। सु॒व॒र्गो वै लो॒को महः॑। सु॒व॒र्गमे॒व ताभ्यां॑ लो॒कं यज॑मा॒नोऽवं रुन्धे। आ ब्रह्म॑न्ब्राह्म॒णो ब्र॑ह्मवर्च॒सी जा॑यता॒मिति॒ सम॑स्तानि ब्रह्मवर्च॒सानि॑ जुहोति। ब्र॒ह्म॒व॒र्चसमे॒व तैर्यज॑मा॒नोऽवं रुन्धे। जज्ञि॒ बीज॒मिति॑ जुहो॒त्यन॑न्तरित्यै। अ॒ग्नये॒ सम॑नमत्पृथि॒व्यै सम॑नम॒दिति॑ सन्नतिहो॒माञ्जु॑होति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सन्न॑त्यै। भू॒ताय॒ स्वाहा॑ भविष्य॒ते स्वाहेति॑ भूताभ॒व्यौ होमौ॑ जुहोति। अ॒यं वै लो॒को भू॒तम्॥७२॥

अ॒सौ भ॑वि॒ष्यत्। अ॒नयो॑रे॒व लो॒कयो॒ः प्रति॑तिष्ठति। सर्व॒स्याप्त्यै॑। सर्व॒स्यावरुद्ध्यै। यदक्र॑न्दः प्रथ॒मं जाय॑मान॒ इत्य॑श्वस्तो॒मीयं॑ जुहोति। सर्व॒स्याप्त्यै॑। सर्व॑स्य॒ जित्यै॑।

सर्वमेव तेनाप्नोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन यजते॥७३॥

य उ चैनमेवं वेद। यज्ञꣳ रक्षाꣳस्यजिघाꣳसन्। स एतान्प्रजापतिर्नक्तꣳहोमानपश्यत्। तानजुहोत्। तैर्वै स यज्ञाद्रक्षाꣳस्यपाहन्। यन्नक्तꣳहोमां जुहोति। यज्ञादेव तैर्यजमानो रक्षाꣳस्यपहन्ति। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहेत्यन्ततो जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥७४॥

वै नभाꣳसि सूर्यो ज्योतिः सन्तत्यै समष्ट्यै भूतं यजते नव च॥ [१८]

एकयूपो वैकादशिनी वा। अन्येषां यज्ञानां यूपा भवन्ति। एकविꣳशिन्यश्वमेधस्य। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। बैल्वो वा खादिरो वा पालाशो वा। अन्येषां यज्ञक्रतूनां यूपा भवन्ति। राज्जुदाल एकविꣳशत्यरत्निरश्वमेधस्य। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। नान्येषां पशूनां तेजन्या अवद्यन्ति। अवद्यन्त्यश्वस्य॥७५॥

पाप्मा वै तेजनी। पाप्मनोऽपहत्यै। प्लक्षशाखायामन्येषां पशूनामवद्यन्ति। वेतसशाखायामश्वस्य। अप्सुयोनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वेतसः। स्व एवास्य योनावव द्यति। यूपेषु ग्राम्यान्पशून्नियुञ्जन्ति। आरोकेष्वारण्यान्धारयन्ति।

प॒शूनां व्यावृ॑त्त्यै। आ ग्रा॒म्यान्प॒शूल्लँभ॑न्ते। प्रार॒ण्यान्त्सृ॑जन्ति। पा॒प्मनोऽप॑हत्यै॥ ७६॥

अश्व॑स्य॒ व्यावृ॑त्त्यै॒ त्रीणि॑ च॥ [१९]

राज्ञु॑दालमग्नि॒ष्ठं मि॑नोति। भ्रू॒ण॒ह॒त्याया॒ अप॑हत्यै। पौतु॑द्रवाव॒भितो॑ भवतः। पुण्य॑स्य ग॒न्धस्याव॑रुद्ध्यै। भ्रू॒ण॒ह॒त्याम॒वास्मा॑दप॒हत्य॑। पुण्ये॑न ग॒न्धेनो॑भ॒यतः॒ परि॑ गृह्णाति। षड्वै॒ल्वा भ॑वन्ति। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सस्याव॑रुद्ध्यै। षड्वा॑दि॒राः। तेज॒सोऽव॑रुद्ध्यै॥ ७७॥

षड्वा॑ला॒शाः। सो॒म॒पी॒थस्याव॑रुद्ध्यै। एक॑वि॒ꣳशतिः॒ सम्प॑द्यन्ते। एक॑वि॒ꣳशति॒र्वै दे॑वलो॒काः। द्वाद॑श॒ मासाः॒ पञ्च॒र्तवः॑। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। अ॒सावा॑दि॒त्य एक॑वि॒ꣳशः। ए॒ष सु॑व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। श॒तं प॒शवो॑ भवन्ति॥ ७८॥

श॒तायुः॒ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्येवेन्द्रि॒ये प्रति॑ तिष्ठति। सर्वं॒ वा अ॑श्वमे॒ध्याप्नो॑ति। अप॑रिमिता भवन्ति। अप॑रिमित॒स्याव॑रुद्ध्यै। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। कस्मा॑त्स॒त्यात्। द॒क्षि॒ण॒तो॑ऽन्येषां॑ पशू॒नाम॑व॒द्यन्ति॑। उ॒त्त॒र॒तोऽश्व॒स्येति॑। वा॒रुणो॒ वा अश्वः॑॥ ७९॥

एषा वै वरुणस्य दिक्। स्वायामेवास्य दिश्यवद्यति। यदितरेषां पशूनामवद्यति। शतदेवत्यं तेनाव रुन्धे। चितेऽग्नावधि वैतसे कटेऽश्वं चिनोति। अप्सुयोनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वैतसः। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति। पुरस्तात्प्रत्यञ्चं तूपरं चिनोति। पश्चात्प्राचीनं गोमृगम्॥८०॥

प्राणापानावेवास्मिन्त्सम्यञ्चौ दधाति। अश्वं तूपरं गोमृगमिति सर्वहुत एताञ्जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै। आत्मनाऽभि जुहोति। सात्मानमेवैनꣳ सतनुं करोति। सात्माऽमुष्मिँल्लोके भवति। य एवं वेद। अथो वसोरेव धारां तेनाव रुन्धे। इलुवर्दाय स्वाहा बलिवर्दाय स्वाहेत्याह। संवत्सरो वा इलुवर्दः। परिवत्सरो बलिवर्दः। संवत्सरादेव परिवत्सरादायुरव रुन्धे। आयुरेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वमेधयाजी जरसा विस्रसामुं लोकमेति॥८१॥

तेजसोऽवरुद्ध्यै भवन्त्यश्वौ गोमृगमिलुवर्दश्चत्वारिं च॥ [२०]

एकविꣳशोऽग्निर्भवति। एकविꣳशः स्तोमः। एकविꣳशतिर्यूपाः। यथा वा अश्वा वर्षभा वा वृषाणः सꣳस्फुरेरन्। एवमेव तत्स्तोमाः सꣳस्फुरन्ते। यदेकविꣳशाः। ते यत्समृच्छेरन्।

ह॒न्येता॑स्य य॒ज्ञः। द्वा॒द॒श ए॒वाग्निः स्या॒दित्या॑हुः। द्वा॒द॒शः स्तोमः॑॥८२॥

एका॑दश॒ यूपाः॑। यद्वा॑द॒शोऽग्निर्भव॑ति। द्वाद॑श॒ मासाः॑ संवत्स॒रः। स॒व॒त्स॒रेणै॒वास्मा॒ अन्न॒मव॑ रुन्धे। यद्दश॒ यूपा॒ भव॑न्ति। दशा॑क्षरा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॒मव॑ रुन्धे। य ए॑काद॒शः। स्तन॑ ए॒वास्यै॒ सः॥८३॥

दु॒ह ए॒वैनां॒ तेन॑। तदा॑हुः। यद्वा॑द॒शोऽग्निः स्याद्वाद॒शः स्तोम॒ एका॑दश॒ यूपाः॑। यथा॒ स्थूरि॑णा या॒यात्। ता॒दृक्तत्। ए॒क॒वि॒ꣳश ए॒वाग्निः स्या॒दित्या॑हुः। ए॒क॒वि॒ꣳशः स्तोमः॑। एक॑विꣳशति॒र्यूपाः॑। यथा॒ प्रष्टि॑भि॒र्याति॑। ता॒दृगे॒व तत्॥८४॥

यो वा अ॑श्वमे॒धे ति॒स्रः क॒कुभो॒ वेद॑। क॒कुद्ध॒ राज्ञां॑ भवति। ए॒क॒वि॒ꣳशोऽग्निर्भव॑ति। ए॒क॒वि॒ꣳशः स्तोमः॑। एक॑विꣳशति॒र्यूपाः॑। ए॒ता वा अ॑श्वमे॒धे ति॒स्रः क॒कुभः॑। य ए॒वं वेद॑। क॒कुद्ध॒ राज्ञां॑ भवति। यो वा अश्व॑मे॒धे त्रीणि॑ शी॒र्षाणि॒ वेद॑। शिरो॑ ह॒ राज्ञां॑ भवति। ए॒क॒वि॒ꣳशोऽग्निर्भव॑ति। ए॒क॒वि॒ꣳशः स्तोमः॑। एक॑विꣳशति॒र्यूपाः॑। ए॒तानि॒ वा अ॑श्वमे॒धे त्रीणि॑ शी॒र्षाणि॑। य ए॒वं वेद॑। शिरो॑ ह॒ राज्ञां॑ भवति॥८५॥

द्वा॒द॒शः स्तोमः॒ स ए॒व तच्छिरो॑ ह॒ राज्ञां॑ भवति॒ षट् च॑॥ [२१]

दे॒वा वा अ॑श्वमे॒धे पव॑माने। सु॒व॒र्गं लो॒कं न प्राजा॑नन्। तमश्वः॒ प्राजा॑नात्। यद॑श्वमे॒धेऽश्वे॑न॒ मेध्ये॒नोद॑श्वो बहिष्पवमा॒नꣳ सर्प॑न्ति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ प्रज्ञा॑त्यै। न वै म॑नु॒ष्यः॑ सुव॒र्गं लो॒कमञ्ज॑सा वेद। अश्वो॒ वै सु॑व॒र्गं लो॒कमञ्ज॑सा वेद। यदु॑द्गा॒तोद्गायेत्। यथा क्षे॒त्रज्ञो॒ऽन्येन॑ प॒था प्र॑तिपा॒दयेत्। ता॒दृक्तत्॥८६॥

उ॒द्गा॒तार॑मप॒रुध्य॑। अश्व॑मुद्गी॒थाय॑ वृणीते। यथा॑ क्षेत्र॒ज्ञोऽञ्ज॑सा॒ नय॑ति। ए॒वमे॒वैन॒मश्वः॑ सुव॒र्गं लो॒कमञ्ज॑सा नयति। पुच्छ॑म॒न्वा र॑भन्ते। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। हिं क॑रोति। सामै॒वाकः॑। हिं क॑रोति। उ॒द्गी॒थ ए॒वास्य॒ सः॥८७॥

वड॑बा॒ उप॑ रुन्धन्ति। मि॒थु॒न॒त्वाय॒ प्रजा॑त्यै। अथो॒ यथो॑पगा॒तार॑ उप॒गाय॑न्ति। ता॒दृगे॒व तत्। उद॑गासी॒दश्वो॒ मेध्य॒ इत्या॑ह। प्रा॒जा॒प॒त्यो वा अश्वः॑। प्र॒जाप॑तिरुद्गी॒थः। उ॒द्गी॒थमे॒वाव॑ रुन्धे। अथो॑ ऋक्सा॒मयो॑रे॒व प्रति॑ तिष्ठति। हिर॑ण्येनो॒पाक॑रोति। ज्योति॒र्वै हिर॑ण्यम्। ज्योति॑रे॒व मु॑ख॒तो द॑धाति। यज॑माने च प्र॒जासु॑ च। अथो॒ हिर॑ण्यज्योतिरे॒व यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति॥८८॥

तत्स उपाकरोति चत्वारिं च॥ [२२]

पुरुषो वै यज्ञः। यज्ञः प्रजापतिः। यदश्वे पशून्नियुञ्जन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। अश्वं तूपरं गोमृगम्। तानग्निष्ठ आलभते। सेनामुखमेव तत्सꣳश्यति। तस्माद्राजमुखं भीष्मं भावुकम्। आग्नेयं कृष्णग्रीवं पुरस्ताल्ललाटे। पूर्वाग्निमेव तं कुरुते॥८९॥

तस्मात्पूर्वाग्निं पुरस्तात्स्थापयन्ति। पौष्णमन्वञ्चम्। अन्नं वै पूषा। तस्मात्पूर्वाग्नावाहार्यमा हरन्ति। ऐन्द्रापौष्णमुपरिष्टात्। ऐन्द्रो वै राजन्योऽन्नं पूषा। अन्नाद्येनैवैनमुभयतः परि गृह्णाति। तस्माद्राजन्योऽन्नादो भावुकः। आग्नेयौ कृष्णग्रीवौ बाहुवोः। बाहुवोरेव वीर्यं धत्ते॥९०॥

तस्माद्राजन्यो बाहुबलीभावुकः। त्वाष्ट्रौ लोमशसक्थौ सक्थ्योः। सक्थ्योरेव वीर्यं धत्ते। तस्माद्राजन्य ऊरुबलीभावुकः। शितिपृष्ठौ बार्हस्पत्यौ पृष्ठे। ब्रह्मवर्चसमेवोपरिष्टाद्धत्ते। अथो कवचे एवैते अभितः पर्यूहते। तस्माद्राजन्यः सन्नद्धो वीर्यं करोति। धात्रे पृषोदरमधस्तात्। प्रतिष्ठामेवैतां कुरुते। अथो इयं वै धाता।

अ॒स्याम॒ेव प्रति॑ तिष्ठति। सौ॒र्यं ब॒लक्षं॒ पुच्छं॑। उ॒त्से॒धम॒ेव तं कु॑रुते। तम्मा॑दुत्से॒धम्भ॒ये प्र॒जा अ॒भिसꣳश्र॑यन्ति॥ ९१॥

कु॒रु॒ते॒ ध॒त्ते॒ कु॒रु॒ते॒ पञ्च॑ च॥ [२३]

सा॒ङ्ग्रह॒ण्या चतु॑ष्टय्यो॒ यो वै यः पि॒तुश्च॒त्वारो॒ यथा॑ नि॒क्तं प्र॒जाप॑तये त्वा॒ यथा॒ प्रोक्षि॑तं वि॒भूरा॑ह प्र॒जाप॑तिरकामयताश्वमे॒धेन॑ प्र॒जाप॑ति॒र्न किञ्च॒न सा॑वि॒त्रमा ब्रह्म॑न्प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यः॑ प्र॒जाप॑ती॒ रक्षा॑ꣳसि प्र॒जाप॑तिमीप्सति वि॒भूर॑श्वना॒मान्यम्भाꣳस्येकयू॒पो राङ्गु॑दालमेकवि॒ꣳशो दे॒वाः पुरु॑ष॒स्त्रयो॑विꣳशतिः॥ २३॥

सा॒ङ्ग्रह॒ण्या तस्मा॑दश्वमेधया॒जी यत्परि॑मिता॒ यद्य॑ज्ञमु॒खे यो दी॒क्षां दे॒वाने॒व त्रय॑ इ॒मे सि॒ताय॑ प्राणापा॒नावे॒वास्मि॒न्तस्मा॑द्राज॒न्यं॑ एक॑नवतिः॥ ९१॥

सा॒ङ्ग्रह॒ण्या सꣳश्र॑यन्ति॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ नवमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः ॥

प्र॒जाप॑तिरश्वमे॒धमसृजत। सोऽस्मात्सृ॒ष्टोऽपाक्रामत्। तमष्टाद॒शिभि॒रनु॒ प्रायु॑ङ्क्त। तमाप्नोत्। तमा॒प्त्वाऽष्टाद॒शिभि॒रवा॑रुन्ध यदष्टाद॒शिनं॑ आल॒भ्यन्ते॑। य॒ज्ञमे॒व तैरा॒प्त्वा यज॑मा॒नोऽव॑रुन्धे। सं॒व॒त्स॒रस्य॒ वा ए॒षा प्र॑ति॒मा। यदष्टाद॒शिनः॑। द्वाद॑श॒ मासाः॒ पञ्च॒र्तवः॑॥१॥

सं॒व॒त्स॒रोऽष्टाद॒शः। यदष्टाद॒शिनं॑ आल॒भ्यन्ते॑। सं॒व॒त्स॒रमे॒व तैरा॒प्त्वा यज॑मा॒नोऽव॑रुन्धे। अ॒ग्निष्टेऽन्यान्प॒शून॑पाक॒रोति॑। इत॑रेषु॒ यूपे॑ष्वष्टाद॒शिनोऽजा॑मित्वाय। नव॑न॒वाल॑भ्यन्ते सवीर्य॒त्वाय॑। यदा॑र॒ण्यैः सꣳस्था॒पये॑त्। व्यव॑स्येतां पितापु॒त्रौ। व्यध्वा॑नः क्रामेयुः। विदू॑रं॒ ग्राम॑योर्ग्रामा॒न्तौ स्या॑ताम्॥२॥

ऋ॒क्षीका॑ः पुरुषव्या॒घ्राः प॑रिमो॒षिण॑ आव्या॒धिनी॒स्तस्क॑रा॒ अर॑ण्ये॒ष्वाजा॑येरन्। तदा॑हुः। अप॑शवो॒ वा ए॒ते। यदा॑र॒ण्याः। यदा॑र॒ण्यैः सꣳस्था॒पये॑त्। क्षि॒प्रे यज॑मान॒मर॑ण्यं मृ॒तꣳ ह॑रेयुः। अर॑ण्यायतना॒ ह्या॑र॒ण्याः प॒शव॒ इति॑। यत्प॒शून्नाल॑भे॒त।

अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजेत्॥३॥

यज्ञवेशसं कुर्यात्। यत्पशूनालभते। तेनैव पशूनवरुन्धे। यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजत्ययज्ञवेशसाय। अवरुद्धा अस्य पशवो भवन्ति। न यज्ञवेशसम्भवति। न यजमानमरण्यम्मृतꣳ हरन्ति। ग्राम्यैः सꣳ स्थापयति। एते वै पशवः क्षेमो नाम। सं पितापुत्रावव्वस्यतः। समध्वानः क्रामन्ति। समन्तिकं ग्रामयोर्ग्रामान्तौ भवतः। नक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिण आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वाजायन्ते॥४॥

ऋतवः स्यातामुत्सृजेत्स्यंतस्त्रीणि च॥ [१]

प्रजापतिरकामयतोभौ लोकावव रुन्धीयेति। स एतानुभयान्पशूनपश्यत्। ग्राम्याꣳश्चारण्याꣳश्च। तानालभत। तैर्वै स उभौ लोकाववारुन्ध। ग्राम्यैरेव पशुभिरिमं लोकमवारुन्ध। आरण्यैरमुम्। यद्ग्राम्यान्पशूनालभते। इममेव तैर्लोकमव रुन्धे। यदारण्यान्॥५॥

अमुन्तैः। अनवरुद्धो वा एतस्य संवत्सर इत्याहुः। य इतइतश्चातुर्मास्यानि संवत्सरं प्रयुङ्क्त इति। एतावान् वै संवत्सरः। यच्चातुर्मास्यानि। यदेते चातुर्मास्याः पशव

आलभ्यन्ते। प्रत्यक्षमेव तैः संवत्सरं यजमानोऽवरुन्धे। वि वा एष प्रजया पशुभिर्ऋध्यते। यः संवत्सरं प्रयुङ्क्ते। संवत्सरः सुवर्गो लोकः॥६॥

सुवर्गन्तु लोकन्नापराध्नोति। प्रजा वै पशव एकादशिनी। यदेत ऐकादशिनाः पशव आलभ्यन्ते। साक्षादेव प्रजां पशून् यजमानोऽवरुन्धे। प्रजापतिर्विराजमसृजत। सा सृष्टाऽश्वमेधं प्राविशत्। तान्दशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तामाप्नोत्। तामाप्त्वा दशिभिरवारुन्ध। यद्दशिन आलभ्यन्ते॥७॥

विराजमेव तैराप्त्वा यजमानोऽवरुन्धे। एकादश दशत आलभ्यन्ते। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभाः पशवः। पशूनेवावरुन्धे। वैश्वदेवो वा अश्वः। नानादेवत्याः पशवो भवन्ति। अश्वस्य सर्वत्वाय। नानारूपा भवन्ति। तस्मान्नानारूपाः पशवः। बहुरूपा भवन्ति। तस्माद्बहुरूपाः पशवः समृध्यै॥८॥

आरण्याँल्लोको दशिन आलभ्यन्ते नानारूपाः पशवो द्वे च॥ [२]

अस्मै वै लोकाय ग्राम्याः पशव आलभ्यन्ते। अमुष्मा आरण्याः। यद्ग्राम्यान्पशूनालभते। इममेव

तैर्लोकमवरुन्धे। यदारण्यान्। अमुन्तैः। उभयान्पशूनालभते। ग्राम्याꣳश्चारण्याꣳश्च। उभयोर्लोकयोरवरुद्ध्यै। उभयान्पशूनालभ ग्राम्याꣳश्चारण्याꣳश्च। उभयस्यान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। उभयान्पशूनाल ग्राम्याꣳश्चारण्याꣳश्च। उभयेषां पशूनामवरुद्ध्यै। त्रयस्त्रयो भवन्ति। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्सत्यात्॥१०॥

अस्मिँल्लोके बहवः कामा इति। यत्समानीभ्यो देवताभ्योऽन्येऽन्ये पशव आलभ्यन्ते। अस्मिन्नेव तल्लोके कामान्दधाति। तस्मादस्मिँल्लोके बहवः कामाः। त्रयाणात्रयाणाꣳ सह वपा जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। एषां लोकानां क्लृप्त्यै। पर्यग्निकृतानारण्यानुत्सृजन्त्यहिꣳसायै॥११॥

अवरुद्ध्या उभयान्पशूनालभते सत्यादहिꣳसायै॥ [३]

युञ्जन्ति ब्रध्नमित्याह। असौ वा आदित्यो ब्रध्नः। आदित्यमेवास्मै युनक्ति। अरुषमित्याह। अग्निर्वा अरुषः। अग्निमेवास्मै युनक्ति। चरन्तमित्याह। वायुर्वै चरन्। वायुमेवास्मै युनक्ति। परितस्थुष इत्याह॥१२॥

इ॒मे वै लो॒काः परि॑त॒स्थुषः॑। इ॒मानेवास्मै॑ लो॒कान् यु॑नक्ति। रोच॑न्ते रोच॒ना दि॒वीत्या॑ह। नक्ष॑त्राणि॒ वै रो॑च॒ना दि॒वि। नक्ष॑त्राण्ये॒वास्मै॑ रोचयति। यु॒ञ्जन्त्य॑स्य॒ काम्येत्या॑ह। कामा॑ने॒वास्मै॑ युनक्ति। हरी॒ विप॑क्ष॒सेत्या॑ह। इ॒मे वै हरी॒ विप॑क्षसा। इ॒मे ए॒वास्मै॑ युनक्ति॥१३॥

शोणा॑ धृ॒ष्णू नृ॒वाह॒सेत्या॑ह। अ॒हो॒रा॒त्रे वै नृ॒वाह॑सा। अ॒हो॒रा॒त्रे ए॒वास्मै॑ युनक्ति। ए॒ता ए॒वास्मै॑ दे॒वता॑ युनक्ति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। के॒तुं कृ॒ण्वन्न॑के॒तव॒ इति॑ ध्व॒जं प्रति॑मुञ्चति। यश॑ ए॒वैन॒ꣳ राज्ञा॑ङ्गमयति। जी॒मूत॑स्येव भवति॒ प्रती॑क॒मित्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। ये ते॒ पन्था॑नः सवितः पू॒र्व्यास॒ इत्य॑ध्व॒र्युर्यज॑मानं वाचयत्य॒भिजि॑त्यै॥१४॥

परा॒ वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञ ए॑ति। यस्य॑ प॒शुरु॒पाकृ॑तो॒ऽन्यत्र॒ वेद्या॒ एति॑। ए॒तꣳस्तो॑तरे॒तेन॑ प॒था पुन॒रश्व॒मावर्त॑यासि न॒ इत्या॑ह। वा॒युर्वै स्तोता॑। वा॒युमे॒वास्य॑ प॒रस्ता॑द्दधा॒त्यावृ॑त्त्यै। यथा॒ वै ह॒विषो॑ गृही॒तस्य॒ स्कन्द॑ति। ए॒वं वा ए॒तदश्व॑स्य स्कन्दति। यद॑स्यो॒पाकृ॑तस्य॒ लोमा॑नि॒ शीय॑न्ते। यद्वाले॑षु का॒चाना॒वय॑न्ति। लोमा॑न्ये॒वास्य॒ तत्सम्भ॑रन्ति॥१५॥

भूर्भुवः॒ सुव॒रिति॑ प्राजाप॒त्याभि॒राव॑यन्ति। प्रा॒जा॒प॒त्यो

वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयन्ति। भूरिति महिषी। भुव इति वावातां। सुवरिति परिवृक्ती। एषां लोकानामभिजित्यै। हिरण्ययाः काचा भवन्ति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। राष्ट्रमश्वमेधः॥१६॥

ज्योतिश्चैवास्मै राष्ट्रं च समीची दधाति। सहस्रम्भवन्ति। सहस्रसम्मितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अप वा एतस्मात्तेज इन्द्रियं पशवः श्रीः क्रामन्ति। योऽश्वमेधेन यजते। वसवस्त्वाऽञ्जन्तु गायत्रेण छन्दसेति महिष्यभ्यनक्ति। तेजो वा आज्यम्। तेजो गायत्री। तेजसैवास्मै तेजोऽवरुन्धे॥१७॥

रुद्रास्त्वाञ्जन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेति वावातां। तेजो वा आज्यम्। इन्द्रियत्रिष्टुप्। तेजसैवास्मा इन्द्रियमवरुन्धे। आदित्यास्त्वाञ्जन्तु जागतेन छन्दसेति परिवृक्ती। तेजो वा आज्यम्। पशवो जगती। तेजसैवास्मै पशूनवरुन्धे। पत्नयोऽभ्यञ्जन्ति। श्रिया वा एतद्रूपम्॥१८॥

यत्पत्नयः। श्रियमेवास्मिन्तद्दधति। नास्मात्तेज इन्द्रियं पशवः श्रीरप क्रामन्ति। लाजी (३) ञ्छाची (३) न् यशोममाँ(४) इत्यतिरिक्तमन्नमश्वायोपाहरन्ति।

प्रजामेवान्नादीं कुर्वते। एतद्वै वा अन्नमत्तैतदन्नमद्धि प्रजापत इत्याह। प्रजायामेवान्नाद्यन्दधते। यदि नावजिघ्रेत्। अग्निः पशुरासीदित्यवघ्रापयेत्। अव हैव जिघ्रति। आक्रान् वाजी क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमित्यश्वमनुमन्त्रयते। एषां लोकानामभिजित्यै। समिद्धो अञ्जन्कृदरं मतीनामित्यश्वस्याप्रियो भवन्ति सरूपत्याय॥१९॥

परितस्थुष इत्याहेमे एवास्मै युनक्त्यभिजित्यै भरन्त्यश्वमेधो रुन्धे रूपञ्जिघ्रति त्रीणि च॥[४]

तेजसा वा एष ब्रह्मवर्चसेन व्यृद्ध्यते। योऽश्वमेधेन यजते। होता च ब्रह्मा च ब्रह्मोद्यं वदतः। तेजसा चैवैनं ब्रह्मवर्चसेन च समर्धयतः। दक्षिणतो ब्रह्मा भवति। दक्षिणतआयतनो वै ब्रह्मा। बार्हस्पत्यो वै ब्रह्मा। ब्रह्मवर्चसमेवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्माद्दक्षिणोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः। उत्तरतो होता भवति॥२०॥

उत्तरतआयतनो वै होता। आग्नेयो वै होता। तेजो वा अग्निः। तेज एवास्योत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्धस्तेजस्वितरः। यूपमभितो वदतः। यजमानदेवत्यो

वै यूपः। यजमानमेव तेजसा च ब्रह्मवर्चसेन च समर्धयतः। किꣳ स्विदासीत्पूर्वचित्तिरित्याह। द्यौर्वै वृष्टिः पूर्वचित्तिः॥२१॥

दिवमेव वृष्टिमवरुन्धे। किꣳ स्विदासीद्बृहद्वय इत्याह। अश्वो वै बृहद्वयः। अश्वमेवावरुन्धे। किꣳ स्विदासीत्पिशङ्गिलेत्याह। रात्रिर्वै पिशङ्गिला। रात्रिमेवावरुन्धे। किꣳ स्विदासीत्पिलिप्पिले श्रीर्वै पिलिप्पिला। अन्नाद्यमेवावरुन्धे॥२२॥

कः स्विदेकाकी चरतीत्याह। असौ वा आदित्य एकाकी चरति। तेज एवावरुन्धे। क उस्विज्जायते पुनरित्याह। चन्द्रमा वै जायते पुनः। आयुरेवावरुन्धे। किꣳ स्विद्धिमस्य भेषजमित्याह। अग्निर्वै हिमस्य भेषजम्। ब्रह्मवर्चसमेवावरुन्धे। किꣳ स्विदावपनं महदित्याह॥२३॥

अयं वै लोक आवपनम्महत्। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। पृच्छामि त्वा परमन्त पृथिव्या इत्याह। वेदिर्वै परोऽन्तः पृथिव्याः। वेदिमेवावरुन्धे। पृच्छामि त्वा भुवनस्य नाभिमित्याह। यज्ञो वै भुवनस्य नाभिः। यज्ञमेवावरुन्धे। पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेत इत्याह। सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतः। सोमपीथमेवावरुन्धे। पृच्छामि

वा॒चः प॑र॒मं व्यो॑मेत्या॑ह। ब्रह्म॒ वै वा॒चः प॑र॒मं व्यो॑म। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒समे॒वाव॑रुन्धे॥२४॥

होता॑ भवति॒ वै वृष्टिः॑ पू॒र्वचि॑त्तिर॒न्नाद्य॑मे॒वाव॑रुन्धे म॒हदित्या॑ह॒ सोमो॒ वै वृष्णो॒ अश्व॑स्य॒ रेत॑श्च॒त्वारि॑ च॥ [५]

अप॒ वा ए॒तस्मा॑त्प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। प्रा॒णाय॒ स्वाहा॑ व्या॒नाय॒ स्वाहेति॑ संज्ञ॒प्यमा॑न॒ आहु॑तीर्जुहोति। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति। नास्मा॑त्प्रा॒णा अप॑क्रामन्ति। अव॑न्तीः॒ स्थाव॑न्तीस्त्वाऽवन्तु। प्रि॒यन्त्वा॑ प्रि॒याणा॑म्। वर्षि॑ष्ठ॒माप्या॑नाम्। नि॒धी॒नान्त्वा॑ निधि॒पतिꣳ हवामहे वसो म॒मेत्या॑ह। अपै॒वास्मै॒ तद्धु॑वते॥२५॥

अथो॑ धु॒वन्त्ये॒वैनम्॑। अथो॒ न्ये॑वास्मै॑ हुवते। त्रिः परि॑यन्ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒वैन॑ं लो॒केभ्यो॑ धुवते। त्रिः पुनः॒ परि॑यन्ति। षड्वम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तुभि॑रे॒वैन॑न्धुवते। अप॒ वा ए॒तेभ्य॑ः प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति॥२६॥

ये य॒ज्ञे धुव॑नन्त॒न्वते॑। न॒व॒कृत्वः॒ परि॑यन्ति। नव॒ वै पुरु॑षे प्रा॒णाः। प्रा॒णाने॒वात्मन्द॑धते। नैभ्य॑ः प्रा॒णा अप॑क्रामन्ति। अम्बे॒ अम्बा॒ल्यम्बि॑क॒ इति॒ पत्नी॑मु॒दान॑यति। अह्व॑तै॒वैना॑म्। सुभ॑गे॒ काम्पी॑लवासि॒नीत्या॑ह। तप॑ ए॒वैना॒मुप॑नयति। सु॒व॒र्गे लो॒के

सम्प्रोर्ण्वाथामित्याह॥२७॥

सुवर्गमेवैनां लोकं गमयति। आऽहमजानि गर्भधमा त्वमजाऽसि गर्भधमित्याह। प्रजा वै पशवो गर्भः। प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते। देवा वा अश्वमेधे पवमाने। सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। तमश्वः प्राजानात्। यत्सूचीभिरसिपथान्कल्पयन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै। गायत्री त्रिष्टुब्जगतीत्याह॥२८॥

यथायजुरेवैतत्। त्रय्यः सूच्यो भवन्ति। अयस्मय्यो रजता हरिण्यः। अस्य वै लोकस्य रूपमयस्मय्यः। अन्तरिक्षस्य रजताः। दिवो हरिण्यः। दिशो वा अयस्मय्यः। अवान्तरदिशा रजताः। ऊर्ध्वा हरिण्यः। दिश एवास्मै कल्पयति। कस्त्वा छ्यति कस्त्वा विशास्तीत्याहाहिꣳसायै॥२९॥

ह्वुवते क्रामन्त्यूर्ण्वाथामित्याह जगतीत्याह कल्पयत्येकं च॥ [६]

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं क्रामति। योऽश्वमेधेन यजते। ऊर्ध्वामेनामुच्छ्रयतादित्याह। श्रीर्वै राष्ट्रमश्वमेधः। श्रियमेवास्मै राष्ट्रमूर्ध्वमुच्छ्रयति। वेणुभारङ्गिराविवेत्याह। राष्ट्रं वै भारः। राष्ट्रमेवास्मै पर्यूहति। अथास्या मध्यमेधतामित्याह।

श्रीर्वै रा॒ष्ट्रस्य॒ मध्यम्॑॥३०॥

श्रियं॑मे॒वाव॑रुन्धे। शी॒ते वाते॑ पु॒नन्नि॒वेत्या॑ह। क्षेमो॒ वै रा॒ष्ट्रस्य॑ शी॒तो वातः॑। क्षेमं॑मे॒वाव॑रुन्धे। यद्ध॑रि॒णी यव॒मत्तीत्या॑ह। विड्वै ह॑रि॒णी। रा॒ष्ट्रं यवः॑। विशं॑ चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति। न पु॒ष्टं प॒शु म॑न्यत॒ इत्या॑ह। तस्मा॒द्राजा॑ प॒शून्न पुष्य॑ति॥३१॥

शू॒द्रा यदर्य॑जारा॒ न पोषा॑य धनाय॒तीत्या॑ह। तस्मा॑द्वैशीपु॒त्रन्नाभिषि॑ इ॒यं य॒का शं॑कुन्ति॒केत्या॑ह। विड्वै शं॑कुन्ति॒का। रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः। विशं॑ चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति। आ॒हल॒मिति॒ सर्प॒तीत्या॑ह। तस्मा॑द्रा॒ष्ट्राय॒ विशः॑ सर्पन्ति। आह॑तङ्ग॒भे पस॒ इत्या॑ह। विड्वै गभः॑॥३२॥

रा॒ष्ट्रं पसः॑। रा॒ष्ट्रमे॒व वि॒श्याह॑न्ति। तस्मा॑द्रा॒ष्ट्रं विशं॒ घातु॑कम्। मा॒ता च॑ ते पि॒ता च॑ त॒ इत्या॑ह। इ॒यं वै मा॒ता। अ॒सौ पि॒ता। आ॒भ्यामे॒वैनं॒ परि॑ददाति। अग्रं॑ वृ॒क्षस्य॑ रोहत॒ इत्या॑ह। श्रीर्वै वृ॒क्षस्याग्रम्॑। श्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे॥३३॥

प्रसु॑ला॒मीति॑ ते पि॒ता ग॒भे मु॒ष्टिम॑त॒ꣳसय॒दित्या॑ह। विड्वै गभः॑। रा॒ष्ट्रम्मु॒ष्टिः। रा॒ष्ट्रमे॒व वि॒श्याह॑न्ति। तस्मा॑द्रा॒ष्ट्रं विशं॒ घातु॑कम्। अप॒ वा ए॒तेभ्यः॑ प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति। ये य॒ज्ञेऽपू॑तं॒ वद॑न्ति।

द॒धि॒क्राव्ण॑ो अकारिष॒मिति॑ सुरभि॒मती॒मृच॑ं वदन्ति। प्रा॒णा वै सु॑र॒भयः॑। प्रा॒णाने॒वात्मन्द॑धते। नैभ्यः॑ प्रा॒णा अप॑क्रामन्ति। आपो॒ हि ष्ठा म॑यो॒भुव॒ इत्य॒द्भिर्मा॑र्जयन्ते। आपो॒ वै सर्वा॑ दे॒वताः॑। दे॒वता॑भिरे॒वात्मान॑ं पवयन्ते॥ ३४॥

रा॒ष्ट्रस्य॒ मध्यं॒ पुष्य॑ति॒ गर्भौ॑ रुन्धे दधते च॒त्वारि॑ च॥ [७]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाः सृ॒ष्ट्वा प्रे॒णाऽनु॒ प्राविश॑त्। ताभ्यः॒ पुनः॒ सम्भ॑वितु॒न्नाश॑क्नोत्। सोऽब्रवीत्। ऋ॒ध्नव॒दित्सः। यो मे॒तः पुन॑ः स॒म्भर॒दिति॑। तं दे॒वा अ॑श्वमे॒धेने॒व सम॑भरन्। ततो॒ वै त आ॑र्ध्नुवन्। योऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। प्र॒जाप॑तिमे॒व सम्भ॑रत्यृ॒ध्नोति॑। पुरु॑ष॒माल॑भते॥ ३५॥

वै॒रा॒जो वै पुरु॑षः। वि॒राज॑मे॒वाल॑भते। अथो॒ अन्नं॒ वै वि॒राट्। अन्न॑मे॒वाव॑रुन्धे। अश्व॒माल॑भते। प्रा॒जा॒प॒त्यो वा अश्वः॑। प्र॒जाप॑तिमे॒वाल॑भते। अथो॒ श्रीर्वा एक॑शफम्। श्रिय॑मे॒वाव॑रुन्धे। गामाल॑भते॥ ३६॥

य॒ज्ञो वै गौः। य॒ज्ञमे॒वाल॑भते। अथो॒ अन्नं॒ वै गौः। अन्न॑मे॒वाव॑रुन्धे। अ॒जा॒वी आल॑भते भू॒म्ने। अथो॒ पुष्टि॒र्वै भू॒मा। पुष्टि॑मे॒वाव॑रुन्धे। पर्य॑ग्निकृतं॒ पुरु॑षश्चार॒ण्याꣳश्चोत्सृ॑ज॒न्त्यहि॑ꣳसायै

उ॒भौ वा ए॒तौ प॒शू आल॑भ्येते। यश्चा॑व॒मो यश्च॑ पर॒मः। तौ॑ऽस्योभये॑ य॒ज्ञे ब॒द्धाः। अ॒भीष्टा॑ अ॒भिप्री॑ताः। अ॒भिजि॑ता अ॒भिहु॑ता भवन्ति। नैन॑न्द॒ङ्क्ष्वः प॒शवो॑ य॒ज्ञे ब॒द्धाः। अ॒भीष्टा॑ अ॒भिप्री॑ताः। अ॒भिजि॑ता अ॒भिहु॑ता हि॒ꣳसन्ति। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥३७॥

ल॒भ॒ते॒ गामाल॑भते पर॒मौऽष्टौ च॑॥ [८]

प्र॒थ॒मेन॒ वा ए॒ष स्तोमे॑न रा॒ध्वा। च॒तु॒ष्टो॒मेन॑ कृ॒तेनाया॑ना॒मुत्त॒रेहन्। ए॒क॒वि॒ꣳशे प्र॑ति॒ष्ठाया॑ं प्रति॑ तिष्ठति। ए॒क॒वि॒ꣳशात्प्र॑ति॒ष्ठाया॑ ऋ॒तून॒न्वारो॑हति। ऋ॒तवो॒ वै पृ॒ष्ठानि॑। ऋ॒तवः॑ संवत्स॒रः। ऋ॒तुष्वे॒व सं॑वत्स॒रे प्र॑ति॒ष्ठाय॑। दे॒वता॑ अ॒भ्यारो॑हति। शक्व॑रयः पृ॒ष्ठम्भ॑वन्त्य॒न्यद॑न्य॒च्छन्दः॑। अ॒न्यो॑ऽन्ये॒ वा ए॒ते प॒शव॒ आल॑भ्यन्ते॥३८॥

उ॒तेव॑ ग्रा॒म्याः। उ॒तेवा॑र॒ण्याः। अह॑रे॒व रू॒पेण॒ सम॑र्धयति। अथो॒ अह्न॑ ए॒वैष ब॒लिर्ह्रि॑यते। तदा॑हुः। अप॑शवो॒ वा ए॒ते। यद॑जा॒वय॑श्चार॒ण्याश्च॑। ए॒ते वै सर्वे॑ प॒शवः॑। यद्द्र॒व्या इति॑। ग॒व्यान्प॒शूनु॑त्त॒मेऽह॑ं नाल॑भते॥३९॥

तेनै॒वोभयां॑न्प॒शूनव॑रुन्धे। प्रा॒जा॒प॒त्या भ॑वन्ति। अन॑भिजितस्याभि

सौरीर्नव श्वेता वशा अनूबन्ध्या भवन्ति। अन्तत एव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे। सोमाय स्वराज्ञेऽनोवाहावनड्वाहाविति द्वन्द्विनः पशूनालभते। अहोरात्राणामभिजित्यै। पशुभिर्वा एष व्यृध्यते। योऽश्वमेधेन यजते। छगलङ्कल्माषङ्किकिदीविं विदीगयमिति त्वाष्ट्रान्पशूना लभते। पशुभिरेवात्मानꣳ समर्धयति। ऋतुभिर्वा एष व्यृध्यते। योऽश्वमेधेन यजते। पिशङ्गास्त्रयो वासन्ता इत्यृतुपशूनालभते। ऋतुभिरेवात्मानꣳ समर्धयति। आ वा एष पशुभ्यो वृश्च्यते। योऽश्वमेधेन यजते। पर्यग्निकृता उत्सृजन्त्यनाव्रस्काय॥४०॥

लभ्यन्ते लभते त्वाष्ट्रान्पशूनालभतेऽष्टौ च॥ [९]

प्रजापतिरकामयत महानन्नादः स्यामिति। स एतावश्वमेधे महिमानावपश्यत्। तावगृह्णीत। ततो वै स महानन्नादोऽभवत्। यः कामयेत महानन्नादः स्यामिति। स एतावश्वमेधे महिमानौ गृह्णीत। महानेवान्नादो भवति। यजमानदेवत्या वै वपा। राजा महिमा। यद्वपाम्महिम्नोभयतः परियजति। यजमानमेव राज्येनोभयतः परिगृह्णाति। पुरस्तात्स्वाहाकारा वा अन्ये देवाः। उपरिष्टात्स्वाहाकारा अन्ये। ते वा एतेऽश्व एव मेध्य उभयेऽवरुध्यन्ते। यद्वपाम्महिम्नोभयतः परियजति।

तानेवोभयान्प्रीणाति॥४१॥

परियजति षट्ं॥ [१०]

वैश्वदेवो वा अश्वः। तं यत्प्राजापत्यं कुर्यात्। या देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन व्यर्धयेत्। देवताभ्यः समदन्दध्यात्। स्तेगान्दꣳष्ट्राभ्याम्मण्डूकां जम्भ्येभिरिति। आज्यमवदानं कृत्वा प्रतिसङ्ख्यायमाहुतीर्जुहोति। या एव देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन समर्धयति। न देवताभ्यः समदं दधाति॥४२॥

चतुर्दशैतानंनुवाकाञ्जुहोत्यनन्तरित्यै। प्रयासाय स्वाहेति पञ्चदशम्। पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः संवत्सर आप्यते। देवासुराः संयत्ता आसन्। तेऽब्रुवन्नग्नयः स्विष्टकृतः। अश्वस्य मेध्यस्य वयमुद्धारमुद्धरामहै। अथैतानभि भवामेति। ते लोहितमुदहरन्त। ततो देवा अभवन्॥४३॥

पराऽसुराः। यत्स्विष्टकृद्भ्यो लोहितं जुहोति भ्रातृव्याभिभूत्यै। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। गोमृगकण्ठेन प्रथमामाहुतिं जुहोति। पशवो वै गोमृगः। रुद्रोऽग्निः

स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति। अथो यत्रैषा-ऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः पशूनभिमन्यते॥४४॥

अश्वशफेन द्वितीयामाहुतिं जुहोति। पशवो वा एकशफम्। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति। अथो यत्रैषा-ऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः पशूनभिमन्यते। अयस्मयेन कमण्डलुना तृतीयाम्। आहुतिं जुहोत्यायास्यो वै प्रजाः। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव प्रजा अन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः प्रजा अभिमन्यते॥४५॥

दधात्यभवन्मन्यते प्रजा अन्तर्दधाति द्वे च ॥ [११]

अश्वस्य वा आलब्धस्य मेध उदक्रामत्। तदश्वस्तोमीयमभवत्। यदश्वस्तोमीयं जुहोति। समेधमेवैनमालभते। आज्येन जुहोति। मेधो वा आज्यम्। मेधोऽश्वस्तोमीयम्। मेधेनैवास्मिन्मेधं दधाति। षड्विꣳशतं जुहोति। षड्विꣳशदक्षरा बृहती॥४६॥

बार्हताः पशवः। सा पशूनाम्मात्रा। पशूनेव मात्रया समर्धयति। तायद्भूयसीर्वा कनीयसीर्वा जुहुयात्। पशून्मात्रया व्यर्धयेत्। षड्विꣳशतं जुहोति। षड्विꣳशदक्षरा

बृहती। बार्हताः पशवः। सा पशूनाम्मात्राँ। पशूनेव मात्रया समर्धयति॥४७॥

अश्वस्तोमीयꣳ हुत्वा द्विपदा जुहोति। द्विपाद्वै पुरुषो द्विप्रतिष्ठः। तदेनं प्रतिष्ठया समर्धयति। तदाहुः। अश्वस्तोमीयं पूर्वꣳ होतव्याँ (३) न्द्विपदाँ (३) इति। अश्वो वा अश्वस्तोमीयम्। पुरुषो द्विपदाः। अश्वस्तोमीयꣳ हुत्वा द्विपदा जुहोति। तस्माद्द्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो द्विपद्येव चतुष्पदः प्रतिष्ठायपति। द्विपदा हुत्वा। नान्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। यदन्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। प्र प्रतिष्ठायाश्च्यवेत। द्विपदा अन्ततो जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥४८॥

बृहत्यर्धयति स्थापयति पश्च च॥ [१२]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। यत्संवत्सरमिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। सावित्रियो भवन्ति॥४९॥

इयं वै सविता। यो वा अस्यान्नश्यति यो निलयते।

अ॒स्यां वाव तं वि॑न्दन्ति। न वा इ॒माङ्कश्च॒नेत्या॑हुः। ति॒र्यङ्गोर्ध्वोत्ये॑तुमर्ह॒तीति॑। यत्सा॑वि॒त्रियो॒ भव॑न्ति। स॒वि॒तृप्र॑सूत एवैन॑मिच्छति। ई॒श्व॒रो वा अश्वः॒ प्रमु॑क्तः॒ परां॑ परा॒वत॒ङ्गन्तोः॑। यत्सा॒यं धृतीर्जु॒होति॑। अश्व॑स्यै॒व यत्यै॒ धृत्यै॑॥५०॥ यत्प्रा॒तरिष्टि॑भि॒र्यज॑ते। अश्व॑मे॒व तदन्वि॑च्छति। यत्सा॒यं धृतीर्जु॒होति॑। अश्व॑स्यै॒व यत्यै॒ धृत्यै॑। तस्मा॑त्सा॒यं प्र॒जाः क्षे॒म्या॑ भवन्ति। यत्प्रा॒तरिष्टि॑भि॒र्यज॑ते। अश्व॑मे॒व तदन्वि॑च्छति। तस्मा॒द्दिवा॑ नष्टे॒ष ए॑ति। यत्प्रा॒तरिष्टि॑भि॒र्यज॑ते सा॒यं धृतीर्जु॒होति॑। अ॒हो॒रा॒त्राभ्या॑मे॒वैन॒मन्वि॑च्छति। अथो॑ अहोरा॒त्राभ्या॑मे॒वास्मै॑ योगक्षे॒मं क॑ल्पयति॥५१॥

भ॒व॒न्ति॒ धृत्या॑ एन॒मन्वि॑च्छ॒त्येक॑ च॥ [१३]

अप॒ वा ए॒तस्मा॒च्छ्री रा॒ष्ट्रङ्गा॑मति। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। ब्रा॒ह्म॒णौ वी॑णागा॒थिनौ॑ गायतः। श्रि॒या वा ए॒तद्रू॒पम्। यद्वीणा॑। श्रिय॑मे॒वास्मि॒न्तद्धत्तः। य॒दा खलु॒ वै पुरु॑षः॒ श्रिय॑मश्नु॒ते। वीणा॑ऽस्मै वाद्यते। तदा॑हुः। यदु॒भौ ब्रा॑ह्म॒णौ गाये॑ताम्॥५२॥ प्र॒भ्र॒ꣳशु॑कास्मा॒च्छ्रीः स्या॑त्। न वै ब्रा॑ह्म॒णे श्री र॑मत॒ इति॑। ब्रा॒ह्म॒णो॑ऽन्यो गाये॑त्। रा॒ज॒न्यो॑ऽन्यः। ब्रह्म॒ वै ब्रा॑ह्म॒णः। क्ष॒त्रꣳ रा॑ज॒न्यः॑। तथा॑ हास्य॒ ब्रह्म॑णा च क्ष॒त्रेण॑ चोभ॒यतः

श्रीः परिगृहीता भवति। तदाहुः। यदुभौ दिवा गायेताम्। अपास्माद्राष्ट्रङ्क्रामेत्॥ ५३॥

न वै ब्राह्मणे राष्ट्रꣳ रमत इति। यदा खलु वै राजा कामयते। अथ ब्राह्मणञ्जिनाति। दिवा ब्राह्मणो गायेत्। नक्तꣳ राजन्यः। ब्रह्मणो वै रूपमहः। क्षत्रस्य रात्रिः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृहीतम्भवति। इत्यददा इत्ययजथा इत्यपच इति ब्राह्मणो गायेत्। इष्टापूर्तं वै ब्राह्मणस्य॥ ५४॥

इष्टापूर्तेनैवेनꣳ स समर्धयति। इत्यजिना इत्ययुध्यथा इत्यमुꣳ संग्राममहन्निति राजन्यः। युद्धं वै राजन्यस्य। युद्धेनैवेनꣳ स समर्धयति। अक्लृप्ता वा एतस्यर्तव इत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति। तिस्रोऽन्यो गायति तिस्रोऽन्यः। षड्वम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेवास्मै कल्पयतः। ताभ्याꣳ सꣳस्थायाम्। अनोयुक्ते च शते च ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति॥ ५५॥

गायेताङ्क्रामेद्ब्राह्मणस्य कल्पयतश्चत्वारि च॥ [१४]

सर्वेषु वा एषु लोकेषु मृत्यवोऽन्वायत्ताः। तेभ्यो यदाहुतीर्न जुहुयात्। लोकेलोक एनं मृत्युर्विन्देत्। मृत्यवे स्वाहा

मृत्यवे स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। लोकाल्लोकादेव मृत्युमवयजते। नैनं लोकेलोके मृत्युर्विन्दति। यदमुष्मै स्वाहाऽमुष्मै स्वाहेति जुह्वत्सञ्चक्षीत। बहुं मृत्युमित्रं कुर्वीत। मृत्यवे स्वाहेत्येकस्मा एवैकां जुहुयात्। एको वा अमुष्मिँल्लोके मृत्युः॥५६॥

अशनया मृत्युरेव। तमेवामुष्मिँल्लोकेऽवयजते। भ्रूणहत्यायै स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति। भ्रूणहत्यामेवाव यजते। तदाहुः। यद्भ्रूणहत्या पात्र्याऽथ। कस्माद्यज्ञेऽपि क्रियत इति। अमृत्युर्वा अन्यो भ्रूणहत्याया इत्याहुः। भ्रूणहत्या वाव मृत्युरिति। यद्भ्रूणहत्यायै स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति॥५७॥

मृत्युमेवाहुत्या तर्पयित्वा परिपाणं कृत्वा। भ्रूणघ्ने भेषजं करोति। एताꣳ ह वै मुण्डिभ औदन्यवः। भ्रूणहत्यायै प्रायश्चित्तिं विदां चकार। यो हास्यापि प्रजायां ब्राह्मणꣳ हन्ति। सर्वस्मै तस्मै भेषजं करोति। जुम्बकाय स्वाहेत्यवभृथ उत्तमामाहुतिं जुहोति। वरुणो वै जुम्बकः।

अन्तत एव वरुणमवयजते। खलतेर्विक्लिधस्य शुक्लस्य पिङ्गाक्षस्य मूर्धं जुहोति। एतद्वै वरुणस्य रूपम्। रूपेणैव वरुणमवयजते॥५८॥

लोके मृत्युर्जुहोति मूर्धं जुहोति द्वे च॥ [१५]

वारुणो वा अश्वः। तं देवतया व्यर्धयति। यत्प्राजापत्यं करोति। नमो राज्ञे नमो वरुणायेत्याह। वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति। नमोऽश्वाय नमः प्रजापतय इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति। नमोऽधिपतय इत्याह॥५९॥

धर्मो वा अधिपतिः। धर्ममेवावरुन्धे। अधिपतिरस्यधिपतिम्मा कुर्वधिपतिरहं प्रजानां भूयासमित्याह। अधिपतिमेवैनꣳ समानानां करोति। मान्धेहि मयि धेहीत्याह। आशिषमेवैतामाश उपाकृताय स्वाहेत्युपाकृते जुहोति। आलब्धाय स्वाहेति नियुक्ते जुहोति। हुताय स्वाहेति हुते जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै॥६०॥

प्र वा एष एभ्यो लोकेभ्यश्च्यवते। योऽश्वमेधेन यजते। आग्नेयमैन्द्राग्नमाश्विनम्। तान्पशूलभते प्रतिष्ठित्यै। यदाग्नेयो

भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवता एवावरुन्धे। ब्रह्म वा अग्निः। क्षत्रमिन्द्रः। यदैन्द्राग्नो भवति॥६१॥

ब्रह्मक्षत्रे एवावरुन्धे। यदाश्विनो भवति। आशिषामवरुद्ध्यै। त्रयो भवन्ति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रतितिष्ठति। अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपाल इति दशहविषमिष्टिं निर्वपति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य प्रचेतस इति याज्यानुवाक्या भवन्ति सर्वत्वाय॥६२॥

अधिपतय इत्याहाभिजित्या ऐन्द्राग्नो भवति रुन्ध एकं च॥ [१६]

यद्यश्वमुपतपद्विन्देत्। आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेत्। सौम्यं चरुम्। सावित्रमष्टाकपालम्। यदाग्नेयो भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवताभिरेवैनम्भिषज्यति। यत्सौम्यो भवति। सोमो वा ओषधीनाꣳ राजा। याभ्य एवैनं विन्दति॥६३॥

ताभिरेवैनम्भिषज्यति। यत्सावित्रो भवति। सवितृप्रसूत एवैनम्भिषज्यति। एताभिरेवैनं देवताभिर्भिषज्यति। अगदो हैव भवति। पौष्णं चरुं निर्वपेत्। यदि श्लोणः स्यात्। पूषा वै श्लोण्यस्य भिषक्। स एवैनम्भिषज्यति। अश्लोणो हैव

भवति॥६४॥

रौद्रं चरुं निर्वपेत्। यदि महती देवताऽभिमन्येत। एतद्देवत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया भिषज्यति। अगदो हैव भवति।

वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेन्मृगाखरे यदि नागच्छेत्। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः। इयमेवैनमर्चिभ्यां परिरोधमानयति। आहैव सुत्यमहर्गच्छति। यद्यधीयात्॥६५॥

अग्नयेऽꣳहोमुचेऽष्टाकपालः। सौर्यं पयः। वायव्य आज्यभागः। यजमानो वा अश्वः। अꣳहसा वा एष गृहीतः। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। यदꣳहोमुचे निर्वपति। अꣳहस एव तेन मुच्यते। यजमानो वा अश्वः। रेतसा वा एष व्यृध्यते॥६६॥

यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। सौर्यꣳ रेतः। यत्सौर्यं पयो भवति। रेतसैवेनꣳ स समर्धयति। यजमानो वा अश्वः। गर्भैर्वा एष व्यृध्यते। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। वायव्या गर्भाः। यद्वायव्य आज्यभागो भवति। गर्भैरेवेनꣳ स समर्धयति। अथो यस्यैषाऽश्वमेधे प्रायश्चित्तिः क्रियते। इष्ट्वा वसीयान्भवति॥६७॥

विन्दत्यश्लोणो हैव भवत्यधीयाट्ध्यते गर्भैरेवैनꣳ स समर्धयति द्वे च॥ [१७]

तदाहुः। द्वादश ब्रह्मौदनान्त्सꣳस्थिते निर्वपेत्। द्वादशभिर्वेष्टिभिर्यदिष्टिभिर्यजेत। उपनामुक एनं यज्ञः स्यात्। पापीयाꣳस्तु स्यात्। आप्तानि वा एतस्य छन्दाꣳसि। य ईजानः। तानि क एतावदाशु पुनः प्रयुं जीतेति। सर्वा वै सꣳस्थिते यज्ञे वागाप्यते॥ ६८॥

साप्ता भवति यातयाम्नी। क्रूरीकृतेव हि भवत्यरुष्कृता। सा न पुनः प्रयुज्येत्याहुः। द्वादशैव ब्रह्मौदनान्त्सꣳस्थिते निर्वपेत्। प्रजापतिर्वा ओदनः। यज्ञः प्रजापतिः। उपनामुक एनं यज्ञो भवति। न पापीयान्भवति। द्वादश भवन्ति। द्वादशमासाः संवत्सरः। संवत्सर एव प्रतितिष्ठति॥ ६९॥

आप्यते संवत्सर एकं च॥ [१८]

एष वै विभूर्नाम यज्ञः। सर्वꣳ ह वै तत्र विभु भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै प्रभूर्नाम यज्ञः। सर्वꣳ ह वै तत्र प्रभु भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा ऊर्जस्वान्नाम यज्ञः। सर्वꣳ ह वै तत्रोर्जस्वद्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै पयस्वान्नाम यज्ञः॥ ७०॥

सर्वꣳ ह॒ वै तत्र॒ पय॑स्वद्भवति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै विधृ॑तो॒ नाम॑ य॒ज्ञः। सर्वꣳ ह॒ वै तत्र विधृ॑तम्भवति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै व्यावृ॑त्तो॒ नाम॑ य॒ज्ञः। सर्वꣳ ह॒ वै तत्र॒ व्यावृ॑त्तम्भवति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै प्रति॑ष्ठितो॒ नाम॑ य॒ज्ञः। सर्वꣳ ह॒ वै तत्र॒ प्रति॑ष्ठितम्भवति॥ ७१॥

यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै ते॑ज॒स्वी नाम॑ य॒ज्ञः। सर्वꣳ ह॒ वै तत्र॑ तेज॒स्वि भ॑वति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै ब्र॑ह्मवर्च॒सी नाम॑ य॒ज्ञः। आ ह॒ तत्र॑ ब्राह्म॒णो ब्र॑ह्मवर्च॒सी जा॑यते। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वा अ॑तिव्या॒धी नाम॑ य॒ज्ञः। आ ह॒ वै तत्र॑ राज॒न्यो॑ऽतिव्या॒धी जा॑यते। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै दी॒र्घो नाम॑ य॒ज्ञः। दी॒र्घायु॑षो ह॒ वै तत्र॑ मनु॒ष्या॑ भवन्ति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै क्लृ॒प्तो नाम॑ य॒ज्ञः। कल्प॑ते ह॒ वै तत्र॑ प्र॒जाभ्यो॑ योगक्षे॒मः। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते॥ ७२॥

पय॑स्वा॒न्नाम॑ य॒ज्ञः प्रति॑ष्ठितम्भवति॒ यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते॒ षट्च (ए॒ष वै विभूः प्र॒भूरूर्ज॑स्वा॒न्पय॑स्वा॒न् विधृ॑तो॒ व्यावृ॑त्तः॒ प्रति॑ष्ठितस्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑तिव्या॒धी दी॒र्घः क्लृ॒प्तो द्वादश॥)॥——[१९]

ता॒र्प्येणाश्व॒ꣳ संज्ञ॑पयन्ति। य॒ज्ञो वै ता॒र्प्यम्। य॒ज्ञेनै॒वैन॒ꣳ सम॑र्धयन्ति। या॒मेन॒ साम्ना॑ प्रस्तो॒ताऽनूप॑तिष्ठते।

यमलोकमेवैनं गमयति। तार्प्ये च कृत्यधीवासे चाश्वꣳ संज्ञपयन्ति। एतद्वै पशूनाꣳ रूपम्। रूपेणैव पशूनवरुन्धे। हिरण्यकशिपु भवति। तेजसोऽवरुद्ध्यै॥७३॥

रुक्मो भवति। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै। अश्वो भवति। प्रजापतेराप्त्यै। अस्य वै लोकस्य रूपन्तार्प्यम्। अन्तरिक्षस्य कृत्यधीवासः। दिवो हिरण्यकशिपु। आदित्यस्य रुक्मः। प्रजापतेरश्वः। इममेव लोकन्तार्प्येणाप्नोति॥७४॥

अन्तरिक्षं कृत्यधीवासेन। दिवꣳ हिरण्यकशिपुना। आदित्यꣳ रुक्मेण। अश्वेनैव मेध्येन प्रजापतेः सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानाꣳ सायुज्यम्। सार्ष्टिताꣳ समानलोकतामाप्नोति। योऽश्वमेधेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥७५॥

अवरुध्या आप्नोत्यष्टौ च॥ [२०]

आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकेऽस्पर्धन्त। तेऽङ्गिरस आदित्येभ्यः। अमुमादित्यमश्वꣳ श्वेतं भूतं दक्षिणामनयन्। तेऽब्रुवन्। यन्नो नेष्ट। स वर्यो भूदिति। तस्मादश्वꣳ सवर्येत्याह्वयन्ति। तस्माद्यज्ञे वरो दीयते। यत्प्रजापतिरा-

लब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वो नाम॥ ७६॥

यच्छ्वयदरुरासीत्। तस्मादर्वा नाम। यत्सद्यो वाजान्त्समजयत्। तस्माद्वाजी नाम। यदसुराणां लोकानादत्त। तस्मादादित्यो नाम। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्। सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्य उत्तरवेदिमुपवपति। योनिमन्तमेवैनमायतनवन्तं करोति॥ ७७॥

योनिमानायतनवान्भवति। य एवं वेद। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। प्राणापानावेवावरुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। ओजो बलमेवावरुन्धे। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्। सूर्योग्नेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्य उत्तरवेदिं चिनोति। तावर्काश्वमेधौ। अर्काश्वमेधावेवावरुन्धे। अथो अर्काश्वमेधयोरेव प्रतितिष्ठति॥ ७८॥

नाम करोति सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनञ्चत्वारिं च॥ [२१]

प्रजापतिं वै देवाः पितरम्। पशुम्भूतम्मेधायालभन्त। तमालभ्योपावसन्। प्रातर्यष्टास्महे इति। एकं वा एतद्देवानामहः। यत्संवत्सरः। तस्मादश्वः पुरस्तात्संवत्सर आलभ्यते। यत्प्रजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः।

यत्स॒द्यो मेधोऽभ॑वत्॥७९॥

तस्मा॑दश्वमे॒धः। वेदु॒कोऽश्व॑मा॒शुम्भ॑वति। य ए॒वं वेद॑। यद्वै तत्प्र॒जाप॑ति॒राल॒ब्धोऽश्वोऽभ॑वत्। तस्मा॒दश्वः॑ प्र॒जाप॑तेः पशू॒नामनु॑रूपतमः। आऽस्य॑ पु॒त्रः प्रति॑रूपो जायते। य ए॒वं वेद॑। सर्वा॑णि भू॒तानि॑ स॒म्भृत्याल॑भते। सम॑ेनं दे॒वास्तेज॑से ब्रह्मवर्च॒साय॑ भरन्ति। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते॥८०॥

य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। ए॒तद्वै तद्दे॒वा ए॒तान्दे॒वता॑म्। प॒शुम्भू॒तम्मेधा॒याल॑भन्त। य॒ज्ञमे॒व। य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञम॑यजन्त दे॒वाः। का॒म॒प्रं य॒ज्ञम॑कुर्वत। ते॑ऽमृत॒त्वम॑कामयन्त। ते॑ऽमृत॒त्वम॑गच्छन्। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। दे॒वाना॑मे॒वाय॑नेनैति॥८१

प्रा॒जा॒प॒त्येनै॒व य॒ज्ञेन॑ यजते काम॒प्रेण॑। अपु॑नर्मारमे॒व ग॑च्छति। ए॒तस्य॒ वै रू॒पेण॑ पु॒रस्ता॑त्प्राजापत्यमृष॒भं तू॑प॒रं ब॑हुरू॒पमाल॑भते। सर्वे॑भ्यः॒ कामे॑भ्यः। सर्व॒स्यात्यै॑। सर्व॑स्य॒ जित्यै॑। सर्व॑मे॒व तेना॑प्नोति। सर्वं॑ जयति। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥८२॥

मेधोऽभ॑व॒द्यज॑त ए॒ति॒ वेद॑॥ [२२]

यो वा अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ लोम॑नी॒ वेद॑। अश्व॑स्यै॒व मेध्य॑स्य॒

लोमं लोमं जुहोति। अहोरात्रे वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी। यत्सायं प्रातर्जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य लोमं लोमं जुह्वति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदेपदे जुहोति। दर्शपूर्णमासौ वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे॥८३॥

यद्दर्शपूर्णमासौ यजते। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदेपदे जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य पदेपदे जुह्वति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनं वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। असौ वा आदित्योऽश्वः। स आहवनीयमागच्छति। तद्विवर्तते। यदग्निहोत्रं जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुह्वति॥८४॥

पदे अग्निहोत्रं जुहोति त्रीणि च॥ [२३]

प्रजापतिस्तमष्टादशिभिः प्रजापतिरकामयतोभावस्मै युञ्जन्ति तेजसाऽपप्राणा अपश्रीरूर्ध्वा प्रजापतिः प्रेणाऽनु प्रथमेन प्रजापतिरकामयत महान्वैश्वदेवो वा अश्वोऽश्वस्य प्रजापतिस्तं यज्ञक्रतुभिरपश्रीर्ब्राह्मणौ सर्वेषु वारुणो यद्यश्वन्तदाहुरेष वै विभूस्तार्प्येणादित्याः प्रजापतिं

पितरं यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी त्रयोविꣳशतिः॥२३॥

प्रजापतिरस्मिँल्लोक उत्तरतः श्रियमेव प्रजापतिरकामयत महान्यत्प्रातः प्र वा एष एभ्यो लोकेभ्यः सर्वꣳ ह वै तत्र पयः स्वद्य उ चैनमेवं वेद चत्वार्यशीतिः॥८४॥

प्रजापतिरश्वमेधं जुह्वति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तैत्तिरीय आरण्यकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः।
स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः।
स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥
ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः।
स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः।
स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु।
आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः॥१॥

अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह सञ्चस्करद्धिया। वाय्वश्वा
रश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः।
पुत्रवत्वाय मे सुत। महानाम्नीर्महामानाः। महसो महसः
स्वः। देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत॥२॥

अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पा रक्षः॑। अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पारघम्॑। अपा॑घ्रा॒मप॑ चा॒वर्तिम्॑। अप॑दे॒वीरि॒तो हि॑त। वज्रं॑ दे॒वीरजी॑ताꣳश्च। भुव॑नं देव॒सूव॑रीः। आ॒दि॒त्यानदि॑तिं दे॒वीम्। योनि॑नोर्ध्वमु॒दीष॑त। शि॒वा नः॒ शन्त॑मा भवन्तु। दि॒व्या आप॒ ओष॑धयः। सु॒मृ॒डी॒का सर॑स्वति। मा ते॒ व्योम॑ स॒न्दृशि॑॥३॥

---[१]

स्मृतिः॑ प्र॒त्यक्ष॑मैति॒ह्यम्॑। अनु॑मानश्चतुष्ट॒यम्। ए॒तैरादि॑त्य-मण्डलम्। सर्वै॑रेव॒ विधा॑स्यते। सूर्यो॒ मरी॑चि॒मादत्ते॑। सर्वस्मा॑द्भुव॑नाद॒धि। तस्याः॑ पाकवि॑शेषे॒ण। स्मृ॒तं का॑ल-वि॒शेष॑णम्। न॒दीव॒ प्रभ॑वात्का॒चित्। अ॒क्षय्या॑त्स्यन्द॒ते य॑था॥४॥

तां नद्योऽभि स॑माय॒न्ति। सो॒रुः सती॑ न नि॒व॑र्तते। ए॒वं ना॒नास॑मुत्था॒नाः। का॒लाः स॑वत्स॒रꣳ श्रि॑ताः। अणुश्च म॑हश॒श्च। सर्वं॑ समव॒यन्त्रि॑तम्। सतैः॑ स॒र्वैः स॑माविष्टः। ऊ॒रुः स॑न्न नि॒वर्त॑ते। अधिसंवत्स॑रं वि॒द्यात्। तदेव॑ लक्ष॒णे॥५॥

अणुभिश्च म॑हद्भि॒श्च। स॒मारू॑ढः प्र॒दृश्य॑ते। संवत्सरः प्र॑त्यक्षे॒ण। ना॒धिस॑त्वः प्र॒दृश्य॑ते। प॒टरो॑ विक्लि॑धः पि॒ङ्गः।

एतद्वरुणलक्षणम्। यत्रैतदुपदृश्यते। सहस्रं तत्र नीयते। एकꣳ हि शिरो नाना मुखे। कृत्स्नं तदृतुलक्षणम्॥६॥

उभयतः सप्तेन्द्रियाणि। जल्पितं त्वेव दिह्यते। शुक्लकृष्णे संवत्सरस्य। दक्षिणवामयोः पार्श्वयोः। तस्यैषा भवति। शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यत्। विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवसि स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्त्विति। नात्र भुवनम्। न पूषा। न पशवः। नाऽऽदित्यः संवत्सर एव प्रत्यक्षेण प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवत्सरस्य प्रियतमꣳ रूपम्। योऽस्य महानर्थ उत्पत्स्यमानो भवति। इदं पुण्यं कुरुष्वेति। तमाहरणं दद्यात्॥७॥

[२]

साकञ्जानाꣳ सप्तथमाहुरेकजम्। षडुद्यमा ऋषयो देवजा इति। तेषामिष्टानि विहितानि धामशः। स्थात्रे रेजन्ते विकृतानि रूपशः। को नु मर्या अमिथितः। सखा सखायमब्रवीत्। जहाको अस्मदीषते। यस्तित्याज सखिविदꣳ सखायम्। न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति। यदीꣳ शृणोत्यलकꣳ शृणोति॥८॥

न हि प्रवेदं सुकृतस्य पन्थामिति। ऋतुर्ऋतुना नुद्यमानः। विनंनादाभिधावः। षष्टिश्च त्रिꣳशंका वल्गाः। शुक्लकृष्णौ च षाष्टिकौ। सारागवस्त्रैर्जरदंक्षः। वसन्तो वसुंभिः सह। संवत्सरस्यं सवितुः। प्रैषकृत्प्रथमः स्मृतः। अमूनादयंतेत्यन्यान्॥९॥

अमूꣳश्चं परिरक्षंतः। एता वाचः प्रंयुज्यन्ते। यत्रैतंदुपदृश्यंते। एतदेव विंजानीयात्। प्रमाणं कालपंर्यये। विशेषणं तुं वक्ष्यामः। ऋतूनां तन्निबोधंत। शुक्लवासां रुद्रगणः। ग्रीष्मेणांऽऽवर्तते संह। निजहंन् पृथिंवीꣳ सर्वाम्॥१०॥

ज्योतिषांऽप्रतिख्येनं सः। विश्वरूपाणिं वासाꣳसि। आदित्यानां निबोधंत। संवत्सरीणं कर्मफलम्। वर्षाभिर्ददताꣳ सह। अदुःखो दुःखचंक्षुरिव। तद्मांऽऽपीत इव दृश्यंते। शीतेनांव्यथंयन्निव। रुरुदंक्ष इव दृश्यंते। ह्लादयतें ज्वलंतश्चैव। शाम्यतंश्चास्य चक्षुंषी। या वै प्रजा भ्रंꣳश्यन्ते। संवत्सरात्ता भ्रंꣳश्यन्ते। याः प्रतिंतिष्ठन्ति। संवत्सरे ताः प्रतिंतिष्ठन्ति। वर्षाभ्यं इत्यर्थः॥११॥

[३]

अक्षिदुःखोत्थितस्यैव। विप्रसन्ने कनीनिके। आङ्गे चाङ्गणं नास्ति। ऋभूणां तन्निबोधत। कनकाभानि वासाꣳसि। अहतानि निबोधत। अन्नमश्नीत मृज्मीत। अहं वो जीवनप्रदः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। शरद्यत्रोपदृश्यते॥१२॥

अभिधून्वन्तोऽभिघ्नन्त इव। वातवन्तो मरुद्गणाः। अमुतो जेतुमिषुमुखमिव। सन्नद्धाः सह ददृशे ह। अपध्वस्तैर्वस्तिवर्णैरिव। विशिखासः कपर्दिनः। अक्रुद्धस्य योत्स्यमानस्य। क्रुद्धस्येव लोहिनी। हेमतश्चक्षुषी विद्यात्। अक्ष्णयोः क्षिपणोरिव॥१३॥

दुर्भिक्षं देवलोकेषु। मनूनामुदकं गृहे। एता वाचः प्रवदन्तीः। वैद्युतो यान्ति शैशिरीः। ता अग्निः पवमना अन्वैक्षत। इह जीविकामपरिपश्यन्। तस्यैषा भवति। इहेहवः स्वतपसः। मरुतः सूर्यत्वचः। शर्म सप्रथा आवृणे॥१४॥

[४]

अतिताम्राणि वासाꣳसि। अष्टिवज्रिशतघ्नि च। विश्वे देवा विप्रहरन्ति। अग्निजिह्वा असश्चत। नैव देवो न मर्त्यः। न राजा वरुणो विभुः। नाग्निर्नेन्द्रो न पवमानः। मातृक्कचन

विद्यते। दिव्यस्यैका धनुरार्त्निः। पृथिव्यामपरा श्रिता॥१५॥

तस्येन्द्रो वम्रिरूपेण। धनुर्ज्यामछिनत्स्वयम्। तदिन्द्रधनु-रित्यज्यम्। अभ्रवर्णेषु चक्षते। एतदेव शंयोर्बार्हस्पत्यस्य। एतद्रुद्रस्य धनुः। रुद्रस्य त्वेव धनुरार्त्निः। शिर उत्पिपेष। स प्रवर्ग्योऽभवत्। तस्माद्यः सप्रवर्ग्येण यज्ञेन यजते। रुद्रस्य स शिरः प्रतिदधाति। नैनꣳ रुद्र आरुको भवति। य एवं वेद॥१६॥

[५]

अत्यूर्ध्वाक्षोऽतिरश्चात्। शिशिरः प्रदृश्यते। नैव रूपं न वासाꣳसि। न चक्षुः प्रतिदृश्यते। अन्योन्यं तु न हिꣳस्रातः। सतस्तद्देवलक्षणम्। लोहितोऽक्षिण शारशीर्ष्णिः। सूर्यस्योदयनं प्रति। त्वं करोषि न्यञ्जलिकाम्। त्वं करोषि निजानुकाम्॥१७॥

निजानुका मे न्यञ्जलिका। अमी वाचमुपासतामिति। तस्मै सर्व ऋतवो नमन्ते। मर्यादाकरत्वात्प्रपुरोधाम्। ब्राह्मणं आप्नोति। य एवं वेद। स खलु संवत्सर एतैः सेनानीभिः सह। इन्द्राय सर्वान्कामानभिवहति। स द्रप्सः। तस्यैषा भवति॥१८॥

अव॑द्रप्सो अꣳशु॒मतीं॑मतिष्ठत्। इ॒या॒नः कृ॒ष्णो द॒शभिः॑ स॒हस्रै॑ः। आव॒र्तमिन्द्रः॑ शच्या॒ धम॑न्तम्। उपस्नु॒हि तं नृ॒मणामथ॑द्राम्ि॒ति। एतयैवेन्द्रः॑ सलावृ॑क्या स॒ह। असु॒रान् प॑रिवृ॒श्चति। पृथि॑व्य॒ꣳशुम॑ती। ताम॒न्वव॑स्थितः संवत्स॒रो दि॒वं च॑। नैवं विदुषाऽऽचार्या॑न्तेवा॒सिनौ॑। अन्योन्यस्मै॑ द्रुह्या॒ताम्। यो द्रु॒ह्यति। भ्रश्यते स्व॑र्गाल्लो॒कात्। इत्यृतुम॑ण्डला॒नि। सूर्यमण्डला॑न्याख्या॒यिकाः। अत ऊर्ध्वꣳ सनि॑र्व॒चनाः॥१९॥

[६]

आरोगो भ्राजः पटर॑ः पत॒ङ्गः। स्वर्णरो ज्योतिषिमान्॑ विभा॒सः। ते अस्मै सर्वे दिवमा॑तप॒न्ति। ऊर्जं॑ दुहाना अनपस्फुर॑न्त इ॒ति। कश्य॑पोऽष्ट॒मः। स महामेरुं॑ न॑ जहा॒ति। तस्यै॒षा भव॑ति। यत्ते॒ शिल्पं॑ कश्यप रोच॒नाव॑त्। इ॒न्द्रि॒याव॑त्पुष्क॒लं चि॒त्रभा॑नु। यस्मि॒न्त्सूर्या॒ अर्पि॑ताः स॒प्त सा॒कम्॥२०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयेम॑मि॒ति। ते अस्मै सर्वे कश्यपाज्ज्योति॑र्लभ॒न्ते। तान्त्सोमः कश्यपादधि॑निर्द्ध॒मति। भ्रस्ताकर्मकृ॑दिवै॒वम्। प्राणो जीवानीन्द्रिय॑जीवा॒नि। सप्त

शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या इत्याचार्याः। अपश्यमहमेतान्त्सप्त सूर्यानिति। पञ्चकर्णो वात्स्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः॥२१॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते। न हि शेकुमिव महामेरुं गन्तुम्। अपश्यमहमेत्सूर्यमण्डलं परिवर्तमानम्। गार्ग्यः प्राणत्रातः। गच्छन्त महामेरुम्। एकं चाजहतम्। भ्राजपटरपतङ्गा निहने। तिष्ठन्नातपन्ति। तस्मादिह तन्त्रितपाः॥२२॥

अमुत्रेतरे। तस्मादिहातन्त्रितपाः। तेषामेषा भवति। सप्त सूर्या दिवमनुप्रविष्टाः। तानन्वेति पथिभिर्दक्षिणावान्। ते अस्मै सर्वे घृतमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति। सप्तर्त्विजः सूर्या इत्याचार्याः। तेषामेषा भवति। सप्त दिशो नानासूर्याः॥२३॥

सप्त होतार ऋत्विजः। देवा आदित्या ये सप्त। तेभिः सोमाभी रक्षण इति। तदप्याम्नायः। दिग्भ्राज ऋतून् करोति। एतयैवावृता सहस्रसूर्यताया इति वैशम्पायनः। तस्यैषा भवति। यद्द्यावं इन्द्र ते शतꣳ शतं भूमीः। उतस्युः। नत्वा वज्रिन्त्सहस्रꣳ सूर्याः॥२४॥

अनु न जातमष्ट रोदसी इति। नानालिङ्गत्वादृतूनां नानासूर्यत्वम्। अष्टौ तु व्यवसिता इति। सूर्यमण्डलान्यष्टात ऊर्ध्वम्। तेषामेषा भवति। चित्रं देवानामुदगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति॥२५॥

[७]

क्वेदमभ्रं निविशते। क्वायꣳ संवत्सरो मिथः। क्वाहः क्वेयं देव रात्री। क्व मासा ऋतवः श्रिताः। अर्द्धमासा मुहूर्ताः। निमेषास्तुटिभिः सह। क्वेमा आपो निविशन्ते। यदीतो यान्ति सम्प्रति। काला अप्सु निविशन्ते। आपः सूर्ये समाहिताः॥२६॥

अभ्राण्यपः प्रपद्यन्ते। विद्युत्सूर्ये समाहिता। अनवर्णे इमे भूमी। इयं चाऽसौ च रोदसी। किꣳस्विदत्रान्तरा भूतम्। येनेमे विधृते उभे। विष्णुना विधृते भूमी। इति वत्सस्य वेदना। इरावती धेनुमती हि भूतम्। सूयवसिनी मनुषे दशस्यै॥२७॥

व्यष्टभ्नाद्रोदसी विष्णवेते। दाधर्थ पृथिवीमभितो

मयूखैः। किं तद्विष्णोर्बलमाहुः। का दीप्तिः किं परायणम्। एको यद्धारयद्देवः। रेजती रोदसी उभे। वाताद्विष्णोर्बलमाहुः। अक्षराद्दीप्तिरुच्यते। त्रिपदाद्धारयद्देवः। यद्विष्णोरेकमुत्तमम्॥२८॥

अग्नयो वायवश्चैव। एतदस्य परायणम्। पृच्छामि त्वा परं मृत्युम्। अवमं मध्यमञ्चतुम्। लोकं च पुण्यपापानाम्। एतत्पृच्छामि सम्प्रति। अमुमाहुः परं मृत्युम्। पवमानं तु मध्यमम्। अग्निरेवावमो मृत्युः। चन्द्रमाश्चतुरुच्यते॥२९॥

अनाभोगाः परं मृत्युम्। पापाः संयन्ति सर्वदा। आभोगास्त्वेवं संयन्ति। यत्र पुण्यकृतो जनाः। ततो मध्यममायन्ति। चतुमग्निं च सम्प्रति। पृच्छामि त्वा पापकृतः। यत्र यातयते यमः। त्वं नस्तद्ब्रह्मन् प्रब्रूहि। यदि वैत्थाऽसतो गृहान्॥३०॥

कश्यपादुदिताः सूर्याः। पापान्निर्घ्नन्ति सर्वदा। रोदस्योन्तर्देशेषु। तत्र न्यस्यन्ते वासवैः। तेऽशरीराः प्रपद्यन्ते। यथाऽपुण्यस्य कर्मणः। अपाण्यपादकेशासः। तत्र तेऽयोनिजा जनाः। मृत्वा पुनर्मृत्युमापद्यन्ते। अद्यमानाः स्वकर्मभिः॥३१॥

आशातिकाः क्रिमय इव। ततः पूयन्ते वासवैः। अपैतं मृत्युं जयति। य एवं वेद। स खल्वेवं विद्ब्राह्मणः। दीर्घश्रुत्तमो भवति। कश्यपस्यातिथिः सिद्धगमनः सिद्धागमनः। तस्यैषा भवति। आयस्मिन्त्सप्त वासवाः। रोहन्ति पूर्व्या रुहः॥३२॥

ऋषिर्ह दीर्घश्रुत्तमः। इन्द्रस्य घर्मो अतिथिरिति। कश्यपः पश्यको भवति। यत्सर्वं परिपश्यतीति सौक्ष्म्यात्। अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। तस्यैषा भवति। अग्ने नय सुपथा राये अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनः। भूयिष्ठां ते नम उक्तिं विधेमेति॥३३॥

[८]

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अंजिराप्रभुः। वैश्वानरो नर्यापाश्च। पङ्क्तिराधाश्च सप्तमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्। एतेऽष्टौ वसवः, क्षिता इति। यथर्त्वेवाग्नेरर्चिर्वर्णविशेषाः। नीलार्चिश्च पीतकार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमाना व्यवदाताः॥३४॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला

अ॑तिलो॒हिताः। ऊर्ध्वा अवप॑तन्ता॒श्च। वैद्युत इ॑त्येका॒दश। नैनं वैद्युतो॑ हिन॒स्ति। य ए॑वं वे॒द। स होवाच व्यासः पा॑राश॒र्यः। विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैँच्छमि॒ति। न त्वका॑मꣳ ह॒न्ति॥३५॥

य ए॑वं वे॒द। अथ ग॑न्धर्व॒गणाः। स्वान॒भ्राट्। अङ्गा॑रि॒र्बम्भा॑रिः। हस्त॒ः सुह॑स्तः। कृशा॑नुर्वि॒श्वाव॑सुः। मूर्धन्वान्त्सूँर्यव॒र्चाः। कृतिरित्येकादश ग॑न्धर्व॒गणाः। देवाश्च म॑हादे॒वाः। रश्मयश्च देवा॑ गर॒गिरः॥३६॥

नैनं गरो॑ हिन॒स्ति। य ए॑वं वे॒द। गौ॒री मि॑माय सलि॒लानि॒ तक्ष॑ती। एक॑पदी द्वि॒पदी॒ सा चतु॑ष्पदी। अ॒ष्टाप॑दी॒ नव॑पदी बभू॒वुषी॑। सहस्राक्षरा परमे व्यो॑मन्नि॒ति। वाचो॑ विशे॒षणम्। अथ निगद॑व्याख्या॒ताः। ताननुक्र॑मिष्या॒मः। व॒राहव॑ः स्वत॒पसः॥३७॥

वि॒द्युन्म॑हसो॒ धूप॑यः। श्वापयो गृहमेधाँश्चेत्ये॒ते। ये॒ चेमेऽशि॑मिवि॒द्विषः। पर्जन्याः सप्त पृथिवीमभिव॑र्ष॒न्ति। वृष्टि॑भिरि॒ति। एतयैव विभक्तिवि॑परी॒ताः। स॒प्तभि॒र्वा तै॑रुदी॒रिताः। अमूँल्लोकानभिव॑र्ष॒न्ति। तेषा॑मेषा॒ भव॑ति। स॒मा॒नमे॒तदुद॑कम्॥३८॥

उ॒च्चैत्य॑व॒चाह॑भिः। भूमिं॑ प॒र्जन्या॒ जिन्व॑न्ति। दिवं

जिन्वन्त्यग्नय इति। यदक्षरं भूतकृतम्। विश्वे देवा उपासते। महर्षिमस्य गोप्तारम्। जमदग्निमकुर्वत। जमदग्निराप्यायते। छन्दोभिश्चतुरुत्तरैः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः॥३९॥

ब्रह्मणा वीर्यावता। शिवा नः प्रदिशो दिशः। तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। सोमपा (३) असोमपा (३) इति निगदव्याख्याताः॥४०॥

[९]

सहस्रवृदियं भूमिः। परं व्योम सहस्रवृत्। अश्विना भुज्यूनासत्या। विश्वस्य जगतस्पती। जाया भूमिः पतिर्व्योम। मिथुनन्ता अतुर्यथुः। पुत्रो बृहस्पती रुद्रः। सरमा इति स्त्रीपुमम्। शुक्रं वामन्यद्यजतं वामन्यत्। विषुरूपे अहनी द्यौरिव स्थः॥४१॥

विश्वा हि माया अवथः स्वधावन्तौ। भद्रा वां पूषणाविह रातिरस्तु। वासात्यौ चित्रौ जगतो निधानौ। द्यावाभूमी चरथः

स॒ꣳ सखा॑यौ। तावि॒श्विना॑ रा॒सभा॑श्वा॒ हव॑ं मे। शु॒भ॒स्प॒ती॒ आ॒गत॑ꣳ सू॒र्यया॑ स॒ह। त्युग्रो॑ह भुज्युमं॑श्विनोदमे॒घे। र॒यिं न कश्चि॑न्ममृ॒वां (२) अवा॑हाः। तमू॑हथुर्नौ॒भिरा॑त्म॒न्वतीं॑भिः। अ॒न्त॒रि॒क्षप्रु॑ड्भि॒रपो॑दकाभिः॥४२॥

ति॒स्रः, क्षप॒स्त्रिरहा॑ति॒व्रज॑द्भिः। नास॑त्या भुज्युमू॑हथुः पत॒ङ्गैः। स॒मु॒द्रस्य॒ धन्व॑न्नार्द्रस्य॑ पा॒रे। त्रि॒भीरथैः॑ श॒तप॑द्भिः॒ षड॑श्वैः। स॒वि॒तार॒ं वित॑न्वन्तम्। अनु॑बध्नाति शाम्ब॒रः। आपपूर्षम्ब॑रश्चै॒व। स॒विता॑रेप॒सो॑ऽभवत्। त्य॒ꣳ सुतृप्तं॑ वि॑दित्वै॒व। ब॒हुसो॑म गि॒रं व॑शी॥४३॥

अन्वेति तुग्रो व॑क्रिया॒न्तम्। आयसूयान्त्सोम॑तृप्सु॒षु। स सङ्ग्रामस्तमौ॑द्योऽत्यो॒तः। वाचो गाः पि॑पाति॒ तत्। स तद्गोभिः स्तवा॑ऽत्येत्य॒न्ये। र॒क्षसा॑नन्वि॒ताश्च॑ ये। अ॒न्वेति॒ परि॑वृत्या॒ऽस्तः। ए॒वमे॒तौ स्थो॑ अश्विना। ते ए॒ते द्यु॑ः पृथि॒व्योः। अह॑रह॒र्गर्भं॑ दधाथे॥४४॥

तयो॑रे॒तौ व॒त्सावं॑होरा॒त्रे। पृ॒थि॒व्या अहः॑। दि॒वो रात्रिः॑। ता अवि॑सृष्टौ। दम्प॑ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ व॒त्सौ। अ॒ग्निश्चा॑दि॒त्य॒श्च॑। रा॒त्रेर्व॒त्सः। श्वे॒त आ॑दि॒त्यः। अह्नो॒ऽग्निः॥४५॥

ताम्रो अरुणः। ता अविसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ वत्सौ। वृत्रश्च वैद्युतश्च। अग्नेर्वृत्रः। वैद्युत आदित्यस्य। ता अविसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ वत्सौ॥४६॥

उष्मा च नीहारश्च। वृत्रस्योष्मा। वैद्युतस्य नीहारः। तौ तावेव प्रतिपद्येते। सेयꣳ रात्री गर्भिणी पुत्रेण संवसति। तस्या वा एतदुल्बणम्। यद्रात्रौ रश्मयः। यथा गोर्गर्भिण्या उल्बणम्। एवमेतस्या उल्बणम्। प्रजयिष्णुः प्रजया च पशुभिश्च भवति। य एवं वेद। एतमुद्यन्तमपियन्तं चेति। आदित्यः पुण्यस्य वत्सः। अथ पवित्राङ्गिरसः॥४७॥

[१०]

पवित्रवन्तः परिवाजमासते। पितैषां प्रत्नो अभिरक्षति व्रतम्। महः समुद्रं वरुणस्तिरोदधे। धीरा इच्छेकुर्धरुणेष्वारभम्।

पवित्रं ते विततं ब्रह्मणस्पते। प्रभुर्गात्राणि पर्येषि विश्वतः। अतप्ततनूर्न तदामो अश्नुते। शृतास इद्वहन्तस्तत्समाशत। ब्रह्मा देवानाम्। असतः सद्ये ततक्षुः॥४८॥

ऋषयः सप्तात्रिश्च यत्। सर्वेऽत्रयो अगस्त्यश्च। नक्षत्रैः शङ्कृतोऽवसन्। अथ सवितुः श्यावाश्वस्याऽवर्तिकामस्य।

अ॒मी य ऋक्षा॒ निहि॑तास उ॒च्चा। नक्तं॒ ददृ॑श्रे॒ कुह॑चि॒द्दिवे॑युः। अद॑ब्धानि॒ वरु॑णस्य व्र॒तानि॑। वि॒चा॒कश॑च्च॒न्द्रमा॒ नक्ष॑त्रमेति। तत्स॑वि॒तुर्वरे॑ण्यम्। भर्गो॑ दे॒वस्य॑ धीमहि॥४९॥

धियो॒ यो नः॑ प्रचो॒दया॑त्। तत्स॑वि॒तुर्वृ॑णीमहे। व॒यं दे॒वस्य॒ भोज॑नम्। श्रेष्ठ॑ꣳ सर्व॒धात॑मम्। तुरं॒ भग॑स्य धीमहि। अपा॑गूहत सविता॒ तृभीन्। सर्वा॑न्दि॒वो अन्ध॑सः। नक्तं॒ तान्य॑भवन्दृ॒शे। अस्थ्य॒स्था सम्भ॑विष्यामः। नाम॒ नामै॒व ना॒म मे॑॥५०॥

नपुꣳस॑कं॒ पुमा॒ꣳस्त्र्य॑स्मि। स्थाव॑रोऽस्म्यथ॒ जङ्ग॑मः। य॒जेऽयक्षि॒ यष्टा॒हे च॑। मया॑ भू॒तान्य॑यक्षत। प॒शवो॑ मम॑ भूता॒नि। अनूबन्ध्योऽस्म्य॑हं वि॒भुः। स्त्रियः॑ स॒तीः। ता उ॑मे पु॒ꣳस आ॑हुः। पश्य॑दक्षण्वान्नविचे॑तद॒न्धः। क॒विर्यः पु॒त्रः स इ॒मा चि॑केत॥५१॥

यस्ता वि॑जा॒नात्स॑वि॒तुः पि॒तास॑त्। अ॒न्धो मणिम॑विन्दत्। तम॑नङ्गुलि॒राव॑यत्। अ॒ग्री॒वः प्रत्य॑मुञ्चत्। तमजि॑ह्वा अ॒सश्च॑त। ऊर्ध्वमूलम॑वाक्छा॒खम्। वृ॒क्षं यो॑ वेद॒ सम्प्र॑ति। न स जातु जन॑ः श्रद्द॒ध्यात्। मृ॒त्युर्मा॑ मार॒यादि॑तिः। हसितꣳ रुदि॑तं

गीतम्॥५२॥

वीणापणवलासितम्। मृतं जीवं च यत्किञ्चित्। अङ्गानि स्नेव विद्धि तत्। अतृष्यꣳस्तृष्यध्यायत्। अस्माज्ज्ञाता मे मिथू चरन्न्। पुत्रो निर्ऋत्या वैदेहः। अचेता यश्च चेतनः। स तं मणिमविन्दत्। सोऽनङ्गुलिरावयत्। सोऽग्रीवः प्रत्यमुञ्चत्॥५३॥

सोऽजिह्वो असश्चत। नैतमृषिं विदित्वा नगरं प्रविशेत्। यदि प्रविशेत्। मिथौ चरित्वा प्रविशेत्। तत्सम्भवस्य व्रतम्। आतमग्ने रथं तिष्ठ। एकाश्वमेकयोजनम्। एकचक्रमेकधुरम्। वातध्राजिगतिं विभो। न रिष्यति न व्यथते॥५४॥

नास्याक्षो यातु सङ्गति। यच्छ्वेतान् रोहिताꣳश्चाग्नेः। रथे युक्ताऽधितिष्ठति। एकया च दशभिश्च स्वभूते। द्वाभ्यामिष्टये विꣳशत्या च। तिसृभिश्च वहसे त्रिꣳशता च। नियुद्भिर्वायविह ता विमुञ्च॥५५॥

[११]

आतनुष्व प्रतनुष्व। उद्धमाऽऽधम सन्धम। आदित्ये चन्द्रवर्णानाम्। गर्भमाधेहि यः पुमान्। इतः सिक्तꣳ

सूर्यगतम्। चन्द्रमसे रसं कृधि। वारादं जनयाग्रेऽग्निम्। य एको रुद्र उच्यते। असङ्ख्याताः सहस्राणि। स्मर्यते न च दृश्यते॥५६॥

एवमेतं निबोधत। आमन्द्रैरिन्द्र हरिभिः। याहि मयूररोमभिः। मा त्वा केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः। दधन्वेव ता इहि। मा मन्द्रैरिन्द्र हरिभिः। यामि मयूररोमभिः। मा मा केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः। निधन्वेव तां (२) इमि। अणुभिश्च महद्भिश्च॥५७॥

निघृष्वैरसमायुतैः। कालैर्हरित्वमापन्नैः। इन्द्राऽऽयाहि सहस्रयुक्। अग्निर्विभ्राष्टिवसनः। वायुः श्वेतसिकद्रुकः। संवत्सरो विषूवर्णैः। नित्यास्तेऽनुचरास्तव। सुब्रह्मण्यो३ सुब्रह्मण्यो३ सुब्रह्मण्योम्। इन्द्राऽऽगच्छ हरिव आगच्छ मेधातिथेः। मेष वृषणश्वस्य मेने॥५८॥

गौरावस्कन्दिन्नहल्यायै जार। कौशिकब्राह्मण गौतमब्रुवाण। अरुणाश्वा इहागताः। वसवः पृथिविक्षितः। अष्टौदिग्वाससोऽग्नयः। अग्निश्च जातवेदाश्चेत्येते। ताम्राश्वास्ताम्ररथाः। ताम्रवर्णास्तथाऽसिताः। दण्डहस्ताः खादग्दतः। इतो रुद्राः

परा॒ङ्गताः॥५९॥

उक्तꣳ स्थानं प्रमाणं च॑ पुर॒ इत। बृह॒स्पति॑श्च सवि॒ता च॑। वि॒श्वरू॑पैरि॒हाऽऽग॑ताम्। रथे॑नोदक॒वर्त्म॑ना। अ॒प्सुषा॑ इति॒ तद्वयोः। उक्तो वेषो॑ वासा॒ꣳसि च। कालावयवानामितः॑ प्रती॒ज्या। वासात्या॑ इत्य॒श्विनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं क॑रोती॒ति। वासिष्टो रौहिणो मीमा॑ꣳसां च॒क्रे। तस्यै॒षा भव॑ति। वा॒श्रेव॑ वि॒द्युदिति॑। ब्रह्म॑ण उ॒दर॑णमसि। ब्रह्म॑ण उदी॒रण॑मसि। ब्रह्म॑ण आ॒स्तर॑णमसि। ब्रह्म॑ण उप॒स्तर॑णमसि॥६०॥

[१२]

[अप॑क्रामत गर्भि॒ण्यः॑]

अ॒ष्टयो॑नीम॒ष्टपु॑त्राम्। अ॒ष्टप॑त्नीमि॒मां मही॑म्। अ॒हं वेद॒ न मे॑ मृत्युः। न चाम॑ृत्युर॒घाऽऽह॑रत्। अ॒ष्टयो॑न्य॒ष्टपु॑त्रम्। अ॒ष्टप॑दि॒दम॒न्तरि॑क्षम्। अ॒हं वेद॒ न मे॑ मृत्युः। न चाम॑ृत्युर॒घाऽऽह॑रत्। अ॒ष्टयो॑नीम॒ष्टपु॑त्राम्। अ॒ष्टप॑त्नीम॒मूं दिवम्॑॥६१॥

अ॒हं वेद॒ न मे॑ मृत्युः। न चाम॑ृत्युर॒घाऽऽह॑रत्। सु॒त्रामा॑णं म॒हीमू॒ षु। अदि॑ति॒र्द्यौरदि॑तिर॒न्तरि॑क्षम्। अदि॑तिर्मा॒ता स पि॒ता स पु॒त्रः। विश्वे॑ दे॒वा अदि॑तिः॒ पञ्च॒जना॑ः।

अदि॑तिर्जा॒तमदि॑तिर्जनि॑त्वम्। अ॒ष्टौ पु॒त्रासो॒ अदि॑तेः। ये जा॒तास्त॒न्वः॑ परि॑। दे॒वां (२) उप॑प्रैत्स॒प्तभिः॑॥६२॥

प॒रा॒ मा॒र्ता॒ण्डमास्य॑त्। स॒प्तभिः॑ पु॒त्रैरदि॑तिः। उप॒प्रैत्पूर्व्यं॑ युगम्॑। प्र॒जायै॑ मृ॒त्यवे॑ त॑त्। प॒रा॒ मा॒र्ता॒ण्डमाभ॑र॒दिति॑। ताननुक्र॑मिष्या॒मः। मि॒त्रश्च॒ वरु॑णश्च। धा॒ता चा॑र्य॒मा च॑। अ॒ꣳशश्च॒ भग॑श्च। इन्द्र॑श्च विवस्वाꣳश्चेत्ये॒ते। हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भो ह॒ꣳसः शु॑चि॒षत्। ब्रह्म॑जज्ञा॒नं तदित्प॒दमिति॑। ग॒र्भः प्रा॑जाप॒त्यः। अथ॒ पुरु॑षः स॒प्त पुरु॑षः॥६३॥

[य॒था॒स्था॒नं ग॑र्भि॒ण्यः॑]

[१३]

योऽसौ॑ त॒पन्नु॒देति॑। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॒दायो॒देति॑। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णाना॒दायोद॑गाः। अ॒सौ यो॑ऽस्त॒मेति॑। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॒दाया॒ऽस्तमेति॑। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णाना॒दायाऽस्त॑ङ्गाः। अ॒सौ य आ॒पूर्य॑ति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरा॒पूर्य॑ति॥६४॥

मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरा॒पूरि॑ष्ठाः। अ॒सौ यो॑ऽप॒क्षीय॑ति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑क्षीयति। मा

मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑क्षेष्ठाः। अ॒मूनि॒ नक्ष॑त्राणि। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पन्ति॒ चोत्स॑र्पन्ति च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृपत॒ मोत्सृ॑पत॥६५॥

इ॒मे मासा॑श्चार्धमा॒साश्च॑। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पन्ति॒ चोत्स॑र्पन्ति च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृपत॒ मोत्सृ॑पत। इ॒म ऋ॒तवः॑। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पन्ति॒ चोत्स॑र्पन्ति च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृपत॒ मोत्सृ॑पत। अ॒यꣳ सं॑वत्स॒रः। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पति॒ चोत्स॑र्पति च॥६६॥

मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मोत्सृ॑प। इ॒दमह॑ः। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पति॒ चोत्स॑र्पति च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मोत्सृ॑प। इ॒यꣳ रात्रि॑ः। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पति॒ चोत्स॑र्पति च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मोत्सृ॑प। ॐ भूर्भुव॒ः स्व॑ः। एतद्वो मिथुनं मा नो मिथु॑नꣳ रीद्ध्वम्॥६७॥

[१४]

अथाऽऽदित्यस्याष्टपु॑रुष॒स्य। वसूनामादित्यानाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। रुद्राणामादित्यानाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। आदित्यानामादित्यानाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। सताꣳ सत्या॒नाम्। आदित्यानाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। अभिधून्वतां॑मभि॒घ्नताम्। वातव॑तां म॒रुताम्। आदित्यानाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। ऋभूणामादित्यानाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। विश्वेषां॑ देवा॒नाम्। आदित्यानाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। संवत्सर॑स्य स॒वितुः। आदित्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। ॐ भूर्भुव॒ः स्व॑ः। रश्मयो वो मिथुनं मा नो मिथु॑नꣳ री॒द्ध्वम्॥६८॥

[१५]

आरोगस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। भ्राजस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। पटरस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। पतङ्गस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। स्वर्णरस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। ज्योतिषीमतस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। विभासस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। कश्यपस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। ॐ भूर्भुव॒ः स्व॑ः। आपो वो मिथुनं मा नो

मिथु॑नꣳ रीद्ध्वम्॥६९॥

[१६]

अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादश॑स्त्रीकस्य। प्रभ्राजमानानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भानि। व्यवदातानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भानि। वासुकिवैद्युतानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भानि। रजतानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भानि। परुषाणाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भानि। श्यामानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भानि। कपिलानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भानि। अतिलोहितानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भानि। ऊर्ध्वानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भानि॥७०॥

अवपतन्तानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भानि। वैद्युतानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भानि। प्रभ्राजमानीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भानि। व्यवदातीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भानि। वासुकिवैद्युतीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भानि। रजतानाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भानि। परुषाणाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भानि। श्यामानाꣳ रुद्राणीनाꣳ

स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। अवपतन्तीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रूपाणि वो मिथुनं मा नो मिथुनꣳ रीद्ध्वम्॥ ७१॥

[१७]

अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। सहोजसो दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पङ्क्तिराधस उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विसर्पिण उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। दिशो वो मिथुनं मा नो मिथुनꣳ रीद्ध्वम्॥ ७२॥

[१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।

दक्षिणापरस्यां दिश्यविसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। उत्तरापरस्यां दिश्यविषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। आ यस्मिन्त्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रतवित्येते॥ ७३॥

[१९]

इन्द्रघोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो वः पितृभिर्दक्षिणत उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रैः पश्चादुपदधताम्। विश्वकर्मा व आदित्यैरुत्तरत उपदधताम्। त्वष्टा वो रूपैरुपरिष्टादुपदधताम्। संज्ञानं वः पश्चादिति। आदित्यः सर्वोऽग्निः पृथिव्याम्। वायुरन्तरिक्षे। सूर्यो दिवि। चन्द्रमा दिक्षु। नक्षत्राणि स्वलोके। एवा ह्येव। एवा ह्यग्ने। एवा हि वायो। एवा हीन्द्र। एवा हि पूषन्। एवा हि देवाः॥ ७४॥

[२०]

आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह संश्चस्करद्धिया। वाय्वश्वा रश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे

सुत। महानाम्नीर्महामानाः। महसो महसः स्वः॥७५॥

देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्र्युष्णिमपारघम्। अपाघ्रामपचावर्तिम्। अपदेवीरितो हित। वज्रं देवीरजीताꣳश्च। भुवनं देवसूवरीः। आदित्यानदितिं देवीम्। योनिनोर्ध्वमुदीषत॥७६॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठाꣳ शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥७७॥

[२१]

योऽपां पुष्पं वेद। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। चन्द्रमा वा अपां पुष्पम्। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति।

अग्निर्वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। योऽग्नेरायतनं वेद॥७८॥

आयतनवान् भवति। आपो वा अग्नेरायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। वायुर्वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो वायोरायतनं वेद। आयतनवान् भवति॥७९॥

आपो वै वायोरायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। असौ वै तपन्नपामायतनम्। आयतनवान् भवति। योऽमुष्य तपत आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वा अमुष्य तपत आयतनम्॥८०॥

आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। चन्द्रमा वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यश्चन्द्रमस आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै चन्द्रमस आयतनम्। आयतनवान् भवति॥८१॥

य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। नक्षत्राणि वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो

नक्षत्राणामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै नक्षत्राणामायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद॥८२॥

योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। पर्जन्यो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः पर्जन्यस्याऽऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै पर्जन्यस्याऽऽयतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद॥८३॥

आयतनवान् भवति। संवत्सरो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः संवत्सरस्याऽऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै संवत्सरस्याऽऽयतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽप्सु नावं प्रतिष्ठितां वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥८४॥

इमे वै लोका अप्सु प्रतिष्ठिताः। तदेषाऽभ्यनूक्ता। अपाꣳ रसमुदयꣳसन्न्। सूर्ये शुक्रꣳ समाभृतम्। अपाꣳ रसस्य यो रसः। तं वो गृह्णाम्युत्तममिति। इमे वै लोका अपाꣳ रसः। तेऽमुष्मिन्नादित्ये समाभृताः। जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां पूरयित्वा गुल्फदघ्नम्॥८५॥

पुष्करपर्णैः पुष्करदण्डैः पुष्करैश्च सꣳस्तीर्य। तस्मिन्वि-

हायसे। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्प्रणीतेऽयमग्निश्चीयते। साप्रणीतेऽयमप्सु ह्ययं चीयते। असौ भुवनेप्यनाहिताग्निरेताः। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु॥८६॥

अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। एतद्ध स्म वा आहुः शण्डिलाः। कमग्निं चिनुते। सत्रियमग्निं चिन्वानः। संवत्सरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। अमुमादित्यं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते॥८७॥

नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। प्राणान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। चातुर्होत्रियमग्निं चिन्वानः। ब्रह्म प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। शरीरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः॥८८॥

इमाँल्लोकान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं चिन्वान इति। य एवासौ। इतश्चाऽमुतश्चाऽव्यतीपाती। तमिति। योऽग्नेर्मिथूया वेद। मिथुनवान्भवति। आपो वा अग्नेर्मिथूयाः। मिथुनवान्भवति। य एवं वेद॥८९॥

[२२]

आपो॒ वा इ॒दमा॑सन्त्सलि॒लमे॒व। स प्र॒जाप॑ति॒रेकः॑ पुष्करप॒र्णे सम॑भवत्। तस्यान्त॒र्मन॑सि काम॒ः सम॑वर्तत। इ॒दꣳ सृ॑जेय॒मिति॑। तस्मा॒द्यत्पुरु॑षो॒ मन॑साऽभि॒गच्छ॑ति। तद्वा॒चा व॑दति। तत्कर्म॑णा करोति। तदे॒षाऽभ्यनू॑क्ता। काम॒स्तदग्रे॒ सम॑वर्त॒ताधि॑। मन॑सो॒ रेतः॑ प्रथ॒मं यदासी॑त्॥९०॥

स॒तो बन्धु॒मस॑ति॒ निर॑विन्दन्न्। हृ॒दि प्र॒तीष्या॑ क॒वयो॑ मनी॒षेति॑। उपै॑न॒न्तदुप॑नमति। यत्का॑मो॒ भव॑ति। य ए॒वं वेद॑। स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒प्त्वा। शरी॑रमधूनुत। तस्य॒ यन्मा॒ꣳसमासी॑त्। ततो॑ऽरु॒णाः के॒तवो॒ वात॑रश॒ना ऋष॑य॒ उद॑तिष्ठन्न्॥९१॥

ये नखा॑ः। ते वै॑खान॒साः। ये वाला॑ः। ते वा॑लखि॒ल्याः। यो रसः॑। सो॑ऽपाम्। अ॒न्त॒र॒तः कू॒र्मं भू॒तꣳ सर्प॑न्तम्। तम॑ब्रवीत्। मम॒ वैत्वङ्गा॒ꣳसा। सम॑भूत्॥९२॥

नेत्य॑ब्रवीत्। पूर्व॑मे॒वाहमि॒हास॒मिति॑। तत्पुरु॑षस्य पुरुष॒त्वम्। स स॒हस्र॑शीर्षा॒ पुरु॑षः। स॒ह॒स्रा॒क्षः स॒हस्र॑पात्। भू॒त्वोद॑तिष्ठत्। तम॑ब्रवीत्। त्वं वै पूर्वꣳ सम॑भूः। त्वमि॒दं पूर्वः॑ कुरु॒ष्वेति॑। स

इ॒त आ॒दायापः॑॥९३॥

अ॒ञ्ज॒लिना॑ पु॒रस्ता॑दु॒पाद॑धात्। ए॒वाह्ये॒वेति॑। तत॑ आदि॒त्य उद॑तिष्ठत्। सा प्राची॒ दिक्। अथा॑ऽरु॒णः के॒तुर्द॑क्षिण॒त उ॒पाद॑धात्। ए॒वाह्यग्न॒ इति॑। ततो॒ वा अ॒ग्निरुद॑तिष्ठत्। सा द॑क्षि॒णा दिक्। अथा॑रु॒णः के॒तुः प॒श्चादु॒पाद॑धात्। ए॒वा हि वायो॒ इति॑॥९४॥

ततो॑ वा॒युरुद॑तिष्ठत्। सा प्र॒तीची॒ दिक्। अथा॑रु॒णः के॒तुरु॑त्तर॒त उ॒पाद॑धात्। ए॒वाहीन्द्रेति॑। ततो॒ वा इन्द्र॒ उद॑तिष्ठत्। सोदी॑ची॒ दिक्। अथा॑रु॒णः के॒तुर्मध्य॑ उ॒पाद॑धात्। ए॒वा हि पूष॒न्निति॑। ततो॒ वै पू॒षोद॑तिष्ठत्। सेयं दिक्॥९५॥

अथा॑रु॒णः के॒तुरु॒परि॑ष्टादु॒पाद॑धात्। ए॒वा हि देवा॒ इति॑। ततो॑ देवमनु॒ष्याः पि॒तरः॑। ग॒न्ध॒र्वा॒प्स॒रस॒श्चोद॑तिष्ठन्न्। सोर्ध्वा दिक्। या वि॒प्रुषो॑ वि॒परा॑पतन्न्। ताभ्योऽसु॑रा॒ रक्षा॑ꣳसि पिशा॒चाश्चोद॑तिष्ठन्न्। तस्मा॒त्ते परा॑भवन्न्। वि॒प्रुड्भ्यो॒ हि ते सम॑भवन्न्। तदे॒षाऽभ्यनू॑क्ता॥९६॥

आपो॑ ह॒ यद्बृ॑ह॒तीर्गर्भ॒मायन्न्। दक्षं॒ दधा॑ना ज॒नय॑न्तीः स्वय॒म्भुम्। तत॑ इ॒मेध्यसृ॑ज्यन्त॒ सर्गाः॑। अद्भ्यो॒ वा इ॒दꣳ

समभूत्। तस्मादिदꣳ सर्वं ब्रह्म स्वयम्विति। तस्मादिदꣳ सर्वꣳ शिथिलमिवाऽध्रुवमिवाभवत्। प्रजापतिर्वाव तत्। आत्मनाऽऽत्मानं विधाय। तदेवानुप्राविशत्। तदेषाऽभ्यनूक्ता॥९७॥

विधाय लोकान् विधाय भूतानि। विधाय सर्वाः प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्य। आत्मनाऽऽत्मानमभि संविवेशेति। सर्वमेवेदमाप्त्वा। सर्वमवरुद्ध्य। तदेवानुप्रविशति। य एवं वेद॥९८॥

[२३]

चतुष्टय्य आपो गृह्णाति। चत्वारि वा अपाꣳ रूपाणि। मेघो विद्युत्। स्तनयित्नुर्वृष्टिः। तान्येवावरुन्धे। आतपति वर्ष्या गृह्णाति। ताः पुरस्तादुपदधाति। एता वै ब्रह्मवर्चस्या आपः। मुखत एव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे। तस्मान्मुखतो ब्रह्मवर्चसितरः॥९९॥

कूप्या गृह्णाति। ता दक्षिणत उपदधाति। एता वै तेजस्विनीरापः। तेज एवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्माद्दक्षिणोऽर्धस्तेजस्वितरः। स्थावरा गृह्णाति। ताः

प॒श्चादुप॑दधाति। प्रति॑ष्ठिता॒ वै स्था॑व॒राः। प॒श्चादे॒व प्रति॑तिष्ठति। वह॑न्तीर्गृह्णाति॥१००॥

ता उ॑त्तर॒त उप॑दधाति। ओज॑सा॒ वा ए॒ता वह॑न्तीरि॒वोद्व॑तीरि॒व आकूज॑तीरि॒व धाव॑न्तीः। ओज॑ ए॒वास्यो॑त्तर॒तो द॑धाति। तस्मा॒दुत्त॒रोऽर्ध ओज॒स्वित॑रः। स॒म्भा॒र्या गृ॑ह्णाति। ता मध्य॒ उप॑दधाति। इ॒यं वै स॑म्भा॒र्याः। अ॒स्यामे॒व प्रति॑तिष्ठति। प॒ल्व॒ल्या गृ॑ह्णाति। ता उ॒परि॑ष्टादु॒पाद॑धाति॥१०१॥

अ॒सौ वै प॑ल्व॒याः। अ॒मुष्या॑मे॒व प्रति॑तिष्ठति। दि॒क्षूप॑दधाति। दि॒क्षु वा आपः॑। अन्नं॒ वा आपः॑। अ॒द्भ्यो वा अन्नं॑ जायते। यदे॒वाद्भ्योऽन्नं॒ जाय॑ते। तदव॑रुन्धे। तं वा ए॒तम॑रु॒णाः के॒तवो॒ वात॑रश॒ना ऋष॑योऽचिन्वन्। तस्मा॑दारुणके॒तुक॑ः॥१०२॥

तदे॒षाऽभ्यनू॑क्ता। के॒तवो॒ अरु॑णासश्च। ऋ॒ष॒यो वात॑रश॒नाः। प्र॒ति॒ष्ठा॒ꣳ श॒तधा॑ हि। स॒माहि॑तासो सहस्र॒धाय॑स॒मिति॑। श॒तश॑श्चै॒व स॒हस्र॑शश्च॒ प्रति॑तिष्ठति। य ए॒तम॒ग्निं चि॑नु॒ते। य उ॑चैनमे॒वं वेद॑॥१०३॥

[२४]

जा॒नु॒द॒घ्नीमु॑त्तरवे॒दीं खा॒त्वा। अ॒पां पू॑रयति। अ॒पाꣳ सं॑व॒त्वाय॑।

पुष्करपर्णꣳ रुक्मं पुरुषमित्युपदधाति। तपो वै पुष्करपर्णम्। सत्यꣳ रुक्मः। अमृतं पुरुषः। एतावद्वा वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति॥१०४॥

तदवरुन्धे। कूर्ममुपदधाति। अपामेव मेधमवरुन्धे। अथो स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह सञ्चस्करद्धिया इति। वाय्वश्वा रश्मिपतयः। लोकं पृणच्छिद्रं पृण॥१०५॥

यास्तिस्रः परमजाः। इन्द्रघोषा वो वसुभिरेवाह्येवेति। पञ्चचितय उपदधाति। पाङ्क्तोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तं चिनुते। लोकं पृणया द्वितीयामुपदधाति। पञ्च पदा वै विराट्। तस्या वा इयं पादः। अन्तरिक्षं पादः। द्यौः पादः। दिशः पादः। परोरजाः पादः। विराज्येव प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥१०६॥

[२५]

अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु। अथो

आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। अथ ह स्माहारुणः स्वायम्भुवः। सावित्रः सर्वोऽग्निरित्यनुषङ्गं मन्यामहे। नाना वा एतेषां वीर्याणि। कमग्निं चिनुते॥१०७॥

सत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। चातुर्होत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते॥१०८॥

उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं चिन्वान इति। वृषा वा अग्निः। वृषाणौ सꣳस्फालयेत्। हन्येतास्य यज्ञः। तस्मान्नानुषज्यः। सोत्तरवेदिषु क्रतुषु चिन्वीत। उत्तरवेद्याꣳ ह्यग्निश्चीयते। प्रजाकामश्चिन्वीत॥१०९॥

प्राजापत्यो वा एषोऽग्निः। प्राजापत्याः प्रजाः। प्रजावान् भवति। य एवं वेद। पशुकामश्चिन्वीत। संज्ञानं वा एतत् पशूनाम्। यदापः। पशूनामेव संज्ञानेऽग्निं चिनुते। पशुमान् भवति। य एवं वेद॥११०॥

वृष्टिकामश्चिन्वीत। आपो वै वृष्टिः। पर्जन्यो वर्षुको भवति।

य एवं वेद। आमयावी चिन्वीत। आपो वै भेषजम्। भेषजमेवास्मै करोति। सर्वमायुरेति। अभिचरꣳश्चिन्वीत। वज्रो वा आपः॥१११॥

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहरति। स्तृणुत एनम्। तेजस्कामो यशस्कामः। ब्रह्मवर्चसकामः स्वर्गकामश्चिन्वीत। एतावद्वा वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति। तदवरुन्धे। तस्यैतद्व्रतम्। वर्षति न धावेत्॥११२॥

अमृतं वा आपः। अमृतस्यानन्तरित्यै। नाप्सु मूत्रपुरीषं कुर्यात्। न निष्ठीवेत्। न विवसनः स्नायात्। गुह्यो वा एषोऽग्निः। एतस्याग्नेरनतिदाहाय। न पुष्करपर्णानि हिरण्यं वाऽधितिष्ठेत्। एतस्याग्नेरनभ्यारोहाय। न कूर्मस्याश्नीयात्। नोदकस्याघातुकान्येनमोदकानि भवन्ति। अघातुका आपः। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥११३॥

[२६]

इमानुक्ं भुवना सीषधेम। इन्द्रश्च विश्वे च देवाः। यज्ञं च नस्तन्वं च प्रजां च। आदित्यैरिन्द्रः सह सीषधातु। आदित्यैरिन्द्रः सगणो मरुद्भिः। अस्माक भूत्वविता तनूनाम्। आप्लवस्व प्रप्लवस्व। आण्डीभवज मा मुहुः।

सुखादीन्दुःखनिधनाम्। प्रतिमुञ्चस्व स्वां पुरम्॥११४॥

मरीचयः स्वायम्भुवाः। ये शरीराण्यकल्पयन्न्। ते ते देहं कल्पयन्तु। मा च ते ख्यास्म तीरिषत्। उत्तिष्ठत मा स्वप्त। अग्निमिच्छध्वं भारताः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः। सूर्येण सयुजोषसः। युवा सुवासाः। अष्टाचक्रा नवद्वारा॥११५॥

देवानां पूरयोध्या। तस्याꣳ हिरण्मयः कोशः। स्वर्गो लोको ज्योतिषाऽऽवृतः। यो वै तां ब्रह्मणो वेद। अमृतेनाऽऽवृतां पुरीम्। तस्मै ब्रह्म च ब्रह्मा च। आयुः कीर्तिं प्रजां ददुः। विभ्राजमानाꣳ हरिणीम्। यशसा सम्परीवृताम्। पुरꣳ हिरण्मयीं ब्रह्मा॥११६॥

विवेशाऽपराजिता। पराङेत्यज्यामयी। पराङेत्यनाशकी। इह चामुत्र चान्वेति। विद्वान्देवासुरानुभयान्। यत्कुमारी मन्द्रयते। यद्योषिद्यत्पतिव्रता। अरिष्टं यत्किं च क्रियते। अग्निस्तदनुवेधति। अशृतासः शृतासश्च॥११७॥

यज्वानो येऽप्ययज्वनः। स्वर्यन्तो नापेक्षन्ते। इन्द्रमग्निं च ये विदुः। सिकता इव संयन्ति। रश्मिभिः समुदीरिताः। अस्माल्लोकादमुष्माच्च। ऋषिभिरदात्पृश्निभिः। अपेत वीत वि

च सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अहोभिरद्भिरक्तुभिर्व्यक्तम्॥११८॥

यमो ददात्ववसानमस्मै। नृ मुणन्तु नृपात्वर्यः। अकृष्टा ये च कृष्टजाः। कुमारीषु कनीनीषु। जारिणीषु च ये हिताः। रेतः पीता आण्डपीताः। अङ्गारेषु च ये हुताः। उभयान् पुत्रपौत्रकान्। युवेऽहं यमराजगान्। शतमिन्नु शरदः॥११९॥ अदो यद्ब्रह्म विलबम्। पितॄणां च यमस्य च। वरुणस्याश्विनोरग्नेः। मरुतां च विहायसाम्। कामप्रयवणं मे अस्तु। स ह्येवास्मि सनातनः। इति नाको ब्रह्मिश्रवो रायो धनम्। पुत्रानापो देवीरिहाऽऽहित॥१२०॥

[२७]

विशीर्ष्णीं गृध्रशीर्ष्णीं च। अपेतो निर्ऋतिꣳ हथः। परिबाधꣳ श्वेतकुक्षम्। निजङ्घꣳ शबलोदरम्। स तान् वाच्यायया सह। अग्ने नाशय सन्दृशः। ईर्ष्यासूये बुभुक्षाम्। मन्युं कृत्यां च दीधिरे। रथेन किꣳशुकावता। अग्ने नाशय सन्दृशः॥१२१॥

[२८]

पर्जन्याय प्रगायत। दिवस्पुत्राय मीढुषे। स नो

य॒वस॑मिच्छतु। इ॒दं वर्चः॑ प॒र्जन्या॑य स्व॒राजे॑। ह्र॒दो अ॒स्त्वन्त॑र॒न्तर्द्यु॑योत। म॒यो॒भूर्वातो॑ वि॒श्वकृ॑ष्टयः सन्त्व॒स्मे। सु॒पि॒प्प॒ला ओष॑धीर्दे॒वगो॑पाः। यो गर्भ॒मोष॑धीनाम्। गवां॑ कृ॒णोत्यर्व॑ताम्। प॒र्जन्यः॑ पुरु॒षीणा॑म्॥१२२॥

[२९]

पुन॑र्मामैत्विन्द्रि॒यम्। पुन॒रायुः॒ पुन॒र्भगः॑। पुन॒र्ब्राह्म॑णमैतु मा। पुन॒र्द्रवि॑णमैतु मा। यन्मे॒ऽद्य रेतः॑ पृथि॒वीमस्कान्। यदोष॑धीर॒प्यस॑र॒द्यदापः॑। इ॒दं तत्पुन॒राद॑दे। दी॒र्घा॒यु॒त्वाय॒ वर्च॑से। यन्मे॒ रेतः॒ प्रसि॑च्यते। यन्म॒ आजा॑यते॒ पुनः॑। तेन॑ माम॒मृतं॑ कुरु। तेन॑ सुप्र॒जसं॑ कुरु॥१२३॥

[३०]

अ॒द्भ्यस्तिरो॒ऽधाऽजा॑यत। तव॑ वैश्रव॒णः स॑दा। तिरो॑ऽधेहि सप॒त्नान्नः॑। ये अपो॒ऽश्नन्ति॑ केच॒न। त्वा॒ष्ट्रीं मा॒यां वै॑श्रव॒णः। रथ॑ꣳ सहस्र॒वन्धु॑रम्। पु॒रु॒श्च॒क्रꣳ सह॑स्राश्वम्। आस्था॒यायो॑हि नो ब॒लिम्। यस्मै॑ भू॒तानि॑ ब॒लिमाव॑हन्ति। धनं॒ गावो॒ हस्ति॒ हिर॑ण्य॒मश्वान्॥१२४॥

असा॑म सुम॒तौ य॒ज्ञिय॑स्य। श्रियं॒ बिभ्र॒तोऽन्न॑मुखीं

विराजम्। सुदर्शने च क्रौञ्चे च। मैनागे च महागिरौ। शतद्वाट्टारंगमन्ता। सहार्यं नगरं तव। इति मन्त्राः। कल्पोऽत ऊर्ध्वम्। यदि बलिꣳ हरेत्। हिरण्यनाभये वितुदये कौबेरायायं बलिः॥१२५॥

सर्वभूताधिपतये नम इति। अथ बलिꣳ हृत्वोपतिष्ठेत। क्षत्रं क्षत्रं वैश्रवणः। ब्राह्मणा वयꣳ स्मः। नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीः। अस्मात्प्रविश्यान्नमद्धीति। अथ तमग्निमादधीत। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत। तिरोऽधा भूः। तिरोऽधा भुवः॥१२६॥

तिरोऽधाः स्वः। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः। सर्वेषां लोकानामाधिपत्ये सीदेति। अथ तमग्निमिन्धीत। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत। तिरोऽधा भूः स्वाहा। तिरोऽधा भुवः स्वाहा। तिरोऽधाः स्वः स्वाहा। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः स्वाहा। यस्मिन्नस्य काले सर्वा आहुतीर्हुता भवेयुः॥१२७॥

अपि ब्राह्मणमुखीनाः। तस्मिन्नह्नः काले प्रयुञ्जीत। परः सुप्तजनाद्वेपि। मास्म प्रमाद्यन्तमाध्यापयेत्। सर्वार्थाः सिद्ध्यन्ते। य एवं वेद। क्षुध्यन्निदमजानताम्। सर्वार्था न सिद्ध्यन्ते। यस्ते विघातुको भ्राता। ममान्तर्हृदये

श्रितः॥१२८॥

तस्मा॑ इ॒ममग्र॒पिण्डं॑ जुहोमि। स मेऽर्था॒न्मा विव॑धीत्। मयि॒ स्वाहा॑। रा॒जा॒धि॒रा॒जाय॑ प्रसह्यसा॒हिने॑। नमो॑ व॒यं वै॑श्रव॒णाय॑ कुर्महे। स मे॒ कामा॒न्काम॒कामा॑य॒ मह्यम्॑। का॒मे॒श्व॒रो वै॑श्रव॒णो द॑दातु। कु॒बे॒राय॑ वैश्रव॒णाय॑। म॒हा॒रा॒जाय॒ नमः॑। के॒तवो॒ अरु॑णासश्च। ऋ॒ष॒यो वात॑रशनाः। प्र॒ति॒ष्ठा ५ श॒तधा॑ हि। स॒माहि॑तासो सहस्र॒धाय॑सम्। शि॒वा नः॒ शन्त॑मा भवन्तु। दि॒व्या आप॒ ओष॑धयः। सु॒मृ॒डी॒का सर॑स्वति। मा ते॒ व्योम॑ स॒न्दृशि॑॥१२९॥

[३१]

संवत्सरमेत॑द्व्रतं॒ चरेत्। द्वौ वा मा॒सौ। नियमः स॑मासे॒न। तस्मिन्नियम॑विशे॒षाः। त्रिषवणमुदको॑पस्पर्शी। चतुर्थकालपान॑भक्तः॒ स्यात्। अहरहर्वा भैक्ष॑मश्नी॒यात्। औदुम्बरीभिः समिद्भिरग्निं॑ परि॒चरेत्। पुनर्मामैत्त्विन्द्रियमित्येतेनऽनु॑वाके॒न। उद्धृतपरिपूताभिरद्भिः कार्यं॑ कुर्वी॒त॥१३०॥

अ॑सश्चयवान्। अग्नये वायवे॑ सूर्या॒य। ब्रह्मणे प्र॑जापतये। चन्द्रमसे न॑क्षत्रे॒भ्यः। ऋतुभ्यः संव॑त्सरा॒य। वरुणायारुणायेति व्र॑तहो॒माः। प्र॒व॒र्ग्यव॑दादे॒शः। अरुणाः का॑ण्डऋ॒षयः।

अरण्येऽधीयीरन्। भद्रं कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा॥१३१॥

महानाम्नीभिरुदकꣳ संꣳस्पर्श्य। तमाचार्यो दद्यात्। शिवा नः शन्तमेत्योषधीराल्भते। सुमृडीकेति भूमिम्। एवमपवर्गे। धेनुर्दक्षिणा। कꣳसं वासश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्। यथाशक्ति वा। एवꣳस्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत। तपस्वी पुण्यो भवति तपस्वी पुण्यो भवति॥१३२॥

[३२]

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

ॐ नमो॒ ब्रह्म॑णे॒ नमो॑ अस्त्व॒ग्नये॒ नमः॑ पृथि॒व्यै नम॒ ओष॑धीभ्यः। नमो॑ वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये॒ नमो॒ विष्ण॑वे बृह॒ते क॑रोमि॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

सह॒ वै दे॒वानां॒ चासु॑राणां च य॒ज्ञौ प्रत॑तावास्तां व॒यꣳ स्व॒र्गं लो॒कमैष्यामो व॒यमैष्याम॒ इति॒ तेऽसु॑राः स॒न्नह्य॒ सह॑सै॒वाच॑रन् ब्रह्म॒चर्ये॑ण॒ तप॑सैव दे॒वास्तेऽसु॑रा अमुह्य॒ꣳस्ते न प्राजा॑न॒ꣳस्ते परा॑ऽभव॒न्ते न स्व॒र्गं लो॒कमा॑य॒न् प्रसृ॑ते॒न वै य॒ज्ञेन॑ दे॒वाः स्व॒र्गं लो॒कमा॑य॒न्न प्रसृ॑ते॒नासु॑रा॒न् परा॑भावय॒न् प्रसृ॑तो ह॒ वै य॑ज्ञोप॒वी॒तिनो॑ य॒ज्ञोऽप्र॑सृतोऽनु॑पवी॒तिनो॒ यत्किं च॑ ब्राह्म॒णो य॑ज्ञोपवी॒त्यधी॑ते॒ यज॑त ए॒व तत्तस्मा॑द्यज्ञोपवी॒त्येवाधी॑यीत या॒जये॒द्यज॑त वा य॒ज्ञस्य॒ प्रसृ॑त्या॒ अजि॑नं॒ वासो॑ वा दक्षिण॒त उ॑प॒वीय॒ दक्षि॑णं बा॒हुमुद्ध॑र॒तेऽव॑ धत्ते स॒व्यमिति॑ यज्ञोपवी॒तमे॒तदे॒व विप॑रीतं प्राचीनावी॒तꣳ सं॒वीतं॑ मानु॒षम्॥१॥

[१]

रक्षाꣳसि॒ ह वा॑ पुरोऽनुवा॒के तपोग्र॑मतिष्ठन्त॒ तान्

प्रजापतिर्वरेणोपामन्त्रयत तानि वरमवृणीताऽऽदित्यो नो योद्धा इति तान् प्रजापतिरब्रवीद्योधयध्वमिति तस्मादुत्तिष्ठन्तꣳ ह वा तानि रक्षाꣳस्यादित्यं योधयन्ति यावदस्तमन्वगात्तानि ह वा एतानि रक्षाꣳसि गायत्रियाऽभिमन्त्रितेनाम्भसा शाम्यन्ति तदु ह वा एते ब्रह्मवादिनः पूर्वाभिमुखाः सन्ध्यायां गायत्रियाऽभिमन्त्रिता आप ऊर्ध्वं विक्षिपन्ति ता एता आपो वज्रीभूत्वा तानि रक्षाꣳसि मन्देहारुणे द्वीपे प्रक्षिपन्ति यत्प्रदक्षिणं प्रक्रमन्ति तेन पाप्मानमवधून्वन्त्युद्यन्तमस्तं यन्तम् आदित्यमभिध्यायन् कुर्वन् ब्राह्मणो विद्वान्सकलं भद्रमश्नुतेऽसावादित्यो ब्रह्मेति ब्रह्मैव सन् ब्रह्माप्येति य एवं वेद॥२॥

[२]

यद्देवा देवहेळनं देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा मुञ्चतर्तस्यर्तेन मामित। देवा जीवनकाम्या यद्वाचाऽनृतमूदिम। तस्मान्न इह मुञ्चत विश्वे देवाः सजोषसः। ऋतेन द्यावापृथिवी ऋतेन त्वꣳ सरस्वति। कृतान्नः पाह्येनसो यत्किं चानृतमूदिम। इन्द्राग्नी मित्रावरुणौ सोमो धाता बृहस्पतिः। ते नो मुञ्चन्त्वेनसो यदन्यकृतमारिम। सजातशꣳसादुत

जा॑मिश॒ꣳसाञ्ज्याय॑स॒ः शꣳसा॑दु॒त वा॒ कनी॑यसः। अना॑धृष्टं दे॒वकृ॑तं॒ यदेन॒स्तस्मा॒त् त्वम॒स्माञ्जा॑तवेदो मुमुग्धि॥३॥

यद्वा॒चा यन्मन॑सा बा॒हुभ्या॑मू॒रुभ्या॑मष्ठी॒वद्भ्याꣳ शि॒श्नैर्यदनृ॑तं चकृ॒मा व॒यम्। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सो॒ गार्ह॑पत्यः॒ प्रमु॑ञ्चतु चकृ॒म यानि॑ दुष्कृ॒ता। येन॑ त्रि॒तो अ॑र्ण॒वान्नि॑र्ब॒भूव॒ येन॒ सूर्यं॒ तम॑सो निर्मु॒मोच॑। येनेन्द्रो॒ विश्वा॒ अज॑हा॒दरा॑ती॒स्तेना॒हं ज्योति॑षा॒ ज्योति॑रानशा॒न आ॑क्षि। यत्कुसी॑द॒मप्र॑तीत्तं॒ मये॒ह येन॑ य॒मस्य॑ नि॒धिना॒ चरा॑मि। ए॒तत्तद॑ग्ने अनृ॒णो भ॑वामि॒ जीव॑न्ने॒व प्रति॒ तत्ते॑ दधामि। यन्मयि॑ मा॒ता यदा॑ पि॒पेष॒ यद॒न्तरि॑क्षं॒ यदा॒शसाति॑क्रामामि त्रि॒ते दे॒वा दि॒वि जा॒ता यदाप॑ इ॒मं मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि॒ त्वं नो॑ अग्ने॒ स त्वं नो॑ अग्ने॒ त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑॥४॥

[३]

यददी॑व्यन्नृ॒णम॒हं ब॒भूवादि॑त्सन्वा सञ्ज॒गर॒ जने॑भ्यः। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒दिन्द्र॑श्च संविदा॒नौ प्रमु॑ञ्चताम्। यद्धस्ता॑भ्यां च॒कर॒ किल्बि॑षाण्य॒क्षाणां॑ व॒ग्नुमु॑प॒जिघ्न॑मानः। उ॒ग्रं प॒श्या च॑ राष्ट्र॒भृच्च॒ तान्य॑प्स॒रसा॒वनु॑दत्तामृ॒णानि॑। उग्रं॑ पश्ये॒ राष्ट्र॑भृ॒त्किल्बि॑षाणि॒ यद॒क्षवृ॑त्त॒मनु॑दत्तमे॒तत्। नेन्न॑ ऋ॒णानृ॒णव॒

इत्समानो यमस्य लोके अधिरङ्गुराय। अव ते हेळ उदुत्तममिमं मे वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने। सङ्कुसुको विकुसुको निर्ऋथो यश्च निस्वनः। तेऽ(१)स्मद्यक्ष्ममनागसो दूराद्दूरमचीचतम्। निर्यक्ष्ममचीचते कृत्यां निर्ऋतिं च। तेन योऽ(१)स्मत्समृच्छाते तमस्मै प्रसुवामसि। दुःशꣳसानुशꣳसाभ्यां घणेनानुघणेन च। तेनान्योऽ(१)स्मत्समृच्छाते तमस्मै प्रसुवामसि। सं वर्चसा पयसा सन्तनूभिरगन्महि मनसा सꣳ शिवेन। त्वष्टा नो अत्र विदधातु रायोऽनुमार्ष्टु तन्वो(१) यद्विलिष्टम्॥५॥

[४]

आयुष्टे विश्वतो दधदयमग्निर्वरेण्यः। पुनस्ते प्राण आयाति परायक्ष्मꣳ सुवामि ते। आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेव पुत्रमभिरक्षतादिमम्। इममग्न आयुषे वर्चसे कृधि तिग्ममोजो वरुण सꣳशिशाधि। मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ विश्वे देवा जरदष्टिर्यथाऽसत्। अग्न आयूꣳषि पवस आ सुवोर्जमिषं च नः। आरे बाधस्व दुच्छुनाम्। अग्ने पवस्व

स्वपा॑ अ॒स्मे वर्चः॑ सु॒वीर्यम्॑। दध॑द्र॒यिं मयि॒ पोषम्॑॥६॥

अ॒ग्निर्ऋषि॒ः पव॑मान॒ः पाञ्च॑जन्यः पु॒रोहि॑तः। तमी॑महे महाग॒यम्। अग्ने॑ जा॒तान्प्रणु॑दा नः स॒पत्ना॒न्प्रत्यजा॑ताञ्जातवेदो नुदस्व। अ॒स्मे दी॑दिहि सु॒मना॒ अहे॑ळ॒ञ्छर्म॑न्ते स्याम त्रि॒वरू॑थ उ॒द्भौ। सह॑सा जा॒तान्प्रणु॑दा नः स॒पत्ना॒न्प्रत्यजा॑ताञ्जातवेदो नुदस्व। अधि॑ नो ब्रूहि सुमन॒स्यमा॑नो व॒यꣳ स्या॑म॒ प्रणु॑दा नः स॒पत्ना॑न्। अग्ने॒ यो नो॒ऽभितो॒ जनो॒ वृको॒ वारो॒ जिघा॑ꣳसति। ताꣳस्त्वं वृ॑त्रहं जहि॒ वस्व॒स्मभ्य॒माभ॑र। अग्ने॒ यो नो॑ऽभि॒दास॑ति समा॒नो यश्च॒ निष्ट्यः॑। तं व॒यꣳ स॒मिधं॑ कृ॒त्वा तुभ्य॑म॒ग्नेऽपि॑ दध्मसि॥७॥

यो न॒ः शपा॒दश॑पतो॒ यश्च॑ न॒ः शप॑त॒ः शपा॑त्। उ॒षाश्च॒ तस्मै॑ नि॒म्रुक्च॒ सर्वं॑ पा॒पꣳ समू॑हताम्। यो न॑ः स॒पत्नो॒ यो रणो॒ मर्तो॑ऽभि॒दास॑ति देवाः। इ॒ध्मस्ये॑व प्र॒क्षाय॑तो॒ मा तस्योच्छे॑षि॒ किं च॒न। यो मां द्वेष्टि॑ जातवेदो॒ यं चा॒हं द्वेष्मि॒ यश्च॒ माम्। सर्वा॒ꣳस्तान॑ग्ने॒ सन्द॑ह॒ याꣳश्चा॒हं द्वेष्मि॒ ये च॒ माम्। यो अ॒स्मभ्य॑मराती॒याद्यश्च॑ नो॒ द्वेष॑ते॒ जनः॑। निन्दा॒द्यो अ॒स्मान्दिप्सा॑च्च॒ सर्वा॒ꣳस्तान्म॑ष्म॒षा कु॑रु। सꣳशि॑तं मे॒

ब्रह्म॒ स꣣शि॑तं वी॒र्या(१)म्बलम्॑। स꣣शि॑तं क्ष॒त्रं मे॑ जि॒ष्णु यस्या॒हमस्मि॑ पु॒रोहि॑तः। उदे॑षां बा॒हू अ॑तिर॒मुद्वर्चो॒ अथो॒ बलम्॑। क्षि॒णोमि॒ ब्रह्म॑णा॒ऽमित्रा॒नुन्न॑यामि॒ स्वा(१)म् अ॒हम्। पुन॒र्मनः॒ पुन॒रायु॑र्म॒ आगा॒त्पुन॒श्चक्षुः॒ पुनः॒ श्रोत्रं॑ म॒ आगा॒त्पुन॑ः प्रा॒णः पुन॒राकू॑तं म॒ आगा॒त्पुन॑श्चि॒त्तं पुन॒राधी॑तं म॒ आगा॑त्। वै॒श्वा॒न॒रो मेऽद॑ब्धस्तनू॒पा अव॑बाधतां दुरि॒तानि॒ विश्वा॑॥८॥

[५]

वै॒श्वा॒न॒राय॒ प्रति॑वेदयामो॒ यदी॑नृ॒णꣳ सं॑ङ्गरो दे॒वता॑सु। स ए॒तान्पाशा॑न् प्र॒मुच॒न् प्रवे॑द॒ स नो॑ मुञ्चातु दुरि॒तादव॒द्यात्। वै॒श्वा॒न॒रः पव॑यान्नः प॒वित्रै॒र्यत्सं॑ङ्गर॒मभिधावा॑म्या॒शाम्। अना॑जानन्मन॑सा॒ याच॑मानो॒ यदत्रै॑नो॒ अव॒ तत्सु॑वामि। अ॒मी ये सु॒भगे॑ दि॒वि वि॒चृतौ॒ नाम॒ तार॑के। प्रेहामृत॑स्य यच्छताम॒ेतद्बद्ध॑कमोच॑नम्। विजि॑हीर्ष्व लो॒कान्कृ॑धि ब॒न्धान्मु॑ञ्चासि॒ बद्ध॑कम्। योने॑रिव॒ प्रच्यु॑तो॒ गर्भः॒ सर्वा॑न् प॒थो अ॑नुष्व। स प्र॑जा॒नन्प्रति॑गृभ्णीत वि॒द्वान्प्र॒जाप॑तिः प्रथम॒जा ऋ॒तस्य॑। अ॒स्माभि॑र्द॒त्तं ज॒रसः॑ प॒रस्ता॒दच्छि॑न्नं॒ तन्तु॑मनु॒सञ्च॑रेम॥९॥

त॒तं तन्तु॒मन्वेके॒ अनु॒ सञ्च॑रन्ति॒ येषां॑ द॒त्तं पित्र्य॒माय॑नवत्।

अ॒ब॒न्ध्वेके॒ दद॑तः प्र॒यच्छा॒द्दातु॑ चेच्छ॒क्नवा॒ऽसः स्व॒र्ग ए॑षाम्। आर॑भेथा॒मनु॒ सꣳर॑भेथाꣳ समा॒नं पन्था॑मवथो घृ॒तेन॑। यद्वां॑ पू॒तं परि॑विष्टं॒ यद॒ग्नौ तस्मै॒ गोत्रा॑येह जाया॑पती॒ सꣳर॑भेथाम्। यद॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीमु॒त द्यां यन्मा॒तरं॑ पि॒तरं॑ वा जिहिꣳसि॒म। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सो॒ गार्ह॑पत्य॒ उन्नो॑ नेषद्दुरि॒ता यानि॑ चकृ॒म। भूमि॑र्मा॒ताऽदि॑तिर्नो ज॒नित्रं॒ भ्राता॒ऽन्तरि॑क्षम॒भिश॑स्त एनः। द्यौर्नः॑ पि॒ता पि॑तृ॒याच्छं॑ भ॑वासि जा॒मि मि॒त्वा मा वि॑वित्सि लो॒कात्। यत्र॑ सु॒हार्दः॑ सु॒कृतो॒ मद॑न्ते वि॒हाय॒ रोगं॑ त॒न्वा(१)ꣳ स्वाया॑म्। अ॒श्लो॒णाङ्गै॒रह्रु॑ताः स्व॒र्गे तत्र॑ पश्येम पि॒तरं॑ च पु॒त्रम्। यदन्न॒मद्म्यनृ॑तेन देवा दा॒स्यन्नदा॑स्यन्नु॒त वा॑ करि॒ष्यन्। यद्दे॒वानां॒ चक्षु॒ष्यागो॒ अस्ति॒ यदे॒व किं च॑ प्रतिजग्रा॒हम॒ग्निर्मा॒ तस्मा॑दनृ॒णं कृ॑णोतु। यदन्न॒मद्मि॑ बहु॒धा विरू॑पं॒ वासो॒ हिर॑ण्यमु॒त गाम॒जामविम्॑। यद्दे॒वानां॒ चक्षु॒ष्यागो॒ अस्ति॒ यदे॒व किं च॑ प्रतिजग्रा॒हम॒ग्निर्मा॒ तस्मा॑दनृ॒णं कृ॑णोतु। य॒न्मया॑ मन॑सा वा॒चा कृ॒तमेन॑ः कदा॒चन। सर्वस्मा॑त्तस्मा॑न्मेळि॑तो मो॒ग्धि॒ त्वꣳ हि वेत्थ॑ यथात॒थम्॥१०॥

[६]

वातरशना ह वा ऋषयः श्रमणा ऊर्ध्वमन्थिनो बभूवुस्तानृषयोऽर्थमायꣳस्ते निलायमचरꣳस्तेऽनुप्रविशुः कूश्माण्डानि ताꣳस्तेष्वन्वविन्दञ्छ्रद्धया च तपसा च तानृषयोऽब्रुवन्कथा निलायं चरथेति त ऋषीनब्रुवन्नमो वोऽस्तु भगवन्तोऽस्मिन्धाम्नि केन वः सपर्यामेति तानृषयोऽब्रुवन्पवित्रं नो ब्रूत येनारेपसः स्यामेति त एतानि सूक्तान्यपश्यन् यद्देवा देवहेळनं यददीव्यन्नृणमहं बभूवाऽऽयुष्टे विश्वतो दधदित्येतैराज्यं जुहुत वैश्वानराय प्रतिवेदयाम इत्युपतिष्ठत यदर्वाचीनमेनो भ्रूणहत्याया-स्तस्मान्मोक्ष्यध्व इति त एतैरजुहवुस्तेऽरेपसो-ऽभवन्कर्मादिष्वेतैर्जुहुयात्पूतो देवलोकान्त्समश्नुते॥११॥

[७]

कूश्माण्डैर्जुहुयाद्योऽपूत इव मन्येत यथा स्तेनो यथा भ्रूणहैवमेष भवति योऽयोनौ रेतः सिञ्चति यदर्वाचीनमेनो भ्रूणहत्यायास्तस्मान्मुच्यते यावदेनो दीक्षामुपैति दीक्षित एतैः संतति जुहोति संवत्सरं दीक्षितो भवति

संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते मासं दीक्षितो भवति यो मासः स संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते चतुर्विꣳशतिꣳ रात्रीर्दीक्षितो भवति चतुर्विꣳशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते द्वादश रात्रीर्दीक्षितो भवति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते षड्रात्रीर्दीक्षितो भवति षड्वा ऋतवः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते तिस्रो रात्रीर्दीक्षितो भवति त्रिपदा गायत्री गायत्रिया एवाऽऽत्मानं पुनीते न माꣳसमश्नीयान्न स्त्रियमुपेयान्नोपर्यासीत जुगुप्सेतानृतात्पयो ब्राह्मणस्य व्रतं यवागू राजन्यस्यामिक्षा वैश्यस्याथो सौम्येप्यध्वर एतद्व्रतं ब्रूयाद्यदि मन्येतोपदस्यामीत्योदनं धानाः सक्तू घृतमित्यनुव्रतयेदात्मनोऽनुपदासाय॥१२॥

[८]

अजान् ह वै पृश्नीꣳस्तपस्यमानान् ब्रह्म स्वयम्भ्वभ्यानर्षत्त ऋषयोऽभवन्तदृषीणामृषित्वं तां देवतामुपातिष्ठन्त यज्ञकामास्त एतं ब्रह्मयज्ञमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त यदृचोऽध्यगीषत ताः पयआहुतयो देवानामभवन् यद्यजूꣳषि

घृताहुतयो यत्सामानि सोमाहुतयो यदथर्वाङ्गिरसो मध्वाहुतयो यद्ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशꣳसीर्मेदाहुतयो देवानामभवन्ताभिः क्षुधं पाप्मानमपाघ्नन्नपहतपाप्मानो देवाः स्वर्गं लोकमायन् ब्रह्मणः सायुज्यमृषयोऽगच्छन्॥१३॥

[९]

पञ्च वा एते महायज्ञाः सतति प्रतायन्ते सतति सन्तिष्ठन्ते देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति यदग्नौ जुहोत्यपि समिधं तद्देवयज्ञः सन्तिष्ठते यत्पितृभ्यः स्वधा करोत्यप्युपस्तत्पितृयज्ञः सन्तिष्ठते यद्भूतेभ्यो बलिꣳ हरति तद्भूतयज्ञः सन्तिष्ठते यद्ब्राह्मणेभ्योऽन्नं ददाति तन्मनुष्ययज्ञः सन्तिष्ठते यत्स्वाध्यायमधीयीतैकामप्यृचं यजुः साम वा तद्ब्रह्मयज्ञः सन्तिष्ठते यदृचोऽधीते पयसः कूल्या अस्य पितॄन्त्स्वधा अभिवहन्ति यद्यजूꣳषि घृतस्य कूल्या यत्सामानि सोम एभ्यः पवते यदथर्वाङ्गिरसो मधोः कूल्या यद्ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशꣳसीर्मेदसः कूल्या अस्य पितॄन्त्स्वधा अभिवहन्ति यदृचोऽधीते पयआहुतिभिरेव तद्देवाꣳस्तर्पयति यद्यजूꣳषि

घृताहुतिभिर्यत्सामानि सोमाहुतिभिर्यदथर्वाङ्गिरसो मध्वा-हुतिभिर्यद्ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशꣳसीर्मेदाहुतिभिरेव तद्देवाꣳस्तर्पयति त एनं तृप्ता आयुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन च तर्पयन्ति॥१४॥

[१०]

ब्रह्मयज्ञेन यक्ष्यमाणः प्राच्यां दिशि ग्रामादछदिर्दर्श उदीच्यां प्रागुदीच्यां वोदित आदित्ये दक्षिणत उपवीयोपविश्य हस्तावव निज्य त्रिराचामेद्भिः परिमृज्य सकृदुपस्पृश्य शिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभ्य यत्त्रिराचामति तेन ऋचः प्रीणाति यद्भिः परिमृजति तेन यजूꣳषि यत्सकृदुपस्पृशति तेन सामानि यत्सव्यं पाणिं पादौ प्रोक्षति यच्छिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभते तेनाथर्वाङ्गिरसो ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशꣳसीः प्रीणाति दर्भाणां महदुपस्तीर्योपस्थं कृत्वा प्राङासीनः स्वाध्यायमधीयीतापां वा एष ओषधीनाꣳ रसो यद्दर्भाः सरसमेव ब्रह्म कुरुते दक्षिणोत्तरौ पाणी पादौ कृत्वा

सपवित्रावोमिति प्रतिपद्यत एतद्वै यजुस्त्रयीं विद्यां प्रत्येषा वागेतत्परममक्षरं तदेतदृचाऽभ्युक्तमृचो अक्षरे परमे व्योमन् यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुर्यस्तन्न वेद किमृचा करिष्यति य इत्तद्विदुस्त इमे समासत इति त्रीनेव प्रायुङ्क्त भूर्भुवः स्वरित्याहैतद्वै वाचः सत्यं यदेव वाचः सत्यं तत्प्रायुङ्क्तार्थं सावित्रीं गायत्रीं त्रिरन्वाह पच्छोऽर्धर्चशोऽनवानꣳ संविता श्रियः प्रसविता श्रियमेवाऽऽप्नोत्यथो प्रज्ञातयैव प्रतिपदा छन्दाꣳसि प्रतिपद्यते॥१५॥

[११]

ग्रामे मनसा स्वाध्यायमधीयीत दिवा नक्तं वेति ह स्माऽऽह शौच आह्वेय उतारण्येऽबल उत वाचोत तिष्ठन्नुत व्रजन्नुताऽऽसीन उत शयानोऽधीयीतैव स्वाध्यायं तपस्वी पुण्यो भवति य एवं विद्वान्त्स्वाध्यायमधीते नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥१६॥

[१२]

मध्यन्दिने प्रबलमधीयीतासौ खलु वावैष आदित्यो यद्ब्राह्मणस्तस्मात्तर्हि तेऽक्ष्णिष्ठं तपति तदेषाऽभ्युक्ता।

चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षꣳ सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति स वा एष यज्ञः सद्यः प्रतायते सद्यः सन्तिष्ठते तस्य प्राक् सायमवभृथो नमो ब्रह्मण इति परिधानीयां त्रिरन्वाहाप उपस्पृश्य गृहानेति ततो यत्किं च ददाति सा दक्षिणा॥१७॥

[१३]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य मेघो हविर्धानं विद्युदग्निर्वर्षꣳ हविः स्तनयित्नुर्वषट्कारो यदवस्फूर्जति सोऽनुवषट्कारो वायुरात्माऽमावास्या स्विष्टकृद्य एवं विद्वान्मेघे वर्षति विद्योतमाने स्तनयत्यवस्फूर्जति पवमाने वायावमावास्यायाꣳ स्वाध्यायमधीते तप एव तत्तप्यते तपो हि स्वाध्याय इत्युत्तमं नाकꣳ रोहत्युत्तमः समानानां भवति यावन्तꣳ ह वा इमां वित्तस्य पूर्णां ददत्स्वर्गं लोकं जयति तावन्तं लोकं जयति भूयाꣳसं चाक्षय्यं चाप पुनर्मृत्युं जयति ब्रह्मणः सायुज्यं गच्छति॥१८॥

[१४]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य द्वावनध्यायौ यदात्माऽशुचिर्यद्देशः

समृद्धिर्देवतानि य एवं विद्वान्महारात्र उषस्युदिते व्रजꣳस्तिष्ठन्नासीनः शयानोऽरण्ये ग्रामे वा यावत्तरसꣳ स्वाध्यायमधीते सर्वाँल्लोकाञ्जयति सर्वाँल्लोकानऋणोऽनुसञ्चरति तदेषाभ्युक्ता। अनृणा अस्मिन्नऋणाः परस्मिꣳस्तृतीये लोके अनृणाः स्याम। ये देवयाना उत पितृयाणाः सर्वान्पथो अनृणा आक्षीयेमेत्यग्निं वै जातं पाप्मा जग्राह तं देवा आहुतीभिः पाप्मानमपाघ्नन्नाहुतीनां यज्ञेन यज्ञस्य दक्षिणाभिर्दक्षिणानां ब्राह्मणेन ब्राह्मणस्य छन्दोभिश्छन्दसाꣳ स्वाध्यायेनापहतपाप्मा स्वाध्यायो देवपवित्रं वा एतत्तं योऽनूत्सृजत्यभागो वाचि भवत्यभागो नाके तदेषाऽभ्युक्ता। यस्तित्याज सखिविदꣳ सखायं न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति। यदीꣳ शृणोत्यलकꣳ शृणोति न हि प्रवेद सुकृतस्य पन्थामिति तस्मात्स्वाध्यायोऽध्येतव्यो यं यं क्रतुमधीते तेन तेनास्येष्टं भवत्यग्नेर्वायोरादित्यस्य सायुज्यं गच्छति तदेषाऽभ्युक्ता। ये अर्वाङुत वा पुराणे वेदं विद्वाꣳसमभितो वदन्त्यादित्यमेव ते परिवदन्ति सर्वे अग्निं द्वितीयं तृतीयं च हꣳसमिति यावतीर्वै देवतास्ताः सर्वा वेदविदि

ब्राह्मणे वसन्ति तस्माद्ब्राह्मणेभ्यो वेदविद्भ्यो दिवे दिवे नमस्कुर्यान्नाश्लीलं कीर्तयेदेता एव देवताः प्रीणाति॥१९॥

[१५]

रिच्यत इव वा एष प्रेव रिच्यते यो याजयति प्रति वा गृह्णाति याजयित्वा प्रतिगृह्य वाऽनश्नन्त्रिः स्वाध्यायं वेदमधीयीत त्रिरात्रं वा सावित्रीं गायत्रीमन्वातिरेचयति वरो दक्षिणा वरेणैव वरꣳ स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२०॥

[१६]

दुहे ह वा एष छन्दाꣳसि यो याजयति स येन यज्ञक्रतुना याजयेत्सोऽरण्यं परेत्य शुचौ देशे स्वाध्यायमेवैनमधीयन्नासीत तस्यानशनं दीक्षा स्थानमुपसद आसनꣳ सुत्या वाग्जुहूर्मन उपभृद्धृतिर्ध्रुवा प्राणो हविः सामाध्वर्युः स वा एष यज्ञः प्राणदक्षिणोऽनन्तदक्षिणः समृद्धतरः॥२१॥

[१७]

कतिधावकीर्णी प्रविशति चतुर्धेत्याहुर्ब्रह्मवादिनो मरुतः प्राणैरिन्द्रं बलेन बृहस्पतिं ब्रह्मवर्चसेनाग्निमेवेतरेण सर्वेण तस्यैतां प्रायश्चित्तिं विदां चकार सुदेवः काश्यपो यो

ब्रह्मचार्यवकिरेदमावास्यायाꣳ रात्र्यामग्निं प्रणीयोपसमाधाय द्विराज्यस्योपघातं जुहोति कामावकीर्णोऽस्म्यवकीर्णोऽस्मि काम् कामाय स्वाहा कामाभिद्रुग्धोऽस्म्यभिद्रुग्धोऽस्मि काम् कामाय स्वाहेत्यमृतं वा आज्यममृतमेवाऽऽत्मन्धत्ते हुत्वा प्रयताञ्जलिः कवातिर्यङ्ङग्निमभिमन्त्रयेत सं माऽऽसिञ्चन्तु मरुतः समिन्द्रः सं बृहस्पतिः। सं माऽयमग्निः सिञ्चत्वायुषा च बलेन चाऽऽयुष्मन्तं करोत मेति प्रति हास्मै मरुतः प्राणान्दधति प्रतीन्द्रो बलं प्रति बृहस्पतिर्ब्रह्मवर्चसं प्रत्यग्निरितरत्सर्वꣳ सर्वतनुर्भूत्वा सर्वमायुरेति त्रिरभिमन्त्रयेत त्रिषत्या हि देवा योऽपूत इव मन्येत स इत्थं जुहुयादित्थमभिमन्त्रयेत पुनीत एवाऽऽत्मानमायुरेवाऽऽत्मन्धत्ते वरो दक्षिणा वरेणैव वरꣳ स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२२॥

[१८]

भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये स्वः प्रपद्ये भूर्भुवः स्वः प्रपद्ये ब्रह्म प्रपद्ये ब्रह्मकोशं प्रपद्येऽमृतं प्रपद्येऽमृतकोशं प्रपद्ये चतुर्जालं ब्रह्मकोशं यं मृत्युर्नावपश्यति तं प्रपद्ये देवान् प्रपद्ये देवपुरं

प्रपद्ये परीवृतो वरीवृतो ब्रह्मणा वर्मणाऽहं तेजसा कश्यपस्य यस्मै नमस्तच्छिरो धर्मो मूर्धानं ब्रह्मोत्तरा हनुर्यज्ञोऽधरा विष्णुर्हृदयꣳ संवत्सरः प्रजननमश्विनौ पूर्वपादावत्रिर्मध्यं मित्रावरुणावपरपादावग्निः पुच्छस्य प्रथमं काण्डं तत इन्द्रस्ततः प्रजापतिरभयं चतुर्थꣳ स वा एष दिव्यः शाक्करः शिशुमारस्तꣳ ह य एवं वेदाप पुनर्मृत्युं जयति जयति स्वर्गं लोकं नाध्वनि प्रमीयते नाप्सु प्रमीयते नाग्नौ प्रमीयते नानपत्यः प्रमीयते लघ्वान्नो भवति ध्रुवस्त्वमसि ध्रुवस्य क्षितमसि त्वं भूतानामधिपतिरसि त्वं भूतानाꣳ श्रेष्ठोऽसि त्वां भूतान्युप पर्यावर्तन्ते नमस्ते नमः सर्वं ते नमो नमः शिशुकुमाराय नमः॥२३॥

[१९]

नमः प्राच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमो दक्षिणायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमः प्रतीच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम उदीच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम ऊर्ध्वायै दिशे

याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॒ प्रति॑वसन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒ नमो॒ नमोऽध॑रायै दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॒ प्रति॑वसन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒ नमो॒ नमो॑ऽवान्त॒रायै॑ दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॒ प्रति॑वसन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒ नमो॒ नमो गङ्गायमुनयोर्मध्ये ये॑ वस॒न्ति॒ ते मे प्रसन्नात्मानश्चिरं जीवितं व॑र्धय॒न्ति॒ नमो गङ्गायमुनयोर्मुनि॑भ्यश्च॒ नमो॒ नमो गङ्गायमुनयोर्मुनि॑भ्यश्च॒ नमः॥२४॥

[२०]

ॐ नमो॒ ब्रह्म॑णे॒ नमो॑ अस्त्व॒ग्नये॒ नमः॑ पृथि॒व्यै नम॒ ओष॑धीभ्यः। नमो॑ वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये॒ नमो॒ विष्ण॑वे बृह॒ते क॑रोमि॥

॥ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

ॐ तच्छं॒ योरावृ॑णीमहे। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दैवी॑ः स्व॒स्तिर॑स्तु नः। स्व॒स्तिर्मानु॑षेभ्यः। ऊ॒र्ध्वं जि॑गातु भेष॒जम्। शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑। शं चतु॑ष्पदे। ॐ शान्ति॒ः शान्ति॒ः शान्ति॑ः॥

चित्ति॒ः स्रुक्। चि॒त्तमाज्यम्॑। वाग्वेदि॑ः। आधी॑तं ब॒र्हिः। केतो॑ अ॒ग्निः। विज्ञा॑तम॒ग्निः। वाक्प॑ति॒र्होता॑। मन॑ उपव॒क्ता। प्रा॒णो ह॒विः। सामा॑ध्व॒र्युः। वाच॑स्पते विधे नामन्। वि॒धेम॑ ते॒ नाम॑। वि॒धेस्त्वम॒स्माकं॒ नाम॑। वा॒चस्पति॒ः सोमं॑ पिबतु। आऽस्मासु॑ नृ॒म्णन्धा॒त्स्वाहा॑॥१॥

अ॒ध्व॒र्युः पञ्च॑ च॥ [१]

पृ॒थि॒वी होता॑। द्यौर॑ध्व॒र्युः। रु॒द्रो॑ऽग्नीत्। बृह॒स्पति॑रुपव॒क्ता। वाच॑स्पते वा॒चो वी॒र्येण॑। सम्भृ॑ततमे॒नाय॑क्ष्यसे। यज॑मानाय॒ वार्यम्॑। आसुव॒स्कर॑स्मै। वा॒चस्पति॒ः सोमं॑ पिबतु। ज॒जन॒दिन्द्र॑मिन्द्रि॒याय॒ स्वाहा॑॥२॥

पृ॒थि॒वी होता॒ दश॑॥ [२]

अ॒ग्निर्होता॑। अ॒श्विना॑ऽध्व॒र्यू। त्वष्टा॒ऽग्नीत्। मि॒त्र उ॑पव॒क्ता। सोम॒ः सोम॑स्य पुरो॒गाः। शु॒क्रः शु॒क्रस्य॑ पुरो॒गाः। श्रा॒तास्त॑

इन्द्र सोमाः। वातापेर्हवनश्रुतः स्वाहा॥३॥

अग्निर्होताऽष्टौ॥ [३]

सूर्यं ते चक्षुः। वातं प्राणः। द्यां पृष्ठम्। अन्तरिक्षमात्मा। अङ्गैर्यज्ञम्। पृथिवीꣳ शरीरैः। वाचस्पतेऽच्छिद्रया वाचा। अच्छिद्रया जुह्वा। दिवि देवावृधꣳ होत्रा मेरयस्व स्वाहा॥४॥

सूर्यं ते नव॥ [४]

महाहविर्होता। सत्यहविरध्वर्युः। अच्युतपाजा अग्नीत्। अच्युतमना उपवक्ता। अनाधृष्यश्चाप्रतिधृष्यश्च यज्ञस्याभिगरौ। अयास्य उद्गाता। वाचस्पते हृद्विधे नामन्। विधेम ते नाम। विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोममपात्। मा दैव्यस्तन्तुश्छेदि मा मनुष्यः। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै स्वाहा॥५॥

अपात्रीणि च॥ [५]

वाग्घोता। दीक्षा पत्नी। वातोऽध्वर्युः। आपोऽभिगरः। मनो हविः। तपसि जुहोमि। भूर्भुवः सुवः। ब्रह्म स्वयम्भु। ब्रह्मणे स्वयम्भुवे स्वाहा॥६॥

वाग्घोता नव॥ [६]

ब्राह्मण एकहोता। स यज्ञः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। यज्ञश्च मे भूयात्। अग्निर्द्विहोता। स भर्ता। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। भर्ता च मे भूयात्। पृथिवी त्रिहोता। स प्रतिष्ठा॥ ७॥

स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्रतिष्ठा च मे भूयात्। अन्तरिक्षं चतुर्होता। स विष्ठाः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। विष्ठाश्च मे भूयात्। वायुः पञ्चहोता। स प्राणः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्राणश्च मे भूयात्॥ ८॥

चन्द्रमाः षड्होता। स ऋतून्कल्पयाति। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। ऋतवश्च मे कल्पन्ताम्। अन्नꣳ सप्तहोता। स प्राणस्य प्राणः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्राणस्य च मे प्राणो भूयात्। द्यौरष्टहोता। सोऽनाधृष्यः॥ ९॥

स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। अनाधृष्यश्च भूयासम्। आदित्यो नवहोता। स तेजस्वी। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। तेजस्वी च भूयासम्। प्रजापतिर्दशहोता। स इदꣳ सर्वम्। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। सर्वं च मे भूयात्॥ १०॥

प्रतिष्ठा प्राणश्च मे भूयादनाधृष्यः सर्वं च मे भूयात्॥ [७]

अग्निर्यजुर्भिः। सविता स्तोमैः। इन्द्र उक्थामदैः। मित्रावरुणावाशिषा। अङ्गिरसो धिष्णियैरग्निभिः। मरुतः सदोहविर्धानाभ्याम्। आपः प्रोक्षणीभिः। ओषधयो बर्हिषा। अदितिर्वेद्या। सोमो दीक्षया॥११॥

त्वष्टेध्मेन। विष्णुर्यज्ञेन। वसव आज्येन। आदित्या दक्षिणाभिः। विश्वे देवा ऊर्जा। पूषा स्वगाकारेण। बृहस्पतिः पुरोधया। प्रजापतिरुद्गीथेन। अन्तरिक्षं पवित्रेण। वायुः पात्रैः। अहꣳ श्रद्धया॥१२॥

दीक्षया पात्रैरेकं च॥ [८]

सेनेन्द्रस्य। धेना बृहस्पतेः। पत्थ्या पूष्णः। वाग्वायोः। दीक्षा सोमस्य। पृथिव्यग्नेः। वसूनां गायत्री। रुद्राणां त्रिष्टुक्। आदित्यानां जगती। विष्णोरनुष्टुक्॥१३॥

वरुणस्य विराट्। यज्ञस्य पङ्क्तिः। प्रजापतेरनुमतिः। मित्रस्य श्रद्धा। सवितुः प्रसूतिः। सूर्यस्य मरीचिः। चन्द्रमसो रोहिणी। ऋषीणामरुन्धती। पर्जन्यस्य विद्युत्। चतस्रो दिशः। चतस्रोऽवान्तरदिशाः। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च। त्विषिश्चापचितिश्च। आपश्चौषधयश्च। ऊर्क्च सूनृता

च दे॒वानां॒ पत्न॑यः॥१४॥

अ॒नु॒ष्टुग्दिशः॒ षट्च॑॥ [९]

दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्यां॒ प्रति॑गृह्णामि। राजा॑ त्वा॒ वरु॑णो नयतु देवि दक्षिणे॒ऽग्नये॒ हिर॑ण्यम्। तेना॑मृत॒त्वम॑श्याम्। वयो॑ दा॒त्रे। मयो॒ मह्य॑मस्तु प्रतिग्रही॒त्रे। क इ॒दं कस्मा॑ अदात्। काम॒ः कामा॑य। कामो॑ दा॒ता॥१५॥

काम॑ः प्रतिग्रही॒ता। कामꣳ समु॒द्रमावि॑श। कामे॑न त्वा॒ प्रति॑गृह्णामि। कामै॒तत्ते॑। ए॒षा ते॑ काम॒ दक्षि॑णा। उ॒त्ता॒नस्त्वा॑ङ्गीर॒सः प्रति॑गृह्णातु। सोमा॑य॒ वास॑ः। रु॒द्राय॒ गाम्। वरु॑णा॒याश्वम्॑। प्र॒जाप॑तये॒ पुरु॑षम्॥१६॥

मन॑वे॒ तल्पम्॑। त्वष्ट्रे॒ऽजाम्। पू॒ष्णेऽविम्॑। निर्ऋ॑त्या अश्वतरगर्द॒भौ। हि॒मव॑तो ह॒स्तिनम्॑। ग॒न्ध॒र्वा॒प्स॒राभ्य॑ः स्रगलं कर॒णे। विश्वे॑भ्यो दे॒वेभ्यो॑ धा॒न्यम्। वा॒चेऽन्नम्॑। ब्रह्म॑ण ओद॒नम्। स॒मु॒द्रायाप॑ः॥१७॥

उ॒त्ता॒नाया॑ङ्गीर॒सायान॑ः। वै॒श्वा॒न॒राय॒ रथम्॑। वै॒श्वा॒न॒रः प्र॒त्नथा॒ नाक॒मारु॑हत्। दि॒वः पृ॒ष्ठं भन्द॑मानः सु॒मन्म॑भिः।

स पू॑र्ववज्ज॒नय॑ज्ज॒न्तवे॒ धनम्॑। स॒मा॒नम॑ज्मा॒ परि॑याति॒ जागृ॑विः। राजा॑ त्वा॒ वरु॑णो नयतु देवि दक्षिणे वैश्वान॒राय॒ रथम्॑। तेना॑मृत॒त्वम॑श्याम्। वयो॑ दा॒त्रे। मयो॒ मह्य॑मस्तु प्रतिग्रही॒त्रे॥१८॥

क इ॒दं कस्मा॑ अदात्। कामः॒ काम॑ाय। कामो॑ दा॒ता। काम॑ः प्रतिग्रही॒ता। कामः॑ समु॒द्रमा वि॑श। काम॑ेन त्वा॒ प्रति॑गृह्णामि। कामै॒तत्ते॑। ए॒षा ते॑ काम॒ दक्षि॑णा। उ॒त्ता॒नस्त्वाङ्गीर॒सः प्रति॑गृह्णातु॥१९॥

दा॒ता पुरु॑ष॒मपः॑ प्रतिग्रही॒त्रे नव॑ च॥ [१०]

सु॒वर्णं॑ घ॒र्मं परि॑वेद वे॒नम्। इन्द्र॑स्या॒त्मानं॑ दश॒धा चर॑न्तम्। अ॒न्तः स॑मु॒द्रे मन॑सा॒ चर॑न्तम्। ब्रह्मान्व॑विन्द॒द्दश॑होतार॒मर्णे॑। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टः शा॒स्ता जना॑नाम्। एकः॒ सन्ब॑हु॒धा वि॑चारः। श॒तꣳ शु॒क्राणि॒ यत्रैकं॒ भव॑न्ति। सर्वे॒ वेदा॒ यत्रैकं॒ भव॑न्ति। सर्वे॒ होता॑रो॒ यत्रैकं॒ भव॑न्ति। स॒मान॑सीन आ॒त्मा जना॑नाम्॥२०॥

अ॒न्तः प्रवि॑ष्टः शा॒स्ता जना॑नाꣳ सर्वा॑त्मा। सर्वाः॑ प्र॒जा यत्रैकं॒ भव॑न्ति। चतु॑र्होतारो॒ यत्र॑ स॒म्पदं॒ गच्छ॑न्ति दे॒वैः। स॒मान॑सीन आ॒त्मा जना॑नाम्। ब्रह्मेन्द्र॑म॒ग्निं जग॑तः प्रति॒ष्ठाम्। दि॒व

आ॒त्मान॑ꣳ सवि॒तार॒ं बृह॒स्पतिम्॑। चतु॑र्होतारं प्र॒दिशोऽनु॑ क्लृप्तम्। वा॒चो वीर्यं॑ तप॒साऽन्व॑विन्दत्। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टं क॒र्तार॑मे॒तम्। त्वष्टा॑रꣳ रू॒पाणि॑ विकु॒र्वन्तं॑ विप॒श्चिम्॥२१॥

अ॒मृत॑स्य प्रा॒णं य॒ज्ञमे॒तम्। चतु॑र्होतृणामा॒त्मानं॑ क॒वयो॒ निचि॑क्युः। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टं क॒र्तार॑मे॒तम्। दे॒वानां॒ बन्धु॒ निहि॑तं॒ गुहा॑सु। अ॒मृते॑न क्लृप्तं य॒ज्ञमे॒तम्। चतु॑र्होतृणामा॒त्मानं॑ क॒वयो॒ निचि॑क्युः। श॒तं नि॒युतः॒ परि॑वेद॒ विश्वा॑ वि॒श्ववा॑रः। विश्व॑मि॒दं वृ॑णाति। इन्द्र॑स्या॒त्मा निहि॑तः॒ पञ्च॑होता। अ॒मृतं॑ दे॒वाना॒मायुः॑ प्र॒जाना॑म्॥२२॥

इन्द्र॒ꣳ राजा॑नꣳ सवि॒तार॑मे॒तम्। वा॒योरा॒त्मानं॑ क॒वयो॒ निचि॑क्युः। र॒श्मिꣳ र॑श्मी॒नां मध्ये॒ तप॑न्तम्। ऋ॒तस्य॑ प॒दे क॒वयो॒ निपा॑न्ति। य आ॑ण्डको॒शे भुव॑नं बि॒भर्ति॑। अनि॑र्भिण्णः॒ सन्नथ॑ लो॒कान् वि॒चष्टे॑। यस्या॑ण्डको॒शꣳ शुष्म॑मा॒हुः प्रा॒णमुल्बम्॑। तेन॑ क्लृप्तो॑ऽमृते॑ना॒हम॑स्मि। सु॒वर्णं॒ कोश॒ꣳ रज॑सा॒ परी॑वृतम्। दे॒वानां॑ वसु॒धानीं॑ वि॒राजम्॑॥२३॥

अ॒मृत॑स्य पू॒र्णान्तामु॑ क॒लां विच॑क्षते। पाद॒ꣳ षड्ढो॑तु॒र्न किला॑विवित्से। येन॒र्तवः॑ पञ्च॒धोत क्लृ॒प्ताः। उ॒त वा॑ ष॒ड्वा

मन॒सोत क्लृ॒प्ताः। तꣳ षड्ढो॑तारमृ॒तुभि॒ः कल्प॑मानम्। ऋ॒तस्य॑ प॒दे क॒वयो॒ निपा॑न्ति। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टं क॒र्तार॑मे॒तम्। अ॒न्तश्च॒न्द्रम॑सि॒ मन॑सा॒ चर॑न्तम्। स॒हैव सन्तं॒ न विजा॑नन्ति दे॒वाः। इन्द्र॑स्या॒त्मानꣳ॑ शत॒धा चर॑न्तम्॥२४॥

इन्द्रो॒ राजा॒ जग॑तो॒ य ईशे॑। स॒प्तहो॑ता सप्त॒धा विक्लृ॑प्तः। परे॑ण॒ तन्तुं॑ परिषि॒च्यमा॑नम्। अ॒न्तरा॑दि॒त्ये मन॑सा॒ चर॑न्तम्। दे॒वाना॒ꣳ हृद॑यं॒ ब्रह्मान्व॑विन्दत्। ब्रह्मै॒तद्ब्रह्म॑ण॒ उज्ज॑भार। अ॒र्कꣳ श्चोत॑न्तꣳ सरि॒रस्य॒ मध्ये॑। आ यस्मि॑न्त्स॒प्त पेर॑वः। मेह॑न्ति बहु॒लाꣳ श्रियम्॑। ब॒ह्व॒श्वामि॑न्द्र॒ गोम॑तीम्॥२५॥

अच्यु॑तां बहु॒लाꣳ श्रियम्॑। स हरि॑र्वसु॒वित्त॑मः। पे॒रुरिन्द्रा॑य पिन्वते। ब॒ह्व॒श्वामि॑न्द्र॒ गोम॑तीम्। अच्यु॑तां बहु॒लाꣳ श्रियम्॑। मह्य॒मिन्द्रो॒ निय॑च्छतु। श॒तꣳ श॒ता अ॑स्य यु॒क्ता हरी॑णाम्। अ॒र्वाङा या॑तु॒ वसु॑भी र॒श्मिरिन्द्रः॑। प्रमꣳह॑माणो बहु॒लाꣳ श्रियम्॑। र॒श्मिरिन्द्रः॑ सवि॒ता मे॒ निय॑च्छतु॥२६॥

घृ॒तं तेजो॒ मधु॑मदिन्द्रि॒यम्। मय्य॒यम॒ग्निर्द॑धातु। हरिः॑ पत॒ङ्गः प॑ट॒री सु॑प॒र्णः। दि॒वि॒क्षयो॒ नभ॑सा॒ य एति॑। स न॒ इन्द्रः॑ कामव॒रं द॑दातु। पञ्चा॑रं च॒क्रं परि॑वर्तते पृ॒थु। हिर॑ण्यज्योतिः

सरिरस्य मध्ये। अजस्रं ज्योतिर्नभसा सर्पदेति। स न इन्द्रः कामवरं ददातु। सप्त युञ्जन्ति रथमेकचक्रम्॥२७॥

एको अश्वो वहति सप्तनामा। त्रिनाभि चक्रमजरमनर्वम्। येनेमा विश्वा भुवनानि तस्थुः। भद्रं पश्यन्त उपसेदुरग्रे। तपो दीक्षामृषयः सुवर्विदः। ततः क्षत्रं बलमोजश्च जातम्। तदस्मै देवा अभि सन्नमन्तु। श्वेतꣳ रश्मिं बोभुज्यमानम्। अपां नेतारं भुवनस्य गोपाम्। इन्द्रं निचिक्युः परमे व्योमन्॥२८॥

रोहिणीः पिङ्गला एकरूपाः। क्षरन्तीः पिङ्गला एकरूपाः। शतꣳ सहस्राणि प्रयुतानि नाव्यानाम्। अयं यः श्वेतो रश्मिः। परि सर्वमिदं जगत्। प्रजां पशून्धनानि। अस्माकं ददातु। श्वेतो रश्मिः परि सर्वं बभूव। सुवन्मह्यं पशून् विश्वरूपान्। पतङ्गमक्तमसुरस्य मायया॥२९॥

हृदा पश्यन्ति मनसा मनीषिणः। समुद्रे अन्तः कवयो विचक्षते। मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः। पतङ्गो वाचं मनसा बिभर्ति। तां गन्धर्वोऽवदद्गर्भे अन्तः। तां द्योतमानाꣳ स्वर्यं मनीषाम्। ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति। ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। अग्निस्ताꣳ

अग्रे॒ प्रमु॑मोक्तु दे॒वः॥३०॥

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जया॑ संविदा॒नः। वी॒तꣳ स्तु॑केस्तुके। यु॒वम॒स्मासु॒ नियच्छतम्। प्र प्र॑ य॒ज्ञप॑तिन्तिर। ये ग्रा॒म्याः प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पाः। विरू॑पाः॒ सन्तो॑ बहु॒धैक॑रूपाः। तेषाꣳ सप्ता॒नामि॒ह रन्ति॑रस्तु। रा॒यस्पोषा॑य सुप्रजा॒स्त्वाय॑ सु॒वीर्या॑य। य आ॑र॒ण्याः प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पाः। विरू॑पाः॒ सन्तो॑ बहु॒धैक॑रूपाः। वा॒युस्ताꣳ अग्रे॒ प्रमु॑मोक्तु दे॒वः। प्र॒जाप॑तिः प्र॒जया॑ संविदा॒नः। इडा॑यै सृ॒तं घृ॒तव॑च्चराच॒रम्। दे॒वा अन्व॑विन्द॒न्गुहा॑ हि॒तम्। य आ॑र॒ण्याः प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पाः। विरू॑पाः॒ सन्तो॑ बहु॒धैक॑रूपाः। तेषाꣳ सप्ता॒नामि॒ह रन्ति॑रस्तु। रा॒यस्पोषा॑य सुप्रजा॒स्त्वाय॑ सु॒वीर्या॑य॥३१॥

आ॒त्मा जना॑नां विकु॒र्वन्तं॑ विप॒श्चिं प्र॒जानां॑ वसु॒धानीं॑ वि॒राजं॒ चर॑न्तं॒ गोम॑तीं मे॒ नियच्छ॒त्वेक॑चक्रं व्यो॑मन्मा॒ययां॑ दे॒व एक॑रूपा अ॒ष्टौ च॑॥ [११]

स॒हस्र॑शीर्षा॒ पुरु॑षः। स॒ह॒स्रा॒क्षः स॒हस्र॑पात्। स भूमिं॑ वि॒श्वतो॑ वृ॒त्वा। अत्य॑तिष्ठद्दशाङ्गु॒लम्। पुरु॑ष ए॒वेदꣳ सर्वम्॑। यद्भू॒तं यच्च॒ भव्यम्॑। उ॒तामृ॑त॒त्वस्येशा॑नः। यदन्ने॑नाति॒रोह॑ति। ए॒तावा॑नस्य महि॒मा। अतो॒ ज्यायाꣳ॑श्च॒ पूरु॑षः॥३२॥

पादो॑ऽस्य॒ विश्वा॑ भू॒तानि॑। त्रि॒पाद॑स्या॒मृतं॑ दि॒वि। त्रि॒पादू॒र्ध्व उदै॒त्पुरु॑षः। पादो॑ऽस्ये॒हाभ॑वा॒त्पुनः॑। ततो॒ विष्व॒ङ्व्य॑क्रामत्। सा॒श॒ना॒न॒श॒ने अ॒भि। तस्मा॑द्वि॒राड॑जायत। वि॒राजो॒ अधि॒ पूरु॑षः। स जा॒तो अत्य॑रिच्यत। प॒श्चाद्भूमि॒मथो॑ पु॒रः॥३३॥

यत्पुरु॑षेण ह॒विषा॑। दे॒वा य॒ज्ञमत॑न्वत। व॒स॒न्तो अ॑स्यासी॒दाज्यम्॑। ग्री॒ष्म इ॒ध्मः श॒रद्ध॒विः। स॒प्तास्या॑सन्परि॒धयः॑। त्रिः स॒प्त स॒मिधः॑ कृ॒ताः। दे॒वा यद्य॒ज्ञं त॑न्वा॒नाः। अब॑ध्न॒न्पुरु॑षं प॒शुम्। तं य॒ज्ञं ब॒र्हिषि॒ प्रौक्षन्। पुरु॑षं जा॒तम॑ग्र॒तः॥३४॥

तेन॑ दे॒वा अय॑जन्त। सा॒ध्या ऋष॑यश्च॒ ये। तस्मा॑द्य॒ज्ञात्स॑र्व॒हुतः॑। सम्भृ॑तं पृषदा॒ज्यम्। प॒शूꣳस्ताꣳश्च॑क्रे वाय॒व्यान्। आ॒र॒ण्यान्ग्रा॒म्याश्च॒ ये। तस्मा॑द्य॒ज्ञात्स॑र्व॒हुतः॑। ऋचः॒ सामा॑नि जज्ञिरे। छन्दाꣳसि जज्ञिरे॒ तस्मा॑त्। यजु॒स्तस्मा॑दजायत॥३५॥

तस्मा॒दश्वा॑ अजायन्त। ये के चो॑भ॒यादतः॑। गावो॑ ह जज्ञिरे॒ तस्मा॑त्। तस्मा॑ज्जा॒ता अ॑जा॒वयः॑। यत्पुरु॑षं॒ व्य॑दधुः। क॒ति॒धा व्य॑कल्पयन्। मुखं॒ किम॑स्य॒ कौ बा॒हू। कावू॒रू पादा॑वुच्येते।

ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्। बाहू राजन्यः कृतः॥३६॥
ऊरू तदस्य यद्वैश्यः। पद्भ्याꣳ शूद्रो अजायत। चन्द्रमा मनसो जातः। चक्षोः सूर्यो अजायत। मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च। प्राणाद्वायुरजायत। नाभ्या आसीदन्तरिक्षम्। शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत। पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्। तथा लोकाꣳ अकल्पयन्॥३७॥

वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसस्तु पारे। सर्वाणि रूपाणि विचित्य धीरः। नामानि कृत्वाऽभिवदन् यदास्ते। धाता पुरस्ताद्यमुदाजहार। शक्रः प्रविद्वान्प्रदिशश्चतस्रः। तमेवं विद्वानमृत इह भवति। नान्यः पन्था अयनाय विद्यते। यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते ह नाकं महिमानः सचन्ते। यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः॥३८॥

पूरुषः पुरौऽग्रतौऽजायत कृतौऽकल्पयन्नासं द्वे च (ज्यायानधि पूरुषः। अन्यत्र पुरुषः॥)॥[१२]

अद्भ्यः सम्भूतः पृथिव्यै रसाच्च। विश्वकर्मणः समवर्तताधि। तस्य त्वष्टा विदधद्रूपमेति। तत्पुरुषस्य विश्वमाजानमग्रे। वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसः परस्तात्।

तमे॒वं वि॒द्वान॒मृत॑ इ॒ह भ॑वति। नान्यः पन्था॑ विद्य॒तेऽय॑नाय। प्र॒जाप॑तिश्चरति॒ गर्भे॑ अ॒न्तः। अ॒जाय॑मानो बहु॒धा विजा॑यते॥३९॥

तस्य॒ धीराः॒ परि॑जानन्ति॒ योनिम्॑। मरी॑चीनां प॒दमि॑च्छन्ति वे॒धसः॑। यो दे॒वेभ्य॒ आत॑पति। यो दे॒वानां॑ पु॒रोहि॑तः। पूर्वो॒ यो दे॒वेभ्यो॑ जा॒तः। नमो॑ रु॒चाय॒ ब्राह्म॑ये। रुचं॑ ब्रा॒ह्मं ज॒नय॑न्तः। दे॒वा अग्रे॒ तद॑ब्रुवन्। यस्त्वै॒वं ब्रा॑ह्म॒णो वि॒द्यात्। तस्य॑ दे॒वा अस॒न्वशे॑। ह्रीश्च॑ ते ल॒क्ष्मीश्च॒ पत्न्यौ॑। अ॒हो॒रा॒त्रे पा॒र्श्वे। नक्ष॑त्राणि रू॒पम्। अ॒श्विनौ॒ व्यात्तम्॑। इ॒ष्टं म॑निषाण। अ॒मुं म॑निषाण। सर्वं॑ मनिषाण॥४०॥

जा॒य॒ते॒ वशे॑ स॒प्त च॑॥ [१३]

भ॒र्ता सन्भ्रि॒यमा॑णो बिभर्ति। एको॑ दे॒वो ब॑हु॒धा निवि॑ष्टः। य॒दा भा॒रं त॒न्द्रय॑ते॒ स भर्तुम्॑। नि॒धाय॑ भा॒रं पुन॒रस्त॑मेति। तमे॒व मृ॒त्युम॒मृतं॒ तमा॑हुः। तं भ॒र्तारं॒ तमु॑ गो॒प्तार॑माहुः। स भृ॒तो भ्रि॒यमा॑णो बिभर्ति। य ए॑नं॒ वेद॑ स॒त्येन॒ भर्तुम्॑। स॒द्यो जा॒तमु॒त ज॑हात्ये॒षः। उ॒तो जर॑न्तं॒ न ज॑हा॒त्येकम्॑॥४१॥

उ॒तो ब॒हूनेक॒मह॑र्जहार। अत॑न्द्रो दे॒वः सद॑मे॒व प्रार्थः॑। यस्तद्वेद॒

यत॑ आब॒भूव॑। स॒न्धां च॒ या꣣ꣳ स॑न्द॒धे ब्रह्म॑णै॒षः। रम॑ते॒ तस्मि॑न्नु॒त जी॒र्णे शया॑ने। नैन॑ं जहा॒त्यह॑ः सु पू॒र्व्येषु॑। त्वामापो॒ अनु॒ सर्वा॑श्चरन्ति जान॒तीः। व॒त्सं पय॑सा पुना॒नाः। त्वम॒ग्निꣳ ह॑व्य॒वाह॒ꣳ समि॑न्त्से। त्वं भ॒र्ता मा॑त॒रिश्वा॑ प्र॒जाना॑म्॥४२॥

त्वं य॒ज्ञस्त्वमु॑वे॒वासि॒ सोम॑ः। तव॑ दे॒वा हव॒मायं॑न्ति॒ सर्वे॑। त्वमेको॑ऽसि ब॒हूनन॒प्रवि॑ष्टः। नम॑स्ते अस्तु सु॒हवो॑ म एधि। नमो॑ वामस्तु शृणु॒तꣳ हव॑ं मे। प्राणा॑पानावजि॒रꣳ स॒ञ्चर॑न्तौ। ह्वया॑मि वा॒ं ब्रह्म॑णा तू॒र्तमेतम्॑। यो मां द्वेष्टि॒ तं ज॑हितं युवाना। प्राणा॑पानौ संविदा॒नौ ज॑हितम्। अ॒मुष्यासु॑ना॒मा सङ्ग॑साथाम्॥४३॥

तं मे॑ देवा॒ ब्रह्म॑णा संविदा॒नौ। व॒धाय॑ दत्तं॒ तम॒हꣳ ह॑नामि। अस॑ङ्गजान स॒त आब॑भूव। यं य॑ ज॒जान॒ स उ॑ गो॒पो अ॑स्य। य॒दा भा॒रं त॒न्द्रय॑ते॒ स भर्तुम्॑। प॒रास्य॑ भा॒रं पुन॒रस्त॑मेति। तद्वै त्वं प्रा॒णो अ॑भवः। म॒हान्भोग॑ः प्र॒जाप॑तेः। भुज॑ः करि॒ष्यमा॑णः। यद्दे॒वान्प्राण॑यो॒ नव॑॥४४॥

एक॑ प्र॒जाना॑ङ्ग॒साथां॒ नव॑॥ [१४]

हरि॒ꣳ हर॑न्त॒मनु॑यन्ति दे॒वाः। विश्व॒स्येशा॑नं वृष॒भं म॑ती॒नाम्।

ब्रह्म सरूपमनुमेदमागात्। अयनं मा विवधीर्विक्रमस्व। मा छिदो मृत्यो मा वधीः। मा मे बलं विवृहो मा प्रमोषीः। प्रजां मा मे रीरिष आयुरुग्र। नृचक्षसं त्वा हविषा विधेम। सद्यश्चकमानाय। प्रवेपानाय मृत्यवे॥४५॥

प्रास्मा आशा अशृण्वन्। कामेनाजनयन्पुनः। कामेन मे काम आगात्। हृदयाद्धृदयं मृत्योः। यदमीषामदः प्रियम्। तदैतूपमामभि। परा मृत्यो अनु परेहि पन्थाम्। यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि। मा नः प्रजाꣳ रीरिषो मोत वीरान्। प्र पूर्व्यं मनसा वन्दमानः। नाधमानो वृषभं चर्षणीनाम्। यः प्रजानामेकराण्मानुषीणाम्। मृत्युं यजे प्रथमजामृतस्य॥४६॥

मृत्यवे वीराꣳश्चत्वारिं च॥ [१५]

तरणिर्विश्वदर्शतो ज्योतिष्कृदसि सूर्य। विश्वमा भासि रोचनम्। उपयामगृहीतोऽसि सूर्याय त्वा भ्राजस्वत एष ते योनिः सूर्याय त्वा भ्राजस्वते॥४७॥

[१६]

आ प्यायस्व मदिन्तम सोम विश्वाभिरूतिभिः। भवा नः

स॒प्रथ॑स्तमः॥४८॥

[१७]

ई॒युष्टे ये पूर्व॑तरा॒मप॑श्यन् व्यु॒च्छन्ती॑मु॒षसं॒ मर्त्या॑सः। अ॒स्माभि॑रू॒ नु प्र॑ति॒चक्ष्या॑ऽभूदो ते य॑न्ति॒ ये अ॑प॒रीषु॒ पश्यान्॑॥४९॥

[१८]

ज्योति॑ष्मतीं त्वा सादयामि ज्योति॒ष्कृतं॑ त्वा सादयामि ज्योति॒र्विदं॑ त्वा सादयामि॒ भास्व॑तीं त्वा सादयामि॒ ज्वल॑न्तीं त्वा सादयामि मल्मला॒भव॑न्तीं त्वा सादयामि॒ दीप्य॑मानां त्वा सादयामि॒ रोच॑मानां त्वा सादया॒म्यज॑स्रां त्वा सादयामि बृ॒हज्ज्यो॑तिषं त्वा सादयामि बो॒धय॑न्तीं त्वा सादयामि॒ जाग्र॑तीं त्वा सादयामि॥५०॥

[१९]

प्र॒या॒साय॒ स्वाहा॑ऽऽया॒साय॒ स्वाहा॑ विया॒साय॒ स्वाहा॑ संया॒साय॒ स्वाहो॑द्या॒साय॒ स्वाहा॑ऽवया॒साय॒ स्वाहा॑ शु॒चे स्वाहा॒ शोका॑य॒ स्वाहा॑ तप्य॒त्वै स्वाहा॒ तप॑ते॒ स्वाहा॑ ब्रह्महत्या॒यै॒ स्वाहा॒ सर्व॑स्मै॒ स्वाहा॑॥५१॥

[२०]

चित्तꣳ सन्तानेन भवं यक्ना रुद्रन्तनिम्ना पशुपतिꣳ स्थूलहृदयेनाग्निꣳ हृदयेन रुद्रं लोहितेन शर्वं मतस्नाभ्यां महादेवमन्तः पार्श्वेनौषिष्ठहनꣳ शिङ्गीनिकोश्याभ्याम्॥५२॥

[२१]

तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

नमो॑ वा॒चे या चो॑दि॒ता या चानु॑दिता॒ तस्यै॑ वा॒चे नमो॒ नमो॑ वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये॒ नम॒ ऋषि॑भ्यो मन्त्र॒कृद्भ्यो॒ मन्त्र॑पतिभ्यो॒ मा मामृष॑यो मन्त्र॒कृतो॑ मन्त्र॒पत॑यः परा॑दु॒र्माहमृषी॑न्मन्त्र॒कृतो॑ मन्त्र॒पती॒न्परा॑दां वैश्वदे॒वीं वाच॑मुद्यास॒ꣳ शि॒वामद॑स्तां॒ जुष्टां॑ दे॒वेभ्यः॒ शर्म॑ मे॒ द्यौः शर्म॑ पृथि॒वी शर्म॒ विश्व॑मि॒दं जग॑त्। शर्म॑ च॒न्द्रश्च॒ सूर्य॑श्च॒ शर्म॑ ब्रह्मप्रजाप॒ती। भू॒तं व॑दिष्ये॒ भुव॑नं वदिष्ये॒ तेजो॑ वदिष्ये॒ यशो॑ वदिष्ये॒ तपो॑ वदिष्ये॒ ब्रह्म॑ वदिष्ये स॒त्यं व॑दिष्ये॒ तस्मा॑ अ॒हमि॒दमु॑प॒स्तर॑ण॒मुप॑स्तृण उप॒स्तर॑णं मे प्र॒जायै॑ पशू॒नां भू॑यादुप॒स्तर॑ण॒महं प्र॒जायै॑ पशू॒नां भू॑यासं॒ प्राणा॑पानौ मृ॒त्योर्मा॑ पातं॒ प्राणा॑पानौ॒ मा मा॑ हासिष्टं॒ मधु॑ मनिष्ये॒ मधु॑ जनिष्ये॒ मधु॑ वक्ष्यामि॒ मधु॑ वदिष्यामि॒ मधु॑मतीं दे॒वेभ्यो॒ वाच॑मुद्यास॒ꣳ शुश्रू॒षेण्या॑ मनु॒ष्ये॑भ्य॒स्तं मा॑ दे॒वा अ॑वन्तु शो॒भायै॑ पि॒तरोऽनु॑मदन्तु। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

नमो॑ वा॒चे या चो॑दि॒ता या चानु॑दिता॒ तस्यै॑ वा॒चे नमो॒ नमो॑ वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये॒ नम॒ ऋषि॑भ्यो मन्त्र॒कृद्भ्यो॒ मन्त्र॑पतिभ्यो॒ मा मामृष॑यो मन्त्र॒कृतो॑ मन्त्र॒पत॑यः परा॑दु॒र्माहमृषी॑न्मन्त्र॒कृतो॑

मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासꣳ शिवामदस्तां जुष्टां देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधु मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासꣳ शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु शोभायै पितरोऽनुमदन्तु॥१॥

[१]

युञ्जते मन उत युञ्जते धियः। विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः। वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इत्। मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यामाददे। अग्निरसि नारिरसि। अध्वरकृद्देवेभ्यः। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते॥२॥

देवयन्तस्त्वेमहे। उप प्रयन्तु मरुतः सुदानवः। इन्द्र प्राशूर्भवा

सचा॑। प्रैतु॒ ब्रह्म॑ण॒स्पतिः॑। प्र दे॒व्ये॑तु सू॒नृता॑। अच्छा॑ वी॒रं नर्यं॑ प॒ङ्क्तिरा॑धसम्। दे॒वा य॒ज्ञं न॑यन्तु नः। देवी॑ द्यावापृथिवी॒ अनु॑ मे म॒ꣳसाथाम्। ऋ॒ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॒ शिरः॑॥३॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। इय॒त्यग्र॑ आसीः। ऋ॒ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॒ शिरः॑। म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। देवी॑र्वम्रीर॒स्य भू॒तस्य॑ प्रथमजा ऋतावरीः। ऋ॒ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॒ शिरः॑॥४॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। इन्द्र॒स्यौजो॑ऽसि। ऋ॒ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॒ शिरः॑। म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। अ॒ग्नि॒जा अ॑सि प्र॒जाप॑ते॒ रेतः॑। ऋ॒ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॒ शिरः॑॥५॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। आयु॑र्धेहि प्रा॒णं धे॑हि। अ॒पा॒नं धे॑हि व्या॒नं धे॑हि। चक्षु॑र्धेहि॒ श्रोत्रं॑ धेहि। मनो॑ धेहि॒ वाचं॑ धेहि। आ॒त्मानं॑ धेहि प्रति॒ष्ठां धे॑हि। मां धे॑हि॒ मयि॑ धेहि। मधु॑ त्वा मधु॒ला क॑रोतु। म॒खस्य॒ शिरो॑ऽसि॥६॥

य॒ज्ञस्य॑ प॒दे स्थः॑। गा॒य॒त्रेण॑ त्वा॒ छन्द॑सा करोमि। त्रैष्टु॑भेन त्वा॒ छन्द॑सा करोमि। जाग॑तेन त्वा॒ छन्द॑सा करोमि। म॒खस्य॒

रास्ना॑ऽसि। अदि॑तिस्ते॒ बिलं॑ गृह्णातु। पाङ्क्ते॑न॒ छन्द॑सा। सूर्य॑स्य॒ हर॑सा श्राय। म॒खो॑ऽसि॥७॥

प॒ते॒ शिर॑ ऋतावरीर्ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य म॒खस्य॒ शिरः॒ शिरः॒ शिरो॑ऽसि॒ नव॑ च॥ [२]

वृष्णो॒ अश्व॑स्य नि॒ष्पद॑सि। वरु॑णस्त्वा धृ॒तव्र॑त॒ आधू॑पयतु। मि॒त्रावरु॑णयोर्ध्रु॒वेण॒ धर्म॑णा। अ॒र्चिषे॑ त्वा। शो॒चिषे॑ त्वा। ज्योति॑षे त्वा। तप॑से त्वा। अ॒भीमं म॑हि॒ना दिवम्॑। मि॒त्रो ब॑भूव स॒प्रथाः॑। उ॒त श्रव॑सा पृथि॒वीम्॥८॥

मि॒त्रस्य॑ चर्षणी॒धृतः॑। श्रवो॑ दे॒वस्य॑ सान॒सिम्। द्यु॒म्नं चि॒त्रश्र॑वस्तमम्। सिध्यै॑ त्वा। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒तोद्व॑पतु। सु॒पा॒णिः स्व॑ङ्गु॒रिः। सु॒बा॒हुरु॒त शक्त्या॑। अप॑द्यमानः पृथि॒व्याम्। आशा॒ दिश॒ आ पृ॑ण। उत्ति॑ष्ठ बृ॒हन्भ॑व॥९॥

ऊ॒र्ध्वस्ति॑ष्ठद्ध्रु॒वस्त्वम्। सूर्य॑स्य त्वा॒ चक्षु॒षाऽन्वी॑क्षे। ऋ॒जवे॑ त्वा। सा॒धवे॑ त्वा। सु॒क्षि॒त्यै त्वा॒ भूत्यै॑ त्वा। इ॒दम॒हम॒मुमा॑-मुष्याय॒णं वि॒शा प॒शुभि॑र्ब्रह्मवर्च॒सेन॒ पर्यू॑हामि। गा॒य॒त्रेण॑ त्वा॒ छन्द॒साऽऽच्छृ॑णद्मि। त्रैष्टु॑भेन त्वा॒ छन्द॒साऽऽच्छृ॑णद्मि। जाग॑तेन त्वा॒ छन्द॒साऽऽच्छृ॑णद्मि। छृ॒णत्तु॑ त्वा॒ वाक्। छृ॒णत्तु॒ त्वोर्क्। छृ॒णत्तु॑ त्वा ह॒विः। छृ॒न्धि वाचम्॑। छृ॒न्ध्यूर्जम्॑। छृ॒न्धि

ह॒विः। देव॑ पुरश्चर स॒ग्घ्यास॑ त्वा॥१०॥

पृ॒थि॒वीं भ॑व॒ वाख्पट्ट्व॑॥ [३]

ब्रह्म॑न् प्रव॒र्ग्येण॒ प्रच॑रिष्यामः। होत॑र्घ॒र्ममभिष्टु॑हि। अग्नी॒द्रौहि॑णौ पुरो॒डाशा॒वधि॑श्रय। प्रति॑प्रस्थात॒र्विह॑र। प्रस्तो॑तः सामा॑नि गाय। यजु॑र्युक्त॒ꣳ सामभि॒राक्त॑खन्त्वा। विश्वै॑र्दे॒वैरनु॑मतं म॒रुद्भिः॑। दक्षि॑णाभिः॒ प्रत॑तं पारयि॒ष्णुम्। स्तुभो॑ वहन्तु सुमन॒स्यमा॑नम्। स नो॒ रुचं॑ धे॒ह्यह्ण॑ीयमानः। भूर्भुवः॒ सुवः॑। ओमिन्द्र॑वन्तः॒ प्रच॑रत॥११॥

अह्ण॑ीयमानो॒ द्वे च॑॥ [४]

ब्रह्म॒न्प्रच॑रिष्यामः। होत॑र्घ॒र्ममभिष्टु॑हि। य॒माय॑ त्वा म॒खाय॑ त्वा। सूर्यस्य॒ हर॑से त्वा। प्रा॒णाय॒ स्वाहा॑ व्या॒नाय॒ स्वाहा॑ऽपा॒नाय॒ स्वाहा॑। चक्षु॑षे॒ स्वाहा॒ श्रोत्रा॑य॒ स्वाहा॑। मन॑से॒ स्वाहा॑ वा॒चे सर॑स्वत्यै॒ स्वाहा॑। दक्षा॑य॒ स्वाहा॒ क्रत॑वे॒ स्वाहा॑। ओज॑से॒ स्वाहा॒ बला॑य॒ स्वाहा॑। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता मध्वा॑ऽनक्तु॥१२॥

पृ॒थि॒वीं तप॑सस्त्रायस्व। अ॒र्चिर॑सि शो॒चिर॑सि॒ ज्योति॑रसि॒ तपो॑ऽसि। सꣳसी॑दस्व म॒हाꣳ अ॑सि। शोच॑स्व देव॒वीत॑मः। विधू॒ममग्ने अरु॒षं मि॑येध्य। सृ॒ज प्र॑शस्तदर्श॒तम्। अ॒ञ्जन्ति॒

यं प्रथयन्तो न विप्राः। वपावन्तं नाग्निना तपन्तः। पितुर्न पुत्र उपसि प्रेष्ठः। आ घर्मो अग्निमृतयन्नसादीत्॥१३॥

अनाधृष्या पुरस्तात्। अग्नेराधिपत्ये। आयुर्मे दाः। पुत्रवती दक्षिणतः। इन्द्रस्याधिपत्ये। प्रजां मे दाः। सुषदा पश्चात्। देवस्य सवितुराधिपत्ये। प्राणं मे दाः। आश्रुतिरुत्तरतः॥१४॥

मित्रावरुणयोराधिपत्ये। श्रोत्रं मे दाः। विधृतिरुपरिष्टात्। बृहस्पतेराधिपत्ये। ब्रह्म मे दाः क्षत्रं मे दाः। तेजो मे धा वर्चो मे धाः। यशो मे धास्तपो मे धाः। मनो मे धाः। मनोरश्वोऽसि भूरिपुत्रा। विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पाहि॥१५॥

सूपसदा मे भूया मा मा हिꣳसीः। तपोष्वग्ने अन्तराꣳ अमित्रान्। तपाशꣳसमररुषः परस्य। तपावसो चिकितानो अचित्तान्। वि ते तिष्ठन्तामजरा अयासः। चितः स्थ परिचितः। स्वाहा मरुद्भिः परिश्रयस्व। मा असि। प्रमा असि। प्रतिमा असि॥१६॥

सम्मा असि। विमा असि। उन्मा असि। अन्तरिक्षस्यान्तर्द्धि-रसि। दिवं तपसस्त्रायस्व। आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनम्। आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा

रुजासि। भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम। शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यत्॥१७॥

विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवसि स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्तु। अर्हन्बिभर्षि सायकानि धन्व। अर्हन्निष्कं यजतं विश्वरूपम्। अर्हन्निदन्दयसे विश्वमभ्वम्। न वा ओजीयो रुद्र त्वदस्ति। गायत्रमसि। त्रैष्टुभमसि। जागतमसि। मधु मधु मधु॥१८॥

अनक्कसादीदुत्तरतः पाहि प्रतिमा असि यजतन्ते अन्यज्जागतमस्येकं च॥ [५]

दश प्राचीर्दश भासि दक्षिणा। दश प्रतीचीर्दश भास्युदीचीः। दशोर्ध्वा भासि सुमनस्यमानः। स नो रुचं धेह्यहृणीयमानः। अग्निष्ट्वा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयतु गायत्रेण छन्दसा। स मा रुचितो रोचय। इन्द्रस्त्वा रुद्रैर्दक्षिणतो रोचयतु त्रैष्टुभेन छन्दसा। स मा रुचितो रोचय। वरुणस्त्वादित्यैः पश्चाद्रोचयतु जागतेन छन्दसा। स मा रुचितो रोचय॥१९॥

द्युतानस्त्वा मारुतो मरुद्भिरुत्तरतो रोचयत्वानुष्टुभेन छन्दसा। स मा रुचितो रोचय। बृहस्पतिस्त्वा विश्वैर्देवैरुपरिष्टाद्रोचयतु पाङ्क्तेन छन्दसा। स मा रुचितो रोचय। रोचितस्त्वं देव घर्म

देवेष्वसि। रोचिषीयाहं मनुष्येषु। सम्राड्घर्म रुचितस्त्वं देवेष्वायुष्माꣳस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यसि। रुचितोऽहं मनुष्येष्वायुष्माꣳस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भूयासम्। रुगसि। रुचं मयि धेहि॥२०॥

मयि रुक्। दश पुरस्ताद्रोचसे। दश दक्षिणा। दश प्रत्यङ्। दशोदङ्। दशोर्ध्वो भासि सुमनस्यमानः। स नः सम्राडिषमूर्जं धेहि। वाजी वाजिनं पवस्व। रोचितो घर्मो रुचीय॥२१॥

रोचय धेहि नवं च॥ [६]

अपश्यं गोपामनिपद्यमानम्। आ च परा च पथिभिश्चरन्तम्। स सध्रीचीः स विषूचीर्वसानः। आ वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीः। मधु माध्वीभ्यां मधु माधूचीभ्याम्। अनु वां देववीतये। समग्निरग्निना गत। सं देवेन सवित्रा। सꣳ सूर्येण रोचते॥२२॥

स्वाहा समग्निस्तपसा गत। सं देवेन सवित्रा। सꣳ सूर्येणारोचिष्ट। धर्ता दिवो विभासि रजसः। पृथिव्या धर्ता। उरोरन्तरिक्षस्य धर्ता। धर्ता देवो देवानाम्। अमर्त्यस्तपोजाः। हृदे त्वा मनसे त्वा। दिवे त्वा सूर्याय त्वा॥२३॥

ऊ॒र्ध्वमि॒ममध्व॒रं कृ॑धि। दि॒वि दे॒वेषु॒ होत्रा॑ यच्छ। विश्वा॑सां भुवां पते। विश्व॑स्य भुवनस्पते। विश्व॑स्य मनसस्पते। विश्व॑स्य वचसस्पते। विश्व॑स्य तपसस्पते। विश्व॑स्य ब्रह्मणस्पते। दे॒व॒श्रूस्त्वं दे॑व घर्म दे॒वान्पा॑हि। त॒पो॒जां वाच॑म॒स्मे नियच्छ देवा॒युवम्॑॥२४॥

गर्भो॑ दे॒वाना॑म्। पि॒ता म॑ती॒नाम्। पतिः॑ प्र॒जाना॑म्। मतिः॑ कवी॒नाम्। सं दे॒वो दे॒वेन॑ सवि॒त्रा य॑तिष्ट। स॒ सूर्ये॑णारुक्त। आ॒यु॒र्दास्त्वम॒स्मभ्यं॑ घर्म वर्चो॒दा अ॑सि। पि॒ता नो॑ऽसि पि॒ता नो॑ बोध। आ॒यु॒र्द्धास्त॑नू॒धाः प॑यो॒धाः। व॒र्चो॒दा व॑रिवो॒दा द्र॑विणो॒दाः॥२५॥

अ॒न्त॒रि॒क्षप्र॒ उ॒रोर्वरी॑यान्। अ॒शी॒महि॑ त्वा॒ मा मा॑ हि॒ꣳसीः। त्वम॑ग्ने गृ॒हप॑तिर्वि॒शाम॑सि। विश्वा॑सां॒ मानु॑षीणाम्। श॒तं पू॒र्भिर्य॑विष्ठ पा॒ह्य॒ꣳह॑सः। स॒मे॒द्धार॑ꣳ श॒त॒ꣳ हिमा॑ः। त॒न्द्रा॒विण॑ꣳ हार्दिवा॒नम्। इ॒हैव रा॒तयः॑ सन्तु। त्वष्टी॑मती ते सपेय। सु॒रेता॒ रेतो॒ दधा॑ना। वी॒रं वि॑देय॒ तव॑ स॒न्दृशि॑। माऽह॒ꣳ रा॒यस्पोषे॑ण॒ वि यो॑षम्॥२६॥

रो॒च॒ते॒ सूर्या॑य त्वा देवा॒युव॑ द्रविणो॒दा दधा॑ना॒ द्वे च॑॥ [७]

दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मादे॑दे। अदि॑त्यै॒ रास्ना॑सि। इड॒ एहि॑। अदि॑त॒ एहि॑। सर॑स्व॒त्येहि॑। असा॒वेहि॑। असा॒वेहि॑। असा॒वेहि॑॥२७॥

अदि॑त्या उ॒ष्णीष॑मसि। वा॒युर॑स्यै॒डः। पू॒षा त्वो॒पाव॑सृजतु। अ॒श्विभ्यां॒ प्रदा॑पय। यस्ते॒ स्तनः॑ शश॒यो यो म॑यो॒भूः। येन॒ विश्वा॒ पुष्य॑सि॒ वार्या॑णि। यो र॑त्न॒धा व॑सु॒विद्यः सु॒दत्रः॑। सर॑स्वति॒ तमि॒ह धात॑वेकः। उस्रं॑ घ॒र्मꣳ शिꣳष। उस्रं॑ घ॒र्मं पा॑हि॥२८॥

घ॒र्माय॑ शिꣳष। बृह॒स्पति॒स्त्वोप॑सीदतु। दान॑वः स्थ॒ पेर॑वः। वि॒ष्व॒ग्वृतो॒ लोहि॑तेन। अ॒श्विभ्यां॑ पिन्वस्व। सर॑स्वत्यै पिन्वस्व। पू॒ष्णे पि॑न्वस्व। बृह॒स्पत॑ये पिन्वस्व। इन्द्रा॑य पिन्वस्व। इन्द्रा॑य पिन्वस्व॥२९॥

गा॒य॒त्रोऽसि। त्रैष्टु॑भोऽसि। जाग॑तमसि। स॒होर्जो भा॒गेनोप॒मेहि॑। इन्द्रा॑श्विना॒ मधु॑नः सार॒घस्य॑। घ॒र्मं पा॑त वसवो॒ यज॑ता॒ वट्। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मये॑ वृष्टि॒वन॑ये जुहोमि। मधु॑ ह॒विर॑सि। सूर्य॑स्य॒ तप॑स्तप। द्यावा॑पृथि॒वीभ्यां॑ त्वा॒ परि॑गृह्णामि॥३०॥

अ॒न्तरि॑क्षेण॒ त्वोप॑यच्छामि। दे॒वानां॑ त्वा पितॄ॒णामनु॑मतो॒ भर्तुं॑ शकेयम्। तेजो॑ऽसि। तेजोऽनु॒ प्रेहि॑। दि॒वि॒स्पृङ्भ्या॑ मा॑ हिꣳसीः। अ॒न्त॒रि॒क्ष॒स्पृङ्भ्या॑ मा॑ हिꣳसीः। पृ॒थि॒वि॒स्पृङ्भ्या॑ मा॑ हिꣳसीः। सुव॑रसि॒ सुव॑र्मे यच्छ। दिवं॑ यच्छ दि॒वो मा॑ पाहि॥३१॥

एहि॑ पाहि पिन्वस्व गृह्णामि॒ नव॑ च॥ [८]

स॒मु॒द्राय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। स॒लि॒लाय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒ना॒धृ॒ष्याय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒प्र॒ति॒धृ॒ष्याय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒व॒स्यवे॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। दुव॑स्वते त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। शिमि॑द्वते त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒ग्नये॑ त्वा॒ वसु॑मते॒ स्वाहा॑। सोमा॑य त्वा रु॒द्रव॑ते॒ स्वाहा॑। वरु॑णाय त्वाऽऽदि॒त्यव॑ते॒ स्वाहा॑॥३२॥

बृह॒स्पत॑ये त्वा वि॒श्वदे॑व्यावते॒ स्वाहा॑। स॒वि॒त्रे त्व॑र्भु॒मते॑ विभु॒मते॑ प्रभु॒मते॒ वाज॑वते॒ स्वाहा॑। य॒माय॒ त्वाऽङ्गि॑रस्वते पितृ॒मते॒ स्वाहा॑। विश्वा॒ आशा॑ दक्षिण॒सत्। विश्वा॑ दे॒वान॑याडि॒ह। स्वाहा॑कृतस्य घ॒र्मस्य॑। मधोः॑ पिबतमश्विना। स्वाहा॒ऽग्नये॑ य॒ज्ञिया॑य। शं यजु॑र्भिः। अश्वि॑ना घ॒र्मं पा॑तꣳ हार्दिवा॒नम्॥३३॥

अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी मꣳसाताम्। स्वाहेन्द्राय। स्वाहेन्द्रावट्। घर्ममपातमश्विना हार्दिवानम्। अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी अमꣳसाताम्। तं प्राव्यं यथा वट्। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै॥३४॥

दिवि धा इमं यज्ञम्। यज्ञमिमं दिवि धाः। दिवं गच्छ। अन्तरिक्षं गच्छ। पृथिवीं गच्छ। पञ्च प्रदिशो गच्छ। देवान्घर्मपान्गच्छ। पितॄन्घर्मपान्गच्छ॥३५॥

आदित्यवते स्वाहा हार्दिवानं पृथिव्या अष्टौ च॥ [९]

इषे पीपिहि। ऊर्जे पीपिहि। ब्रह्मणे पीपिहि। क्षत्राय पीपिहि। अद्भ्यः पीपिहि। ओषधीभ्यः पीपिहि। वनस्पतिभ्यः पीपिहि। द्यावापृथिवीभ्यां पीपिहि। सुभूताय पीपिहि। ब्रह्मवर्चसाय पीपिहि॥३६॥

यजमानाय पीपिहि। मह्यं ज्यैष्ठ्याय पीपिहि। त्विष्यै त्वा। द्युम्नाय त्वा। इन्द्रियाय त्वा भूत्यै त्वा। धर्माऽसि सुधर्मा मे न्यस्मे। ब्रह्माणि धारय। क्षत्राणि धारय। विशं धारय। नेत्त्वा वातः स्कन्दयात्॥३७॥

अमुष्य त्वा प्राणे सादयामि। अमुना सह निरर्थं गच्छ।

यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। पू॒ष्णे शर॑से॒ स्वाहा॑। ग्राव॑भ्यः॒ स्वाहा॑। प्र॒ति॒रेभ्यः॒ स्वाहा॑। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॒ꣳ स्वाहा॑। पि॒तृभ्यो॑ घर्म॒पेभ्यः॒ स्वाहा॑। रु॒द्राय॑ रु॒द्रहो॑त्रे॒ स्वाहा॑॥३८॥

अह॒र्ज्योतिः॑ के॒तुना॑ जुषताम्। सु॒ज्योति॒र्ज्योति॑षा॒ꣳ स्वाहा॑। रात्रि॒र्ज्योतिः॑ के॒तुना॑ जुषताम्। सु॒ज्योति॒र्ज्योति॑षा॒ꣳ स्वाहा॑। अपी॑परो॒ माऽह्नो॒ रात्रि॑यै मा पाहि। ए॒षा ते॑ अग्ने स॒मित्। तया॒ समि॑ध्यस्व। आयु॑र्मे दाः। वर्च॑सा माऽञ्जीः। अपी॑परो मा॒ रात्रि॑या॒ अह्नो॑ मा पाहि॥३९॥

ए॒षा ते॑ अग्ने स॒मित्। तया॒ समि॑ध्यस्व। आयु॑र्मे दाः। वर्च॑सा माऽञ्जीः। अ॒ग्निर्ज्योति॒र्ज्योति॑र॒ग्निः स्वाहा॑। सूर्यो॒ ज्योति॒र्ज्योति॒ः सूर्यः॒ स्वाहा॑। भूः स्वाहा॑। हु॒तꣳ ह॒विः। मधु॑ ह॒विः। इन्द्र॑तमे॒ऽग्नौ॥४०॥

पि॒ता नो॑ऽसि॒ मा मा॑ हिꣳसीः। अ॒श्याम॑ ते देवघर्म। मधु॑मतो॒ वाज॑वतः पितु॒मतः॑। अङ्गि॑रस्वतः स्वधा॒विनः॑। अ॒शी॒महि॑ त्वा॒ मा मा॑ हिꣳसीः। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मिभ्यः॑। स्वाहा॑ त्वा॒ नक्ष॑त्रेभ्यः॥४१॥

ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒साय॑ पीपिहि स्क॒न्दया॑द्रु॒द्राय॑ रु॒द्रहो॑त्रे॒ स्वाहाऽह्नो॑ मा पाह्य॒ग्नौ स॒प्त च॑॥——[१०]

घर्म॒ या ते॑ दि॒वि शुक्। या गा॑य॒त्रे छन्द॑सि। या ब्रा॑ह्म॒णे। या ह॑वि॒र्द्धानै॑। तान्त॑ ए॒तेनाव॑ यजे॒ स्वाहा॑। घर्म॒ या ते॒ऽन्तरि॑क्षे॒ शुक्। या त्रैष्टु॑भे॒ छन्द॑सि। या रा॑ज॒न्यै॑। याऽऽग्नी॑ध्रे। तान्त॑ ए॒तेनाव॑ यजे॒ स्वाहा॑॥४२॥

घर्म॒ या ते॑ पृथि॒व्या॒ शुक्। या जाग॑ते॒ छन्द॑सि। या वैश्यै॑। या सद॑सि। तान्त॑ ए॒तेनाव॑ यजे॒ स्वाहा॑। अनु॑नोऽद्यानु॑मतिः। अन्विद॑नुमते॒ त्वम्। दि॒वस्त्वा॑ पर॒स्पाया॑ः। अ॒न्तरि॑क्षस्य त॒नुवः॑ पाहि। पृ॒थि॒व्यास्त्वा॒ धर्म॑णा॥४३॥

व॒यमनु॑क्रामाम सुवि॒ताय॒ नव्य॑से। ब्रह्म॑णस्त्वा पर॒स्पाया॑ः। क्ष॒त्रस्य॑ त॒नुवः॑ पाहि। वि॒शस्त्वा॒ धर्म॑णा। व॒यमनु॑क्रामाम सुवि॒ताय॒ नव्य॑से। प्रा॒णस्य॑ त्वा पर॒स्पायै॑। चक्षु॑षस्त॒नुवः॑ पाहि। श्रोत्र॑स्य त्वा॒ धर्म॑णा। व॒यमनु॑क्रामाम सुवि॒ताय॒ नव्य॑से। व॒ल्गुर॑सि शं॒ युधा॑याः॥४४॥

शिशु॒र्जन॑धायाः। शं च॒ वक्षि॒ परि॑ च॒ वक्षि॑। चतु॑ः स्रक्ति॒र्नाभि॑र्ऋ॒तस्य॑। सदो॑ वि॒श्वायुः॒ शर्म॑ स॒प्रथा॑ः। अप॒ द्वेषो॒ अप॒ ह्वरः॑। अ॒न्यद्व्र॑तस्य सश्चिम। घर्मै॒तत्तेऽन्न॑मे॒तत्पुरी॑षम्। तेन॒ वर्ध॑स्व॒ चाऽऽ च॑ प्यायस्व। व॒र्धि॒षी॒महि॑ च व॒यम्। आ

च॑ प्यासिषी॒महि॑॥४५॥

रन्ति॒र्नामा॑सि दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्वः। तस्य॑ ते प॒द्वद्ध॑वि॒र्द्धानम्॑। अ॒ग्निरध्य॑क्षाः। रु॒द्रोऽधि॑पतिः। सम॒हमायु॑षा। सं प्रा॒णेन॑। सं वर्च॑सा। सं पय॑सा। सं गौ॑प॒त्येन॑। स꣣ रा॒यस्पोषे॑ण॥४६॥

व्य॑सौ। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। अचि॑क्रद॒द्वृषा॒ हरिः॑। म॒हान्मि॒त्रो न द॑र्श॒तः। स꣣ सूर्ये॑ण रोचते। चिद॑सि समु॒द्रयो॑निः। इन्दु॒र्दक्षः॑ श्ये॒न ऋ॒तावा॑। हिर॑ण्यपक्षः शकु॒नो भु॑र॒ण्युः। म॒हान्त्स॒धस्थे॑ ध्रु॒व आनिष॑त्तः॥४७॥

नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑ हिꣳसीः। वि॒श्वाव॑सुꣳ सोम गन्ध॒र्वम्। आपो॑ दद॒शुषी॑ः। तद॒तेना॒व्या॑यन्। तद॒न्ववै॑त्। इन्द्रो॑ रारहा॒ण आ॑साम्। परि॒ सूर्य॑स्य परि॒धीꣳ र॑पश्यत्। वि॒श्वाव॑सुर॒भि तन्नो॑ गृणातु। दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्वो रज॑सो वि॒मानः॑। यद्वा॑ घा स॒त्यमु॒त यन्न वि॒द्म॥४८॥

धियो॑ हिन्वा॒नो धिय॒ इन्नो॑ अव्यात्। सस्नि॑मविन्द॒च्चर॑णे न॒दीना॑म्। अपा॑वृणो॒द्दुरो॒ अश्म॑व्रजानाम्। प्रासा॑न्गन्ध॒र्वो अ॒मृता॑नि वोचत्। इन्द्रो॒ दक्षं॒ परि॑जानाद॒हीनम्॑। ए॒तत्त्वं दे॑व घर्म दे॒वो दे॒वानुपा॑गाः। इ॒दम॒हं म॑नु॒ष्यो॑ मनु॒ष्यान्।

सोमपीथानुमेहि। सह प्रजया सह रायस्पोषेण। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु॥४९॥

दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुः। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्। इममूषुत्यमस्मभ्यꣳ सनिम्। गायत्रं नवीयाꣳसम्। अग्ने देवेषु प्रवोचः॥५०॥

याऽऽग्नीध्रे तान्त एतेनाव यजे स्वाहा धर्मणा शं युधायाः प्यासिषीमहि पोषेण निषत्तो विद्म सन्त्वष्टौ॥ [११]

महीनां पयोऽसि विहितं देवत्रा। ज्योतिर्भा असि वनस्पतीनामोषधीनाꣳ रसः। वाजिनं त्वा वाजिनोऽव नयामः। ऊर्ध्वं मनः सुवर्गम्॥५१॥

[१२]

अस्कान्द्यौः पृथिवीम्। अस्कानृषभो युवागाः। स्कन्नेमा विश्वा भुवना। स्कन्नो यज्ञः प्रजनयतु। अस्कानजनि प्राजनि। आ स्कन्नाञ्जायते वृषा। स्कन्नात् प्रजनिषीमहि॥५२॥

[१३]

या पुरस्ताद्विद्युदापतत्। तान्त एतेनाव यजे स्वाहा। या दक्षिणतः। या पश्चात्। योत्तरतः। योपरिष्टाद्विद्युदापतत्।

तान्त॑ ए॒तेनाव॑ यजे॒ स्वाहा॑॥५३॥

[१४]

प्रा॒णाय॒ स्वाहा॑ व्या॒नाय॒ स्वाहा॑ऽपा॒नाय॒ स्वाहा॑। चक्षु॑षे॒ स्वाहा॒ श्रोत्रा॑य॒ स्वाहा॑। मन॑से॒ स्वाहा॑ वा॒चे सर॑स्वत्यै॒ स्वाहा॑॥५४॥

[१५]

पू॒ष्णे स्वाहा॑ पू॒ष्णे शर॑से॒ स्वाहा॑। पू॒ष्णे प्र॑प॒त्थ्या॑य॒ स्वाहा॑ पू॒ष्णे न॒रन्धि॑षाय॒ स्वाहा॑। पू॒ष्णेऽङ्गृ॑णये॒ स्वाहा॑ पू॒ष्णे न॒रुणा॑य॒ स्वाहा॑। पू॒ष्णे सा॑के॒ताय॒ स्वाहा॑॥५५॥

[१६]

उद॑स्य॒ शुष्मा॑द्भा॒नुर्नार्त॒ बिभ॑र्ति। भा॒रं पृ॑थि॒वी न भूम॑। प्र शु॒क्रैतु॑ दे॒वी म॑नी॒षा। अ॒स्मत्सुत॑ष्टो॒ रथो॒ न वा॒जी। अर्च॑न्त॒ एके॒ महि॒ साम॑मन्वत। तेन॒ सूर्य॑मधारयन्। तेन॒ सूर्य॑मरोचयन्। घ॒र्मः शिर॒स्तद॒यम॒ग्निः। पुरी॑षमसि॒ सं प्रि॑यं प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्भुवत्। प्र॒जाप॑ति॑स्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥५६॥

[१७]

यास्ते॑ अग्न आ॒द्र्रा योन॑यो॒ याः कु॑ला॒यिनी॑ः। ये ते॑

अग्न॒ इन्द॑वो॒ या उ॒ नाभ॑यः। यास्ते॑ अग्ने त॒नुव॒ ऊर्जो॒ नाम॑। ताभि॒स्त्वमु॒भयी॑भिः संविदा॒नः। प्र॒जाभि॑रग्ने॒ द्रवि॑णे॒ह सी॑द। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥५७॥

[१८]

अ॒ग्निर॑सि वैश्वान॒रो॑ऽसि। सं॒व॒त्स॒रो॑ऽसि परिवत्स॒रो॑ऽसि। इ॒दा॒व॒त्स॒रो॑ऽसीदुवत्स॒रो॑ऽसि। इ॒द्व॒त्स॒रो॑ऽसि वत्स॒रो॑ऽसि। तस्य॑ ते वस॒न्तः शिरः॑। ग्री॒ष्मो दक्षि॑णः प॒क्षः। व॒र्षाः पुच्छम्॑। श॒रदुत्त॑रः प॒क्षः। हे॒म॒न्तो मध्यम्॑। पू॒र्व॒प॒क्षाश्चित॑यः। अ॒प॒र॒प॒क्षाः पुरी॑षम्। अ॒हो॒रा॒त्राणीष्ट॑काः। तस्य॑ ते॒ मासाँ॑श्चार्द्धमा॒साश्च॑ कल्पन्ताम्। ऋ॒तव॑स्ते कल्पन्ताम्। सं॒व॒त्स॒रस्ते॑ कल्पताम्। अ॒हो॒रा॒त्राणि॑ ते कल्पन्ताम्। एति॒ प्रेति॒ वीति॒ समित्युदिति॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वः सी॑द॥५८॥

चित॑यो॒ नव॑ च॥[१९]

भूर्भुव॒ः सुव॑ः। ऊ॒र्ध्व ऊ॒ षु ण॑ ऊ॒तये॑। ऊ॒र्ध्वो न॑ः पा॒ह्य॑ꣳहसः। वि॒धुन्द॑द्रा॒णꣳ सम॑ने बहू॒नाम्। युवा॑न॒ꣳ सन्त॑ं पलि॒तो ज॑गार।

दे॒वस्य॑ पश्य॒ काव्यं॑ महि॒त्वाद्या म॒मार॑। सह्यः॒ समा॑न। यदृ॒ते चि॑दभि॒श्रिषः॑। पु॒रा ज॒र्तृभ्य॑ आ॒तृदः॑। सन्धा॑ता स॒न्धिं म॒घवा॑ पुरो॒वसुः॑॥५९॥

निष्क॑र्ता॒ विह्रु॑तं॒ पुनः॑। पुन॑रू॒र्जा स॒ह र॒य्या। मा नो॑ घर्म व्यथि॒तो वि॑व्यथो नः। मा नः॒ पर॒मध॑रं॒ मा रजो॑ऽनैः। मोष्व॑स्माꣳ स्तम॑स्यन्त॒रा धाः॑। मा रु॒द्रिया॑सो अ॒भिगु॑र्वृ॒धानः॑। मा नः॒ क्रतु॑भिर्हीडि॒तेभि॑र॒स्मान्। द्विषा॑सुनीते॒ मा परा॑ दाः। मा नो॑ रु॒द्रो निर्ऋ॑ति॒र्मा नो॒ अस्ता॑। मा द्यावा॑पृथि॒वी ही॑डिषाताम्॥६०॥

उप॑ नो मित्रावरुणावि॒हाव॑तम्। अ॒न्वादी॑ध्याथामि॒ह नः॑ सखाया। आ॒दि॒त्यानां॒ प्रसि॑तिर्हे॒तिः। उ॒ग्रा श॒तापा॑ष्ठा घ॒विषा॒ परि॑ णो वृणक्तु। इ॒मं मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि। त्वं नो॑ अग्ने॒ स त्वं नो॑ अग्ने। त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑। उद्व॒यं तम॑स॒स्परि॑। उदु॒त्यं चि॒त्रम्। वयः॑ सुप॒र्णाः॥६१॥

पु॒रो॒वसु॑र्हीडिषाताꣳ सुप॒र्णाः॥ [२०]

भूर्भुवः॒ सुवः॑। मयि॒ त्यदि॑न्द्रि॒यं म॒हत्। मयि॒ दक्षो॒ मयि॒ क्रतुः॑। मयि॑ धायि सु॒वीर्यम्॑। त्रिशु॑ग्घ॒र्मो विभा॑तु मे। आकू॑त्या॒ मन॑सा स॒ह। वि॒राजा॒ ज्योति॑षा स॒ह। य॒ज्ञेन॒ पय॑सा

स॒ह। ब्रह्म॑णा॒ तेज॑सा स॒ह। क्ष॒त्रेण॒ यश॑सा स॒ह। स॒त्येन॒ तप॑सा स॒ह। तस्य॒ दोह॑मशीमहि। तस्य॑ सु॒म्नम॑शीमहि। तस्य॑ भ॒क्षम॑शीमहि। तस्य॑ त॒ इन्द्रे॑ण पी॒तस्य॒ मधु॑मतः। उप॑हूत॒स्योप॑हूतो भक्षयामि॥६२॥

यश॑सा स॒ह षट्च॑॥ [२१]

यास्ते॑ अग्ने घो॒रास्त॒नुवः॑। क्षुच॒ तृष्णा॑ च। अस्रु॒क्कान॑हुतिश्च। अ॒श॒न॒या च॑ पिपा॒सा च॑। से॒दिश्चाम॑तिश्च। ए॒तास्ते॑ अग्ने घो॒रास्त॒नुवः॑। ताभि॑र॒मुं ग॑च्छ। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः॥६३॥

[२२]

स्निक्क॒ स्नीहि॑तिश्च॒ स्निहि॑तिश्च। उ॒ष्णा च॑ शी॒ता च॑। उ॒ग्रा च॑ भी॒मा च॑। स॒दान्नी॑ से॒दिरनि॑रा। ए॒तास्ते॑ अग्ने घो॒रास्त॒नुवः॑। ताभि॑र॒मुं ग॑च्छ। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः॥६४॥

[२३]

धुनि॑श्च ध्वा॒न्तश्च॑ ध्व॒नश्च॑ ध्व॒नयꣳ॑श्च। नि॒लि॒म्पश्च॑ विलि॒म्पश्च॑ विक्षि॒पः॥६५॥

[२४]

उ॒ग्रश्च॒ धुनि॑श्च ध्वा॒न्तश्च॑ ध्व॒नश्च॑ ध्व॒नयꣳ॑श्च। स॒ह॒स॒ह्वाꣳश्च॒ सह॑मानश्च॒ सह॑स्वाꣳश्च॒ सही॑याꣳश्च। एत्य॒ प्रेत्य॑ विक्षि॒पः॥६६॥

[२५]

अ॒हो॒रा॒त्रे त्वोदी॑रयताम्। अ॒र्ध॒मा॒सास्त्वोदी॑ जयन्तु। मासा॑स्त्वा श्रपयन्तु। ऋ॒तव॑स्त्वा पचन्तु। सं॒व॒त्स॒रस्त्वा॑ हन्त्वसौ॥६७॥

[२६]

खट् फट् ज॒हि। छि॒न्धी भि॒न्धी ह॒न्धी कट्। इति॒ वाचः॑ क्रूरा॒णि॥६८॥

[२७]

विगा इ॑न्द्र वि॒चर॑न्त्स्पाशयस्व। स्व॒पन्त॑मिन्द्र पशु॒मन्त॑मिच्छ। वज्रे॑णा॒मुं बो॑धय दुर्वि॒दत्रम्॑। स्व॒प॒तो॑ऽस्य॒ प्रहर॑ भोज॑नेभ्यः। अग्ने॑ अ॒ग्निना॒ संव॑दस्व। मृत्यो॑ मृ॒त्युना॒ संव॑दस्व। नम॑स्ते अस्तु भगवः। स॒कृत्ते॑ अग्ने॒ नमः॑। द्विस्ते॒ नमः॑। त्रिस्ते॒ नमः॑। च॒तुस्ते॒ नमः॑। प॒ञ्च॒कृत्व॑स्ते॒ नमः॑। द॒श॒कृत्व॑स्ते॒ नमः॑। श॒त॒कृत्व॑स्ते॒ नमः॑। आ॒स॒ह॒स्र॒कृत्व॑स्ते॒ नमः॑। अ॒प॒रि॒मि॒त॒कृत्व॑स्ते॒ नमः॑। नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑

हि२सीः॥६९॥

त्रिस्ते नमः सप्त च॥ [२८]

असृन्मुखो रुधिरेणाव्यक्तः। यमस्य दूतः श्वपाद्विधावसि। गृध्रः सुपर्णः कुणपं निषेवसे। यमस्य दूतः प्रहितो भवस्य चोभयोः॥७०॥

[२९]

यदेतद्वृकसो भूत्वा। वाग्देव्यभिरायसि। द्विषन्तं मेऽभिराय। तं मृत्यो मृत्यवे नय। स आर्त्यार्तिमार्च्छतु॥७१॥

[३०]

यदीषितो यदि वा स्वकामी। भयेडको वदति वाचमेताम्। तामिन्द्राग्नी ब्रह्मणा संविदानौ। शिवामस्मभ्यं कृणुतं गृहेषु॥७२॥

[३१]

दीर्घमुखि दुर्हणु। मा स्म दक्षिणतो वदः। यदि दक्षिणतो वदाद्विषन्तं मेऽव बाधासै॥७३॥

[३२]

इत्थादुलूक आपप्तत्। हिरण्याक्षो अयोमुखः। रक्षसां दूत

आगतः। तमितो नाशयाग्ने॥७४॥

[३३]

यदेतद्भूतान्यन्वाविश्य। दैवीं वाचं वदसि। द्विषतो नः परावद। तान्मृत्यो मृत्यवे नय। त आर्त्याऽऽर्तिमार्च्छन्तु। अग्निनाऽग्निः संवदताम्॥७५॥

[३४]

प्रसार्य सक्थ्यौ पतसि। सव्यमक्षि निपेपि च। मेहकस्य चनाममत्॥७६॥

[३५]

अत्रिणा त्वा क्रिमे हन्मि। कण्वेन जमदग्निना। विश्वावसोर्ब्रह्मणा हतः। क्रिमीणाꣳ राजा। अप्येषाꣳ स्थपतिर्हतः। अथो माताऽथो पिता। अथो स्थूरा अथो क्षुद्राः। अथो कृष्णा अथो श्वेताः। अथो आशातिका हताः। श्वेताभिः सह सर्वे हताः॥७७॥

[३६]

आहरावद्य। श्रृतस्य हविषो यथा। तत्सत्यम्। यदमुं यमस्य जम्भयोः। आदधामि तथा हि तत्। खण्फण्म्रसि॥७८॥

[३७]

ब्रह्मणा त्वा शपामि। ब्रह्मणस्त्वा शपथेन शपामि। घोरेण त्वा भृगूणां चक्षुषा प्रेक्षे। रौद्रेण त्वाङ्गिरसां मनसा ध्यायामि। अघस्य त्वा धारया विद्ध्यामि। अधरो मत्पद्यस्वाऽसौ॥७९॥

[३८]

उत्तुद शिमिजावरि। तल्पेजे तल्प उत्तुद। गिरीꣳ रनु प्रवेशय। मरीचीरुप सन्नुद। यावदितः पुरस्तादुदयाति सूर्यः। तावदितोऽमुं नाशय। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥८०॥

[३९]

भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवः। भुवोऽद्धायि भुवोऽद्धायि भुवोऽद्धायि। नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णम्। निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि। ए अस्मे अस्मे। सुवर्न ज्योतीः॥८१॥

[४०]

पृथिवी समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निꣳ समिन्धे। तामहꣳ समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा

श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ꣳ स्वाहा॑। अ॒न्तरि॑क्षꣳ स॒मित्॥८२॥

तां वा॒युः समि॑न्धे। सा वा॒युꣳ समि॑न्धे। ताम॒हꣳ समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ꣳ स्वाहा॑। द्यौः स॒मित्। तामा॑दि॒त्यः समि॑न्धे॥८३॥

साऽऽदि॒त्यꣳ समि॑न्धे। ताम॒हꣳ समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ꣳ स्वाहा॑। प्रा॒जा॒प॒त्या मे॑ स॒मिद॑सि सपत्न॒क्षय॑णी। भ्रा॒तृ॒व्य॒हा मे॑ऽसि॒ स्वाहा॑। अग्ने॑ व्रतपते व्र॒तं च॑रिष्यामि॥८४॥

तच्छ॑केयं॒ तन्मे॑ राध्यताम्। वायो॑ व्रतपत॒ आदि॑त्य व्रतपते। व्र॒ताना॑ व्रतपते व्र॒तं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केयं॒ तन्मे॑ राध्यताम्। द्यौः स॒मित्। तामा॑दि॒त्यः समि॑न्धे। साऽऽदि॒त्यꣳ समि॑न्धे। ताम॒हꣳ समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा॥८५॥

वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ꣳ स्वाहा॑। अ॒न्तरि॑क्षꣳ स॒मित्। तां वा॒युः समि॑न्धे। सा वा॒युꣳ

समि॑न्धे। ताम॒ह꣣ समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या॥८६॥

यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ꣳ स्वाहा॑। पृ॒थि॒वी स॒मित्। ताम॒ग्निः समि॑न्धे। साऽग्निꣳ समि॑न्धे। ताम॒ह꣣ समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑॥८७॥

अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ꣳ स्वाहा॑। प्रा॒जा॒प॒त्या मे॑ स॒मिद॑सि सपत्न॒क्षय॑णी। भ्रा॒तृ॒व्य॒हा मे॑ऽसि॒ स्वाहा॑। आदि॑त्य व्रतपते व्र॒तम॑चारिषम्। तद॑शकं॒ तन्मे॑ऽराधि। वायो॑ व्रतप॒तेऽग्ने॑ व्रतपते। व्र॒तानां॑ व्रतपते व्र॒तम॑चारिषम्। तद॑शकं॒ तन्मे॑ऽराधि॥८८॥

स॒मित्समि॑न्धे व्र॒तं च॑रिष्या॒म्यायु॑षा॒ तेज॑सा॒ वर्च॑सा श्रि॒या यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेना॒ष्टौ च॑॥-[४१]

शं नो॒ वात॑ः पवतां मात॒रिश्वा॒ शं न॑स्तपतु॒ सूर्य॑ः। अहा॑नि॒शं भ॑वन्तु न॒ः शꣳ रात्रि॒ः प्रति॑धीयताम्। शमु॒षा नो॒ व्यु॑च्छतु॒ शमा॑दि॒त्य उदे॑तु नः। शि॒वा न॒ः शन्त॑मा भव सुमृडी॒का सर॑स्वति। मा ते॒ व्योम॑ स॒न्दृशि॑। इडा॑ये॒ वास्त्व॑सि वास्तु॒मद्वा॑स्तु॒मन्तौ॑ भूयास्म॒ मा वास्तौ॑श्छित्स्मह्यवा॒स्तुः

स भूया॒द्यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। प्र॒ति॒ष्ठासि॑ प्रति॒ष्ठाव॑न्तो भूयास्म॒ मा प्र॑ति॒ष्ठायाँश्छित्स्मह्यप्रति॒ष्ठः स भूया॒द्यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। आ वा॑त वाहि भेष॒जं वि वा॑त वाहि॒ यद्रपः॑। त्वꣳ हि वि॒श्वभे॑षजो दे॒वानां॑ दू॒त ईय॑से। द्वावि॒मौ वातौ॑ वात॒ आ सिन्धो॒रा प॑रा॒वतः॑॥८९॥

दक्षं॑ मे अ॒न्य आ॒वातु॒ परा॒न्यो वा॑तु॒ यद्रपः॑। यद॒दो वा॑तते गृ॒हेऽमृत॑स्य नि॒धिर्हि॒तः। ततो॑ नो देहि जी॒वसे॒ ततो॑ नो धेहि भेष॒जम्। ततो॑ नो॒ मह॒ आव॑ह॒ वात॒ आवा॑तु भेष॒जम्। श॒म्भूर्मयो॒भूर्नो॑ हृ॒दे प्र ण॒ आयूꣳषि तारिषत्। इन्द्र॑स्य गृ॒हो॑ऽसि॒ तं त्वा॒ प्रप॑द्ये॒ सगुः॒ साश्वः॑। स॒ह यन्मे॒ अस्ति॒ तेन॑। भूः प्रप॑द्ये॒ भुवः॒ प्रप॑द्ये॒ सुवः॒ प्रप॑द्ये॒ भूर्भुवः॒ सुवः॒ प्रप॑द्ये वा॒युं प्रप॒द्येऽनां॑तां दे॒वतां॒ प्रप॒द्येऽश्मा॑नमाख॒णं प्रप॑द्ये प्र॒जाप॑तेर्ब्रह्मको॒शं ब्रह्म॒ प्रप॑द्य॒ ओं प्रप॑द्ये। अ॒न्तरि॑क्षं म उ॒र्वन्तरं॑ बृ॒हद॒ग्नयः॒ पर्व॑ताश्च॒ यया॒ वातः॑ स्व॒स्त्या स्व॑स्ति॒मान्तया॑ स्व॒स्त्या स्व॑स्ति॒मान॑सानि। प्राणा॑पानौ मृ॒त्योर्मा॑ पात॒ं प्राणा॑पानौ॒ मा मा॑ हासिष्टं॒ मयि॑ मे॒धां मयि॑ प्र॒जां मय्य॒ग्निस्तेजो॑ दधातु॒ मयि॑ मे॒धां मयि॑ प्र॒जां मयीन्द्रं॑

इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥९०॥

द्युभिरक्तुभिः परिपातमस्मानरिष्टेभिरश्विना सौभगेभिः। तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः। कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा। कया शचिष्ठया वृता। कस्त्वा सत्यो मदानां मꣳहिष्ठो मत्सदन्धसः। दृढाचिदारुजे वसु। अभी षु णः सखीनामविता जरितॄणाम्। शतं भवास्यूतिभिः। वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रं प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अपध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेव बद्धान्॥९१॥

शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये। शं योरभिस्रवन्तु नः। ईशाना वार्याणां क्षयन्तीश्चर्षणीनाम्। अपो याचामि भेषजम्। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन। महे रणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ॥९२॥

आपो॑ ज॒नय॑था च नः। पृ॒थि॒वी शा॒न्ता साऽग्निना॑ शा॒न्ता सा मे॑ शा॒न्ता शुचꣳ॑ शमयतु। अ॒न्तरि॑क्षꣳ शा॒न्तं तद्वा॒युना॑ शा॒न्तं तन्मे॑ शा॒न्तꣳ शुचꣳ॑ शमयतु। द्यौः शा॒न्ता साऽऽदि॒त्येन॑ शा॒न्ता सा मे॑ शा॒न्ता शुचꣳ॑ शमयतु। पृ॒थि॒वी शान्ति॑र॒न्तरि॑क्षꣳ॒ शान्ति॒र्द्यौः शान्ति॒र्दिशः॒ शान्ति॑रवान्तरदि॒शाः शान्ति॑र॒ग्निः शान्ति॑र्वा॒युः शान्ति॑रादि॒त्यः शान्ति॑श्च॒न्द्रमाः॒ शान्ति॒र्नक्ष॑त्राणि॒ शान्ति॒रापः॒ शान्ति॒रोष॑धयः॒ शान्ति॒र्वन॒स्पत॑यः॒ शान्ति॒र्गौः शान्ति॑र॒जा शान्ति॒रश्वः॒ शान्तिः॒ पुरु॑षः॒ शान्ति॒र्ब्रह्म॒ शान्ति॑र्ब्राह्म॒णः शान्तिः॒ शान्ति॑रे॒व शान्तिः॒ शान्ति॑र्मे अस्तु॒ शान्तिः॑। तया॒हꣳ शा॒न्त्या स॑र्वशा॒न्त्या मह्यं॑ द्वि॒पदे॒ चतु॑ष्पदे च॒ शान्तिं॑ करोमि॒ शान्ति॑र्मे अस्तु॒ शान्तिः॑। एह॒ श्रीश्च॒ ह्रीश्च॒ धृति॑श्च॒ तपो॑ मे॒धा प्र॑ति॒ष्ठा श्र॒द्धा स॒त्यं धर्म॑श्चै॒तानि॒ मोत्ति॑ष्ठन्त॒मनूत्ति॑ष्ठन्तु॒ मा माꣳ॒ श्रीश्च॒ ह्रीश्च॒ धृति॑श्च॒ तपो॑ मे॒धा प्र॑ति॒ष्ठा श्र॒द्धा स॒त्यं धर्म॑श्चै॒तानि॑ मा॒ मा हा॑सिषुः। उदायु॑षा स्वा॒युषोदोष॑धीनाꣳ॒ रसे॒नोत्प॒र्जन्य॑स्य॒ शुष्मे॒णोद॑स्थाम॒मृताꣳ॒ अनु॑। तच्चक्षु॑र्दे॒वहि॑तं पु॒रस्ता॑च्छु॒क्रमु॒च्चर॑त्। पश्ये॑म श॒रदः॑ श॒तं जीवे॑म श॒रदः॑ श॒तं नन्दा॑म श॒रदः॑ श॒तं मोदा॑म श॒रदः॑ श॒तं भवा॑म श॒रदः॑ श॒तꣳ शृ॒णवा॑म श॒रदः॑ श॒तं

प्रब्रवाम शरदः शतमजीताः स्याम शरदः शतं ज्योक्च सूर्यं दृशे। य उदगान्महतोऽर्णवाद्विभ्राजमानः सरिरस्य मध्यात्स मा वृषभो लोहिताक्षः सूर्यो विपश्चिन्मनसा पुनातु। ब्रह्मणश्चोतन्यसि ब्रह्मण आणी स्थो ब्रह्मण आवपनमसि धारितेयं पृथिवी ब्रह्मणा मही धारितमेनेन महदन्तरिक्षं दिवं दाधार पृथिवीꣳ सदेवां यदहं वेद तदहं धारयाणि मा मद्वेदोऽधिविस्रसत्। मेधामनीषे माविशताꣳ समीची भूतस्य भव्यस्यावरुध्यै सर्वमायुरयाणि सर्वमायुरयाणि। आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनमाप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम। ब्रह्म प्रावादिष्म तन्नो मा हासीत्। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥९३॥

परावतो दधातु बुद्धां जिन्वथ दृशे सप्त च॥ [४२]

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो वाचे नमो वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासꣳ शिवामदस्तां जुष्टां

दे॒वेभ्यः॒ शर्म॑ मे॒ द्यौः शर्म॑ पृथि॒वी शर्म॒ विश्व॑मि॒दं जग॑त्। शर्म॑ च॒न्द्रश्च॒ सूर्य॑श्च॒ शर्म॑ ब्रह्मप्रजाप॒ती। भू॒तं व॑दिष्ये॒ भुव॑नं वदिष्ये॒ तेजो॑ वदिष्ये॒ यशो॑ वदिष्ये॒ तपो॑ वदिष्ये॒ ब्रह्म॑ वदिष्ये स॒त्यं व॑दिष्ये॒ तस्मा॑ अ॒हमि॒दमु॑प॒स्तर॑ण॒मुप॑स्तृण उप॒स्तर॑णं मे प्र॒जायै॑ पशू॒नां भू॑यादुप॒स्तर॑ण॒महं प्र॒जायै॑ पशू॒नां भू॑यासं॒ प्राणा॑पानौ मृ॒त्योर्मा॑ पात॒ं प्राणा॑पानौ॒ मा मा॑ हासिष्ट॒ं मधु॑ मनिष्ये॒ मधु॑ जनिष्ये॒ मधु॑ वक्ष्यामि॒ मधु॑ वदिष्यामि॒ मधु॑मतीं दे॒वेभ्यो॒ वाच॑मुद्यासꣳ शुश्रू॒षेण्यां॑ मनु॒ष्ये॑भ्य॒स्तं मा॑ दे॒वा अ॑वन्तु शो॒भायै॑ पि॒तरोऽनु॑मदन्तु। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

ॐ शं नस्तन्नो मा हासीत्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

देवा वै सत्रमासत। ऋद्धिंपरिमितं यशस्कामाः। तेऽब्रुवन्। यन्नः प्रथमं यश ऋच्छात्। सर्वेषां नस्तत्सहासदिति। तेषां कुरुक्षेत्रं वेदिरासीत्। तस्यै खाण्डवो दक्षिणार्द्ध आसीत्। तूघ्नमुत्तरार्द्धः। परीणङ्घनार्द्धः। मरव उत्करः॥१॥

तेषां मखं वैष्णवं यश आर्च्छत्। तन्न्यकामयत। तेनापाक्रामत्। तं देवा अन्वायन्। यशोऽवरुरुत्समानाः। तस्यान्वागतस्य। सव्याद्धनुरजायत। दक्षिणादिषवः। तस्मादिषुधन्वं पुण्यजन्म। यज्ञजन्मा हि॥२॥

तमेकꣳ सन्तम्। बहवो नाभ्यधृष्णुवन्। तस्मादेकमिषुधन्विनम्। बहवोऽनिषुधन्वा नाभिधृष्णुवन्ति। सोऽस्मयत। एकं मा सन्तं बहवो नाभ्यधर्षिषुरिति। तस्य सिष्मियाणस्य तेजोऽपाक्रामत्। तद्देवा ओषधीषु न्यमृजुः। ते श्यामाका अभवन्। स्मयाका वै नामैते॥३॥

तत्स्मयाकानाꣳ स्मयाकत्वम्। तस्माद्दीक्षितेनापिगृह्य स्मेतव्यम्। तेजसो धृत्यै। स धनुः प्रतिष्कभ्यातिष्ठत्। ता

उ॑प॒दीका॑ अब्रुव॒न्वरं॑ वृणामहै। अथ॑ व इ॒मꣳ र॑न्धयाम। यत्र॒ क्वं॑ च॒ खना॑म। तद॒पो॑ऽभितृ॑णदा॒मेति॑। तस्मा॑दुप॒दीका॒ यत्र॒ क्वं॑ च॒ खन॑न्ति। तद॒पो॑ऽभितृ॑न्दन्ति॥४॥

वारे॑वृत॒ꣳ ह्या॑साम्। तस्य॒ ज्यामप्या॑दन्। तस्य॒ धनु॑र्वि॒प्रव॑माण॒ꣳ शिर॒ उद॑वर्तयत्। तद्द्यावा॑पृथि॒वी अनु॒प्राव॑र्तत। यत् प्राव॑र्तत। तत्प्र॑व॒र्ग्य॑स्य प्रवर्ग्य॒त्वम्। यद्धाँ॑(४)इत्यप॑तत्। तद्घ॒र्मस्य॑ घर्म॒त्वम्। म॒ह॒तो वी॒र्य॑मपप॒दिति॑। तन्म॑हावी॒रस्य॑ महावीर॒त्वम्॥५॥

यद॒स्याः स॒मभ॑रन्। तत्स॒म्राज्ञः॑ सम्रा॒ट्त्वम्। तꣳ स्तृ॒तं दे॒वता॑स्त्रे॒धा व्य॑गृह्णत। अ॒ग्निः प्रा॑तः सव॒नम्। इन्द्रो॒ माध्य॑ं दिन॒ꣳ सव॑नम्। विश्वे॑दे॒वास्तृ॑तीयसव॒नम्। तेनाप॑शीर्ष्णा य॒ज्ञेन॒ यज॑मानाः। नाशिषो॒ऽवारु॑न्धत। न सु॑व॒र्गं लो॒कम॒भ्य॑जयन्। ते दे॒वा अ॒श्विना॑वब्रुवन्॥६॥

भि॒षजौ॒ वै स्थः॑। इ॒दं य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ प्रति॑धत्त॒मिति॑। ताव॑ब्रूतां॒ वरं॑ वृणावहै। ग्रह॑ ए॒व ना॒वत्रापि॑ गृह्यता॒मिति॑। ताभ्या॑मे॒तमा॑श्वि॒नम॑गृह्णन्। तावे॒तद्य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ प्रत्य॑धत्ताम्। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॑। तेन॒ सशी॑र्ष्णा य॒ज्ञेन॒ यज॑मानाः। अवा॒शिषो-

ऽरुन्धत। अभि सुवर्गं लोकमजयन्। यत्प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। यज्ञस्यैव तच्छिरः प्रतिदधाति। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानः। अवाशिषो रुन्धे। अभि सुवर्गं लोकं जयति। तस्मादेष आश्विनप्रवया इव। यत्प्रवर्ग्यः॥७॥

उत्करो ह्येते तृन्दन्ति महावीरत्वमब्रुवन्नजयन्त्सप्त च॥ [१]

साविंत्रं जुहोति प्रसूत्यै। चतुर्गृहीतेन जुहोति। चतुष्पादः पशवः। पशूनेवावरुन्धे। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठति। छन्दाꣳसि देवेभ्योऽपाक्रामन्। न वोऽभागानि हव्यं वक्ष्याम इति। तेभ्य एतच्चतुर्गृहीतमधारयन्। पुरोनुवाक्यायै याज्यायै॥८॥

देवतायै वषट्काराय। यच्चतुर्गृहीतं जुहोति। छन्दाꣳस्येव तत् प्रीणाति। तान्यस्य प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यं दीक्षितस्य गृहा(३)इ न होतव्या(३)मिति। हविर्वै दीक्षितः। यज्जुहुयात्। हविष्कृतं यजमानमग्नौ प्रदध्यात्। यन्न जुहुयात्॥९॥

यज्ञपरुरन्तरियात्। यजुरेव वदेत्। न हविष्कृतं यजमानमग्नौ प्रदधाति। न यज्ञपरुरन्तरेति। गायत्री छन्दाꣳस्यत्यमन्यत।

तस्यै॑ वषट्का॒रोऽभ्यय्य॒ शिरोऽच्छिनत्। तस्यै॑ द्वे॒धा रसः॒ परा॑पतत्। पृ॒थि॒वीम॒र्द्धः प्रावि॑शत्। प॒शून॒र्द्धः। यः पृ॑थि॒वीं प्रावि॑शत्॥१०॥

स ख॑दि॒रोऽभवत्। यः प॒शून्। सोऽजाम्। यत्खा॑दि॒र्यभ्रि॒र्भ-व॑ति। छन्द॑साम॒ेव रसे॑न य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ सम्भ॑रति। यदौद॑ुम्बरी। ऊग्वा उ॑दु॒म्बरः॑। ऊ॒र्जेव य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ सम्भ॑रति। यद्वै॑ण॒वी। तेजो॒ वै वेणुः॑॥११॥

तेज॑सै॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ सम्भ॑रति। यद्वैक॑ङ्कती। भा ए॒वाव॑रुन्धे। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्यभ्रि॒माद॑त्ते॒ प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॒मित्या॑ह। अ॒श्विनौ॒ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ताम्। पू॒ष्णो हस्ताभ्या॒मित्या॑ह॒ यत्यै॑। वज्र॑ इव॒ वा ए॒षा। यदभ्रिः॑। अभ्रि॑रसि॒ नारि॑र॒सीत्या॑ह॒ शान्त्यै॑॥१२॥

अ॒ध्व॒र॒कृद्दे॒वेभ्य॒ इत्या॑ह। य॒ज्ञो वा अ॑ध्व॒रः। य॒ज्ञ॒कृद्दे॒वेभ्य॒ इति॒ वावैतदा॑ह। उत्ति॑ष्ठ ब्रह्मणस्पत॒ इत्या॑ह। ब्रह्म॑णै॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरोऽच्छै॑ति। प्रैतु॒ ब्रह्म॑ण॒स्पति॒रित्या॑ह। प्रेत्यै॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरोऽच्छै॑ति। प्र दे॒व्ये॑तु सू॒नृतेत्या॑ह। य॒ज्ञो वै सू॒नृता॑। अच्छा॑ वी॒रं नर्यं॑ प॒ङ्क्तिरा॑धस॒मित्या॑ह॥१३॥

पाङ्क्तो हि यज्ञः। देवा यज्ञं नयन्तु न इत्याह। देवानेव यज्ञनियः कुरुते। देवी द्यावापृथिवी अनु मे मꣳसाथामित्याह। आभ्यामेवानुमतो यज्ञस्य शिरः सम्भरति। ऋध्यासमद्य मखस्य शिर इत्याह। यज्ञो वै मखः। ऋध्यासमद्य यज्ञस्य शिर इति वावैतदाह। मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्ण इत्याह। निर्दिश्यैवैनद्धरति॥१४॥

त्रिर्हरति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञस्य शिरः सम्भरति। तूष्णीं चतुर्थꣳ हरति। अपरिमितादेव यज्ञस्य शिरः सम्भरति। मृत्खनादग्रे हरति। तस्मान्मृत्खनः करुण्यतरः। इयत्यग्र आसीरित्याह। अस्यामेवाछम्बट्कारं यज्ञस्य शिरः सम्भरति। ऊर्जं वा एतꣳ रसं पृथिव्या उपदीका उद्दिहन्ति॥१५॥

यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अवरुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रꣳ ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः। अबधिरो भवति। य एवं वेद। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स यत्र यत्र पराक्रमत॥१६॥

तन्नाद्रियत। स पूतीकस्तम्बे पराक्रमत। सोऽद्रियत। सोऽब्रवीत्। ऊतिं वै मे धा इति। तदूतीकानामूतीकत्वम्।

यदू॒तीका॒ भव॑न्ति। य॒ज्ञायै॒वोतिं द॑धति। अ॒ग्नि॒जा अ॑सि प्र॒जाप॑ते॒ रेत॒ इत्या॑ह। य ए॒व रसः॑ प॒शून्प्राविं॑शत्॥१७॥

तमे॒वाव॑रुन्धे। पञ्चै॒ते स॑म्भा॒रा भ॑वन्ति। पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञः। यावा॑ने॒व य॒ज्ञः। तस्य॒ शिरः॒ सम्भ॑रति। यद्ग्रा॒म्याणां॑ पशू॒नां चर्म॑णा स॒म्भरे॑त्। ग्रा॒म्यान्प॒शूञ्छु॒चाऽर्प॑येत्। कृ॒ष्णा॒जि॒नेन॒ सम्भ॑रति। आ॒र॒ण्याने॒व प॒शूञ्छु॒चार्प॑यति। तस्मा॑त्स॒मावं॑त्पशू॒नां प्र॒जाय॑मानानाम्॥१८॥

आ॒र॒ण्याः प॒शवः॒ कनी॑याꣳसः। शु॒चा ह्यृ॑ताः। लो॒म॒तः सम्भ॑रति। अतो॒ ह्य॑स्य॒ मेध्यम्॑। प॒रि॒गृह्या य॑न्ति। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। ब॒हवो॑ हरन्ति। अप॑चितिमे॒वास्मि॑न्दधति। उद्धं॑ते॒ सिक॑तोपोप्ते॒ परि॑श्रिते॒ निद॑धति॒ शान्त्यै॑। मद॑न्तीभि॒रुप॑ सृजति॥१९॥

तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। मधु॑ त्वा मधु॒ला क॑रो॒त्वित्या॑ह। ब्रह्म॑णै॒वास्मि॒न्तेजो॑ दधाति। यद्ग्रा॒म्याणां॒ पात्रा॑णां क॒पालैः॑ सꣳसृ॒जेत्। ग्रा॒म्याणि॒ पात्रा॑णि शु॒चाऽर्प॑येत्। अ॒र्म॒क॒पा॒लैः सꣳसृ॑जति। ए॒तानि॒ वा अ॑नुपजीवनी॒यानि॑। तान्ये॒व शु॒चार्प॑यति। शर्क॑राभिः॒ सꣳसृ॑जति॒ धृत्यै॑। अथो॑ शा॒न्त्वाय॑।

अ॒ज॒लो॒मैः स꣯ꣳसृ॑जति। ए॒षा वा अ॒ग्नेः प्रि॒या त॒नूः। यद॒जा। प्रि॒ययै॒वैनं॑ त॒नुवा॒ स꣯ꣳसृ॑जति। अथो॒ तेज॑सा। कृ॒ष्णा॒जि॒नस्य॒ लोम॑भिः स꣯ꣳसृ॑जति। य॒ज्ञो वै कृ॑ष्णाजि॒नम्। य॒ज्ञेनै॒व य॒ज्ञꣳ स꣯ꣳसृ॑जति॥२०॥

या॒ज्यायै॒ न जु॑हु॒यादविं॑श॒द्वेणुः॒ शान्त्यै॑ प॒ङ्क्तिरा॑धस॒मित्या॑ह हरति दिहन्ति प॒राक्र॑म॒ताविं॑शत् प्र॒जाय॑मानानाꣳ सृजति श॒न्त्वाया॒ष्टौ च॑॥ [२]

परि॑श्रिते करोति। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सस्य॒ परि॑गृहीत्यै। न कु॒र्वन्न॒भि प्रा॑ण्यात्। यत्कु॒र्वन्न॑भि प्रा॒ण्यात्। प्रा॒णाञ्छु॒चार्प॑येत्। अ॒प॒हाय॒ प्राणि॑ति। प्रा॒णानां॑ गोपी॒थाय॑। न प्र॑व॒र्ग्यं॑ चादि॒त्यं चा॒न्तरे॑यात्। यद॑न्तरे॒यात्। दु॒श्चर्मा॑ स्यात्॥२१॥

तस्मा॒न्नान्त॒राय्यम्॑। आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। वेणु॑ना करोति। तेजो॒ वै वेणुः॑। तेज॑ः प्रव॒र्ग्यः॑। तेज॑सै॒व तेज॒ः सम॑र्द्धयति। म॒खस्य॒ शिरो॒ऽसीत्या॑ह। य॒ज्ञो वै म॒खः। तस्यै॒तच्छिरः॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॑॥२२॥

तस्मा॑दे॒वमा॑ह। य॒ज्ञस्य॑ प॒दे स्थ॒ इत्या॑ह। य॒ज्ञस्य॒ ह्येते प॒दे। अथो॒ प्रति॑ष्ठित्यै। गा॒य॒त्रेण॑ त्वा॒ छन्द॑सा करो॒मीत्या॑ह। छन्दो॑भिरे॒वैनं॑ करोति। त्र्यु॑द्धिं करोति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः।

एषां लोकानामाप्त्यै। छन्दोभिः करोति॥२३॥

वीर्यं वै छन्दाꣳसि। वीर्येणैवैनं करोति। यज्जुषा बिलं करोति व्यावृत्यै। इयं तं करोति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्। इयं तं करोति। यज्ञपुरुषा सम्मितम्। इयं तं करोति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥२४॥

अपरिमितं करोति। अपरिमितस्यावरुद्ध्यै। परिग्रीवं करोति धृत्यै। सूर्यस्य हरसा श्रायेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अश्वशकेन धूपयति। प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वाय। वृष्णो अश्वस्य निष्पदसीत्याह। असौ वा आदित्यो वृषाऽश्वः। तस्य छन्दाꣳसि निष्पत्॥२५॥

छन्दोभिरेवैनं धूपयति। अर्चिषे त्वा शोचिषे त्वेत्याह। तेज एवास्मिन्दधाति। वारुणोऽभीद्धः। मैत्रियोपैति शान्त्यै। सिद्ध्यै त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। देवस्त्वा सवितोद्वपत्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरुद्वपति। अपद्यमानः पृथिव्यामाशा दिश आपृणेत्याह॥२६॥

तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु विभाति। उत्तिष्ठ बृहन्भवोर्ध्वस्तिष्ठ ध्रुवस्त्वमित्याह प्रतिष्ठित्यै। ईश्वरो वा एषोऽन्धो भवितोः।

यः प्र॑व॒र्ग्य॑म॒न्वीक्ष॑ते। सूर्य॑स्य त्वा॒ चक्षु॒षाऽन्वी॑क्ष॒ इत्या॑ह। चक्षु॑षो गोपी॒थाय॑। ऋ॒जवे॑ त्वा सा॒धवे॑ त्वा सुक्षि॒त्यै त्वा॒ भूत्यै॒ त्वेत्या॑ह। इ॒यं वा ऋ॒जुः। अ॒न्तरि॑क्षꣳ सा॒धु। अ॒सौ सु॑क्षि॒तिः॥२७॥

दिशो॒ भूतिः॑। इ॒मानेवास्मै॑ लो॒कान्क॑ल्पयति। अथो॒ प्रति॑ष्ठित्यै। इ॒दम॒हम॒मुमा॑मुष्याय॒णं वि॒शा प॒शुभि॑र्ब्रह्मवर्च॒सेन॒ पर्यू॑हा॒मीत्या॑ह। वि॒शैवैनं॑ प॒शुभि॑र्ब्रह्मवर्च॒सेन॒ पर्यू॑हति। वि॒शेति॑ राज॒न्य॑स्य ब्रूयात्। वि॒शैवैनं॒ पर्यू॑हति। प॒शुभि॒रिति॒ वैश्य॑स्य। प॒शुभि॑रे॒वैनं॒ पर्यू॑हति। अ॒सु॒र्यं॑ पात्र॒मना॑च्छृण्णम्॥२८॥

आच्छृ॑णत्ति। दे॒व॒त्राक॑ः। अ॒ज॒क्षी॒रेणाऽऽच्छृ॑णत्ति। प॒र॒मं वा ए॒तत्पय॑ः। यद॑जक्षी॒रम्। प॒र॒मेणै॒वैनं॒ पय॒साऽऽच्छृ॑णत्ति। यजु॑षा॒ व्यावृ॑त्त्यै। छन्दो॑भि॒राच्छृ॑णत्ति। छन्दो॑भि॒र्वा ए॒ष क्रि॑यते। छन्दो॑भिरे॒व छन्दा॒ꣳस्याच्छृ॑णत्ति। छृ॒न्धि वाच॒मित्या॑ह। वाच॑मे॒वाव॑रुन्धे। छृ॒न्ध्यूर्ज॒मित्या॑ह। ऊर्ज॑मे॒वाव॑रुन्धे। छृ॒न्धि ह॒विरित्या॑ह। ह॒विरे॒वाक॑ः। देव॑ पुरश्चर स॒घ्यास॒न्त्वेत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्॥२९॥

स्या॒द्यत् प्र॑व॒र्ग्य॑श्छन्दो॑भिः करोति वी॒र्य॑सम्मितं॒ छन्दा॑ꣳसि नि॒ष्पत्पृ॒णेत्या॑ह

सुक्षितिरनाँच्छृण्णञ्छन्दाꣳस्याच्छृणत्त्यष्टौ च॑॥ [३]

ब्रह्मन्प्रच॑रिष्यामो होत॑र्घर्ममभिष्टुहीत्या॑ह। एष वा एतर्हि बृहस्पतिः। यद्ब्रह्मा। तस्मा॑ एव प्र॑तिप्रोच्य प्रच॑रति। आत्मनोऽनाँर्त्यै। यमाय॑ त्वा मखाय त्वेत्या॑ह। एता वा एतस्य॑ देवताँः। ताभि॑रेवैनꣳ सम॑र्द्धयति। मद॑न्तीभिः प्रोक्ष॑ति। तेज॑ एवास्मि॑न्दधाति॥३०॥

अभिपूर्वं प्रोक्ष॑ति। अभिपूर्वमेवास्मिन्तेजो॑ दधाति। त्रिः प्रोक्ष॑ति। त्र्या॑वृद्धि यज्ञः। अथो॑ मेध्यत्वाय॑। होताऽन्वा॑ह। रक्ष॑सामप॑हत्यै। अन॑वानम्। प्राणानाꣳ सन्त॑त्यै। त्रिष्टुभः स॑तीर्गा॑यत्रीरिवान्वा॑ह॥३१॥

गायत्रो हि प्राणः। प्राणमेव यज॑माने दधाति। सन्त॑तमन्वा॑ह। प्राणाना॑मन्नाद्य॑स्य सन्त॑त्यै। अथो रक्ष॑सामप॑हत्यै। यत्परि॑मिता अनुब्रूयात्। परि॑मितमव॑रुन्धीत। अप॑रिमिता अन्वा॑ह। अप॑रिमितस्याव॑रुद्ध्यै। शिरो वा एतद्यज्ञस्य॑॥३२॥

यत्प्र॑वर्ग्यः। ऊर्ङ्मुञ्जाँः। यन्मौञ्जो वेदो भव॑ति। ऊर्जैव यज्ञस्य शिरः सम॑र्द्धयति। प्राणाहुतीर्जुहोति। प्राणानेव यज॑माने दधाति। सप्त जुहोति। सप्त वै शीर्षण्याँः

प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। देवस्त्वा सविता मध्वाऽनक्त्वित्याह॥३३॥

तेजसैवैनमनक्ति। पृथिवीं तपसस्त्रायस्वेति हिरण्यमुपास्यति। अस्या अनतिदाहाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निः सर्वा देवताः। प्रलवानादीप्योपास्यति। देवतास्वेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। अप्रतिशीर्णाग्रं भवति। एतद्वर्हिर्ह्येषः॥३४॥

अर्चिरसि शोचिरसीत्याह। तेज एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं दधाति। सꣳसीदस्व महाꣳ असीत्याह। महान् ह्येषः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। एते वाव त ऋत्विजः। ये दर्शपूर्णमासयोः। अथ कथा होता यजमानायाऽऽशिषो नाशास्त इति। पुरस्तादाशीः खलु वा अन्यो यज्ञः। उपरिष्टादाशीरन्यः॥३५॥

अनाधृष्या पुरस्तादिति यदेतानि यजूꣳष्याह। शीर्षत एव यज्ञस्य यजमान आशिषोऽवरुन्धे। आयुः पुरस्तादाह। प्रजां दक्षिणतः। प्राणं पश्चात्। श्रोत्रमुत्तरतः। विधृतिमुपरिष्टात्। प्राणानेवास्मै समीची दधाति। ईश्वरो वा एष दिशोऽनून्मदितोः। यं दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति॥३६॥

मनोरश्वांसि भूरिपुत्रेतीमामभिमृशति। इयं वै मनोरश्वा भूरिपुत्रा। अस्यामेव प्रतितिष्ठत्यनुन्मादाय। सूपसदा मे भूया मा मा हिꣳसीरित्याहाहिꣳसायै। चितः स्थ परिचित इत्याह। अपचितिमेवास्मिन्दधाति। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। असौ खलु वा आदित्यः प्रवर्ग्यः। तस्य मरुतो रश्मयः॥३७॥

स्वाहा मरुद्भिः परिश्रयस्वेत्याह। अमुमेवाऽऽदित्यꣳ रश्मिभिः पर्यूहति। तस्मादसावादित्योऽमुष्मिँल्लोके रश्मिभिः पर्यूढः। तस्माद्राजा विशा पर्यूढः। तस्माद्ब्राह्मणीः संजातैः पर्यूढः। अग्नेः सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आच्छत्। यद्वैकङ्कताः परिधयो भवन्ति। भा एवावरुन्धे। द्वादश भवन्ति॥३८॥

द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवावरुन्धे। अस्ति त्रयोदशो मास इत्याहुः। यत्त्रयोदशः परिधिर्भवति। तेनैव त्रयोदशं मासमवरुन्धे। अन्तरिक्षस्यान्तर्द्धिरसीत्याह व्यावृत्त्यै। दिवं तपसस्त्रायस्वेत्युपरिष्टाद्धिरण्यमधि निदधाति। अमुष्या अनतिदाहाय। अथो आभ्यामेवैनमुभयतः

परि॑गृह्णाति। अर्ह॑न् बिभर्षि॒ सायं॑कानि॒ धन्वेत्या॑ह॥३९॥

स्तौत्ये॒वैनं॑मे॒तत्। गा॒य॒त्रम॑सि॒ त्रैष्टु॑भमसि॒ जाग॑तम॒सीति॑ धवित्रा॒ण्याद॑त्ते। छन्दो॑भिरे॒वैना॒न्याद॑त्ते। मधु॒ मध्विति॑ धूनोति। प्रा॒णो वै मधु॑। प्रा॒णमे॒व यज॑माने दधाति। त्रिः परि॑यन्ति। त्रि॒वृद्धि प्रा॒णः। त्रिः परि॑यन्ति। त्र्या॑वृ॒द्धि य॒ज्ञः॥४०॥

अथो॒ रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। त्रिः पुन॒ः परि॑यन्ति। षट्थ्सम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तुष्वे॒व प्रति॑तिष्ठन्ति। यो वै घ॒र्मस्य॑ प्रि॒यां त॒नुव॑मा॒क्राम॑ति। दु॒श्चर्मा॒ वै स भ॑वति। ए॒ष ह॒ वा अ॑स्य प्रि॒यां त॒नुव॒माक्रा॑मति। यत् त्रिः प॒रीत्य॑ चतु॒र्थं पर्ये॑ति। ए॒ता॒ꣳ ह॒ वा अ॑स्यो॒ग्रदे॑वो॒ राज॑नि॒राच॑क्राम॥४१॥

ततो॒ वै स दु॒श्चर्मा॑ऽभवत्। तस्मा॒त्त्रिः प॒रीत्य॒ न च॑तु॒र्थं परी॑यात्। आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। प्रा॒णा वै ध॒वित्रा॑णि। अव्य॑तिषङ्गं धून्वन्ति। प्रा॒णाना॒मव्य॑तिषङ्गाय॒ क्लृप्त्यै॑। वि॒नि॒षद्य॑ धून्वन्ति। दि॒क्ष्वे॑व प्रति॑तिष्ठन्ति। ऊ॒र्ध्वं धू॑न्वन्ति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ समष्ट्यै॑। स॒र्वतो॑ धून्वन्ति। तस्मा॑द॒यꣳ स॒र्वतः॑ पवते॥४२॥

द॒धा॒ती॒वान्वा॑ह य॒ज्ञस्या॑है॒ष उ॒परि॑ष्टादाशीर॒न्यो व्या॑स्था॒पय॑न्ति र॒श्मयो॑ भवन्ति॒ धन्वेत्या॑ह य॒ज्ञश्च॑क्राम॒

समंष्ठ्यै द्वे च॑॥ [४]

अ॒ग्निष्ट्वा॒ वसु॑भिः पु॒रस्ता॑द्रोचयतु गाय॒त्रेण॒ छन्द॒सेत्या॑ह। अ॒ग्निरे॒वैनं॒ वसु॑भिः पु॒रस्ता॑द्रोचयति गाय॒त्रेण॒ छन्द॑सा। समा॑रुचि॒तो रो॑च॒येत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामाशा॑स्ते। इन्द्र॑स्त्वा रु॒द्रैर्द॑क्षिण॒तो रो॑चयतु॒ त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॒सेत्या॑ह। इन्द्र॑ ए॒वैनꣳ रु॒द्रैर्द॑क्षिण॒तो रो॑चयति॒ त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सा। समा॑रुचि॒तो रो॑च॒येत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामाशा॑स्ते। वरु॑णस्त्वाऽऽदि॒त्यैः प॒श्चाद्रो॑चयतु॒ जाग॑तेन॒ छन्द॒सेत्या॑ह। वरु॑ण ए॒वैनमादि॒त्यैः प॒श्चाद्रो॑चयति॒ जाग॑तेन॒ छन्द॑सा॥४३॥

समा॑रुचि॒तो रो॑च॒येत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामाशा॑स्ते। द्यु॒ता॒नस्त्वा॑ मारु॒तो म॒रुद्भि॑रुत्तर॒तो रो॑चय॒त्वानु॑ष्टुभेन॒ छन्द॒सेत्या॑ह। द्यु॒ता॒न ए॒वैनं॑ मारु॒तो म॒रुद्भि॑रुत्तर॒तो रो॑चय॒त्यानु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑सा। समा॑रुचि॒तो रो॑च॒येत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामाशा॑स्ते। बृह॒स्पति॑स्त्वा॒ विश्वै॑र्दे॒वैरु॒परि॑ष्टाद्रोचयतु॒ पाङ्क्ते॑न॒ छन्द॒सेत्या॑ह। बृह॒स्पति॑रे॒वैनं॒ विश्वै॑र्दे॒वैरु॒परि॑ष्टाद्रोचयति॒ पाङ्क्ते॑न॒ छन्द॑सा। समा॑रुचि॒तो रो॑च॒येत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामाशा॑स्ते॥४४॥

रो॒चि॒तस्त्वं दे॑व घर्म दे॒वेष्वसीत्या॑ह। रो॒चि॒तो ह्येष दे॒वेषु॑।

रोचिषीयाहं मनुष्येष्वित्याह। रोचत एवैष मनुष्येषु। सम्राड्घर्म रुचितस्त्वं देवेष्वायुष्माꣳस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यसीत्याह। रुचितो ह्येष देवेष्वायुष्माꣳस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी। रुचितोऽहं मनुष्येष्वायुष्माꣳस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भूयासमित्याह। रुचित एवैष मनुष्येष्वायुष्माꣳस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। रुगसि रुचं मयि धेहि मयि रुगित्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। तं यदेतैर्यजुर्भिररोचयित्वा। रुचितो घर्म इति प्रब्रूयात्। अरोचुकोऽध्वर्युः स्यात्। अरोचुको यजमानः। अथ यदेनमेतैर्यजुर्भी रोचयित्वा। रुचितो घर्म इति प्राह। रोचुकोऽध्वर्युर्भवति। रोचुको यजमानः॥४५॥

पञ्चाद्रोचयति जागतेन छन्दसा पाङ्क्तेन छन्दसा समारुचितो रोचयेत्याहाशिषमेवैतामाशास्ते शास्तेऽष्टौ च॥ [५]

शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत् प्रवर्ग्यः। ग्रीवा उपसदः। पुरस्तादुपसदां प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। ग्रीवास्वेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। त्रिः प्रवृणक्ति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः॥४६॥

ऋतुभ्य॑ ए॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरोऽव॑रुन्धे। द्वाद॑श॒कृत्वः॒ प्रवृ॑णक्ति। द्वाद॑श॒ मासाः॑ संवत्स॒रः। स॒ंव॒त्स॒रादे॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरोऽव॑रुन्धे। चतु॑र्विꣳशतिः॒ सम्प॑द्यन्ते। चतु॑र्विꣳशतिरर्द्धमा॒साः। अ॒र्द्ध॒मा॒सेभ्य॑ ए॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरोऽव॑रुन्धे। अथो॒ खलु॑। स॒कृदे॒व प्र॒वृज्यः॑। एक॒ꣳ हि शिरः॑॥४७॥

अ॒ग्नि॒ष्टो॒मे प्रवृ॑णक्ति। ए॒तावा॒न् वै य॒ज्ञः। यावा॑नग्निष्टो॒मः। यावा॑ने॒व य॒ज्ञः। तस्य॒ शिरः॒ प्रति॑दधाति। नोक्थ्यै॑ प्रवृ॑ञ्ज्यात्। प्र॒जा वै प॒शव॑ उ॒क्थानि॑। यदु॒क्थ्यै॑ प्रवृ॒ञ्ज्यात्। प्र॒जां प॒शून॑स्य॒ निर्द॑हेत्। वि॒श्व॒जिति॒ सर्व॑पृष्ठे॒ प्रवृ॑णक्ति॥४८॥

पृ॒ष्ठानि॒ वा अच्यु॑तं च्यावयन्ति। पृ॒ष्ठैरे॒वास्मा॒ अच्यु॑तं च्यावयि॒त्वाऽव॑रुन्धे। अप॑श्यं गो॒पामित्या॑ह। प्रा॒णो वै गो॒पाः। प्रा॒णमे॒व प्र॒जासु॒ वियो॑तयति। अप॑श्यं गो॒पामित्या॑ह। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्यो गो॒पाः। स हीमाः प्र॒जा गो॑पा॒यति॑। तमे॒व प्र॒जानां॑ गो॒प्तार॑ं कुरुते। अनि॑पद्यमान॒मित्या॑ह॥४९॥

न ह्ये॑ष नि॒पद्य॑ते। आ च॒ परा॑ च प॒थिभि॒श्चर॑न्त॒मित्या॑ह। आ च॒ ह्ये॑ष परा॑ च प॒थिभि॒श्चर॑ति। स स॒ध्रीचीः॒ स विषू॑ची॒र्वसा॑न॒ इत्या॑ह। स॒ध्रीची॑श्च॒ ह्ये॑ष विषू॑चीश्च॒ वसा॑नः

प्र॒जा अ॒भि वि॒पश्य॑ति। आव॑रीवर्ति॒ भुव॑नेष्व॒न्तरित्या॑ह। आ ह्ये॑ष व॑री॒वर्ति॒ भुव॑नेष्व॒न्तः। अत्र॑ प्रा॒वीर्मधु॒ माध्वी॑भ्यां॒ मधु॒ माधू॑चीभ्या॒मित्या॑ह। वास॑न्तिकावे॒वास्मा॑ ऋ॒तू क॑ल्पयति। सम॒ग्निर॒ग्निना॑ ग॒तेत्या॑ह॥५०॥

ग्रैष्मा॑वे॒वास्मा॑ ऋ॒तू क॑ल्पयति। सम॒ग्निर॒ग्निना॑ ग॒तेत्या॑ह। अ॒ग्निर्ह्ये॑वैषो॑ऽग्निना॑ स॒ङ्गच्छ॑ते। स्वाहा॒ सम॒ग्निस्तप॑सा ग॒तेत्या॑ह। पूर्व॑मे॒वोदि॒तम्। उत्त॑रेणा॒भिगृ॑णाति। ध॒र्ता दि॒वो विभा॑सि॒ रज॑सः पृथि॒व्या इत्या॑ह। शा॒र॒दावे॒वास्मा॑ ऋ॒तू क॑ल्पयति॥५१॥

दि॒वि दे॒वेषु॒ होत्रा॑ य॒च्छेत्या॑ह। होत्रा॑भिरे॒वेमाँ॑ल्लो॒कान्त्सन्द॑धाति। विश्वा॑सां भुवां पत॒ इत्या॑ह। हैम॑न्तिकावे॒वास्मा॑ ऋ॒तू क॑ल्पयति। दे॒व॒श्रूस्त्वं दे॑व घर्म दे॒वान्पा॒हीत्या॑ह। शै॒शि॒रावे॒वास्मा॑ ऋ॒तू क॑ल्पयति। त॒पो॒जां वाच॑म॒स्मे नियच्छ देवा॒युव॒मित्या॑ह। या वै मेध्या॒ वाक्। सा त॑पो॒जाः। तामे॒वाव॑रुन्धे॥५२॥

गर्भो॑ दे॒वाना॒मित्या॑ह। गर्भो॒ ह्ये॑ष दे॒वाना॑म्। पि॒ता म॑ती॒नामित्या॑ह। प्र॒जा वै म॒तयः॑। तासा॑मे॒ष ए॒व पि॒ता। यत्

प्र॑व॒र्ग्यः॑। तस्मा॑दे॒वमा॑ह। पतिः॑ प्र॒जाना॒मित्या॑ह। पति॒र्ह्येष प्र॒जाना॑म्। मतिः॑ कवी॒नामित्या॑ह॥५३॥

मति॒र्ह्येष क॑वी॒नाम्। सं दे॒वो दे॒वेन॑ सवि॒त्रा य॑तिष्ट॒ स॒ꣳ सूर्ये॑णारु॒क्तेत्या॑ह। अ॒मुं चै॒वाऽऽदि॒त्यं प्र॑व॒र्ग्यं॑ च॒ स॒ꣳशा॑स्ति। आ॒यु॒र्दास्त्वम॒स्मभ्यं॑ घर्म वर्चो॒दा अ॒सीत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामाशा॑स्ते। पि॒ता नो॑ऽसि पि॒ता नो॑ बो॒धेत्या॑ह। बो॒धय॑त्ये॒वैनम्॑। न वै॒ तेऽव॑का॒शा भ॑वन्ति। पत्नि॑यै दश॒मः। नव॒ वै पुरु॑षे प्रा॒णाः॥५४॥

नाभि॑र्दश॒मी। प्रा॒णाने॒व यज॑माने दधाति। अथो॒ दशा॑क्षरा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॒मव॑रुन्धे। य॒ज्ञस्य॒ शिरो॑ऽच्छिद्यत। तद्दे॒वा होत्रा॑भिः॒ प्रत्य॑दधुः। ऋ॒त्विजोऽवे॑क्षन्ते। ए॒ता वै होत्राः॑। होत्रा॑भिरे॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ प्रति॑दधाति॥५५॥

रु॒चि॒तमवे॑क्षन्ते। रु॒चि॒ताद्वै प्रजाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। प्र॒जाना॒ꣳ सृष्ट्यै॑। रु॒चि॒तमवे॑क्षन्ते। रु॒चि॒ताद्वै प॒र्जन्यो॑ वर्षति। वर्षु॑कः प॒र्जन्यो॑ भवति। सं प्र॒जा ए॑धन्ते। रु॒चि॒तमवे॑क्षन्ते। रु॒चि॒तं वै ब्र॑ह्मवर्च॒सम्। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सिनो॑ भवन्ति॥५६॥

अधीयन्तोऽवेक्षन्ते। सर्वमायुर्यन्ति। न पत्न्यवेक्षेत। यत्पत्न्यवेक्षेत। प्रजायेत। प्रजां त्वस्यै निर्दहेत्। यन्नावेक्षेत। न प्रजायेत। नास्यै प्रजां निर्दहेत्। तिरस्कृत्य यजुर्वाचयति। प्रजायते। नास्यै प्रजां निर्दहति। त्वष्टीमती ते सपेयेत्याह। सपाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते॥५७॥

ऋतवो हि शिरः सर्वपृष्ठे प्रवृणत्त्यनिपद्यमानमित्याह गतेत्याह शारदावेवास्मा ऋतू कल्पयति रुन्धे कवीनामित्याह प्राणाः प्रतिदधाति भवन्ति वाचयति चत्वारि च॥ [६]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आददेऽदित्यै रास्नाऽसीत्याह यजुष्कृत्यै। इड एह्यदित एहि सरस्वत्येहीत्याह। एतानि वा अस्यै देवनामानि। देवनामैरेवैनामाह्वयति। असावेह्यसावेह्यसावेहीत्याह। एतानि वा अस्यै मनुष्यनामानि॥५८॥

मनुष्यनामैरेवैनामाह्वयति। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनामाह्वयति। अदित्या उष्णीषमसीत्याह। यथायजुरेवैतत्। वायुरस्यैड इत्याह। वायुदेवत्यो वै वत्सः। पूषा त्वोपावसृजत्वित्याह। पौष्णा वै देवतया पशवः॥५९॥

स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑यो॒पाव॑सृजति। अ॒श्विभ्यां॒ प्रदा॑प॒येत्या॑ह। अ॒श्विनौ॒ वै दे॒वाना॑ँ भि॒षजौ॑। ताभ्या॑मे॒वास्मै॑ भेष॒जं क॑रोति। यस्ते॒ स्तनः॑ शश॒य इत्या॑ह। स्तौत्ये॒वैना॑म्। उस्रं॒ घ॒र्मꣳ शि॒ꣳषोस्रं॒ घर्मं॑ पा॑हि घ॒र्माय॑ शि॒ꣳषेत्या॑ह। यथा॑ ब्रूया॒दमुष्मै॑ दे॒हीति॑। ता॒दृगे॒व तत्। बृह॒स्पति॒स्त्वोप॑ सीद॒त्वित्या॑ह॥६०॥

ब्रह्म॒ वै दे॒वानां॒ बृह॒स्पतिः॑। ब्रह्म॑णै॒वैना॒मुप॑सीदति। दान॑वः स्थ॒ पेर॑व॒ इत्या॑ह। मेध्या॑ने॒वैना॑न्करोति। वि॒ष्व॒ग्वृतो॒ लोहि॑ते॒नेत्या॑ह॒ व्यावृ॑त्त्यै। अ॒श्विभ्या॑ँ पिन्वस्व॒ सर॑स्वत्यै पिन्वस्व पू॒ष्णे पि॑न्वस्व॒ बृह॒स्पत॑ये पिन्व॒स्वेत्या॑ह। ए॒ताभ्यो॒ ह्ये॑षा दे॒वता॑भ्यः पिन्व॑ते। इन्द्रा॑य पिन्व॒स्वेन्द्रा॑य पिन्व॒स्वेत्या॑ह। इन्द्र॑मे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्द्धयति। द्विरिन्द्रा॒येत्या॑ह॥६१॥

तस्मा॒दिन्द्रो॑ दे॒वता॑नां भूयिष्ठ॒भाक्त॑मः। गा॒य॒त्रो॑ऽसि॒ त्रैष्टु॑भोऽसि॒ जाग॑तम॒सीति॑ शफोपय॒मानाद॑त्ते। छन्दो॑भिरे॒वैना॒नाद॑त्ते। स॒होर्जो भा॒गेनोप॒मेहीत्या॑ह। ऊ॒र्ज ए॒वैनं॑ भा॒गम॑कः। अ॒श्विनौ॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॒ शिरः॑ प्रति॒दध॑तावब्रूताम्। आ॒वाभ्या॑मे॒व पूर्वा॑भ्यां॒ वष॑ट्क्रियाता॒ इति॑। इन्द्रा॑श्विना॒ मधु॑नः सार॒घस्येत्या॑ह। अ॒श्विभ्या॑मे॒व पूर्वा॑भ्यां॒ वष॑ट्करोति। अथो॑

अ॒श्विना॑वे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ समर्द्धयति॥६२॥

घ॒र्मं पा॑त वसवो॒ यज॑ता॒ वडित्या॑ह। वसू॑ने॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ समर्द्धयति। यद्वष॑ट्कु॒र्यात्। या॒तया॑मा ऽस्य वषट्का॒रः स्या॑त्। यन्न व॑षट्कु॒र्यात्। रक्षा॑ꣳसि य॒ज्ञꣳ ह॑न्युः। वडित्या॑ह। प॒रोक्ष॑मे॒व वष॑ट्करोति। नास्य॑ या॒तया॑मा वषट्का॒रो भव॑ति। न य॒ज्ञꣳ रक्षा॑ꣳसि घ्नन्ति॥६३॥

स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मये॑ वृष्टि॒वन॑ये जुहो॒मीत्या॑ह। यो वा अ॑स्य॒ पुण्यो॑ र॒श्मिः। स वृ॑ष्टि॒वनि॑ः। तस्मा॑ ए॒वैन॑ं जुहोति। मधु॑ ह॒विर॒सीत्या॑ह। स्व॒दय॑त्ये॒वैनम्॑। सूर्य॑स्य॒ तप॑स्त॒पेत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑ं त्वा॒ परि॑गृह्णा॒मीत्या॑ह। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मे॒वैन॑ं परि॑गृह्णाति॥६४॥

अ॒न्तरि॑क्षेण॒ त्वोप॑यच्छा॒मीत्या॑ह। अ॒न्तरि॑क्षेणै॒वैन॒मुप॑यच्छति। न वा ए॒तं म॑नु॒ष्यो॑ भर्तु॑मर्हति। दे॒वाना॑ं त्वा पितृ॒णामनु॑मतो॒ भर्तु॑ꣳ शकेय॒मित्या॑ह। दे॒वैरे॒वैन॑ं पि॒तृभि॒रनु॑मत॒ आद॑त्ते। वि वा ए॑नमे॒तद॑र्द्धयन्ति। यत्प॒श्चात्प्र॒वृज्य॑ पु॒रो जुह्व॑ति। तेजो॑ऽसि॒ तेजोऽनु॒ प्रेहीत्या॑ह। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। दि॒वि॒स्पृङ्भ्या॑ मा॑ हिꣳसीरन्तरिक्ष॒स्पृङ्भ्या॑ मा॑ हिꣳसीः पृथिवि॒स्पृङ्भ्या॑ मा॑

हि२सीरित्याहाहि२सायै॥६५॥

सुवरसि सुवर्मे यच्छ दिवं यच्छ दिवो मा पाहीत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। आत्मा वायुः। उद्यत्य वातनामान्याह। आत्मन्नेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। अनवानम्। प्राणानाꣳ सन्तत्यै। पञ्चाह॥६६॥

पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिदधाति। अग्नये त्वा वसुमते स्वाहेत्याह। असौ वा आदित्योऽग्निर्वसुमान्। तस्मा एवैनं जुहोति। सोमाय त्वा रुद्रवते स्वाहेत्याह। चन्द्रमा वै सोमो रुद्रवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। वरुणाय त्वाऽऽदित्यवते स्वाहेत्याह॥६७॥

अप्सु वै वरुण आदित्यवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। बृहस्पतये त्वा विश्वदेव्यावते स्वाहेत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनं जुहोति। सवित्रे त्वर्भुमते विभुमते प्रभुमते वाजवते स्वाहेत्याह। संवत्सरो वै संवितर्भुमान् विभुमान्प्रभुमान् वाजवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहेत्याह। प्राणो

वै यमोऽङ्गिरस्वान्पितृमान्॥६८॥

तस्मा एवैनं जुहोति। एताभ्य एवैनं देवताभ्यो जुहोति। दश सम्पद्यन्ते। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। रौहिणाभ्यां वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्। तद्रौहिणयो रौहिणत्वम्। यद्रौहिणौ भवतः। रौहिणाभ्यामेव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अहर्ज्योतिः केतुना जुषताꣳ सुज्योतिर्ज्योतिषाꣳ स्वाहा रात्रिर्ज्योतिः केतुना जुषताꣳ सुज्योतिर्ज्योतिषाꣳ स्वाहेत्याह। आदित्यमेव तदमुष्मिँल्लोकेऽह्ना परस्ताद्दाधार। रात्रिया अवस्तात्। तस्मादसावादित्योऽमुष्मिँल्लोकेऽहोरात्राभ्यां धृतः॥६९॥

मनुष्यनामानि पशवः सीदत्वित्याहेन्द्रायेत्याहार्द्धयति घ्नन्ति गृह्णात्यहिꣳसायै पश्चाऽहादित्यवते स्वाहेत्याह पितृमानेति चत्वारि च॥ [७]

विश्वा आशा दक्षिणसदित्याह। विश्वानेव देवान्प्रीणाति। अथो दुरिष्टा एवैनं पाति। विश्वां देवानयाडिहेत्याह। विश्वानेव देवान्भागधेयेन समर्द्धयति। स्वाहाकृतस्य घर्मस्य मधोः पिबतमश्विनेत्याह। अश्विनावेव भागधेयेन समर्द्धयति।

स्वाहा॒ऽग्नये॑ य॒ज्ञियाय॒ शं यजु॑र्भि॒रित्या॑ह। अ॒भ्ये॑वैनं॑ धारयति। अथो॑ ह॒विरे॒वाक॑ः॥ ७०॥

अश्वि॑ना घ॒र्मं पा॑त॒ꣳ हार्दिवा॒नमह॑र्दि॒वाभि॑रू॒तिभि॒रित्या॑ह। अ॒श्विना॑वे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्द्धयति। अनु॑ वां॒ द्यावा॑पृथि॒वी म॒ꣳसाता॒मित्या॒हानु॑मत्यै। स्वाहेन्द्रा॑य॒ स्वाहेन्द्रा॒वडित्या॑ह। इन्द्रा॑य॒ हि पु॒रो हू॒यते॑। आ॒श्राव्या॑ह घ॒र्मस्य॑ य॒जेति॑। वष॑ट्कृते जुहोति। रक्षा॑सा॒मप॑हत्यै। अनु॑यजति स्व॒गाकृ॑त्यै। घ॒र्मम॑पातमश्वि॒नेत्या॑ह॥ ७१॥

पूर्व॑मे॒वोदि॒तम्। उत्त॑रेणा॒भिगृ॑णाति। अनु॑ वां॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॑म॒ꣳसाता॒मित्या॒हानु॑मत्यै। तं प्रा॒व्य॑ यथा॒वण्णमो॑ दि॒वे नम॑ः पृथि॒व्या इत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। दि॒विधा॑ इ॒मं य॒ज्ञं य॒ज्ञमि॒मं दि॒विधा॒ इत्या॑ह। सु॒व॒र्गमे॒वैनं॑ लो॒कं ग॑मयति। दिवं॑ गच्छा॒न्तरि॑क्षं गच्छ पृथि॒वीं ग॒च्छेत्या॑ह। ए॒ष्वे॑वैनं॑ लो॒केषु॒ प्रति॑ष्ठापयति। पञ्च॑ प्र॒दिशो॑ ग॒च्छेत्या॑ह॥ ७२॥

दि॒क्ष्वे॑वैनं॒ प्रति॑ष्ठापयति। दे॒वान्घ॑र्म॒पान्ग॑च्छ पि॒तॄन्घ॑र्म॒पान्ग॒च्छे-त्या॑ह। उ॒भयै॑ष्वे॒वैनं॒ प्रति॑ष्ठापयति। यत्पिन्व॑ते। वर्षु॑कः प॒र्जन्यो॑ भवति। तस्मा॒त्पिन्व॑मान॒ः पुण्य॑ः। यत्प्राङ्पिन्व॑ते।

तद्दे॒वाना॑म्। यद्द॑क्षि॒णा। तत्पि॑तॄ॒णाम्॥ ७३॥

यत्प्र॒त्यक्। तन्म॑नु॒ष्या॑णाम्। यदुदङ्ङ्। तद्रु॒द्राणा॑म्। प्राञ्च॒मुद॑ञ्चं पिन्वयति। दे॒व॒त्राक॑ः। अथो॒ खलु॑। सर्वा॒ अनु॒ दिशः॑ पिन्वयति। सर्वा॒ दिशः॒ समे॑धन्ते। अ॒न्तः॒प॒रि॒धि पि॑न्वयति॥ ७४॥

तेज॒सोऽस्क॑न्दाय। इ॒षे पी॑पिह्यू॒र्जे पी॑पि॒हीत्या॑ह। इष॑मे॒वोर्ज॒ं यज॑माने दधाति। यज॑मानाय पीपि॒हीत्या॑ह। यज॑मानाये॒वैतामा॒शिष॒माशा॑स्ते। मह्य॒ं ज्यैष्ठ्या॑य पीपि॒हीत्या॑ह। आ॒त्मन॑ ए॒वैतामा॒शिष॒माशा॑स्ते। त्विष्यै॑ त्वा द्यु॒म्नाय॑ त्वेन्द्रि॒याय॑ त्वा॒ भूत्यै॒ त्वेत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। धर्मा॑सि सु॒धर्मा मे॑ न्य॒स्मे ब्रह्मा॑णि धार॒येत्या॑ह॥ ७५॥

ब्रह्म॑न्ने॒वैन॒ं प्रति॑ष्ठापयति। नेत्त्वा॒ वात॑ः स्क॒न्दया॒दिति॒ यद्य॑भि॒चरे॑त्। अ॒मुष्य॑ त्वा प्रा॒णे सा॑दयाम्य॒मुना॑ स॒ह नि॑र॒र्थं ग॒च्छेति॑ ब्रूया॒द्यं द्वि॒ष्यात्। यमे॒व द्वेष्टि॑। तेनै॑न॒ꣳ स॒ह नि॑र॒र्थं ग॑मयति। पू॒ष्णे शर॑से॒ स्वाहेत्या॑ह। या ए॒व दे॒वता॑ हु॒तभा॑गाः। ताभ्य॑ ए॒वैन॑ं जुहोति। ग्राव॑भ्यः॒ स्वाहेत्या॑ह। या ए॒वान्तरि॑क्षे॒ वाच॑ः॥ ७६॥

ताभ्य॑ ए॒वैन॑ं जुहोति। प्र॒ति॒रेभ्यः॒ स्वाहेत्या॑ह। प्रा॒णा वै दे॒वाः प्र॑ति॒राः। तेभ्य॑ ए॒वैन॑ं जुहोति। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॒ꣳ स्वाहेत्या॑ह। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मे॒वैन॑ं जुहोति। पि॒तृभ्यो॑ घर्म॒पेभ्यः॒ स्वाहेत्या॑ह। ये वै यज्वा॑नः। ते पि॒तरो॑ घर्म॒पाः। तेभ्य॑ ए॒वैन॑ं जुहोति॥७७॥

रु॒द्राय॑ रु॒द्रहो॑त्रे॒ स्वाहेत्या॑ह। रु॒द्रमे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ समर्द्धयति। स॒र्वतः॒ सम॑नक्ति। स॒र्वत॑ ए॒व रु॒द्रं नि॒रव॑दयते। उद॑श्वं॒ निर॑स्यति। ए॒षा वै रु॒द्रस्य॒ दिक्। स्वाया॑मे॒व दि॒शि रु॒द्रं नि॒रव॑दयते। अ॒प उप॑स्पृशति मेध्य॒त्वाय॑। नान्वी॑क्षेत। यद॒न्वीक्षे॑त॥७८॥

चक्षु॑रस्य प्र॒मायु॑कꣳ स्यात्। तस्मा॒न्नान्वीक्ष्यः॑। अपी॑परो॒ माऽह्नो॒ रात्रि॑ये मा पाह्ये॒षा ते॑ अग्ने स॒मित्तया॒ समि॑ध्य॒स्वायु॑र्मे दा॒ वर्च॑सा माऽऽञ्जी॒रित्या॑ह। आयु॑रे॒वास्मि॒न्वर्चो॑ दधाति। अपी॑परो मा॒ रात्रि॑या॒ अह्नो॑ मा पाह्ये॒षा ते॑ अग्ने स॒मित्तया॒ समि॑ध्य॒स्वाऽऽयु॑र्मे दा॒ वर्च॑सा माऽऽञ्जी॒रित्या॑ह। आयु॑रे॒वास्मि॒न्वर्चो॑ दधाति। अ॒ग्निर्ज्योति॒र्ज्योति॑र॒ग्निः स्वाहा॒ सूर्यो॒ ज्योति॒र्ज्योति॒ः सूर्यः॒ स्वाहेत्या॑ह।

यथायजुरेवैतत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यमग्निहोत्रा(३)न्न होतव्या(३)मिति॥ ७९॥

यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्। यन्न जुहुयात्। अग्निः पराभवेत्। भूः स्वाहेत्येव होतव्यम्। यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः पराभवति। हुतꣳ हविर्मधु हविरित्याह। स्वदयत्येवैनम्। इन्द्रतमेऽग्नावित्याह॥ ८०॥

प्राणो वा इन्द्रतमोऽग्निः। प्राण एवैनमिन्द्रतमेऽग्नौ जुहोति। पिता नोऽसि मा मा हिꣳसीरित्याहाहिꣳसायै। अश्याम ते देव घर्म मधुमतो वाजवतः पितुमत इत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। स्वधाविनोऽशीमहि त्वा मा मा हिꣳसीरित्याहाहिꣳसायै। तेजसा वा एते व्यृध्यन्ते। ये प्रवर्ग्येण चरन्ति। प्राश्ञन्ति। तेज एवात्मन्दधते॥ ८१॥

संवत्सरं न माꣳसमश्नीयात्। न रामामुपेयात्। न मृन्मयेन पिबेत्। नास्य राम उच्छिष्टं पिबेत्। तेज एव तत्सꣳश्यति। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। विभ्राजि सौर्ये ब्रह्मसन्न्यदधत। यत्किं च दिवाकीर्त्यम्। तदेतेनैव व्रतेनागोपायत्। तस्मादेतद्व्रतं चार्यम्। तेजसो गोपीथाय।

तस्मा॑दे॒तानि॒ यजू॑ꣳषि वि॒भ्राजः॑ सौ॒र्यस्येत्या॑हुः। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मिभ्य॒ इति॑ प्रा॒तः सꣳसा॑दयति। स्वाहा॑ त्वा॒ नक्ष॑त्रेभ्य॒ इति॑ सा॒यम्। ए॒ता वा ए॒तस्य॑ दे॒वताः॑। ताभि॑रे॒वैनꣳ॒ सम॑र्द्धयति॥८२॥

अ॒क॒र॒श्मि॒नेत्या॑ह प्र॒दिशो॑ ग॒च्छेत्या॑ह पितॄ॒णाम॑न्तःपरि॒धि पि॑न्वयति धार॒येत्या॑ह॒ वाचो॑ घर्म॒पास्तेभ्य॑ ए॒वैन॑ं जुहोत्य॒न्वीक्षे॑त होत॒व्या(३)मित्य॒ग्नावित्या॑ह दधतेऽगोपायत्स॒प्त च॑॥ [८]

घर्म॒ या ते॑ दि॒वि शुगिति॑ ति॒स्र आहु॑तीर्जुहोति। छन्दो॑भिरे॒वास्यै॒भ्यो लो॒केभ्यः॒ शुच॒मव॑ यजते। इय॒त्यग्रे॑ जुहोति। अथेय॒त्यथेय॑ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। अनु॑ नो॒ऽद्यानु॑-मति॒रित्या॒हानु॑मत्यै। दि॒वस्त्वा॑ पर॒स्पाया॒ इत्या॑ह। दि॒व ए॒वेमाँ॑ल्लो॒कान्दा॑धार। ब्रह्म॑णस्त्वा पर॒स्पाया॒ इत्या॑ह॥८३॥

ए॒ष्वे॑व लो॒केषु॑ प्र॒जा दा॑धार। प्रा॒णस्य॑ त्वा पर॒स्पाया॒ इत्या॑ह। प्र॒जास्वे॒व प्रा॒णान्दा॑धार। शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॑। अ॒सौ खलु॒ वा आ॑दि॒त्यः प्र॑व॒र्ग्यः॑। तं यद्द॑क्षि॒णा प्र॒त्यञ्च॒मुद॑ञ्चमुद्वा॒सयेँ॑त्। जि॒ह्मं य॒ज्ञस्य॒ शिरो॑ हरेत्। प्राञ्च॒मुद्वा॑सयति। पु॒रस्ता॑दे॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ प्रति॑दधाति॥८४॥

प्राञ्च॒मुद्वा॑सयति। तस्मा॑द॒सावा॑दि॒त्यः पु॒रस्ता॒दुदे॑ति।

शफोपयमान्धवित्राणि धृष्टी इत्यन्ववहरन्ति। सात्मानमेवैनꣳ सतनुं करोति। सात्माऽमुष्मिँल्लोके भवति। य एवं वेद। औदुम्बराणि भवन्ति। ऊग्र्वा उदुम्बरः। ऊर्जमेवावरुन्धे। वर्त्मना वा अन्वित्य॥८५॥

यज्ञꣳ रक्षाꣳसि जिघाꣳसन्ति। साम्नाँ प्रस्तोताऽन्ववैति। साम वै रक्षोहा। रक्षसामपहत्यै। त्रिर्निधनमुपैति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो रक्षाꣳस्यपहन्ति। पुरुषः पुरुषो निधनमुपैति। पुरुषः पुरुषो हि रक्षस्वी। रक्षसामपहत्यै॥८६॥

यत्पृथिव्यामुद्वासयेत्। पृथिवीꣳ शुचाऽर्पयेत्। यदप्सु। अपः शुचार्पयेत्। यदोषधीषु। ओषधीः शुचाऽर्पयेत्। यद्वनस्पतिषु। वनस्पतीँञ्छुचार्पयेत्। हिरण्यं निधायोद्वासयति। अमृतं वै हिरण्यम्॥८७॥

अमृत एवैनं प्रतिष्ठापयति। वल्गुरसि शं युधाया इति त्रिः परिषिञ्चन्पर्येति। त्रिवृद्वा अग्निः। यावानेवाग्निः। तस्य शुचꣳ शमयति। त्रिः पुनः पर्येति। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवास्य शुचꣳ शमयति। चतुः

स्रक्तिर्नाभिर्ऋतस्येत्याह॥८८॥

इयं वा ऋतम्। तस्या एष एव नाभिः। यत् प्रवर्ग्यः। तस्मादेवमाह। सदो विश्वायुरित्याह। सदो हीयम्। अप द्वेषो अप ह्वर इत्याह भ्रातृव्यापनुत्त्यै। घर्मे तत्तेऽन्नमेतत्पुरीषमिति दध्ना मधुमिश्रेण पूरयति। ऊर्ग्वा अन्नाद्यं दधि। ऊर्जैवैनमन्नाद्येन समर्द्धयति॥८९॥

अनशनायुको भवति। य एवं वेद। रन्तिर्नामासि दिव्यो गन्धर्व इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानꣳ रन्तिं बन्धुतां व्याचष्टे। समहमायुषा सं प्राणेनेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। व्यसौ योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह। अभिचार एवास्यैषः। अचिक्रदद्वृषा हरिरित्याह। वृषा ह्येषः॥९०॥

वृषा हरिः। महान्मित्रो न दर्शत इत्याह। स्तौत्येवैनमेतत्। चिदसि समुद्रयोनिरित्याह। स्वामेवैनं योनिं गमयति। नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीरित्याहाहिꣳसायै। विश्वावसुꣳ सोम गन्धर्वमित्याह। यदेवास्य क्रियमाणस्यान्तर्यन्ति। तदेवास्यैतेना प्यायति। विश्वावसुरभि तन्नो गृणात्वित्याह॥९१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणाति। धियो हिन्वानो धिय इन्नो अव्यादित्याह। ऋतूनेवास्मै कल्पयति। प्राऽऽसां गन्धर्वो अमृतानि वोचदित्याह। प्राणा वा अमृताः। प्राणानेवास्मै कल्पयति। एतत्त्वं देव घर्म देवो देवानुपागा इत्याह। देवो ह्येष सं देवानुपैति। इदमहं मनुष्यो मनुष्यानित्याह॥९२॥

मनुष्यो हि। एष सन्मनुष्यानुपैति। ईश्वरो वै प्रवर्ग्यमुद्वासयन्। प्रजां पशून्सोमपीथमनूद्वासः सोमं पीथानुमेहि। सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याह। प्रजामेव पशून्सोमपीथमात्मन्धत्ते। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्त्वित्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह। अभिचार एवास्यैषः। प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते। यः प्रवर्ग्यमुद्वासयति। उदुत्यं चित्रमिति सौरीभ्यामृग्भ्यां पुनरेत्य गार्हपत्ये जुहोति। अयं वै लोको गार्हपत्यः। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। असौ खलु वा आदित्यः सुवर्गो लोकः। यत्सौरी भवतः। तेनैव सुवर्गाल्लोकान्नैति॥९३॥

ब्रह्मणस्त्वा परस्पाया इत्याह दधात्यन्वित्यं रक्षस्वी रक्षसामपहत्यै वै हिरण्यमाहार्द्धयति ह्येष

गृणात्वित्याह मनुष्यानित्याहास्यैषोऽष्टौ च॥ [९]

प्रजापतिं वै देवाः शुक्रं पयोऽदुह्रन्। तदेभ्यो न व्यभवत्। तदग्निर्व्यकरोत्। तानि शुक्रियाणि सामान्यभवन्। तेषां यो रसोऽत्यक्षरत्। तानि शुक्रयजूꣳष्यभवन्। शुक्रियाणां वा एतानि शुक्रियाणि। सामपयसं वा एतयोरन्यत्। देवानामन्यत्पयः। यद्गोः पयः॥९४॥

तत्साम्नः पयः। यदजायै पयः। तद्देवानां पयः। तस्माद्यत्रैतैर्यजुर्भिश्चरन्ति। तत्पयसा चरन्ति। प्रजापतिमेव तत्पयसाऽन्नाद्येन समर्द्धयन्ति। एष ह त्वै साक्षात्प्रवर्ग्यं भक्षयति। यस्यैवं विदुषः प्रवर्ग्यः प्रवृज्यते। उत्तरवेद्यामुद्वासयेत्तेजस्कामस्य। तेजो वा उत्तरवेदिः॥९५॥

तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्द्धयति। उत्तरवेद्यामुद्वासयेदन्नकामस्य। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। मुखमुत्तरवेदिः। शीर्ष्णैव मुखꣳ सन्दधात्यन्नाद्याय। अन्नाद एव भवति। यत्र खलु वा एतमुद्वासितं वयाꣳसि पर्यासते। परि वै ताꣳ समां प्रजा वयाꣳस्यासते॥९६॥

तस्मादुत्तरवेद्यामेवोद्वासयेत्। प्रजानां गोपीथाय। पुरो

वा॑ प॒श्चाद्वोद्वा॑सयेत्। पु॒रस्ता॒द्वा ए॒तज्ज्योति॒रुदे॑ति। तत्प॒श्चान्निम्रो॑चति। स्वामे॒वैनं॒ योनि॒मनूद्वा॑सयति। अ॒पां मध्य॒ उद्वा॑सयेत्। अ॒पां वा ए॒तन्मध्या॒ज्ज्योति॑रजायत। ज्योतिः॑ प्रव॒र्ग्यः॑। स्वयै॒वैनं॒ योनौ॒ प्रति॑ष्ठापयति॥९७॥

यं द्वि॒ष्यात्। यत्र॒ स स्यात्। तस्यां॑ दि॒श्युद्वा॑सयेत्। ए॒ष वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॑। अ॒ग्निने॒वैनं॑ वैश्वान॒रेणा॒भि प्रव॑र्तयति। औदु॑म्बर्या॒ः शाखा॑या॒मुद्वा॑सयेत्। ऊर्ग्वा उ॑दु॒म्बरः॑। अन्नं॑ प्रा॒णः। शुग्घ॒र्मः॥९८॥

इ॒दम॒हम॒मुष्या॑मुष्याय॒णस्य॑ शु॒चा प्रा॒णमपि॑ दहा॒मीत्या॑ह। शु॒चैवास्य॑ प्रा॒णमपि॑ दहति। ता॒जगार्ति॒माच्छ्र्ति। यत्र॑ द॒र्भा उ॑प॒दीक॑सन्तताः॒ स्युः। तदुद्वा॑सये॒द्वृष्टि॑कामस्य। ए॒ता वा अ॒पाम॑नू॒ज्झाव॑र्यो॒ नाम॑। यद्द॒र्भाः। अ॒सौ खलु॒ वा आ॑दि॒त्य इ॒तो वृष्टि॒मुदी॑रयति। अ॒सावे॒वास्मा॑ आदि॒त्यो वृष्टिं॒ नियच्छति। ता आपो॒ नियता॒ धन्व॑ना यन्ति॥९९॥

गोः पय॑ उत्तरवे॒दिरा॑सते स्थापयति घ॒र्मो य॑न्ति॥ [१०]

प्र॒जाप॑तिः सम्रि॒यमा॑णः। स॒म्राट्थ्सम्भृ॑तः। घ॒र्मः प्रवृ॑क्तः। म॒हा॒वी॒र उद्वा॑सितः। अ॒सौ खलु॒ वावैष आ॑दि॒त्यः। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॑।

स एतानि नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेनं नाम्ना। ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥१००॥

यो वै वसीयाꣳसं यथानाममुपचरति। पुण्यार्तिं वै स तस्मै कामयते। पुण्यार्तिमस्मै कामयन्ते। य एवं वेद। तस्मादेवं विद्वान्। घर्म इति दिवाऽऽचक्षीत। सम्राडिति नक्तम्। एते वा एतस्य प्रिये तनुवौ। एते अस्य प्रिये नामनी। प्रिययैवैनं तनुवा॥१०१॥

प्रियेण नाम्ना समर्द्धयति। कीर्तिरस्य पूर्वागच्छति जनतामायतः। गायत्री देवेभ्योऽपाक्रामत्। तां देवाः प्रवर्ग्येणैवानु व्यभवन्। प्रवर्ग्येणाप्नुवन्। यच्चतुर्विꣳशतिकृत्वः प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। गायत्रीमेव तदनु विभवति। गायत्रीमाप्नोति। पूर्वाऽस्य जनं यतः कीर्तिर्गच्छति। वैश्वदेवः सꣳसन्नः॥१०२॥

वसवः प्रवृक्तः। सोमोऽभिक्रीयमाणः। आश्विनः पयस्यानीयमाने। मारुतः क्वथन्। पौष्ण उदन्तः। सारस्वतो विष्यन्दमानः। मैत्रः शरो गृहीतः। तेज उद्यतः। वायुर्ह्रियमाणः। प्रजापतिर्हूयमानो वाग्घुतः॥१०३॥

असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि

नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेनं नाम्ना। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यन्मृन्मयमाहुतिं नाश्नुतेऽथ। कस्मादेषोऽश्नुत इति। वागेष इति ब्रूयात्। वाच्येव वाचं दधाति॥१०४॥

तस्मादश्नुते। प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा विहितः। यत्प्रवर्ग्यः। यत्प्रागवकाशेभ्यः। तेन प्रजा असृजत। अवकाशैर्देवासुरानसृजत। यदूर्ध्वमवकाशेभ्यः। तेनान्नमसृजत। अन्नं प्रजापतिः। प्रजापतिर्वावैषः॥१०५॥

वदन्ति तनुवा सꣳसन्नो हूयमानो वाग्घुतो दधात्येषः॥ [११]

सविता भूत्वा प्रथमेऽहन्प्रवृज्यते। तेन कामाꣳ एति। यद्द्वितीयेऽहन्प्रवृज्यते। अग्निर्भूत्वा देवानेति। यत्तृतीयेऽहन्प्रवृज्यते। वायुर्भूत्वा प्राणानेति। यच्चतुर्थेऽहन्प्रवृज्यते। आदित्यो भूत्वा रश्मीनेति। यत्पञ्चमेऽहन्प्रवृज्यते। चन्द्रमा भूत्वा नक्षत्राण्येति॥१०६॥

यत्षष्ठेऽहन्प्रवृज्यते। ऋतुर्भूत्वा संवत्सरमेति। यत्सप्तमेऽहन्प्रवृज्यते। धाता भूत्वा शक्करीमेति। यदष्टमेऽहन्प्रवृज्यते। बृहस्पतिर्भूत्वा गायत्रीमेति। यन्नवमेऽहन्प्रवृज्यते। मित्रो भूत्वा त्रिवृत इमाँल्लोकानेति। यद्दशमेऽहन्प्रवृज्यते। वरुणो

भूत्वा विराजमेति॥१०७॥

यदेकादशेऽहन्प्रवृज्यते। इन्द्रो भूत्वा त्रिष्टुभमेति। यद्द्वादशेऽहन्प्रवृज्यते। सोमो भूत्वा सुत्यामेति। यत्पुरस्तादुपसदां प्रवृज्यते। तस्मादितः पराङ्मूँल्लोकाꣳस्तपन्नेति। यदुपरिष्टादुपसदां प्रवृज्यते। तस्मादमुतोऽर्वाङिमाँल्लोकाꣳस्तपन्नेति। य एवं वेद। ऐव तपति॥१०८॥

नक्षत्राण्येति विराजमेति तपति॥ [१२]

ॐ शं नस्तन्नो मा हासीत्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ षष्ठः प्रश्नः ॥

ॐ सन्त्वा॑ सिञ्चामि॒ यजु॒षा प्र॒जामायु॒र्धनं॑ च॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

प॒रे॒यु॒वा॒ꣳसं॑ प्र॒वतो॑ म॒हीरनु॑ ब॒हुभ्यः॒ पन्था॑मनपस्पशा॒नम्। वै॒व॒स्व॒तꣳ स॒ङ्गम॑नं॒ जना॑नां य॒मꣳ राजा॑नꣳ ह॒विषा॑ दुवस्यत। इ॒दं त्वा॒ वस्त्रं॑ प्रथ॒मन्वाग॒न्नपे॒तदू॑ह॒ यदि॒हाबि॑भः पु॒रा। इ॒ष्टा॒पू॒र्तमनु॒ सम्प॑श्य॒ दक्षि॑णां॒ यथा॑ ते द॒त्तं ब॑हु॒धा विब॑न्धुषु। इ॒मौ यु॑नज्मि ते व॒ह्नी असु॑नीथाय वो॒ढवे॑। याभ्यां॑ य॒मस्य॒ सादं॑नꣳ सु॒कृतां॒ चापि॑ गच्छतात्। पू॒षा त्वे॒तश्च्या॑वयतु॒ प्रवि॒द्वाननं॑ष्टपशु॒र्भुव॑नस्य गो॒पाः। स त्वै॒तेभ्यः॒ परि॑ददात्पि॒तृभ्यो॒ऽग्निर्दे॒वेभ्यः॑ सुवि॒दत्रे॑भ्यः। पू॒षेमा आशा॒ अनु॑वेद॒ सर्वाः॑ सो अ॒स्माꣳ अभ॑यतमेन नेषत्। स्व॒स्ति॒दा अघृ॑णिः॒ सर्व॑वी॒रोऽप्र॑युच्छन्पु॒र ए॑तु॒ प्रवि॒द्वान्॥१॥

आयु॑र्वि॒श्वायुः॒ परि॑पासति त्वा पू॒षा त्वा॑ पातु॒ प्रप॑थे पु॒रस्ता॑त्। यत्रास॑ते सु॒कृतो॒ यत्र॒ ते य॒युस्तत्र॑ त्वा दे॒वः स॑वि॒ता द॑धातु। भुव॑नस्य पत इ॒दꣳ ह॒विः। अ॒ग्नये॑ रयि॒मते॒ स्वाहा॑। पुरु॑षस्य सयाव॒र्यपेद॒घानि॑ मृज्महे। यथा॑ नो॒ अत्र॒ नाप॑रः पु॒रा ज॒रस॒

आय॑ति। पुरु॑षस्य सयावरि॒ वि तौ॑ प्रा॒णम॑सि स्रसम्। शरी॑रेण म॒हीमिहि॑ स्व॒धयेहि॑ पि॒तॄनुप॑ प्र॒जया॒ऽस्मानि॒हाव॑ह। मैवं॑ मा॒ꣳ स्ता प्रि॑ये॒ऽहं दे॒वी स॒ती पि॑तृलो॒कं यदैषि॑। वि॒श्ववा॑रा॒ नभ॑सा॒ संव्य॑यन्त्यु॒भौ नौ॑ लो॒कौ पय॑सा॒ऽभ्याव॑वृत्स्व॥२॥

इ॒यं नारी॑ पतिलो॒कं वृ॑णा॒ना निप॑द्यत॒ उप॑ त्वा मर्त्य॒ प्रेतम्॑। विश्व॑ं पुरा॒णमनु॑ पा॒लय॑न्ती॒ तस्यै॑ प्र॒जां द्रवि॑णं चे॒ह धे॑हि। उदी॑र्ष्व नार्य॒भि जी॑वलो॒कमि॒तासु॑मे॒तमुप॑शेष॒ एहि॑। ह॒स्त॒ग्रा॒भस्य॑ दिधि॒षोस्त्वमे॒तत्पत्यु॑र्जनि॒त्वम॒भि सम्ब॑भूव। सु॒वर्ण॒ꣳ हस्ता॑दा॒दद॑ाना मृ॒तस्य॑ श्रि॒यै ब्रह्म॑णे॒ तेज॑से॒ बला॑य। अत्रे॒व त्वमि॒ह व॒यꣳ सु॒शेवा॒ विश्वाः॒ स्पृधो॑ अ॒भिमा॑तीर्जयेम। धनु॒र्हस्ता॑दा॒दद॑ाना मृ॒तस्य॑ श्रि॒यै क्ष॒त्रायौज॑से॒ बला॑य। अत्रे॒व त्वमि॒ह व॒यꣳ सु॒शेवा॒ विश्वाः॒ स्पृधो॑ अ॒भिमा॑तीर्जयेम। मणि॒ꣳ हस्ता॑दा॒दद॑ाना मृ॒तस्य॑ श्रि॒यै वि॒शे पुष्ट्यै॒ बला॑य। अत्रे॒व त्वमि॒ह व॒यꣳ सु॒शेवा॒ विश्वाः॒ स्पृधो॑ अ॒भिमा॑तीर्जयेम॥३॥

इ॒ममग्ने॑ चम॒सं मा विजी॑ह्वरः प्रि॒यो दे॒वाना॑मु॒त सो॒म्याना॑म्। ए॒ष यश्च॑म॒सो दे॑व॒पान॒स्तस्मि॑न्दे॒वा अ॒मृता॑ मादयन्ताम्। अ॒ग्नेर्वर्म॒ परि॒ गोभि॑र्व्ययस्व॒ सं प्रोर्णु॑ष्व॒ मेद॑सा॒ पीव॑सा

च। नेत्त्वा॑ धृ॒ष्णुर्ह॒र॑सा॒ जर्ह॑षाणो॒ दध॑द्विध॒क्ष्यन्पर्य॒ङ्ङ्याते॑। मैन॑मग्ने॒ विद॑हो॒ माऽभिशो॑चो॒ माऽस्य॒ त्वचं॑ चिक्षिपो॒ मा शरी॑रम्। य॒दा शृ॒तं क॒रवो॑ जातवे॒दोऽथे॑मेनं॒ प्रहि॑णुतात्पि॒तृभ्यः॑। शृ॒तं य॒दा क॒रसि॑ जातवे॒दोऽथे॑मेनं॒ परि॑दत्तात्पि॒तृभ्यः॑। य॒दा गच्छा॒त्यसु॑नीतिमे॒तामथा॑ दे॒वानां॑ वश॒नीर्भ॑वाति। सूर्यं॑ ते॒ चक्षु॑र्गच्छतु॒ वात॑मा॒त्मा द्यां च॒ गच्छ॑ पृथि॒वीं च॒ धर्म॑णा। अ॒पो वा॑ गच्छ॒ यदि॒ तत्र॑ ते हि॒तमोष॑धीषु॒ प्रति॑तिष्ठा॒ शरी॑रैः। अ॒जो भा॒गस्तप॑सा॒ तं त॑पस्व॒ तं ते॑ शो॒चिस्त॑पतु॒ तं ते॑ अ॒र्चिः। यास्ते॑ शि॒वास्त॒नुवो॑ जातवेद॒स्ताभि॑र्वह॒ेमꣳ सु॒कृतां॒ यत्र॑ लो॒काः। अ॒यं वै त्वम॒स्मादधि॒ त्वमे॒तद॒यं वै तद॑स्य॒ योनि॑रसि। वै॒श्वा॒न॒रः पु॒त्रः पि॒त्रे लो॑क॒कृज्जा॑तवेदो॒ वह॑ेमꣳ सु॒कृतां॒ यत्र॑ लो॒काः॥४॥

वि॒द्वान॒भ्याव॑वृत्स्वा॒भिमा॑तीर्जयेम॒ शरी॑रैश्च॒त्वारि॑ च॥ [१]

य ए॒तस्य॑ प॒थो गो॒प्तार॒स्तेभ्यः॒ स्वाहा॒ य ए॒तस्य॑ प॒थो र॑क्षि॒तार॒स्तेभ्यः॒ स्वाहा॒ य ए॒तस्य॑ प॒थोभि॑ऽरक्षि॒तार॒स्तेभ्यः॒ स्वाहा॑ऽऽख्या॒त्रे स्वाहा॑ऽपाख्या॒त्रे स्वाहा॑ऽभि॒लाल॑पते॒ स्वाहा॑ऽप॒लाल॑पते॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ कर्म॒कृते॒ स्वाहा॒ यमत्र॒

नाधीमस्तस्मै स्वाहा॑। यस्त॑ इ॒ध्मं ज॒भर॑त्सिष्विदा॒नो मू॒र्धानं॑ वात॒ तप॑ते त्वा॒या। दिवो॒ विश्व॑स्मात्सीमघाय॒त उ॑रुष्यः। अ॒स्मात्त्वमधि॑ जा॒तो॑ऽसि॒ त्वद॒यं जा॑यतां॒ पुनः॑। अ॒ग्नये॑ वैश्वान॒राय॑ सुव॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॑॥५॥

य ए॒तस्य॒ त्वत्पश्च॑॥ [२]

प्र के॒तुना॑ बृह॒ता भा॑त्य॒ग्निरा॒विर्विश्वा॑नि वृष॒भो रो॑रवीति। दि॒वश्चि॒दन्ता॒दुप॒ मामु॒दान॑ड॒पामु॒पस्थे॑ महि॒षो व॑वर्ध। इ॒दं त॒ एकं॑ प॒र ऊ॑त॒ एकं॑ तृ॒तीये॑न॒ ज्योति॑षा॒ संवि॑शस्व। स॒वेश॑नस्त॒नुवे॒ चारु॑रेधि प्रि॒यो दे॒वानां॑ पर॒मे स॒धस्थे॑। नाके॑ सुप॒र्णमुप॒ यत्पत॑न्त॒ꣳ हृ॒दा वेन॑न्तो अ॒भ्यच॑क्षत त्वा। हिर॑ण्यपक्षं॒ वरु॑णस्य दू॒तं य॒मस्य॒ योनौ॑ शकु॒नं भु॑र॒ण्युम्। अति॑द्रव सारमे॒यौ श्वानौ॑ चतुर॒क्षौ श॒बलौ॑ सा॒धुना॑ प॒था। अथा॑ पि॒तॄन्त्सु॑वि॒दत्रा॒ꣳ अपी॑हि य॒मेन॒ ये स॑ध॒मादं॒ मद॑न्ति। यौ ते॒ श्वानौ॑ यमरक्षि॒तारौ॑ चतुर॒क्षौ प॑थि॒रक्षी॑ नृ॒चक्ष॑सा। ताभ्या॑ꣳ राज॒न्परि॑ देह्येनꣳ स्व॒स्ति चा॑स्मा अनमी॒वं च॑ धेहि॥६॥

उ॒रु॒णसाव॑सु॒तृपा॑वुलुम्ब॒लौ य॒मस्य॑ दू॒तौ च॑रतो॒ वशा॒ꣳ अनु॑।

तावस्मभ्यं दृशये सूर्याय पुनर्दत्ता वसुमद्येह भद्रम्। सोम एकैभ्यः पवते घृतमेक उपासते। येभ्यो मधु प्रधावति ताꣳश्चिदेवापि गच्छतात्। ये युध्यन्ते प्रधनेषु शूरासो ये तनुत्यजः। ये वा सहस्रदक्षिणास्ताꣳश्चिदेवापि गच्छतात्। तपसा ये अनाधृष्यास्तपसा ये सुवर्गताः। तपो ये चक्रिरे महत्ताꣳश्चिदेवापि गच्छतात्। अश्मन्वती रेवतीः सꣳ रभध्वमुत्तिष्ठत प्रतरता सखायः। अत्रा जहाम ये असन्नशेवाः शिवान् वयमभि वाजानुत्तरेम॥७॥

यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रꣳ सहस्रधारं वितततमन्तरिक्षे। येनापुनादिन्द्रमनार्तमार्त्यै तेनाहं माꣳ सर्वतनुं पुनामि। या राष्ट्रात्पन्नादप यन्ति शाखा अभिमृता नृपतिमिच्छमानाः। धातुस्ताः सर्वाः पवनेन पूताः प्रजयास्मान्रय्या वर्चसा सꣳसृजाथ। उद्वयं तमसस्परि पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम्। धाता पुनातु सविता पुनातु। अग्नेस्तेजसा सूर्यस्य वर्चसा॥८॥

धेह्युत्तरेमाष्टौ च॥ [३]

यन्ते अग्निममन्थाम वृषभायेव पक्तवे। इमन्तꣳ शमयामसि

क्षीरेण चोदकेन च। यन्त्वमग्ने समदहस्त्वमु निर्वापया पुनः। क्याम्बूरत्र जायतां पाकदूर्वा व्यल्कशा। शीतिके शीतिकावति ह्लादुके ह्लादुकावति। मण्डूक्या सुसङ्गमयेमꣳ स्वग्निꣳ शमय। शं ते धन्वन्या आपः शमु ते सन्त्वनूक्याः। शं ते समुद्रिया आपः शमु ते सन्तु वर्ष्याः। शं ते स्रवन्तीस्तनुवे शमु ते सन्तु कूप्याः। शन्ते नीहारो वर्षतु शमु पृष्वाऽवशीयताम्॥९॥

अव सृज पुनरग्ने पितृभ्यो यस्त आहुतश्चरति स्वधाभिः। आयुर्वसान उप यातु शेषꣳ सङ्गच्छतां तनुवा जातवेदः। सङ्गच्छस्व पितृभिः सꣳ स्वधाभिः समिष्टापूर्तेन परमे व्योमन्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र त्वा देवः सविता दधातु। यत्ते कृष्णः शकुन आतुतोद पिपीलः सर्प उत वा श्वापदः। अग्निष्टद्विश्वादनृणं कृणोतु सोमश्च यो ब्राह्मणमाविवेश। उत्तिष्ठातस्तनुवꣳ सम्भरस्व मेह गात्रमवहा मा शरीरम्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र त्वा देवः सविता दधातु। इदं त एकं पर ऊत एकं तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवे चारुरेधि प्रियो देवानां परमे सधस्थे। उत्तिष्ठ प्रेहि प्रद्रवौकः कृणुष्व

परमे व्योमन्। यमेन त्वं यम्या संविदानोत्तमं नाकमधि रोहेमम्। अश्मन्वती रेवतीर्यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रं या राष्ट्रात्पन्नादुद्वयं तमसस्परि धाता पुनातु। अस्मात्त्वमधि जातोऽस्ययं त्वदधिजायताम्। अग्नये वैश्वानराय सुवर्गाय लोकाय स्वाहा॥१०॥

अवशीयताꣳ सधस्थे पञ्च च॥ [४]

आयातु देवः सुमनाभिरूतिभिर्यमो हवेह प्रयताभिरक्ता। आसीदताꣳ सुप्रयतेह बर्हिष्यूर्जाय जात्यै मम शत्रुहत्यै। यमे इव यतमाने यदैतं प्रवाम्भरन्मानुषा देवयन्तः। आसीदतꣳ स्वमु लोकं विदाने स्वासस्थे भवतमिन्दवे नः। यमाय सोमꣳ सुनुत यमाय जुहुता हविः। यमꣳ ह यज्ञो गच्छत्यग्निदूतो अरङ्कृतः। यमाय घृतवद्धविर्जुहोत प्र च तिष्ठत। स नो देवेष्वायमद्दीर्घमायुः प्र जीवसे। यमाय मधुमत्तमꣳ राज्ञे हव्यं जुहोतन। इदं नम ऋषिभ्यः पूर्वजेभ्यः पूर्वेभ्यः पथिकृद्भ्यः॥११॥

योऽस्य कौष्ठ जगतः पार्थिवस्यैक इद्वशी। यमं भङ्ग्यश्रवो गाय यो राजानपरोध्यः। यमङ्गाय भङ्ग्यश्रवो यो

राजा॑नप॒रोध्य॑ः। येना॒पो न॒द्यो॑ धन्वा॑नि॒ येन॒ द्यौः पृ॑थि॒वी दृ॒ढा। हि॒र॒ण्य॒क॒क्ष्यान् सु॒धुरान्॑ हिरण्या॒क्षान॑यः श॒फान्। अश्वा॑न॒नश्य॑तो दा॒नं॒ य॒मो रा॑जाभि॒ तिष्ठ॑ति। य॒मो दा॑धार पृथि॒वीं य॒मो विश्व॑मि॒दं जग॑त्। य॒माय॒ सर्व॒मित्र॑स्थे॒ यत् प्रा॒णद्वा॒युर॑क्षि॒तम्। यथा॒ पञ्च॒ यथा॒ षड्य॒था पञ्च॑ द॒शर्ष॑यः। य॒मं यो वि॑द्या॒त्स ब्रू॑याद्य॒थैक ऋषि॑र्विजान॒ते॥१२॥

त्रिक॑द्रुकेभि॒ः पत॑ति॒ षडु॒र्वीरेक॒मिद्बृ॒हत्। गा॒य॒त्री त्रि॒ष्टुप्छन्दा॑ꣳसि॒ सर्वा॒ ता य॒म आहि॑ता। अह॑रह॒र्नय॑मानो॒ गामश्वं॒ पुरु॑ष॒ं जग॑त्। वैव॑स्वतो॒ न तृ॑प्यति॒ पञ्च॑भि॒र्मान॑वैर्य॒मः। वैव॑स्वते॒ विवि॑च्यन्ते॒ यमे॒ राज॑नि ते ज॒नाः। ये चे॒ह स॒त्येनेच्छ॑न्ते॒ य उ॒ चानृ॑तवादि॒नः। ते रा॑जन्नि॒ह विवि॑च्यन्ते॒ऽथा य॑न्ति त्वा॒मुप॑। दे॒वाꣳश्च॒ ये न॑म॒स्यन्ति॒ ब्राह्म॑णाꣳश्चापच॒त्य॑ति। यस्मि॑न्वृ॒क्षे सु॑पला॒शे दे॒वैः स॒म्पिब॑ते य॒मः। अत्रा॑ नो वि॒श्पतिः॑ पि॒ता पु॑रा॒णा अनु॑वेनति॥१३॥

प॒थि॒कृद्भ्यो॑ विजान॒तेऽनु॑ वेनति॥ [५]

वै॒श्वा॒न॒रे ह॒विरि॒दं जु॑होमि साह॒स्रमुत्सꣳ श॒तधा॑रमे॒तम्। तस्मि॑न्ने॒ष पि॒तरं॑ पितामहं प्रपि॑तामहं बिभर॒त्पिन्व॑माने। द्र॒प्सश्च॑स्कन्द पृथि॒वीमनु॒ द्यामि॒मं च॒ योनि॒मनु॒ यश्च॒ पूर्वः॑।

तृतीयं योनिमनु सञ्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः। इमꣳ समुद्रꣳ शतधारमुत्सं व्यच्यमानं भुवनस्य मध्ये। घृतं दुहानामदितिं जनायाग्ने मा हिꣳसीः परमे व्योमन्। अपेत वीत वि च सर्पतातो येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अहोभिरद्भिरक्तुभिर्व्यक्तं यमो ददात्ववसानमस्मै। सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभिर्युज्यन्तामग्नियाः॥१४॥

शुनं वाहाः शुनं नाराः शुनं कृषतु लाङ्गलम्। शुनं वरत्रा बध्यन्ताꣳ शुनमष्ट्रामुदिङ्गय शुनासीरा शुनमस्मासु धत्तम्। शुनासीराविमां वाचं यद्दिवि चक्रथुः पयः। तेनेमामुप सिञ्चतम्। सीते वन्दामहे त्वाऽर्वाची सुभगे भव। यथा नः सुभगा ससि यथा नः सुफला ससि। सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभिरदिते शं भव। विमुच्यध्वमग्निया देवयाना अतारिष्म तमसस्पारमस्य। ज्योतिरापाम सुवरगन्म॥१५॥

प्र वाता वान्ति पतयन्ति विद्युत उदोषधीर्जिहते पिन्वते सुवः। इरा विश्वस्मै भुवनाय जायते यत्पर्जन्यः पृथिवीꣳ रेतसाऽवति। यथा यमाय हार्म्यमवपन्पञ्च मानवाः। एवं

वपामि हाम्यं यथासाम जीवलोके भूरयः। चितः स्थ परिचित ऊर्ध्वचितः श्रयध्वं पितरो देवताः। प्रजापतिर्वः सादयतु तया देवतया। आप्यायस्व सन्तः॥१६॥

अग्निया अगन्म सप्त च॥ [६]

उत्ते तभ्नोमि पृथिवीं त्वत्परीमं लोकं निदधन्मो अहꣳ रिषम्। एताꣳ स्थूणाः पितरो धारयन्तु तेऽत्रा यमः सादनात्ते मिनोतु। उपसर्प मातरं भूमिमेतामुरुव्यचसं पृथिवीꣳ सुशेवाम्। ऊर्णम्रदा युवतिर्दक्षिणावत्येषा त्वा पातु निर्ऋत्या उपस्थे। उच्छ्वञ्चस्व पृथिवि मा विबाधिथाः सूपायनास्मै भव सूपवञ्चना। माता पुत्रं यथासिचाभ्येनं भूमि वृणु। उच्छ्वञ्चमाना पृथिवी हि तिष्ठसि सहस्रं मित उप हि श्रयन्ताम्। ते गृहासो मधुश्चुतो विश्वाहास्मै शरणाः सन्त्वत्र। एणीधाना हरिणीरर्जुनीः सन्तु धेनवः। तिलवत्सा ऊर्जमस्मै दुहाना विश्वाहा सन्त्वनपस्फुरन्तीः॥१७॥

एषा ते यमसादने स्वधा निधीयते गृहे। अक्षितिर्नाम ते असौ। इदं पितृभ्यः प्रभरेम बर्हिर्देवेभ्यो जीवन्त उत्तरं भरेम। तत्त्वमारोहासो मेघ्यो भव यमेन त्वं यम्या संविदानः।

मा त्वा॑ वृ॒क्षौ सम्बा॑धिष्टां॒ मा मा॒ता पृ॑थिवि॒ त्वम्। पि॒तॄन् हि यत्र॒ गच्छा॒स्येधा॑सं यम॒राज्ये॑। मा त्वा॑ वृ॒क्षौ सम्बा॑धेथां॒ मा मा॒ता पृ॑थि॒वी म॒ही। वै॒व॒स्व॒तꣳ हि गच्छा॑सि यम॒राज्ये॒ विरा॑जसि। न॒ळं प्ल॒वमारो॑हे॒तं न॒ळेन॑ प॒थोऽन्वि॑हि। स त्वं न॒ळप्ल॑वो भू॒त्वा॒ सन्त॑र॒ प्रत॒रोत्त॑र॥१८॥

स॒वि॒तैतानि॒ शरी॑राणि पृथि॒व्यै मा॒तुरु॒पस्थ॒ आद॑धे। तेभ्य॑ः पृथिवि॒ शं भ॑व। षड्डो॑ता॒ सूर्य॑ ते॒ चक्षु॑र्गच्छतु॒ वात॑मा॒त्मा द्यां च॒ गच्छ॑ पृथि॒वीं च॒ धर्म॑णा। अ॒पो वा॑ गच्छ॒ यदि॒ तत्र॑ ते हि॒तमोष॑धीषु॒ प्रति॑तिष्ठा॒ शरी॑रैः। परा॑ मृत्यो॒ अनु॒परे॑हि॒ पन्था॑ यस्ते॒ स्व इत॑रो देव॒यानो॑त्। चक्षु॑ष्मते शृण्व॒ते ते॑ ब्रवीमि॒ मा नः॑ प्र॒जाꣳ री॑रिषो॒ मोत वी॒रान्। शं वा॑तः॒ शꣳ हि ते॒ घृणिः॒ शमु॑ ते स॒न्त्वोष॑धीः। कल्प॑न्तां मे॒ दिशः॑ श॒ग्माः। पृ॒थि॒व्यास्त्वा॑ लो॒के सा॑दयाम्य॒मुष्य॒ शर्मा॑सि पि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु॒ तया॑ दे॒वत॑या। अ॒न्तरि॑क्षस्य त्वा दि॒वस्त्वा॑ दि॒शां त्वा॒ नाक॑स्य त्वा पृ॒ष्ठे ब्र॒ध्नस्य॑ त्वा वि॒ष्टपे॑ सादयाम्य॒मुष्य॒ शर्मा॑सि पि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु॒ तया॑ दे॒वत॑या॥१९॥

अ॒पू॒पवा॑न्घृ॒तवाꣳ॑श्च॒रुरेह सी॑दतूत्तभ्नु॒वन् पृ॑थि॒वीं द्यामु॒तोपरि॑।

योनिकृतः पथिकृतः सपर्यत ये देवानां घृतभागा इह स्थ। एषा ते यमसादने स्वधा निधीयते गृहेऽसौ। दशाक्षरा ताꣳ रक्षस्व तां गोपायस्व तां ते परिददामि तस्यां त्वा मा दभन्पितरो देवताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया। अपूपवाञ्छृतवान् क्षीरवान्दधिवान्मधुमाꣳश्चरुरेह सीदतूत्तभ्नुवन् पृथिवीं द्यामुतोपरि। योनिकृतः पथिकृतः सपर्यत ये देवानाꣳ शृतभागाः क्षीरभागा दधिभागा मधुभागा इह स्थ। एषा ते यमसादने स्वधा निधीयते गृहेऽसौ। शताक्षरा सहस्राक्षरायुताक्षराऽच्युताक्षरा ताꣳ रक्षस्व तां गोपायस्व तां ते परिददामि तस्यां त्वा मा दभन्पितरो देवताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया॥२०॥

अनपस्फुरन्तीरुत्तर देवतया द्वे च॥ [७]

एतास्ते स्वधा अमृताः करोमि यास्ते धानाः परिकिराम्यत्र। तास्ते यमः पितृभिः संविदानोऽत्र धेनूः कामदुघाः करोतु। त्वामर्जुनौषधीनां पयो ब्रह्माण इद्विदुः। तासां त्वा मध्यादादद्दे चरुभ्यो अपिधातवे। दूर्वाणाꣳ स्तम्बमाहरैतां प्रियतमां मम। इमां दिशं मनुष्याणां भूयिष्ठानु वि रोहतु। काशानाꣳ स्तम्बमाहर रक्षसामपहत्यै। य एतस्यै दिशः

पराभवन्नघायवो यथा तेनाभवान्पुनः। दर्भाणाꣳ स्तम्बमाहर पितॄणामोषधीं प्रियाम्। अन्वस्यै मूलं जीवादनु काण्डमथो फलम्॥२१॥

लोकं पृण ता अस्य सूददोहसः। शं वातः शं हि ते घृणिः शमु ते सन्त्वोषधीः। कल्पन्तां ते दिशः सर्वाः। इदमेव मेतोऽपरामार्तिमाराम काञ्चन। तथा तदश्विभ्यां कृतं मित्रेण वरुणेन च। वरणो वारयादिदं देवो वनस्पतिः। आर्त्यै निर्ऋत्यै द्वेषाꣳसि वनस्पतिः। विधृतिरसि विधारयास्मदघा द्वेषाꣳसि शमि शमयास्मदघा द्वेषाꣳसि यव यवयास्मदघा द्वेषाꣳसि। पृथिवीं गच्छान्तरिक्षं गच्छ दिवं गच्छ दिशो गच्छ सुवर्गच्छ सुवर्गच्छ दिशो गच्छ दिवं गच्छान्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छाऽऽपो वा गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। अश्मन्वती रेवतीर्यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रं या राष्ट्रात्पन्नादुद्वयं तमसस्परि धाता पुनातु॥२२॥

फलं पुनातु॥ [८]

आ रोहताऽऽयुर्जरसं गृणाना अनुपूर्वं यतमाना यतिष्ट। इह त्वष्टा सुजनिमा सुरत्नो दीर्घमायुः करतु जीवसे वः।

यथाऽहा॑न्यनुपू॒र्वं भव॑न्ति॒ यथ॒र्तव॑ ऋ॒तुभि॒र्यन्ति॑ क्ल॒प्ताः। यथा॒ न पूर्व॒मपरो॒ जहा॑त्ये॒वा धा॑त॒रायू॑ꣳषि कल्पयैषाम्। न हि॑ ते अग्ने त॒नुवै॑ क्रू॒रं च॒कार॒ मर्त्यः॑। क॒पिर्ब॑भस्ति॒ तेज॑नं॒ पुन॑र्ज॒रायु॒ गौरि॑व। अप॑ नः॒ शोशु॑चद॒घमग्ने॑ शुशु॒ध्या र॒यिम्। अप॑ नः॒ शोशु॑चद॒घं मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑। अ॒न॒ड्वाह॑म॒न्वार॑भामहे स्व॒स्तये॑। स न॒ इन्द्र॑ इव दे॒वेभ्यो॒ वह्निः॑ स॒म्पार॑णो भव॥२३॥

इ॒मे जी॒वा वि॑ मृ॒तैराव॑वर्ति॒न्नभू॑द्भ॒द्रा दे॒वहू॑तिं नो अ॒द्य। प्राञ्चो॑गामानृ॒तये॒ हसा॑य॒ द्राघी॑य॒ आयुः॑ प्रत॒रां दधा॑नाः। मृ॒त्योः प॒दं यो॒पय॑न्तो॒ यदैम॒ द्राघी॑य॒ आयुः॑ प्रत॒रां दधा॑नाः। आ॒प्याय॑मानाः प्र॒जया॒ धने॑न शु॒द्धाः पू॒ता भ॑वथ यज्ञियासः।

इ॒मं जी॒वेभ्यः॑ परि॒धिं द॑धामि॒ मा नोऽनु॑गा॒दप॑रो॒ अर्ध॑मे॒तम्। श॒तं जी॑वन्तु श॒रदः॑ पुरू॒चीस्ति॒रो मृ॒त्युं द॑द्धहे॒ पर्व॑तेन। इ॒मा नारी॑रविध॒वाः सु॒पत्नी॒राञ्ज॑नेन स॒र्पिषा॒ सम्मृ॑शन्ताम्। अ॒न॒श्रवो॑ अनमी॒वाः सु॒शेवा॒ आरो॑हन्तु॒ जन॑यो॒ योनि॒मग्रे॑। यदाञ्ज॑नं त्रैककु॒दं जा॒तꣳ हि॒मव॑त॒स्परि॑। तेना॒मृत॑स्य॒ मूले॒नारा॑तीर्जम्भयामसि। यथा॒ त्वमु॑द्भि॒नत्स्यो॑षधे पृथि॒व्या अधि॑। ए॒वमि॒म उद्भि॑न्दन्तु की॒र्त्या यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑।

अ॒जौ॑ऽस्यजा॒स्मद॒घा द्वेषाꣳसि य॒वो॑ऽसि य॒वया॒स्मद॒घा द्वेषाꣳसि॥२४॥

भ॒व॒ ज॒म्भ॒या॒म॒सि॒ त्रीणि॑ च॥ [९]

अप॑ नः॒ शोशु॑चद॒घमग्ने॑ शुशु॒ध्या र॒यिम्। अप॑ नः॒ शोशु॑चद॒घम्। सु॒क्षे॒त्रि॒या सु॑गातु॒या व॑सू॒या च॑ यजामहे। अप॑ नः॒ शोशु॑चद॒घम्। प्रयद्भ॒न्दि॑ष्ठ एषां॒ प्रास्माका॑सश्च सू॒रयः॑। अप॑ नः॒ शोशु॑चद॒घम्। प्रयद॒ग्नेः सह॑स्वतो वि॒श्वतो॒ यन्ति॑ सू॒रयः॑। अप॑ नः॒ शोशु॑चद॒घम्। प्रयत्ते॑ अग्ने सू॒रयो॒ जाये॑महि॒ प्र ते॑ व॒यम्। अप॑ नः॒ शोशु॑चद॒घम्॥२५॥

त्वꣳ हि वि॑श्वतोमुख वि॒श्वतः॑ परि॒भूरसि॑। अप॑ नः॒ शोशु॑चद॒घम्। द्विषो॑ नो विश्वतोमु॒खाऽति॑ ना॒वेव॑ पारय। अप॑ नः॒ शोशु॑चद॒घम्। स नः॒ सिन्धु॑मिव ना॒वयाति॑ पर्षा स्व॒स्तये॑। अप॑ नः॒ शोशु॑चद॒घम्। आपः॑ प्रव॒णादि॑व य॒तीरपा॒स्मत्स्य॑न्दताम॒घम्। अप॑ नः॒ शोशु॑चद॒घम्। उ॒द्व॒नाद॑ुद॒कानी॒वापा॒स्मत्स्य॑न्दताम॒घम्। अप॑ नः॒ शोशु॑चद॒घम्। आ॒न॒न्दाय॑ प्रमो॒दाय॒ पुन॒रागाꣳ॑ स्वान्गृ॒हान्। अप॑ नः॒ शोशु॑चद॒घम्। न वै तत्र॒ प्रमी॑यते॒ गौरश्वः॒ पुरु॑षः प॒शुः। यत्रे॒दं ब्रह्म॑ क्रि॒यते॑ परि॒धिर्जीव॑नाय॒कमप॑ नः॒ शोशु॑चद॒घम्॥२६॥

अघमघं चत्वारिं च॥ [१०]

अपश्याम युवतिमाचरन्तीं मृतायं जीवां परिणीयमानाम्। अन्धेन या तमसा प्रावृताऽसि प्राचीमवाचीमवयन्नरिष्टै। मयैतां माꣳस्तां भ्रियमाणा देवी सती पितृलोकं यदैषि। विश्ववारा नभसा संव्ययन्त्युभौ नो लोकौ पयसाऽऽवृणीहि। रयिष्ठामग्निं मधुमन्तमूर्मिणमूर्जः सन्तं त्वा पयसोप सꣳसदेम। सꣳ रय्या समु वर्चसा सचस्वा नः स्वस्तयै। ये जीवा ये च मृता ये जाता ये च जन्त्याः। तेभ्यो घृतस्य धारयितुं मधुधारा व्युन्दती। माता रुद्राणां दुहिता वसूनाꣳ स्वसादित्यानाममृतस्य नाभिः। प्रणुवोचं चिकितुषे जनाय मागामनागामदितिं वधिष्ट। पिबतूदकं तृणान्यत्तु। ओमुत्सृजत॥ २७॥

वधिष्ट द्वे च॥ [११]

सन्त्वा सिञ्चामि यजुषा प्रजामायुर्धनं च॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

सुमङ्गलीरियं वधूरिमाꣳ समेत पश्यत। सौभाग्यमस्यै दत्त्वायाथास्तं वि परेतन। इमां त्वमिन्द्र मीढ्वः सुपुत्राꣳ

सुभगां कुरु। दशास्यां पुत्राना धेहि पतिमेकादशं कृधि॥ आवहन्ती वितन्वाना। कुर्वाणा चीरमात्मनः। वासांसि मम गावश्च। अन्नपाने च सर्वदा। ततो मे श्रियमावह।

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली ॥

शं नो॑ मि॒त्रः शं वरु॑णः। शं नो॑ भवत्वर्य॒मा। शं न॒ इन्द्रो॒ बृह॒स्पतिः॑। शं नो॒ विष्णु॑रुरुक्र॒मः। नमो॒ ब्रह्म॑णे। नम॑स्ते वायो। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॒ ब्रह्मा॑सि। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॒ ब्रह्म॑ वदिष्यामि। ऋ॒तं व॑दिष्यामि। स॒त्यं व॑दिष्यामि। तन्मामव॑तु। तद्वक्तार॑मवतु। अव॑तु॒ माम्। अव॑तु व॒क्तारम्॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥१॥

स॒त्यं व॑दिष्यामि॒ पञ्च॑ च॥ [१]

शीक्षां व्या॑ख्यास्या॒मः। वर्णः॒ स्वरः। मात्रा॒ बलम्। साम॑ सन्ता॒नः। इत्युक्तः शी॑क्षाध्या॒यः॥२॥

शीक्षां पञ्च॑॥ [२]

स॒ह नौ॒ यशः। स॒ह नौ ब्र॑ह्मव॒र्चसम्। अथातः स꣣हिताया उपनिषदं व्या॑ख्यास्या॒मः। पञ्चस्वधिक॑रणे॒षु। अधिलोकमधि-ज्यौतिषमधिविद्यमधिप्रज॑मध्या॒त्मम्। ता महास꣣हिता इ॑त्याच॒क्षते। अथा॑धिलो॒कम्। पृथिवी पू॑र्वरू॒पम्। द्यौरुत्त॑ररू॒पम्। आका॑शः स॒न्धिः॥३॥

वायु॑ः सन्धा॒नम्। इत्य॑धिलो॒कम्। अथा॑धिज्यौ॒तिषम्। अग्निः पू॑र्वरू॒पम्। आदित्य उत्त॑ररू॒पम्। आ॑पः स॒न्धिः। वैद्युत॑ः

सन्धानम्। इत्यधिज्यौतिषम्। अथाधिविद्यम्। आचार्यः पूर्वरूपम्॥४॥

अन्तेवास्युत्तररूपम्। विद्या सन्धिः। प्रवचनꣳ सन्धानम्। इत्यधिविद्यम्। अथाधिप्रजम्। माता पूर्वरूपम्। पितोत्तररूपम्। प्रजा सन्धिः। प्रजननꣳ सन्धानम्। इत्यधिप्रजम्॥५॥

अथाध्यात्मम्। अधराहनुः पूर्वरूपम्। उत्तराहनुरुत्तररूपम्। वाक्सन्धिः। जिह्वा सन्धानम्। इत्यध्यात्मम्। इतीमा महासꣳहिताः। य एवमेता महासꣳहिता व्याख्याता वेद। सन्धीयते प्रजया पशुभिः। ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन सुवर्ग्येण लोकेन॥६॥

सन्धिराचार्यः पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन॥ [३]

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपः। छन्दोभ्योऽध्यमृतात्सम्बभूव। स मेन्द्रो मेधयास्पृणोतु। अमृतस्य देव धारणो भूयासम्। शरीरं मे विचर्षणम्। जिह्वा मे मधुमत्तमा। कर्णाभ्यां भूरि विश्रुवम्। ब्रह्मणः कोशोऽसि मेधयापिहितः। श्रुतं मे गोपाय। आवहन्ती वितन्वाना॥७॥

कुर्वाणा चीरमात्मनः। वासाꣳसि मम गावश्च। अन्नपाने च सर्वदा। ततो मे श्रियमावह। लोमशां पशुभिः सह स्वाहा। आ मा यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। वि माऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। प्र माऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। दमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। शमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा॥८॥

यशो जनेऽसानि स्वाहा। श्रेयान् वस्यसोऽसानि स्वाहा। तं त्वा भग प्रविशानि स्वाहा। स मा भग प्रविश स्वाहा। तस्मिन्त्सहस्रशाखे। निभगाहं त्वयि मृजे स्वाहा। यथाऽऽपः प्रवता यन्ति। यथा मासा अहर्जरम्। एवं मा ब्रह्मचारिणः। धातरायन्तु सर्वतः स्वाहा। प्रतिवेशोऽसि प्र मा भाहि प्र मा पद्यस्व॥९॥

[४]

भूर्भुवः सुवरिति वा एतास्तिस्रो व्याहृतयः। तासामुहस्मै तां चतुर्थीम्। माहाचमस्यः प्रवेदयते। मह इति। तद्ब्रह्म। स आत्मा। अङ्गान्यन्या देवताः। भूरिति वा अयं लोकः। भुव इत्यन्तरिक्षम्। सुवरित्यसौ लोकः॥१०॥

मह इत्यादित्यः। आदित्येन वाव सर्वे लोका महीयन्ते। भूरिति वा अग्निः। भुव इति वायुः। सुवरित्यादित्यः।

मह॒ इति॑ च॒न्द्रमाः॑। च॒न्द्रम॑सा॒ वाव सर्वा॑णि॒ ज्योतीꣳषि॒ महीय॑न्ते। भूरिति॒ वा ऋचः॑। भुव॒ इति॒ सामा॑नि। सुव॒रिति॒ यजूꣳषि॥११॥

मह॒ इति॒ ब्रह्म॑। ब्रह्म॑णा॒ वाव सर्वे॑ वे॒दा महीय॑न्ते। भूरिति॒ वै प्रा॒णः। भुव॒ इत्य॑पा॒नः। सुव॒रिति॑ व्या॒नः। मह॒ इत्यन्न॑म्। अन्ने॑न॒ वाव सर्वे॑ प्रा॒णा महीय॑न्ते। ता वा ए॒ताश्च॑तस्रश्चतु॒र्धा। चत॑स्रश्चतस्रो॒ व्याहृ॑तयः। ता यो वेद॑। स वे॑द॒ ब्रह्म॑। सर्वे॑ऽस्मै दे॒वा ब॒लिमाव॑हन्ति॥१२॥

अ॒सौ लो॒को यजूꣳषि॒ वेद॒ द्वे च॑॥ [५]

स य ए॒षोऽन्तर्हृ॑दय आका॒शः। तस्मि॑न्न॒यं पुरु॑षो मनो॒मयः॑। अमृ॑तो हिर॒ण्मयः॑। अन्त॑रेण॒ तालु॑के। य ए॒ष स्तन॑ इवाव॒लम्ब॑ते। सेन्द्र॑योनिः। यत्रा॒सौ केशा॒न्तो वि॒वर्त॑ते। व्य॒पोह्य॑ शीर्ष॒कपा॒ले। भूरित्य॒ग्नौ प्रति॑तिष्ठति। भुव॒ इति॑ वा॒यौ॥१३॥

सुव॒रित्या॑दि॒त्ये। मह॒ इति॒ ब्रह्म॑णि। आ॒प्नोति॒ स्वाराज्यम्। आ॒प्नोति॒ मन॑स॒स्पतिम्। वाक्प॑ति॒श्चक्षु॑ष्पतिः। श्रोत्र॑पतिर्वि॒ज्ञान॑पतिः। ए॒तत्ततो॑ भवति। आ॒का॒शश॑रीरं॒ ब्रह्म॑। स॒त्यात्म॑प्राणारा॒मं॒ मन॑ आनन्दम्। शान्ति॑समृद्धममृतम्।

इति प्राचीनयोग्योपास्व॥१४॥

वायावमृतमेकं च॥ [६]

पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौर्दिशोऽवान्तरदिशाः। अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमा नक्षत्राणि। आप ओषधयो वनस्पतय आकाश आत्मा। इत्यधिभूतम्। अथाध्यात्मम्। प्राणो व्यानोऽपान उदानः समानः। चक्षुः श्रोत्रं मनो वाक्त्वक्। चर्म माꣳसꣳ स्नावास्थि मज्जा। एतदधि विधायर्षिरवोचत्। पाङ्क्तं वा इदꣳ सर्वम्। पाङ्क्तेनैव पाङ्क्तꣳ स्पृणोतीति॥१५॥

सर्वमेकं च॥ [७]

ओमिति ब्रह्म। ओमितीदꣳ सर्वम्। ओमित्येतदनुकृति ह स्म वा अप्योश्रावयेत्याश्रावयन्ति। ओमिति सामानि गायन्ति। ओꣳशोमिति शस्त्राणि शꣳसन्ति। ओमित्यध्वर्युः प्रतिगरं प्रतिगृणाति। ओमिति ब्रह्मा प्रसौति। ओमित्यग्निहोत्रमनुजानाति। ओमिति ब्राह्मणः प्रवक्ष्यन्नाह ब्रह्मोपाप्नवानीति। ब्रह्मैवोपाप्नोति॥१६॥

ओन्दर्श॥ [८]

ऋतं च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यं च स्वाध्यायप्रवचने च।

तपश्च स्वाध्यायप्रवचने च। दमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। शमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्नयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्निहोत्रं च स्वाध्यायप्रवचने च। अतिथयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। मानुषं च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजनश्च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यमिति सत्यवचा राथीतरः। तप इति तपोनित्यः पौरुशिष्टिः। स्वाध्यायप्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः। तद्धि तपस्तद्धि तपः॥१७॥

प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च षट्च॥ [९]

अहं वृक्षस्य रेरिवा। कीर्तिः पृष्ठं गिरेरिव। ऊर्ध्वपवित्रो वाजिनीव स्वमृतमस्मि। द्रविणꣳ सवर्चसम्। सुमेधा अमृतोक्षितः। इति त्रिशङ्कोर्वेदानुवचनम्॥१८॥

अहꣳ षट्॥ [१०]

वेदमनूच्याचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति। सत्यं वद। धर्मं चर। स्वाध्यायान्मा प्रमदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः। सत्यान्न प्रमदितव्यम्। धर्मान्न प्रमदितव्यम्। कुशलान्न प्रमदितव्यम्। भूत्यै न प्रमदितव्यम्। स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितव्यम्॥१९॥

देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितव्यम्। मातृदेवो भव। पितृदेवो भव। आचार्यदेवो भव। अतिथिदेवो भव। यान्यनवद्यानि कर्माणि। तानि सेवितव्यानि। नो इतराणि। यान्यस्माकꣳ सुचरितानि। तानि त्वयोपास्यानि॥२०॥

नो इतराणि। ये के चास्मच्छ्रेयाꣳसो ब्राह्मणाः। तेषां त्वयाऽऽसनेन प्रश्वसितव्यम्। श्रद्धया देयम्। अश्रद्धयाऽदेयम्। श्रिया देयम्। ह्रिया देयम्। भिया देयम्। संविदा देयम्। अथ यदि ते कर्मविचिकित्सा वा वृत्तविचिकित्सा वा स्यात्॥२१॥

ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेथाः। अथाभ्याख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तेषु वर्तेरन्। तथा तेषु वर्तेथाः। एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा वेदोपनिषत्। एतदनुशासनम्। एवमुपासितव्यम्। एवमु चैतदुपास्यम्॥२२॥

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यान्न प्रमदितव्यं तानि त्वयोपास्यानि स्यात्तेषु वर्तेरन्सप्त च॥——[११]

शं नो॑ मि॒त्रः शं वरु॑णः। शं नो॑ भवत्वर्य॒मा। शं न॒ इन्द्रो॒ बृह॒स्पतिः॑। शं नो॒ विष्णु॑रुरुक्र॒मः। नमो॒ ब्रह्म॑णे। नम॑स्ते वायो। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॒ ब्रह्मा॑सि। त्वामे॒व प्र॒त्यक्षं॒ ब्रह्मावा॑दिषम्। ऋ॒तम॑वादिषम्। स॒त्यम॑वादिषम्। तन्मामा॑वीत्। तद्व॒क्तार॑मावीत्। आवी॒न्माम्। आवी॑द्व॒क्तारम्॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥२३॥

स॒त्यम॑वादिषं॒ पञ्च॑ च॥ [१२]

॥ अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली ॥

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु॒ मा वि॑द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

ब्र॒ह्म॒विदा॑प्नोति॒ परम्॑। तदे॒षाभ्यु॑क्ता। स॒त्यं ज्ञा॒न॒म॑न॒न्तं ब्रह्म॑। यो वेद॒ निहि॑तं॒ गुहा॑यां पर॒मे व्यो॑मन्। सोऽश्नु॑ते॒ सर्वा॒न्कामा॑न्स॒ह। ब्रह्म॑णा विप॒श्चितेति॑। तस्मा॒द्वा ए॒तस्मा॑दा॒त्मन॑ आका॒शः सम्भू॑तः। आ॒का॒शाद्वा॒युः। वा॒योर॒ग्निः। अ॒ग्नेराप॑ः। अ॒द्भ्यः पृ॑थि॒वी। पृ॒थि॒व्या ओष॑धयः। ओष॑धी॒भ्योऽन्नम्॑। अन्ना॒त्पुरु॑षः। स वा एष पुरुषोऽन्न॑रस॒मयः।

तस्येदमेव शिरः। अयं दक्षिणः पक्षः। अयमुत्तरः पक्षः। अयमात्मा। इदं पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥१॥

अन्नाद्वै प्रजाः प्रजायन्ते। याः काश्च पृथिवीꣳ श्रिताः। अथो अन्नेनैव जीवन्ति। अथैनदपि यन्त्यन्ततः। अन्नꣳ हि भूतानां ज्येष्ठम्। तस्मात्सर्वौषधमुच्यते। सर्वं वै तेऽन्नमाप्नुवन्ति। येऽन्नं ब्रह्मोपासते। अन्नꣳ हि भूतानां ज्येष्ठम्। तस्मात्सर्वौषधमुच्यते। अन्नाद्भूतानि जायन्ते। जातान्यन्नेन वर्धन्ते। अद्यतेऽत्ति च भूतानि। तस्मादन्नं तदुच्यत इति। तस्माद्वा एतस्मादन्नरसमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा प्राणमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्राण एव शिरः। व्यानो दक्षिणः पक्षः। अपान उत्तरः पक्षः। आकाश आत्मा। पृथिवी पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥२॥

प्राणं देवा अनु प्राणन्ति। मनुष्याः पशवश्च ये। प्राणो हि भूतानामायुः। तस्मात्सर्वायुषमुच्यते। सर्वमेव त आयुर्यन्ति। ये प्राणं ब्रह्मोपासते। प्राणो हि भूतानामायुः। तस्मात्सर्वायुषमुच्यत इति। तस्यैष एव शारीर आत्मा।

यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मात् प्राणमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा मनोमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य यजुरेव शिरः। ऋग्दक्षिणः पक्षः। सामोत्तरः पक्षः। आदेश आत्मा। अथर्वाङ्गिरसः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥३॥

यतो वाचो निवर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कदाचनेति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मान्मनोमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा विज्ञानमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य श्रद्धैव शिरः। ऋतं दक्षिणः पक्षः। सत्यमुत्तरः पक्षः। योग आत्मा। महः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥४॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः सर्वे। ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते। विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेद। तस्माच्चेन्न प्रमाद्यति। शरीरे पाप्मनो हित्वा। सर्वान्कामान्त्समश्नुत इति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्माद्विज्ञानमयात्। अन्योऽन्तर आत्माऽऽनन्दमयः। तेनैष

पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्रियमेव शिरः। मोदो दक्षिणः पक्षः। प्रमोद उत्तरः पक्षः। आनन्द आत्मा। ब्रह्म पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥५॥

असन्नेव स भवति। असद्ब्रह्मेति वेद चेत्। अस्ति ब्रह्मेति चेद्वेद। सन्तमेनं ततो विदुरिति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। अथातोऽनुप्रश्नाः। उता विद्वानमुं लोकं प्रेत्य। कश्चन गच्छती(३)॥ आहो विद्वानमुँल्लोकं प्रेत्य। कश्चित्समश्नुता(३) उ। सोऽकामयत। बहु स्यां प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा। इदꣳ सर्वमसृजत। यदिदं किं च। तत्सृष्ट्वा। तदेवानु प्राविशत्। तदनुप्रविश्य। सच्च त्यच्चाभवत्। निरुक्तं चानिरुक्तं च। निलयनं चानिलयनं च। विज्ञानं चाविज्ञानं च। सत्यं चानृतं च सत्यमभवत्। यदिदं किं च। तत्सत्यमित्याचक्षते। तदप्येष श्लोको भवति॥६॥

असद्वा इदमग्र आसीत्। ततो वै सदजायत। तदात्मानꣳ स्वयमकुरुत। तस्मात्तत्सुकृतमुच्यत इति। यद्वै तत्सुकृतम्। रसो वै सः। रसꣳ ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी

भवति। को ह्येवान्यात्कः प्राण्यात्। यदेष आकाश आनन्दो न स्यात्। एष ह्येवानन्दयाति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिष्ठां विन्दते। अथ सोऽभयं गतो भवति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते। अथ तस्य भयं भवति। तत्त्वेव भयं विदुषोऽमन्वानस्य। तदप्येष श्लोको भवति॥७॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते। भीषोदेति सूर्यः। भीषाऽस्मादग्निश्चेन्द्रश्च। मृत्युर्धावति पञ्चम इति। सैषाऽऽनन्दस्य मीमाꣳसा भवति। युवा स्यात्साधु युवाऽध्यायकः। आशिष्ठो दृढिष्ठो बलिष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा स्यात्। स एको मानुष आनन्दः। ते ये शतं मानुषा आनन्दाः। स एको मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दाः। स एको देवगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं देवगन्धर्वाणामानन्दाः। स एकः पितृणां चिरलोकलोकानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं पितृणां चिरलोकलोकानामानन्दाः। स एक आजानजानां देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते

ये शतमाजानजानां देवानामानन्दाः। स एकः कर्मदेवानां देवानामानन्दः। ये कर्मणा देवानपियन्ति। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं कर्मदेवानां देवानामानन्दाः। स एको देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं देवानामानन्दाः। स एक इन्द्रस्यानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतमिन्द्रस्यानन्दाः। स एको बृहस्पतेरानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं बृहस्पतेरानन्दाः। स एकः प्रजापतेरानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं प्रजापतेरानन्दाः। स एको ब्रह्मण आनन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। स यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्। अस्माल्लोकात्प्रेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्क्रामति। एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्क्रामति। एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्क्रामति। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्क्रामति। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्क्रामति। तदप्येष श्लोको भवति॥८॥

यतो वाचो निवर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कुतश्चनेति। एतꣳ ह वाव न तपति। किमहꣳ साधु नाकरवम्। किमहं पापमकरवमिति। स य

एवं विद्वानेते आत्मानꣳ स्पृणुते। उभे ह्येवैष एते आत्मानꣳ स्पृणुते। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥९॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

भृगुर्वै वारुणिः। वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तस्मा एतत्प्रोवाच। अन्नं प्राणं चक्षुः श्रोत्रं मनो वाचमिति। तꣳ होवाच। यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते। येन जातानि जीवन्ति। यत्प्रयन्त्यभि संविशन्ति। तद्विजिज्ञासस्व। तद्ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥१॥

अन्नं ब्रह्मेति व्यजानात्। अन्नाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। अन्नेन जातानि जीवन्ति। अन्नं प्रयन्त्यभि

संविशन्तीति। तद्विजज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तꣳ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥२॥

प्राणो ब्रह्मेति व्यजानात्। प्राणाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। प्राणेन जातानि जीवन्ति। प्राणं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विजज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तꣳ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥३॥

मनो ब्रह्मेति व्यजानात्। मनसो ह्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। मनसा जातानि जीवन्ति। मनः प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विजज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तꣳ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥४॥

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यजानात्। विज्ञानाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। विज्ञानेन जातानि जीवन्ति। विज्ञानं

प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तꣳ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥५॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात्। आनन्दाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। सैषा भार्गवी वारुणी विद्या। परमे व्योमन् प्रतिष्ठिता। य एवं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥६॥

अन्नं न निन्द्यात्। तद्व्रतम्। प्राणो वा अन्नम्। शरीरमन्नादम्। प्राणे शरीरं प्रतिष्ठितम्। शरीरे प्राणः प्रतिष्ठितः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥७॥

अन्नं न परिचक्षीत। तद्व्रतम्। आपो वा अन्नम्। ज्योतिरन्नादम्। अप्सु ज्योतिः प्रतिष्ठितम्। ज्योतिष्याप्ः प्रतिष्ठिताः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने

प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥८॥

अन्नं बहु कुर्वीत। तद्व्रतम्। पृथिवी वा अन्नम्। आकाशोऽन्नादः। पृथिव्यामाकाशः प्रतिष्ठितः। आकाशे पृथिवी प्रतिष्ठिता। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥९॥

न कञ्चन वसतौ प्रत्याचक्षीत। तद्व्रतम्। तस्माद्यया कया च विधया बह्वन्नं प्राप्नुयात्। अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते। एतद्वै मुखतोऽन्नꣳ राद्धम्। मुखतोऽस्मा अन्नꣳ राध्यते। एतद्वै मध्यतोऽन्नꣳ राद्धम्। मध्यतोऽस्मा अन्नꣳ राध्यते। एतद्वा अन्ततोऽन्नꣳ राद्धम्। अन्ततोऽस्मा अन्नꣳ राध्यते। य एवं वेद। क्षेम इति वाचि। योगक्षेम इति प्राणापानयोः। कर्मेति हस्तयोः। गतिरिति पादयोः। विमुक्तिरिति पायौ। इति मानुषीः समाज्ञाः। अथ दैवीः। तृप्तिरिति वृष्टौ। बलमिति विद्युति। यश इति पशुषु। ज्योतिरिति नक्षत्रेषु। प्रजातिरमृतमानन्द इत्युपस्थे। सर्वमित्याकाशे। तत्प्रतिष्ठेत्युपासीत। प्रतिष्ठावान्भवति। तन्मह इत्युपासीत।

म॑हान्भ॒वति। तन्मन इत्यु॑पासी॒त। मान॑वान्भ॒वति। तन्नम इत्यु॑पासी॒त। नम्यन्तेँऽस्मै का॒माः। तद्ब्रह्मेत्यु॑पासी॒त। ब्रह्म॑वान्भ॒वति। तद्ब्रह्मणः परिमर इत्यु॑पासी॒त। पर्येणं म्रियन्ते द्विषन्तः॑ सप॒त्नाः। परि येँऽप्रियाँ॑ भ्रातृ॒व्याः। स यश्चा॑यं पु॒रुषे। यश्चासा॑वादि॒त्ये। स एकः॑। स यः॑ एवं॒वित्। अस्माल्लो॑कात्प्रे॒त्य। एतमन्नमयमात्मानमुप॑सङ्क्रम्य। एतं प्राणमयमात्मानमुप॑सङ्क्रम्य। एतं मनोमयमात्मानमुप॑-सङ्क्रम्य। एतं विज्ञानमयमात्मानमुप॑सङ्क्रम्य। एतमानन्दमय-मात्मानमुप॑सङ्क्रम्य। इमाँल्लोकान्कामान्नी कामरूप्य॑नु-स॒ञ्चरन्। एतत्साम गा॑यन्ना॒स्ते। हा(३) वु॒ हा(३) वु॒ हा(३) वु॑। अ॒हमन्नम॒हमन्नम॒हमन्नम्। अ॒हमन्ना॒दो(२)ऽ॒हमन्ना॒दो(२)-ऽ॒हमन्ना॒दः। अ॒हꣳ श्लोक॒कृद॒हꣳ श्लोक॒कृद॒हꣳ श्लोक॒कृत्। अहमस्मि प्रथमजा ऋता(३) स्य॒। पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य ना(३) भा॒इ॒। यो मा ददाति स इदेव मा(३) वा॒ः। अ॒हमन्न॒मन्न॑म॒दन्त॒मा(३) द्मि॒। अ॒हं विश्वं॒ भुव॑न॒मभ्य॑भ॒वाम्। सुव॒र्न ज्योतीँः। य ए॒वं वेद॑। इत्यु॑प॒निष॑त्॥१०॥

स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु॒ मा वि॑द्विषा॒वहै॑ँ। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् ॥

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु॒ मा वि॑द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ अम्भस्य पारे ॥

अम्भ॑स्य पा॒रे भुव॑नस्य॒ मध्ये॒ नाक॑स्य पृ॒ष्ठे म॑हतो महीया॑न्। शु॒क्रेण॒ ज्योती॑ꣳषि समनु॒प्रवि॑ष्टः प्र॒जाप॑तिश्चरति॒ गर्भे॑ अ॒न्तः॥ यस्मि॑न्नि॒दꣳ सं च॒ विचै॑ति॒ सर्वं॒ यस्मि॑न्दे॒वा अधि॒ विश्वे॑ निषे॒दुः। तदे॒व भू॒तं तदु॒ भव्य॑मा इ॒दं तद॒क्षरे॑ पर॒मे व्यो॑मन्॥ येना॑ऽऽवृ॒तं खं च॒ दिवं॑ म॒हीं च॒ येना॑ऽऽदि॒त्यस्तप॑ति॒ तेज॑सा॒ भ्राज॑सा च। यम॒न्तः स॑मु॒द्रे क॒वयो॒ वय॑न्ति॒ यद॒क्षरे॑ पर॒मे प्र॒जाः॥ यतः॑ प्रसू॒ता ज॒गतः॑ प्रसूती॒ तोये॑न जी॒वान् व्यस॑सर्ज॒ भूम्या॑म्। यदोष॑धीभिः पु॒रुषा॑न्प॒शूꣳश्च॒ विवे॑श भू॒तानि॑ चराच॒राणि॑॥ अतः॑ परं॒ नान्य॒दणी॑यसꣳ हि॒ परा॑त्परं॒ यन्मह॑तो म॒हान्तम्॑। यदे॑कम॒व्यक्त॒मन॑न्तरूपं॒ विश्वं॑ पुरा॒णं तम॑सः॒ पर॑स्तात्॥१॥

तदे॒वर्तं तदु॑ स॒त्यमा॑हु॒स्तदे॒व ब्रह्म॑ पर॒मं क॑वी॒नाम्। इ॒ष्टा॒पू॒र्तं

बहुधा जातं जायमानं विश्वं बिभर्ति भुवनस्य नाभिः॥ तदेवाग्निस्तद्वायुस्तत्सूर्यस्तदु चन्द्रमाः। तदेव शुक्रममृतं तद्ब्रह्म तदापः स प्रजापतिः॥ सर्वे निमेषा जज्ञिरे विद्युतः पुरुषादधि। कला मुहूर्ताः काष्ठाश्चाहोरात्राश्च सर्वशः॥ अर्द्धमासा मासा ऋतवः संवत्सरश्च कल्पन्ताम्। स आपः प्रदुघे उभे इमे अन्तरिक्षमथो सुवः॥ नैनमूर्ध्वं न तिर्यञ्चं न मध्ये परिजग्रभत्। न तस्येशे कश्चन तस्य नाम महद्यशः॥२॥

न सन्दृशे तिष्ठति रूपमस्य न चक्षुषा पश्यति कश्चनैनम्। हृदा मनीषा मनसाऽभिक्लृप्तो य एनं विदुरमृतास्ते भवन्ति॥ अद्भ्यः सम्भूतो हिरण्यगर्भ इत्यष्टौ॥ एष हि देवः प्रदिशोऽनु सर्वाः पूर्वो हि जातः स उ गर्भे अन्तः। स विजायमानः स जनिष्यमाणः प्रत्यङ्मुखास्तिष्ठति विश्वतोमुखः॥ विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतोमुखो विश्वतोहस्त उत विश्वतस्पात्। सं बाहुभ्यां नमति सं पतत्रैर्द्यावापृथिवी जनयन्देव एकः॥ वेनस्तत्पश्यन्विश्वा भुवनानि विद्वान् यत्र विश्वं भवत्येकनीळम्। यस्मिन्निदꣳ सं च विचैकꣳ स ओतः

प्रोतश्च विभुः प्रजासु। प्र तद्वोचे अमृतं नु विद्वान्गन्धर्वो नाम निहितं गुहासु॥३॥

त्रीणि पदा निहिता गुहासु यस्तद्वेद सवितुः पिताऽसत्। स नो बन्धुर्जनिता स विधाता धामानि वेद भुवनानि विश्वा। यत्र देवा अमृतमानशानास्तृतीये धामन्यध्यैरयन्त। परि द्यावापृथिवी यन्ति सद्यः परि लोकान् परि दिशः परि सुवः। ऋतस्य तन्तुं विततं विचृत्य तदपश्यत्तदभवत् प्रजासु। परीत्य लोकान्परीत्य भूतानि परीत्य सर्वाः प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्याऽऽत्मनाऽऽत्मानमभिसम्बभूव। सदसस्पतिमद्भुतं प्रियमिन्द्रस्य काम्यम्। सनिं मेधामयासिषम्। उद्दीप्यस्व जातवेदोऽपघ्नन्निर्ऋतिं मम॥४॥

पशूꣳश्च मह्यमावह जीवनं च दिशो दिश। मा नो हिꣳसीज्जातवेदो गामश्वं पुरुषं जगत्। अबिभ्रदग्न आगहि श्रिया मा परिपातय।

॥ गायत्रीमन्त्राः ॥

पुरुषस्य विद्म सहस्राक्षस्य महादेवस्य धीमहि। तन्नो रुद्रः

प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ महादे॒वाय॑ धीमहि। तन्नो॑ रुद्रः प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ वक्रतु॒ण्डाय॑ धीमहि। तन्नो॑ दन्तिः प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ चक्रतु॒ण्डाय॑ धीमहि॥५॥

तन्नो॑ नन्दिः प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ महासे॒नाय॑ धीमहि। तन्नः॑ षण्मुखः प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ सुवर्णप॒क्षाय॑ धीमहि। तन्नो॑ गरुडः प्रचो॒दया॑त्। वे॒दा॒त्म॒नाय॑ वि॒द्महे॑ हिरण्यग॒र्भाय॑ धीमहि। तन्नो॑ ब्रह्म॑ प्रचो॒दया॑त्। ना॒रा॒य॒णाय॑ वि॒द्महे॑ वासुदे॒वाय॑ धीमहि। तन्नो॑ विष्णुः प्रचो॒दया॑त्। व॒ज्र॒न॒खाय॑ वि॒द्महे॑ तीक्ष्णद॒ꣳ॒ष्ट्राय॑ धीमहि॥६॥

तन्नो॑ नारसिꣳहः प्रचो॒दया॑त्। भा॒स्क॒राय॑ वि॒द्महे॑ महद्युतिक॒राय॑ धीमहि। तन्नो॑ आदित्यः प्रचो॒दया॑त्। वै॒श्वा॒न॒राय॑ वि॒द्महे॑ लाली॒लाय॑ धीमहि। तन्नो॑ अग्निः प्रचो॒दया॑त्। का॒त्या॒य॒नाय॑ वि॒द्महे॑ कन्यकु॒मारि॑ धीमहि। तन्नो॑ दुर्गिः प्रचो॒दया॑त्।

॥ दूर्वासूक्तम् ॥

स॒ह॒स्र॒पर॑मा दे॒वी॒ श॒तमू॑ला श॒ताङ्कु॑रा। सर्वꣳ हरतु॑ मे पा॒पं

दूर्वा दुःस्वप्नाशनी। काण्डात्काण्डात् प्ररोहन्ती परुषः परुषः परि॥ ७॥

एवानो दूर्वे प्रतनु सहस्रेण शतेन च। या शतेन प्रतनोषि सहस्रेण विरोहसि। तस्यास्ते देवीष्टके विधेम हविषा वयम्। अश्वक्रान्ते रथक्रान्ते विष्णुक्रान्ते वसुन्धरा। शिरसा धारयिष्यामि रक्षस्व मां पदे पदे।

॥ मृत्तिकासूक्तम् ॥

भूमिर्धेनुर्धरणी लोकधारिणी। उद्धृताऽसि वराहेण कृष्णेन शतबाहुना। मृत्तिके हन मे पापं यन्मया दुष्कृतं कृतम्। मृत्तिके ब्रह्मदत्ताऽसि काश्यपेनाभिमन्त्रिता। मृत्तिके देहि मे पुष्टिं त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम्॥ ८॥

मृत्तिके प्रतिष्ठिते सर्वं तन्मे निर्णुद मृत्तिके। तया हतेन पापेन गच्छामि परमां गतिम्।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यत इन्द्र भयामहे ततो नो अभयं कृधि। मघवन्छग्धि तव तन्न ऊतये विद्विषो विमृधो जहि। स्वस्तिदा विशस्पतिर्वृत्रहा विमृधो वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः स्वस्तिदा अभयङ्करः।

स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। आपान्तमन्युस्तृपलप्रभर्मा धुनिः शिमीवाञ्छरुमाꣳ ऋजीषी। सोमो विश्वान्यत्सावनानि नार्वागिन्द्रं प्रतिमानानिदेभुः॥९॥

ब्रह्मजज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्विसीमतः सुरुचो वेन आवः। सबुध्नियाउपमा अस्य विष्ठाः सतश्च योनिमसतश्च विवः। स्योना पृथिवि भवाऽनृक्षरा निवेशनी। यच्छानः शर्म सप्रथाः। गन्धद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीम्। ईश्वरीꣳ सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियम्। श्रीर्मे भजतु। अलक्ष्मीर्मे नश्यतु। विष्णुमुखा वै देवाश्छन्दोभिरिमाँल्लोकानजयन्। महाꣳ इन्द्रो वज्रबाहुः षोडशी शर्म यच्छतु॥१०॥

स्वस्ति नो मघवा करोतु हन्तु पाप्मानं योऽस्मान् द्वेष्टि। सोमानꣳ स्वरणं कृणुहि ब्रह्मणस्पते। कक्षीवन्तं य औशिजम्। शरीरं यज्ञशमलं कुसीदं तस्मिन्त्सीदतु योऽस्मान् द्वेष्टि। चरणं पवित्रं विततं पुराणं येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूता अति पाप्मानमरातिं

तरेम। स॒जोषा॑ इन्द्र॒ सग॑णो म॒रुद्भिः॒ सोमं॑ पिब वृत्रहञ्छूर वि॒द्वान्। ज॒हि शत्रू॒ँ रप॒ मृधो॑ नुद॒स्वाथाभ॑यं कृणुहि वि॒श्वतो॑ नः। सु॒मि॒त्रा न॒ आप॒ ओष॑धयः सन्तु दुर्मि॒त्रास्तस्मै॑ भूयासु॒र्योऽस्मान् द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। आपो॒ हि ष्ठा म॑यो॒भुव॒स्ता न॑ ऊ॒र्जे द॑धातन॥११॥

म॒हेरणा॑य॒ चक्ष॑से। यो वः॑ शि॒वत॑मो॒ रस॒स्तस्य॑ भाजयते॒ ह नः॑। उ॒श॒तीरि॑व मा॒तरः॑। तस्मा॒ अरं॑ गमाम वो॒ यस्य॒ क्षया॑य॒ जिन्व॑थ। आपो॑ ज॒नय॑था च नः।

॥ अघमर्षणसूक्तम् ॥

हिर॑ण्यशृङ्गं॒ वरु॑णं॒ प्रप॑द्ये ती॒र्थं मे॑ देहि॒ याचि॑तः। य॒न्मया॑ भु॒क्तम॒साधू॑नां पा॒पेभ्य॑श्च प्र॒तिग्र॑हः। यन्मे॒ मन॑सा वा॒चा क॒र्म॒णा वा दु॑ष्कृतं॒ कृतम्। तन्न॒ इन्द्रो॒ वरु॑णो॒ बृह॒स्पतिः॑ सवि॒ता च॑ पुनन्तु॒ पुनः॑ पुनः। नमो॒ऽग्नये॑ऽप्सु॒मते॒ नम॒ इन्द्रा॑य॒ नमो॒ वरु॑णाय॒ नमो वारुण्यै॑ नमो॒ऽद्भ्यः॥१२॥

यद॒पां क्रू॒रं यद॑मे॒ध्यं यद॑शा॒न्तं तदप॑गच्छतात्। अ॒त्या॒श॒नाद॑तीपा॒नाद्य॒च्च उ॒ग्रात् प्र॑ति॒ग्रहा॑त्। तन्नो॒ वरु॑णो रा॒जा॒ पा॒णिना॑ ह्यव॒मर्श॑तु। सो॑ऽहम॑पा॒पो वि॒रजो॒ निर्मु॒क्तो

मुक्तकिल्बिषः। नाकस्य पृष्ठमारुह्य गच्छेद्ब्रह्मसलोकताम्। यश्चाप्सु वरुणः स पुनात्वघमर्षणः। इमं मे गङ्गे यमुने सरस्वति शुतुद्रि स्तोमꣳ सचता परुष्णिया। असिक्न्या मरुद्वृधे वितस्तयाऽऽर्जीकीये श्रुणुह्या सुषोमया। ऋतं च सत्यं चाभीद्धात्तपसोऽध्यजायत। ततो रात्रिरजायत ततः समुद्रो अर्णवः॥१३॥

समुद्रादर्णवादधि संवत्सरो अजायत। अहोरात्राणि विदधद्विश्वस्य मिषतो वशी। सूर्याचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमकल्पयत्। दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्षमथो सुवः। यत्पृथिव्याꣳ रजः स्वमान्तरिक्षे विरोदसी। इमाꣳस्तदापो वरुणः पुनात्वघमर्षणः। पुनन्तु वसवः पुनातु वरुणः पुनात्वघमर्षणः। एष भूतस्य मध्ये भुवनस्य गोप्ता। एष पुण्यकृतां लोकानेष मृत्योर्हिरण्मयम्। द्यावापृथिव्योर्हिरण्मयꣳ सꣳश्रितꣳ सुवः॥१४॥

स नः सुवः सꣳशिशाधि। आर्द्रं ज्वलति ज्योतिरहमस्मि। ज्योतिर्ज्वलति ब्रह्माहमस्मि। योऽहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमेवाहं मां जुहोमि

स्वाहा॑। अ॒का॒र्य॒का॒र्य॑वकी॒र्णी स्ते॒नो भ्रू॑ण॒हा गु॑रुत॒ल्पगः। वरु॑णो॒ऽपाम॑घमर्ष॒णस्तस्मा॑त्पा॒पात् प्रमु॑च्यते। र॒जो भूमि॑स्त्व॒मा॒ रोद॑यस्व॒ प्रव॑दन्ति॒ धीराः॑। आक्रा॑न्त्समु॒द्रः प्र॑थ॒मे विध॑र्मं ज॒नय॑न्प्र॒जा भुव॑नस्य॒ राजा॑। वृषा॑ प॒वित्रे॒ अधि॒ सानो॒ अव्ये॑ बृ॒हत्सोमो॑ वावृधे सुवा॒न इन्दुः॑॥१५॥

[१]

॥दुर्गासूक्तम्॥

जा॒तवे॑दसे सुनवाम॒ सोम॑मरातीय॒तो निज॑हाति॒ वेदः॑। स नः॑ पर्ष॒दति॑ दु॒र्गाणि॒ विश्वा॑ ना॒वेव॒ सिन्धुं॑ दुरि॒ताऽत्य॒ग्निः। ताम॒ग्निव॑र्णां॒ तप॑सा ज्वल॒न्तीं॒ वैरो॑च॒नीं क॑र्मफ॒लेषु॒ जुष्टा॑म्। दु॒र्गां दे॒वीꣳ शर॑णम॒हं प्रप॑द्ये सु॒तर॑सि तरसे॒ नमः॑। अग्ने॒ त्वं पा॑रया॒ नव्यो॑ अ॒स्मान्त्स्व॒स्तिभि॒रति॑ दु॒र्गाणि॒ विश्वा॑। पूश्च॑ पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला न॑ उ॒र्वी भवा॑ तो॒काय॒ तन॑याय॒ शं योः। विश्वा॑नि नो दु॒र्गहा॑ जातवेदः॒ सिन्धुं॒ न ना॒वा दु॑रि॒तात्ति॑ पर्षि। अग्ने॑ अत्रि॒वन्मन॑सा गृणा॒नोऽस्माक॑ं बोध्यवि॒ता त॒नूना॑म्। पृ॒त॒ना॒जित॒ꣳ सह॑मानम॒ग्निमु॒ग्रꣳ हु॑वेम पर॒मात्स॒धस्था॑त्। स नः॑ पर्ष॒दति॑ दु॒र्गाणि॒ विश्वा॒ क्षाम॑द्दे॒वो अति॑ दुरि॒ताऽत्य॒ग्निः।

प्र॒त्नोषि॑ क॒मीड्यो॑ अध्व॒रेषु॑ स॒नाच्च॒ होता॒ नव्य॑श्च॒ सत्सि॑।
स्वाश्चाग्ने त॒नुवं॑ पि॒प्रय॑स्वा॒स्मभ्यं॑ च॒ सौभ॑ग॒माय॑जस्व।
गोभि॒र्जुष्ट॑म॒युजो॒ निषि॑क्तं॒ तवे॑न्द्र विष्णो॒रनु॒सञ्च॑रेम। नाक॑स्य
पृ॒ष्ठम॒भि स॒वसा॑नो॒ वैष्ण॑वीं लो॒क इ॒ह मा॑दयन्ताम्॥१६॥

[२]

॥ व्याहृतिहोमन्त्राः ॥

भूरन्न॑म॒ग्नये॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॒ भुवोऽन्नं॑ वा॒यवे॒ऽन्तरि॑क्षाय॒
स्वाहा॒ सुव॒रन्न॑मादि॒त्याय॑ दि॒वे स्वाहा॒ भूर्भुवः॒ सुव॒रन्नं॑
च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः स्वाहा॒ नमो॑ दे॒वेभ्य॑ः स्व॒धा पि॒तृभ्यो॒ भूर्भुवः॒
सुव॒रन्न॒मोम्॥१७॥

[३]

भूर॒ग्नये॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॒ भुवो॑ वा॒यवे॒ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॒
सुव॑रादि॒त्याय॑ दि॒वे स्वाहा॒ भूर्भुवः॒ सुव॑श्च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः
स्वाहा॒ नमो॑ दे॒वेभ्य॑ः स्व॒धा पि॒तृभ्यो॒ भूर्भुवः॒ सुव॒रग्न॒
ओम्॥१८॥

[४]

भूर॒ग्नये॑ च पृथि॒व्यै च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॒ भुवो॑ वा॒यवे॑ चा॒न्तरि॑क्षाय

च महते च स्वाहा सुवरादित्याय च दिवे च महते च स्वाहा भूर्भुवः सुवश्चन्द्रमसे च नक्षत्रेभ्यश्च दिग्भ्यश्च महते च स्वाहा नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवर्महरोम्॥१९॥

[५]

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहोममन्त्राः ॥

पाहि नो अग्न एनसे स्वाहा। पाहि नो विश्ववेदसे स्वाहा। यज्ञं पाहि विभावसो स्वाहा। सर्वं पाहि शतक्रतो स्वाहा॥२०॥

[६]

पाहि नो अग्न एकया। पाह्युत द्वितीयया। पाह्यूर्जं तृतीयया। पाहि गीर्भिश्च तसृभिर्वसो स्वाहा॥२१॥

[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपश्छन्दोभ्यश्छन्दाꣳस्याविवेश। सताꣳ शिक्वः पुरोवाचोपनिषदिन्द्रो ज्येष्ठ इंन्द्रियाय ऋषिभ्यो नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवश्छन्द ओम्॥२२॥

[८]

नमो॒ ब्रह्म॑णे धा॒रणं॑ मे अ॒स्त्वनि॑राकरणं धा॒रयि॑ता भूयासं॒ कर्णयोः श्रु॒तं मा च्यौ॑ढ्वं॒ ममा॒मुष्य॒ ओम्॥२३॥

[९]

॥ तपः प्रशंसा ॥

ऋ॒तं तपः॑ स॒त्यं तपः॑ श्रु॒तं तपः॑ शा॒न्तं तपो॒ दम॒स्तपः॒ शम॒स्तपो॒ दानं॒ तपो॒ यज्ञं॒ तपो॒ भूर्भुवः॒ सुव॒र्ब्रह्मै॒तदुपा॑स्यै॒तत्तपः॑॥२४॥

[१०]

॥ विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च ॥

यथा॑ वृ॒क्षस्य॑ स॒म्पुष्पि॑तस्य दू॒राद्ग॒न्धो वा॑त्ये॒वं पुण्य॑स्य क॒र्मणो॑ दू॒राद्ग॒न्धो वा॑ति॒ यथा॑ऽसिधा॒रां क॒र्तेऽव॑हितामव॒क्रामे॒ यद्युवे॒ युवे॒ ह वा॑ वि॒ह्वयि॑ष्यामि क॒र्तं प॑तिष्या॒मीत्ये॒वम॒नृता॑दा॒त्मानं॑ जु॒गुप्से॑त्॥२५॥

[११]

॥ दहरविद्या ॥

अ॒णोरणी॑यान्महतो॒ मही॑यानात्मा गुहा॑यां॒ निहि॑तोऽस्य ज॒न्तोः। तम॑क्रतुं पश्यति वीतशो॒को धा॒तुः प्र॒साद॑न्महि॒मान॑-मीशम्। स॒प्त प्रा॒णाः प्र॒भव॑न्ति॒ तस्मा॑त्स॒प्तार्चिषः॑ स॒मिधः॑

स॒प्त जि॒ह्वाः। स॒प्त इ॒मे लो॒का येषु॒ चर॑न्ति प्रा॒णा गु॒हाश॑या॒ निहि॑ताः स॒प्त स॑प्त। अत॑ः समु॒द्रा गि॒रय॑श्च॒ सर्वे॒ऽस्मात्स्यन्द॑न्ते॒ सिन्ध॑वः॒ सर्व॑रूपाः। अत॑श्च॒ विश्वा॒ ओष॑धयो॒ रसा॑च्च॒ येनै॑ष भू॒तस्ति॑ष्ठत्यन्तरा॒त्मा। ब्र॒ह्मा दे॒वानां॑ पद॒वीः क॑वी॒नामृषि॒र्विप्रा॑णां महि॒षो मृ॒गाणा॑म्। श्ये॒नो गृध्रा॑णा॒ꣳ स्वधि॑ति॒र्वना॑ना॒ꣳ सोमः॑ प॒वित्र॒मत्ये॑ति॒ रेभन्। अ॒जामेका॒ं लोहि॑तशुक्लकृ॒ष्णां ब॒ह्वीं प्र॒जां ज॒नय॑न्ती॒ꣳ सरू॑पाम्। अ॒जो ह्येको॑ जु॒षमा॑णोऽनु॒शेते॒ जहा॑त्येनां भु॒क्तभो॑गा॒मजो॑ऽन्यः॥२६॥

ह॒ꣳसः शु॑चि॒षद्वसु॑रन्तरिक्ष॒सद्धोता॑ वेदि॒षदति॑थिर्दुरोण॒सत्। नृ॒षद्व॑र॒सदृ॑त॒सद्व्यो॑म॒सदब्जा गो॒जा ऋ॑त॒जा अ॑द्रि॒जा ऋ॒तं बृ॒हत्। घृ॒तं मि॑मिक्षिरे घृ॒तम॑स्य॒ योनि॑र्घृ॒ते श्रि॒तो घृ॒तमु॑वस्य॒ धाम॑। अ॒नु॒ष्व॒धमाव॑ह मा॒दय॑स्व॒ स्वाहा॑कृतं वृषभ वक्षि ह॒व्यम्। स॒मु॒द्रादू॒र्मिर्मधु॑मा॒ꣳ उदा॑रदुपा॒ꣳशुना॒ सम॑मृत॒त्वमा॑नट्। घृ॒तस्य॒ नाम॒ गुह्यं॒ यदस्ति॑ जि॒ह्वा दे॒वाना॑म॒मृत॑स्य॒ नाभिः॑। व॒यं नाम॒ प्रब्र॑वामा घृ॒तेना॒स्मिन् य॒ज्ञे धा॑रयामा॒ नमो॑भिः। उप॑ ब्र॒ह्मा शृ॑णवच्छ॒स्यमा॑नं॒ चतुः॑शृङ्गोऽवमीद्गौ॒र ए॒तत्। च॒त्वारि॒ शृङ्गा॒ त्रयो॑ अस्य॒ पादा॒ द्वे

शीर्षे सप्त हस्तासो अस्य। त्रिधा बद्धो वृषभो रोरवीति महो देवो मर्त्याँ आविवेश॥२७॥

त्रिधा हितं पणिभिर्गुह्यमानं गवि देवासो घृतमन्वविन्दन्। इन्द्र एकꣳ सूर्य एकं जजान वेनादेकꣳ स्वधया निष्टतक्षुः। यो देवानां प्रथमं पुरस्ताद्विश्वाधियो रुद्रो महर्षिः। हिरण्यगर्भं पश्यत जायमानꣳ स नो देवः शुभया स्मृत्या संयुनक्तु। यस्मात्परं नापरमस्ति किञ्चिद्यस्मान्नाणीयो न ज्यायोऽस्ति कश्चित्। वृक्ष इव स्तब्धो दिवि तिष्ठत्येकस्तेनेदं पूर्णं पुरुषेण सर्वम्। न कर्मणा न प्रजया धनेन त्यागेनैके अमृतत्वमानशुः। परेण नाकं निहितं गुहायां विभ्राजते यद्यतयो विशन्ति। वेदान्तविज्ञानसुनिश्चितार्थाः सन्न्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्त्वाः। ते ब्रह्मलोके तु परान्तकाले परामृतात्परिमुच्यन्ति सर्वे। दहरं विपापं परमेश्मभूतं यत्पुण्डरीकं पुरमध्यसꣳस्थम्। तत्रापि दहरं गगनं विशोकस्तस्मिन् यदन्तस्तदुपासितव्यम्। यो वेदादौ स्वरः प्रोक्तो वेदान्ते च प्रतिष्ठितः। तस्य प्रकृतिलीनस्य यः परः स महेश्वरः॥२८॥

[१२]

॥ नारायणसूक्तम् ॥

सहस्रशीर्षं देवं विश्वाक्षं विश्वशम्भुवम्। विश्वं नारायणं देवमक्षरं परमं पदम्। विश्वतः परमान्नित्यं विश्वं नारायणꣳ हरिम्। विश्वमेवेदं पुरुषस्तद्विश्वमुपजीवति। पतिं विश्वस्याऽऽत्मेश्वरꣳ शाश्वतꣳ शिवमच्युतम्। नारायणं महाज्ञेयं विश्वात्मानं परायणम्। नारायणपरो ज्योतिरात्मा नारायणः परः। नारायण परं ब्रह्म तत्त्वं नारायणः परः। नारायणपरो ध्याता ध्यानं नारायणः परः। यच्च किञ्चिज्जगत्सर्वं दृश्यते श्रूयतेऽपि वा॥ अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं व्याप्य नारायणः स्थितः॥२९॥

अनन्तमव्ययं कविꣳ समुद्रेऽन्तं विश्वशम्भुवम्। पद्मकोश प्रतीकाशꣳ हृदयं चाप्यधोमुखम्। अधो निष्ठा वितस्त्यान्ते नाभ्यामुपरि तिष्ठति। ज्वालमालाकुलं भाती विश्वस्याऽऽयतनं महत्। सन्ततꣳ शिलाभिस्तु-लम्बत्याकोशसन्निभम्। तस्यान्ते सुषिरꣳ सूक्ष्मं तस्मिन्त्सर्वं प्रतिष्ठितम्। तस्य मध्ये महानग्निर्विश्वार्चिर्विश्वतोमुखः।

सोऽग्रभुग्विभजन्तिष्ठन्नाहारमजरः कविः। तिर्यगूर्ध्वमधः शायी रश्मयस्तस्य सन्तता। सन्तापयति स्वं देहमापादतल-मस्तकः। तस्य मध्ये वह्निशिखा अणीयोर्ध्वा व्यवस्थितः। नीलतोयदमध्यस्थाद्विद्युल्लेखेव भास्वरा। नीवारशूकवत्तन्वी पीता भास्वत्यणूपमा। तस्याः शिखाया मध्ये परमात्मा व्यवस्थितः। स ब्रह्म स शिवः स हरिः सेन्द्रः सोऽक्षरः परमः स्वराट्॥ ३०॥

नारायणः स्थितो व्यवस्थितश्चत्वारि च॥ [१३]

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम् ॥

आदित्यो वा एष एतन्मण्डलं तपति तत्र ता ऋचस्तदृचा मण्डलꣳ स ऋचां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिर्दीप्यते तानि सामानि स साम्नां मण्डलꣳ स साम्नां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिषि पुरुषस्तानि यजूꣳषि स यजुषा मण्डलꣳ स यजुषां लोकः सैषा त्रय्येव विद्या तपति य एषोऽन्तरादित्ये हिरण्मयः पुरुषः॥ ३१॥

[१४]

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम् ॥

आ॒दि॒त्यो वै तेज॒ ओजो॒ बलं॒ यश॒श्चक्षुः॒ श्रोत्र॑मा॒त्मा मनो॑ म॒न्युर्मनु॑र्मृ॒त्युः स॒त्यो मि॒त्रो वा॒युरा॑का॒शः प्रा॒णो लो॑कपा॒लः कः किं कं तत्स॒त्यमन्न॑म॒मृतो॑ जी॒वो विश्वः॑ कत॒मः स्व॑य॒म्भु ब्रह्मै॒तदमृ॑त ए॒ष पुरु॑ष ए॒ष भू॒ताना॒मधि॑पति॒र्ब्रह्म॑णः॒ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑माप्नोत्ये॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑ना॒ꣳ सायु॑ज्यꣳ सा॒र्ष्टिताꣳ समानलो॒कता॑माप्नोति॒ य ए॒वं वेदे॑त्युप॒निषत्॥ ३२॥

[१५]

॥ शिवोपासनमन्त्राः ॥

निध॑नपतये॒ नमः। निध॑नपतान्तिकाय॒ नमः। ऊर्ध्वाय॒ नमः। ऊर्ध्वलिङ्गाय॒ नमः। हिरण्याय॒ नमः। हिरण्यलिङ्गाय॒ नमः। सुवर्णाय॒ नमः। सुवर्णलिङ्गाय॒ नमः। दिव्याय॒ नमः। दिव्यलिङ्गाय॒ नमः। भवाय॒ नमः। भवलिङ्गाय॒ नमः। शर्वाय॒ नमः। शर्वलिङ्गाय॒ नमः। शिवाय॒ नमः। शिवलिङ्गाय॒ नमः। ज्वलाय॒ नमः। ज्वललिङ्गाय॒ नमः। आत्माय॒ नमः। आत्मलिङ्गाय॒ नमः। परमाय॒ नमः। परमलिङ्गाय॒ नमः। एतत्सोमस्य॑ सूर्य॒स्य॒ सर्वलिङ्गꣳ॑ स्थाप॒य॒ति॒ पाणिमन्त्रं॑ पवि॒त्रम्॥ ३३॥

[१६]

॥ पश्चिमवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

स॒द्योजा॒तं प्र॑पद्या॒मि॒ स॒द्योजा॒ताय॒ वै नमो॒ नमः॑। भ॒वे भ॑वे॒ नाति॑ भवे भवस्व॒ माम्। भ॒वोद्भ॑वाय॒ नमः॑॥३४॥

[१७]

॥ उत्तरवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वा॒म॒दे॒वाय॒ नमो॑ ज्ये॒ष्ठाय॒ नमः॑ श्रे॒ष्ठाय॒ नमो॑ रु॒द्राय॒ नमः॒ काला॑य॒ नमः॒ कल॑विकरणाय॒ नमो॒ बल॑विकरणाय॒ नमो॒ बला॑य॒ नमो॒ बल॑प्रमथनाय॒ नमः॒ सर्व॑भूतदमनाय॒ नमो॑ म॒नोन्म॑नाय॒ नमः॑॥३५॥

[१८]

॥ दक्षिणवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अ॒घोरे॑भ्योऽथ॒ घोरे॑भ्यो॒ घोर॒घोर॑तरेभ्यः। सर्वे॑भ्यः सर्व॒शर्वे॑भ्यो॒ नम॑स्ते अस्तु रु॒द्ररू॑पेभ्यः॥३६॥

[१९]

॥ प्राग्वक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ महादे॒वाय॑ धीमहि। तन्नो॑ रुद्रः

प्रचो॒दया॑त्॥ ३७॥

[२०]

॥ ऊर्ध्ववक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ईशानः सर्वविद्या॒नामीश्वरः सर्वभूता॒नां ब्रह्माधिपति॒र्ब्रह्म॒णोऽधिपति॒र्ब्रह्मा॑ शि॒वो मे॑ अस्तु सदाशि॒वोम्॥ ३८॥

[२१]

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो हिरण्यबाहवे हिरण्यवर्णाय हिरण्यरूपाय हिरण्यपतयेऽम्बिकापतय उमापतये पशुपतये॑ नमो॒ नमः॥ ३९॥

[२२]

ऋ॒तꣳ स॒त्यं प॑रं ब्र॒ह्म॒ पु॒रुषं॑ कृष्णपिङ्ग॑लम्। ऊ॒र्ध्वरे॑तं वि॑रूपा॒क्षं॒ वि॒श्वरू॑पाय॒ वै नमो॒ नमः॑॥ ४०॥

[२३]

सर्वो॒ वै रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॒ नमो॑ अस्तु। पुरु॑षो॒ वै रु॒द्रः सन्म॒हो नमो॒ नमः॑। विश्वं॑ भू॒तं भुव॑नं चि॒त्रं ब॑हु॒धा जा॒तं जाय॑मानं च॒ यत्। सर्वो॒ ह्ये॑ष रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॒ नमो॑ अस्तु॥ ४१॥

[२४]

कद्रुद्राय प्रचेतसे मीढुष्टमाय तव्यसे। वो चेम शन्तमꣳ हृदे। सर्वो ह्येष रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु॥४२॥

[२५]

॥ अग्निहोत्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम् ॥

यस्य वैकङ्कत्यग्निहोत्रहवणी भवति प्रत्येवास्याहुतयस्तिष्ठन्त्यथो प्रतिष्ठित्यै॥४३॥

[२६]

कृणुष्व पाज इति पञ्च॥४४॥

[२७]

॥ भूदेवताकमन्त्रः ॥

अदितिर्देवा गन्धर्वा मनुष्याः पितरोऽसुरास्तेषाꣳ सर्वभूतानां माता मेदिनी महता मही सावित्री गायत्री जगत्युर्वी पृथ्वी बहुला विश्वा भूता कतमा का या सा सत्येत्यमृतेति वसिष्ठः॥४५॥

[२८]

॥ सर्वदेवता आपः ॥

आपो वा इदꣳ सर्वं विश्वा भूतान्यापः प्राणा वा आपः

प॒शव॒ आपोऽन्न॒मापोऽमृ॑त॒मापः॑ स॒म्राडापो॑ वि॒राडापः॑ स्व॒राडाप॒श्छन्दा॒ꣳस्यापो॒ ज्योती॒ꣳष्यापो॒ यजू॒ꣳष्यापः॑ स॒त्यमापः॒ सर्वा॑ दे॒वता॒ आपो॒ भूर्भुवः॒ सुव॒राप॒ ओम्॥४६॥

[२९]

॥ सन्ध्यावन्दनमन्त्राः ॥

आपः॑ पुनन्तु पृथि॒वीं पृ॑थि॒वी पू॒ता पु॑नातु॒ माम्। पु॒न॒न्तु॒ ब्रह्म॑ण॒स्पति॒र्ब्रह्म॑पू॒ता पु॑नातु॒ माम्। यदु॒च्छिष्ट॑मभो॒ज्यं॒ यद्वा॑ दु॒श्चरि॑तं॒ मम॑। सर्वं॑ पुनन्तु॒ मामापो॑ऽस॒तां च॑ प्रति॒ग्रह॒ꣳ स्वाहा॑॥४७॥

[३०]

अग्निश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्यु॑कृते॒भ्यः। पापेभ्यो॑ रक्षन्ताम्। यदह्ना पाप॑मका॒रिषम्। मनसा वाचा॑ हस्ता॒भ्याम्। पद्भ्यामुदरे॑ण शि॒श्ना। अह॒स्तद॑वलु॒म्पतु। यत्किं च॑ दुरि॒तं मयि॑। इदमहं माममृ॑तयो॒नौ। सत्ये ज्योतिषि जुहो॑मि स्वा॒हा॥४८॥

[३१]

सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्यु॑कृते॒भ्यः। पापेभ्यो॑

रक्षन्ताम्। यद्रात्रिया पापमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्। पद्भ्यामुदरेण शिश्ना। रात्रिस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सूर्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा॥४९॥

[३२]

॥ प्रणवस्य ऋष्यादिविवरणम् ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्यार्षम्। गायत्रं छन्दं परमात्म सरूपम्। सायुज्यं विनियोगम्॥५०॥

[३३]

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आयातु वरदा देवी अक्षरं ब्रह्मसम्मितम्। गायत्रीं छन्दसां मातेदं ब्रह्म जुषस्व मे। यदह्नात्कुरुते पापं तदह्नात्प्रतिमुच्यते। यद्रात्रियात्कुरुते पापं तद्रात्रियात्प्रतिमुच्यते। सर्व वर्णे महादेवि सन्ध्याविद्ये सरस्वति॥५१॥

[३४]

ओजोऽसि सहोऽसि बलमसि भ्राजोऽसि देवानां धाम नामासि विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरों

गायत्रीमावा॑हया॒मि॒ सावित्रीमावा॑हया॒मि॒ सरस्वतीमावा॑ह-या॒मि॒ छन्दऋषीनावा॑हया॒मि॒ श्रियमावा॑हया॒मि॒ गायत्रिया गायत्रीच्छन्दो विश्वामित्र ऋषिः सविता देवताऽग्निर्मुखं ब्रह्मा शिरो विष्णुर्हृदय॑ रुद्रः शिखा पृथिवी योनिः प्राणापानव्यानोदानसमाना सप्राणा श्वेतवर्णा साङ्ख्यायनसगोत्रा गायत्री चतुर्वि॑शत्यक्षरा त्रिपदा॑ षट्कु॒क्षिः॒ पञ्चशीर्षोपनयने वि॑नियो॒ग॒ ओं भूः। ओं भुवः। ओ॑ सुवः। ओं महः। ओं ज॒नः। ओं तपः। ओ॑ स॒त्यम्। ओं तत्स॑वि॒तुर्वरे॑ण्यं॒ भर्गो॑ दे॒वस्य॑ धीमहि। धियो॒ यो नः॑ प्रचो॒दया॑त्। ओमापो॒ ज्योती॒रसो॒ऽमृतं॒ ब्रह्म॒ भूर्भुवः॒ सुव॒रोम्॥५२॥

[३५]

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्राः ॥

उ॒त्तमे॑ शिख॑रे जा॒ते॒ भूम्यां॑ प॑र्वत॒मूर्ध॑नि। ब्रा॒ह्म॒णे॑भ्योऽभ्य॑नु-ज्ञा॒ता॒ ग॒च्छ दे॑वि य॒थासु॑खम्। स्तुतो मया वरदा वे॑दमा॒ता॒ प्रचोदयन्ती पवने॑ द्विजा॒ता। आयुः पृथिव्यां द्रविणं ब्र॑ह्मव॒र्च॒सं॒ मह्यं दत्वा प्रजातुं ब्र॑ह्मलो॒कम्॥५३॥

[३६]

॥ आदित्यदेवतामन्त्रः ॥

घृणिः सूर्य आदित्यो न प्रभा वात्यक्षरम्। मधु क्षरन्ति तद्रसम्। सत्यं वै तद्रसमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्॥ ५४॥

[३७]

॥ त्रिसुपर्णमन्त्राः ॥

ब्रह्ममेतु माम्। मधुमेतु माम्। ब्रह्ममेव मधुमेतु माम्। यास्ते सोम प्रजावत्सोभि सो अहम्। दुःस्वप्नहन्दुरुष्वह। यास्ते सोम प्राणाꣳस्तां जुहोमि। त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। ब्रह्महत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥ ५५॥

[३८]

ब्रह्म मेधया। मधु मेधया। ब्रह्ममेव मधु मेधया। अद्या नो देव सवितः प्रजावत्सावीः सौभगम्। परा दुष्वप्नियꣳ सुव। विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परा सुव। यद्भद्रं तन्म आ सुव। मधु वाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः। माध्वीर्नः

स॒न्त्वोष॑धीः। मधु॒ नक्त॑मु॒तोषसि॒ मधु॑म॒त्पार्थि॑व॒ꣳ रजः॑। मधु॒ द्यौर॑स्तु नः पि॒ता। मधु॑मान्नो॒ वन॒स्पति॒र्मधु॑मा॒ꣳ अस्तु॒ सूर्यः॑। माध्वी॒र्गावो॑ भवन्तु नः। य इ॒मं त्रिसु॑पर्ण॒मया॑चितं ब्राह्म॒णाय॑ दद्यात्। भ्रू॒ण॒ह॒त्यां वा ए॒ते घ्न॑न्ति। ये ब्रा॑ह्म॒णास्त्रिसु॑पर्णं॒ पठ॑न्ति। ते सोमं॒ प्राप्नु॑वन्ति। आ॒स॒ह॒स्रात्प॒ङ्क्तिं पुन॑न्ति। ओम्॥५६॥

[३९]

ब्रह्म॑ मे॒धवा॑। मधु॑ मे॒धवा॑। ब्रह्म॑मे॒व मधु॑ मे॒धवा॑। ब्र॒ह्मा दे॒वाना॑ं पद॒वीः क॑वी॒नामृषि॒र्विप्रा॑णां महि॒षो मृ॒गाणा॑म्। श्ये॒नो गृध्रा॑णा॒ꣳ स्वधि॑ति॒र्वना॑ना॒ꣳ सोमः॑ प॒वित्र॒मत्ये॑ति॒ रेभ॑न्। ह॒ꣳसः शु॑चि॒षद्वसु॑रन्तरिक्ष॒सद्धोता॑ वेदि॒षदति॑थिर्दुरोण॒सत्। नृ॒षद्व॑र॒सदृ॑त॒सद्व्यो॑म॒सद॒ब्जा गो॒जा ऋ॑त॒जा अ॑द्रि॒जा ऋ॒तं बृ॒हत्। ऋ॒चे त्वा॑ रु॒चे त्वा॒ समित्स्र॑वन्ति स॒रितो॒ न धेना॑ः। अ॒न्तर्ह्र॒दा मन॑सा पू॒यमा॑नाः। घृ॒तस्य॒ धारा॑ अ॒भिचा॑कशीमि। हि॒र॒ण्ययो॑ वेत॒सो मध्य॑ आसाम्। तस्मिन्थ्सु॑प॒र्णो म॑धु॒कृत्कु॑ला॒यी भज॑न्नास्ते॒ मधु॑दे॒वता॑भ्यः। तस्या॑सते॒ हर॑यः स॒प्ततीरे॑ स्व॒धां दुहा॑ना अ॒मृत॑स्य॒ धारा॑म्। य इ॒दं त्रिसु॑पर्ण॒मया॑चितं ब्राह्म॒णाय॑ दद्यात्। वी॒र॒ह॒त्यां वा

एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५७॥

[४०]

॥ मेधासूक्तम् ॥

मेधा देवी जुषमाणा न आगाद्विश्वाची भद्रा सुमनस्यमाना। त्वया जुष्टा जुषमाणा दुरुक्तान्बृहद्वदेम विदथे सुवीराः॥ त्वया जुष्ट ऋषिर्भवति देवि त्वया ब्रह्माऽऽगतश्रीरुत त्वया। त्वया जुष्टश्चित्रं विन्दते वसु सा नो जुषस्व द्रविणो न मेधे॥५८॥

[४१]

मेधां म इन्द्रो ददातु मेधां देवी सरस्वती। मेधां मे अश्विनावुभावाधत्तां पुष्करस्रजा। अप्सरासु च या मेधा गन्धर्वेषु च यन्मनः। दैवी मेधा सरस्वती सा मां मेधा सुरभिर्जुषताꣳ स्वाहा॥५९॥

[४२]

आ मा मेधा सुरभिर्विश्वरूपा हिरण्यवर्णा जगती जगम्या। ऊर्जस्वती पयसा पिन्वमाना सा मा मेधा सुप्रतीका

जुषन्ताम्॥ ६०॥

[४३]

मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥ ६१॥

[४४]

॥ मृत्युनिवारणमन्त्राः ॥

अपैतु मृत्युरमृतं न आगन्वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु। पर्णं वनस्पतेरिवाभिनः शीयताꣳ रयिः स च तान्नः शचीपतिः॥ ६२॥

[४५]

परा मृत्यो अनु परेहि पन्थां यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि मा नः प्रजाꣳ रीरिषो मोत वीरान्॥ ६३॥

[४६]

वातं प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः। स नो मृत्योस्त्रायतां पात्वꣳहसो ज्योग्जीवा

ज॒रामं॑शीमहि॥६४॥

[४७]

अ॒मुत्र॒ भूया॒दध॒ यद्य॒मस्य॒ बृह॑स्पते अ॒भिश॑स्ते॒रमु॑ञ्चः।
प्रत्यौ॑हताम॒श्विना॑ मृ॒त्युम॑स्माद्दे॒वाना॑मग्ने भि॒षजा॒ शची॑भिः॥६५॥

[४८]

हरि॒ꣳ हर॑न्त॒मनु॑यन्ति दे॒वा विश्व॒स्येशा॑नं वृष॒भं म॑ती॒नाम्।
ब्रह्म॒ सरू॑प॒मनु॑मे॒दमागा॒दय॑नं॒ मा विव॑धी॒र्विक्र॑मस्व॥६६॥

[४९]

शल्कै॑र॒ग्निमि॑न्धा॒न उ॒भौ लो॒कौ स॑नेम॒हम्। उ॒भयौ॑र्लो॒कयोर्॑-
ऋ॒ध्वाऽति॑ मृ॒त्युं त॑राम्य॒हम्॥६७॥

[५०]

मा छि॑दो मृत्यो॒ मा व॑धी॒र्मा मे॒ बलं॒ विवृ॑हो॒ मा प्रमो॑षीः। प्र॒जां
मा मे॑ रीरिष॒ आयु॑रुग्र नृ॒चक्ष॑सं त्वा ह॒विषा॑ विधेम॥६८॥

[५१]

मा नो॑ म॒हान्त॑मु॒त मा नो॑ अर्भ॒कं मा न॒ उक्ष॑न्तमु॒त मा न॑
उक्षि॒तम्। मा नो॑ऽवधीः पि॒तरं॒ मोत मा॒तरं॑ प्रि॒या मा न॑स्त॒नुवो॑

रुद्र रीरिषः॥६९॥

[५२]

मा नस्तोके तनये मा न आयुषि मा नो गोषु मा नो अश्वेषु रीरिषः। वीरान्मा नो रुद्र भामितोऽवधीर्हविष्मन्तो नमसा विधेम ते॥७०॥

[५३]

॥ प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परिता बभूव। यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम्॥७१॥

[५४]

॥ इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्वस्तिदा विशस्पतिर्वृत्रहा विमृधो वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः स्वस्तिदा अभयङ्करः॥७२॥

[५५]

॥ मृत्युञ्जयमन्त्राः ॥

त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम्। उर्वारुकमिव

बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतात्॥ ७३॥

[५६]

ये ते सहस्रमयुतं पाशा मृत्यो मर्त्याय हन्तवे। तान् यज्ञस्य मायया सर्वानव यजामहे॥ ७४॥

[५७]

मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहा॥ ७५॥

[५८]

॥ पापनिवारक-मन्त्राः ॥

देवकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। मनुष्यकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। पितृकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। आत्मकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। अन्यकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। अस्मत्कृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। यद्दिवा च नक्तं चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा। यत्स्वपन्तश्च जाग्रतश्चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा। यत्सुषुप्तश्च जाग्रतश्चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा। यद्विद्वाꣳसश्चाविद्वाꣳसश्चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा। एनस एनसोऽवयजनमसि

स्वा॒हा॥ ७६॥

[५९]

॥ वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

यद्वो॑ देवाश्चकृ॒म जि॒ह्वया॑ गु॒रुमन॑सो वा॒ प्रयु॑ती देव॒ हेड॑नम्। अरा॑वा॒ यो नो॑ अ॒भि दु॑च्छुना॒यते॒ तस्मि॒न्तदेनो॑ वसवो॒ निधे॑तन॒ स्वाहा॑॥ ७७॥

[६०]

॥ कामोऽकार्ष्षीत्-मन्युरकार्ष्षीत् मन्त्रः ॥

कामोऽकार्ष्षी॑न्नमो॒ नमः। कामोऽकार्ष्षीत्कामः करोति नाहं करोमि कामः कर्ता नाहं कर्ता काम॑ः कार॒यिता नाहं कार॒यिता एष ते काम काम॑ाय स्वा॒हा॥ ७८॥

[६१]

मन्युरकार्ष्षी॑न्नमो॒ नमः। मन्युरकार्ष्षीन्मन्युः करोति नाहं करोमि मन्युः कर्ता नाहं कर्ता मन्यु॑ः कार॒यिता नाहं कार॒यिता एष ते मन्यो मन्य॑वे स्वा॒हा॥ ७९॥

[६२]

॥ विराजहोममन्त्राः ॥

तिलाञ्जुहोमि सरसाꣳ सपिष्टान् गन्धार मम चित्ते रमन्तु स्वाहा। गावो हिरण्यं धनमन्नपानꣳ सर्वेषाꣳ श्रियै स्वाहा। श्रियं च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजाः सन्ददातु स्वाहा॥८०॥

[६३]

तिलाः कृष्णास्तिलाः श्वेतास्तिलाः सौम्या वंशानुगाः। तिलाः पुनन्तु मे पापं यत्किञ्चिद्दुरितं मयि स्वाहा। चोरस्यान्नं नवश्राद्धं ब्रह्महा गुरुतल्पगः। गोस्तेयꣳ सुरापानं भ्रूणहत्या तिला शान्तिꣳ शमयन्तु स्वाहा। श्रीश्च लक्ष्मीश्च पुष्टीश्च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रज्ञा तु जातवेदः सन्ददातु स्वाहा॥८१॥

[६४]

प्राणापानव्यानोदानसमाना मे शुध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतोबुद्ध्याकूतिःसङ्कल्पा मे शुध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। त्वक्कर्ममाꣳसरुधिरमेदोमज्जास्नायवो-

ऽस्थीनि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरूदरजङ्घशिश्नोपस्थपायवो मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। उत्तिष्ठ पुरुष हरित पिङ्गल लोहिताक्षि देहि देहि ददापयिता मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा॥८२॥

[६५]

पृथिव्यापस्तेजोवायुराकाशा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। मनोवाक्कायकर्माणि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। अव्यक्तभावैरहङ्कारैर्ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। आत्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। अन्तरात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। परमात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। क्षुधे स्वाहा। क्षुत्पिपासाय स्वाहा। विविट्यै स्वाहा। ऋग्विधानाय स्वाहा। कषोत्काय स्वाहा। क्षुत्पिपासामलं

ज्येष्ठामलक्ष्मीर्नाशयाम्यहम्। अभूतिमसमृद्धिं च सर्वान्निर्णुद मे पाप्मानꣳ स्वाहा। अन्नमय-प्राणमय-मनोमय-विज्ञानमय-मानन्दमय-मात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा॥८३॥

[६६]

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

अग्नये स्वाहा। विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा। ध्रुवाय भूमाय स्वाहा। ध्रुवक्षितये स्वाहा। अच्युतक्षितये स्वाहा। अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा ॥ धर्माय स्वाहा। अधर्माय स्वाहा। अद्भ्यः स्वाहा। ओषधिवनस्पतिभ्यः स्वाहा॥८४॥

रक्षोदेवजनेभ्यः स्वाहा। गृह्याभ्यः स्वाहा। अवसानेभ्यः स्वाहा। अवसानपतिभ्यः स्वाहा। सर्वभूतेभ्यः स्वाहा। कामाय स्वाहा। अन्तरिक्षाय स्वाहा। यदेजति जगति यच्च चेष्टति नाम्नो भागोऽयं नाम्ने स्वाहा। पृथिव्यै स्वाहा। अन्तरिक्षाय स्वाहा॥८५॥

दिवे स्वाहा। सूर्याय स्वाहा। चन्द्रमसे स्वाहा। नक्षत्रेभ्यः स्वाहा। इन्द्राय स्वाहा। बृहस्पतये स्वाहा। प्रजापतये स्वाहा।

ब्रह्मणे स्वाहा। स्वधा पितृभ्यः स्वाहा। नमो रुद्राय पशुपतये स्वाहा॥८६॥

देवेभ्यः स्वाहा। पितृभ्यः स्वधाऽस्तु। भूतेभ्यो नमः। मनुष्येभ्यो हन्ता। प्रजापतये स्वाहा। परमेष्ठिने स्वाहा। यथा कूपः शतधारः सहस्रधारो अक्षितः। एवा मे अस्तु धान्यꣳ सहस्रधारमक्षितम्। धनधान्ये स्वाहा। ये भूताः प्रचरन्ति दिवानक्तं बलिमिच्छन्तो वितुदस्य प्रेष्याः। तेभ्यो बलिं पुष्टिकामो हरामि मयि पुष्टिं पुष्टिपतिर्दधातु स्वाहा॥८७॥

[६७]

ओं तद्ब्रह्म। ओं तद्वायुः। ओं तदात्मा। ओं तत्सत्यम्। ओं तत्सर्वम्। ओं तत्पुरोर्नमः॥ अन्तश्चरति भूतेषु गुहायां विश्वमूर्तिषु। त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वमिन्द्रस्त्वꣳ रुद्रस्त्वं विष्णुस्त्वं ब्रह्म त्वं प्रजापतिः। त्वं तदाप आपो ज्योती रसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवस्सुवरोम्॥८८॥

[६८]

॥ प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायामपाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायां व्याने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायामुदाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायाꣳ समाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय॥ अमृतोपस्तरणमसि॥ श्रद्धायां प्राणे निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मा विशाप्रदाहाय। प्राणाय स्वाहा॥ श्रद्धायामपाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मा विशाप्रदाहाय। अपानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां व्याने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मा विशाप्रदाहाय। व्यानाय स्वाहा॥ श्रद्धायामुदाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मा विशाप्रदाहाय। उदानाय स्वाहा॥ श्रद्धायाꣳ समाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मा विशाप्रदाहाय। समानाय स्वाहा॥ ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय। अमृतापिधानमसि॥८९॥

[६९]

॥ भुक्तान्नाभिमन्त्रणमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निविश्यामृतꣳ हुतम्। प्राणमन्नेनाप्यायस्व।

श्रद्धायामपाने निविश्यामृतꣳ हुतम्। अपानमन्नेनाप्यायस्व। श्रद्धायां व्याने निविश्यामृतꣳ हुतम्। व्यानमन्नेनाप्यायस्व। श्रद्धायामुदाने निविश्यामृतꣳ हुतम। उदानमन्नेनाप्यायस्व। श्रद्धायाꣳ समाने निविश्यामृतꣳ हुतम्। समानमन्नेनाप्यायस्व॥९०॥

[७०]

॥ भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्त्राः ॥

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः। ईशः सर्वस्य जगतः प्रभुः प्रीणाति विश्वभुक्॥॥९१॥

[७१]

॥ अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्त्रः ॥

वाङ्म आसन्। नसोः प्राणः। अक्ष्योश्चक्षुः। कर्णयोः श्रोत्रम्। बाहुवोर्बलम्। ऊरुवोरोजः। अरिष्टा विश्वान्यङ्गानि तनूः। तनुवा मे सह नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीः॥९२॥

[७२]

॥ इन्द्रसप्तर्षि-संवादमन्त्रः ॥

वयः सुपर्णा उप सेदुरिन्द्रं प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेऽव बद्धान्।

[७३]

॥ हृदयालम्भनमन्त्रः ॥

प्राणानां ग्रन्थिरसि रुद्रो मा विशान्तकः। तेनान्नेनाप्याय्स्व॥९३॥

[७४]

॥ देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो रुद्राय विष्णवे मृत्युर्मे पाहि॥९४॥

[७५]

॥ अग्निस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वमग्ने द्युभिस्त्वमाशुशुक्षणिस्त्वमद्भ्यस्त्वमश्मनस्परि। त्वं वनेभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वं नृणां नृपते जायसे शुचिः॥९५॥

[७६]

॥ अभीष्टयाचनामन्त्राः ॥

शि॒वने॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व स्यो॒नेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व सुभू॒तेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व ब्रह्मवर्च॒सेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व य॒ज्ञस्यर्धि॒मनु॒ सन्ति॑ष्ठ॒स्वोप॑ ते यज्ञ॒ नम॒ उप॑ ते॒ नम॒ उप॑ ते॒ नमः॑॥९६॥

[७७]

॥ परतत्त्व-निरूपणम् ॥

स॒त्यं पर॒ं परꣳ स॒त्यꣳ स॒त्येन॒ न सु॑व॒र्गाल्लो॒काच्च्य॑वन्ते क॒दाच॒न स॒ताꣳ हि स॒त्यं तस्मा॑त्स॒त्ये र॑मन्ते॒ ॰ तप॒ इति॒ तपो॒ नानश॑ना॒त्पर॒ं यद्धि पर॒ं तप॒स्तद्दुर्द्ध॑र्ष॒ं तद्दुरा॑धर्ष॒ं तस्मा॒त्तप॑सि रमन्ते॒ ॰ दम॒ इति॒ निय॑तं ब्रह्मचा॒रिण॒स्तस्मा॒द्दमे॑ रमन्ते॒ ॰ शम॒ इत्यर॑ण्ये मु॒नय॒स्तस्मा॒च्छमे॑ रमन्ते ॰ दा॒नमिति॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ प्र॒शꣳस॑न्ति दा॒नान्नाति॑ दु॒ष्करं॒ तस्मा॑द्दा॒ने र॑मन्ते ॰ ध॒र्म इति॒ धर्मे॑ण॒ सर्व॑मि॒दं परि॑गृहीतं ध॒र्मान्नाति॑ दु॒ष्करं॒ तस्मा॑द्ध॒र्मे र॑मन्ते ॰ प्र॒जन॒ इति॒ भूयाꣳ॑स॒स्तस्मा॒द्भूयि॑ष्ठाः प्रजा॑यन्ते॒ तस्मा॒द्भूयि॑ष्ठाः प्र॒जन॑ने रमन्ते॒ऽग्नय॒ ॰ इत्या॑ह॒ तस्मा॑द॒ग्नय॒ आधा॑तव्या अग्निहो॒त्रमित्या॑ह॒ तस्मा॑दग्निहो॒त्रे र॑मन्ते ॰ य॒ज्ञ इति॑ य॒ज्ञो हि दे॒वास्तस्मा॑द्य॒ज्ञे र॑मन्ते ॰

मानसमिति विद्वाꣳसस्तस्माद्विद्वाꣳस एव मानसे रमन्ते । न्यास इति ब्रह्मा ब्रह्मा हि परः परो हि ब्रह्मा तानि वा एतान्यवराणि पराꣳसि न्यास एवात्यरेचयद्य एवं वेदेत्युपनिषत्॥ ९७॥

[७८]

॥ ज्ञानसाधन-निरूपणम् ॥

प्राजापत्यो हारुणिः सुपर्णेयः प्रजापतिं पितरमुपससार किं भगवन्तः परमं वदन्तीति तस्मै प्रोवाच । सत्येन वायुरावाति सत्येनाऽऽदित्यो रोचते दिवि सत्यं वाचः प्रतिष्ठा सत्ये सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्सत्यं परमं वदन्ति । तपसा देवा देवतामग्र आयन्तपसर्षयः सुवरन्वविन्दं तपसा सपत्नान् प्रणुदामारातीस्तपसि सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्तपः परमं वदन्ति । दमेन दान्ताः किल्बिषमवधून्वन्ति दमेन ब्रह्मचारिणः सुवरगच्छन्दमो भूतानां दुराधर्षं दमे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दमः परमं वदन्ति । शमेन शान्ताः शिवमाचरन्ति शमेन नाकं मुनयोऽन्वविन्दञ्छमो भूतानां दुराधर्षञ्छमे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माच्छमः परमं वदन्ति । दानं यज्ञानां वरूथं दक्षिणा लोके दातारꣳ

सर्वभूतान्युपजीवन्ति दानेनारातीरपानुदन्त दानेन द्विषन्तो मित्रा भवन्ति दाने सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दानं परमं वदन्ति ॥ धर्मो विश्वस्य जगतः प्रतिष्ठा लोके धर्मिष्ठं प्रजा उपसर्पन्ति धर्मेण पापमपनुदति धर्मे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्धर्मं परमं वदन्ति ॥ प्रजननं वै प्रतिष्ठा लोके साधु प्रजायास्तन्तुं तन्वानः पितृणाममृणो भवति तदेव तस्यानृणं तस्मात् प्रजननं परमं वदन्त्यग्नयो वै त्रयी विद्या ॥ देवयानः पन्था गार्हपत्य ऋक्पृथिवी रथन्तरमन्वाहार्यपचनं यजुरन्तरिक्षं वामदेव्यमाहवनीयः साम सुवर्गो लोको बृहत्तस्मादग्नीन्परमं वदन्त्यग्निहोत्रꣳ सायं प्रातर्गृहाणां निष्कृतिः स्विष्टꣳ सुहुतं यज्ञक्रतूनां प्रायणꣳ सुवर्गस्य लोकस्य ज्योतिस्तस्मादग्निहोत्रं परमं वदन्ति ॥ यज्ञ इति यज्ञेन हि देवा दिवं गता यज्ञेनासुरानपानुदन्त यज्ञेन द्विषन्तो मित्रा भवन्ति यज्ञे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्यज्ञं परमं वदन्ति ॥ मानसं वै प्राजापत्यं पवित्रं मानसेन मनसा साधु पश्यति मानसा ऋषयः प्रजा असृजन्त मानसे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मान्मानसं परमं वदन्ति ॥ न्यास इत्याहुर्मनीषिणो ब्रह्माणं ब्रह्मा विश्वः कतमः स्वयम्भुः

प्रजापतिः संवत्सर इति संवत्सरोऽसावादित्यो य एष आदित्ये पुरुषः स परमेष्ठी ब्रह्मात्मा । याभिरादित्यस्तपति रश्मिभिस्ताभिः पर्जन्यो वर्षति पर्जन्येनौषधिवनस्पतयः प्रजायन्त ओषधिवनस्पतिभिरन्नं भवत्यन्नेन प्राणाः प्राणैर्बलं बलेन तपस्तपसा श्रद्धा श्रद्धया मेधा मेधया मनीषा मनीषया मनो मनसा शान्तिः शान्त्या चित्तं चित्तेन स्मृतिꣳ स्मृत्या स्मारꣳ स्मारेण विज्ञानं विज्ञानेनात्मानं वेदयति तस्मादन्नं दद्दन्त्सर्वाण्येतानि ददात्यन्नात् प्राणा भवन्ति । भूतानां प्राणैर्मनो मनसश्च विज्ञानं विज्ञानादानन्दो ब्रह्मयोनिः स वा एष पुरुषः पञ्चधा पञ्चात्मा येन सर्वमिदं प्रोतं पृथिवी चान्तरिक्षं च द्यौश्च दिशश्चावान्तरदिशाश्च स वै सर्वमिदं जगत्स च भूतꣳ स भव्यं जिज्ञासक्लृप्त ऋतजा रयिष्ठा । श्रद्धा सत्यो महस्वान्तपसो वरिष्ठाद्ज्ञात्वा तमेवं मनसा हृदा च भूयो न मृत्युमुपयाहि विद्वान्तस्मान्न्यासमेषां तपसामतिरिक्तमाहुर्वसुरण्वो विभूरसि प्राणे त्वमसि सन्धाता । ब्रह्मन् त्वमसि विश्वधृत्तेजोदास्त्वमस्यग्निरसि वर्चोदास्त्वमसि सूर्यस्य द्युम्नोदास्त्वमसि चन्द्रमस

उपयामगृहीतोऽसि ब्रह्मणे त्वा । महस ओमित्यात्मानं युञ्जीतैतद्वै महोपनिषदं देवानां गुह्यं य एवं वेद ब्रह्मणो महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमित्युपनिषत्॥९८॥

[७९]

॥ ज्ञानयज्ञः ॥

तस्यैवं विदुषो यज्ञस्याऽऽत्मा यजमानः श्रद्धा पत्नी शरीरमिध्ममुरो वेदिर्लोमानि बर्हिर्वेदः शिखा हृदयं यूपः काम आज्यं मन्युः पशुस्तपोऽग्निर्दमः शमयिता दक्षिणा वाग्घोता प्राण उद्गाता चक्षुरध्वर्युर्मनो ब्रह्मा । श्रोत्रमग्नीद्धावद्भ्रियते सा दीक्षा यदश्नाति तद्धविर्यत्पिबति तदस्य सोमपानं यद्रमते तदुपसदो यत्सञ्चरत्युपविशत्युत्तिष्ठते च स प्रवर्ग्यो यन्मुखं तदाहवनीयो या व्याहृतिराहुतिर्यदस्य । विज्ञानं तज्जुहोति यत्सायं प्रातरत्ति तत्समिधं यत्प्रातर्मध्यं दिनꣳ सायं च तानि सवनानि ये अहोरात्रे ते दर्शपूर्णमासौ यौऽर्द्धमासाश्च मासाश्च ते चातुर्मास्यानि य ऋतवस्ते पशुबन्धा ये संवत्सराश्च परिवत्सराश्च तेऽहर्गणाः सर्ववेदसं वा ।

एतत्सत्रं यन्मरणं तदवभृथ एतद्वै जरामर्यमग्निहोत्रꣳ सत्रं य एवं विद्वानुदगयने प्रमीयते देवानामेव महिमानं गत्वाऽऽदित्यस्य सायुज्यं गच्छत्यथ । यो दक्षिणे प्रमीयते पितॄणामेव महिमानं गत्वा चन्द्रमसः सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोत्येतौ वै सूर्याचन्द्रमसौर्महिमानौ ब्राह्मणो विद्वानभिजयति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमित्युपनिषत्॥ ९९॥

[८०]

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥ हरिः ओम्॥

॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

सं॒ज्ञानं॑ वि॒ज्ञानं॑ प्र॒ज्ञानं॑ जा॒नद॑भिजा॒नत्। स॒ङ्कल्प॑मानं प्र॒कल्प॑मानमुप॒कल्प॑मान॒मुप॑क्लृप्तं क्लृ॒प्तम्। श्रेयो॒ वसी॑य आ॒यत्सम्भू॑तं भू॒तम्। चि॒त्रः के॒तुः प्र॒भाना॒भान्त्स॒म्भान्। ज्योति॑ष्मा॒ꣳस्तेज॑स्वाना॒तप॒ꣳस्तप॑न्नभि॒तपन्॑। रो॒च॒नो रोच॑मानः शोभ॒नः शोभ॑मानः क॒ल्याणः॑। दर्शा॑ दृ॒ष्टा द॑र्श॒ता वि॒श्वरू॑पा सुदर्श॒ना। आ॒प्याय॑माना॒ प्याय॑माना॒ प्याया॑ सू॒नृतेरा॑। आ॒पूर्य॑माणा॒ पूर्य॑माणा पू॒रय॑न्ती पू॒र्णा पौ॑र्णमा॒सी। दा॒ता प्र॑दा॒ताऽऽन॒न्दो मोदः॑ प्रमो॒दः॥१॥

आ॒वे॒शय॑न्निवे॒शय॑न्त्सं॒वेश॑नः॒ सꣳशा॑न्तः शा॒न्तः। आ॒भव॑न्प्र॒भव॑न्त्स॒म्भव॒न्त्सम्भू॑तो भू॒तः। प्रस्तु॑तं॒ विष्टु॑तꣳ॒ सꣳस्तु॑तं क॒ल्याणं॑ वि॒श्वरू॑पम्। शु॒क्रम॒मृतं॑ तेज॒स्वि तेजः॒ समि॑द्धम्। अ॒रु॒णं भा॑नु॒मन्मरी॑चिमदभि॒तप्तप॑स्वत्। स॒वि॒ता प्र॑सवि॒ता दी॒प्तो दी॒पय॒न्दीप्य॑मानः। ज्वल॑ञ्ज्वलि॒ता तप॑न्वि॒तप॑न्त्स॒न्तपन्॑। रो॒च॒नो रोच॑मानः शु॒म्भूः शुम्भ॑मानो वा॒मः। सु॒ता सु॑न्व॒ती प्रसु॑ता सू॒यमा॑नाऽभिषू॒यमा॑णा। पीती॑ प्र॒पा स॒म्पा

तृप्तिस्तर्पयन्ती॥२॥

कान्ता काम्या कामजाताऽऽयुष्मती कामदुघा। अभिशास्ताऽनुमन्ताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः। आसादयन्निषादयन्त्सꣳसादनः सꣳसन्नः सन्नः। आभूर्विभूः प्रभूः शम्भूर्भुवः। पवित्रं पवयिष्यन्पूतो मेध्यः। यशो यशस्वानायुरमृतः। जीवो जीविष्यन्त्स्वर्गो लोकः। सहस्वान्त्सहीयानोजस्वान्त्सहमानः। जयन्नभिजयन्त्सुद्रविणो द्रविणोदाः। आर्द्रपवित्रो हरिकेशो मोदः प्रमोदः॥३॥

अरुणोऽरुणरजाः पुण्डरीको विश्वजिदभिजित्। आर्द्रः पिन्वमानोऽन्नवान्रसवानिरावान्। सर्वौषधः सम्भरो महस्वान्। एजत्का जोवत्काः। क्षुल्लकाः शिपिविष्टकाः। सरिस्त्राः सुशेरवः। अजिरासो गमिष्णवः। इदानीं तदानीमेतर्हि क्षिप्रमजिरम्। आशुर्निमेषः फणो द्रवन्नतिद्रवन्। त्वरꣳस्त्वरमाण आशुराशीयाञ्जवः। अग्निष्टोम उक्थ्योऽतिरात्रो द्विरात्रस्त्रिरात्रश्चतूरात्रः। अग्निर्ऋतुः सूर्य ऋतुश्चन्द्रमा ऋतुः। प्रजापतिः संवत्सरो महान्कः॥४॥

[१]

भूरग्निं च पृथिवीं च मां च। त्रीꣳश्च लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। भुवो वायुं चान्तरिक्षं च मां च। त्रीꣳश्च लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। स्वरादित्यं च दिवं च मां च। त्रीꣳश्च लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। भूर्भुवः स्वश्चन्द्रमसं च दिशश्च मां च। त्रीꣳश्च लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥

[२]

त्वमेव त्वां वेत्थ योऽसि सोऽसि। त्वमेव त्वामचैषीः। चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावाꣳश्चासि भूयाꣳश्चास्यग्ने। यत्ते अग्ने न्यूनं यदु तेऽतिरिक्तम्। आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावाꣳश्चासि भूयाꣳश्चास्यग्ने। मा ते अग्ने च येन माऽति च येनाऽऽयुरावृक्षि। सर्वेषां ज्योतिषां ज्योतिर्यददावुदेति। तपसो जातमनिभृष्टमोजः। तत्ते

ज्योतिरिष्टके। तेन मे तप। तेन मे ज्वल। तेन मे दीदिहि। यावद्देवाः। यावदसाति सूर्यः। यावदुतापि ब्रह्म॥६॥

[३]

संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसि। इदावत्सरोऽसीदुवत्सरोऽसि। इद्वत्सरोऽसि वत्सरोऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्॥७॥

अहोरात्राणीष्टकाः। ऋषभोऽसि स्वर्गो लोकः। यस्यां दिशि महीयसे। ततो नो मह आवह। वायुर्भूत्वा सर्वा दिश आवाहि। सर्वा दिशोऽनुविवाहि। सर्वा दिशोऽनुसंवाहि। चित्त्या चितिमापृण। अचित्त्या चितिमापृण। चिदसि समुद्रयोनिः॥८॥

इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा। हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्युः। महान्त्सधस्थे ध्रुव आनिषत्तः। नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीः। एति प्रेति वीति समित्युदिति। दिवं मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे यच्छ। दिवं मे यच्छ। अह्ना प्रसारय। रात्र्या

समंच। रात्र्या प्रसारय। अह्ना समंच। कामं प्रसारय। काम꣣ꣳ समंच॥९॥

[४]

भूर्भुवः स्वः। ओजो बलम्। ब्रह्म क्षत्रम्। यशो महत्। सत्यं तपो नाम। रूपममृतम्। चक्षुः श्रोत्रम्। मन आयुः। विश्वं यशो महः। समं तपो हरो भाः। जातवेदा यदि वा पावकोऽसि। वैश्वानरो यदि वा वैद्युतोऽसि। शं प्रजाभ्यो यजमानाय लोकम्। ऊर्जं पुष्टिं ददद्भ्यावावृत्स्व॥१०॥

[५]

राज्ञी विराज्ञी। सम्राज्ञी स्वराज्ञी। अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः। अग्निरिन्द्रो बृहस्पतिः। विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते मा सर्वे यशसा सꣳसृजन्तु॥११॥

[६]

असवे स्वाहा वसवे स्वाहा। विभुवे स्वाहा विवस्वते स्वाहा। अभिभुवे स्वाहाऽधिपतये स्वाहा। दिवां पतये स्वाहाऽꣳहस्पत्याय स्वाहा। चाक्षुष्मत्याय स्वाहा ज्योतिष्मत्याय स्वाहा। राज्ञे स्वाहा विराज्ञे स्वाहा।

स॒म्राज्ञे॒ स्वाहा॑ स्व॒राज्ञे॒ स्वाहा॑। शूषा॑य॒ स्वाहा॒ सूर्या॑य॒ स्वाहा॑। च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा॒ ज्योति॑षे॒ स्वाहा॑। स॒ꣳसर्पा॑य॒ स्वाहा॑ क॒ल्याणा॑य॒ स्वाहा॑। अर्जु॑नाय॒ स्वाहा॑॥१२॥

[७]

वि॒प॒श्चिते॒ पव॑मानाय गायत। म॒ही न धाराऽत्यन्धो॑ अर्षति। अहि॑र्ह॒ जी॒र्णामति॑सर्पति॒ त्वचम्॑। अत्यो॒ न क्रीड॑न्नसर॒द्वृषा॒ हरिः॑। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि मृ॒त्यवे॑ त्वा॒ जुष्टं॑ गृह्णामि। ए॒ष ते॒ योनि॑र्मृ॒त्यवे॑ त्वा। अप॑मृत्युमप॒क्षुध॑म्। अपे॒तः श॒पथं॑ जहि। अधा॑ नो अग्न॒ आव॑ह। रा॒यस्पोषꣳ॑ सह॒स्रिण॑म्॥१३॥

ये ते॑ स॒हस्र॑म॒युतं॒ पाशाः॑। मृत्यो॒ मर्त्या॑य॒ हन्त॑वे। तान् य॒ज्ञस्य॑ मा॒यया॑। सर्वा॒नव॑यजामहे। भ॒क्षौ॑ऽस्यमृतभ॒क्षः। तस्य॑ ते मृ॒त्युपी॑तस्या॒मृत॑वतः। स्व॒गाकृ॑तस्य॒ मधु॑मतः। उप॑हूत॒स्योप॑हूतो भक्षयामि। म॒न्द्राऽभिभू॑तिः के॒तुर्य॒ज्ञानां॒ वाक्। असा॒वेहि॑॥१४॥

अ॒न्धो जागृ॑विः प्राण। असा॒वेहि॑। ब॒धि॒र आ॑क्रन्दयितरपान। असा॒वेहि॑। अ॒ह॒स्तोस्त्वा॒ चक्षुः॑। असा॒वेहि॑। अ॒पा॒दाशो॒ मनः॑। असा॒वेहि॑। कवे॒ विप्र॑चित्ते॒ श्रोत्र॑। असा॒वेहि॑॥१५॥

सुहस्तः सुवासाः। शूषो नामास्यमृतो मर्त्येषु। तं त्वाऽहं तथा वेद। असावेहि। अग्निर्मे वाचि श्रितः। वाग्घृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। वायुर्मे प्राणे श्रितः॥१६॥

प्राणो हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। सूर्यो मे चक्षुषि श्रितः। चक्षुर्हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। चन्द्रमा मे मनसि श्रितः॥१७॥

मनो हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। दिशो मे श्रोत्रे श्रिताः। श्रोत्रꣳ हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। आपो मे रेतसि श्रिताः॥१८॥

रेतो हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। पृथिवी मे शरीरे श्रिता। शरीरꣳ हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। ओषधिवनस्पतयो मे लोमसु श्रिताः॥१९॥

लोमानि हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। इन्द्रो मे बले श्रितः। बलꣳ हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। पर्जन्यो मे मूर्ध्नि श्रितः॥२०॥

मूर्धा हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। ईशानो मे मन्यौ श्रितः। मन्युर्हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं

ब्रह्मणि। आत्मा म आत्मनि श्रितः॥२१॥

आत्मा हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। पुनर्म आत्मा पुनरायुरागात्। पुनः प्राणः पुनराकूतमागात्। वैश्वानरो रश्मिभिर्वावृधानः। अन्तस्तिष्ठत्वमृतस्य गोपाः॥२२॥

[८]

प्रजापतिर्देवानसृजत। ते पाप्मना सन्दिता अजायन्त। तान्व्यद्यत्। यद्व्यद्यत्। तस्माद्विद्युत्। तमवृश्चत्। यदवृश्चत्। तस्माद्वृष्टिः। तस्माद्यत्रैते देवते अभिप्राप्नुतः। वि च हैवास्य तत्र पाप्मानं द्यतः॥२३॥

वृश्चतश्च। सैषा मीमाꣳसाऽग्निहोत्र एव सम्पन्ना। अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। होष्यन्नप उपस्पृशेत्। विद्युदसि विद्यं मे पाप्मानमिति। अथ हुत्वोपस्पृशेत्। वृष्टिरसि वृश्च मे पाप्मानमिति। यक्ष्यमाणो वेष्ट्वा वा। वि च हैवास्यैते देवते पाप्मानं द्यतः॥२४॥

वृश्चतश्च। अत्यꣳहो हाऽऽरुणिः। ब्रह्मचारिणं प्रश्नान्प्रोच्य प्रजिघाय। परेहि। प्लक्षं दय्याम्पातिं पृच्छ। वेत्थ

सावि॒त्रा(३)न्न वे॒त्था(३) इति॑। तमा॒गत्य॑ पप्रच्छ। आ॒चार्यो॑ मा॒ प्राहै॑षीत्। वेत्थ॑ सावि॒त्रा(३)न्न वे॒त्था(३) इति॑। स हो॑वाच॒ वेदेति॑॥२५॥

स कस्मि॒न्प्रति॑ष्ठित॒ इति॑। प॒रोर॑ज॒सीति॑। कस्तद्यत्प॒रोर॑जा॒ इति॑। ए॒ष वाव स प॒रोर॑जा॒ इति॑ होवाच। य ए॒ष तप॑ति। ए॒षोऽर्वाग्र॑जा॒ इति॑। स कस्मि॑न्त्वे॒ष इति॑। स॒त्य इति॑। किं तत्स॒त्यमिति॑। तप॒ इति॑॥२६॥

कस्मि॒न्नु तप॒ इति॑। बल॒ इति॑। किं तद्बल॒मिति॑। प्रा॒ण इति॑। मा स्म॑ प्रा॒णमति॑पृच्छ॒ इति॑ माऽऽचा॒र्योऽब्रवी॒दिति॑ होवाच ब्रह्मचा॒री। स हो॑वाच प्ल॒क्षो दय्या॑म्पातिः। यद्वै ब्र॑ह्मचारिन्प्रा॒णमत्य॑प्रक्ष्यः। मू॒र्धा ते॒ व्यप॑तिष्यत्। अ॒हमु॑त आचा॒र्याच्छ्रेया॑न्भविष्यामि। यो मा॑ सावि॒त्रे स॒मवा॑दि॒ष्टेति॑॥२७॥

तस्मा॑त्सावि॒त्रे न संव॑देत। स यो ह॒ वै सा॑वि॒त्रं वि॒दुषा॑ सावि॒त्रे स॒वद॑ते। सहा॑स्मि॒ञ्छ्रिय॑ं दधाति। अनु॑ ह॒ वा अ॑स्मा अ॒सौ तप॒ञ्छ्रिय॑ं मन्यते। अन्व॑स्मै॒ श्रीस्तपो॑ मन्यते। अन्व॑स्मै॒ तपो॒ बल॑ं मन्यते। अन्व॑स्मै॒ बल॑ं प्रा॒णं म॑न्यते। स यदाह॑। स॒ंज्ञानं

वि॒ज्ञानं॒ दर्शा॑ दृ॒ष्टेति॑। ए॒ष ए॒व तत्॥२८॥

अथ॒ यदाह॑। प्रस्तु॑तं॒ विष्टु॑तꣳ सु॒ता सु॑न्व॒तीति॑। ए॒ष ए॒व तत्। ए॒ष ह्येव॑ तान्यहा॑नि। ए॒ष रात्र॑यः। अथ॒ यदाह॑। चि॒त्रः के॒तुर्दा॒ता प्र॑दा॒ता स॑वि॒ता प्र॑सवि॒ताऽभि॑शा॒स्ताऽनु॑म॒न्तेति॑। ए॒ष ए॒व तत्। ए॒ष ह्येव॑ तेऽह्नो॑ मुहू॒र्ताः। ए॒ष रात्रेः॑॥२९॥

अथ॒ यदाह॑। प॒वित्रं॑ पवयि॒ष्यन्त्सह॑स्वा॒न्त्सही॑यानरु॒णो॑ऽरु॒णर॑जा॒ इति॑। ए॒ष ए॒व तत्। ए॒ष ह्येव॑ तेऽर्धमा॒साः। ए॒ष मासाः॑। अथ॒ यदाह॑। अ॒ग्निष्टो॒म उ॒क्थ्यो॑ऽग्निर्ऋ॒तुः प्र॒जाप॑तिः संवत्स॒र इति॑। ए॒ष ए॒व तत्। ए॒ष ह्येव॑ ते य॑ज्ञक्र॒तवः॑। ए॒ष ऋ॒तवः॑॥३०॥

ए॒ष स॑ंवत्स॒रः। अथ॒ यदाह॑। इ॒दानीं॑ त॒दानी॒मिति॑। ए॒ष ए॒व तत्। ए॒ष ह्येव॑ ते मु॑हू॒र्तानां॑ मुहू॒र्ताः। ज॒न॒को ह॒ वैदे॑हः। अ॒हो॒रा॒त्रैः स॒माज॑गाम। तꣳ हो॑चुः। यो वा अ॒स्मान् वेद॑। वि॒जह॑त्पा॒प्मान॑मेति॥३१॥

सर्व॒मायु॑रेति। अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। नास्या॒मुष्मिँ॑ल्लो॒के॑ऽन्नं॑ क्षीयत॒ इति॑। वि॒जह॑द्ध॒ वै पा॒प्मान॑मेति। सर्व॒मायु॑रेति। अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। नास्या॒मुष्मिँ॑ल्लो॒केऽन्नं॑ क्षीयते। य

एवं वेद। अहीना हाऽऽश्वत्थ्यः। सावित्रं विदां चकार॥३२॥

स ह हꣳसो हिरण्मयो भूत्वा। स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य सायुज्यम्। हꣳसो ह वै हिरण्मयो भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेद। देवभागो ह श्रौतर्षः। सावित्रं विदां चकार। तꣳ ह वागदृश्यमानाऽभ्युवाच॥३३॥

सर्वं बत गौतमो वेद। यः सावित्रं वेदेति। स होवाच। कैषा वागसीति। अयमहꣳ सावित्रः। देवानामुत्तमो लोकः। गुह्यं महो बिभ्रदिति। एतावति ह गौतमः। यज्ञोपवीतं कृत्वाऽधो निपपात। नमो नम इति॥३४॥

स होवाच। मा भैषीर्गौतम। जितो वै ते लोक इति। तस्माद्ये के च सावित्रं विदुः। सर्वे ते जितलोकाः। स यो ह वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदꣳ श्रियाऽभिषिक्तं वेद। श्रिया हैवाभिषिच्यते। घृणिरिति द्वे अक्षरे। सूर्य इति त्रीणि। आदित्य इति त्रीणि॥३५॥

एतद्वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदꣳ श्रियाऽभिषिक्तम्। य एवं वेद। श्रिया हैवाभिषिच्यते। तदेतदृचाऽभ्युक्तम्। ऋचो अक्षरे परमे

व्योमन्। यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः। यस्तं न वेद किमृचा करिष्यति। य इत्तद्विदुस्त इमे समासत इति। न ह वा एतस्यर्चा न यजुषा न साम्नाऽर्थोऽस्ति। यः सावित्रं वेद॥३६॥

तदेतत्परि यद्देवचक्रम्। आर्द्रं पिन्वमानꣳ स्वर्गे लोक एति। विजहद्विश्वा भूतानि सम्पश्यत्। आर्द्रो ह वै पिन्वमानः। स्वर्गे लोक एति। विजहन्विश्वा भूतानि सम्पश्यन्। य एवं वेद। शूषो ह वै वार्ष्णेयः। आदित्येन समाजगाम। तꣳ होवाच। एहि सावित्रं विद्धि। अयं वै स्वर्ग्योऽग्निः पारयिष्णुरमृतात्सम्भूत इति। एष वाव स सावित्रः। य एष तपति। एहि मां विद्धि। इति हैवैनं तदुवाच॥३७॥

[९]

इयं वाव सरघा। तस्या अग्निरेव सारघं मधु। या एताः पूर्वपक्षापरपक्षयो रात्रयः। ता मधुकृतः। यान्यहानि। ते मधुवृषाः। स यो ह वा एता मधुकृतश्च मधुवृषाꣳश्च वेद। कुर्वन्ति हास्यैता अग्नौ मधु। नास्येष्टापूर्तं धयन्ति। अथ यो न वेद॥३८॥

न हास्यैता अग्नौ मधु कुर्वन्ति। धयन्त्यस्येष्टापूर्तम्। यो ह

वा अहोरात्राणां नामधेयानि वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमार्च्छति। संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एतावनुवाकौ पूर्वपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। प्रस्तुतं विष्टुतꣳ सुता सुन्वतीति। एतावनुवाकावपरपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। नाहोरात्रेष्वार्तिमार्च्छति। य एवं वेद॥३९॥

यो ह वै मुहूर्तानां नामधेयानि वेद। न मुहूर्तेष्वार्तिमार्च्छति। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एतेऽनुवाका मुहूर्तानां नामधेयानि। न मुहूर्तेष्वार्तिमार्च्छति। य एवं वेद। यो ह वा अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि वेद। नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमार्च्छति। पवित्रं पवयिष्यन्त्सहस्वान्त्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एतेऽनुवाका अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि॥४०॥

नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमार्च्छति। य एवं वेद। यो ह वै यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि वेद। न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमार्च्छति। अग्निष्टोम

उ॒क्थ्यो॑ऽग्निर्ऋ॒तुः प्र॒जाप॑तिः संवत्स॒र इति॑। ए॒तेऽनुवा॒का य॑ज्ञक्रतू॒नां च॑र्तू॒नां च॑ संवत्स॒रस्य॑ च नाम॒धेया॑नि॥४१॥

न य॑ज्ञक्र॒तुषु॒ नर्तुषु॒ न स॑वत्स॒र आर्ति॒माच्छ॑ति। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒ वै मु॑हू॒र्तानां॑ मुहू॒र्तान् वेद॑। न मु॑हू॒र्तानां॑ मुहू॒र्तेष्वार्ति॒माच्छ॑ति। इ॒दानीं॑ त॒दानी॒मिति॑। ए॒ते वै मु॑हू॒र्तानां॑ मुहू॒र्ताः। न मु॑हू॒र्तानां॑ मुहू॒र्तेष्वार्ति॒माच्छ॑ति। य ए॒वं वेद॑। अथो॒ यथा॑ क्षेत्र॒ज्ञो भू॒त्वाऽनु॑प्र॒विश्यान्न॒मत्ति॑। ए॒वमे॒वैतान्क्षे॑त्र॒ज्ञो भू॒त्वाऽनु॑प्र॒विश्यान्न॑मत्ति। स ए॒तेषा॑मे॒व स॑लो॒कता॒ꣳ सायु॑ज्यमश्नुते। अप॑ पुनर्मृ॒त्युं ज॑यति। य ए॒वं वेद॑॥४२॥

[१०]

कश्चि॑द्ध वा अ॒स्माल्लो॒कात्प्रेत्य॑। आ॒त्मानं॑ वेद। अ॒यम॒हम॒स्मीति॑। कश्चि॒त्स्वं लो॒कं न प्रति॒प्रजा॑नाति। अ॒ग्निमु॑ग्धो है॒व धू॒मता॑न्तः। स्वं लो॒कं न प्रति॒प्रजा॑नाति। अथ॒ यो है॒वैतम॒ग्निꣳ सा॑वि॒त्रं वेद॑। स ए॒वास्माल्लो॒कात्प्रेत्य॑। आ॒त्मानं॑ वेद। अ॒यम॒हम॒स्मीति॑॥४३॥

स स्वं लो॒कं प्रति॒प्रजा॑नाति। ए॒ष उ॑ वे॒वैनं॒ तत्सा॑वि॒त्रः। स्व॒र्गं लो॒कम॒भिव॑हति। अ॒हो॒रा॒त्रैर्वा इ॒दꣳ स॒युग्भिः॑

क्रियते। इतिरात्रायादीक्षिषत। इतिरात्रायं व्रतमुपागुरिति। तानिहानेवं विदुषः। अमुष्मिँल्लोके शेवधिं धयन्ति। धीतꣳ हैव स शेवधिमनु परैति। अथ यो हैवैतमग्निꣳ सावित्रं वेद॥४४॥

तस्य हैवाहोरात्राणि। अमुष्मिँल्लोके शेवधिं न धयन्ति। अधीतꣳ हैव स शेवधिमनु परैति। भरद्वाजो ह त्रिभिरायुर्भिर्ब्रह्मचर्यमुवास। तꣳ ह जीर्णिꣳ स्थविरꣳ शयानम्। इन्द्र उपव्रज्योवाच। भरद्वाज। यत्ते चतुर्थमायुर्दद्याम्। किमेनेन कुर्या इति। ब्रह्मचर्यमेवैनेन चरेयमिति होवाच॥४५॥

तꣳ ह त्रीन्गिरिरूपानविज्ञातानिव दर्शयां चकार। तेषाꣳ हैकैकस्मान्मुष्टिनाऽऽददे। स होवाच। भरद्वाजेत्यामन्त्र्य। वेदा वा एते। अनन्ता वै वेदाः। एतद्वा एतैस्त्रिभिरायुर्भिरन्व-वोचथाः। अथ त इतरदनूक्तमेव। एहीमं विद्धि। अयं वै सर्वविद्येति॥४६॥

तस्मै हैतमग्निꣳ सावित्रमुवाच। तꣳ स विदित्वा। अमृतो भूत्वा। स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य सायुज्यम्। अमृतो

हैव भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेद। एषो एव त्रयी विद्या॥४७॥

यावन्तꣳ ह वै त्रय्या विद्यया लोकं जयति। तावन्तं लोकं जयति। य एवं वेद। अग्नेर्वा एतानि नामधेयानि। अग्नेरेव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। वायोर्वा एतानि नामधेयानि। वायोरेव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। इन्द्रस्य वा एतानि नामधेयानि॥४८॥

इन्द्रस्यैव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। बृहस्पतेर्वा एतानि नामधेयानि। बृहस्पतेरेव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। प्रजापतेर्वा एतानि नामधेयानि। प्रजापतेरेव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। ब्रह्मणो वा एतानि नामधेयानि। ब्रह्मण एव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। स वा एषोऽग्निरपक्षपुच्छो वायुरेव। तस्याग्निर्मुखम्। असावादित्यः शिरः। स यदेते देवते अन्तरेण। तत्सर्वꣳ सीव्यति। तस्मात्सावित्रः॥४९॥

[११]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः

समाप्तः॥१॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

लोकोऽसि स्वर्गोऽसि। अनन्तोऽस्यपारोऽसि। अक्षितोऽस्यक्षय्योऽसि। तपसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१॥

तपोऽसि लोके श्रितम्। तेजसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृ विश्वस्य जनयितृ। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥२॥

तेजोऽसि तपसि श्रितम्। समुद्रस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृ विश्वस्य जनयितृ। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥३॥

समुद्रोऽसि तेजसि श्रितः। अपां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं

य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥४॥

आपः॑ स्थ समु॒द्रे श्रि॒ताः। पृ॒थि॒व्याः प्र॑ति॒ष्ठा यु॒ष्मासु॑। इ॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्त्र्यो॑ विश्व॑स्य जनयि॒त्र्यः॑। ता व॒ उप॑दधे काम॒दुघा॒ अक्षि॑ताः। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥५॥

पृ॒थि॒व्य॑स्य॒प्सु श्रि॒ता। अ॒ग्नेः प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्त्री विश्व॑स्य जनयि॒त्री। तां त्वोप॑दधे काम॒दुघा॒मक्षि॑ताम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥६॥

अ॒ग्निर॑सि पृथि॒व्याꣳ श्रि॒तः। अ॒न्तरि॑क्षस्य प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥७॥

अन्तरिक्षमस्यग्नौ श्रितम्। वायोः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृ विश्वस्य जनयितृ। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥८॥

वायुरस्यन्तरिक्षे श्रितः। दिवः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥९॥

द्यौरसि वायौ श्रिता। आदित्यस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१०॥

आदित्योऽसि दिवि श्रितः। चन्द्रमसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥११॥

चन्द्रमा अस्यादित्ये श्रितः। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।

विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१२॥

नक्ष॑त्राणि स्थ च॒न्द्रम॑सि श्रि॒तानि॑। स॒व॒त्स॒रस्य॑ प्रति॒ष्ठा यु॒ष्मासु॑। इ॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्तॄणि॒ विश्व॑स्य जनयि॒तॄणि॑। तानि॑ व॒ उप॑दधे काम॒दुघा॒न्यक्षि॑तानि। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१३॥

स॒व॒त्स॒रो॑ऽसि॒ नक्ष॑त्रेषु श्रि॒तः। ऋ॒तू॒नां प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१४॥

ऋ॒तवः॑ स्थ संवत्स॒रे श्रि॒ताः। मासा॑नां प्रति॒ष्ठा यु॒ष्मासु॑। इ॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्तारो॒ विश्व॑स्य जनयि॒तारः॑। तान् व॒ उप॑दधे काम॒दुघा॒नक्षि॑तान्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१५॥

मासाः स्थर्तषु श्रिताः। अर्धमासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१६॥

अर्धमासाः स्थ मासु श्रिताः। अहोरात्रयोः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१७॥

अहोरात्रे स्थोऽर्धमासेषु श्रिते। भूतस्य प्रतिष्ठे भव्यस्य प्रतिष्ठे। युवयोरिदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यौ विश्वस्य जनयित्र्यौ। ते वामुपदधे कामदुघे अक्षिते। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१८॥

पौर्णमास्यष्टकाऽमावास्या। अन्नादाः स्थान्नदुघो युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्।

विश्व॑स्य भ॒र्त्र्यौ॑ विश्व॑स्य जनयि॒त्र्यः॑। ता व॒ उप॑दधे काम॒दुघा॒ अक्षि॑ताः। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१९॥

राड॑सि बृह॒ती श्रीर॒सीन्द्र॑पत्नी॒ धर्म॑पत्नी। विश्वं॑ भू॒तमनु॒प्रभू॑ता। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्त्री विश्व॑स्य जनयि॒त्री। तां त्वोप॑दधे काम॒दुघा॒मक्षि॑ताम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥२०॥

ओजो॑ऽसि॒ सहो॑ऽसि। बल॑मसि॒ भ्राजो॑ऽसि। दे॒वानां॒ धामा॒मृतम्॑। अम॑र्त्यस्तपो॒जाः। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥२१॥

---[१]

त्वम॑ग्ने रु॒द्रो असु॑रो म॒हो दि॒वः। त्वꣳ शर्धो॒ मारु॑तं पृ॒क्ष ई॑शिषे। त्वं वातै॑ररु॒णैर्या॑सि शङ्ग॒यः। त्वं पू॒षा वि॑ध॒तः पा॑सि॒ नु त्मना॑। देवा॑ दे॒वेषु॑ श्रयध्वम्। प्रथ॑मा द्वि॒तीये॑षु श्रयध्वम्।

द्वितीयास्तृतीयेषु श्रयध्वम्। तृतीयाश्चतुर्थेषु श्रयध्वम्। चतुर्थाः पञ्चमेषु श्रयध्वम्। पञ्चमाः षष्ठेषु श्रयध्वम्॥२२॥

षष्ठाः सप्तमेषु श्रयध्वम्। सप्तमा अष्टमेषु श्रयध्वम्। अष्टमा नवमेषु श्रयध्वम्। नवमा दशमेषु श्रयध्वम्। दशमा एकादशेषु श्रयध्वम्। एकादशा द्वादशेषु श्रयध्वम्। द्वादशास्त्रयोदशेषु श्रयध्वम्। त्रयोदशाश्चतुर्दशेषु श्रयध्वम्। चतुर्दशाः पञ्चदशेषु श्रयध्वम्। पञ्चदशाः षोडशेषु श्रयध्वम्॥२३॥

षोडशाः सप्तदशेषु श्रयध्वम्। सप्तदशा अष्टादशेषु श्रयध्वम्। अष्टादशा एकान्नविꣳशेषु श्रयध्वम्। एकान्नविꣳशा विꣳशेषु श्रयध्वम्। विꣳशा एकविꣳशेषु श्रयध्वम्। एकविꣳशा द्वाविꣳशेषु श्रयध्वम्। द्वाविꣳशास्त्रयोविꣳशेषु श्रयध्वम्। त्रयोविꣳशाश्चतुर्विꣳशेषु श्रयध्वम्। चतुर्विꣳशाः पञ्चविꣳशेषु श्रयध्वम्। पञ्चविꣳशाः षड्विꣳशेषु श्रयध्वम्॥२४॥

षड्विꣳशाः सप्तविꣳशेषु श्रयध्वम्। सप्तविꣳशा अष्टाविꣳशेषु श्रयध्वम्। अष्टाविꣳशा एकान्नत्रिꣳशेषु श्रयध्वम्। एकान्नत्रिꣳशास्त्रिꣳशेषु श्रयध्वम्। त्रिꣳशा एकत्रिꣳशेषु श्रयध्वम्। एकत्रिꣳशा द्वात्रिꣳशेषु श्रयध्वम्। द्वात्रिꣳशास्त्रय-स्त्रिꣳशेषु श्रयध्वम्। देवास्त्रिरेकादशास्त्रिस्त्रयस्त्रिꣳशाः। उत्तरे

भवत। उत्तरवर्त्मान उत्तरसत्त्वानः। यत्काम इदं जुहोमि। तन्मे समृध्यताम्। वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२५॥

[२]

अग्नाविष्णू सजोषसा। इमा वर्धन्तु वां गिरः। द्युम्नैर्वाजेभिरागतम्। राज्ञी विराज्ञी। सम्राज्ञी स्वराज्ञी। अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः। अग्निः सोमो बृहस्पतिः। विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते सर्वे सङ्गत्य। इदं मे प्रावता वचः। वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२६॥

[३]

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि। अनमीवस्य शुष्मिणः। प्र प्रदातारं तारिषः। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अग्ने पृथिवीपते। सोम वीरुधां पते। त्वष्टः समिधां पते। विष्णवाशानां पते। मित्र सत्यानां पते। वरुण धर्मणां पते॥२७॥

मरुतो गणानां पतयः। रुद्र पशूनां पते। इन्द्रौजसां पते। बृहस्पते ब्रह्मणस्पते। आ रुचा रोचेऽहꣳ स्वयम्। रुचा रुरुचे रोचमानः। अतीत्यादः स्वराभरेह। तस्मिन् योनौ

प्रजनौ प्रजायेय। वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२८॥

[४]

सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः। सप्तर्षयः सप्त धाम प्रियाणि। सप्त होत्रा अनुविद्वान्। सप्त योनीरापृणस्वा घृतेन। प्राची दिक्। अग्निर्देवता। अग्निꣳ स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। दक्षिणा दिक्। इन्द्रो देवता॥२९॥

इन्द्रꣳ स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। प्रतीची दिक्। सोमो देवता। सोमꣳ स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। उदीची दिक्। मित्रावरुणौ देवता। मित्रावरुणौ स दिशां देवौ देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति॥३०॥

ऊर्ध्वा दिक्। बृहस्पतिर्देवता। बृहस्पतिꣳ स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। इयं दिक्। अदितिर्देवता। अदितिꣳ स दिशां देवीं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। पुरुषो दिक्। पुरुषो मे कामान्त्समर्धयतु॥३१॥

अ॒न्धो जागृ॑विः प्राण। असा॒वेहि॑। ब॒धि॒र आ॑क्रन्दयितरपान। असा॒वेहि॑। उ॒षस॑मुषसमशीय। अ॒हमसो॒ ज्योति॑रशीय। अ॒हमसो॒ऽपो॑ऽशीय। व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॒ स्वः॑ स्वाहा॑॥३२॥

[५]

यत्तेऽचि॑तं॒ यदु॑ चि॒तं ते॑ अग्ने। यत्त॑ ऊ॒नं यदु॒ तेऽति॑रिक्तम्। आ॒दि॒त्यास्त॒दङ्गि॑रसश्चिन्वन्तु। विश्वे॑ ते दे॒वाश्चिति॒मापू॑रयन्तु। चि॒तश्चासि॒ सञ्चि॑तश्चास्यग्ने। ए॒तावा॒ꣳश्चासि॒ भूया॑ꣳश्चास्यग्ने। लो॒कं पृ॑ण च्छिद्रं॒ पृ॑ण। अथो॑ सीद शि॒वा त्वम्। इ॒न्द्रा॒ग्नी त्वा॒ बृह॒स्पतिः॑। अ॒स्मिन् योना॑वसीषदन्॥३३॥

तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द। ता अ॑स्य॒ सूद॑दोहसः। सोमꣳ॑ श्रीणन्ति॒ पृश्न॑यः। जन्म॑ दे॒वानां॒ विशः॑। त्रि॒ष्वा रो॑च॒ने दि॒वः। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द। अग्ने॑ दे॒वाꣳ इ॒हाऽऽव॑ह। ज॒ज्ञा॒नो वृ॒क्तब॑र्हिषे। असि॒ होता॑ न॒ ईड्यः॑। अग॑न्म म॒हा मन॑सा॒ यवि॑ष्ठम्॥३४॥

यो दी॒दाय॒ समि॑द्ध॒ स्वे दु॑रो॒णे। चि॒त्रभा॑नू॒ रोद॑सी अ॒न्तरु॒र्वी। स्वा॑हुतं वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यञ्चम्॑। मे॒धा॒का॒रं वि॒दथ॑स्य प्र॒साध॑नम्।

अग्निꣳ होतारं परिभूतमं मतिम्। त्वामर्भस्य हविषः समानमित्। त्वां महो वृणते नरो नान्यं त्वत्। मनुष्वत्त्वा निधीमहि। मनुष्वत्समिधीमहि। अग्ने मनुष्वदङ्गिरः॥३५॥

देवान्देवायते यज। अग्निर्हि वाजिनं विशे। ददाति विश्वचर्षणिः। अग्नी राये स्वाभुवम्। स प्रीतो याति वार्यम्। इषꣳ स्तोतृभ्य आभर। पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः पृथिव्याम्। पृष्टो विश्वा ओषधीराविवेश। वैश्वानरः सहसा पृष्टो अग्निः। स नो दिवा स रिषः पातु नक्तम्॥३६॥

[६]

अयं वाव यः पवते। सोऽग्निर्नाचिकेतः। स यत्प्राङ् पवते। तदस्य शिरः। अथ यद्दक्षिणा। स दक्षिणः पक्षः। अथ यत्प्रत्यक्। तत्पुच्छम्। यदुदङ्ङ्। स उत्तरः पक्षः॥३७॥

अथ यत्संवाति। तदस्य समञ्चनं च प्रसारणं च। अथो सम्पदेवास्य सा। सꣳ ह वा अस्मै स कामः पद्यते। यत्कामो यजते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठां वेद। आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्॥३८॥

हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठा। य एवं वेद। आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरम्। य एवं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। अथो यथा रुक्म उत्तप्तो भाय्यात्॥३९॥

एवमेव स तेजसा यशसा। अस्मिꣳश्च लोकेऽमुष्मिꣳश्च भाति। उरवो ह वै नामैते लोकाः। येऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ हैते वरीयाꣳसो लोकाः। ये परेणाऽऽदित्यम्। अन्तवन्तꣳ ह वा एष क्षय्यं लोकं जयति। योऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ हैषोऽनन्तमपारमक्षय्यं लोकं जयति। यः परेणाऽऽदित्यम्॥४०॥

अनन्तꣳ ह वा अपारमक्षय्यं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथो यथा रथे तिष्ठन्पक्षसी पर्यावर्तमाने प्रत्यपेक्षते। एवमहोरात्रे प्रत्यपेक्षते। नास्याहोरात्रे लोकमाप्नुतः। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥४१॥

[७]

उ॒शन् ह॒ वै वा॑जश्रव॒सः स॑र्ववेद॒सं द॑दौ। तस्य॑ ह॒ नचि॑केता॒ नाम॑ पु॒त्र आ॑स। त꣣ ह॑ कुमा॒र꣣ सन्तम्॑। दक्षि॑णासु नी॒यमा॑नासु श्र॒द्धाऽऽवि॑वेश। स हो॑वाच। तत॒ कस्मै॒ मां दा॑स्य॒सीति॑। द्वि॒तीयं॑ तृ॒तीयम्॑। त꣣ ह॒ परी॑त उवाच। मृ॒त्यवे॑ त्वा ददा॒मीति॑। त꣣ ह॒ स्मोत्थि॑तं॒ वाग॒भिव॑दति॥४२॥

गौत॑म कुमा॒रमिति॑। स हो॑वाच। परे॑हि मृ॒त्योर्गृ॒हान्। मृ॒त्यवे॒ वै त्वा॑ऽदा॒मिति॑। तं वै प्र॒वस॑न्तं ग॒न्तासीति॑ होवाच। तस्य॑ स्म ति॒स्रो रात्री॒रना॑श्वान्गृ॒हे व॑सतात्। स यदि॑ त्वा पृ॒च्छेत्। कुमा॑र॒ कति॒ रात्री॑रवात्सी॒रिति॑। ति॒स्र इति॒ प्रति॑ब्रूतात्। किं प्र॑थ॒मा꣣ रात्रि॑माश्ना॒ इति॑॥४३॥

प्र॒जां त॒ इति॑। किं द्वि॒तीया॒मिति॑। प॒शूꣳस्त॒ इति॑। किं तृ॒तीया॒मिति॑। सा॒धु॒कृ॒त्यां त॒ इति॑। तं वै प्र॒वस॑न्तं जगाम। तस्य॑ ह ति॒स्रो रात्री॒रना॑श्वान्गृ॒ह उ॑वास। तमा॒गत्य॑ पप्रच्छ। कुमा॑र॒ कति॒ रात्री॑रवात्सी॒रिति॑। ति॒स्र इति॒ प्रत्यु॑वाच॥४४॥

किं प्र॑थ॒मा꣣ रात्रि॑माश्ना॒ इति॑। प्र॒जां त॒ इति॑। किं द्वि॒तीया॒मिति॑। प॒शूꣳस्त॒ इति॑। किं तृ॒तीया॒मिति॑। सा॒धु॒कृ॒त्यां

त॒ इति॑। नम॑स्ते अस्तु भगव॒ इति॑ होवाच। वरं॑ वृणी॒ष्वेति॑। पि॒तर॑मे॒व जीव॑न्नया॒नीति॑। द्वि॒तीयं॑ वृणी॒ष्वेति॑॥४५॥

इ॒ष्टा॒पू॒र्तयो॒र्मेऽक्षि॑तिं ब्रू॒हीति॑ होवाच। तस्मै॑ हे॒तम॒ग्निं ना॑चिके॒तमु॑वाच। ततो॒ वै तस्ये॑ष्टापू॒र्ते ना क्षी॑येते। नास्ये॑ष्टापू॒र्ते क्षी॑येते। यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। तृ॒तीयं॑ वृणी॒ष्वेति॑। पु॒न॒र्मृ॒त्योर्मेऽप॑चितिं ब्रू॒हीति॑ होवाच। तस्मै॑ हे॒तम॒ग्निं ना॑चिके॒तमु॑वाच। ततो॒ वै सोऽप॑ पुनर्मृ॒त्युम॑जयत्॥४६॥

अप॑ पुनर्मृ॒त्युं ज॑यति। यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। प्र॒जाप॑ति॒र्वै प्र॒जाका॑म॒स्तपो॑ऽतप्यत। स हि॑रण्य॒मुदा॑स्यत्। तद॒ग्नौ प्रास्य॑त्। तद॑स्मै॒ नाच्छ॑दयत्। तद्वि॒तीयं॒ प्रास्य॑त्। तद॑स्मै॒ नैवाच्छ॑दयत्। तत्तृ॒तीयं॒ प्रास्य॑त्॥४७॥

तद॑स्मै॒ नैवाच्छ॑दयत्। तदा॒त्मन्ने॒व हृ॑द॒य्ये॑ऽग्नौ वै॑श्वान॒रे प्रास्य॑त्। तद॑स्मा अच्छदयत्। तस्मा॒द्धिर॑ण्यं॒ कनि॑ष्ठं॒ धना॑नाम्। भु॒ञ्जत्प्रि॒यत॑मम्। हृ॒द॒य॒जꣳ हि। स वै तमे॒व नावि॑न्दत्। यस्मै॒ तां दक्षि॑णा॒मने॑ष्यत्। ताꣳ स्वाये॒व हस्ता॑य॒

दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यगृह्णात्॥४८॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सोऽदक्षत दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। एतद्ध स्म वै तद्विद्वा२सो वाजश्रवसा गोतमाः। अप्यनूदेश्यां दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयेन वयं दक्षिष्यामह एव दक्षिणां प्रतिगृह्येति। तेऽदक्षन्त दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। प्र हान्यं व्लीनाति॥४९॥

[८]

त२ हैतमेके पशुबन्ध एवोत्तरवेद्यां चिन्वते। उत्तरवेदिसम्मित एषोऽग्निरिति वदन्तः। तन्न तथा कुर्यात्। एतमग्निं कामेन व्यर्धयेत्। स एनं कामेन व्यृद्धः। कामेन व्यर्धयेत्। सौम्ये वावैनमध्वरे चिन्वीत। यत्र वा भूयिष्ठा आहुतयो हूयेरन्। एतमग्निं कामेन समर्धयति। स एनं कामेन समृद्धः॥५०॥

कामेन समर्धयति। अथ हैनं पुरर्षयः। उत्तरवेद्यामेव सत्रियमचिन्वत। ततो वै तेऽविन्दन्त प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकमजयन्। विन्दत एव प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ

हैनं वा॒युर्ऋद्धिं॑कामः॥५१॥

य॒था॒न्यु॒प्तमे॒वोप॑दधे। ततो॒ वै स ए॒तामृद्धि॑मार्ध्नोत्। यामि॒दं वा॒युर्ऋ॒द्धः। ए॒तामृद्धि॑मृध्नोति। यामि॒दं वा॒युर्ऋ॒द्धः। यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ हैनं गोब॒लो वार्ष्णः॑ प॒शुका॑मः। पाङ्क्त॑मे॒व चि॑क्ये। पञ्च॑ पु॒रस्ता॑त्॥५२॥

पञ्च॑ दक्षिण॒तः। पञ्च॑ प॒श्चात्। पञ्चो॑त्तर॒तः। एका॒ मध्ये॑। ततो॒ वै स स॒हस्रं॑ प॒शून्प्राप्नो॑त्। प्र स॒हस्रं॑ प॒शूना॑प्नोति। यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ हैनं प्र॒जाप॑ति॒र्ज्यैष्ठ्य॑कामो॒ यश॑स्कामः प्र॒जन॑नकामः। त्रि॒वृत॑मे॒व चि॑क्ये॥५३॥

स॒प्त पु॒रस्ता॑त्। ति॒स्रो द॑क्षिण॒तः। स॒प्त प॒श्चात्। ति॒स्र उ॑त्तर॒तः। एका॒ मध्ये॑। ततो॒ वै स प्र यशो॒ ज्यैष्ठ्य॑माप्नोत्। ए॒तां प्रजा॑ति॒ं प्राजा॑यत। यामि॒दं प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते। त्रि॒वृद्वै ज्यैष्ठ्य॑म्। मा॒ता पि॒ता पु॒त्रः॥५४॥

त्रि॒वृत्प्र॒जन॑नम्। उ॒पस्थो॒ योनि॑र्मध्य॒मा। प्र यशो॒ ज्यैष्ठ्य॑माप्नोति। ए॒तां प्रजा॑ति॒ं प्रजा॑यते। यामि॒दं प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते। यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑।

अथ॑ हैन॒मिन्द्रो॒ ज्यैष्ठ्य॑कामः। ऊ॒र्ध्वा ए॒वोप॑दधे। ततो॒ वै स ज्यैष्ठ्य॑मगच्छत्॥५५॥

ज्यैष्ठ्य॑ं गच्छति। यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ हैनम॒सावा॑दि॒त्यः स्व॒र्गका॑मः। प्राची॑रे॒वोप॑दधे। ततो॒ वै सो॑ऽभि स्व॒र्गं लो॒कम॑जयत्। अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। स यदी॒च्छेत्॥५६॥

ते॒ज॒स्वी य॑श॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी स्या॒मिति॑। प्राङाहोतु॒र्धिष्ण्या॒-दुत्स॑र्पेत्। येयं प्रागा॒द्यश॑स्वती। सा मा॒ प्रोर्णो॑तु। तेज॑सा॒ यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेनेति॑। ते॒ज॒स्व्येव य॑श॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी भ॑वति। अथ॒ यदी॒च्छेत्। भूयि॑ष्ठं मे॒ श्रद्द॑धीरन्। भूयि॑ष्ठा॒ दक्षि॑णा नयेयु॒रिति॑। दक्षि॑णासु नी॒यमा॑नासु॒ प्राच्येहि॒ प्राच्ये॒हीति॒ प्राची॑ जुषा॒णा वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ स्वाहेति॑ स्रु॒वेणो॑प॒हत्या॑ऽऽहव॒नीये॑ जुहुयात्॥५७॥

भूयि॑ष्ठमे॒वास्मै॒ श्रद्द॑धते। भूयि॑ष्ठा॒ दक्षि॑णा नयन्ति। पुरी॑षमुप॒धाय॑। चि॒ति॒क्लृप्तिभि॑रभि॒मृश्य॑। अ॒ग्निं प्र॒णीयो॑प-समा॒धाय॑। चत॑स्र ए॒ता आहु॑तीर्जुहोति। त्वम॑ग्ने रु॒द्र इति॑ शतरु॒द्रीय॑स्य रू॒पम्। अग्ना॑विष्णू॒ इति॑ वसो॒र्धारा॑याः।

अन्नपत इत्यन्नहोमः। सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति विश्वप्रीः॥५८॥

[९]

यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तया लोकमभिजयति। अथो या अस्मिँल्लोके देवताः। तासाꣳ सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। यां द्वितीयामुपदधाति। अन्तरिक्षलोकं तयाऽभिजयति। अथो या अन्तरिक्षलोके देवताः। तासाꣳ सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। यां तृतीयामुपदधाति। अमुं तया लोकमभिजयति॥५९॥

अथो या अमुष्मिँल्लोके देवताः। तासाꣳ सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। अथो या अमूरितरा अष्टादश। य एवामी उरवश्च वरीयाꣳसश्च लोकाः। तानेव ताभिरभिजयति॥ कामचारो ह वा अस्योरुषु च वरीयःसु च लोकेषु भवति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः शिरः॥६०॥

ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षा उत्तरः। शरत्पुच्छम्। मासाः कर्मकाराः। अहोरात्रे शतरुद्रीयम्। पर्जन्यो वसोर्धाराः। यथा

वै पर्जन्यः सुवृष्टं वृष्ट्वा। प्रजाभ्यः सर्वान्कामान्त्सम्पूरयति। एवमेव स तस्य सर्वान्कामान्त्सम्पूरयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते॥६१॥

य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। एष वाव सोऽग्निरग्निमयः पुनर्णवः। अग्निमयो ह वै पुनर्णवो भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥६२॥

[१०]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तितरीय काठके द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः॥२॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमाऽश्याम तं काममग्ने। आशानां त्वा विश्वा आशाः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। कामो भूतस्य कामस्तदग्रे। ब्रह्म जज्ञानं पिता विराजाम्। यज्ञो

रायोऽयं यज्ञः। आपो भद्रा आदित्पश्यामि। तुभ्यं भरन्ति यो देह्यः। पूर्वं देवा अपरेण प्राणापानौ। हव्यवाहꣳ स्विष्टम्॥१॥

[१]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्। प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥२॥

तमाशाऽब्रवीत्। प्रजापत आशया वै श्राम्यसि। अहमु वा आशाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्याऽऽशा भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। आशायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽऽशाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्याऽऽशा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽऽशायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय

लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥३॥

तं कामो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ कामे॑न॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै कामो॑ऽस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यः कामो॑ भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ काम॑ाय पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। काम॑ाय च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यः कामो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यो ह॒ वा अ॑स्य॒ कामो॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ काम॑ाय॒ स्वाहा॒ काम॑ाय॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥४॥

तं ब्रह्मा॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ ब्रह्म॑णा॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै ब्रह्मा॑ऽस्मि। मां नु यज॑स्व। अथ॑ ते ब्रह्म॒ण्वान् य॒ज्ञो भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ काम॑ाय पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। ब्रह्म॑णे च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ ब्रह्म॒ण्वान् य॒ज्ञो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। ब्र॒ह्म॒ण्वान् ह॒ वा अ॑स्य य॒ज्ञो भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य

उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा ब्रह्मणे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नयै स्विष्टकृते स्वाहेति॥५॥

तं यज्ञोऽब्रवीत्। प्रजापते यज्ञेन वै श्राम्यसि। अहमु वै यज्ञोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यो यज्ञो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। यज्ञाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यो यज्ञोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य यज्ञो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा यज्ञाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नयै स्विष्टकृते स्वाहेति॥६॥

तमापोऽब्रुवन्। प्रजापतेऽप्सु वै सर्वे कामाः श्रिताः। वयमु वा आपः स्मः। अस्मान्नु यजस्व। अथ त्वयि सर्वे कामाः श्रयिष्यन्ते। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अद्भ्यश्चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्मिन्त्सर्वे कामा अश्रयन्त। अनु

स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सर्वे॑ ह॒ वा अ॑स्मि॒न्कामाः॑ श्रयन्ते। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॒ऽद्भ्यः स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥७॥

तम॒ग्निर्ब॑लि॒मान॑ब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ऽग्नये॒ वै ब॑लि॒मते॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिꣳ ह॑रन्ति। अ॒हमु॒ वा अ॒ग्निर्ब॑लि॒मान॑स्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिꣳ ह॑रिष्यन्ति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। अ॒ग्नये॑ बलि॒मते॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्मै॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिम॑हरन्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सर्वा॑णि ह॒ वा अ॑स्मै भू॒तानि॑ ब॒लिꣳ ह॑रन्ति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ बलि॒मते॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥८॥

तमनु॑वित्तिरब्रवीत्। प्रजा॑पते स्व॒र्गं वै लो॒कमनु॑विवित्ससि। अ॒हमु॒ वा अनु॑वित्तिरस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्याऽनु॑वित्तिर्भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। अनु॑वित्त्यै च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्याऽनु॑वित्तिरभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्या ह॒ वा अ॒स्यानु॑वित्तिर्भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहाऽनु॑वित्त्यै॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥९॥

ता वा ए॒ताः स॒प्त स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ द्वारः॑। दि॒वःश्ये॑न॒योऽनु॑-वित्तयो॒ नाम॑। आशा॑ प्रथ॒माꣳ रक्ष॑ति। कामो॑ द्वि॒तीया॑म्। ब्रह्म॑ तृ॒तीया॑म्। य॒ज्ञश्च॑तु॒र्थीम्। आपः॑ पञ्च॒मीम्। अ॒ग्निर्ब॑लि॒मान्ष॒ष्ठीम्। अनु॑वित्तिः सप्त॒मीम्। अनु॑ ह॒ वै स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। का॒म॒चारो॑ऽस्य स्व॒र्गे लो॒के भ॑वति। य ए॒ताभि॒रिष्टि॑भि॒र्यज॑ते। य उ॑ चैना ए॒वं वेद॑। तास्व॑न्वि॒ष्टि। प॒ष्ठौ॒ही॒व॒रां द॑द्यात्क॒ꣳसं च॑। स्त्रियै॑ चाऽऽभा॒रꣳ समृ॑द्ध्यै॥१०॥

[२]

तप॑सा दे॒वा दे॒वता॒मग्र॑ आयन्। तप॒सर्ष॑यः॒ स्व॑रन्व॑विन्दन्। तप॑सा स॒पत्ना॒न्प्रणु॑दा॒मारा॑तीः। येने॒दं विश्वं॒ परि॑भूतं॒ यदस्ति॑। प्र॒थ॒म॒जं दे॒वꣳ ह॒विषा॑ विधेम। स्व॒य॒म्भु ब्रह्म॑ पर॒मं तपो॒ यत्। स ए॒व पु॒त्रः स पि॒ता स मा॒ता। तपो॑ ह य॒क्षं प्र॑थ॒मꣳ सम्ब॑भूव। श्र॒द्धया दे॑वो देव॒त्वम॑श्नुते। श्र॒द्धा प्र॑ति॒ष्ठा लो॒कस्य॑ दे॒वी॥११॥

सा नो॑ जुषा॒णोप॑ य॒ज्ञमागा॑त्। काम॑वत्सा॒ऽमृतं॒ दुहा॑ना। श्र॒द्धा दे॒वी प्र॑थम॒जा ऋ॒तस्य॑। विश्व॑स्य भ॒र्त्री जग॑तः प्रति॒ष्ठा। ताꣳ श्र॒द्धाꣳ ह॒विषा॑ यजामहे। सा नो॑ लो॒कम॒मृतं॑ दधातु। ईशा॑ना दे॒वी भुव॑न॒स्याधि॑पत्नी। आगा॑त्स॒त्यꣳ ह॒विरि॒दं जु॑षा॒णम्। यस्मा॑द्दे॒वा ज॑ज्ञिरे॒ भुव॑नं च॒ विश्वे॑। तस्मै॑ विधेम ह॒विषा॑ घृ॒तेन॑॥१२॥

यथा॑ दे॒वैः स॑ध॒माद॑ मदेम। यस्य॑ प्रति॒ष्ठोर्व॑न्तरि॑क्षम्। यस्मा॑द्दे॒वा ज॑ज्ञिरे॒ भुव॑नं च॒ सर्वे॑। तत्स॒त्यमर्च॒दुप॑ य॒ज्ञं न॒ आगा॑त्। ब्रह्माऽऽहु॑ती॒रुप॒मोद॑मानम्। मन॑सो॒ वशे॒ सर्व॑मि॒दं ब॑भूव। नान्यस्य॒ मनो॒ वश॒मन्वि॑याय। भी॒ष्मो हि दे॒वः सह॑सः॒ सही॑यान्। स नो॑ जुषा॒ण उप॑ य॒ज्ञमागा॑त्।

आकूतीनामधिपतिं चेतसां च॥१३॥

सङ्कल्पजूतिं देवं विपश्चिम्। मनो राजानमिह वर्धयन्तः। उपहवेऽस्य सुमतौ स्याम। चरणं पवित्रं विततं पुराणम्। येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूताः। अति पाप्मानमरातिं तरेम। लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रम्। ज्योतिष्मद्भ्राजमानं महस्वत्। अमृतस्य धारां बहुधा दोहमानम्। चरणं नो लोके सुधितां दधातु। अग्निर्मूर्धा भुवः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहꣳ स्विष्टम्॥१४॥

[३]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्। प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥१५॥

तं तपोऽब्रवीत्। प्रजापते तपसा वै श्राम्यसि। अहमु वै

तपोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं तपो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। तपसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं तपोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यꣳ ह वा अस्य तपो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा तपसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१६॥

तꣳ श्रद्धाऽब्रवीत्। प्रजापते श्रद्धया वै श्राम्यसि। अहमु वै श्रद्धाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्या श्रद्धा भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। श्रद्धायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्या श्रद्धाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्य श्रद्धा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा श्रद्धायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१७॥

तꣳ सत्यमब्रवीत्। प्रजापते सत्येन वै श्राम्यसि। अहमु वै

स॒त्यम॑स्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यꣳ स॒त्यं भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसीति॑। स ए॒तमा॑ग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालं निर॑वपत्। स॒त्याय॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यꣳ स॒त्यम॑भवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सत्यꣳ ह॒ वा अ॑स्य स॒त्यं भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॑ स॒त्याय॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥१८॥

तं मनो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ मन॑सा॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै मनो॑ऽस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं मनो॑ भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसीति॑। स ए॒तमा॑ग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालं निर॑वपत्। मन॑से च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यं मनो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यꣳ ह॒ वा अ॑स्य॒ मनो॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ मन॑से॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥१९॥

तं चर॑णमब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ चर॑णेन॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै

चरणमस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं चरणं भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। चरणाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं चरणमभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यꣳ ह वा अस्य चरणं भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा चरणाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥२०॥

ता वा एताः पञ्च स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। अपाघा अनुवित्तयो नाम। तपः प्रथमाꣳ रक्षति। श्रद्धा द्वितीयाम्। सत्यं तृतीयाम्। मनश्चतुर्थीम्। चरणं पञ्चमीम्। अनु ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति। कामचारोऽस्य स्वर्गे लोके भवति। य एताभिरिष्टिभिर्यजते। य उ चैना एवं वेद। तास्वन्विष्टि। पष्ठौहीवरां दद्यात्कꣳसं च। स्त्रियै चाऽऽभारꣳ समृद्ध्यै॥२१॥

[४]

ब्रह्म वै चतुर्होतारः। चतुर्होतृभ्योऽधियज्ञो निर्मितः। नैनꣳ शप्तम्। नाभिचरितमागच्छति। य एवं वेद। यो ह वै

चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वं वेद। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः कल्पन्ते। वाचस्पतिर्होता दशहोतृणाम्। पृथिवी होता चतुर्होतृणाम्॥२२॥

अग्निर्होता पञ्चहोतृणाम्। वाग्घोता षड्होतृणाम्। महाहविर्होता सप्तहोतृणाम्। एतद्वै चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः कल्पन्ते। य एवं वेद। एषा वै सर्वविद्या। एतद्भेषजम्। एषा पङ्क्तिः स्वर्गस्य लोकस्याञ्जसाऽयनिः स्रुतिः॥२३॥

एतान् योऽध्यैत्यछंदिर्दर्शे यावत्तरसम्। स्वरेति। अनपब्रवः सर्वमायुरेति। विन्दते प्रजाम्। रायस्पोषं गौपत्यम्। ब्रह्मवर्चसी भवति। एतान् योऽध्यैति। स्पृणोत्यात्मानम्। प्रजां पितॄन्। एतान् वा अरुण औपवेशिर्विदां चकार॥२४॥

एतैरधिवादमपाजयत्। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वर्ययौ। एतान्योऽध्यैति। अधिवादं जयति। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वरेति। एतैरग्निं चिन्वीत स्वर्गकामः। एतैरायुष्कामः। प्रजापशुकामो वा॥२५॥

पुरस्ताद्दशहोतारमुदञ्चमुपदधाति यावत्पदम्। हृदयं यजुषी

पत्न्यौ च। दक्षिणतः प्राञ्चं चतुर्होतारम्। पश्चादुदञ्चं पञ्चहोतारम्। उत्तरतः प्राञ्चꣳ षड्होतारम्। उपरिष्टात्प्राञ्चꣳ सप्तहोतारम्। हृदयं यजूꣳषि पत्न्यश्च। यथावकाशं ग्रहान्। यथावकाशं प्रतिग्रहाँल्लोकं पृणाञ्च। सर्वा हास्यैता देवताः प्रीता अभीष्टा भवन्ति॥२६॥

सदेवमग्निं चिनुते। रथसम्मितश्चेतव्यः। वज्रो वै रथः। वज्रेणैव पाप्मानं भ्रातृव्यꣳ स्तृणुते। पक्षः सम्मितश्चेतव्यः। एतावान् वै रथः। यावत्पक्षः। रथसम्मितमेव चिनुते। इममेव लोकं पशुबन्धेनाभिजयति। अथो अग्निष्टोमेन॥२७॥

अन्तरिक्षमुक्थ्येन। स्वरतिरात्रेण। सर्वाँल्लोकानहीनेन। अथो सत्रेण। वरो दक्षिणा। वरेणैव वरꣳ स्पृणोति। आत्मा हि वरः। एकविꣳशतिर्दक्षिणा ददाति। एकविꣳशो वा इतः स्वर्गो लोकः। प्र स्वर्गं लोकमाप्नोति॥२८॥

असावादित्य एकविꣳशः। अमुमेवाऽऽदित्यमाप्नोति। शतं ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। सहस्रं ददाति। सहस्रसम्मितः स्वर्गो लोकः। स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अन्विष्टकं दक्षिणा ददाति।

सर्वाणि वयाꣳसि॥२९॥

सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्ध्यै। यदि न विन्देत। मन्थानेतावतो दद्यादोदनान् वा। अश्नुते तं कामम्। यस्मै कामायाग्निश्चीयते। पष्ठौहीं त्वन्तर्वतीं दद्यात्। सा हि सर्वाणि वयाꣳसि। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्ध्यै॥३०॥

हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिरेव स्वर्गं लोकमेति। वासो ददाति। तेनाऽऽयुः प्रतिरते। वेदितृतीये यजेत। त्रिषत्या हि देवाः। स सत्यमग्निं चिनुते। तदेतत्पशुबन्धे ब्राह्मणं ब्रूयात्। नेतरेषु यज्ञेषु। यो ह वै चतुर्होतृननुसवनं तर्पयितव्यान् वेद॥३१॥

तृप्यति प्रजया पशुभिः। उपैनꣳ सोमपीथो नमति। एते वै चतुर्होतारोऽनुसवनं तर्पयितव्याः। ये ब्राह्मणा बहुविदः। तेभ्यो यद्दक्षिणा न नयेत्। दुरिष्टꣳ स्यात्। अग्निमस्य वृञ्जीरन्। तेभ्यो यथाश्रद्धं दद्यात्। स्विष्टमेवैतत्क्रियते। नास्याग्निं वृञ्जते॥३२॥

हिरण्येष्टको भवति। यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपुरुषा सम्मितम्। तेजो हिरण्यम्। यदि हिरण्यं न विन्देत्।

शर्करा अक्ता उपदध्यात्। तेजो घृतम्। सतेजसमेवाग्निं चिनुते। अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या वा। वीर्येण वा एष व्यृध्यते। योऽग्निं चिनुते॥३३॥ यावदेव वीर्यम्। तदस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानाꣳ सायुज्यम्। सार्ष्टिताꣳ समानलोकतामाप्नोति। य एतमग्निं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। एतदेव सावित्रे ब्राह्मणम्। अथो नाचिकेते॥३४॥

[५]

यच्चामृतं यच्च मर्त्यम्। यच्च प्राणिति यच्च न। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। सर्वाः स्त्रियः सर्वान्पुꣳसः। सर्वं न स्त्रीपुमं च यत्। सर्वास्ताः। यावन्तः पाꣳसवो भूमेः॥३५॥ सङ्ख्याता देवमाययाः। सर्वास्ताः। यावन्त ऊषाः पशूनाम्। पृथिव्यां पुष्टिरर्हिताः। सर्वास्ताः। यावतीः सिकताः सर्वाः। अप्स्वन्तश्च याः श्रिताः। सर्वास्ताः। यावतीः शर्करा धृत्यै। अस्यां पृथिव्यामधि॥३६॥

सर्वास्ताः। यावन्तोऽश्मानोऽस्यां पृथिव्याम्। प्रतिष्ठासु प्रतिष्ठिताः। सर्वास्ताः। यावतीर्वीरुधः सर्वाः। विष्ठिताः पृथिवीमनु। सर्वास्ताः। यावतीरोषधीः सर्वाः। विष्ठिताः पृथिवीमनु। सर्वास्ताः॥३७॥

यावन्तो वनस्पतयः। अस्यां पृथिव्यामधि। सर्वास्ताः। यावन्तो ग्राम्याः पशवः सर्वे। आरण्याश्च ये। सर्वास्ताः। ये द्विपादश्चतुष्पादः। अपाद उदरसर्पिणः। सर्वास्ताः। यावदाञ्जनमुच्यते॥३८॥

देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः॥ यावत्कृष्णायसꣳ सर्वम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावल्लोहायसꣳ सर्वम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्वꣳ सीसꣳ सर्वं त्रपु। देवत्रा यच्च मानुषम्॥३९॥

सर्वास्ताः। सर्वꣳ हिरण्यꣳ रजतम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्वꣳ सुवर्णꣳ हरितम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४०॥

[६]

सर्वा॒ दिशो॑ दि॒क्षु। यच्चा॒न्तर्भू॒तं प्रति॑ष्ठितम्। सर्वा॒स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेनर्षि॑णा॒ तेन॒ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द। अ॒न्तरि॑क्षं च॒ केव॑लम्। यच्चा॒स्मिन्न॑न्त॒राहि॑तम्। सर्वा॒स्ताः। आ॒न्त॒रि॒क्ष्य॑श्च॒ याः प्र॒जाः॥४१॥

ग॒न्ध॒र्वाप्स॒रस॑श्च॒ ये। सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑नुदा॒रान्स॒लिलान्। अ॒न्तरि॑क्षे॒ प्रति॑ष्ठितान्। सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑नुदा॒रान्स॑लि॒लान्। स्था॒व॒राः प्रो॒ष्याश्च॒ ये। सर्वा॒स्ताः। सर्वां॑ धुनि॒ꣳ सर्वा॑न्ध्व॒ꣳसान्। हि॒मो यच्च॑ शी॒यते॑॥४२॥

सर्वा॒स्ताः। सर्वा॒न्मरी॑ची॒न् वित॑तान्। नी॒हा॒रो यच्च॑ शी॒यते॑। सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑ वि॒द्युतः॒ सर्वा॑न्त्स्तनयि॒त्नून्। ह्रा॒दुनी॒र्यच्च॑ शी॒यते॑। सर्वा॒स्ताः। सर्वाः॒ स्रव॑न्तीः स॒रितः॑। सर्व॑मप्सुच॒रं च॒ यत्। सर्वा॒स्ताः॥४३॥

याश्च॒ कूप्या॒ याश्च॑ ना॒द्याः॑ समु॒द्रियाः॑। याश्च॑ वैश॒न्तीरु॒त प्रा॑स॒चीर्याः॑। सर्वा॒स्ताः। ये चो॒त्तिष्ठ॑न्ति जी॒मूताः॑। याश्च॒ वर्ष॑न्ति वृ॒ष्टयः॑। सर्वा॒स्ताः। तप॒स्तेज॑ आका॒शम्। यच्चा॑ऽऽका॒शे प्रति॑ष्ठितम्। सर्वा॒स्ताः। वा॒युं वया॑ꣳसि॒

सर्वाणि॥४४॥

अन्तरिक्षचरं च यत्। सर्वास्ताः। अग्निꣳ सूर्यं चन्द्रम्। मित्रं वरुणं भगम्। सर्वास्ताः। सत्यꣳ श्रद्धां तपो दमम्। नाम रूपं च भूतानाम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४५॥

[७]

सर्वान्दिवꣳ सर्वान्देवान्दिवि। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। यावतीस्तारकाः सर्वाः। वितता रोचने दिवि। सर्वास्ताः। ऋचो यजूꣳषि सामानि॥४६॥

अथर्वाङ्गिरसश्च ये। सर्वास्ताः। इतिहासपुराणं च। सर्पदेवजनाश्च ये। सर्वास्ताः। ये च लोका ये चालोकाः। अन्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। यच्च ब्रह्म यच्चाब्रह्म। अन्तर्ब्रह्मन्प्रतिष्ठितम्॥४७॥

सर्वास्ताः। अहोरात्राणि सर्वाणि। अर्धमासाꣳश्च केवलान्।

सर्वास्ताः। सर्वानृतून्त्सर्वान्मासान्। संवत्सरं च केवलम्। सर्वास्ताः। सर्वं भूतꣳ सर्वं भव्यम्। यच्चातोऽधिभविष्यति। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४८॥

[८]

ऋचां प्राची महती दिगुच्यते। दक्षिणामाहुर्यजुषामपाराम्। अथर्वणामङ्गिरसां प्रतीची। साम्नामुदीची महती दिगुच्यते। ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिवि देव ईयते। यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये अह्नः। सामवेदेनाऽस्तमये महीयते। वेदैरशून्यस्त्रिभिरेति सूर्यः। ऋग्भ्यो जाताꣳ सर्वशो मूर्तिमाहुः। सर्वा गतिर्याजुषी हैव शश्वत्॥४९॥

सर्वं तेजः सामरूप्यꣳ ह शश्वत्। सर्वꣳ हेदं ब्रह्मणा हैव सृष्टम्। ऋग्भ्यो जातं वैश्यं वर्णमाहुः। यजुर्वेदं क्षत्रियस्याऽऽहुर्योनिम्। सामवेदो ब्राह्मणानां प्रसूतिः। पूर्वे पूर्वेभ्यो वच एतदूचुः। आदर्शमग्निं चिन्वानाः। पूर्वे विश्वसृजोऽमृताः। शतं वर्षसहस्राणि। दीक्षिताः सत्रमासत॥५०॥

तप॑ आसीद्बृ॒हप॑तिः। ब्रह्म॑ ब्र॒ह्माऽभ॑वत्स्व॒यम्। स॒त्यꣳ ह॒ होतै॑षा॒मासी॑त्। यद्वि॑श्व॒सृज॒ आस॑त। अ॒मृत॑मेभ्य॒ उद॑गायत्। स॒हस्रं॑ परिवत्स॒रान्। भूतꣳ ह॑ प्रस्तो॒तैषा॒मासी॑त्। भ॒वि॒ष्यत्प्रति॑ चाहरत्। प्रा॒णो अ॑ध्व॒र्युर॑भवत्। इ॒दꣳ सर्व॒ꣳ सिषा॑सताम्॥ ५१॥

अ॒पा॒नो वि॒द्वाना॒वृत॑ः। प्रति॒प्राति॑ष्ठदध्व॒रे। आ॒र्त॒वा उ॑पगा॒तार॑ः। स॒द॒स्या॑ ऋ॒तवो॑ऽभवन्। अ॒र्ध॒मा॒सा॒श्च॒ मासा॑श्च। च॒म॒सा॒ध्व॒र्य॒वोऽभ॑वन्। अ॒शꣳ॑स॒द्ब्रह्म॑ण॒स्तेज॑ः। अ॒च्छा॒वा॒को॑ऽभ॑व॒द्यश॑ः। ऋ॒तमे॑षां प्रशा॒स्ताऽऽसी॑त्। यद्वि॑श्व॒सृज॒ आस॑त॥ ५२॥

ऊर्ग्जा॑न॒मुद॑वहत्। ध्रु॒व॒गो॒पः सहो॑ऽभवत्। ओजो॒ऽभ्य॑ष्टौ॒-द्ब्राव्ण॑ः। यद्वि॑श्व॒सृज॒ आस॑त। अप॑चितिः पो॒त्रीया॑मयजत्। ने॒ष्ट्रीया॑मयज॒त्त्विषि॑ः। आग्नी॑द्ध्राद्वि॒दुषी॑ स॒त्यम्। श्र॒द्धा है॒वाय॑जत्स्व॒यम्। इरा॒ पत्नी॑ विश्व॒सृजा॑म्। आकू॑तिरपिन-द्धु॒विः॥ ५३॥

इ॒ध्मꣳ ह॒ क्षुच्चै॑भ्य उ॒ग्रे। तृ॒ष्णा चाऽऽव॑हतामु॒भे। वागे॑षाꣳ सुब्रह्म॒ण्याऽऽसी॑त्। छ॒न्दो॒यो॒गान् वि॑जान॒ती। क॒ल्प॒त॒न्त्राणि॑

तन्वा॒नाऽहः॑। स॒ꣳस्थाश्च॑ सर्व॒शः। अ॒हो॒रा॒त्रे प॑शुपा॒ल्यौ। मु॒हू॒र्ताः प्रे॒ष्या॑ अभवन्। मृ॒त्युस्तद॑भवद्धा॒ता। श॒मि॒तोग्रो वि॒शां पतिः॑॥५४॥

वि॒श्व॒सृजः॑ प्रथ॒माः स॒त्रमा॑सत। स॒हस्र॑सम॒ं प्रसु॑तेन॒ यन्तः॑। ततो॑ ह जज्ञे॒ भुव॑नस्य गो॒पाः। हि॒र॒ण्मयः॑ श॒कुनि॒र्ब्रह्म॒ नाम॑। येन॒ सूर्य॒स्तप॑ति॒ तेज॑से॒द्धः। पि॒ता पु॒त्रेण॑ पितृ॒मान् योनि॑योनौ। नावे॑दविन्मनुते॒ तं बृ॒हन्तम्॑। स॒र्वा॒नु॒भुमा॒त्मानꣳ सम्पराये। ए॒ष नि॒त्यो म॑हि॒मा ब्रा॑ह्म॒णस्य॑। न कर्म॑णा वर्धते॒ नो कनी॑यान्॥५५॥

तस्यै॒वाऽऽत्मा प॑द॒वित्तं वि॑दित्वा। न कर्म॑णा लिप्यते॒ पाप॑केन। पञ्च॑पञ्चा॒शत॑स्त्रि॒वृतः॑ संवत्स॒राः। पञ्च॑पञ्चा॒शतः॑ पञ्चद॒शाः। पञ्च॑पञ्चा॒शतः॑ सप्तद॒शाः। पञ्च॑पञ्चा॒शत॑ एकवि॒ꣳशाः। वि॒श्व॒सृजा॑ꣳ स॒हस्र॑संवत्सरम्। ए॒तेन॒ वै वि॑श्व॒सृज॑ इ॒दं विश्व॑मसृजन्त। यद्विश्व॒मसृ॑जन्त। तस्मा॑द्विश्व॒सृजः॑। विश्व॑मेना॒नन॒ु प्रजा॑यते। ब्रह्म॑णः॒ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑ं यन्ति। ए॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑ना॒ꣳ सायु॑ज्यम्। सा॒र्ष्टिताꣳ समानलो॒कता॑ं यन्ति। य ए॒तदु॑प॒यन्ति॑। ये

चैनत्प्राहुः। येभ्यश्चैनत्प्राहुः॥५६॥ ॐ॥

[९]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः समाप्तः॥३॥

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम्॥

हरिः ॐ॥